

MAGYAR
ORSZÁGGYÜLÉSI EMLÉKEK.

TIZEDIK KÖTET.

(1602-1604.)

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

HARMADIK OSZTÁLY.

MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK.

BUDAPEST.

1890.

MONUMENTA COMITIALIA REGNI HUNGARIAE.

M A G Y A R
ORSZÁGGYÜLÉSI EMLÉKEK

TÖRTÉNETI BEVEZETÉSEKKEL.

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRT. BIZOTTSÁGA

MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

DR. FRAKNÓI VILMOS

A M. TUD. AKADÉMIA RENDES TAGJA ÉS MÁSODELNÖKE

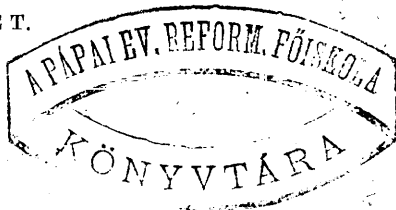
ÉS

DR. KÁROLYI ÁRPÁD

R. TAG.

TIZEDIK KÖTET.

1602—1604.

BUDAPEST.

1890.

ELŐSZÓ A X. KÖTETHEZ.

A Magyar Országgyűlési Emlékek szerkesztői kedves kötelességet teljesítenek, midőn lovag **Fiedler József** udvari tanácsos úr ő méltósága, a bécsi házi, udvari- és állam-levéltár nyug. másodigazgatója irányában ezennel hálás köszönetüknek adnak kifejezést azért, hogy a Bocskay-korra vonatkozó nagybecsű másolati gyűjteményéből jelen kötet részére mindazon darabokat átengedni szives volt, a melyek az 1604-ki pozsonyi országgyűlésre vonatkoznak.

Ez iratok a jelen kötetben mint »Fiedler udvari tanácsos úr gyűjteményéből« valók különösen megvannak jelölve.

Budapest, 1889. november havában.

Fraknói Vilmos.

Károlyi Árpád.

TARTALOM.

I. A pozsonyi országgyűlés 1602. márczius- és áprilisban.

	Lap.
Történeti bevezetés	3
<i>Országgyűlési irományok és törvények :</i>	
I. 1601. decz. 24. Királyi meghívó az 1602-diki országgyűlésre	22
II. 1601. decz. 17. A magyar tanács véleménye az egybehivandó országgyűlés tárgyában	24
III. 1602. febr. 16. Országgyűlési előterjesztés	29
IV. 1602. márcz. 20. előtt. A főherczeg válasza a rendek sérelmi föliratára	41
V. 1602. márcz. 20. Főherczegi leirat a rendekhez a sereg élelmezése ügyében	48
VI. 1602. márcz. 23. A rendek válasza a kir. előterjesztésre	49
VII. 1602. márcz. 27. A főherczeg replicája a rendeknek a királyi előterjesztésre adott válaszára	58
VIII. 1602. ápril 2. Az országgyűlés felirata a gyűlés zártakor a királyhoz	66
IX. 1602. ápril 12. A főherczeg végjelentése az országgyűlés lefolyásáról a királyhoz	68
X. Az 1602. évi országgyűlésre meghívott rendek névsora	82
XI. Az 1602. évi országgyűlés törvényczikkei	84

II. A pozsonyi országgyűlés 1603. márcziusában.

Történeti Bevezetés	99
<i>Országgyűlési irományok és törvények :</i>	
I. 1602. decz. 17. A pozsonyi kamara jelentése Mátyás főherczeghez az 1603. országgyűlésre készítendő előterjesztés dolgában	160
II. 1602. decz. 20. A szepesi kamara jelentése u. ez ügyben	166
III. 1602. decz. 20. Kir. meghívó az 1603-diki országgyűlésre Sopronyba	170

	Lap.
IV. 1602. decz. 23. Pethe Márton helytartó s a magy. tanácsosok véleménye az országgyűlési előterjesztések tárgyában	172
V. 1602. decz. 29. A bécsi haditanács véleménye a honvédelmi intézkedések felől	174
VI. 1602. vége. Egy pénzügyi szakember véleménye a magy. országgyűlésen alkotandó pénzügyi törvények felől	180
VII. 1603. január 3. Kir. parancs a Soprony körüli megyékhez az országgyűlési rendek élelmezése felől	186
VIII. 1603. január 4. A bécsi udvari kamara jelentése az országgyűlési előterjesztések dolgában	187
IX. 1603. január 10. Kir. meghívó a Pozsonyba áttett országgyűlésre	197
X. 1603. eleje. Az országgyűlésre meghívandó rendek névsora	198
XI. 1603. eleje. A Miksa Ernő főherczeg mellé kirendelt udv. hivatalnokok névsora	201
XII. 1603. január 20. A bécsi csász. tanácsosok véleménye a kir. előterjesztés s az erre vonatkozó hiv. jelentések felől	204
XIII. 1603. január 24. A magy. kamara az országgyűlésen sürgetett borkereskedési tilalom dolgában	208
XIV. 1603. febr. 6. A prágai udv. kamara jelentése a magyar országgyűlésre vonatkozó intézkedések felől	209
XV. 1603. febr. 14. Rudolf király parancsa a Miksa Ernő főherczeget kísérendő osztrák urak bekérése dolgában	212
XVI. 1603. febr. 14. után. Az osztrák kíséret névsora	213
XVII. 1603. febr. 15. A prágai udvari kamara a prágai titk. tanácshoz a magy. országgyűlési előterjesztések dolgában	215
XVIII. 1603. febr. 20. Rudolf kir. fölhatalmazó levele Miksa Ernő főherczeg mint kir. képviselő részére	220
XIX. febr. 20. Kir. előterjesztés	221
XX. 1603. febr. 22. Ferdinánd főherczeg Molart a.-ausztriai helytartóhoz Miksa Ernő főherczeg pozsonyi küldetése dolgában	235
XXI. 1603. febr. 24. Pethe helytartó az országgyűlés kezdetének elhúzódsáról	236
XXII. 1603. febr. 25. Rudolf király Miksa Ernő főherczegnek megküldi az országgyűlési előterjesztést	237
XXIII. 1603. márcz. 1. A bécsi csász. tanácsosok Rudolf királyhoz a magyar országgyűlés ügyei dolgában (két mel-léklettel)	238
XXIV. 1603. márcz. 1. Rudolf utasítása a magy. országgyűlésre rendelt cs. tanácsosok számára	242

	Lap.
XXV. 1603. márcz. 6. Rudolf király Miksa Ernő főherczeghez küll. a kamarai pörök ügyében	244
XXVI. 1603. márcz. [8]. Náprágyi üdvözlő beszéde Miksa Ernő főherczeghez	246
XXVII. 1603. márcz. 8. ^a A magyar kamara javaslata a közpénzek kezelése ügyében	248
XXVIII. 1603. márczius 9. és 10. Miksa Ernő két jelentése a királyhoz az országgyűlés és a kam. pörök felől . . .	252
XXIX. 1603. márcz. 11. A magyar kamara véleményes jelentése néhány pénzügyi rendelkezés tárgyában . . .	253
XXX. 1603. márcz. 13. Rudolf a főherczeghez az országgyűlési küldöttségről	258
XXXI. 1603. márcz. 15. A főherczeg jelentése a királyhoz az országgyűlésről	259
XXXII. 1603. márcz. 17. A főherczeg jelentése a királyhoz az országgyűlésről	262
XXXIII. 1603. márcz. 22. A rendek válasza a kir. előterjesztésre	263
XXXIV. 1603. márcz. 22. A rendek a királyt egy országgyűlési küldöttség fogadására kéri	273
XXXV. 1603. márcz. 22. A szab. kir. városok folyamodása a borkereskedés dolgában alkotni szándékozott törvényczikk ellen	274
XXXVI. 1603. márcz. 23. Az udv. kamara véleménye a magyar rendek válaszfőlirata dolgában	275
XXXVII. 1603. márcz. 25. A főherczeg viszonzválasza a rendek válaszára	280
XXXVIII. 1603. márcz. 26. A szab. kir. városok második folyamodása a borkereskedés dolgában	286
XXXIX. 1603. márcz. 26. A pozsonyi országgyűlésnek szentesítés alá terjesztett (de módosított) végzései	288
XI. 1603. márcz. 26. Miksa Ernő főherczeg jelentése a királyhoz az országgyűlési tárgyalások befejeztéről . . .	297
XLI. 1603. márcz. 26. Istvánffy Miklós előtt óvást emelnek a szab. kir. városok a szabad árúbevitelről alkotott törvényczikk ellen	299
XLII. 1603. márcz. 29. Miksa Ernő főherczeg végjelentése az országgyűlésről	301
XLIII. 1603. ápril 7. A prágai udv. kamara a titkos tanácsához a pozsonyi országgyűlési czikkek módosítása felől . . .	311
XLIV. 1603. ápril 8. Rudolf király köszönő-levele Miksa Ernő főherczeghez	316
XLV. 1603. ápril közepe. A szabad kir. városok folyamodása a királyhoz a szabad árú- és borbevitelről szóló országgyűlési végzemény ellen	317

IV

	Lap.
XLVI. 1603. ápril 15. A magyar országgyűlés küldöttsége által a királyhoz benyújtott folyamodás	320
XLVII. 1603. május 9. A királynak erre adott válasza	327
XLVIII. 1603. Az 1603-diki pozsonyi országgyűlés törvénykönyve	330

III. A pozsonyi országgyűlés 1604. márczius-áprilisban.

Történeti bevezetés	343
<i>Országgyűlési irományok és törvények :</i>	
I. 1603. deczemb. 5. Kir. meghívó az 1604. pozsonyi országgyűlésre	403
II. 1603. deczemb. 5. Rudolf király megbízza Mátyás főherceget a kir. előterjesztéssel	404
III. 1603. deczemb. 5. A magy. kamara véleménye a kir. előterjesztés dolgában	405
IV. 1603. deczemb. 5. A szepesi kamara javaslatai ugyanazon ügyben	408
V. 1603. deczemb. 9. Gr. Erdődy Tamás véleménye ugyan-e tárgyban	410
VI. 1603. deczemb. 11. Thurzó György véleménye szintén e tárgyban	412
VII. 1603. deczemb. 13. Zalatnok György pécsi püspök ugyan-e tárgyban	415
VIII. 1603. deczemb. 19. Pethe helytartó véleménye ugyan-ezen ügyben	419
IX. 1603. deczemb. 26. A bécsi udv. kamara jelentése ugyancsak a magyar országgyűlési előterjesztések dolgában .	422
X. 1604. Az 1604-diki országgyűlésre meghívott rendek névsora	429
XI. 1604. január 8. A hadi tanács véleménye a honvédelmi intézkedések felől	431
XII. 1604. január 28. Mátyás főherceg Rudolf királyhoz az előterjesztés fogalmazata mellett indokolt jelentést küld	440
XIII. 1604. febr. 2. Rudolf király fölhatalmazó levele a magy. országgyűlésen kir. személyét képviselő Mátyás főherceg részére	446
XIV. 1604. febr. 2. Kir. előterjesztés az 1604-diki magy. országgyűlésre	447
XV. 1604. febr. 4. A prágai udv. kamara megjegyzései az előterjesztés némely pontjához	459
XVI. 1604. márczius. A magyar kancellária véleménye a letéthelyeket illető törvényezikk esetleges megújítása dolgában	463
XVII. 1604. márcz. 12. Rudolf kir. második meghatalmazó levele Mátyás főherceg részére	464

	Lap.
XVIII. 1604. márcz. 25. Az országgyűlési rendek fölirata Mátyáshoz a katonai kihágások és politikai sérelmek ügyében	465
XIX. 1604. márcz. 25. A protestans rendek fölirata Mátyáshoz szabad vallásgyakorlat dolgában	468
XX. 1604. márcz. 25. Az udv. hadi-tanács megjegyzései a a rendek sérelmi iratára	470
XXI. 1604. márcz. 26. A főherczeg válasza a rendek sérelmi iratára	472
XXII. 1604. márczius 26. A főherczeg válasza a protestans rendek föliratára	475
XXIII. 1604. márcz. 28. A magyar főrendek emlékirata a török béke ügyében	476
XXIV. 1604. márcz. 29. Az udv. kamara tanácsosai Mátyás főherczeghez a fiscalis pörök ügyében	478
XXV. 1604. ápril 2. A rendek válasza a kir. előterjesztésre	479
XXVI. 1604. ápril 2. A hadi tanácsosok véleménye a szabadhajduk ügyéről	488
XXVII. 1604. ápril 3. A magyar kamara véleménye a rendi válasz pénzügyi pontjai felől	490
XXVIII. 1604. ápril 3. A bécsi udv. kamara tanácsosai véleménye a királyi előterjesztésre adott rendi válaszról	492
XXIX. 1604. ápril 3. A hadi tanács véleménye a rendek válaszára adandó kir. replika felől	499
XXX. 1604. (ápril 3.) A protestans rendek második folyamódása Mátyás főherczeghez	510
XXXI. 1604. ápril 4. Mátyás főherczeg viszonzválasza a rendek válaszára	512
XXXII. 1604. ápril 6. A magyar kir. tanács katholikus tagjainak véleménye a protest. rendek vallás-sérelmi folyamódásai ügyében	519
XXXIII. 1604. ápril 8. A selmeczbányai követ jelentése a válásügyről	522
XXXIV. 1604. ápril 8. A protestans rendek óvása Istvánffy nádori helytartó előtt	523
XXXV. 1604. ápril 8. Mátyás főherczeg beküldi a királynak az országgy. végzéseket	527
XXXVI. 1604. ápril 8. Az országgyűlés zárirata	528
XXXVII. 1604. ápril 14. Mátyás főherczeg végjelentése a magyar országgyűlésről	537
XXXVIII. 1604. május 1. A prágai udvari kamara véleményes jelentése a pozsonyi országgyűlés végzései felől	547
XXXIX. 1604. (május 2.) Himmelreich kir. kancelláriai titkár átírata a német birodalmi viczekancellárhoz a pozsonyi országgyűlési törvények szerkesztése ügyében	551

VI

	Lap
XI. 1604. (május 2. és 6. közt). Himmelreich megküldi a XXII. t.-cikkeknek általa készített fogalmazatát, jóváhagyás végett, a német birod. viczekancellárhoz	553
<i>Melléklet:</i> A Himmelreich fogalmazta XXII. törvénycikkek	555
XLII. 1604. május 6. A prágai udv. kamara a pozsonyi végzések egy pontjának megváltoztatásáról	557
XLIII. 1604. május 1. Az 1604-diki pozsonyi országgyűlés törvénykönyve	558

IV. Részleges gyűlések 1604. szeptember- és novemberben.

A) <i>A gálszécsi gyűlés 1604. szeptemberben.</i> Történeti bevezetés	577
Irományok: I. 1604. szept. 6. Kis-Szeben városa Lőcséhez a gálszécsi gyűlés felől	587
II. 1604. szept. 8. A gálszécsi gyűlés végzeményei	588
III. 1604. szept. 12. Belgiojoso válasza a gálszécsi gyűlés határozataira	591
IV. 1604. szept. 16. Tudósítás a gálszécsi gyűlés által Belgiojosohoz küldött bizottság eljárásáról	594
B) <i>A kassai gyűlés 1604. novemberben.</i> Történeti bevezetés	599
Irományok: I. Lippai és Németh Balázs meghívója a kassai gyűlésre	604
II. 1604. novemb. 12. A kassai gyűlés elé terjesztett fejd. kívánságok és a rájuk adott válasz pontjai	605
III. 1604. novemb. (12.). Bocskay előterjesztése a kassai gyűlésen	606
IV. 1604. novemb. (12. után): A kassai rendek válasza az előterjesztésre	608
V. 1604. novemb. (12. után). Bocskay viszonzválasza	611

V. Tótországi gyűlések 1602—1604.

Történeti bevezetés I—XI.	615
<i>Végzések:</i>	
I. Az 1602. február 14. zágrábi gyűlés végzései	629
II. Az 1602. május 24. zágrábi gyűlés végzései	632
III. Az 1602. szept. 5. zágrábi gyűlés végzései	634
IV. Az 1602. novemb. 11. zágrábi gyűlés végzései	638
V. Az 1603. január 3-diki zágrábi gyűlés végzései	645
VI. Az 1603. február 10-diki zágrábi gyűlés végzései	646
VII. Az 1603. ápril 30-diki zágrábi gyűlés végzései	647
VIII. Az 1603. auguszt. 17-diki zágrábi gyűlés végzései	650
IX. Az 1603. deczemb. 16-diki zágrábi gyűlés végzései	654
X. Az 1604. július 5-diki zágrábi gyűlés végzései	657
XI. Az 1604. novemb. 9-diki zágrábi gyűlés végzései	663

I.

A POZSONYI ORSZÁGGYŰLÉS

1602. MÁRCZIUS- ÉS ÁPRILISBAN.

A POZSONYI ORSZÁGGYŰLÉS.

1602. márczius- és áprilisban.

A »hosszú-háború« évei közül 1601. a keresztyén fegyverekre nézve viszonylagos szerencsével tűnik ki. Székes-Féjérvár visszavétele a török kezéből, a sárréti imposans győzelem Hasszán vezéren oly fényes fegyvertények, melyek könnyen kiköszörülhetik a császár-király kardján a Ferdinánd főherczeg ütötte csorbát, ki nem szégyenlé a Sárrétnél megvert ellenség elől megszabadni, s a nagy hűhóval kezdett kanizsai ostrommal gyáván fölragyni.

Érthető volt, ha a király addig akarta ütni a vasat, míg meleg, főkép mikor Báthory Zsigmond »legújabb« egyezkedése után Erdélyben is erős positiót hitt elfoglalhatni.

1602. február 22-dikére ¹⁾ Pozsonyba hirdetett országgyűlésre ismét, mint évek óta, Mátyás főherczeget bizta meg Rudolf királyi személye képviseletével; s mert — mint mondom — a vasat addig kell ütni, míg meleg, csak azt óhajta ez országgyűlésen is tárgyalatni, a mi a hadviselésre, az ország védelme kérdésére vonatkozik.

Sajnos, hogy az országgyűlési hivatalos iratok kivételével — minők a propositiók, rendi válaszok és főherczegi leiratok és jelentések — de a melyek némelyike hiányzik, alig vagy éppen nem maradt ránk forrás, melyből bővebb tudósítást, részletesb ismeretet s domboritott képet nyerhetnénk e diétánk lefolyásáról. Története megírásánál csakis az említett hivatalos iratokra vagyunk utalva; más pl. kamarai, nagy számmal levő acták sem pótolván a hiányzó értékes kútfőket. ²⁾

¹⁾ A meghívót közli Kovachich Vestigia 751. — Irományok I. sz.

²⁾ Még a városi követjelentések is csak a városok, illetőleg városi polgárok privatügyeivel vannak tele.

A február 16-kán kelt királyi előterjesztés jó korán megérkezett a főherczeg kezeibe; szokás szerint azonban a rendek is oly lassan szállingóztak, a főherczegnek is oly későn kelle megérkezni Pozsonyba, hogy a gyűlés márczius közepe tájánál nem sokkal előbb nyilhatott meg. A városi követek ugyan már a tartandó tárnoki szék miatt február első felében együtt voltak. ¹⁾

Körülbelül márczius 15-dike táján olvasták föl a rendek előtt a királyi propositiókat.

Mint az ügyes hajós — mondja a bevezetésben Rudolf — mielőtt a sík tengerre szállna, nem hagyja el magát a szép időre, hanem hajóját minden szükségessel fölszereli, hogy az esetleg a szelek és viharok kemény tusáját is képes legyen kiállani: úgy a jó fejedelem is ama küzdelemben, melyet az ádáz ellenséggel királyi gondjaira bízott népei s országai érdekében folytat, legfőbb kötelességének tartja mindig lehetőleg jól fölkészülve, résen állva lenni. Ha a szerencse isten-asszonya kegyesen mosolygott is a király fegyvereire, midőn a Mindenható jóvoltából Székes-Fejérvárt visszavenni, kis sereggel az ellen nagy erejét tönkretenni sikerült, s több apró — bár fontos erősséget a pogány kézből kicsikarni lehetett; ez nem ok arra, hogy a gondos fejedelem elbízza magát. Olyan a szerencse, mint az üveg, csillámlik, fénylik, de könnyen el is törik.

Ez alapelvből indúlt ki a király, midőn elhatározá, hogy a nyert előnyöket ügyesen fölhasználva mindent elkövet, hogy a legközelebbi háború idejére minél nagyobb sereget állithasson ki a keresztyén uralkodók s különösen a német birodalom segélyével. Jól tudja ugyan — folytatja a propositió ²⁾ — hogy nemcsak az ellenség pusztításai, hanem tán ép oly mérvben a vakmerő, rakoncátlan zsoldos nép kihágásai a nyomor mekkora fokára juttaták az országot. Mindamellett a jobb jövő reményében, a kivívandó béke érdekében, az ország védelme tekintetéből meg van győződve, hogy a rendek minden lehető el fognak követni a király szándékai előmozdítására.

¹⁾ Kassai követek jelentése febr. 14. Kassai ltár.

²⁾ Irományok II. sz.

Adóban négyezer lovas és hat ezer gyalog kiállítását s eltartását kívánta a rendektől, május elsejétől számítva 7 hónapra keresztül. A modust, mely szerint a seregtartásra szükséges adó beszédetik; azt: vajjon portánkiut vagy házankiut történik-e ez, a rendekre bízva az előterjesztés, s csak azt köti ki, hogy az adózás alól kivételnek, kedvezménynek sehol semmi helye ne legyen.

A közjó érdekében elkerülhetetlennek tartja a király, hogy a rendek által kiállított hadi népet, tetszése szerint, minden hónapban ellenőrzés alá vesse a szokásos mustrákon, a czélból hogy kitűnjék: vajjon együtt van-e mind, s a zsoldot a rendek kellő időben fizetik-e?

A kik adóbeli kötelességöket nem teljesítik, a kik az adószedőket eljárásukban gátolják, az elnéző alispánok és szolgabírák, a csaló adószedők ellen a múlt országgyűlések végzéseiben szabott büntetések alkalmazását kívánta újra kimondani az előterjesztés. S miután a szökések, úgy látszik, a megyei seregnél ragályos nyavalyává váltak, a szökevényekre az akasztófa büntetését.

Erősen kikelt a király azon földesurak ellen is, a kik a múlt esztendőben megajánlott házankénti 50—50 dénárnyi adóval hátralékban maradtak. S kikelt, a királyi előterjesztéseknél szokásos merész ugrással, egy kalap alatt azok ellen, a kik akkor, midőn a haza oly nagy veszélyben forog, minden fegyverfogható emberre oly igen égető szükség van, külföldi — lengyel s velencei zsoldba állanak, s rájok a fejesztés büntetését sürgette kimondani. Ugyancsak a hazai védelem könnyebb eszközlése czéljából megújíttatni kívánta a múlt országgyűlések mérséklő árszabályzatát a zsold túlságos magassága ellenében, a mennyiben a lovas havi zsoldját 5, a gyalogét 3 frtban óhajtá megállapíttatni.

Legnagyobb figyelmet a kir. előterjesztés az insurrectióra fordított. Mindenekelőtt, úgy látszik, teljesen jogosult szemrehányást tőn a rendeknek, a miért, daczára Székes-Fejérvár bírása fontos voltának, daczára Mátyás főherczeg személyes jelenlétének a concentrált táborban, s ellenére a rendek által hozott törvényeknek, a Fejérvár ostroma alkalmából hirdetett fölkelésnél a lehető legpongyolább eljárás volt tapasztalható.

Ugy annyira, hogy mint a királyi előterjesztés már kissé nagyítva állítja, csak a külföldi, a perhorrescált idegen zsoldos erő megfeszítésének köszönhető, hogy az egész keresztyén sereg, az insurgált magyar hadakkal s Mátyás főherczeg személyével együtt nemcsak a végveszedelmet kikerülte, hanem győzelemre juttatá a keresztyén zászlókat. Midőn azért a király az insurrectiót illető tavalyi ajánlatok megújítását kérte, követelte egyúttal a fölkelés effectuálása körül a legszigorúbb pontosságot. Szavazzák meg a rendek a főherczeg táborba-szállása esetén a hadjárat egész tartamára a személyes fölkelést, úgy, hogy a mágnások s a vagyonos nemesek jól felszerelt fegyveres szolgálkival jelenjenek meg; ha pedig a főherczeg táborba nem szállana, állítsanak ki s tartsanak el egy hóig minden három portától egy jól fölszerelt gyalog lövészt.

Hogy a sereg élelmezése lehető legyen, kívánta a király, hogy minden portától két köből zabot és két nagyszombati mérő gabonát szavazzon meg az országgyűlés, s pedig olyan formán, hogy a Dunától nem nagyon messze eső vidékekről e gabonát a Duna partjáig, messze eső vidékekről pedig a legközelebb fekvő városba tartozzanak a jobbágyok szállítani. — E czikkkel összefüggésben, a gabona szűk voltára való tekintettel, annak az országból való kivitelét eltiltatni kérte.

A mi a fuvarozást illeti, miután a nehézségek e tekintetben nem szüntek meg, sőt inkább növekedtek, azt kívánta a király, hogy a rendek minden 25 portától egy négylovas vagy hatókrös szekeret állítsanak a fő-élelmező mester rendelkezése alá, a napi 1 tallérnyi fuvarbérért. Ezenkívül azon szomorú tapasztalásból indulva ki, hogy Esztergom és Székes-Fejérvár körül néhány földesurat és megyét többször ismételt megkeresés és parancs ellenére sem leheté igák állítására bírni, noha a mondott várak élelmezése kérdésének rendkívül fontos volta szembeszökő, megújíttatni, illetőleg a végvárakra kiterjesztetni követeli az 1557. évi törvények 7-dik czikkét, mely apróra előszabja, hogy a hadseregnek — tehát jövőre a végváraknak is — onnan a hol szükség van rá, mértföldenkint mennyi díjért tartozik minden előkeríthető iga gabonát, lisztet és bort szállítani.

Azok ellen, a kik bármi okból, főkép azonban nyereség

reményéből a töröknek élelmet adnak el, a múlt évek t.-czikkeiben kiszabott büntetés — fej- és vagyonvesztés — megújítandó.

Az ágyúk s löszerek vontatása ügyében is egy régibb törvényt eleveníte föl a király előterjesztésében. Az 1563. 14. t.-cz. ugyanis azt rendeli, hogy noha az ágyúk s effélék vontatása a szab. kir. városok kötelességei közé tartozik, szükség esetén — persze illendő fuvarbér mellett — a megyei jobbágyok is kényszeríttethessenek reá. E czikk fölújítása mellett azon reményét is kifejezte a király, hogy május elsejére a kir. táborba minél több igát fognak ama megyék küldeni, melyek az ellen pusztításaitól eleddig aránylag keveset szenvedtek.

A végyarak, különösen Fejérvár, Esztergom és a Kani-za felé eső kisebb végházak kijavítására hat napi ingyen munkát kívánt a szomszéd megyéktől, de egyszersmind decretálni óhajta, hogy a távolabbi megyék is, ha kell, 16 denár napi bér mellett elküldjék e czélból a jobbágyokat.

Az utak és hidak javítása s a tavalyi adószedők ellenőrése, továbbá a hátralékok behajtása tekintetében a múlt évi gyűlések határozatait kéri föntartatni az előterjesztés, s zárszá- vában meleg hangon appellál a rendek hazafiságára.

Mint a kir. előterjesztés kiegészítő részét tekinthetjük azt a leiratot is, melyet a főherczeg márczius 20-adján intézett a rendekhez. ¹⁾ Ebből arra szólítá föl őket, hogy tekintettel zrra, hogy Székes-Fejérvárat minden áron úgy el kell látni, hogy esetleg a leghosszabb s legszigorúbb ostromot is kiállhassa, a Fejérvárba küldendő élelmi s egyéb szerek szállítására rendeljenek Győrbe ápril 12-dikére — a magyar tanácssal megállapítandó modus mellett — 200, négy-négy lovas teherkocsit.

Az előterjesztés fölolvása után most is ismétlődött az a jelenet, melyet az eddigi országgyűléseken látni néhány esztendő óta megszoktunk. Mielőtt a propositióba bocsátkoztak volna a rendek, jobbnak látták sérelmi fölratot szerkeszteni, s abban panaszait elsorolni, keserűségüket kiönteni. És pedig

¹⁾ Irományok V. sz.

a főherczeg későbbi jelentése ¹⁾ után ítélve, úgy látszik, két sérelmi fölirat lőn szerkesztve, melyek mindegyikére megadta a főherczeg a maga biztató, csillapító válaszát. Ez iratok, a főherczeg egyik válasza kivételével, nincsenek meg. De tartalmukat elég világosan visszatükrözi a meglévő válasz, melyben Mátyás a katonaság elleni kifakadásokra patriotikus, hangzatos frázisokkal felelt. ²⁾ Elismerte, hogy az a mit az országnak védelmére rendelt katonaság elkövet, a napirenden levő rablás, dúlás, asszonyokon tett erőszak, sirfosztogatás, templomrablás hallatlan mérveket öltött, s a panaszok nemcsak fülébe hatoltak, de szívét, lelkét járták át a főherczegnek. Méltányolta azt is, hogy a rendek arra a mondásra fakadtak: ha bajukon annyi panasz, annyi ígéret után sem lesz segítve, alig fognak valamit a jövőben nyújthatni akár adóban, akár más szolgáltatásban az ország védelmére. De azzal vigasztalá őket, hogy a sok nyomorúság a háborúval jár, olyan mint a tengeren a vihar, s hogy az örökös tartományok ép úgy szenvednek alatta. S el akarta velök hitetni, hogy csak isten ostora ez az országon, bűneik büntetéseül. Aztán meg azzal példalózott, hogy olyan a nyomor mint az orvosság, keserű, de hasznos, mert egészséget hozó.

Kijelenté különben a főherczeg, hogy a rendek amaz állítása, mintha hiába panaszolkodnának, nem való. Valahányszor megnevezték a bűnösöket, mindannyiszor elvették ezek, ha vétkesekül bizonyodtak, érdemlett büntetésöket. Maga a király is mindent elkövetett a katonai kihágások fékezésére; rászorítá, a hol csak lehete, a zsoldos népet az elkövetett károk megtérítésére, a mint azt pl. legutóbb is Szentgyörgy és Bazin esete bizonyítja, mely városkákkal a Salm-féle vasasok kiegyeztek. Hangsúlyozta egyébiránt e válaszában a főherczeg, hogy az átvonuló katonaságot akkép lehetne a kártételtől leginkább visszatartani, ha tekintélyes magyarok, a kik a szükségesekről való gondviselést elvállalták, mint biztosok hajlandók volnának az átvonuló sereg mellé szegődni.

A mi pedig a kérvényeket illeti, mint a melyek lassú elintézése miatt panaszkodott a sérelmi irat, azt válaszoló a

¹⁾ A főherczeg jelentése ápril 12. — *Irományok IX. sz.*

²⁾ *Irományok IV. sz.*

főherczeg, hogy a mi eleddig beérkezett, már mind kiosztatá az illető hatóságok között.

Nincs hát okuk a rendeknek panaszkodni, hogy kéréseik nem találnak kellő meghallgatásra; nincs semmi törvényes okuk az adó leszállítására vagy egyéb szolgáltatások beszüntetésére.

Megjegyzé egyébiránt a főherczeg, hogy ha a rendek elégtelennek találnák a katonaság kártételei praeveniálására általa ajánlott módját a magyar biztosok kirendelésének: adjanak neki tanácsot, vagy tegyenek javaslatot; ő igen szívesen elfogadja tőlök, csak hasznos legyen.

Panaszkodtak a miatt is sérelmi iratukban a rendek, hogy a székesfejérvári tábor fölösztatása után tizezer német zsoldos ment Pozsony és Nyitra megyébe, a hol 5 hó óta ingyen élősködnek. A főherczeg kijelenté, hogy ezereken se voltak, s már régen máshová küldettek, a Breunerféle ezredbeliek kivételével, a kik kevés nap mulva szintén el fognak onnan vonulni.

Fölöttébb bántotta végre a rendeket a királyi előterjesztés azon szemrehányása, hogy a fejérvári és sárréti győzelmek csak a külföldi katonaság vitézségének tudhatók be. Ugy fogták föl, hogy a megfogyott, kimerült, kötelességét mindamelletl híven teljesítő magyar nemzettel gúnyt űz a király. — E fölfogás és sérelmi pont ellen határozottan tiltakozik a főherczeg, s kijelenté, hogy a propositió ama panasza csak intelem akart lenni, hogy a rendek a megajánlottak effectuálásában nagyobb pontosságot tanúsítsanak, mint eddig. Ezt ismétlé a főherczeg újlag is, a nélkül, hogy a rendek jóakarátát, s hazafiságát csak gondolatban is kétségbe vonná.

A főherczeg e kijelentése után a szokott kerékvágásba zökkent a szekér. Az országgyűlés megkezdette a királyi propositiók tárgyalását, és márczius 23-dikán benyújtá válaszáat Mátyáshoz. ¹⁾

Hivatkozással arra, hogy sérelmeiket a gravamenes föliratban előadták, megajánlottak, Slavonia kivételével, 2 ezer lovas és 2 ezer gyalog tartására házankint másfél forint adót. S mivel az általános fölkelésnél, tapasztalásuk szerint, a fegyverfogásban a legnagyobb részt járatlan tömeg többet árt, mint

¹⁾ Irományok VI. sz.

használ, a folyó évre a fölkelés alól is ki akarták húzni magokat a rendek. E helyett azonban megajánlottak 50 denárt házankint, úgy, hogy ez összeget nem a jobbágy, hanem a földesúr fizeti saját erszényéből.

Az ily módon megajánlott adón a megnevezett számú sereg toborzását a nyugati két kerületben a magyar főkapitányokra kívánták bízni a rendek, a felső magyarországban pedig valamely mágnásra, a kit a fölség vagy főherczeg jelöl ki.

A taksa-fizetésre az 1599. 7. t.-cikkben megnevezettek szoríták válaszukban a rendek, s a főherczeg kívánsága szerint örömeest beleegyeztek, hogy a földhöz ragadt szegényeken kívül, kivételnek az adó vagy a taksa fizetése alól helye ne legyen, s hogy az adó fele pünkösdre, másik fele Sz. Jakab napjára hajtandó be. Bihar, Közép-Szolnok, Máramaros és Kraszna megyék adaját most is a nagyváradi vár föntartására bocsáták a rendek.

Kivánták, hogy a beszedett adót a három kerület szerint a három főadószedő kezeihez szolgáltatassák a megyei adószedők, a kik aztán a katona zsoldját fizessék. A ki pedig az adó behajtásának, birtokán, ellenszegül, az a szóban forgó összeg duplumát fizesse bírságul, s e bírságot rajta a kerületi főkapitány fegyveres kézzel vegye meg, ha a főispán vagy alispán elégtelen volna a megye erejével.

A töröknek hódolt jobbágyok adaja dolgában az 1599. évi határozatok megújítását kívánták, s kijelenték, hogy Slavonia »régí szokás szerint« csak felét fizeti az adónak, s ez összeg is az ország saját szükségére, védelmére fordítottassék.

Megújíták válaszukban a rendek az 1596. 22. t.-cikk végzéseit azok ellen, a kik nagyobb zsold kedvéért külföldre mennek, s kívánták, hogy mivel a magyar fegyveresek száma rendkívül apadóban van, tiltassék el a császári német kapitányoknak is magyar zsoldosok toborzása.

Gabona szolgáltatását a rendi válasz kereken megtagadta, ezt azzal indokolván, hogy a szükség az országban minden magtárt kiürített. Megtagadta az igákat is az országgyűlés; ezt meg azzal indokolta, hogy a tavaly állított igákból egy se került a tulajdonosok kezéhez vissza, a legtöbb Erdélybe küldetett, úgy, hogy még keresni se lehet. Ezért, a megajánlás

helyett arra kérték az uralkodót, hogy könyörüljön a föld népén, melynek már-már annyi barma sincs, hogy a szükséges mezei munkát vele elvégezhesse.

Megszavazták ellenben a végvárokhoz kért hat napi ingyen munkát; de tiltakoztak az ellen, hogy e hat naphól szokás szerint harminczat meg többet csináljanak a kapitányok. Így az esztergomi kapitány, a ki kénye-kedve szerint csoportosan úzeti a népet munkára, s egy hónál tovább is ott tartja; így a szendrői, kállói, tokaji és komáromi kapitányok. E visszaélések elkerülése s annak megállapítása czéljából, hogy melyik megye hova szolgálja le a hat napi robotot, azt javasláék a rendek, hogy választassék a három kerületből 2—2 bizalmi férfi, a kik a magyar tanácscsal bizonyos határozatokban meg egyeznének.

Nem a sérelmi iratban, hanem e válaszban hozták föl a rendek az alispánok azon panaszát, hogy ha a király valami parancsot küld reájok, s annak tüstént eleget nem tesznek, a német kapitányok megraboltatással, sőt halállal fenyegetik őket. Ez ellen, úgy vélték a rendek, már azért is óvást kell tenniök, mert tudnivaló, hogy az alispánok igen sok ügyben a magok auctoritásából nem végezhetnek, hanem a megye utasításához, respective hozzájárulásához vannak kötve. Vakmerőségöket a német kapitányok — mondá a rendi irat — a kamara megkeresésére s közbejöttével Felső-Magyarországon plane annyira vitték, hogy nem átaltak az igazságszolgáltatás, a törvény folyásába is belenyúlni, s pl. katonai karhatalommal kényszeríteni a felet a törvényszék előtt való megjelenésre. »Valóságos katonai káptalanok« (értsd: hiteles helyek) képződnek ekkép« mondá gúnyos panaszszal az országgyűlés.

Beszúrtak itt a rendek egy másik gravamenfélét is Szent-György és Bazin ellen. Azt kívánták, hogy e városok pöreiben, mivel nem szab. kir. városok, helyettök a király mint földesúr álljon ki. Ez a pont Illésházy műve, mint a kit a két városka hatalmaskodásért bepörölt, de a ki a két városkát szabadnak elismerni épen nem volt hajlandó.

A kanizsavidéki végházakat, úgyszintén Diósgyőrt, Kállót és Szendrőt különös figyelmébe ajánlá az országgyűlés a király-

nak. Részint elhanyagolt állapotuk miatt, részint azért, mert, mint a múlt országgyűlésen láttuk, minimalis számú őrséggel voltak ezek ellátva.

A szabad hajdúk ellen szigorú intézkedéseket követelt, s javasolt az országgyűlés. A ki a hol találja őket, ott akaszthatatja, fejeztetheti. Fő- és alispánok, megyei s főkapitányok jogosítva vannak ellenök, ha kell, fölkelést hirdetni »tandiu donec ex regno exstirpati fuerint«. Ugyanez álljon a csavargó zsoldosokra. Hogy azonban a bajon gyökeresen segítve legyen, kimondá az országgyűlés, hogy a szabad hajdúk s kóbor katonák tartói ellen a felső-magyarországi részekben a judex curiae, az alsóban a locumtenens tartson a károsult és panaszló fél kérelmére az éppen közel levő magyar tanácsosokkal, az ország rendes bíráival s a megyék főbb nemeseivel törvényszéket, s a vádlottat mindannyiszor, ha kiderül, hogy csakugyan tart szabad hajdúkat, az okozott kár megtérítésére és három ezer forint pénzbírságra ítélje. A bírság fele a panaszosé, fele a bíraké legyen.

Ha pedig nem szabad hajdúkkal, hanem egyéb zsoldos katonával raboltatna és dúlatna bárki, legyen az úr vagy nemes, főpap vagy világi, magyar vagy nem magyar: idéztessék ugyan-csak e törvényszék elé, s az okozott kár háromszorosára és vérdíja — homagiuma — háromszorosára ítéltessek. A ki magát az ítélet végrehajtása alól futással akarná kivonni: az proscibáltassék.

Slavoniában hasonlókép cselekedjék, s alakítson törvényszéket a bán a hajdúk és egyéb dúló nép tartói ellen.

Panaszkodtak a rendek újlag, hogy a jezsuiták sellyei birtokait, Joó János birtokát, Körmentet, aztán Diószeget, Lévát a katonaság teljesen kiéli. Eltávolíttatásukat ké. ték. Megtiltatni kívánták a katonaság állandó vagy húzamosb beszállásolását a falvakba. A kapitányok kiosztják köztük a falvakat, a katona aztán nagyobb úr bennök, mint maga a földesúr.

Különös figyelmébe ajánlák — a slavon rendek kértére — a királynak és ennek útján Ferdinánd főherczegnek a slavoniai Petrinja várát, mint a mely legerősb védelme ez országnak. Ugyan e slavon rendek kértére kívánták, hogy a fölség a

bánnak, vizkereszt napján, octavalis törvényszék tartását parancsolja meg.

Túróczi és a szomszéd megyék kértére azt kívánták, hogy a túróczyi sz. Máriáról nevezett convent végre — mint azt a múlt gyűlés elhatározása — restauráltassék. — S azzal végzék választukat, hogy ha a király zsoldosai továbbra is az országban a földnépén telelnek, ez képtelenné válik a rárótt terhek viselésére.

Sok pontja volt a válasznak olyan, melyet a főherczeg el nem fogadhatott, melybe bele nem nyugodhatott. Ilyen volt mindenekelőtt az adó s az insurrectio kérdése.¹⁾ A miazonban az előbbi illeti, tudta a főherczeg, hogy igényeit, várakozását fölötte nagyon föl nem csavarhatja. A rendek által megajánlott négyezer katonához még egy-egy ezret kívánt csak, gyalogost és lovast; s e hat ezer embert, nem hat, hanem hét hónapra.

A személyes fölkelést akkép követelte, hogy a főherczeg táborbaszállása esetén főpapok, urak, nemesek, ha nem is nagy kísérettel, de legalább a tavalyi t.-czikkek példájára, minden húsz jobbágy és zsellérház után egy jól fölfegyverzett lovassal jelenjenek meg a főherczeg táborában. Ha pedig a főherczeg nem száll táborba, akkor minden három portától egy jól fegyverzett gyalogost küldjenek, s egy hóig ott tartsanak. Nehézséget senki ne tehessen, e teher alól senki ki ne búhasson; mert ha a magyarok megtagadnák a fölkelést, ez a példa az örökös tartományokra ragadós lehetne. Abba azonban belenyugodott Mátyás, hogy a zsoldos sereget a magyar főkapitányok, illetve Felső-Magyarországon valamely a fölség által kijelölendő tekintélyes ember, toborozzák.

Azon föltét alatt hát, hogy a hat ezer zsoldos 7 hóig eltartathatik, beleegyezett a főherczeg a rendek által házan-kint megajánlott másfél forint és 50 denárba, összesen két forintba. De éppen arra való tekintettel, hogy az a hatezer ember 7 hónapon keresztül de facto eltartathassék, inté őket, hogy ha egyrészt a leégett házakat az összeírásnál kihagyják, azon házakra, melyek lakói vagy aránylag kevesebbet szenvedtek vagy éppen érintetlen maradtak, a teher nagyobb arányban osztassék szét; különben lehetetlenné válik a kívánt sereg el-

¹⁾ Irományok. VII. sz.

tartása, ha e házak nem fődözik a leégett házak miatt előálló deficitet. A rendek nagyobb megnyugtatóására pedig beleegyezett abba, hogy az adó három magyar kerületi főadószedő kezeibe szolgáltatassék, a kiket a rendek válaszszanak. S beleegyezett abba is, hogy Slavonia az adónak csak felét fizesse, s ezt is saját védelmére fordíthassa.

A sereg élelmezési kérdésében kijelenté, hogy a rendek segélye kívánásától el nem állhat. Azt állítá, hogy igen sok fölhalmozott gabona van az országban, s a jelen év is igen jó terméssel biztat. Kérte tehát elébbi kívánságának felét, azaz 1 köből gabonát és 1 köből zabot megszavaztatni.

Azon czikkét a propositionnak, mely a gabonakivittelt az országból megtiltja, a rendek hallgatással mellőzték. Ezen a főherczeg megbotráncozott s kijelenté, hogy absurdumnak tartja, hogy akkor, midőn a sereg élelmezése oly nagy akadályokba ütközik, mikor a rendek a közjó érdekében oly szűkmarkúak, nyereség céljából ki szabadjon vinni az országból a gabonát.

Nem volt megelégedve a főherczeg a rendeknek az ágyúk vontatása s az igaállítás felől adott tagadó válaszával sem, s ha megígérte is, hogy a király a maga részéről mindent elkövet, sürgette előbbi kívánságát, az 1557. 7. t.-czikk rendelkezése végrehajtását is.

A hatnapi ingyen munka megajánlását köszönettel vevé s megígérte, hogy a várkapitányok szigorú utasítást fognak nyerni, hogy mindennemű visszaéléstől tartózkodjanak, s valamikor a robot leszolgáltatására szükség lesz, a kerületi főkapitányokhoz forduljanak. Másrésztől azonban elvárja a rendektől — mondá — hogy mivel gyakran a hirtelen elkészítendő vármunkákhoz a robot gyorsan szükséges, s ilyenkor teljes lehetetlen előbb a főkapitány megkeresésére s rendelkezésére várakozni, mert az idővesztegetés esetleg nagy kárral járna: a rendek ne vegyék rossz akaratnak, se törvényszegésnek, ha ilyen esetekben a főkapitányok s megyei közegek elkerülésével egyenest az illető vár kapitánya rendeli be a robotmunkára a jobbágyokat. Hogy a robot effectuálásánál egy megye jobbágyai többfelé, s távolabb ne kényszeríttessenek, helyesli a főherczeg a rendek által javasolt értekezletet, de azt vélte, hogy ebbe a hadi tanácstól is volnának delegátusok küldendőek, s hogy az

1554. 9. t.-cikk alapján az is el volna döntendő, vajjon a távolabb eső megyék ne készpénzben váltsák-e meg e közmunkát, olyformán, hogy egy gyalog napszámért 16 denár, egy igás napszámért 1 magyar forint fizetessék. — Ha az értekezlet ez elvet kimondaná, természetesen az országgyűlés előleges fölhatalmazása mellett, azt végrehajtani lehetne, s az adószedők az összegeket a kijelölt vidéken behajtván, arról már a jövő országgyűlés elé be lehetne terjeszteni a számadást.

Az utak és hidak kijavítása dolgában az alispánokra kirótt 24 forintnyi birságot is hangsúlyozá a főhercegi replika.

Megígérte Mátyás, hogy a német kapitányokat az alispánok ellen elkövetett erőszakoskodás és fenyegetések miatt szigorúan megbünteti. De egyszersmind kiemelte azt, hogy ott, a hol *periculum in mora*, az alispánok, a megye megkérdezése nélkül, t ü s t é n t hajtásuk végre a kapitányok által kívántakat, mert a felelősség ezek fején nyugszik.

A kamara s a kamara fölszólítására törvénykezési ügyekben jogtalanul beavatkozó katonai parancsnokok ellen késznek nyilatkozott büntetőleg föllépni, valahányszor ily eset tudomására hozatik, másrészt azonban kinyilatkoztatá, hogy mivel ez ügyek priváttermészetűek s nem a diétai tárgyalások körébe tartoznak, nem vehető rólok semmi határozat a törvénykönyvbe!!

Hogy a hajdúk és csavargó katonák kiirtására a megyék insurrectiót rendezzenek, abba sem egyezett bele a fő herceg hanem megígérte, hogy a már alkalmazásba vett módust tovább is alkalmazni fogja a király, hogy t. i. e fegyverforgató nép a király s az ország zsoldjába fogadtatván, hasznosíttassék. A király újra parancsot adott, hogy kétezer hajdú toborztassék szolgálatába. A mi pedig az azok elleni rendkívüli eljárást illeti, a kik ily szabad hajdúk etc. tartói s pártolói: a főherceg a rendek javaslatát annyira fontosnak s annyira újnak találta — főkép, mert ez esetleg a rendes igazságszolgáltatás menetének praejudicálhatna, — hogy határozni a király tudta nélkül nem mert, hanem az ügyet »extra articulos dietales« (a mi a főherceg főczélja volt!) a királyhoz terjeszté.

Kijelenté a herceg, hogy a falvaknak a katonaság közt. beszállásolás végett való fölosztása megszüntessék: azt hiába

kivánják a rendek ; mert szállás kell a katonának. Hanem azt ajánlá, hogy a rendek biztosokat válasszanak, a kik a parancsnokokkal egyetértésben a hadi népet minden kihágástól féken tartásák, az okozott károkról — mint az örökös tartományokban divatos — a fölséget tudósítsák.

Petrinjáról megígérte, hogy a király is, Ferdinánd főherczeg is gondoskodni fognak, noha nem tagadta, hogy a slavon rendek segélyét is okvetetlen igénybe fogják venni.

Ajánlá még az Ausztria-, Morva- és Lengyelország felé eső határszélek dolgában kiküldött határigazító bizottságba új tagok választását az elhaltak helyébe — s a többi, lényegtelen pontokat illetőleg beleegyezését adta a rendi válaszhoz.

Az országgyűlés nem volt megelégedve a főherczeg replikájával. Mivel azonban a husvéti ünnepek közelgése miatt az időt hosszabb tárgyalásokra rövidnek tarták, nem válaszoltak duplikában a főherczegi replikára, hanem saját magoktól és nem főherczegi inspirációra azt indítványozták, hogy mint eddigelé is többször történt, bizottságot választanak, mely a főherczeg helybenhagyásának reménye mellett a főherczeg által kijelölendő tanácsosokkal az eltérő pontokban megegyezzenek. Az indítvány Mátyásnak is kapóra jött, s márczius 30-dikán, dél-előtt egybegyűlt a rendi bizottság a császári tanácsosokkal, valószínűleg a primási épületben.

Mindenekelőtt kijelenti a rendi választmány, hogy az országgyűlés adó fejében most sem ajánlhat meg többet annál, a mit először megajánlott: azaz négyezer ember tartását hat óra. Elősorolták okaikat is: Először is Slavonia adója csak Slavonia védelmére fordíttatván, a négy ezer ember tartásához mivelssem járul ez az ország. Másodszor: a városi taksák, melyeket az előtt éveken keresztül a rendeknek engedett volt a király, most már nem a rendek kezeibe folynak; harmadszor: Kraszna, Máramaros, Bihar és Közép-Szolnok adója a váradi várhoz utaltatik, a mi nagy rubrika; végre negyedszer: tekintetbe veendő, hogy a hosszú háború óta az országban a házak száma igen sok ezerrel megfogyott, úgy hogy azt a négyezer embert is csak az esetre állíthatják és tarthatják el a rendek,

¹⁾ A főherczeg ápril 12-iki zárjelentése a királyhoz. Irományok IX. sz.

ha addig is, és azalatt is török, tatár és idegen zsoldos az országot még jobban el nem pusztítják. — A császári tanácsosok mindent elkövettek ugyan, hogy a rendi bizottságot nagyobb liberalitásra bírják; de csak annyira mehetek, hogy a rendek a megajánlásban tett eme föltételt elejtették. Ha sejtik vala a rendek, hogy ama kikötés daczára, mely szerint a felső-magyarországi magyar zsoldosoknak, magyar főkapitány nemlétében valamely e vidéki tekintélyes mágnást adand vezértil, Mátyás főherczeg mégis Gonzagát ajánlotta végső jelentésében parancsnokúl¹⁾: bizonyára nemhogy a mondott föltétel mellől álltak volna el a rendek, hanem még valami szigorúbbat kívántak volna.

Továbbá miután komolyan tartott Mátyás attól, hogy a befolyó adó nem leszen elég még e négyezer ember eltartására sem, a maga részéről azt köté ki s a rendeknél ki is vitte, hogy necsak a leégett házak, hanem az újonnan építettek is tekintetbe vétessenek; azonban, ha amazok törültetnek, emezek számláltassanak.

Az insurrectiót illetőleg annyit mégis kivit! a főherczeg hogy az e helyett megajánlotta s a földesurak erszényéből fizetendő 50 denár mellett, mely a subsidiumhoz csatoltaték, minden 20 jobbágy-ház, úgyszintén minden 20 lakott nemesi curia után egy-egy lovast ígértek állítani a rendek; ellenben a lakatlan nemesi curiáktól, a megye becslése szerint, gyalog fegyveres adandó. Ezt egy hóra ajánlák meg a rendek; a főherczeg többre kérte, de a rendek nem engedvén, a főherczeg megnyugodott ebben is.

Az élelmezés kérdésében sem volt egészen haszontalan Mátyás főherczeg, illetve a csász. tanácsosok, fáradozása. Mert ha a portánkint kívánt 2—2 mérő gabonát és zabot eleintén absolute megtagadták is, később mégis elhatázzák az értekezleten, hogy a tiszai megyék portánkint egy nagyszombati mérő gabonát és ugyanannyi zabot adózzanak s azt a királyi élelmező hivatalokhoz szállítsák. Azért csupán a tiszai megyék; mert a dunaiak ez adót — bizonyára önkéntesen, miután a törvény különben hallgat róla — már viselték.

¹⁾ A főherczeg ápril 12-diki zárjelentése a királyhoz. Irományok IX. sz.

A fuvar kérdésében is annyira vitték a csász. tanácsosok, hogy a rendi bizottság 2000 frtot mint váltságdíjat ajánlott meg. A főherczeg ezt nem fogadta el, mert hiszen az ígára volt szükség. A rendi bizottság erre a plenum, azaz az országgyűlés elé vitte az ügyet, s itt azon föltét alatt, hogy a fuvarosok útja biztosságára a fölség gondot fog viselni, elhatárázák, hogy a dunáninneni és túli megyékből minden 50 portától egy erős iga állíttassék ki Szent-György napjára, Győrhez, a honnan Székesfehérvár felé fog élelmet szállítani. Kérték egyszersmind a királyt, hogy ennél többel aztán ne nyomja a népet, melynek barma elpusztult. Ha biztos az út, akkor úgy is fognak mindig találkozni, a kik becsületes fuvarbérért önként hajlandók a fuvarozásra. A főherczeg keveslé ugyan ez ajánlatot, de ez jóval több levén az előbb megajánlott 2000 frtnál: utóvégre is elfogadta; sőt a királyhoz intézett jelentésében ¹⁾ még mentegeté is a rendeket a marhavésszel s egyéb elemi csapásokkal.

Az ágyúk és ostromszerek vontatását a rendek már nem vállalták magokra. Itt, miután a kir. városok a terhet el nem birják, az örökös tartományokra szorúl a fölség, mondá a királyhoz intézett jelentés.

Sikerült ellenben kivinni a főherczegnek, hogy a replicájában ajánlott módusa a végvárakhoz rendelt közmunkák váltságának a távolabbi megyéknél, elfogadtaték.

Kihagyták aztán a főherczeg sürgetésére a rendek a záriratból azt a sérelmi pontot a többek közt, hogy a német kapitányok az alispánokat erőszak alkalmazásával fenyegetik; kihagyták a Szengyörgyöt és Bazint illető cikket is.

Vita támadt a szabad hajdúk tartói ellen szabott büntetésről szóló cikknél. Hogy a locumtenens a nyugati, az országbíró a keleti Magyarország notabilitásait törvényszék alkotása czéljából egybehívassák, már Báthory Istvánra az országbíróra való tekintettel sem tetszett a főherczegnek. Báthory István irányában mindig ellenszenvvel viselkedék az udvar s félt vagy félni látszott a hallgatag, vesztegen ülő, de az országban óriási befolyással és tekintélyvel bíró dúsgazdag hatalmas dynastától. »Mint országbírónak alkalom nyílnék szá-

¹⁾ A főherczeg ápril 12-iki id. jelentése.

mára (a törvényszék megalkotásának ürügye alatt) a megyét tetszése szerint összehozni s magához csatolni,«¹⁾ — mondá Mátyás főherczeg. Arra utalt hát a főherczeg, hogy az ily eljárás veszélyes praejudiciumára válhatik a közönséges nemesi szabadságnak s az ily módon elítéltek »ob denegatam iustitiam« jogosan panaszkodhatnának. S ez okkal győzött a főherczeg. A rendek a czikk azon szövegét, melyet a propositiókra adott válaszukban formuláltak s vele az elvet, elejtették. Megelégedtek azzal, hogy a hajdúk ellen hozott eddigi törvényekre utaltak. — Ennek ellenében a főherczeg is kénytelen volt eltérni, hogy külön czikkben abbéli sérelmeiknek adtak kifejezést a rendek, mely szerint egyes parancsnokok, beszállásolván katonáikat a falvakba, jobban rendelkeznek minden fölött, mint maga a földesúr. Persze könnyű volt ezt Mátyásnak megengednie, úgy se lön e czikk egyébbé, mint a minék született: hatástalan expectoratióvá.

Beleegyezett a főherczeg nemcsak abba, hogy a slavon megyék részére a bán vizkereszt körül octavalis törvényszéket tartson, hanem azt, a mennyire a háborús idők engedik, egész Magyarország területére hajlandó volt kiterjeszteni. Csak a királyon áll, mondá végjelentésében,²⁾ hogy mit akar tenni e részben.

A Petrinjára vonatkozó cikket a főherczeg kívánságára kihagyták a rendek. De Mátyás nem mulasztá el melegen ajánlani e fontos végházat királyi bátyja előtt s kérni egyszerűen Rudolfot, hogy Ferdinánd főherczegnek is lelkére kösse ez ügyet. Egyébiránt Erdődy Tamás, a volt horvát bán, kérte a főherczeget, hogy ajánlja őt e vár kapitányságára, minthogy birtokai a szomszédban vannak, s így neki személyes érdeke is e vár jó karban tartása s megvédése.

A thuróczi convent restaurálása ügyét hallgatással mellőzték. — Előzékenységet mutatott a rendeknek a főherczeg abban is, hogy néhány északnyugati megyének régóta terhére volt vallon ezredet Sz.-Fehérvár felé indított a gyűlés folyamata alatt s beleegyezett, hogy addig mig az ezred a szükség-

¹⁾ A főherczeg most idézett ápril 12-diki jelentése.

²⁾ Irományok IX. sz.

sekkel elláttatik, Győr mellett a szabad mezőn táborozzon; sőt királyi bátyjának tett jelentésében méltányosnak mondá, hogy a vallonok zsoldjából, a mennyiben csak lehet, pótolassék az általok okozott kár.

Kellemesen lepte meg a főherceget, s ha egyébről nem, legalább tapintatos magaviselete miatti közkedveltségről s népszerűségről teszen bizonytságot, hogy a rendek az ő számára minden háztól — Magyarországon és Slavóniában egyaránt — 20 denár ajándékot szavaztak meg. Azt mondja a főherceg többször idézett jelentésében, hogy ő ugyan azt annyira nem kereste, hogy még a zárirat szerkesztése alkalmával is ki akarta hagyni; de a rendek bele nem egyeztek, erőltették. S miután így áll a dolog, kérte királyi bátyja szentesítését e czikkre is. Boldogúlt Ernő főhercegnek — írja Mátyás — szintén megajánlottak s adtak a rendek ily ajándékot, noha ez csak békés időben vitte az ország kormányát s hadjáratban részt nem vőn.

Néhány czikkre, melyek az adóhátralékosok elleni új executióra, az adószedés körül tapasztalt visszasságokra, s a bírságpénzek behajtására vonatkoztak, a rendek nem feleltek volt se válaszukban, se az értekezleten. Ezeket a béke s a rövidség kedvéért nem akarta újra előtérbe állítani a főherceg, hanem abban állapodott meg tanácsosaival, hogy a végrehajtásokat a régibb törvények alapján eszközölteti, még pedig a kamara közvetítésével.

Ápril 2-dikán tartotta az országgyűlés az utolsó ülést. Mielőtt szétoszlottak volna a rendek, elhatázzák egy külön föliratban megkeresni a királyt. A főherceg beleegyeztével vagy ellenére vagy épen tudtán kívül történt-e ez? nem tudhatni. Csak annyi bizonyos, hogy a fölirat, mely elejétől végig a legloyalisabb és megadóbb hangon van tartva, a köszönet és kérés, a mentegetés és remonstrálás, az ígéret és tanácsadás bizarr vegyüléke. ¹⁾

A hála őszinte hangján köszönik meg a rendek — a fejjérvári s sárréti győzelmek emlékének benyomása alatt — az uralkodónak, hogy annyi év óta nem szűnik, nem lankad egy

¹⁾ A rendek fölirata ápril 2-dikáról. Irományok VIII. sz.

pillanatig sem az igyekezetben, melynek célja az ország föl-szabadítása a török iga alól. Mentegetik magokat, hogy csak kevéssel járulhatnak e nagy cél eszközei előteremtéséhez, s hogy a jelen gyűlés is sok mindenben nem felelt meg a király várakozásának. Kérik a királyt, hogy ezt nem a jóakarát hiányának, hanem annak a szomorú állapotnak tudja be, mely alatt az egész ország sínylik, égetve, rabolva, kifosztva töröktől, tatártól s a védelemre hivatott keresztyén seregtől egyaránt.

És itt megragadják a rendek az alkalmat, hogy azt tanácsolják uroknak, s őt arra kérik, a mit már a mult gyűlésen is hangoztattak. ¹⁾ Változtassa meg a hadakozás célszerűtlenségnek tapasztalt eddigi módját. Vonja egybe, mint Sárretnél, egy nagy seregbe minden csapatát, s támadja meg, ne az ország szívében, a hol a nép szenved alatta, hanem a határokon az ellent, addig míg az a maga ázsiai seregével nem egyesült; ostromolja a török kézben levő végvárakat: s ha a szultán nagyobb hadat küld, az összevont összes keresztyén seregekkel egyben fogja föl s hárítsa el a csapást. Csak ez az egyetlen mód, melylyel a török legyőzhető. Az eddigi győzelmek is ennek tulajdoníthatók. Míg az a központ nélkül való működés, az erők eddig divatos szétforgácsolása célhoz soha sem vezet. Hűségök biztosítása mellett végül azon reményöknök adtak kifejezést a rendek, hogy a mint szemmel látható a király igyekezete alattvalói tűzhelyeinek megvédésében: ép úgy tartsa meg őket jogaik s törvényeik élvezetében is a védett s védendő tűzhely mellett.

Tíz napra e fölirat után Bécsből küldé el a főherczeg a hozott határozatokat szentesítés végett a királyhoz, s mikor a sanctionálást kérte bátyjától, kötelezve hitte mentegetni is magát, hogy legjobb igyekezete ellenére sem tudott az országgyűlésnek a királyi kívánságokra s a fiscus érdekeire kedvezőbb fordulatot és véget biztosítani. ²⁾

¹⁾ Ennek az 1601-diki iratok közt semmi nyoma.

²⁾ Irományok IX. sz.

ORSZÁGGYŰLÉSI IROMÁNYOK ÉS TÖRVÉNYEK

I.

1601. deczember 24.

Királyi meghívó az 1602-iki országgyűlésre.

Rudolphus secundus Dei gratia electus Romanorum imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, etc. rex etc.

Prudentes ac Circumspecti, fideles nobis dilecti. Constare vobis ea peroptime, nihil dubitamus, quae hoc anno passim in Hungaria et Transsilvania, tam contra perfidos et christiani nominis acerrimos hostes Turcas et Tartaros, quam vero rebelles et aemulos nostros per nostrum exercitum Dei Optimi Maximi adiutorio gesta et peracta sunt, quove in statu res nostrae bellicae nunc persistent, quas etiam deinceps contra tam potentem hostem, divino freti auxilio, necessario nos prosequi et continuare oportet, quo tandem Deo propitio et opitulante, inclytum hoc regnum nostrum a turcico iugo et tyrannide liberatum in pristinum pacis et optatae quietis statum reducere et restituere possimus. Cum autem hoc ipsum sine ulterioribus fidelium subditorum nostrorum ac ceterorum christianorum auxiliis et subsidiis ad eam rem apprime necessariis fieri nequeat, de illis tam cum sacro Romano imperio aliisque principibus christianis ceterisque regnis ac provinciis nostris, quam vero cum fidelibus quoque regnicolis nostris Hungaris, de quorum utpote salute et permansione potissimum agitur, tempestive et priusquam hostium exercitus movere incipiat, iterum agere et tractare statuimus. Ut autem hoc ipsum commodius et bono cum fructu fieri queat, universis

Statibus et ordinibus eiusdem regni nostri Hungariae et partium ei subiectarum generalem conventum ad festum Cathedralae beati Petri apostoli hoc est vigesimum secundum diem futuri mensis februarii anni proxime sequentis, sexingentesimi secundi supra millesimum ad civitatem nostram Posoniensem clementer indicendum et promulgandum duximus; atque dum nos in conquirendis et procurandis undique in orbe christiano amplioribus et necessariis auxiliis summa cura destinemur et occupamur, ei in hac etiam nostra absentia serenissimum principem Mathiam archiducem Austriae etc. fratrem nostrum carissimum, adtributa vicissim eius Dilectioni de omnibus rebus agendi, tractandi et concludendi plena potestate, praefecimus. Quare fidelitati vestrae harum serie clementer ac firmiter committimus et mandamus, ut ad praefatum diem et locum peculiare et sufficientes nuncios e medio vestri sine ulla mora et excusatione expedire et mittere debeatis, qui illis unacum dominis praelatis, baronibus et nobilibus ceterisque statibus et ordinibus dicti regni nostri Hungariae de ulteriori belli prosecutione atque iis omnibus quae ad publicam eiusdem regni nostri defensionem et liberationem accommodatissima videbuntur, tractare et in medium consulere debeant. Curandum autem vobis omnino et diligenter erit ut ad praefixum diem pro maturandis et confestim inchoandis tractatibus praedicti vestri nuncii Posonii certo certius compareant. Secus sub poena decreti non facturi. Datum in arce nostra Regia Pragensi, vigesima quarta die mensis decembris, anno Domini millesimo sexingentesimo primo.

Rudolphus m. p.

Martinus archiepiscopus
colocensis m. p.

T. Himelreich m. p.

(Eredetije Bártfa város levéltárában.)

II.

1601. Deczember 17.

A magyar tanács véleménye az egybehívandó országgyűlés tárgyában.

In tergo : Opinio Dominorum consiliariorum Hungarorum Viennae pro tempore existentium. Die 17. Decembris anno 1601.

Benigno serenissimi principis et domini, domini Mathiae archiducis Austriae etc. domini eorum clementissimi mandato, domini consilarii Hungari vocati obsequenter se hic sistentes, piam eiusdem de afflictissimi Hungariae regni statu, prosecutione belli, et ampliori subsidio conferendo, factam admonitionem, defectus item expeditione bellica hoc anno commissos aut penitus tollendos aut ad minimum corrigendos cum aliis suae serenitatis propositionibus debito ac demisso obsequio receptis intellexerunt maturaque deliberationi subiecerunt.

Mirari non debet S. S. subsidia Hungarica a statibus et ordinibus oblata debito tempore et modo non exacta et ad defendendam ac vindicandam ab hostili furore patriam minus sufficientia fuisse, cum a tot annis sedem belli, interdum etiam lustrationem hibernationem exauctoritatem militum, caedes item incendia vastitatem deplorandam rerum direptionem ac inauditam fere calamitatem misera plebs sustineat. Accessit his proximorum annorum sterilitas, hominum simul et pecorum contagiosa lues, unde summa fames, caristia et extrema paupertas supervenerunt. Copiae etiam Hungaricae, tam equestris quam pedestris ordinis in campum hoc anno expeditae non per regnicolas, sed nomine Sae Mtis per personas delegatas ex contributione publica fuerunt conductae, quorum solertiae incumbere praevia lustratione tam de personis, quam armatura iudicium ferre, bello inhabiles repellere, erroresque corrigere, quibus neglectis, manifestum est culpam quoque in eosdem, siquid eorum, quod ad necessitates bellicas et praefati militis conductionem requirebantur, praetermissum est, redundare debere: maximo certe solatio veteranos exercitatos et firmatis pectoribus nullum belli discrimen perhorrescentes Hungaria seligere et turmatim educere posset milites, si eorum numerus partim hostili ferro, partim praemii et remuneratio-

nis detentione nimium imminutus non esset. Euitendum est nihilominus et totis iuribus incumbendum statibus et ordinibus regni, ut subsidia debito tempore praestari et ea omnia quae ad defensionem dulcissimae patriae spectare videntur, pro viribus subministrari possint. Quantum ad articulos scripto suae *Stis* dominis consiliariis hic praesentibus propositos, respondent humiliter.

Primo: Locum dietae Posonii iam consuetum, si forte vel contagiosa lues, vel aliud aliquod non obstaret impedimentum, mutandum non esse, obstaculo tamen interiecto, cum benigno *Sae Stis* consensu Tyrnaviae instituendam existimant.

Pro maturanda dicae exactione, conductione militum citius in campum expediendorum ac tollendis defectibus a sua *Ste* recensitis quoque*) tempore comitia essent celebranda; cui pro termino festum purificationis Mariae, diem videlicet secundum Februarii, idoneum iudicarent, si suae *Stati* commodum videretur et literae quas vocant regales interim quae omnino peremptorie et cum comminatione nequaquam condonandae poenae super eo statutae expediendae erunt, confici et debito tempore distribui possent. Quod si vero S. S. ob impedimenta subinde incidentia, tunc descendere gravaretur, diem sancti Matthiae apostoli praefigendum iudicant, ad quem omnes status atque ordines vocati peremptorie comparare teneantur, et tunc propter imminentem Paschatis solennitatem citius finem diaetae imponent, domum omnes properantes.

Deinde: Subsidium in ea quantitate, qua in praeterita dieta, considerando vecturam tam commeatum, quam artolariae, item lustrationem hibernationemque militum cum aliis gravaminibus quibus reliquiae regni obruuntur, illudque non in pecuniis sed milite potius bene armis instructo et exercitato, pro cuiusque facultate postulandum videtur.

Tertio: Connumeratio nova, propter varias incommoditates hactenus observatas et expertas, non portarum sed domorum postulanda erit.

Quarto: Dabit operam S. S. ut articulo super eo statuto, non solum dicatores et perceptores, sed etiam vicecomites,

---

*) *quonam helyett.* Mintegy kérdik a tanácsosok: mely időben tartassék a diéta?

militum conductores, et omnes alii pecuniarum administratores, rationem dare teneantur. Negligentes vero et refractarii unacum dominis terrestribus, contributionum pro se detentoribus, citentur ad cameram Suae M^{tis} ubi comparere teneantur, et examinati ac convicti puniantur, iuxta Art. 15. anni praesentis millesimi sexingentesimi primi, cuius executionem curet fieri S. M. per generalem capitaneum.

Quinto: Defectum contributionum istius anni supplebit triplum ab eis solutum, qui convicti fuerint, iuxta praecedentem articulum.

Sexto: Personalis insurrectionis obsequium qui non praestiterunt, vel sese castris subduxerunt, habet S. M. articulum nonum anni praesentis sexingentesimi primi supra millesimum de iis sancitum, penes quem poterit statim procedi, et si hactenus processum fuisset, tantae inconvenientiae non subsequatae fuissent. Subsidiū ultraordinarii postulatio proponi quidem statibus atque ordinibus regni poterit, verum quid ab iis praestari possit, non videmus. Nam et id ipsum quod promittitur, ob devastationem regni, omnia belli gravamina extremamque subditorum calamitatem vix ab iis extorquetur. Generalis insurrectionis effectum clementer S. S. hoc anno experiri potuit; nihil eorum quae fidelitas et in defensionem patriae amor a comitatibus exigebat, in insurrectione hac, ubi primum a S. Ste admoniti sunt, praestanda, ac eo quo iuebantur, se se conferendo, praetermiserint. Imo ultra tempus, etiam in publicis regni comitiis oblatum in campo perseveraverunt. Sed quod expugnationi Albae Regalis interesse non potuerunt, id ex eo accidit quod clementi S^{ae} S^{tis} mandato iussi, ad Baich, pro defensione partium illarum ab incursu et depopulatione Tartarorum, trium fere septimanarum spatio haerere coacti sunt, unde accersiti confestim eo quo iussi fuere, in castra se contulerunt, ubi si quid defectuum accidit, quo minus in stationibus suis hosti tanto impetu in eos irruenti, levi armatura instructi tanquam antemurale quoddam resistere non potuerunt, sed aliquantisper recedere coacti sunt, id rei militaris gentis comitatum imperitiae (cum personalis insurrectio tales parere soleat milites) tribuendum est. Unde loco personalis insurrectionis, milites potius exercitati, uti supradictum,

a statibus et ordinibus, quam personalis insurrectio deinceps postulandi essent.

Septimo: Provisio rei annonariae, et vectura tormentorum bellicorum, in quibus plurimum situm est, proponi quidem statibus et ordinibus regni, si quid ab eis obtineri queat, poterit, verum dubium est, ne perexiguæ huius regni reliquiae omnibus periculorum procellis ita subtratae suas hac in parte denegent; proinde ad requisitionem Sæ Stis viciniorum quoque provinciarum auxilium hac in re non praetermittendum existimatur. Ad frequentes namque regnicolarum praeces, si possessiones ad confinia et alia loca spectantes a condensatione, lustratione, hibernis et praedantium militum insolentia hactenus custoditae fuissent, remotiorum provinciarum nec subsidium annonarium triplici sumptu et magnis difficultatibus in castra devehendum, nec vectura tormentorum bellicorum in hoc regno tantopere desideraretur.

Octavo: Gratuiti sex dierum labores ad firmanda confinia, iuxta articulum anni superioris postulandi esse videntur, sed in pecuniis vix aliquid subsidii status et ordines laturos domini consilarii existimant, forte tamen anno superiori oblatos gratuitos labores non sunt recusaturi. Quoad Albam Regalem, quia longe sunt dissiti comitatus populosiores, capitaneus eiusdem loci colonos in comitatibus Simigiensi et Barania, illuc viciniores, blande sciat tractare, et primum praecario quasi ad labores inducere, qui tandem ad maiora praestanda, et com meatum invehendum adigendi erunt: interim tamen, ex propinquioribus locis ad resarciendas ruinas, homines, et non pecuniam subministrare debent.

Nono: Strictissimo Sacrae Caesareae regiaeque Mtis domini nostri clementissimi mandato familiae Chetnekianae ex superabundanti praecipuum existimant domini consilarii ut in imminentibus regni comitiis, coram dominis praelatis, baronibus et iudicibus ordinariis, praetensa iura et privilegia sua (ut etiam camera Sæ Mtis Hungarica sub litera D. innuit) super his bonis habita absque ullo subterfugio producat, et eorum iudicio acquiescat, quae si produxerit bene quidem, sin minus, fiscus SæMtis illa bona, statim occupet, indignum enim

est iure inscriptio, bona possessa, longo iuris processu recuperare. ¹⁾

Decimo: Redemptio tredecim oppidorum Polonis quondam oppignoratorum et Sae Mtis in eo sedula cura, optime placet; recuperatis enim iis, non parum tam Sae Mti quam regno eveniet emolumentum. Videtur itaque dominis consiliariis ut iuxta prius conceptam formulam hanc Smus Rex Poloniae per suam Mattem de redemptione certificetur, cuius responso accepto, sciet S. M. sese accomodare, de conditionibus tractare, et ad ulteriora pergere. ²⁾

Demum succurrit etiam dominis consiliariis de valore monetarum currentium in futura dieta esse proponendum: rem esse inconvenientissimam, et reipublicae valde damnosam, monetam alterius ditionis Polonicae videlicet in maiori apud nos praecio et valore, quam in Polonia, Hungaricam vero quam sua Mtas cudi mandat, multo in minori currere, nullo Sae Mtis aut regni emolumento, sed privatorum saltem quorundam usum. Nonne satius esset, pro autoritate Sae Mtis monetam Polonicam, tanquam peregrinam explodere, et tam in Austria quam Hungaria usum serio prohibere; domesticum numisma sub nomine Sae Mtis excusum et potissimum Viennae in suo valore et ordinario usu conservare? Eo namque res deducta est, ut nec germanica inveniatur moneta, nec Hungarica acceptetur, nisi cum notabili exponentis, vel permutantis dispendio. Itaque S. S. statibus et ordinibus, tam Austriae quam Hungariae proponendum benigne curabit, ut Polonica moneta uti sit cautum, Hungarica vero in Austria et Moravia, absque iactura et difficultate currere possit.

Atque haec sunt, quae fideles Sae Mtis consilarii pro fide et integritate ipsorum, ad benignas Sae Stis Propositiones eidem exhibitas respondere habuerunt, humilime ipsorum obsequium deferentes in quantum in ipsis situm erit, in futura generali dieta, ita publicum regni statum, cum regnicolis tractaturos, ne quid vel Sae Mtis benignis postulatis, vel etiam

¹⁾ *In margine (más kézzel):* Ist absonderlich expedirt 12. Jan. 602.

²⁾ *In margine (más kézzel):* In simili absonderlich expedirt 9. Jan, 602.

totius Christianitatis bono, et permansioni perafflictissimarum regni huius Hungariae reliquiarum derogetur.

(Egykorú példány az udv. kam. levéltárban.)

III.

1602. Február 16.

Országgyűlési előterjesztés.

A tergo: Ungerische Landtags-Proposition. De anno 1602.

Sacra Romanorum imperatoria, Hungariaeque et Bohemiae regia Mattas dominus noster clementissimus divina dispositione rerum gubernio praesidens, sicuti providus navis moderator, priusquam portu egressus in altum solvat, omnibus rebus ad prosequendam navigationem necessariis navem instruit et quoad eius fieri potest, armat, ut non moram solum navigationis, sed tempestatis etiam iniurias sustinere possit et tandem mari ac ventis sese committit, ita Mattas sua in excelso sublimitatis fastigio pro salute universalis reipublicae ad clavum quasi in excubiis posita animadvertens, pro muneris sui ratione sibi omnino incumbere tanquam e specula, non quae ante pedes modo sunt videre, sed futura etiam prospicere, mentisque acie undequaque versa, dum navis salva est, ne evertatur, sedulo providere et fluctuantem bellorum tempestatibus patriam armis defendere atque ab interitu vindicare et in portum tandem optatae quietis collocare. Idcirco ob oculos posito et diligenter considerato praesenti rerum et temporum statu etsi capta non ita pridem dei opt. max. beneficio Alba Regali et validissimo hostium exercitu exigua christianorum militum manu partim profligato, partim fugato, aliisque compluribus non levis momento fortalitiis ex faucibus hostium ereptis non infelicitur hactenus belligeratum, viribusque hostium non leviter derogatum esse videatur, ob partam tamen victoriam neutiquam insolescendum, sed potius omnem rei feliciter gestae successum non humanae potentiae aut providentiae sed divinae solummodo gratiae atque bonitati acceptum, ferendum et quorsum praesens felicitas evasura sit, pie et caute expectandum censet; cum fortuna vitrea videatur et cum maxime splendescit, frangi soleat ac quo maiori gradu extollitur, eo proxi-

mius praecipitium imminere videatur, nec ullo modo dubitandum sit, quin ferocissimus hostis accepta clade acerrime concitatus ad summendam vindictam omnia extrema tentaturus, hacque in parte angues imitaturus sit, qui obtrito capite postremum cauda minari solent.

Quod cum ita sit iamque res eo devenerit, ut de rerum summa decretandum et diuturno huic bello extrema tandem manus admovenda ac proinde vel iugum Turcicum deo auspice a cervicibus patriae fortiter excutiendum, vel de universa republica christiana naufragandum ac turpiter et misere serviendum videatur, sua equidem Mattas caes. ac regia freta iustissima belli causa, fidelium suorum et communis patriae saluti atque incolumitati paterne consultum cupiens, hoste urgente*) hastam neutiquam abiiciendam, sed novos delectus instituendos nova auxilia quaerenda restauratisque viribus novo exercitu hosti occumbendum eventum autem non naucleri instar dubio mari aut ventis, sed pro eo ac christianos decet divinae Mattis clementiae atque providentiae pie committendum existimat.

Ac licet fidelibus regni statibus atque ordinibus durante bello variis tam hostium quam externorum et domesticorum etiam militum violentiis atque oppressionibus non leviter attritis ulterior belli continuatio non immerito dura videri possit; quia tamen satis constat, sine doloribus et damnis nec bella geri neque etiam afflictam patriam incommodis propter vicinum hostem cervicibus eiusdem incumbentibus sine armis liberari posse; quicquid autem audax miles aequum et iustum floccipendens contra disciplinam bellicam ducumque et imperatorum voluntatem libidinose, crudeliter aut impie designat, non hoc bello, sed ipsius sceleri attribuendum, nihilominus tamen belli beneficio pacem parandam esse: Idcirco fideles regni status atque ordines ad quietis solatium anhelantes, non decet modo, sed omnino necesse est, ut per omnes adversitatum casus erecto, constanti et infracto, adeoque invicto plane animo palmae instar contra pondera surgant, nec ullum quieti locum dent, donec hostibus profligatis, vel saltem patriis limitibus exterminatis, tranquillo ocio frui possint.

*) talán inkább : vidente ?

Quandoquidem autem ad colligendum et ex diversis atque remotis terrarum partibus adducendum atque sustentandum exercitum aliaque bello necessaria debito modo praeparanda, magna pecuniarum vis requiritur ac proinde non externis solum, sed domesticis etiam subsidiis omnino opus sit; hactenus autem res ipsa docuerit, subsidia per regnicolas, sive in pecuniis, sive militibus subministrandis antehac decreta non debito tempore et modo, nec iusto numero praestita ac proinde spe et expectatione potius, quam effectu fuisse utilia: sua Mattas itaque fideles regni status atque ordines paterne requirit, cum duplex illis gratia debeatur, qui non solum in offerendo beneficio liberales, sed etiam in exhibendo promptissimi videantur, ut deinceps subsidia pro beneficio publico decernenda, sive pecuniaria, sive militaria citra cunctationem atque immutationem aliquam plene et integre praestanda curare et cum illa sustinendo oneri bellico haud quaquam sufficiant, de Matte sua omnino sibi persuasum habere velint, eandem in conquiritis tam sacri Romani imperii aliorumque regnorum et dominiorum suorum, quam exterorum quoque principum et potentatum subsidiis nihil penitus studii aut laboris praetermissuram, sed omnem lapidem moturam esse, ut validum exercitum equestrem et pedestrem colligere et quantocitius in campum destinare possit, benigne postulando, simulque fideles regni status atque ordines enixe cohortando, ut pro spectata sua erga communem patriam affectione ad prosequendum praesentis anni bellum quatuor millia equitum et sex millia peditum armis bene instructorum et exercitorum publicis impensis ipsimet conscribere, illumque exercitum tam equestrem, quam pedestrem rite lustratum, si non citius saltem ad primam diem Maii citra omnem ulteriorem moram pleno numero in campum destinare et sub dispositione Mattis suae vel generalis belli ducis, qui cum supremis regni capitaneis Hungaris bonam correspondentiam habeat, ad septem menses continuos intertenere, contributionem autem pro intertentione illius exercitus Hungarici imponendam fideles regni status atque ordines pro arbitrio secundum domorum connumerationem, seu alio quocunque modo, prout ipsis magis commodum et expediens videbitur, inter se et eorundem subditos pro qua-

litate facultatum ita distribuere velint, ne aliis praegravatis alii quasi immunes habeantur, sed iusta aequalitatis proportionem servata exactio ita instituat, ut pro eo ac par est, tenuiores fortunae a ditiori sublevantur huicque oneri pro portione colonorum non modo omnia Mattis suae bona tam ecclesiastica, quam secularia in quibuscunque comitatibus sita, sed insuper universi et singuli etiam alii, constitutionibus annorum nonagesimi sexti articulo decimo, nonag. septimi articulo tertio, nonag. octavi articulo decimo quinto, nonag. noni articulo septimo cum duobus sequentibus, sexcentisimo articulo tertio et sexcent. primi articulo itidem tertio in specie designati aequae sint subiecti.

In exigendis autem huiusmodi subsidiis ad defensionem communis patriae destinatis sua Mattas, prout non aequitas solum, sed extrema etiam necessitas omnino postulat, eam curam atque provisionem adhiberi vult, ut constitutis semper terminis portio debita citra ullum subterfugium atque decrementum in promptu haberi, exercitusque Hungaricus inde intertenendus singulis mensibus non lustrari solum, sed stipendium etiam pro tempore debitum consequi, sicque in campo convenienti et pleno semper numero conservari possit, sub poena tripli in eos, qui contributiones impositas non solverint, articulo quinto anni nonagesimi septimi et decimo septimo articulo anni nonag. octavi constituta, simulque Mattas sua ad amputandam omnem in subsidiis publicis subterfugii occasionem contra eos, qui exactionem subsidii de suis bonis admittere recusarent, necnon contra vicecomites et iudices nobilium in exactione subsidiorum negligentes, aut pecuniam apud se reservantes, item contra dicatores, qui se in administratione fraudulentè gessisse comperti fuerint, articulum sextum anni sexcentisimi atque articulum similiter sextum sexingentesimi primi cum praecedentium annorum constitutionibus in eodem specificè designatis, non renovandos solum, sed omnino per generalem regni capitaneum executioni demandandos decernit.

Porro cum numerus militum morbo, fuga, missione aliisque de causis de die in diem imminui et nisi in locum decedentium alii atque alii subinde surrogentur, quamvis copiosus exercitus exhauriri soleant, idcirco sua Mattas lustrationibus

atque solutionibus, uti supradictum est, singulis mensibus instituendis, suos etiam lustrationum magistrōs vult adhiberi, ut, quo numero et tempore gentes regnicolarum tam equites quam pedites in campum expediti et utrum, pro eo ac par est, integro semper numero intertenti, stipendia etiam iisdem numerata fuerint? nec ne? debito modo constare, suaque Mattas defectus, siqui deprehendantur, ne inde aliquid detrimenti capiat, tempestive corrigendos, vel saltem sarcieudos curare possit.

Ad coërcendam etiam militum licentiam, qui non expleto servitii sui tempore suoque stipendio non defraudati, clam vel aliter qualitercunque praeter voluntatem sui domini castris excedunt, sua Mattas articulum vigesimum sextum anni nonagesimi quinti, quo in eosdem suspendii poena habetur constituta vel saltem subsequentes articulos, videlicet trigesimum primum anni nonagesimi octavi, item decimum anni sexingentesimi, necnon decimum quartum sexcentiesimi primi contra desertores castrorum stipendiarios et in eis debito tempore non perseverantes sancitos, contra eos etiam qui superioribus annis gentes suas in bellum non expediverunt, vel eos usque ad terminum praefixum non intertenuerunt, aut debito tempore non statuerunt, vel ex castris distraxerunt et revocaverunt, atque etiam dominos, qui militem ex quinquaginta denariis oblatum non statuerunt, aut dicam non solverunt, vel penes personam suae Ser^{tatis} personaliter non insurrexerunt, articulum octavum anni sexingentesimi cum aliis in eodem allegatis similiter renovandos et omnino observandos atque executioni demandandos, capitaneos etiam defectum militum non significantes, iuxta articulum decimum sextum anni nonagesimi sexti, officii et stipendii privatione puniendos et in omnibus executionem generali capitaneo regni demandandam statuit.

Et quia in comperto est, quod non sine gravi communis patriae et confiniorum damno atque periculo, complures sive maioris stipendii, sive laxioris licentiae atque libertatis spe ducti nulla penitus praesentis necessitatis ratione habita ad exterorum dominiorum stipendia militaria sese conferre praesumant; indignum autem et nullo modo ferendum videatur

bellico incendio intra domesticos parietes grassante laborantem patriam domestico atque exercitato milite destitui: idcirco ne in regno pro defensione eiusdem miles desideretur, sua Mattas non modo omnem militum inde emigrandi et exterorum stipendia merendi licentiam statuto publico serio interdici, verum etiam articulum vigesimum secundum ea de re anno nonagesimo sexto editum ac sequenti anno nonagesimo septimo vigore articuli itidem vigesimi secundi renovatum in suo robore conservari et iuxta eorum dispositionem transgressores bonorum occupatione, vel si bona non habuerint, capitis poena vult plecti.

Quandoquidem etiam stipendium militare aliquo abhinc tempore in immensum quasi excrevit, inde non parum rei bellicae incommodi atque impedimenti accedit, sua itaque Mattas ad cavendos intolerabiles stipendiorum auctiones, articulo vigesimo ea de re anno nonagesimo sexto sancito firmiter inhaerendum nec ab eo ullo modo recedendum ac proinde eiusdem vigore equiti per mensem non plures quam quinque, pediti vero tres florenos Hungaricos censet numerandos.

Porro fideles regni status atque ordines plus satis exploratum habent adeoque re ipsa experti sunt, Alba Regalis anno superiori Dei beneficio ex faucibus hostium erepta, quantum hostes de recuperanda eadem laborarint, quam validum exercitum adduxerint, ut Mattis suae copias, si non omnino delere, saltem castris exuere et dictam civitatem obsidione premere eaque ratione iterum in potestatem suam redigere possent. Licet autem anno praeterito articulo nono et decimo, quo ad generalem et personalem insurrectionem statutum fuerit, ut penes personam alterius ex serenissimis fratribus suae Mattis, si in castra descenderint, quilibet dominorum praelatorum, baronum, magnatum et nobilium personam insurgere et penes suam personam de singulis domibus unum equitem bene armatum secum in castra accipere et per integrum mensem in castris penes Sertem suam manere, si vero Sertis suae in castra non sunt descensurae, ad requisitionem suarum Sertum vel generalis belli ducis de singulis tribus portis unus pedes, bene bombardam et armis instructus mitti et in castris per mensem incipiendo a die quo castra

ingreditur, sub amissione bonorum suorum communi aestimatione redimendorum interteneri debeat. Non ignorant tamen fideles regni status atque ordines illud tam generalis quam personalis insurrectionis obsequium penes Sertis suae personalem praesentiam adeo negligenter esse praestitum, quod nisi specialis divinae providentiae atque clementiae gratia intercessisset, exterique milites omnes roboris sui nervos interposuissent, totus christianorum exercitus unacum residuis afflicti Hungariae regni reliquiis, adeoque Ser^{mi} etiam archiducis Matthiae persona in extremum exitium atque interitum praecipitari potuisset. Quia vero dubium non est, quin ferocissimus hostis propter infelices, quos sine clade suorum expertus est, anni praeteriti successus acerrime concitatus anno praesenti omnia extrema tentaturus ac proinde ad resistendum eiusdem ferociae ulteriori, tam generali, quam particulari sive personali insurrectione omnino opus futurum sit, idcirco sua Mattas fideles regni status atque ordines paterne requirit, ut si cum hoste configendum, vel praecipuum aliquod fortalitium ab hoste obsidione cinctum propugnandum, vel ex parte Mattis suae obsidio aliqua memorabilis instituenda sit, generalem insurrectionem praesenti anno ad unius mensis spacium viritim praestandam non detractare, meliori autem ordine et modo quam superiori anno exequi et nulla inter hostes rebelles atque aemulos Mattis suae distinctione facta, patriae defensionem aequae contra omnes suscipere. Nihilominus autem praelati, barones, magnates et nobiles militibus, equis et armis bene instructi, pleniori quo fieri poterit numero, quamdiu expeditio duraverit, penes Ser^{tem} suam in castris personaliter perseverare velint.

Quantum porro referat, ut exercitus de comteatu sufficienti tempestive provideatur, fusius explicare non opus est; constat enim fame laborantem exercitum seditiones saepius concitare, disciplinae repagulum excutere, inedia etiam obvia et noxia quaeque latranti stomacho obiiciendo morbos contrahere et contabescere, adeoque exhaustis viribus armis tractandis inutiles fieri, saepius enim fames, quam ferrum exercitum prosternit et ferro saevior est fames, quae intrinsecus pugnando sine ferro vincit.

Etsi autem caesarea et regia Mattas, quo ad rei annonariae provisionem nihil hactenus, quod suarum partium fuit, praetermiserit, sed nullis sumptibus parcendo, tam castris, quam praesidiis, quantum fieri poterit, de comteatu benigne providendum curaverit. Quia vero Mattas sua praeter infinitas alias expeditionis bellicae impensas procurando et ex longinquis regionibus in Hungariam deducendo frumento ad sustentationem totius exercitus et confiniorum necessario per se sola sufficere non potest: idcirco fideles regni status atque ordines clementer requirit, ut de singulis portis duos cubulos avenae, totidemque tritici metretae Tyrnaviensis pro necessitate et intertentione confiniorum contribuendos decernere idque frumenti Danubio viciniore ad ripas usque Danubianas, a flumine autem remotiores ad civitates et castra sive fortalitia proxime adiacentia suis impensis devehendum et supremi rei annonariae praefecti officialibus, receptis ab iisdem recognitionibus debitis, consignandum curare velint.

Eductionem etiam omnis generis frumenti et victualium extra regnum sua Mattas iuxta constitutionem articuli decimi septimi anno sexcentesimo primo superinde sanciti, praesenti quoque anno omnino vult interdictam, ut patriae necessitatibus, quo ad rem annonariam, rectius consultum esse possit.

Et quia non sufficit, comteatum procurare atque adeo in reposito habere, sed necessitas omnino postulat, ut de convectione etiam victualium ad castra debito modo provideatur, sua Mattas omnino postulat, ut iuxta constitutionem articuli vigesimi quinti anni nonagesimi septimi de singulis viginti quinque portis dicari solitis singuli currus seu plaustra bona et labori et vecturae apta administrantur ex singulis comitatibus, quibus iuncti sint quaterni equi aut sex boves, quo eisdem generalis magister annonae in exercitu constitutus, numerato pro vectura seu mercede diurna in singulos dies singulo uno thalero, ad omnes necessitates in promptu habere queat.

Ceterum fideles regni status atque ordines re ipsa edocti atque experti sunt, quantae molis atque difficultatis fuerit, praecipua quaedam oppida atque fortalitia ex unguibus hostium eripere, quantum eo nomine impensarum factum, quan-

tum laboris exantlatum, quantum denique sanguinis profusum et quantis etiamnum ad conservanda eadem praesidiis militaribus non sine gravissimo sumptu intertenendis opus sit, quodque Mattas sua hactenus iisdem non de stipendiis solum, sed de commeatu etiam ac aliis ad victum necessariis, quantum fieri potuit, convenienter prospexerit. Refertur autem ad Mattem suam fortalitia illa, praecipue Strigonium et Albam Regalem ex quibus omnis quasi patriae salus pendere videtur, eam solummodo ob causam praeter rem gravissimo in discrimine versari, quod licet commeatus longinquis ex locis Mattis suae impensis ad confinia destinetur et in deposito habeatur: vicini tamen domini terrestres atque comitatus posthabitis admonitionibus et mandatis quibuscunque nec pro competenti et praesenti mercede quidem ad suppeditandas vecturas saltem adduci possint. Unde verendum videtur, ne milites famelici ad desperationem quasi adacti praesidia illa volentes nolentes deserere cogantur, sicque summo cum excidio totius regni sine vulnere et ferro ab hostibus denuo occupentur.

Quod cum non indignum modo, sed ab omni aequitate alienum, adeoque propter irreparabile damnum inde in omnem christianitatem redundaturum, nullo modo dissimulandum aut ferendum sit, sua Mattas pro eo ac patriae salus et necessitas extrema exigit, huic malo conveniens et efficax remedium adhiberi cupiens, articulum septimum anno millesimo quingentesimo quinquagesimo septimo de vectura victualium ad castra et vecturae precio, necnon de victualium limitatione editum, non modo maturo statuum consilio et unanimi consensu reformari et ad praesentia tempora accommodari, sed ad convectionem etiam victualium ad confinia non minus quam ad castra necessariam omnino extendi et sub poena constitutioni illi expresse inserenda deinceps ab universis regni ordinibus firmiter et inviolabiliter observari vult, itaque ut eidem nemo praelatorum, magnatum, nobilium, comitatum aut communitatum vel subditorum ullo modo sese opponere audeat hacque in parte iusto imo iustissimo Mattis suae desiderio neminem omnino hominum de communi patriae salute atque incolumitate recte sentientem, ullo modo refragaturum, sed potius

omnes omnium animos, nemine penitus discrepante, unanimi consensu in eam sententiam inclinatuos confidit, cum non minor sit virtus, quam querere, parta tueri, quod (pro conservandis fortalitiis, summo labore sumptu quasi incredibili, non sine multa caede et vulnere, sed uberrima sanguinis profusione magna hostium clade et summo christianitatis solatio partis) in convehendis ad confinia illa victualibus praesertim per Mattem suam propriis sumptibus praedispositis, nemo penitus sine ordine (?) conscientiae vel suo vel boni civis officio deesse possit.

Sicuti autem castris et confiniis christianis de necessaria victualium convectione omnino providendum, ita eadem omnibus modis hostibus praecipienda et intercludenda est, ut hostes victus inopia frangat. Edocta itaque Mattas sua in superiori Hungaria et Transylvania nonnullos privati haud dubii quaeustus commoditate obcaecatos fidei et fidelitatis debitae immemores, omnis generis victualia hostium et rebellium atque aemulorum suae Mattis castris subministrasse, idcirco ad cavendos et debita severitate coércendos eius generis reipublicae et communi patriae admodum damnosos excessus, articulum vigesimum anno sexcentesimo primo contra eos, qui Turcis victualia invehunt, unacum aliis constitutionibus in eodem allegatis, non renovandum modo, sed firmiter et stricte observandum et contra transgressores causa cognita de crimine illo convictos, tanquam perpetuae infidelitatis notae et capitis reos executionem faciendam, nec minus etiam contra huius sceleris conscios eiusdem patratores non significantes certam poenam constituendam putat.

Licet autem vectura tormentorum consuetudine antiquitus introducta liberis regni civitatibus incumbat; quia tamen constat illas sustinendo oneri tam gravi minus esse sufficientes ac nec Mattem quidem suam defectum illum aliunde sufficienter supplere posse, compertum autem habeatur, licet hostium irruptionibus magnae vastationes atque desolationes factae sint, istisque cladibus equi et boves magna ex parte perierint, quod tamen calamitas illa non totum regnum pervaserit, sed multa etiamnum loca ab incursionibus et damnis illis salva et immunia non exiguum equorum et boum habeant numerum, atque insuper antea articulo decimo quarto anni sexagesimi

terti constitutum sit, quod vectura bombardarum, victualium et aliorum bellicorum apparatusum pro competenti mercede etiam per colonos fieri debeat; idcirco Mattas sua benigne postulat, ut fideles regni status atque ordines hoc ipsum vecturae negocium pro sua erga caes. et regiam Mattem observantia et singulari erga patriam affectione de meliori nota diligenter commendatum habere, dictumque articulum renovando non modo subditos suos, necessitate postulante, ad subeundas et praestandas pro precio competenti vecturas illas impellere, verum etiam de singulis comitatibus certum et sufficientem equorum et boum iugatoriorum numerum ad primam diem Maii in castra deputare et durante praesentis anni expeditione pro beneficio publico suis sumptibus haud gravatim intertenere velint, neque etiam praetermittet Mattas sua, uti antehac, ita hoc quoque anno ex reliquis Mattis suae provinciis ad supplendum defectum ulteriorem maiorem quam poterit equorum currulium numerum in campum expedire.

Et quia potiora fere confiniorum loca adeo sunt ruinosae, ut nisi munitionibus rectius firmentur, hostiles impetus sustinere neutiquam possint, minusque expedire videatur fortalicia hostibus extorquere, nisi ex faucibus illorum erepta serventur. Sua itaque Mattas benigne postulat, ut in inferiori Hungaria ad firmandam Albam Regalem, Strigonium et confinia Canisium versus sita necnon in superiori Hungaria pro reparatione et restauratione praesidiorum Tokayensis, Zathmariensis, Zendrewiensis et Onodiensis status et ordines sex dierum labores gratuitos decernere velint, per subditos viciniorum comitatum equis et curribus vel in defectum equorum et curruum manuariis operis praestandos, ab aliis vero remotioribus pecuniis remittendos, pro unius diei mercede sedecim denariis Hungaricis computandis.

Ut autem et munitionum reparationes et omnis alius bellicae expeditionis progressus facilius et commodius in effectum deduci possit; qua in re propter crebras viarum publicarum et pontium multum saepe obstaculi fuit iniectum, sua Mattas ad tollendum hoc impedimentum et iter pro necessitate publica rectius sternendum superioris et praecedentium etiam annorum constitutiones, praecipue vero articu-

lum vigesimum anni nonagesimi noni de viarum reparatione et eam negligentium poena sancitum denuo vult renovari et stricte observari, in refractarios autem debito modo animadverti.

Postremo cum ex contributionum publicarum ac laborum etiam gratuitorum aliorumque subsidiorum pecuniis per administratores eorundem perceptis, aliquot hinc annis nec rationes redditae, nec restantiae ad magnam summam accedentes exactae sunt, sed potius impunitatis spe de die in diem magis magisque augeantur, illae autem pecuniae, sicut ad usus publicos destinatae sunt, ita praesentibus necessitatibus sublevandis plurimum haud dubie momenti adferre possent: idcirco sua Mattas serio decernit, ut non solum a dicatoribus et perceptoribus, sed etiam vicecomitibus, militum conductoribus et omnibus aliis pecuniarum publicarum administratoribus vigore articuli decimi quinti anno sexingentesimo primo superinde editi, rationes exigantur, ita nempe, ut si ad reddendas rationes ad cameram citati non paruerint, vel comparentes convicti fuerint, triplum restantiarum solvere, solutionem autem recusantes in personis tandiu, donec satisfactionem impenderint, detineri debeant, atque insuper iste articulus ad dominos etiam terrestres contributionum pro se detentores, necnon ad tricesimatores et eorum haeredes extendatur. Executio autem similiter generali regni capitaneo demandetur, hacque ratione indemnitati reipublicae consulatur et alii ad reddendas debito tempore et modo rationes ac restantias etiam citra cunctationem solvendas metu mulctae inducantur.

Quod reliquum est, cum omnis afflicti regni Hungariae et regnicolarum salus atque incolumitas post Deum ex felici huius anni expeditionis successu pendere videatur; sua Mattas plane confidit fideles regni status atque ordines quantumvis diuturnis bellorum calamitatibus viris et viribus fractos, nihilominus tamen extremae periclitanti patriae, quantum in ipsis situm erit, ultra vires potius suppetias laturus, quam bonorum civium officio ullatenus defuturos esse. Sicuti enim in stadio currentes non primo solum impetu cursum suscipiunt, neque etiam in medio haerent aut subsistunt, sed ad finem tanta animi contentione anhelant, ut, licet laboris intentione fatigati,

vix aegre spiritum trahant, tamen quanto minus restat viae, tanto magis totius corporis nervos intendere solent, quo palmam consecuti iucundo otii solatio frui possint, ita fideles status atque ordines multo magis decet, ut insigne certaminis bene peracti praemium utputa patriae totiusque posteritatis libertatem, aeterni nominis gloriam et immortale decus ob oculos ponendo extrema muneris parte ad subeundum quicquid oneris atque laboris promptissimos sese exhibeant, ne circa finem languescendo contabuisse et patriae salutem posthabuisse videantur. Datum in arce nostra regia Pragae die 16. mensis Februarii anno 1602. reguorum nostrorum Romani vigesimo septimo, Hungarici trigesimo et Bohemici itidem vigesimo septimo.

Rudolphus

Rudolphus Coraducius.

Ad mandatum sacrae

Mattis proprium

Joannes Barvitius.

(Egyk. hivat. példány a bécsi udv. kam. ltárban.)

IV.

1602. márczius 20. előtt.

A főherczeg válasza a rendek sérelmi följiratára.

A tergo: Fürstlicher Durchlaucht antwort auf der hungarischen Landständ General Beschwär. A.

Gravamina de variis et intolerabilibus plane non Turcarum et Tartarorum modo sed aliorum etiam, tam externorum quam indigenarum militum praecipue vero liberorum Haydonum iniuriis, violentiis, incendiis, caedibus, rapinis, sacrilegiis, nefandis foeminei sexus corruptelis, inauditis antehac in isto Hungariae regno monumentorum violationibus, et cadaverum spoliationibus aliisque id genus flagitiis atque oppressionibus, per fideles regni status atque ordines, in genere et specie proposita, pro sua immanitate, non aures solum, sed animum etiam Stis eius penetrarunt, eandemque tanto gravius affecerunt, quod (sicuti iidem status atque ordines innuunt) licet de coercenda effreni illa militum petulantia atque protervia ad frequentes ordinum quaerelas praeces atque obtestationes, iis-

dem multocius spes facta sit; ipsi tamen hactenus vix ullum calamitatum atque oppressionum suarum sublevamen adhibitum sentiant, quin potius easdem impunitatis praesidio in annos et dies augeri multiplicari et dilatari videant, expresse subiungendo: nisi S. S. sub praesentibus adhuc comitiis insolentiam hanc militarem compescuerit et gentes huiusmodi omnia consumentes ad confinia distribuerit, atque certissimum, evidens et effectivum remedium his gravaminibus praesertim in condensatione et hibernatione militum, autoritate suae gubernationis adhibuerit, impossibile omnino futurum esse, ut parvum postulati ad prosecutionem huius belli subsidii regnicolae praestare vel alendis castris et praesidiis, praestandis curribus convehendo commeatui, et aliis sufficere possint.

Etsi vero S. S. afflictissimum regni et regnicolarum statum iam dudum antea plus satis cognitum et exploratum nec quicquam magis in votis habeat, quam ut non in sublevandis solum hactenus perpensis sed cavendis et avertendis etiam ulterioribus quibuscunque incommodis, fidelibus regni statibus atque ordinibus quam cumulatissime satisfacere posset: quia tamen constat (sicuti id ipsum omnes omnium temporum atque gentium annales atque historiae abunde testantur) bellorum suo quasi fato non modo eam semper fuisse atque etiamnum esse sed deinceps etiam irrefragabili calculo perpetuo futuram conditionem, ut quemadmodum ventis certantibus mare concutitur, ita grassantibus procellis atque tempestatibus bellicis, facto quasi disciplinae naufragio, omne malorum genus in rempublicam effundatur militumque concussionibus atque violentiis omnia moerore, metu, luctu, querimoniis et lamentis compleantur nec ulla in toto terrarum orbe regna et dominia extare, quae non, grassante bellorum incendio, omnes illas de quibus ipsi non immerito tantopere conqueruntur, calamitates experta fuerint. Sicuti etiam in propatulo est, propter hungaricum hoc bellum, omnes vicinas *Mtis Sae* provincias praecipue vero ditiones Austriacas et Moravicas tam ex conscriptione deductione et dimissione militum cum equitum tum perditum, quam variis lustrationibus diversis in locis habitis et longo saepe tempore suspensis plurimum damnorum, petulantiae, acerbitalis atque depraedationis pertulisse, cavendisque

in toto omnis generis excessibus nulla hominis cura vigilantia vel severitate etiam sufficienter provideri posse : idcirco damna propter inevitabilem belli necessitatem hactenus accepta spe melioris fortunae, tanto aequiore animo videntur ferenda quod bellum tanquam flagellum peccatorum, haud dubie divinitus immissum ad optatam pacis tranquillitatem reducere et mala inde emergentia avertere non in hominis ullius, sed solius Dei arbitrio atque potestate positum ; interea autem firmiter sperandum sit, quemadmodum medicina ad tempus amaritudinem habet, postea autem doloris fructus sanitate ostendit, ita omne incommodum belli intemperie illatum tandem pacis beneficio luculenter iri compensatum.

Quod autem fideles regni status atque ordines singulariter dolent, spe de coercendis militum violentiis pluries ipsis facta sese hactenus destitutos esse impunitatisque praesidio ipsorum calamitates atque oppressiones in annos et dies magis magisque augeri et multiplicari. In eo sane S. S. probe sibi est conscia, iidem etiam status atque ordines in memoriam revocare poterunt, ad omnes et singulas regnicolarum quaerelas, de quibuscunque violentiis atque oppressionibus, sibi oblatas (debito iuris ordine servato) expeditam semper iustitiae administrationem non modo serio demandatam, sed executionem etiam in effectum deductam, ac superinde in terrorem facinorosorum, aliquot centena exterorum militum qui praedones egerunt, suspensio vel pro demerito aliis suppliciis sublata esse.

C. et R. etiam M. antehac de variis statuum et ordinum gravaminibus per Sm Sm edocta, supremis et reliquis etiam capitaneis, sub gravissimis poenis severissime iniungendum instructionemque literis expresse inserendam curavit, et deinceps etiam hunc modum semper observandum curabit, ut non modo ipsi ab omni violentia abstineant sed milites quoque sibi subiectos sive pedites sive equites ab inferendis quibuscunque damnis et iniuriis a praeda praesertim agenda penitus cohibeant, ac non damna solum illata pro eo ac par est sarcienda, sed in transgressores etiam eo quo supra dictum est modo, citra omnem respectum animadvertendum curent. Sicuti etiam Suae Sti relatum est Salmianos equites cum

Georgianis et Boziniensibus ad certam pecuniarum summam transegisse.

Pro cavendis autem ulterioribus damnis, non raro ex defectu stipendiorum provenientes consultum videretur, talem modum atque ordinem institui, ut commissarii Hungari specialiter ad hunc effectum deputandi cum supremis et aliis quibuslibet capitaneis de pabulatione et victualibus iisdem vel eorundem militibus sive equitibus subministratis, de certis apochis seu recognitionalibus literis solutionis tempore ad probandum debitum et satisfactionem eiusdem consequendam producendis, inter se legitime convenirent.

Spes etiam est, ad cavendas militum insolentias non parum momenti allaturum, si status atque ordines exercitui itineranti commissarios adhiberent, autoritate et iudicio graves, qui de victualibus convenienti modo providerent, et milites, subministratis pro competenti pretio ad victum necessariis, debita moderatione in officio continerent.

Nec praetermittit S. S. sicuti antehac, ita deinceps etiam in quoscunque grassatores de scelere aliquo convictos principaliter in facinore aliquo flagranti depraehensos, debito modo procedendum curare disciplinamque militarem sartem tectam servare. Sicuti etiam supplicationes Sti Suae per status regni sub praesentibus comitiis exhibitas, statim curavit revidendas, et pro expeditione debita, iuxta negotiorum diversitatem ad competentia loca destinandas. Prout ea de re partes apud expeditionem aulicam plenius informari possunt.

Quod cum ita sit: suae quidem Sti omnino videtur, regnicolas de non applicatis hactenus (quantum fieri potuit) vel deinceps applicandis ipsorum calamitatibus, pro qualitate temporum et negotiorum remediis convenientibus et necessariis minus iustam dolendi aut conquerendi, multo minus autem subsidia, aliaque onera publica eo nomine detrectandi legitimam aut sufficientem aliquam causam habere.

Sin autem supra allegatae Stis Sae oblationes, ad mitiganda aut tollenda regnicolarum gravamina minus videantur idoneae et sufficientes, S. S. benigne postulat, ut de ineundis modis atque rationibus quibus ipsorum desiderio satisfieri

possit, ipsimet inter se accurate deliberare suamque opinionem serenitati eius scripto exhibere velint.

Porro fideles regni status atque ordines graviter conqueruntur, quod castris Albensibus solutis, decem fere millia equitum et peditum Wallonum et Germanorum Poseniensis et Nitriensis comitatus S^{ae} St^{is} mandato cibo et potu quinto iam mense gratis nutrire cogantur. Cum tamen S. S. edocta sit binas legiones Preynneriam scilicet et Althainianam post obsidionem Albensem in unum collectas, non multum ultra tria millia hominum constituisse; atque adeo Solmensibus etiam et Mercurianis equitibus una cum liberis Haydonibus ex Transylvania reversis, qui praeter scitum et voluntatem St^{is} S^{ae} propria autoritate isthic pedem fixere, omnibus in unum computatis in toto vix quinque millia hominum futura esse. Althainianis autem militibus iam Albam regalem, similiter Salmianis equitibus in Transsilvaniam translatis, Preynnerianis etiam paucos intra dies amovendis a re non alienum videretur ut destinatis ad stationes eorundem certis commissariis Hungaris, qui inter subditos et capitaneos tolerabiliter transigerent, ac, si solutio in promptu non esset, pro debito probando et consequendo, uti supra declaratum est, recognitionales literas acciperent, quo deinde subditis illis ex stipendiis eo nomine detinendis debita satisfactio ordinari atque impendi possit.

Ad gravamina nomine et loco superioris Hungariae et regni Slavoniae, de civitatibus, oppidis, villis, domibus et curiis etiam regnicolarum per externos milites pro sua libidine occupatis et ad timaros more Turcico per quartiria vindicatis proposita, quod attinet; sua S. excessus in Slavonia admissos S^{mo} principi domino Ferdinando archiduci Austriae etc. cum debita specificatione per status insinuandos existimat, quo deinceps habita superinde St^{is} S^{uae} informatione, ulterius quod res postulare videbitur decerni possit. Similiter etiam gravamina superioris Hungariae incolis necnon Rabi fluminis et riparum Danubii accolis, quo nondum Turcae penetrarunt, illata pro adhibendo convenienti remedio specificè designanda; horrendissimorum autem scelerum quorum haydones insimulantur, patratores atque authores omnino

investigandi et depræhensi cognitaque causa convicti, pro demeritis puniendi sunt.

Quod autem fideles regni status atque ordines non sine gravi perturbatione lamentari videntur, licet hactenus pro virium fortunarumque attritarum tenuitate præstiterunt quæ potuerunt quod tamen in propositionibus libello innuat, spe et expectatione potius quam effectu regnicolarum subsidia hactenus utilia fuisse et rem ad Albam adeo negligenter ex eorum parte gestam esse, ut præter divinam providentiam exterorum duntaxat militum virtuti omnis victoriae laus, rerumque bene gestarum gloria adscribatur; ipsorum autem meritis hanc vicem fortuna rependat, ut attritis exhaustis et pene confectis insultet, cum tamen id non Hungarorum ignaviae sed humanarum rerum vicissitudini, fortuna si faveret adscriberet. Sua equidem S. ea fidelium regni statuum atque ordinum offensa merito commota, visa propositione, nec de extenuatis regnicolarum subsidiis nec de Hungarico nomine aut honore ulla ex parte sugillato nedum laeso, quicquam deprehendere potuit, sed hoc tantummodo animadvertit, ubi de gravissimis impensis, pro colligendo et ex diversis atque remotis terrarum partibus adducendo atque sustentando exercitu, aliisque bello necessariis debito modo præparandis agitur, qua in re non externis solum, sed domesticis etiam subsidiis opus sit, ex causis iustis imo iustissimis subiunctum esse: Quod hactenus res ipsa docuerat, subsidia per regnicolas sive in pecuniis sive militibus subministrandis antehac decreta, nec debito tempore et modo nec iusto numero præstita, ac proinde spe et expectatione potius quam effectu fuisse utilia.

Similiter ubi de generali et particulari insurrectione decernenda tractatur, iisdem regni statibus atque ordinibus in mentem vocatum atque ob oculos positum fuisse ipsos non ignorare, illud tam generalis quam personalis insurrectionis obsequium penes serenitatis suae personalem præsentiam (anno scilicet præterito) adeo negligenter esse præstitum, quod nisi specialis divinæ providentiæ atque clementiæ gratia intercessisset, exterique milites omnes roboris sui nervos interposuissent, totus Christianorum exercitus una cum resi-

duis afflicti Hungariae regni reliquiis adeoque Stis etiam suae persona in extremum exitium atque meritum praecipitari potuisset.

Re itaque diligenter examinata, ad primum articulum videlicet regnicolarum contributiones quod attinet; S. S. diffiteri non potest quin fideles regni status atque ordines, pro virium et fortunarum qualitate in offerendis et decernendis ad necessitates publicas pecuniariis et militaribus subsidiis, satis promptos hactenus sese exhibuerint. Quia vero viceversa liquido constat, illa, uti supradictum est, nec debito tempore et modo, nec iusto numero praestita esse, sed in hodiernam diem magna ex parte etiamnum in nonnullorum privatorum manibus haerere: idcirco irrefragabiliter sequitur, eadem, spe et expectatione potius quam effectu fuisse utilia. Restantiae enim nisi exactae et in usus destinatos realiter conversae reipublicae plane sunt inutiles, et sicuti propositum in mente retentum, nihil operari vel commodi afferre possunt.

Quoad secundum articulum ex propositionis libello nullatenus apparet caesaream et regiam Mtem vel unico verbulo Hungaros, de re ad Albam ex ipsorum parte negligenter gesta, ullius culpaes insimulasse, sed generalis et personalis tantummodo insurrectionis obsequium (id quod regnicolae tum temporis penes Sm Sam in castris praesentes ipsimet testari possunt) negligentes fuisse praestitum, non immerito statibus atque ordinibus in eum solummodo finem ad animum revocasse, ut in posterum non in offerendis solum, sed pro eo ac par est, praestandis etiam, sive pecuniariis sive militaribus subsidiis, generali et personali insurrectione etiam meliori ordine et modo exequenda, tempori et necessitati rectius sese accomodarent.

Cum itaque C. et R. M. de incolumitate et defensione communis patriae pro muneris sui ratione non immerito sollicita fideles regni status atque ordines etiam sui hac in parte officii admonuerit; in certe sollicitudo plane paterna non in malam partem accipienda nec pro insultatione in afflictos regnicolas habenda, multo minus praeter rem et omnem Mtis Suae intensionem in alienum sensum detorquenda, aut durius

perstringenda, sed debita potius gratitudine prosequenda videtur.

Id quod S. S. iisdem regni Statibus atque ordinibus ad scriptum, antequam propositionem aggredierentur, exhibitum, clementer duxit respondendum.

(Egyk. hivat. példány a bécsi udv. kam. ltárban).

V.

1602. márczius 20.

Főhercegi leirat a magyar rendekhez, a sereg élelmezése ügyében.

A tergo: Decret an die Landständ wegen Stellung einer Anzahl Wägen zur Profiantführung gehen Stuelweissenburg.

Sua Serenitas fideles regni status atque ordines non latere existimat, Albam Regalem propter penuriam rei annonariae in summo discrimine versari ac proinde extremam necessitatem omnino postulare, ut eidem non ad exiguum solum temporis spacium, sed ad sustinendum quoque si casus ita ferat diuturniorem obsidionis moram de comteatu necessario, dum res tempusque sinunt, sufficienter provideantur. Sicuti etiam haud poenitendus frumenti, aliorumque victualium numerus in eum effectum destinatus, tam in confiniis habetur praedispositus, qui ob solum vecturarum defectum hactenus eo non potuit deduci.

Quia vero in praedicta civitate plurimum momenti est positum ac proinde verendum omnino sit, hostes omnem lapidem moturos omnibusque nervis elaboraturos, ut eandem quibuscunque artibus denuo in potestatem suam redigere possint, quod in gravissimum Christianitatis damnum redundaturum esset. Idcirco sua St^{as} eosdem regni status atque ordines benigne requirit, ut communicatis inter se consiliis, eos rationes inire velint, quo ducenti currus ferendo oneri apti quorum quilibet quatuor equos habeat iunctos, ad duodecimam diem imminentis mensis Aprilis citra ullam excusationem vel ulteriorem aliquam cunctationem Jaurini certe sistantur, ne, quod Deus pro sua bonitate clementer avertere dignetur, propter negatam vecturarum commoditatem insigne

illud praesidium periclitetur, resque publica christiana in extremum discrimen coniiciatur; planeque confidit S. S. eodem regni status atque ordines pro sua erga communem patriam affectione nihil hac in parte in se desiderari passuros esse.

Decretum per S. Archiducem
20. Martii anno 1602.

(Egyk. hivat. példány a bécsi udv. kam. ltárban).

VI.

1602. márczius 23.

A rendek válasza a királyi előterjesztésre.

A tergo: Der hungerischen Landstand Antwort über die Landtags-Proposition. Übergeben 23. Martii 1602.

Quibus calamitatibus et oppressionibus hae regni reliquiae hoc tempore subiectae sint, et quam sint exhausti omnes omnium statuum et ordinum homines, ex scripto quae-relarum Sae S. nuperrime exhibito abunde intellectum est. Qui dum non ab immani tantum et communi hoste Thurca Tartarisque sed a praesidiariis etiam auxiliariisque Sae Mtis etc. copiis, ac a propria quoque gente molestantur et expilantur, futurum est paulo post, ut nedum Sae Mti domino eorum clementissimo sed ne sibi ipsis etiam emolumento amplius esse possint. Nihilominus quia per Suam S. dominum itidem eorum clementissimum non obscura spes eis datur tollendarum eiusmodi miseriarum atque aerumnarum, ne sibi in tantis suis necessitatibus penitus deesse videantur, si praesertim militum lustrationes, hibernationes, dimissionesque caeterarum nationum ab hoc regno amovebuntur: offerunt ad sex menses extra subsidium Sclavoniae duo millia equitum levis armaturae et totidem millia peditum pro campestri exercitu, coaddita conditione, ne in propria persona ad insurrectionem generalem aut particularem cogantur, siquidem ea (prout iam aliquoties experientia docuit) ex plebeis tantum et minus idoneis constare, et plus fere damni quam utilitatis parere soleat. Quo quidem militum numero sperant suam Mm benigne contentam futuram, propter rationes et causas

saepius antea recensitas, paupertatem nimirum in qua constituti, quantumvis cum amore patriae, tum etiam ex obedientia, qua suam M. prosequuntur quam maxime velint, tamen eniti ad intertentionem maioris exercitus nulla ratione possunt. Quos milites in inferioribus regni partibus domini supremi capitanei Ungari conducent, et ad lustrationem statuent. In superiore autem Ungaria aliquis ex dominis Ungaris quem Sae M^{tes} ad id delegerint. Pro quorum solutione decernunt status et ordines hoc publico eorum decreto, ut de qualibet domo coloniali atque inquilinaria (miserabilibus tamen personis, alodiisque et educillorum locis exceptis) ita ut pauperiores a ditioribus sublevantur, praecedente propter combustas, et per hostes militesque desolatas rectificatione per colonos et inquilinos tam magnatum et nobilium, quam etiam ecclesiasticarum personarum bonorumque S. M^{tis} etc. saecularium et spiritualium singuli centum et quinquaginta denarii Ungarici, per dominos autem terrestres loco praetaetae insurrectionis singuli quinquaginta denarii exigantur.

Cui quidem subsidio duorum florenorum accedit etiam taxa earum personarum omnium quae anno 1599. articulo 7. et aliis sequentibus denotatae sunt, eo modo et ordine qui ibidem declaratus est, hoc de nobilibus in civitatibus oppidisque et possessionibus manentibus addito, ut talium taxatio fiat praesente iudice cuiuslibet civitatis, oppidi atque possessionis.

Auxilia comitatum Byhar, Zolnok mediocris, Maramaros et Krazna dabuntur Varadinum.

Nemo etiam, cuiuscunque status seu conditionis sit, ab onere solutionis praemissi subsidii in his, aliisque comitatibus, sive ratione proprii salarii, sive alia quacunque praetensione debiti aut alterius occasionis et exemptionis exemptus sit, aut retinere ipsum subsidium audeat.

Milites vero suprascripti, toties quoties S. M. voluerint per magistros lustrarum lustrari poterunt, quibus loco vacantium, alios idoneos substituere liberum erit.

Cuius quidem praemisso modo exigendae contributionis medietas exigenda ad proximum festum sacri festi Pentecostes, altera autem ad festum B. Jacobi apostoli.

Exactio vero fiat in singulis comitatibus per singulos comitatum perceptores qui omnem exactam pecuniam summa fide et industria, tribus generalibus perceptoribus, quorum unus pro cisdanubianis comitatibus, alter pro superioribus regni partibus tertius ultradanubianis nominabitur, assignare tenebuntur. Hi vero illam in praefatos milites noviter pro campo conductos erogabunt, ac diligenter cavebunt, ne illa in ullos alios quam tantum ad solutionem huius campestris militis convertatur, iustam de eo proximis regni comitiis rationem statibus redditori.

Quam exactionem subsidii si quis dominorum praelatorum magnatumque et nobilium aut aliorum quorumlibet interturbare quopiam modo aut ipsum subsidium retinere, non vereretur, convincatur in poena dupli, quam exaquatur supremus regni capitaneus, ubi vicecomes, vel comes insufficientis fuerit. Qua poena exacta detur ad manus perceptorum generalium qui eam ad belli usus publicos convertant.

De colonis Turcis subiectis idem constituitur quod 99. anno est de illis sancitum.

Slavonia solvet iuxta eorum consuetudinem dimidietatem subsidii et convertent illam ad proprios regni eius usus, ac necessitates, ac reddant rationem.

De iis qui non expleto anno servitia deserunt, item de salario militum deque iis qui maioris stipendii gratia ad exteros eunt, confirmantur per omnia praecedentium annorum constitutiones, singulariter de iis qui ad exterorum servitia se conduci patiuntur, confirmatur articulus 22. anni 96. et supplicatur S. M. dignetur dominis germanis capitaneis committere ne Ungaros conducant: et secus facientes serio puniat. Pariunt enim defectum in numero militum Ungarorum, propter maius stipendium se ad eorum servitia conferendo.

Quod concernit generalem ac personalem statuum insurrectionem, ea quam sit inutilis, et cur ipsi status ei consentire non possint, ex constitutionibus anni 95. abunde constat, praeterea dictum superius est loco huius insurrectionis dari quinquaginta denarios. Duobus itaque modis contribuere et se aggravare status non possunt, quia exhausti sunt et ad

extremam paupertatem redacti, sicut iam aliquoties auditum et repetitum est.

Porro tritici et avenae status et ordines ex animo quidem cuperent suae M^{ti} subvenire verum iam noverunt Suae M^{tes} totum hoc regnum per milites exhaustum esse: quia nulla conclavia, nulla horrea, nulla granaria, nullae foveae, nulla alia loca secretiora sunt, quae non effregissent et evacuasent. Qui turmatim huc illucque etiam modo ex praesidiis in villas erumpunt, nihil prorsus ad plebem relinquunt sed omnia abripiunt.

De curruum subministracione informant suas M^{tes} debita cum humilitate iterum atque iterum, eam fieri nulla ratione posse, et certum esse a militibus maiore ex parte iumenta, quae a lue nuper grassante superfuerunt, abducta esse. Nonnulla vero pro expeditionibus bellicis data fuisse, quae ad hodiernam usque diem non sunt reddita, praesertim civitatum superioris Hungariae, quae in Transylvaniam abducta fuerunt; neque iam nisi paucissima in regno eiusmodi iumenta haberi, ex quorum defectu non nisi pauci regnicolae agriculturam iam amplius exercere possunt. Quo loco suis M^{bus} humilime supplicant, dignetur seriis illis mandatis, quae hoc tempore in comitatibus circumferuntur, plenis multis, acerbis minis has afflictas regni reliquias non aggravare sed potius lenitate atque misericordia agere, paupertatique suorum fidelium benigne consulere neque militibus eam licentiam concedere, ut pro libitu vi currus et equos adimant.

Ubi autem S. M. clementer postulant ut ad confinia victualia vehantur et currus pro eiusmodi vecturis in promptu habeantur, sciunt quidem status et ordines, quantum hac in re Sae M^{ti} et Patriae debeant, et licet non omiserint hactenus hanc victualium in confinia vectionem quotiescunque potuerunt promovere, ut nunc iam qua ratione id, ob defectum iumentorum militumque nimiam omnium rerum distractionem amplius facere possint, non vident.

De iis qui Turcis et rebellibus victualia subministrant exemplum statuere iustum est. Dignetur itaque S. M. in eos adverti iubere, et rerum ablatione eos puniri demandare.

Vectura tormentorum ex vetusta regni consuetudine

hucusque semper liberis civitatibus incubuit. Quae quia non secus ac caeteri regnicolae de defectu iumentorum plurimum conqueruntur, supplicant aliunde quoque iumenta pro eiusmodi usu comparari.

Labores gratuitos sex dierum status et ordines regni libenter quidem pro confiniorum reparationibus offerunt, verum conqueruntur Sae Mti ab eis non sex tantum dierum labores, sed et triginta et amplius per dominos capitaneos exigi. Nominatur autem inter caeteros, qui in exigendis laboribus terminos constitutionum transgrediuntur, capitaneus Strigoniensis, qui ipsos colonos pro libitu catervatim Strigonium ex villis proficisci vi compellit, eosque per mensem et ulterius ibi detinet, ac plurimos ex illis verberibus, fame et inedia conficit; idem faciunt caeteri etiam capitanei, videlicet Kallowensis, Zendeöreöviensis, Zathmariensis, Tokaiensis, Khomaromiensis et reliqui. Quare supplicant status et ordines suae Mti dignetur committere praefatis omnibus capitaneis, ne plebem propria autoritate pro libitu ad eiusmodi labores cogant, sed supremos regni capitaneos requirant qui postea vicecomitum opera, quae usui erunt, perficere non omittent.

Et quia hactenus misera plebs pro cuiuscunque capitanei libitu (ut dictum est) nunc ad hoc nunc ad illud confinium laborare coacta est, et interdum una eademque villa ad diversa confinia distracta unde plures villae vel desolatae omnes sunt, vel maiori ex parte ad mendicitatem redactae. Ne itaque haec distractio laborum et oppressio pauperum amplius invalescat: Supplicant humiliter status et ordines dignetur Sua S. adhuc sub praesenti diaeta benigne decernere quorsum quilibet comitatus suos labores praestare posthac teneatur, quod status ita fieri censent si ex nobilitate ex superiori Ungaria duo, ex cisdanubianis partibus totidem et ex ultradanubianis quoque duo electi fuerint, qui praesentibus dominis consiliariis Hungaricis (quibus S. M. ex dominis etiam Germanis consiliariis aliquot adiungere poterit) distributionem ipsorum comitatum faciant.

De reparatione viarum et pontium confirmantur articuli ipsorum annorum.

Similiter et de dandis rationibus publicorum subsidi-
diorum. — Quoniam vero domini perceptores generales
eorundem subsidiorum, se tam in superiori Ungaria, quam
etiam in his partibus rationem quidem dedisse, sed nondum
quietatos esse dicunt: Ideo statutum est ut nunc statim tres
vel quatuor personae nominentur et deputentur quae praefa-
torum dominorum perceptorum rationes denuo reveideant et
compertae quod sufficientem rationem dederint, eosdem litteris
suis expeditoriis quietent.

Conqueruntur hoc loco vicecomites, quod cum eis vel
comitatibus aliquid per S^{as} M^{tes} exequendum committitur, si
confestim mandata exequi non possunt, tunc domini germani
capitanei ac annonarii etiam suarum M^{tum} statim stipendia,
capitumque amissionem ac militum missionem illationemque
damnorum minantur. Quae cum non convenient neque vice-
comites et comites etiam quicquam propria autoritate prae-
stare possint, sed cum praescitu comitatum eiusmodi publica
munia perficere soleant adque debeant: Ideo supplicat Suis
M^{bus} status et ordines, dignentur haec apud praefatos officia-
les serio interdiceret et dictis dominis vicecomitibus debitum
honorem exhiberi demandare. Ubi illud etiam noluerunt sta-
tus et ordines S^{as} M^{tes} latere praesertim in superiori Un-
garia dictos S^{rum} M^m Capitaneos ac etiam cameram non modo
propria sua munia tractare, sed se in iuris etiam processus
immiscere iuraque litigantibus dare, ac ad productiones lit-
terarum privilegialium fideles subditos Suae M^{tis} compellere,
etsi ultro parere quispiam nolit, cum militari manu ad pa-
rendum cogere bonaque cuiuslibet pro libitu occupare, restan-
tias etiam subsidiorum non eo modo et ordine prout consti-
tutionibus publicis decretum est exigere sed militum opera in
exactionibus uti et sic iam militaria quaedam capitula pro
executionibus faciendis introducta esse. Quod quia legibus
libertatibus huius regni multum praeiudicat, supplicat hu-
milime status et ordines dignetur S. M. efficere ne eiusmodi
abusus amplius continetur. Sed tam capitanei quam etiam
camera intra suos limites se contineant, neque cuiuspian
bona occupare audeant, occupata autem iis quorum sunt re-
stituunt.

Praeterea quia oppidum de S. Georgio et Bozin inter liberas civitates non sunt, neque pro nobilibus habentur, ideo exemplo vacantium praelaturarum pro iisdem oppidanis in posterum S. M. Caes. atque R. in litibus occurrentibus respondere dignabitur.

Insuper quantum in diligenti confiniorum conservatione atque dispositione situm sit, novit optime S. C. et R. M.; quam vero non modo in superioribus regni partibus sed etiam in his aliis propinquioribus ditionibus Suae M^{tis} male illis provisum sit, id etiam non latet suam M^m; potissimum autem Canisianis partibus tempestive prospicere apprime esset necessarium; miles ad Rabam hactenus intertentus totum illud quod ultra illum fluvium est, devastavit ac in nihilum redigit. Spatium vero quod intra illum fluvium et Canisam est non contemnendum sed amplum latumque est, in quo minora quoque castella adiacent, ut sunt Nemthii, Lindwa, Semenie et alia, quorum si unum vel alterum Turca interceperit (quod quidem facili negotio facere poterit si S. M. non prospexerit) haud dubie non minimam iacturam illae reliquiae patientur. Nam sive Viennam sive Styriam versus excurrere hostis voluerit, semper libere istud faciet. Supplicant itaque status et ordines regni, dignetur etiam hac in re ita se resolvere ne maiora ac maiora ex earum partium neglectu damna subsequantur, quod quidem ita fieri posse existimant si idonea propius ad Canissam ultra Rabam sita loca bene munita et milite sufficienter firmata essent. Hoc idem est praesertim de Onod, etiam Diosgeor, Kálló, Zechyen, Zenderrő ac aliis illis confiniis sentiendum. Quorum amissio simili modo est plena periculis maximis.

De liberis Haydonibus statutum est, ut ubique per omnis conditionis homines capi et iuxta demeritum suspendi, capite truncari, et debita poena affici possint, ac per comites, vicecomites nec non comitatus et supremos aliosque capitaneos contra eos insurgi possit, tam diu donec ex regno extirpati fuerint.

Idem statuitur etiam de vagabundis equitibus et peditibus nullius servitiis additis qui instar Haydonum plebem opprimunt. Intertentores si qui fuerint aut fautores talium

liberorum Haydonum et vagabundorum, in praesentiam domini iudicis curiae in superiore Ungaria, in his autem inferioribus partibus in reverendissimi domini locumtenentis Sae Mtis etc. praesentia citentur et dominus quidem iudex curiae cum caeteris Suae Mtis consiliariis in iis partibus commorantibus quos ad manus habere poterit, aliisque potioribus comitatum illorum viris ac vicecomitibus et aliis, reverendissimus autem dominus locumtenens cum caeteris iudicibus regni ordinariis ad instantiam quaerulantium certo termino et loco praefixo contra eiusmodi Haydonum et vagabundorum intertentores et fautores ius et iustitiam administrare ac cognita rei veritate eosdem in refusione omnium damnorum quaerulantibus illatorum ac insuper in mulcta trium millium florenorum ungaricorum de bonis et iuribus possessionariis eorundem toties quoties convicti fuerint, una cum damnis persolvendorum convincat. Quam poenam una cum damnis illatis idem reverendissimus dominus locumtenens et magnificus dominus iudex curiae vigore sententiae superinde latae, statim et de facto, contradictione inhibitione et repulsione aliisque iuridicis mediis non obstantibus, executioni demandare possit. Quae poena cedet in media parte actori, in altera vero iudicibus.

De equitibus vero et peditibus ac aliis servitoribus Suae Mtis ac dominorum praelatorum, magnatum et nobilium, qui quoque non secus atque liberi haydones ac vagabundi homines, passim contra nobilitatem, eorundemque bona grassantur, eosque in bonis graviter offendunt, affligunt et laedunt; statutum est ut talium capitanei, vicecapitanei, et domini cuiusvis nationis (si requisiti de illis iustitiam administrare nollent aut non curarent) simili modo in praesentiam praedictorum dominorum locumtenentis Suae Mtis et iudicis curiae citentur. Qui ad instantiam querulantium, praefixo certo die et loco, cum caeteris suprascriptis sibi adiungendis iudicibus et personis, contra praefatos capitaneos atque dominos ius et iustitiam administrare debeant, et comperta rei veritate eosdem in minoribus casibus in tripla damnorum refusione, in criminalibus autem in triplici homagio ipsius rei toties, quoties convicti fuerint, mulctandi habeant facultatem. Pro-

fugientes autem et elabentes proscribantur. Idem fiat in Slavonia quoque per dominum banum.

Conqueruntur hic nonnulli comitatus, quod in oppido patrum Iesuitarum Sellye vocato, sic etiam in oppido Kermend domini Ioannis Ioo; item in possessione monialium Dioszegh, in possessione Reöyteök, in oppido Lewa aliisque in locis non contemnendus equitum et peditum Haydonumque numerus intertenetur, qui passim villis ingentia damna inferunt, continuasque depraedationes faciunt, ita ut per Keörmeöndienses qui sub capitaneatu magnifici domini Francisci Battyani fuerunt, praeter omnem poenam iam multae villae penitus desolatae sunt. Supplicant igitur status et ordines humilime dignetur S. S. huic etiam malo providere, et non modo compescere et medio domini supremi capitanei punire tales, sed et committere clementer, ut eae gentes ex praemissis locis statim abducantur. Dignetur etiam S. M. memorem esse, ut rectificatio metarum inter hoc Sae Mtis regnum et adiacentes provincias, de quibus in superiorum annorum constitutionibus fit mentio, tandem in effectum deducatur.

Supplicant quoque in eo status et ordines, dignetur tam in superiore Ungaria, quam etiam in inferioribus regni partibus ac etiam in Slavonia distributionem villarum et possessionum in quarteria iuxta praecedentium articulorum continentiam, apud supremos et alios capitaneos Germanos et Ungaros serio et strictissime interdiceret, ne domini terrestres ab eiusmodi militibus suis bonis priverentur atque vendentur. Plus enim dominantur in bonis eorum tales milites quam ipsimet domini terrestres.

Eodem modo dignetur S. M. conservationis Petriniae in Slavonia memor esse. Ex eius enim conservatione videtur regni Slavoniae et vicinarum provinciarum salus dependere. Cui ipsum regnum (licet per Ser. Archiducem Ferdinandum sollicitetur) providere non sufficit, propter paupertatem, et alias erogationes quas habet.

Mandare quoque S. M. dignetur ut dominus Banus commoditate acta ad festum epiphaniae domini in Slavonia iudicia octavalia celebret, quae si tamdiu non poterunt durare, quamdiu antea, durent prout visum fuerit.

Sunt plurimae privatorum supplicationes huic scripto annexae et penes prius scriptum quoque S. S. porrectae. Supplicantes status humilime dignetur S. S. se super illis pro rerum statu et qualitate resolvere, et omnibus sine ulteriore dilatione responsum dare.

Concludunt vero status et ordines se penitus insufficientes futuros ad praestanda subsidia publica si Sae Mtes exercitus suos posthac in his regni reliquiis hibernari et concludi, nec non lustrari et dimitti fecerint et fideles status hoc gravi onere non liberaverint.

Supplicat comitatus Turoczensis cum caeteris vicinioribus comitatibus ut S. M. iam tandem ad tot instantias et supplicationes regnicolarum conventum B. Mariae Virginis de Turocz restaurari faciat, ac priorum annorum constitutiones superinde sancitas benigne confirmare dignetur.

(Egyk. hivat. példány a bécsi udv. kam. ltárban).

VII.

1602. márczius 27.

A főherczeg replikája a rendeknek a királyi előterjesztésre adott válaszára.

A tergo: Der fürstlichen Durchlaucht Replik über der Landständer Antwort auf die Proposition.

Den Ständen übergeben 27. Martii Anno 1602.

Speraverat certe S. S. sibi omnino persuasissimum habuere fideles regni status atque ordines iustis et piis Sae C. R. Mtis postulatis, non privatum sed publicum bonum, et necessariam regni atque regnicolarum defensionem concernentibus, pro ratione temporis atque maiestatis omnino sese accomodatueros fuisse. Quia vero eorundem responsum super propositionis libello exhibitum ad oblationem subsidii, et alios etiam principaliores articulos quod attinet nec Mtis et Stis Sae expectationi, nec praesenti necessitati satisfacere potest; sua itaque Ss ad declarandam ulteriorem mentis suae intentionem, brevissime replicandum, fidelibusque regni statibus atque ordinibus ad animum revocandum duxit, quod licet C. et R^{ae} M^{ti} nec minus etiam S^{ti} S. satis superque con-

stet, regnicolas diuturnis bellorum incommodis non leviter esse exhaustos, tamen cum propter durum extremae necessitatis telum, nec aliis M^{tis} Sae regnis atque dominiis Hungarici belli clade non minus attritis necdum aliquis respirandi locus esse potest, ipsos etiam Hungaros, quorum res potissimum agitur, id ipsum oneris non minus quam externos ad feliciora usque tempora, non solum aequo animo sustinere, sed suo in sublevandis reipublicae et communis patriae necessitatibus exemplo externos etiam ad eandem alacritatem excitare decet.

Quod autem ad proseguendam praesentis anni expeditionem extra subsidium Sclavoniae, duo tantummodo millia equitum levis armaturae, et totidem millia peditum pro campestri exercitu, ad sex menses, ea conditione offerunt, ne in propria persona ad insurrectionem generalem aut particularem cogantur, sua equidem S^s ad comparationem subsidiorum ab aliis M^{tis} suae regnis, atque dominiis non minus fortassis quam Hungariae regnum attritis, hactenus praestitorum et deinceps etiam sperandorum adeo exiguum equitum et peditum manum neutique acceptare, multo minus conditionem de insurrectionis generalis et particularis detrectatione oppositam admittere potest, eosdem regni status atque ordines benigne et serio cohortando, cum hoc loci de communis patriae salute atque conservatione agatur, ut oblationi factae mille adhuc equites et totidem pedites superaddere, eosque unacum reliquis quatuor millibus pro dimidia equitibus et altera parte peditibus ad septem menses in campo intertenere, atque insuper generalem insurrectionem prout in propositione habetur, praesenti anno ad unius mensis spatium viritum praestare, ac nihilominus praelati, barones, magnates, nobiles, equis et armis bene instructi, pleniori quo fieri poterit numero, quamdiu expeditio duraverit, penes Ser^m S. in castris perseverare, vel saltem iuxta constitutionem anni praeteriti quilibet praelatorum, baronum, magnatum atque nobilium personaliter insurgere et penes suam personam de singulis viginti domibus unum equitem bene armatum secum in castra accipere, et per integrum mensem in castris penes S^m Suam manere, si vero S. S. in castra non sit descensura,

ad requisitionem Stis Sae vel generalis belli ducis de singulis tribus portis unum peditem bombardam et armis bene instructum mittere et in castris per mensem intertenere, nec quicquam hac in parte difficultatis movere velint, cum omnino verendum videatur, si status atque ordines ad praestandum hoc obsequium permoveri non possint, alios etiam maiestatis suae subditos, ad eorundem exemplum sese composituros, et similiter id oneris non sine gravissimo totius Christianitatis periculo detrectaturos adeoque hostes etiam se subodorata, (*sic*) plurimum inde sinistrae suspicionis concepturos esse.

Benigne autem asseritur S. S. ut milites illos in inferioribus regni partibus, supremi capitanei Hungari conducant et ad lustrationem statuunt, in superiori vero Hungaria ad subeundum hoc muneri aliquis ex Hungaris per C. et R. M^m eligatur.

Duorum etiam florenorum oblationi (salva tamen ante omnia insurrectione, ut supra dictum est, iam reservata) per dominos terrestres et colonos atque inquilinos, praecedente rectificatione pro eorundem militum solutione pendendorum, S. S. benigne acquiescit. Ita tamen, cum constet regnum aliquibus quidem in locis propter insolentias militares non levem imminutionem passum esse, aliis vero in locis, quia bellicis calamitatibus hactenus immunes fuerunt non parum incrementi accepisse, ut in rectificatione instituenda non decrementi solum, sed incrementi etiam conveniens ratio habeatur; ac si illa duorum florenorum contributio ad sustentanda per septem menses sex millia peditum et equitum per regnicolas conducendorum non sufficerent, regni status atque ordines defectum illum, facta subsidii autione, supplere teneantur, quo integro semper dictus campestris exercitus numero interteneri possit.

Non refragatur S. S. ut huic oneri ferendo omnes sint obnoxii, articulo septimo anni 1599. et aliis sequentibus denotati, utque auxilia comitatum Bihar, Zolnok mediocris, Maramaros, et Krazna Waradinum conferantur, nec quicquam a solutione praemissi subsidii quocumque praetextu exemptus esse debeat. Milites quoque suprascripti per M^{tis} Sae magistris lustrationum, quotiescunque visum fuerit, lu-

strari et loco vacantium alii idonei substitui possint. Illa quoque contributio terminis praescriptis exigatur vel si propter angustiam temporis exactio fieri non queat, per status et ordines, sicuti in aliis Mtis Suae regnis atque provinciis fieri solet, anticipetur. Exacta autem per comitatum perceptores pecunia tribus generalibus perceptoribus per status nominandis assignetur, qui illam militibus erogent, et proximis comitiis statibus rationem reddant. Contra quoscumque autem subsidii exactionem inturbantes, vel illud retinentes, poena dupli procedatur, eaque exacta per generales perceptores ad publicos belli usus convertatur. De colonis, Turcis subiectis, constitutioni anno 90. saucitae inhaereatur. Sclavonia dimidietatem subsidii solvat et in regni necessitates convertat, de eaque rationem reddat.

De iis etiam qui non expleto anno servitia deserunt; item de salario militum, deque iis qui maioris stipendii gratia ad externos se conferunt, et ad eorum servitia sese conduci patiuntur, utque per capitaneos Germanos Hungari non conducantur, S. S. statuum arbitrio clementer acquiescit.

Quod autem attinet ad rem annonariam cum Cae et Rae Mti non onerosum modo sed impossibile quasi sit, de comaeu necessario ex longinquis locis, gravissimo sumptu in Hungariam deducendo, non exercitui solum in castris existenti sed confinii etiam sufficienter providere; S. S. fideles regni status atque ordines denuo enixe vult monitos, cum non modo frumenti copia non parva in regno habeatur reposita verum etiam praesens annus copiosam dei beneficio messem polliceatur, ut pro hac tantummodo vice si non duos, saltem unum de singulis portis avenae et alterum tritici cubulum Tirnaviensis metretae, pro usibus confiniorum decernere, idque frumenti (modo in propositione declarato) supremi rei annonariae praefecti officialibus consignandum curare velint, ne respublica, quod absit, ex defectu comeatus aliquid detrimenti patiatur.

Articulum de prohibenda omnis generis frumenti extra regnum educatione: status atque ordines regni silentio praetereunt. Quia vero non absurdum modo sed plane alienum et indignum videtur, grassante intra domesticos parietes incen-

dio bellico victualia domi nata lucelli et quaestus gratia alio potius transferre, quam publicis necessitatibus impendere: Idcirco S. S. benigne postulat, ut constitutio, ea de re anno praeterito condita omnino renovetur, et sub poena statuta inviolabiliter observetur.

Porro licet regni status atque ordines propter defectum iumentorum a subministrandis [his] pro vectura victualium et tormentorum ad castra et confinia sese omnino excusent; quia tamen eos non latet, omnem totius expeditionis bellicae successum in provisione rei annonariae et artelleriae consistere vecturisque pro convehendis et transferendis hac illac victualibus, tormentis et aliis instrumentis bellicis deficientibus nec exercitum sustentari nec contra hostem quicquam memorabile attentari posse, nec dubium est etsi multum iumentum partim lue, partim militum direptione perierit, quin etiamnum iis praesertim in locis quae dei beneficio bellicae calamitates [non] penetrarunt, boves et equi ac currus etiam in numero mediocri habeantur; idcirco S. S., postulationi C^{ae} R^{ae} que M^{tis} inhaerendo, regni status et ordines denuo clementer et diligenter requirit cum civitates ad subeundam et praestandam bombardarum vecturam de consuetudine regni ipsis incumbentem non sufficiant, ac proinde non modo ad supplendum hunc defectum, sed pro vectura annonae etiam, tam ad castra quam ad confinia ulteriore provisione omnino opus sit, nec hac in parte sibimet ipsis et afflictae patriae omnino deesse, sed in suppeditandis pro vectura commeatum et bombardarum currubus et equis quantum fieri poterit, sese obsequentes exhibere et articulum septimum anno 1587. de vectura victualium limitatione editum et ad praesentia tempora accomodandum curare velint. Non praetermittet autem C. et R. M. sua etiam ex parte omnem operam adhibere, ut de equis et curribus pro vectura victualium et instrumentorum bellicorum ex aliis M^{tis} suae ditionibus, quantum fieri poterit, necessitatibus publicis provideatur.

De puniendis ablatione rerum qui Turcis aut rebellibus victualia subministrant, S. S. constitutionibus in propositione allegatis inhaerendum putat.

Sex dierum labores gratuitos pro confiniorum repara-

tionibus oblatos S. S. benigne acceptat et capitaneis, qui in exigendis laboribus constitutionum terminos transgressi et in statuum responso in specie designati sunt, serio mandabit deinceps intra limites aequitatis sese ut contineant, ne colonos iniuriis aut verberibus afficiant vel ad labores gratuitos propria autoritate cogant, sed supremos regni capitaneos requirant et eorundem ordinationem expectent.

Hoc autem loci S. S. fideles regni status atque ordines benigne monendos duxit, nonnunquam principalioribus confinibus utputa fortalitia Strigoniensi, civitate Albensi atque aliis repentinae irruptionis vel etiam obsidionis periculo imminente propter temporis angustiam vel alia obstacula non posse semper ad generalem regni capitaneum recursum haberi, neque etiam regni constitutiones in casu necessitatis tam stricte observari, sed ad cavendum irreparabile damnum limites moderationis aliquo modo transgrediendos esse planeque confidit S. S. eosdem regni status, id pro sua prudentia non modo non improbaturus sed potius subdolis et repentinis hostium machinationibus, necessitate urgente, quibuscunque fieri potest modis atque rationibus aperti praesertim belli tempore tempestive ut occurratur, omnino necessarium iudicaturus esse.

Verum ne coloni ad diversa confinia laborare cogantur, Sae Sti benigne probatur, ut sub praesenti diaeta domini consilarii Hungari et consilarii bellici adhibitibus etiam supremis regni et confiniorum capitaneis nec non vicecomitibus superioris Hungariae et cisdanubianarum ac ultradanubianarum partium pro tempore hic existentibus distributionem laborum gratuitorum facere eamque deinceps pro resolutione Sti eius exhibere, simulque hoc etiam in consultationem deducere velint, cum gravissimum sit subditos in remotioribus comitatibus degentes in reparandis praesidiis ad praestandos labores impellere, an non secundum constitutionem anni 1554. art. nono superinde editam hoc oneris a vicinioribus quidem ipso facto exigendum, a remotioribus autem pecunia potius redimendum videatur? singulis diebus pro currulibus quidem uno floreno hungarico, pro manuariis autem operis sedecim denariis hungaricis mercedem constitutis; exactione illarum pecuniarum similiter ad confiniorum reparationem impenden-

darum dicatoribus demandata, qui de iisdem in inferioribus regni partibus Posoniensi, in superiori autem Hungaria Scepusiensi camerae ad proximam diaetam, de acceptis et erogatis rationem reddere tenerentur.

Reparatio viarum et pontium, tum ad bellicam expeditionem tum portarum etiam cursum debito modo promovendum omnino est necessaria, suae itaque Stⁱ non videtur sufficere, ut superiorum annorum articuli ea de re editi confirmentur sed etiam ut observentur et in effectum deducantur, ac proinde a vicecomitibus etiam ea in re negligentibus viginti quatuor florenorum poena art. 30. anni praeteriti superinde constituta omnino exigatur.

Quoad exactionem rationum et restantiarum de contributionibus publicis, ac laboribus etiam gratuitis, aliisque subsidiariorum quorumlibet pecuniis S. S. art. 15. anni 601. superinde emanato omnino inhaerendum censet. Nec dubium est, quin iis qui sufficientes rationes dederunt, camera quietantias debitas citra ullam difficultatem assignatura sit.

De iniuriis vicecomitibus per Germanos capitaneos ac annonarios etiam Mt^{is} Sae, si mandata Cae et Rae Mt^{is} et St^{is} Sae nomine non statim executioni demandentur, illatis, S. S. in specie edocta provisionem debitam adhibebit, nec patietur eos indigne tractari, viceversa autem aequum est praesertim ubi in mora periculum est, ut in mandatis debito modo exequendis officio suo citra cunctationem satisfaciant.

Ad querelas contra capitaneos et cameras Mt^{is} Suae praesertim in superiori Hungaria propositas, quod scilicet non modo propria munia curare, sed in iuris etiam processus sese immiscere et militari manu bona occupare praesumant, S. S. casibus eiusmodi, pro eo ac par est, specificatis ne quid tale in posterum attentetur, debito modo providebit. Eius generis autem privata negotia, cum nihil cum publicis commune habeant, separatius proponenda, et diaetae constitutionibus neutiquam inserenda putat.

Super comitatu Georgiano et Bozinesi C. et R. M. caput constituet, quod Mt^{is} Sae tanquam proprietarii personam et auctoritatem representet, et in litibus etiam occurrentibus Mt^{is} Sae nomine et loco respondeat sed nec hunc

etiam articulum S. S. regni constitutionibus inserendum existimat.

Confiniorum conservationem atque dispositionem C. et R. M. pro eo ac necessitas postulat clementer curae habitura est.

Ad extirpandos liberos Haydones et vagabundos equites et pedites nullius servitiis addictos quod attinet, S. S. ut contra eosdem insurgatur, multis arduis de causis neutiquam permittendum, sed hac in parte superiorum annorum constitutionibus superinde editis inhaerendum vel eosdem Cae et Rae Mtis et statuum etiam servitiis abduhendos censet, pro ut S. M. ad cavenda ulteriora damna mandavit, ut duo millia Haydonum conducantur.

De iudicio contra eorundem Haydonum et vagabundorum intertentores, nec non contra capitaneos, vicecapitaneos, ac dominos cuiusvis nationis, qui requisiti, de equitibus et peditibus, ac aliis servitoribus Sae Mtis atque regnicolarum Haydonum et vagabundorum instar grassantibus, iustitiam administrare nollent, in superiori et inferiori Hungaria atque Slavonia noviter instituendo, cum res haec magni momenti et novi plane exempli sit, multumque considerationis habeat in praeiudicium et derogamen ordinariae iurisdictionis vergat, S. itaque S. nihil hac in parte decernere potest; rem autem ad C. et R. M^{tem} extra articulos diaetales pro resolutione diriget.

Ad proseguendam tandem metarum rectificationem inter Hungariam, Austriam, Moraviam et Poloniam status in locum demortuorum commissariorum alios idoneos nominare velint.

De quarteriis in superiori et inferiori Hungaria atque Slavonia pro militibus penitus tollendis statuum petitioni satisfieri non potest, cum omnino militibus de hospitibus providendum sit. Ut autem omnis generis violentiae, quantum fieri potest, caveantur, iisdem statibus atque ordinibus integrum erit, tam itinerantibus quam in quarteriis constitutis militibus certos et idoneos commissarios Hungaros adiungere, qui bonam cum supremis ac aliis capitaneis correspondentiam habeant, militesque in officio continendos curent;

vel saltem de gravaminibus per conniventiam supremorum atque aliorum capitaneorum illatis, S^m S^m pro debito iustitiae complemento informare possint, sicuti alibi locorum in M^{tis} S^{ae} ditionibus consuetum est.

Pro conservanda Petrinia S. S. tum apud C. et R. M^m tum apud S^{mum} etiam Ferdinandum partes suas diligenter interpositura est. Nec dubitat per C^m et R. M^{tem} nec minus etiam per S^{tem} eius, cuius administrationi fortalitium illud concreditum est, convenientem hac in parte, ne respublica Christiana aliquid inde detrimenti capiat, curam atque provisionem adhibitum iri: verum status etiam Sclavonici suo hac in parte officio deesse non debent.

Iudicia octavalia ut non in Sclavonia solum, sed et per totum regnum cum a bellicis occupationibus vacaverit, celebrentur, S. S. aequum existimat.

Expeditionem supplicationum S^{ae} S^{ti} per status exhibitarum apud cancellariam aulicam partes facile investigabunt, nec de posthabitis aut neglectis iisdem legitimam dolendi causam habebunt.

Quoad milites externos in Hungaria in hibernis non collocandos nec conducendos, lustrandos aut dimittendos: rationem habitura est.

(Egyk. hivat. példány a bécsi udv. kam. ltárban).

VIII.

1602. ápril 2.

Az országgyűlés fölvirata az országgyűlés zártakor a királyhoz.

Sacra Caesarea Regiaque M. et d. d. clementissime.

Orationum et fidelium servitiorum nostrorum in gratiam Vrae S. M. humilimam perpetuamque subiectionem. Si quanta sollicitudine quam pia paternaque providentia S. V. M. nostri reliquiarumque huius regni curam gerit, tanta promerendi referendique facultas nobis adesset non verbis duntaxat animisque devictissimis immortales eidem ageremus gratias sed re quoque ipsa certatim refundaremus. Agnoscimus siquidem et in dies experimur nihil eorum quae ad liberandum ab hostibus et conservandum hoc regnum attinent, M^m V^m S^m remittere nihil curis vigiliis in subsidio, tam ex propriis haereditariis-

que suis regnis et provinciis quam apud Si Ri imperii aliosque principes et potentatus hoc nomine conquiendo parcere, et quotannis alterum Sorum suorum fratrum in medium nostri publicae salutis causa, tam ad comitia, quam bellum expedire extremoque discrimini obiicere. Qua quidem ex cura, pietate, et sollicitudine paterna, ne deinceps quoque Sacra^{ma} M. V. remittere dignetur per sacram eius coronam et imperialem Maiestatem obsecramus. Eo enim reliquiae huius Vrae M^{ti} Smae regni miseriarum redactae sunt in eamque devenerunt vastitatem, ut vix nisi personaliter pientissimis suis oculis cerneret, credere posset. Decennali praesenti bello Turcarum et Tartarorum non semel atque iterum in viscera huius regni quaquaversum grassantium feritate, et gentium ad auxilium undecunque adventantium, hac transeuntium, in castris morantium, et redeuntium, hic etiam magna saepe ex parte hibernantium insolentia extremam hanc desolationem nobis attulerunt. Unde mirum Vae Sac. M^{ti} videri non debet quod subsidia per nos ad benignas eiusdem propositiones [oblata] longe minora sint quam rerum necessitas ac temporis huius status requireret. Proinde Sacra^{mae} V. M^{ti} iterum atque iterum humilime quam possumus supplicamus, dignetur his, quae promptissimis et obsequentissimis animis obtulimus, benigne acquiescere defectusque nostros clementiae suae liberalitate supplere et tollendis hisce malis, aerumnisque nostris iam tandem pientissimas admovere manus. Quod nisi fecerit, brevi futurum est, ut toto hoc regno in solitudinem redacto nec Vrae Smae M^{ti} neque reipublicae Christianae vel nobismet ipsis ullo amplius commodo esse possimus. Quamvis autem minime dubium nobis sit, anno etiam praesenti ut aliis proxime transactis, modum belli prosequendi, singulari Vrae Sac. M^{ti} curae esse, eumque in solius eiusdem pectore reconditum residere, nihilominus ex debito fidelitatis officio humiliter Vrae Sacra^{mae} M^{ti} nunc quoque, ut anno superiori suademus et supplicamus, ut hostes, antequam ex remotissimis regionibus confluant, hucque ad viscera regni penetrant, tempestive praeveniantur, prior adversum eos exercitum suum in campum expedire omniaque parva etiam manu, in eos nondum asiaticis copiis firmatos, in expugnatione con-

finiorum hostilium experiri et quod alias quoque per nos suum meminimus, si cum hostibus adventante imperatoris Turcarum exercitu generali praelio configendum, vel eis resistendum necesse fuerit, copias in unum contrahendas iubere dignetur. Nullas siquidem vias ad vincendos hostes commodiores reperiri, quam si tempestive hoc modo praeveniatur et impediatur, coniunctisque cum eis viribus et contractis copiis praelium committatur, frequens docuit experientia Quae tamen omnia sapientissimae vestrae M. iudicio et benigno arbitrio humiliter submittimus: res nostras labantes domi militiaeque eiusdem clementiae unice commendantes, ut quemadmodum contra communes christiani nominis hostes M. V. S. foris nos tuetur, ita iura quoque nostra domi sub felici eiusdem regimine integra conserventur. Servet Deus etc. Datum Posonii ultimo die generalis diaetae, secunda Aprilis Ao 1602.

Eiusdem Vrae S. Mtis

humiles et perpetui
capellani ac servitores
Praelati, barones, magnates, nobiles
caeterique status et ordines regni Hungariae.

(Eredetije a bécsi áll. Itárban).

IX.

1602. ápril 12.

A főherczeg végjelentése az országgyűlés lefolyásáról a királyhoz.

Allerdurchleuchtigster etc. Herr und Bruder. Neben meinem wegen der hungerischen Landtagssachen E. K. M. jüngst überschickten Schreiben, vom achtzehnten Martii diss gegenwärtigen Jahres, werden E. M. gemeiner Ständ Beschwer wegen allerlei des in- und ausländischen Kriegsvolks, sonderlich aber der Wallonen und freien Heyduken, übermassigen und untrüglichen Gewaltthätigkeiten, auch anderer vielfeltigen Betrengnussen, fürnemblich dass sie über alles Suppliciern, Flehen und Bitten, ungeacht beschehener vielfältigen Vertröstung, bisher kein wirkliche Hilf spüren

können. Desgleichen auch mein, gemeinen Ständen darüber insinuiertes Erbieten empfangen und daraus genedigist verstanden haben, welchermassen ich sie damahlen obangedeuter ihrer Beschwörungen halb, gebürlichen Einsehens, auch auf eingenommenen Bericht, über alle Artiki meiner weitem Erklärung vertröst, benebens aber sie wohlmeinend dahin vermahnt, obwohl ihnen zu willfahren unmöglich, dass sie doch non obstante illa impossibilitati gemeinem Wesen zu Gutem, mit Abhandlung der Proposition fürgehen und diesfalls die Zeit und Noth sich gehorsamblich accommodiern wollten.

Wessen ich nun darüber auf oballegierte der Ständ gravamina mich ferner erklärt, dass haben E. M. aus dem Einschluss sub A) und in substantia genedigist soviel zu sehen, dass sie die Ständ als ob in Abhelfung ihrer Bechwörungen, über beschehene vielfeltige Vertröstung, bisher einige Ausrichtung nicht erfolgt, aus denen in meiner Antwort allegierten Ursachen sich fuglich nicht zu beklagen, gleichfalls auch der in dem Fürtrag beschehenen Andeutung quod regnicolarum subsidia spe et expectatione potius quam effectu hactenus fuerint utilia, durchaus nicht zu beschwären, viel weniger aber, des ungelegnen Anzugs Ursach gehabt haben, als ob die hungerisch Nation in der Proposition taxiert worden, dass sie vor Weissenburg sich der Gebühr nach nicht sollen verhalten haben, wie dann dergleichen aus der Proposition mit einichem Wort nicht zu erzwingen, daher ich verursacht worden, zu Erhaltung E. M. Reputation und Hochait, gemeinen Ständen diesfalls ihren Unfug gebürlicher Weis unter Augen zu stellen und der Nothdurft nach zu erleüttern, inmassen E. M. aus obangedeuter meiner ihnen deshalb insinuierten Antwort mit mehreren genedigist zu vernehmen, dabei sie es dann ohne ainich weiter replicieren gütig also verbleiben lassen.

Soviel aber die Landtagsbewilligung belangt, da befinden E. M. aus ihr der Ständ Antwort über die Proposition sub B) hieneben, obwohl vermög des Furtrags zehntausend wohl gerüster Mann als viertausend zu Ross und sechstausend zu Fuss auf sieben Monat begehrt worden, dass sie

doch allein viertausend halb Reüter und halb Fussvolk auf sechs Monat lang, mit der condition offeriert, dass sie entgegen für ihre Persohnen generalis et personalis Insurrectio-nis sollen erlassen sein.

Wenn ich dann soltt der Ständ Erbietten zumahl gegen Erlassung des General Aufpots und persönlichen Zuzugs, nicht annemen können, also hab ich in der Replica davon Abschrift sub littera C) hieneben zu denen durch die Ständ angebotenen viertausend noch ein tausend Reütter und ein tausend Fussknecht, und also in allem sechstausend Mann nicht nur auf sechs, sonder auf sieben Monat zu unterhalten, benebens auch das Generalaufbot, in der Proposition ange-deütter Massen auf ein Monat und den persönlichen Zuzug von Praelaten, Herren und Ritterstand als lang der Feldzug wehrt, oder zum wenigsten des vergangenen Jahrs Bewilligung gemäss, da ich persönlich in das Feld kommen soll, je von fünfundzwainzig Häusern, ein wohlgerüsten Reüter im Feld ein monatlang zu unterhalten, oder auf den Fall meines Abwesens, auf mein oder eines Generalobristen Ersuchen, je von drei Porten ein wohlgerüsten Schützen zu schicken und gleichfalls ein Monat zu Feld zu halten begehrt.

Weil aber die Ständ solches Begehren neben andern mehr in der Replick eingeführtn Artikln ihres theils für unerschwinglich gehalten und die Zeit viel Schriften zu wechseln, des annahenden Osterfests halb zu kurz gewesen, also haben sie, die Ständ, selbst den Fürschlag gethan, dass sie sich, inmassen hievor auch beschehen, durch sondere gevollmechtigte Ausschüss mit denen mier zugeordneten Räthen, von Artiki zu Artiki unterreden und so gut als sein kunt (doch auf mein Resolution) miteinander vergleichen wollten, welches ich dann zu Gewinnung der Zeit, und damit man desto ehr zu einem endlichen Schluss kommen mecht, mir auch nicht missfallen lassen und sein darauf die mir zugeordnete Rätth und der Landständ deputierte Ausschüss, den dreissigisten Martii vor Mittag im Pressburger Schloss zusammen kommen, allda der Ständ Ausschüss, auf fürge-sendt Vermahnung, gemeinem Wesen zu Gutem, mit der Bewilligung zu E. M. genedigsten Gefallen sich zu erzeigen,

gleichwohl aller müglichen Willfahrigkeit sich erbotten' daneben aber nach langer Ausführung ihrer Armuth und Unvermögens, sonderlich der vielfältigen, nicht allein vom Feind, sondern auch E. M. Kriegsvolk, fürnemblich aber denen Wallonen und Freibeütern, ihnen und ihren armen Unterthanen zugefügten Schäden, soviel die begehrten sechs-tausend Mann betrifft sich dahin entschuldigt, dass ihnen ein mehrers, als ihrem ersten Fürschlag nach auf sechs Monat zweitausend zu Ross, und zweitausend zu Fuss zu unterhalten, folgenden Ursachen und Bedenken halb, nit müglich, als nemblich dass die windisch Hilf nicht ihnen, sondern absonderlich dem windisch Land zu guten komb, desgleichen der Städt Tax so hievor ihnen gelassen worden, bei etlich Jahren her, E. M. zu dero Kriegsnothdurften, in ander weg brauchen, auch der vier Sponschaften Vihar, Klein Zolnockh, Maramaros und Krazna contribution auf Wardein verordnet werden. Über das die Anzahl der Häuser, die Zeit währenden Kriegs, umb viel tausend abgenomben, wie sie dann nochmalen nur mehrers Abschlags, und so lang der Krieg continuirt keiner Besserung sich zu versehen hatten, derwegen sie auch diese Bewilligung expresse dahin zu limitieren vermeint, dass sie dieselb anderst nicht, weder solchergestalt zu leisten schuldig sein sollen, wover das Land in jetzigem Stand verbleiben, und von den Türggen, Tartern und andern nicht mehrers verhört werden sollt.

Ob nun wohl entgegen ihre Einwendungen wegen erlittener Schäden und anderer Angelegenheit der Gebür nach abgeleint, und daneben sie alles Ernsts vermahnt worden, in fürsthunden äusseristen Nöthen ihnen selbt zum besten, ein Übriges zu thun, und neben dem Generalaufbot, sammt dem persönlichen Zuzug die sechstausend Mann auf sieben Monat ohne einige Condition frei zu bewilligen, die Sach auch auf solche Mittel und Weg zu richten, obschon der zu Unterhaltung ihres Volks gemachte Anschlag der zween Thaler nicht erklöcket, dass solcher Abgang der Gebür nach erstattet und gedachte Anzahl Volks ohne einigen Abgang völlig erhalten werden und man sich darauf gewisslich verlassen mecht. So ist doch über allen angewandten Fleiss bei ihnen mehrers

nicht als die viertausend Mann völlig, es klöcke die darzu angeschlagene Contribution oder nicht, auf sechs Monat, und daneben schwerlich so viel zu erhalten gewest, dass sie plösslich die Condition, wegen des Lands Verwüstung ausgelassen, anstatt des Generalaufbots und persönlichen Zuzugs aber sich auf ein Mittel erklärt wie solches hernach an seinem Ort zu vernemen.

Dass nun solch Volk in Unter-Hungern, durch die Kreisobristen geworben, und zur Musterung gestellt, in Ober-Hungern aber durch E. M. einer ihres Mitts aus dem Herrstand darzu fürgenommen werden soll, darwider ist kein Bedenken zu haben; will demnach soviel ein Haupt über das oberhungerisch Volk belangt, die Sach mit dem Kriegsrath berathschlagen, folgends E. M. zu dero genedigsten Resolution, etlich hierzu qualifizierte Personen furschlagen und weil dieser Zeit der Gonzaga an E. M. Hof gegenwärtig, welcher ohne Zweifel derselben Orten die Leut wohl kennt, so möchten E. M. ohne gehorsambist Massgeben mit ihme auch davon reden und werden E. M. solches, weil die Zeit zu Werbung des Volks gar an der Hand, genedigist desto mehr zu befürdern wissen.

Also hab ich es auch, wegen der zween Thaler contribution bei der Ständ Verwilligung, mit dem Zusatz verbleiben lassen, dass in rectificatione domorum, nicht allein das Abnehmen, sonder auch das Zunehmen der Häuser gebürlicher Weis in acht genommen, gleichfalls der Ständ Andeutung nach alle diejenigen, so in vorigen constitutionibus specificiert, in gleiches Mitleiden gezogen; die Hilf von denen gehen Wardein deputierten vier Sponschaften daselbsthin, oder wo es sonsten die Nothdurft derselben Orten erfordern wird, geleist, von berührter contribution auch niemand eximiert; die Musterung der Ständ Volks durch E. M. Mustermeister, als oft es ihnen gefällig verricht; und die Contribution zu den bestimbtten zween Termin, durch jeder Sponschaft Einnember eingebracht, folgends denen von gemeinen Ständen darzu geordneten General Einnehmern geliefert und durch dieselben der Ständ Volk auszahlt und in negst künftigen Landtag ordenlich verrait; den general und andern der Spon-

schaft Einnehmern die geordnet Besoldung gereicht, diejenigen, so in Einbringung der Contribution Einträge theten oder dieselb bei sich behielten, der Satzung nach gestraft und solch Geld ebnermass zum Kriegswesen verwendet; durch die dem Türken gehuldigte Baur, desgleichen in Windischland, halbe Contribution erlegt; auch gegen denjenigen, so vor der Zeit ihre Dienst verlassen, ob dem gesetzten Kriegssold nicht halten und mehrer Besoldung halb in fremden Dienst sich begeben, vorigen Satzungen nach mit der Straf procediert, auch den deutschen Hauptleuten hungerisch Volk ihr Bestallung zu nehmen nicht passiert werden soll.

Was dann das Aufbot und persönlichen Zuzug belangt, weil die Ständ über die an dessen statt hievor auf die Grundherrn geschlagne fünfzig hungarisch, noch darzu je von zwainzig angeschnitnen Häusern ein wohlgerüst Pferd; desgleichen auch von zwainzig Häusern curiarum nobilitarium so bewohnt sein, ebnermassen einen zu Ross, von den Höfen aber so keine Inwohner hätten, nach der Sponschaft und des obristen Spans Mässigung ein Fussvolk auf ein Monat lang im Feld zu unterhalten sich erbieten, dabei schwärlich hineinbracht worden, dass hoffentlich solches Volk in äusseristen Nothfall auf Ersuchen, etwas über den Monat werde zu erhalten sein; und die Ständ diesfalls ja nicht weiter zu bringen gewest; also hab ich es bei solchem ihrem Fürschlag müssen verbleiben lassen.

Verrer obwohl die Ständ die begehrte Profiantilf, als von jeder Porten zween Metzen Habern und soviel Traids, hievor ganz und gar abgeschlagen, so haben sie doch über mein Replik und die mit der Ständ Ausschüss geschlagne Unterhandlung, soviel verwilligt, weil die Sponschaften jenseits und herdieshalb der Donau diesfalls bereit hievor dasjenig gethan, dass auch die andern Sponschaften, so bisher nicht contribuiert, mit ehisten von jeder Porten ein Metzen Waiz und ein Metzen Habern Düerner Mass, gegen gebührliehen Schein in E. M. Profiant-Ambt liefern sollen.

Belangend die begehrte Profiantfuhr in das Lager desgleichen die Artoloreyfuhr, und Stellung der Wägen zur Fortbringung der Profiant gehen Stul-Weissenburg, so ver-

mög des Einschluss sub littera D) auf des Augspurger als Profiant-Verwalters Anbringen, unter währendem Landtag durch mich an die Landständ absonderlich begehrt worden: da haben gleichwohl die Ständ erstlich so wohl von der Profiantfuhr in das Lager als auch auf der Gräniz aus Mangl des Viechs sich gänzlich entschuldigt, hernach aber in währender Tractation, anstatt der Profiantfuhr durch dero Ausschüss zweitausend Thaler angebotten. Als aber solch Erbietu, in Erwegung, dass dem Wesen dardurch nicht geholfen, nicht angenommen worden, ist die Sach damahlen an dem verblieben, dass in gesambten Ständen nochmahlen davon tractiert werden soll. Darüber nun anjetzo gemeine Ständ die Andeutung thuen, dass hoffentlich an Zufuhr der Profiant in den Lagern kein Mangl sein werde, da nun die Fuhrleut an hin- und herfahren vor Gewalt versichert, durch die Profosen nicht zu hoch taxiert und durch die Feld Marschalch geschützt werden.

Die Artoloreyfuhr legen sie auf die Städt mit Bitt, weil dieselben auch fast erschöpft, sie diesfalls in Gnaden zu übertragen.

Zur Profiantfuhr gehen Weissenburg aber offerieren die Sponschaften herdieshalb und jenseits der Donau auf diesmal von funfzig Porten ein Wagen, auf St. Geörgen Tag gehen Raab zu stellen, bitten daneben dieselben nicht lang daselbst aufhalten noch in ander Weg brauchen, sonder alsbald wiederumben zurück und der Nothdurft nach belasten zu lassen, in ander weg aber ihrer weil sie schier gar vom Viech kommen, mit Stellung der Wägen zu verschonen.

Wiewohl nun mit solchem der Ständ Erbieten gemeinem Wesen wenig geholfen, weil aber bei ihnen ein mehrers nicht zu erhalten gewesen, wie dann wissentlich, dass in die Zeit währenden Kriegs so wohl von des Feinds Vergwaltigung, als auch vor dieser Zeit gewesten Umbfalls an dem Viech grosser Schaden genommen, also dass sie vieler Orten zum Ackerbau der Nothdurft nach schwärlich bestehen und fortkommen können: demnach hab ich diesfalls gemeinen Ständen, ichtes weiters zuzumuthen der Ursachen halb billich Bedenken gehabt, dass ihnen, als obvermelt, aus Mangl des

Viechs, ein mehrers zu leisten nit wohl müglich. Daher dann in allweg im Nothdurft zu Erstattung solchen Defect, auf andere Mitl bedacht zu sein, sonderlich aber zur Artoloreiführ, soviel immer menschlich und müglich, aus Behaimb, Mähren, und anderer Orten her, mit Wagen, Ross zu helfen, sonderlich weil auch die österreichischen Ständ, sich ganz und gar davon entschuldigen, und der hungerischen Städt Hülff gar wenig austrägt.

Wegen Bestrafung deren, so den Turken und Rebellen Victualien zu-, oder auch das Traid aus dem Land führen; desgleichen wegen Austheilung der bewilligten Robath, und dass die Unterthonen ausser sondern Noth darüber nicht gedrunge, auch durch die weit entsessnen Sponschaften die Gebühnuss in Geld, als nemblich des Tags für ein Wagen ein Thaler, für die Handrobath aber sechzehnen hungerisch gereicht werden sollen; item wegen der Weg und Prückenbösserung, Einbringung der gemeinen Bewilligungen und Restanten, auch Aufnembung der Reitungen, und Einbringung der Rest bei den dreissigern und andern E. M. Ambtleuten, ist wider die einverleibten Artickl kein Bedenken zu haben. ¹⁾

Die Beschwär, so die Ständ in ihrer Antwort auf die Proposition, wegen der Vicespann, wider die deutschen Haupt- und der Profiant Ambtleut allerlei ungebührlichen Bedrohungen halb eingebracht, so ihnen, den Vicespann, wenn von E. M. wegen etwas befolchen wird, sie aber dasselb nicht alsbald verrichten können, zugemessen werden, haben sie, die Ständ auf mein wegen gebürlicher Abstellung in der Replik beschehene Vertröstung im Landtagsschluss ausgelassen. Desgleichen auch die Beschwär, so die Ständ wider E. M. Hauptleut und Kamer wegen allerlei Eingriff in Gerichtssachen, und Einziehung der Güter, auch unordentlicher Einbringung der Contributions-Ausständ eingeführt, zu Verschonung der Camer (als welchen nach Gelegenheit der Sachen, sonderlich in Einziehung der Güter per defectum seminis, vel in casu manifestae infidelitatis, die Händ nicht so gar

¹⁾ In marg. : (más kézzel) placet.

künnen gesperrt werden) dahin limitiert, dass sie hierin der Camer gar nicht gedacht, dergleichen Eingriff in Rechtssachen und Einziehung der Güter aber bei den Hauptleuten abzustellen begehren.

Ebnermass haben sie auch auf mein Replik, den Artiki von Vertretung der zu St. Geörgen und Pösing im Rechten, desgleichen über die gemachte Austheilung der bewilligten Robath das Anmelden wegen unterschiedlicher Gränzbefestung in Unter- und Oberhungarn, sonderlich gegen Kanischa werts, in dem Landtagsschluss ausgelassen.

Und weil ich zu Ausrüstung der freien Heyduken und gartenden Knecht in das beehrte Aufbot, desgleichen in Bestell- und Anrichtung des neu gesuchten Gerichts wider derselben detentores et fautores aus viel erheblichen Ursachen und Bedenken, sonderlich aber dass durch dies Mitl Stephan Bathory als in superioribus regni partibus iudex curiae Gelegenheit hat, die Sponschaften seines Gefallens zusammen zu bringen und an sich zu ziehen; gleichfalls auch in Bestellung eines sondern Gerichts wider die Hauptleut Leutenant und andere Herrn, wess Nation die auch seien, welche auf Ersuchen, wider E. M. auch der Ständ Kriegsvolk zu Ross und zu Fuss so wohl auch andere E. M. und der Ständ Diener, so wie die freien Heyduken und gartenden Knecht, den Adl und ihre Güter feindlich angreifen etc. nicht bewilligen wollen: Also haben sie solchen Artiki, soviel die Heyduken und gartende Knecht zu Ross und zu Fuss, desgleichen ihre intertentores und fautores belangt, auf die deshalb hievor gesetzte constitutiones gericht. Dem Anhang aber wegen Rechtfertigung der Hauptleut, Leutenant und anderer Herrn, ob dene-gatam iustitiam, als hoch praeiudicierlich und bedenklich ebnermass ausgelassen. Entgegen wegen Abstellung der schödlichen Austheilung der Dörfer so die Kriegsleut hin und wieder eingeführt, und darüber mehrers Gewalts, als die ordenlichen Herrn sich anmassen, ein sondern Artiki eingebracht, den ich zur Abschaffung solcher Ungebühr, billich passiern lassen.

Die Beschwär, so die Ständ in ihrer Antwort wider die Reuter, Fussknecht und Heyduken, welche zu Sellye, Kermant

urd anderer Orten sich aufhalten, hab ich, weil dieselben in E. M. Bestellung sein, *silentio praeteriit*.

Ferner bitten die Ständ des Lands mit Winterlager auch Werbung und Abdankung frembden Kriegsvolks beschehener Vertröstung gemäss, nach Möglichkeit zu verschonen.

Also bitten sie auch die Verordnung zu thun damit in Windischland *circa festum Epiphaniarum* oder zu anderer gelegener Zeit *iudicia octavalia* angestellt und gehalten werden.

Wann dann solches ganz billich und recht, und bei jetziger Spörr der Iustici allerlei Vergwältung fürgehen, so vielleicht sonst verhut blieben, dessen aber ihr viel zu grossen Schaden kommen, demnach hab ich vermög der Replik nicht allein im Windischland sonder auch *per totum regnum* soviel *per occupationes bellicos* wird sein können, Recht zu halten verwilligt, wie ich dann solches nochmahlen nicht für unbillich hielt, zumahl weil die Ständ der Generalinsurrection und persönlichen Zuzugs sich verweigern und derwegen dem Rechten wohl abwarten können; weil aber theils unter den hungerrischen Ständen wegen Verwilligung *administrationis iustitiae* durch das ganz Land etlicher massen Bedenken haben, so steht zu E. M. gnädigsten Gefallen, ob sie *propria auctoritate celebrationem octavaliu* auch auf Hungern extendiren wollen.¹⁾

Fortsetzung der vielmalls angeordneten Gränizcommission, zwischen Hungern, Österreich, Steiermark und Mähren, acht ich gleichwohl für gut und nothwendig, trag aber Sorg, es werde solche zur Zeit des offenen Kriegs schwärlich können in das Werk gericht werden. Doch möchten entzwischen zu möglicher Befürderung der Sachen auch E. M. theils an der abgeleitben Commissarien statt andere qualifizierte Personen benennt werden.

Den Artkl, so die Ständ in dero Antwort wegen Befestung Petrinia einbracht, haben sie auf mein Erbieten diesfalls bei E. M. und des Erzherzogs Ferdinanden Liebden die Nothdurft anzubringen, in dem Landtagsschluss gleichwohl aus-

---

¹⁾ In marg. (más kézzel) Referendum.

gelassen. Weil aber an berührten Vesten als E. M. gnädigst gut wissen tragen, dem ganzen Windischland und anrainenden Provinzen merklich viel gelegen, so werden hoffentlich E. M. auf nothwendige Fürscheidung und Erhaltung derselben nicht allein für ihr Person gnädigst bedacht sein, sonder auch ohne gehorsambist Massgeben, diesfalls bei wohlgedachts Erzherzogs Ferdinanden L. als deren Administration dieshalb vertraut, gebürliche Fürscheidung zu thun wissen, damit nicht hierunter gemeiner Christenheit zu Schaden, als leichtlich beschehen kann, etwas übersehen werde.¹⁾ Wie ich dann auch meines theils nicht unterlassen Ihr Liebden gedachts der Ständ diesorts beschehenen Anmeldens zu gebürlichen guten Aufnerken zu erindern.

Benebens bericht E. M. ich hiemit gehorsamblich, dass der geweste Ban im Windischland Thomas Erdeödy sich bei mir angemeldet, da ihme die Hauptmannschaft und Versorgung derselben Vesten soll vertraut werden, dass er sich darumben annehmen wolt. Weil dann seine Güter zu negst dabei gelegen, also dass er mit Profiant, Pau, Robath und andern dergleichen Nothdurften guten Zusprung leisten künt, auch ohne Zweifel zu Defendierung seiner Güter ihme das Wösen desto fleissiger werde lassen angelegen sein: demnach steht zu E. M. genedigisten Nachdenken und Wohlgefallen, was Sie hierin für rathsamb und thuelich ermessen werden.

Wegen Transferierung der drei Mercurischen Compagnien so in die Sponschaft Pressburg, Neytra und umb Türnau sich aufhalten hab ich gleichwohl auf nebenliegend des Kriegsraths Gutachten sub E) den Ständen beiverwahrten Fürschlag sub F) zukommen lassen und kraft dessen ihnen angedeut, dass ich bedacht, dieselben Reuter gehen Weissenburg zu legen mit dem Ersuchen, weil man daselbst mit rauchen Futter als Heu und Streu nicht versehen, dass sie, die Ständ mit den unter des Nadasdy Kreishauptmannschaft gehörigen Sponschaften, wegen Zufuhr des rauchen Futters daselbsthin gehen Weissenburg, sich selbst unter einander vergleichen und das rauch Futter umbsonst reichen sollten.

---

¹⁾ In marg. (más kézzel): fiat.

Neben ferrer Andeutung, zum Fall sie mit denen gedachtem Nadasdy untergebenen Sponschaften sich diesfalls nicht vergleichen könnten, dass berührte Reiter nothhalb auf Ujvar geführt, und ihre Unterhaltung halb, mit den Sponschaften dieserseits der Donau tractirt werden müsst, mit angehängtem Begehren, da auch diesorts nicht zu erhalten, dass sie die Ständ selbst, zu Abhelfung solcher Beschwer ein ander bequemb Mittel fürs schlagen wollten.

Wann nun hierauf die Ständ die Erleuterung thun, dass sie die Fütterei auf Weissenburg zubringen, wegen Weite des Wegs, kein Mittel wissen; benebens fur das rathsambist halten, sie die Wallonen, gehen Raab zu transferieren, und daselbs, bis man ein ordentlich Lager schlug, ausser der Festen im Feld zu erhalten, dahin dann alle Nothdurft auf dem Wasserstrom ihnen mit gut Gelegenheit küunt zugeführt werden; also lass ich mir solches Mittel auch nicht misfallen, wie ich auch fur billig halt dass die durch diese mercurianische Compagnia, und andere Wallonen zugefügte Schäden auf fürgeunde Erleuterung der Ständ Begehren und beschehner Vertröstung gemäss aus ihrem Verdienen bezahlt werden.

Schliesslich befinden E. M. aus ihrem der Ständ Landtagsschluss sub G) hieneben welchemmassen sie mir zu einem danativo von jeden Haus in Hungern und windisch Land, zweinzig hungerisch debutiert. Wiewohl ich nun solches nicht gesucht, auch in den Landtagsschluss gar auszulassen begehrt, weil aber solches bei den Ständen nicht zu erhalten gewesen, so versich ich mich E. M. werden hiewider gnedigist kein Bedenken haben, wie auch hievor weiland Erzherzogs Ernsts L. seliger Gedächtnus, obwohl dieselb nur zu Friedenszeiten das Regiment geführt, und keinem Feldzug beigewohnt, einsmals von gemeinen Ständen dergleichen donativum verordnet worden.

Hieneben kann E. M. ich nicht unerindert lassen, weil die Ständ wegen der begehrten Excutio, zu Bestrafung derjenigen, so vermög der Proposition dem Anschnitt auf ihren Gütern nicht stattgeben wöllen, und in Einbringung des Anschnitts nachlässig verfunden werden, oder die einkom-

bende Gefäll in Handen halten, und ihr Amt eigennutzig und vortheilig administriern, desgleichen deren so heimlich aus dem Feld ziehen, als auch deren so ihr Volk nicht geschickt, oder die gebürlich Zeit nicht unterhalten, den Anschnitt nicht zahlt, oder den persönlichen Zuzug nicht geleist, auch der Hauptleut so den Abgang des Kriegsvolks nicht anzeigen, item deren so den Turggen Victualia zuführen, in ihrer Antwort mit einichem Wort nicht Meldung thun, daraus leichtlich zu vermuthen, dass sie nicht gedacht, in dergleichen Fällen einicher neuen Execution statt zugeben, und aber die über berührte Artikel gesetzten Constitutiones lauter (?) Demnach hab ich nicht für rathsam gehalten diesfalls gegen Ständen ichtes weiter zu moviern, daneben aber von der Hofkammer, ob und durch wen gegen den in einem oder andern der oberzählten Artikel fälligen verfahren werde, oder waran es erwunden, dass solches bisher nicht beschehen, und wie dem Wesen zu thun, damit die Restanten und Strafen eingebracht werden mügen, Bericht und Gutbedunken abgefordert, und wegen Befürderung desselben an jetzo nochmalen Anmahnung gethan. Darüber alsdann denen in einem und andern Artikel gesetzten Constitutionen gemäss, gegen den Übertretern wird können procediert werden.

Sonsten hat die Hofkammer, vermög beiverwarhten Decrets sub H) bereit hievor in Befelch, so viel Einbringung der Restanten belangt, kraft des fünfzehnten Artikels jüngst erschienen sechzehnhundert und ersten Jahrs, bei der hungerischen Kammer endlich zu verfügen, und darob zu sein, damit die restierenden Personen, unerwart des Landtags, oder auch unter währenden und nach dem Landtag erfordert und zur Bezahlung angehalten, gegen den Ungehorsamen aber, obangezogner Constitution gemäss verfahren werde.

Daneben haben E. M. sich ohne Zweifel genedigist zu berichten, welchermassen wegen Transferierung der Unterthanen umb und unterhalb Ofen, ich hievor der Andeutung gethan, deshalb von den hungerischen Räthen ausser des Landtags absonderlich Bericht und Gutbedunken abzufor-

dern darauf, ich ihnen dann nebenliegend Decret sub I) zukommen lassen.

Was nun hierüber ihr Meinung, da haben E. M. aus beiverwahrtem ihrem Gutachten sub K) genädigist zu sehen, und daraus soviel zu vernehmen, dass sie solches aus denen durch sie nach lengs deducierten Ursachen und Bedenken, so wohl als zuvor jederzeit nochmahlen zum högsten widerrathen. Steht hierüber zu E. M. genädigisten Gefallen, was sie dieses Artikls halben ferner gnädigist verordnen wöllen.

Dessen E. K. M. ich hiemit zu gebührlichn Erinderung und Nachrichtung des hungerischen Landtags Verlauf, gehorsamb und brüderlich berichten sollen, der ungezweifelten Zuversicht E. M. sollen und werden, nach Gestalt und Gelegenheit der Sachen, mit der Ständ Bewilligung, weil sie itzo über allen angewendten Fleiss weiter nicht zu bringen gewest, auf diesmal sich genädigist contentieren, benebens alles Fleiss bittend, weil die Zeit zu Werbung des Volks kurz, der Feind ohne Zweifel auf das ehist und störkest, als möglich sich zu Feld begeben, und nicht allein was er verlohren wiederumben zu erobern, sonder auch weiter zugreifen sich auf das äusserist bemühen wird, die Ständ aber, zuvor und ehe über den Landtagsschluss E. M. Ratification erfolgt, weder die zu Unterhaltung des Volks bewilligte Contribution anschlagen oder einbringen, viel weniger ainiche Werbung des Volks, zu Ross oder zu Fuss in das Werk richten können, dass demnach E. M. die Ratification des Landtagschluss genädigist soviel mehr befürdern wöllen, je grösser Gefahr auf dem Verzug beruhet. E. K. M. mich hiemit zu E. Genaden etc. Datum Wien den zwelften Aprilis anno 1602.

E. R. K. M. L.

gehorsamer Bruder
Mathias.

(Eredeti a bécsi udv. kam. ltárban).

X.

Az 1602. évi országgyűlésre meghívott rendek névsora.

Catalogus diaetalis
anni 1602.

Ad comitatus

Posoniensem	Beregh
Nitriensem	Strigoniensem
Trinchiniensem	Krasznensem
Barsiensem	Bihariensem
Hontensem	Marmorussiensem
Zoliensem	Zolnok mediocris
Thurocziensem	Hevessiensem
Arvensen	Pesthiensem
Liptoviensem	• Zolnok exterioris
Neugradiensem	Albensem sedis Solth
Scepusiensem	Mosoniensem
Saarossiensem	Jauriensem
Thornensem	Comaroniensem
Geomeriensem	Soproniensem
Abawyuariensem	Zaladiensem
Zempliniensem	Castriferrei
Borsodiensem	Wesprimiensem
Wgochia	Simigiensem
Wngh	Varasdiniensem
Zathmariensem	Zagrabiensem
Zabolch	Crisiensem.

Ad status regnorum Croatiae et Slavoniae ad status
Transsilvaniae.

Ad praelatos.	Nitriensem
Dominum archiepiscopum Co-	Chanadiensem
locensem, episcopum Agri-	Vaciensem
ensem	Sirmiensem
Zagrabiensem	Tininiensem
Transsilvaniensem	Boznensem et
Varadiensem	Segniensem.
Quinqueecclesiensem	---

Ad Barones.

Comitem Stephanum de Bathor
 Joannem Drascovith banum
 Com. Georgium Zriny
 Com. Franciscum Nadasdy
 Com. Thomam Erdeody
 Georgium Thurzo
 Nicolaum Isthvanffy
 Stephanum Ilieshazy
 Nicolaum Dersfy
 Sigismundum Rakoczy
 Franciscum Dobo et
 Sigismundum Forgach.

Ad magnificos.

Comitem Petrum Erdeody
 Franciscum Batthiany
 Franciscum Derffy
 Stephanum Theorek
 Thomam et Ladisl. Nadasdy
 Joannem Listhium
 Michaellem Czobor
 Petrum Reway
 Melchiorem Balassa
 Stephanum Listhium
 Sigismundum Balassa
 Valentinum Homonnay
 Michaellem Bakyth
 Gasparem Banffy
 Paulum Niary
 Gasparem Petheo
 Stephanum Pereny
 Stephanum Petheo
 Petrum Drascovith
 Andream Doczy
 Ioannem Petrum et Georgium
 Keglivith

Michaellem Zekel
 Stanislaum Thurzo
 Stephanum Palfy
 Sebastianum Thekely
 Stephanum Preposthuarii
 Benedicto Thuroczy
 Bartholomaeo Pezzen
 Georgio et Christophoro
 Banffy
 Wolffgango Vnverczagth
 Georgium Rueber
 Carolum Harrach
 Sigismundum Christophorum
 Kolonich
 Benedicto Turoczy.

Ad praepositos et abbates.

Franciscum Diotalevium Saaghiensem
 Michaellem Kapornaky Chor-nensem
 Blasium Ioo abbatem Pili-siensem et
 Iesuitas Praepositurae Thu-rocensis.

Ad capitula.

Strigoniense
 Agriense
 Zagrabiense
 Nitriense
 Psoniense
 Scepusiense
 Iauriense
 Castriferrei.

Ad egregios.	Ad madamas.
Ioannem Ioo personalem presentiam	Mariam Fugger viduae Nicolai Palfy
Thomam Zechy	Magdalenam comitissam uxorem Ladislai Poppel.
Ioannem Lippay	—
Michaelem Bay	Ad civitates liberass,
Andream Iusth	Posoniensem
Andream Kechkes	Soproniensem
Ioan. Wyfalussy assessor Tabulae	Tyrnaviensem
Ioannem Bossany assessor tabulae	Albam regalem
Thomam Wyzkelethy vice iudex curiae	Cassoviensem
Nicolaum Perekedy iudicis curiae prothonot.	Barthphensem
Valentinum Hetiey propalati prothonot.	Eperies
Paulum Megiery personalis presentiae proth.	Leuchoviensem
Christophorum Kubiny vicemagistrum tavernicorum	Kyszebin
Andream Kereszthury personalis praes. proth.	Varadiensem
Matthiam Andreassith	Zakolcza
Stephanum Somogy directorem.	Trinchiniensem
—	Zagrabiensem
—	Varasdiensem
—	Crisiensem
—	Capronczensem
—	Oppidum Modor et Septem civitates montanas
—	Oppidorum (<i>igy</i>) S. Georgy et Bozyn.
—	—

(Eredetije (fogalmazvány) a bécsi udv. kam. ltárban).

XI.

Az 1602. évi országgyűlés törvényczikkei.

Nos Rudolphus secundus, Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Marchio Moraviae, Comes Tyrolis et Coritiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes,

quibus expedit universis. Quod fideles nostri, domini Praelati, Barones, Magnates, Nobiles, caeterique Status et Ordines Regni nostri Hungariae, et partium ei subiectarum, in generali eorum Congregatione, per nos eis ad festum Cathedrae beati Petri Apostoli, sive ad vigesimum secundum diem, proxime elapsi Mensis Februarii Anno praesenti Sexcentesimo secundo supra Millesimum indicto, ac in Civitate nostra Poseniensi, ad mandatum nostrum congregati, exhibuerunt et praesentaverunt nobis medio Serenissimi Principis Matthiae, Archiducis Austriae, etc. fratris nostri charissimi, qui scilicet nostra in persona dictae generali Congregationi praesedit ac praefuit, infra scriptos Articulos, in eodem Conventu, communibus eorum votis et suffragiis, parique et unanimi consensu conclusos, Supplicantes Maiestati nostrae humiliter, ut omnes et singulos eos Articulos omniaque et singula in illis contenta, ratos, gratos et accepta habentes, nostrumque Regium Consensum eis praebentes, autoritate nostra Regia clementer acceptare, approbare et confirmare, atque tam nos ipsi observare, quam per alios omnes, quorum interest, observari facere dignaremur. Quorum quidem Articulorum tenor talis est.

Articuli Dominorum Praelatorum, Baronum, Magnatum et Nobilium, caeterorumque Statuum et Ordinum Regni Hungariae, partiumque ei subiectarum, in generali eorum Congregatione, ad Festum Cathedrae beati Petri Apostoli, Anno Domini Millesimo, Sexcentesimo, Secundo indicto, Poseniique celebrato, conclusi.

Praefatio in qua Status et Ordines Regni, ob spem levandarum miseriarum eis factam, pro Campestri exercitu huius anni, duo millia equitum levis armaturae et totidem peditum millia, humiliter offerunt. **A r t i c u l u s I.**

Quibus calamitatibus et oppressionibus hae Regni reliquiae subiectae sint, et quam sint exhausti omnium Ordinum homines, abunde et aliquoties Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestati propositum, idque tam suae Maiestati quoque satis bene constat. Nihilominus, quia per suam Maiestatem Caesaream, Dominum ipsorum clementissimum, non minima spes eis datur, tollendarum eiusmodi miseriarum atque aerumnarum, ne sibi in praesentibus suis necessitatibus penitus deesse

videantur, offerunt Status et Ord. in subsidium Continuatio-
nis belli praesentis anni ad sex menses extra subsidium Scla-
voniae et liberarum Civitatum taxam, duo millia equitum
levis armaturae, et totidem peditum millia, pro Campestri
exercitu. Quos quidem milites, in inferioribus Regni partibus,
Domini supremi Capitanei Ungari conducent, et ad lustran-
dum statuent. In superiori autem Ungaria aliquis ex Domi-
nis Ungaris, quem sua Maiestas elegerit.

Pro intertentione praedictorum militum subsidium
duorum florenorum Ungaricorum decretum, deque illius exi-
gendi modo, aliarumque personarum taxa, eis adiecta. **A r t i-
c u l u s II.**

Pro solutione vero eorundem militum, decernunt Status
et Ordines, hoc publico eorum decreto, ut de qualibet domo
colonicali, atque Inquilinaria (miserabilibus tamen personis,
allodiisque et educillorum locis exceptis), ita ut pauperiores
a ditioribus sublevantur, praecedente (sine fraude tamen, ut
ubi numerus domorum crevit, diligenter etiam addatur) pro-
pter combustas et per hostem militesque desolatas domos, rec-
tificatione per colonos et inquilinos tam magnatum et Nobi-
lium quam etiam Ecclesiasticarum personarum bonorumque
suae Maiestatis, seclarium et spiritualium, singuli centum et
quingenta denarii ungarici, per dominos autem terrestres
loco insurrectionis personalis, singuli quingenta denarii
exigantur. Cui quidem subsidio duorum florenorum accedet
etiam taxa earum personarum omnium, quae anno Millesimo
Quingentesimo nonagesimo quinto, articulo Quinto, cum
sequentibus: Item anno Millesimo Quingentesimo, Nonage-
simo Nono, art: septimo et aliis sequentibus denotatae sunt
eo modo et ordine, qui ibidem declaratus est. Hoc de Nobili-
bus in Civitatibus, Oppidis et possessionibus manentibus
addito ut talium taxatio fiat praesente etiam Iudice cuiusli-
bet Civitatis et Oppidi atque possessionis.

Quatuor ante Transsilvaniam sitorum Comitatum
auxilia quonam converti, quis Perceptor subsidii esse et quod
nemo plane a solutione huius subsidii exemptus esse vel illud
retinere debeat **A r t i c u l u s III.**

Auxilia Comitatum Byhar, Zolnok mediocris, Mara-

moros et Krazna, dabuntur Varadinum, aut quo illarum partium necessitas postulaverit sine derogamine oblationis quatuor millium hominum, Perceptor vero erit, Dominus Gabriel Lenchies. Nemo autem, cuiuscunque Status et Conditionis sit, ab onere solutionis praemissi subsidii, in his, aliisque Comitibus, sive ratione proprii salarii, sive alia quacunque praetensione debiti, aut alterius occasionis, et exemptionis, exemptus sit, aut retinere ipsum subsidium audeat.

De modo Lustrandi praefatos milites. **Articulus IV.**

Milites vero supra scripti, toties, queties sua Maiestas benigne voluerit, per Magistros Lustrarum suae Maiestatis poterunt lustrari, quibus loco vacantium, alios idoneos substituere liberum erit.

De duobus huius subsidii exactionis terminis, et per quos exactio fieri, cuive illa pecunia tradi, et quo per illos converti et exponi, et quando ratio ab eis exigi debeat, deque generalium et aliorum Perceptorum salario. **Articulus V.**

Cuius quidem praemisso modo exigendae Contributionis medietas exigetur ad proximum festum sacri Pentecostes, altera autem ad festum beati Jacobi Apostoli. Exactio vero fiat in singulis Comitibus per singulos Comitatum Perceptores, qui omnem exactam pecuniam summa fide et industria, tribus generalibus Perceptoribus, quorum unus pro Cisdanubianis partibus Dominus Joannes Wyfalussy, alter pro superiori Ungaria, Dominus Georgius Bornemizza de Kalno, tertius pro Ultradanubianis Dominus Ladislaus Joó, nominantur, assignare tenebuntur. Hi vero illam in praefatos milites, noviter pro Campo conductos, erogabunt, ac diligenter cavebunt, ne illa in ullos alios usus, quam tantum ad solutionem huius Campestris militis convertatur, iustam de ea, in proximis Regni Comitibus rationem Statibus reddituri. Salarium dominorum generalium Perceptorum erit, ut anno Nonagesimo Nono. Perceptores in Comitibus erunt ipsimet Vicecomites, cum eo salario, quod Dicatoribus dari consuetum est.

In exactionis subsidii turbatores et detentores, poena dupli sancita, deque modo executionis eius, quoque converti debeat. **Articulus VI.**

Quam exactionem subsidii si quis Dominorum Praelatorum, Magnatumque et Nobilium, aut aliorum quorumlibet, interturbare quopiam modo, aut ipsum subsidium retinere non veretur; convincatur in poena dupli, quam exequatur supremus Regni Capitaneus, ubi Vicecomes vel Comes insufficiens fuerit, quae poena exacta, detur ad manus Perceptorum generalium, qui eam ad belli usus publicos convertant.

Quantum Turcis subiecti coloni sic etiam Sclavoniae Regnum solvere, quove subsidium illud converti debeat et de ratione illius reddenda. **Articulus VII.**

De colonis Turcis subiectis, idem constituitur quod praecedentibus annis est de illis sancitum, ut nimirum dimidietatem subsidii solvant. Sclavonia quoque solvet iuxta eorum consuetudinem dimidietatem subsidii et convertent eam ad proprios eius Regni usus ac necessitates et reddant rationem.

De illis, qui anno non expleto servitia deserunt, de militum Salario, deque iis, qui maioris stipendii causa, ad externos se conferunt, et similibus, priorum annorum Constitutiones confirmatae. **Articulus VIII.**

De iis qui non expleto anno servitia deserunt; Item de Salario militum, deque iis, qui maioris stipendii gratia ad externos eunt, confirmantur per omnia praecedentium annorum constitutiones, singulariter de iis, qui se ad exterorum servitia conducunt patiuntur, confirmatur articulus Vigésimus secundus Anni nonagesimi sexti. Et supplicatur suae Maiestati, dignetur Dom. Germanis Capitaneis committere, ne Hungaros conducant, et secus facientes serio puniat. Pariunt enim defectum in numero militum Hungarorum, propter maius stipendium, se ad eorum servitia conferendo.

Status et Ordines Regni Personalis Insurrectionis inutilitate declarata supra oblatos loco illius Quinquaginta denarios, de singulis viginti Domibus rectificatis, unum equitem levis armaturae, ad unum mensem, sic quoque de singulis Viginti domibus Curiarum Nobilitarium, inquilinos habentium, singulum similiter equitem, Maiestati suae Caes. demisse offerunt. **Articulus IX.**

Caeterum, quod personalis Statuum insurrectio non

adeo sit utilis, iam saepius cum annis superioribus, tum etiam sub praesentibus comitiis, est declaratum. Dictum quoque est, Centum et quinquaginta denariis, quos Coloni contribuunt, ea ratione esse quinquaginta denarios superadditos, ut ipsi Status ab hac insurrectione liberentur. Quare loco insurrectionis huius, supra praetactos quinquaginta denarios offerunt adhuc suae Maiestati, ad unum integrum mensem, a die quo castra ingredientur, inchoando, de singulis viginti domibus, praemisso modo rectificatis, unum equitem levis armaturae, bene armatum. Quorum usus longe utilior futurus esse creditur in militia, quam si in propria Persona, quilibet in ipsa castra proficiscetur. Curabit autem clementer sua Maiestas, ne ante tempus, sed magna necessitate exigente, hae gentes leventur. Similiter etiam, de singulis viginti domibus Curiarum Nobilitarium, Inquilinos habentium, singulus eques bene armis instructus expedietur; ita videlicet, ut illae quoque secundum numerum domorum numerentur, ac si quae eiusmodi curiae Inquilinos non haberent, eae iuxta limitationem Comitatus et supremi Comititis, militem expediant. Erit vero in arbitrio quorumlibet positum, in propria etiam persona Castra sequi, et lateri suae Serenitatis assistere. Sperat autem atque confidit tam Maiestas sua Caesarea quam vero sua Serenitas, quod requisiti Comitatus, praetactum unum mensem, graviore et summa necessitate exigente, diutius protrahent.

Ut contributio Tritici et Avenae iam antea decreta, per eos Comitatus, qui illam nondum praestiterunt, de singulis portis, ad usum rei Annonariae Maiestati suae Caes. rectificetur. **Articulus X.**

Item petiit sua Maiestas in propositione, ut Status et Ordines certam quantitatem Tritici et Avenae, in usum rei Annonariae contribuant. Quae quidem contributio, quia iam antea per Cis- et Ultradanubianos Comitatus praestita est, iustum est, ut caeteri quoque comitatus, qui id nondum fecerunt, primo quoque tempore praestent, et de singulis portis, singulam Metretam Tyrnaviensem tritici, et tantundem Avenae, suae Maiestati, ad manum Annonariorum receptis superinde recognitionalibus, contribuant.

De vectura victualium in Castra, de iumentis ordinandis ad vecturam tormentorum bellicorum, de curribus, providenda in Albam Regiam Annona, et ad alias necessitates necessariis, Status Regni demisse suae Caesareae Maiestati respondent. **Articulus XI.**

Item postulat sua Maiestas Caes. clementer a Statibus et Ordinibus, vecturam victualium in Castra, nec non iumenta pro tormentis, et currus pro vehenda Annona in Albam Regiam. Quod concernit vecturam victualium in Castra, ea procul dubio non deerit, ubi primum in Castra ventum fuerit, dummodo vectoribus de securo itinere provideatur, ut videlicet tam redeundo quam proficiscendo, secure negotiari et iter facere possint, ac si per Profosios nimirum taxati non fuerint, et per Marschalcos quoque Campi defensionem quoque habuerint. Pro tormentis vero iumenta dare, ex Regni legibus et consuetudine, Civitatibus incumbit, quas tamen sua Maiestas, pro sua clementia, sublevare dignabitur. Sunt enim etiam illae multum exhaustae et ferme omnibus eiusmodi commoditatibus destitutae. Pro convectione autem victualium in Albam Regiam, offerunt Comitatus Cisdanubiani et Ultradanubiani pro unica hac vectura, de singulis quinquaginta portis, singulum currum; quos ad festum S. Georgii, Jaurinum statuent: supplicantes humiliter, ut eosdem diutius illic detineri, aut ad privatorum hominum usus adhiberi, sua Maiestas non permittat. Sed habeant statim cum iumentis liberam redeundi facultatem addita militari comitiva, pro securitate. In subministratione vero curruum, quae pro similibus aliis necessitatibus urgetur, petunt Status et Ordines humiliter dignetur illis sua Maiestas parcere. Miles enim nec non hostis Turca et Tartarus, luesque praeteritorum annorum omnia ferme eorum iumenta absumpsit, sicut multoties est repetitum.

De poena in eos statuta, qui Turcis ac Rebellibus victualia administrant, et frumentum e Regno evehunt. **Articulus XII.**

De iis, qui Turcis et Rebellibus victualia subministrant, nec non de vectoribus frumenti e Regno exemplum statuere

iustum est: Dignetur itaque sua Maiestas committere, ut talium merces confiscetur, si qui deprehensi fuerint.

Labores gratuiti, pro confiniorum Reparationibus decreti, et pagorum distractio vetita. *Articulus XIII.*

Labores gratuiti pro confiniorum reparationibus sex dierum offeruntur. Ne vero more hactenus consveto, cum summo fidelium suae Maiestatis detrimento et oppressione, pagi passim huc illucque et ad diversa confinia, ultra hanc limitationem distraherentur: Ideo supplicant suae Maiestati Ordines et Status Regni, dignetur committere Capitaneis, ne plebem propria autoritate, pro libitu, ad labores inposterum maiores praestandos, quam qui ordinati et oblati sunt, nisi aliud summa necessitas requirat, cogant. Quod ut facilius caveri possit, ipsorum Comitatum labores sequenti modo distribuerunt, ita videlicet ut remotiores Comitatus pecuniam solvant: pro curru videlicet florennum unum, pro manuali autem labore sedecim denarios per diem.

Limitatio laborum gratuitorum ad confinia praestandorum, per Status et Ordines Regni facta. *Articulus XIV.*

Ad Zathmar, Comitatus Zathmar tres processus, item totus Comitatus Ugocha. Ad Kálló, Comitatus Beregh et Zabolch. Ad Onod, totus Comitatus Abauivvar, cum uno inferiori processu Comitatus Zemptieriensis. Ad Zendero Comitatus Saaros Scepusiensis, et medietas Comitatus Geomeor. Ad Diosgeor, Comitatus Borsod, et Thorna. Ad Thokay tres processus Comitatus Zempliniensis et Comitatus Ungh. Ad Eched, quartus processus Comitatus Zathmar. Ad Puthnok, altera medietas Comitatus Geomeor. Ad Filek et Zechen, Comitatus Nogradiensis totus. Ad Giarmath, Comitatus Hunth, Arva et Liptho. Ad Nograd et Dregelpalanek, Comitatus Zoliensis. Ad Kékkeo et Dyvvin, Comitatus Thurocz. Ad Ujvar, Comitatus Nitriensis. Ad Strigonium, Vaczium, Vissegrad, Damasd Comitatus Poseniensis, Barsiensis et totaliter Trinchiniensis. Ad Papa, pars Comitatus Castriferrei, Kemenesallia vocata, ad Wesprim, Comitatus Wesprimiensis. Ad Palotha, Comitatus Zaladiensis ultra Fluvium Lezencze. Ad Albam Regalem, Comitatus Mosoniensis, Soproniensis, Comaroniensis, Jauriensis ex Comitatu vero Cas-

triferrei processus Michaëlis Egervary. Ad Legrad Insula Morakeoz. Ad Keztel, propriae pertinentiae. Ad Zenth Georgiivar, Comitatus Zaladiensis, et processus Joannis Légman. Ad Zenthgroth, propriae pertinentiae. Ad Kiskomar, Comitatus Simigiensis. Ad Peleske, Comitatus Castriferrei tertius processus. Ad Egervar et Kapornack, quartus processus Comitatus Castriferrei.

Super reparatione viarum et pontium, constitutio anni praeteriti renovatur. **Articulus XV.**

Praeparatio viarum et pontium tam ad bellicam expeditionem, quam postarum etiam cursum, debito modo promovendum, omnino est necessarium. Quare Articulus tricesimus, Anni Nonagesimi Noni, superinde editus confirmatur, et poena, contra Vicecomites negligentes ibidem assignata, exequatur.

Exactio subsidiorum publicorum, quomodo fieri debeat. **Articulus XVI.**

Exactiones porro ratione subsidiorum publicorum, eo quidem modo fiant a Perceptoribus et Dicatoribus, prout id in proximorum Comitiorum constitutionibus expressum est.

De modo exigendarum restantiarum. **Articulus XVII.**

Cum autem exactio restantiarum, ad Vicecomites et Judices Nobilium pertineat; idem Perceptoribus et Dicatoribus ea non, sed vicecomitibus et Judicibus Nobilium imponatur: qui si in eorum officio negligentes fuerint, procedatur contra eos, iuxta praecedentium annorum Constitutiones.

Tricesimatores et reliqui Officiales proventuum suae Maiestatis Caesariae ad rationem et satisfactionem adigantur. **Articulus XVIII.**

Teneantur quoque Tricesimatores et reliqui Officiales proventuum suae Maiestatis ac haeredes eorum rationem reddere, satisfactionem impendere, iuxta tenorem Art: decimi quinti, Anni praeteriti Millesimi, sexcentissimi primi.

De liberis Haydonibus, aliisque vagabundis militibus et miserae plebis oppressoribus, praeteritorum Annorum Articuli confirmati. **Articulus XIX.**

De liberis Haydonibus, damna fidelibus suae Maiestatis subditis inferentibus nec non de vagabundis equitibus et

peditibus, aliisque miseram plebem vexantibus et opprimen-
tibus, nec non de eorum intertentoribus et fautoribus, reno-
vatur Art: Vigésimus tertius, Anni Nonagesimi sexti et Arti-
culi, tricesimus primus et tricesimus secundus, Anni Nona-
gesimi quinti.

Villarum nocivam inter milites distributionem, Regni-
colae penitus tolli, sic et hybernationem, ablicentiationem et
conductionem externorum militum, aboleri demisse supplicant.
A r t i c u l u s X X .

Supplicant hoc loco suae Maiestati Status et Ordines,
dignetur interdicere et tolli demandare, nocivam illam villa-
rum distributionem, quae passim in hoc Regno per milites
introducenda est, ut pars eorum, unam, duasque vel plures pos-
sessiones sub suo imperio habeat, pars autem huic, vel illi
loco, pro Capite ordinata sit, qui semper plus Domini et
Imperii in miseram plebem habent, quam ipsi Domini Terre-
stres; sic etiam, quantum possibile erit, iuxta oblationem
factam abolere dignetur hybernationem nec non ablicentia-
tionem et conductionem militum externorum, in his attritis
reliquiis. Haec enim non privatis tantum personis, sed et
publico commodo admodum damnosa sunt, iisque continuatis,
ipsas Regni reliquias passum ire necessum erit.

Ut Capitanei se in Juris processus non immisceant.
A r t i c u l u s X X I .

Simili modo constituere dignetur sua Maiestas, ne Capi-
tanei se in Juris Processus immisceant, seque a bonorum
occupationibus continuant: id enim libertatibus Regni mul-
tum praeiudicat, sed maneant intra suos militiae limites.

De celebrandis in Sclavoniae Octavis. A r t i c u l u s X X I I .

Mandare quoque dignetur sua Maiestas Caesarea atque
Regia ut in Sclavonia, circa Epiphaniarum Domini, aut alio
tempore, quo commode fieri poterit, Octavae celebrentur,
quae si tam diu durare non poterunt, quam diu antea, durent
prout visum fuerit. Videtur autem hoc loci Maiestati suae
Caesareae ac Regnum clementer, ut propter varias, quae
indies emergere solent, potentiorum violentias et iniurias, non
solum Sclavoniae, sed inclyti quoque Regni sui Hungariae,
quoad Iudiciorum Octavaliū celebrationem, debita ratio

habeatur, illaque omnino, post tot exactos iam Annos, in usum revocentur, ac celebrentur, atque si propter bellicas occupationes, binaria vice, uti antea solitum fuit, celebrari nequirent; statuit tamen Maiestas sua Caesarea benigne, atque de Regiae suae potestatis plenitudine decernit, ac omnino elementer vult, ut dicta Iudicia Octavalia, in Ungaria hoc Anno, si propter imminens bellum ad festum S. Lucae Evangelistae, more alias consveto, fieri non posset, a festo tamen Divi Martini Episcopi et Confessoris, proxime affuturo inchoando, sicut et Slavonica, circa Epiphaniarum Domini, Anno proxime sequenti, rite et ordine celebrentur, durentque quoad maxime poterunt.

Metarum Regni, aliorumque circumadiacentium Provinciarum, Nova Revisio et Rectificatio instauratur, et novi Commissarii deputantur. **Articulus XXIII.**

Dignetur simili modo sua Maiestas memor esse, ut Rectificatio Metarum, inter hoc suae Maiestatis Regnum et adiacentes Provincias, de quibus in superiorum Annorum Constitutionibus fit mentio, tandem in effectum deducatur. Pro Metarum Moravicarum Rectificatione, nominantur, Reverendissimus Dominus Stephanus Zuhaii, Episcopus Agriensis, Dominus Joannes Joó, Personalis Praesentia, Michaël Amade, Vicecomes Comitatus Posoniensis, Magister Nicolaus Perekedy, Prothonotarius Domini Iudicis Curiae, quibus addetur Director causarum suae Maiestatis. Pro Austriae et Styriae Metarum rectificatione, nominantur, Reverendissimus Dominus Ludovicus Ujlaky, Episcopus Boznensis, item praefatus Dominus personalis praesentia, Dominus Emericus Megiery, et Dominus Moyses Cziraky, quibus similiter Director causarum adiungatur.

De locandis in locum certum militibus extraneis, deque provisione eorum, refusione damnorum, per illos misere plebi illatorum. **Articulus XXIV.**

Qua ratione Wallonibus aliisque id genus militibus, si Albam Regiam transferantur, de foeno et stramine nec non pabulo provideri possit, status plane non vident, distant enim hi Comitatus multum ab eo confinio, ita, utsi in curribus eis e longinquo de similibus providendum sit, pretium unius currus,

multa plaustra excessurum sit. Videntur itaque interim, donec Castra metabuntur, ad Jaurinum collocandi esse, ubi victum aliaque necessaria pretio sibi comparare possint, et secundo Danubio commodius eis provideri poterit. Supplicando, dignetur sua Maiestas constituere, ut damna, tam ab his Mercurialibus, quam aliis Wallonibus, praesenti anno elapsis fidelibus suis subditis illata, iuxta clementem oblationem liquidentur, et ex stipendiis eorum refundantur. Videtur tamen hoc loci Maiestati suae Caesareae clementer, ut supra dicti milites, ob certas evidentes et rationabiles causas, omnino ad Albam Regiam, vel quocunque Serenissimo Archiduci Matthiae, etc. visum fuerit, transferantur.

Serenissimo Domino Archiduci Matthiae, in recognitionem singularis erga ipsos pietatis, clementiae et affectionis, bonaeque rerum administrationis, de singulis domibus colonialibus et inquilinariis, in Hungariae, Sclavoniae Regnis, viginti denarios Ungaricos, status et Ordines Regni demisse offerunt. *Articulus XXV.*

Postremo suae Serenitati Archiduci Matthiae, etc. pro singulari eiusdem erga eos benevolentia et paterno amore, ac in promovendis harum afflictarum Regni reliquiarum rebus et negotiis, divina propemodum providentia, nec non praestito, et suscepto studio, sublevamine, iuvamine et ope: singulariter autem, quod pro ipsis et Regno, iam multis vicibus vitam quoque suam, in periculum et discrimen adducere non dubitavit, uti quidem id conflictus proxime ad Albam Regiam celeberrime et laudatissime factus clarissime ostendit. Pro his itaque tot tantisque suae Serenitatis beneficiis; Status et Ordines Regni, non quidem eas quas deberent (id enim afflicto eorum statu admodum misero existente, fieri haud potest) sed quas possunt, agunt, habentque gratias; et supplicant humilime suae Serenitati, dignetur eos posthac quoque commendatos sibi habere, et calamitatibus eorum quantum possibile erit, etiam in posterum subvenire. In, recognitionem vero eiusmodi singularis suae Serenitatis erga ipsos clementiae et paternae affectionis, ordinarunt suae Serenitati Donativi nomine de singulis domibus colonialibus et inquilinariis, tam in hoc Ungariae Regno, quam etiam in

Slavonia habitis, viginti denarios Ungaricos, binis supra-scriptis terminis exigendos. Supplicantes suae Serenitati humillime, dignetur hoc exiguum a pauperibus et extenuatis huius Regni incolis oblatum munus boni consulere, parati pro eorum facultate, suae Serenitati grata semper obsequia exhibere.

Conclusio.

Nos itaque, praemissa Supplicatione Fidelium Subditorum nostrorum, Dominorum Praelatorum, Baronum, Magnatum, et Nobilium, aliorumque Statuum et Ordinum dicti Regni nostri Hungariae et partium ei subjectarum, clementer admissa, praedictos universos et singulos articulos, Nobis, ut praemissum est, praesentatos, de verbo ad verbum, praesentibus literis nostris inseri fecimus, eosque ac omnia et singula in eis contenta, ratos, gratos, et accepta habentes, eisdem nostrum Regium consensum, benevolunquae pariter et assensum praebuimus, atque illos et quaevis in eis contenta, auctoritate nostra Regia acceptavimus, approbavimus, ratificavimus, et confirmavimus, offerentes Nos clementer, quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis et Articulis, tam Nos ipsi observabimus quam per alios omnes fideles subditos nostros, cuiuscunque Status et conditionis existant, inviolabiliter observari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum. Datum in Arce nostra Regia Pragensi Vigesima die Mensis Aprilis, Anno Domini Millesimo Sexingentesimo secundo. Regnorum nostrorum, Romani vigesimo septimo, Hungariae et aliorum trigesimo, Bohemiae vero, Anno similiter vigesimo septimo.

(A bécsi udv. kam. Itárban levő egykorú hiv. példány után, a melyről a nyomtatott példányokat nyomták).

II.

A POZSONYI ORSZÁGGYŰLÉS

1603. MÁRCZIUS HAVÁBAN.

Azoknak a várakozásoknak, a melyeket kormány és nemzet az 1602-diki hadjáráshoz kötött, a királyi hadak fővezére, Rossvurm, épenséggel nem tudott megfelelni. Székes-Fejérvár, melyet nagy nehezen sikerült visszafoglalni a töröktől, rövid idő múlva, 1602. augusztusában, épen a mohácsi ütközet évfordulóján, ismét török kézbe esett. Akár a német őrség hűtlensége miatt történt ez — mint hazai források mondják, — akár a miatt, a mit a király szemére is vetett a magyar rendeknek, hogy t. i. az országgyűlés által megajánlott magyar hadi nép nem tette meg kötelességét Fejérvár alatt: a veszteség érzékeny vala s kockáztatta volna az u. n. »hosszú háború« eddigi összes gyümölcsét, ha egyrésztől nem sikerül Nádasdy Ferencznek és Thurzó Györgynek Adonyt, Földvárt, Paksot meg Tolnát az év vége felé hatalmukba keríteni s ha másrésztől Rossvurm Hasszán nagyvezér távozása után a rosztól erősített Pestet el nem hódítja a töröktől. Igaz ugyan, hogy Pest várának, e kis rom- és sárfészeknek, birása Fejérvár elvesztésével szemben nem volt reális haszon, mert Fejérvárral újra egy hatalmas terület jutott volt török fenhatóság alá, míg a Pest városába vetett német őrség hatalma alig ért tovább a landsknechtek lándzsája hegyénél. De a morális értéket Pest birásától el nem tagadhatjuk. Barát és ellenség tudta, hogy az ország szívének egyik kamarájába a kereszt fészkelte be magát, s hiába tekintének a büszke Buda karcsú minarettjei oly megvetőleg a túlparti kis váracsra: a budai basa érezte, hogy Pestnek az erkölcsin kívül stratégiai értéke is van. Adjuk hozzá ehhez az említett két magyar vezér-elfoglalta dunamenti helységeket, vessük őket a tőlük függő területtel együtt a mérleg egyik serpenyőjébe, tegyük a másikba az elvesztett koronázó város értékét, s látni fogjuk,

hogy a bilanz ha nem is nagyon, de mégis határozottan nekünk kedvező.

Az ezen kedvező mérlegből következtethető esélyek fölhasználására módokat és eszközöket nyújtani lesz vala hivatása annak az országgyűlésnek, melyet a király Prágából 1602. december 20-dikán kelt meghívó levelével a járványos betegség pusztításai miatt veszélyes Pozsony városa helyett 1603. február 2-dikára Sopronba hirdetett.¹⁾ S midőn 1602 végén Mátyás főherczeg a két magyar kamarát az országgyűlési előterjesztések tárgyában véleményadásra fölszólította: a pozsonyi kamara elnökének, a vérmes Szuhaynak lelki szemei elé az optimismus, ez a vén magyar bűvész, már a Pest után bevett ős Budát varázsolta. Szuhay s a mellé rendelt collegialis testület véleménye szerint az 1603-dik évnék csak egy föladata volt: Pest bírása alapján Budát visszafoglalni. E szempontból ítéltek ők az egybehivandó országgyűlés felől s ez a hazafias szempont menti ki őket annál az alkotmányellenes fölfogásnál, melynek Mátyás főherczeghez intézett véleményes jelentésökben kifejezést adnak s mely a bécsi hadi tanácsnak talán becsületére válnék, de a magyar kamaránál különben elkárhoztatandó volna. Alapgondolatuk az, hogy az 1603-diki hadjáratot hamar meg kell kezdeni, hogy Pestből Budát ostrom alá lehessen fogni, mielőtt a török had táborba száll, és e czélból az országgyűlési apparatus nehézkessége miatt, mely a hadjárat megkezdését csak akadályozná, *nem kell országgyűlést tartani*. A magyar kamara praktikus oldaláról akarta a dolgot megvilágítani, praktikus okokra hivatkozik, de ezen okok nem voltak meggyőzők, s az, a mit országgyűlés helyett javaslatba hozott, épen gyakorlati szempontból sem állhatta ki a bírálatot.

Bő megfontolás után ugyanis úgy találta a pozsonyi kamara, hogy »jobb leszen, ha országgyűlés tartása helyett Ő Felesége minden egyes megyét kir. parancscsal keres meg a háború folytatására szükséges subsidium megszavazása végett.«²⁾ A tapasztalás mutatja — mondja a kamarai jelentés, — hogy

¹⁾ Lásd: **Irományok III. sz. a.**

²⁾ A pozsonyi kamara jelentése Mátyás főherczeghez 1602. decz. 17. Lásd: **Irományok I. sz. a.**

az országgyűlés folyama alatt a követek összevéve annyit költenek, és így megbízóiknak annyiba kerülnek, mint a mennyire az országgyűlés által megajánlott adóösszeg rúg. Sőt, ha a jövő országgyűlés pl. a megyéknek a bentelelő katonaság ellen való panaszai miatt a kelleténél hosszabbra nyúlnék, a mi lehetséges, még nagyobb összeget fogna fölemészteni s e mellett Buda ostroma is — mely pedig, miután isten jóvoltából Pest keresztyén kézen van, el nem maradhat, — csak késleltetnék. Attól el akart a kamara teljesen tekinteni, hogy különösen a távolabb fekvő megyék rendei már meguntak minden esztendőben annyi költség mellett országgyűlésre seregleni. Azt pedig el se tudta képzelni a kamara, hogy az országgyűlés olyas valami új dologról intézkedjék, a miről az eddigi törvényekben határozat ne volna található. Akadályt látott a kamara az országgyűlés megtartására abban a körülményben is, hogy a király Mátyás főherceget, királyi személye rendes és megszokott képviselőjét, a német birodalmi gyűlésre szánta helyettesesül, — akár azért, a mint hazai történetíróink hiszik, mert féltékeny szemmel nézte volna a főherceg aránylagos népszerűségét Magyarországon, akár azért, a mi valóbszínű, mert ha már maga nem akart menni, csakugyan nem volt mást kit küldeni maga helyett —, míg a magyar országgyűlésre csász. biztosokat volt szándékában kijelölni. Erre, mint igen érzékeny pontra, joggal mutatott a pozsonyi kamara, midőn a zavaros időkre utalva a biztosok küldését előre helytelenítette, s kiemelé, hogy a rendek e kényök-kedvök ellen való császári biztosokkal szemben legalább is nagyon nehézkesen fognának viselkedni.

Csak egy tekintet volt volna a kamara szerint, a mi az országgyűlés megtartását javasolta volna, t. i. a Petheő Ferencz, Nádasdy Tamás, Homonnay Bálint, Illésházy István és Balassa András elleni nagy fiscalis pörök érdeke. Ezeket a pöröket, mint tudjuk, szokás és törvény szerint, az ország rendes biráinak az országgyűlés folyama alatt kelle tárgyalniok. Ha e pörök kedvezően dőlnének el a fiscus részére: úgy érdemes volna egyedül miattok országgyűlést tartani, miután a hűtlenségi keresetek folytán a kincstárra szállandó nagy birtokok értéke óriási. De a magyar kamara

kétkedett az ezen pörökből remélhető haszonban. Mert Petheő Ferencz — ki egy köznemesnek állítólagos kiheréltetése miatt állott hűtlenségi vád alatt — tagadta a vádat s kész volt ötvened magával letenni az esküt, ha a dolog bizonyításra kerül, hogy a pörnek így nyakát szegje. Nádasdy Tamásról, a kit a kir. ügyigazgató incestuosum matrimonium czimén azért fogott nótapörbe, mert unokatestvérét Petheő Zsuzsannát vette nőül, a kamara jól tudta, hogy közkedveltségnek örvend s föltette, hogy ügyvédje kifogásokkal fog élni, s azt eléri, hogy ez alkalommal legalább nem végződik pöre. Homonnay Bálinttal, a ki nagyobb hatalmaskodás, t. i. Nyeviceke várának erőszakos elfoglalása miatt állott volt kereset alatt, épen maga Mátyás főherczeg kezdette meg még a mult 1602-diki országgyűlés folyama alatt a kiengesztelődési tárgyalásokat. Nagyon valószínűnek tartotta a kamara, hogy Bálint úr az eléje szabott feltételeket, melyek nagyobb mérvű pénzbírság és magyar zsoldosok állítása, tartása körül forogtak, annál könnyebben elfogadja, minél bizonyosabb az, hogy a föltételek legsúlyosbika, az t. i. hogy Bálint a szintén nótapör alatt álló Homonnay György után ráeső birtokról lemondjon, magától el fog esni, miután a király Homonnay Györgynek hajlandó megkegyelmezni és birtokait, az egy Terebes kivételével, visszaadni. ¹⁾ De nem bízott Illésházy István pöréhez sem a magyar kamara, mert ez utóbb olyannyira híressé vált pör épen ekkor a főúrra nézve kedvező stádiumban látszott állani. ²⁾ S még kevésbbé hitte Szuhay, hogy a néhai Balassa András ellen indított pört, a miért mostoha leányát, Serédy Zsuzsannát, Ostrogi Janus lengyel herczeghez adta óriás hozományával, a többek közt Makoviczával, nőül, Balassa András fain vagy épen Rákóczy Zsigmondon, a miért Makoviczát meg merte vásárolni, megnyerje a kamara. Sőt feltéve azt, hogy a pörök mind kedvezően dőlnek el a fiscusra nézve, bizonyos az, hogy az 1603-diki országgyűlés alatt el nem végezhető, mert, a mint a gyűlésnek vége van, kiki siet haza. Az egyiket gazdasága otthon kívánja, a másik hadba

¹⁾ E nótapörökről és a kiegyezési tárgyalásokról igen sok adat van a bécsi udv. kamara levéltárának Ungar. Hofffinanzen czimű osztályában.

²⁾ Lásd »Illésházy István hűtlenségi pöre« czimű munkámat.

készül, a harmadik megy, mert otthon hagyott övéit kell a német zsoldos ellen védelmezni, s az a boldogabb, a ki hamarabb távozik. A protonotáriusok és táblai bírák eloszolnak, sőt maga a főherczeg is a diéta végén más ügyekkel szokott elfoglalva lenni.

Kérdés hát: érdemes-e a fiscalis ügyek miatt ily körülmények közt országgyűlést tartani?

Azonban mind ez okoktól eltekintve, még ha a kamara tanácsa ellen országgyűlés tartására szánna is magát a főherczeg, ez sem használna többé az idő rövidsége miatt, természetesen azt a célt, t. i. a háború folytatásához való subsidium megszavaztatását illetőleg, a melyért az országgyűlés egybehivatnék. A magyar kamara számítása szerint az országgyűlést a gyűlés publicatiójának legalább egy hóval kell megelőznie; egy második hónapba belekerül, míg a törvényhatóságok a meghívókat megkapják, harmadik hó a diéta ideje, míg az articulások szentesítést nyernek és a municipiumokhoz elküldetnek, ismét legalább egy hónap — s ez már a negyedik — telik el. Ekkor a megyék a porták összeszámításához vagy rectificatiójához kezdenek; az adót csak aztán szedik be s csak az adó beszédése után kezdődik meg a beszédett subsidiumon a katonaság toborzása. A jó isten tudja — mondá a magyar kamara, — hogy ezalatt mi történik Pest városával, midőn több mint bizonyos, hogy az idén a török hamarabb hozzá fog kezdeni a hadjáratához.

Mind ez arra a következtetésre vezette a magyar kamarát, hogy egyedül helyes útja-módja a cél elérésének az, ha a király a megyékhez intézendő mandatumai által a tavalyi adót pénzben és fuvarban kéri megadatni s ezen fölül szükség esetére általános fölkelést követel. Persze, hogy e fölshíltás sikerrel járjon, arra nézve okvetetlen szükséges volna még a királyi parancsok kibocsátása előtt, a nép nyakán élő s az országot pusztító idegen zsoldosokat az országból kivezetni, zsoldhátralékjaikból az általok okozott károkat lehetőség szerint megtéríteni s a rendeknél azt a hitet és bizalmat kelteni, hogy Ő Felsége a mostani német birod. gyűlésen az eddiginél nagyobb pénzsegélyt fog kieszközölni, s épen ez által lehetővé teszi majd a népen élőködő zsoldosok kifizetését

és kivezetését. Mert különben féltő, hogy a kir. mandatumok, ha az elmondott dolgok előtt meg nem történnek, a megyéknek nem a tavalyi subsidium megszavazására, hanem csak sérelmeik és panaszaik előadására nyújtanak alkalmat.

Míg az előadottak szerint a magyar kamara véleménye abban a curiosumban culminált, hogy nem kell országgyűlést tartani, s ezen közjogi extravagancia miatt nem is adott tanácsot a kir. előterjesztésre fölveendő tárgyak felől: a szepesi kamara fején találta a szeget és egészséges jelentésében csak azzal foglalkozék, a mire fölszólítva lőn.¹⁾

Miután röviden azt tanácsolta, hogy 1603-ra is csak annyi és nem több adó kérendő mint tavaly, s hogy a honvédelemnél a személyes fölkelést nem csupán egy óra, hanem szükség szerint esetleg a hadjárat egész tartamára kell kívánni a rendektől: néhány pénzügyi és közjogi visszaélés bonczolásával foglalkozott.

Kiemelte mindenekelőtt, hogy a házak összeszámlálásánál harapózott el leginkább a visszaélés, mert a házak száma, ez adó-alap, nemcsak ott tűnik föl évről évre kisebbnek, a hol török-tatár pusztított, hanem ott is, a hová a pogány nem férhetett. Első kívánalom volna hát az új országgyűlésen ezen a bajon segíteni. A második volna, a mit okvetetlenül meg kellene szüntetni, az a visszaélés, mely a nemesség nagy részénél a tizedek körül tapasztalható.²⁾ A megyei nemesség nemcsak azokat a jobbágyokat menté föl önhatalmúlag a tizedfizetés alól, a kiket háziszolgálatra alkalmazott, hanem valamennyi mesterembert, szabót, csizmadiát, ácsot, kovácsot, lakatost stb., a kivel dolgoztatott. Lefoglalta ezenfölül igen sok nemes a kiköltözött vagy elpusztult jobbágyai után üresen maradt területeket, szántóföldeket a maga részére, hogy tizedet e czim alatt ne kellessen fizetni; de e földeket aztán művelés végett kiadta jobbágyainak, a kiken a földesúri kilenczeden fölül a tizedet maga vette meg. A kincstár érdeklő e két ponton kívül egy közjogi visszaélésre is fölhívta

¹⁾ A szepesi kamara véleményes jelentése 1602. decz. 20. Lásd: **Irományok II. sz. a.**

²⁾ Nem kell elfelednünk, hogy a tizedek nagyrészt olcsó béren a kincstár árendálta s belőlük a végházakat tartá fön, persze úgy a hogy.

a szepesi kamara Mátyás főherczeg figyelmét, mely abban állott, hogy a hatalmasb főispánok a szolgálataikban álló nemeseket — a XVII. század magyar műszava szerint: főemberszolgáikat — a megyékre alispánokul tukmálják rá s megválasztatják országgyűlési követekké. E jó emberek aztán úgy az országgyűlésen, mint a megyében inkább uraik magándolgai, mint a közjó s a közigazgatás érdekei után látnak.

E széltében-hosszában virágzó abusosok mellett, melyeknek kárát első sorban a kincstár vallotta, az ország csekély jövedelmeinek szaporítása s a visszaélések-okoza hiány részben való pótlása céljából két javaslatot is tőn a szepesi kamara. Egyik javaslata szerint törvénybe lesz vala iktatandó, hogy ezután a ruthénok, ráczok és oláhok is, a kik régi szokás szerint tizedet nem fizetnek, tizedet adjanak. Mikor a nemesség kiváltságain is csorbát kell ütni a szükség miatt — mondá a kamara (s itt arra czélza, hogy a földesurak egy darab idő óta majd minden évben a saját erszényökből is hozzájárultak a dica-jövedelem szaporításához), igazságtalanságnak látszik a mondott népfajok kivételes állása. A szepesi kamara másik javaslata pedig a Lengyelországnak elzalogosított 13 várost illeté. E városok az országos védelmet s az ezzel járó nemzetgazdasági s gazdasági előnyöket együtt élvezték az ország egyéb részeivel, de értök az államnak semmi ellenszolgáltatást nem teljesítének. Vagy fizessenek taksát, mint a szab. kir. városok — mondá a szepesi kamara, — vagy fizessenek dicát a házak után, mint a megyék.

Ugyancsak az országos jövedelemre, illetőleg ennek kezelésére vonatkozott a szepesi kamara azon indítványa, hogy az országgyűlési meghívókban egyúttal a megyei alispánokat és dicatorokat is be kellene idézni számadás végett az országgyűlésre. S miután a kereskedelem és vámjövendelmek szempontjából melegen ajánlotta az országútnak a rablók ellen való biztosítását s ez által kimeríté a kincstár érdekeire vonatkozó tanácsait: áttért a honvédelem kérdésének egy igen fontos pontjára.

Ez a pont a végvárok ügye Felső-Magyarországban.¹⁾

¹⁾ Felső-Magyarország alatt a XVI. és XVII. század szokása szerint

Szorosan véve csak az élelmezés szempontjából tartozott volna ez ügy a kamara hatáskörébe. De ezen a nagy területen a szepesi kamara volt az egyetlen szervezett solid (királyi) közigazgatási forum, s csak dicséretet érdemel érte, ha figyelme az ügykörén kívül eső országos érdekekre is kiterjedt. Nagyon fontos az, a mit a szepesi kamara e részben elmondott, s megokolásában, mely a közállapotokat s a nemzet és kormány indolentiáját jellemzi, sok nagy, bár keserű igazság rejlik némi túlhajtás mellett.

Roppant fontossággal bír a végvárok ügye — mondja a kamara, — s mégis tán semmire sem fordították kevesebb gond, mint erre. Mintegy gonosz cselekedetnek tartja a közfelfogás, ha a végvárok őrsegeinek szükségére vonatkozólag bármi óhaj nyílvánul. Zsolddal, fával, igával az ország nem segít rajtok, gabonát alig ad nekik, s türelmetlenebbül mit se hallgatnak a rendek, mint azt, ha a végvárok számára kérnek tőlök valamit. Azzal a kifogással élnek, hogy azok a várak a fölségéi, a várórség a király katonája, ő rájuk hát nem tartozik se az egyik, se a másik, — »oly nagy némelyek vak-sága, hogy ne mondjuk esztelensége.« Nem gondolják meg, hogy csak e várak védelme alatt lehetnek nyugalomban családjaikkal; birtokaik, jövedelmeik élvezetét csak e végvárok oltalmának köszönhetik, s ha a szükségesek hiánya miatt e végvárok az ellenség kezére jutnának, velök együtt elveszne az ország s a rendeknek bujdosniok kellene. S mivel ez tagadhatatlanul így áll egyrészt, másrészt azonban a király pénzügyei teljességgel nem engedik meg a végvárok kellő karban való tartását és ellátását, azt javasolja a szepesi kamara, hogy a jövő országgyűlésen a subsidiumon felül minden jobbhagyástól 50 denárt és egy fél kassai köből gabonát kellene a végvárok részére megszavaztatni, s ha a rendek a kamarai tisztekben nem biznak: ám szedjék be magok ezt az adót, de beszédjék és beszolgáltassák. S noha ez a követelés szokatlan, mindamellét meg kell kísérteni. A végvárokat meg kell menteni a pusztulástól, s e célra el szabad, el kell a régi szokástól állani.

a tiszáninneri és tiszántúli kerületeket kell érteni, noha — *lucus a non lucendo* — ebbe a területbe esik belé az alföld nagyobb része is.

Javaslatba hozza azután a szepesi kamara a végvárak kiépítését és kijavítását. Azt mondja, hogy e czélra eleitől kezdve óriás összegek adattak ki, de kevés eredménnyel, és pedig részben az építésvezetők perfidiája, részint a rossz irányú építkezések miatt, mert a javításra használt anyag többnyire hitvány volt. Gerendák, karók, vesszőfonatok és egyéb effélék nem sokáig tartanak, s mégis majdnem annyiba, ha többbe nem, kerülnek, mint a kőépítmények. A mit az idén ily módon kijavítanak, az a jövőre még nagyobb pusztulást mutat föl, s bár minden esztendőben tatarozzák ekkép a végvárakat s raknak miattok terhet a föld népére, mégis minden évben rongyosabbak és hitványabbak azok. Szükséges volna azért az eddigi építkezési móddal fölhagyni, ha nem is mind, de legalább a fontosabb végvárakat kővel és szilárd anyaggal kijavítani, kiépíteni. E czélból a már említett fél forinton felül másik fél forintot kellene kérni minden jobbágyház után az országgyűléstől. Ezen a pénzen a fontosabb végvárak apródonként jól, erősen kiépülhetnének. Így a mult években Szendrőt a körülte fekvő megyék áldozatkészségéből ekkép kezdték építeni, s a restaurálás el is készült volna, ha időközben Fülel várának szerencsés visszafoglalása a nyugalom érzetébe nem ringatta volna az illető megyéket, s ennek következtében le nem lohadt volna a lelkesedés.

És erre a kívánságra az ország rendeit, úgy vélte a szepesi kamara, rá lehet venni, ha a katonaság rablásainak és dúlásainak véget vet a király.

A magyar királyi tanács véleményét az országgyűlési javaslatok dolgában Pethe Márton, kalocsai érsek s politikai helytartó,¹⁾ mint a tanács elnöke, tudatta Mátyás főherczeg-

¹⁾ *Politikai* (vagy belügyi vagy közigazgatási) helytartó — ezt hangsúlyozom. Mert sokan nem tudják, hogy ez időben a betöltetlen nádori, mint *egyetemes* helytartói állás hatásköre háromfelé volt megosztva. *Közigazgatási* tekintetben ez időt Pethe Márton helyettesíté a nádort; ő a par excellence helytartó, kit általán így neveznek s a magy. tanács elnöke. A nádornak, mint az *igazságszolgáltatás* fejének, hatáskörét Istvánffy látta el; ő volt a nádornak igazságügyi helytartója, innen czíme: *Locumtenens officii palatinalis in iudiciis*. Végre a nádornak, mint a *honvédelem* fejének, mint *Generalis regni capitaneus*nak, hatáskörét az udv. hadi tanács keríté per abusum, a törvények ellen

gel. Mennyire süllyedt volt a magyar tanács tekintélye, azt az a körülmény mutatja, hogy a helytartónak nem sikerült a véleményes jelentéshez, az országgyűlési előterjesztések fölött való tanácskozáshoz többet mint két tanácsost, ú. m. az egri és erdélyi püspököt összeverbuválni. De mutatja maga a jelentés is a testület lehanyatlott állapotát. Gyarló az nagyon, s majd mindent a főherczegre hárít, mint »a ki, úgy mond, már néhány év óta vezeti a háborút.« (Mert a magyar tanács szerint is az országgyűlés célja nem egyéb, mint közreműködés a töröknek minél szűkebb körre való szorításában.) Pethéék két forintnyi adó követelését indítványozták, tehát a tavalyi contingens mellett maradtak. Abban, hogy a rendek az általános insurrectiót megszavazzák, nem sokat bizott Pethe; mert a köznézzel egyértelemben ő is azt vélte, hogy épen ő Felsége német katonáinak kihágásai miatt kell a rendeknek otthon tartózkodniok, hogy övéiket az idegen zsoldosok ellen megvédhessék, s épen ezért nem szeretik az insurrectiót. De mindamelltt jó lesz megkísérteni e kívánságot — mondá — a propositiókban, noha a rendeket úgy ebben, mint a subsidium megszavazásában kedvező hangulatba hozni csak akkor lehet, ha az idegen zsoldosok hajmeresztő dülásainak féket tudott vetni a király.¹⁾

Ha a kamarák és a magyar tanács nagyrészt a török háború folytatásának szempontjából itéltek az 1603-diki országgyűlés teendőiről, nem lehet azon csodálkozni, hogy az udvari hadi tanács, hatásköréhez mérten, kizárólag erre az állaspontra helyezkedett. Jelentésével ez a testület az év legutolsó napjaiban készült el. Kevés új dolog van benne, mint egyáltalán az egész ú. n. »hosszú háború« ideje alatt tartott évi országgyűlések tárgyalásain is, de az ismételten előadott javaslatok figyelemre méltók. A hadi tanács véleménye sze-

---

ugyan, de tényleg még akkor is a kezei közé, mikor a nádori állás betöltve volt. Az egyes kerületi főkapitányok, a supremi capitanei (ez időben csak három, t. i. dunáninmeni, dunántúli és felsőmagyarországi) a nádor helyett a hadi tanácstól függöttek, s pedig közvetlenül, ha nádor nem volt, és közvetve, ha volt nádor.

¹⁾ A magyar helytartó és a kir. tanács véleményes jelentése Mátyás főherczeghez 1602. decz. 23. Lásd: *Irományok IV. sz. a.*

rint két út van a fölség előtt a török háború folytatására a magyar rendeket igénybe venni, a két ismert, megszokott út, t. i. a contributio beszolgáltatásának készpénzben vagy magyar zsoldosok állításában való kívánása. Arra utalt a hadi tanács, hogy — az eddig közölt országgyűlési iratokból eléggé érthető okból — a rendek néhány esztendő óta rendszeren készpénzt ajánlának meg, s ezt fognák valószínűen az 1603-diki dietán is megajánlani. Hogy ez a készpénzben szolgáltatandó adó minél nagyobb legyen, a hadi tanács igen primitív taktikát ajánlott a főherczegnek, t. i. hogy nem pénzt, hanem 8—10,000-nyi magyar zsoldos sereg kiállítását kell a rendektől a subsidium fejében erős nyomatékkal követelni, hogy így aztán a sürgős követeléstől való visszalépés fejében házanként másfél tallért a jobbágyok és egy-egy tallért a földesurak erszényéből, tehát összesen $2^{1,2}$ tallért lehessen elérni minden jobbágyház után, mely összeg oly gyorsan volna kivételkép behajtandó, hogy május hó elejére a rendek megbizottjai már hadat fogadhassanak rajta. Hogy a hadi tanács intézkedéseket hozott javaslatba a subsidiumon fogadott magyar hadi nép laza fegyelmének, s különösen annak a gyökeres bajnak orvoslására, mely abban állott, hogy ez a hadi nép többnyire akkor oszlott el, a mikor legnagyobb szükség volt rája: mondanom sem kell. — De megemlíttem azt, hogy a hadi tanács kereken kijelenté, hogy a subsidium beszedését szabályozó eddigi törvények mit sem érnek, s arra utalt, hogy vagy a kamarának, vagy a kir. ügyigazgatónak fölhatalmazást adjon a törvény, a hátralékos adószedők ellen pört kezdeni.

A személyes fölkelés ügyében a tavalyi határozatoktól eltérést indítványozott a hadi tanács. Tudjuk, hogy az 1602-diki országgyűlés a személyes fölkelés helyett házanként 50 magyar denárt és minden 20 ház után egy huszár tartását szavazta meg. Ez a megajánlás a hadi tanács tapasztalata, de még magoknak a rendeknek félig-meddig való beismerése szerint is kétes értékű vala. Tehát egyrészt erre való tekintettel, másrészt tekintettel arra, hogy ő Fölségének a török veszélytől távolabb eső országaiban a személyes fölkelés kötelezettsége ki lón mondva, különösen az esetre »ha ő Fel-

sége vagy helyette valamelyik főherceg is hadba száll,« azt kívánta a hadi tanács, hogy a magyarok, mint a veszélyhez legközelebb állók, szintén ne húzzák ki magokat a kötelem teljesítése alól, s ha mi pénzt hajlandók a földesurak a saját erszényökből a subsidiumon felül megajánlani, azt a személyes fölkelés kötelezettségének csonkítása nélkül tegyék.

Áttért ezek után a vélemény Pest ügyére. Pest hitvány erődítési műveit még a tél folyamán — noha már annak fele innen-onnan elmulóban volt — védelmi állapotba kell tenni. Ez volt az első postulatum. Ezenfelül a kir. hadaknak Pest védelmére 1603. tavaszán hamarabb táborba kell szállaniok, mint a töröknek, különben Pest megtartására nem szabad számítani, noha ez az ország közös érdeke. Tegyenek hát a rendek e czél eléréseért valamit, és ezen fölül legalább 12 napi robotmunkát szavazzanak meg a Pesthez közelebb fekvő megyék terhére, míg a Pesttől távolabb fekvők más végvárak építéséhez járuljanak 12 napi ingyenmunkával. S mivel Pest várának kijavítása csak olyan alapföltétel, mely magában mitsem ér, ha az őrség főképp a szükséges élelmi szerekkel bőven ellátva nincs; még azt is kívánta a hadi tanács, hogy a rendek a megállapítandó fuvarbér s a fuvarosok biztosságára szolgáló intézkedések mellett bizonyos meghatározott helyekre élelmet és takarmányt szállítsanak, a honnan az Pestre s a többi erősségbe küldethetik.

Nagy nyomatékkal kívánta a hadi tanács, hogy az ágyúk és tüzérszerek szállítása terheinek egy részét a királyi városokról (melyek azt megbirni képtelenek) a megyék átvegyék, s pedig úgy, hogy ne csak a jobbágyok, hanem magok a földesurak is adózzanak e czélra. E terhet igazságosan föl lehet osztani, hogy kevésbbé legyen érezhető, s így a rendek amaz alaptalan panaszát, hogy igavonó barom és ló nincs, nem kell tekintetbe venni.

Jellemző az, a mit a hadi tanács a szabad hajdúk szigorú megbüntetéséről szóló törvények megújítására, illetőleg végrehajtására vonatkozólag mond, míg a német zsoldosok sokkal nagyobb mérvű kicsapongásáról jobbnak találja hallgatni. Jobban gondoskodhatnának a rendek saját végzéseik és határozataik végrehajtásáról — mondja, — különben az a

látzata lesz a dolognak, mintha határozataikkal csak játszani akarnának, s annak végrehajtását, a mit egyszer elvégeztek — gyakran saját magok nagy kárára, — nem is vennék komolyan. ¹⁾

Legvégül a katonai kórházakra vonta a hadi tanács a főherczeg és a király figyelmét, melyek Esztergomnál, ²⁾ Komáromban és Győrön fölül a Csallóközben volnának azon összegeken fölállítandók, melyeket az országos rendek a védelmökben sebet kapott és megbetegedett katonák részére megszavaznának. ³⁾

Mielőtt a magyar kamarák, a magyar tanács és az udvari hadi tanács most ismertetett véleményes jelentését a másod- és harmadfokú hatóságok, mint a bécsi udv. kamara ⁴⁾ és a titkos tanács, fölülvizsgálták volna: a bécsi udv. kamara, ez az elméletben oly solid, pontos, lelkiismeretes és jóakaró, de a gyakorlatban rendszeren roppant nehézkes és impraktikus collegiális hatóság jónak látta a siralmas magyar pénzügyek javításának kérdése felől az országgyűlési propositiók miatt

¹⁾ »...sonsten hat es das Ansehen, als wann sie mit ihren Landtagsbewilligungen spielen und ihnen nit ein Ernst wäre denjenigen, so sie einmal eingegangen und beschlossen, ihnen öftmalen selbs zu Unheil, nachzukommen.«

²⁾ »Auf's Khokern Land zu Gran« — mondja a jelentés. Kertélyes szigete-e ez vagy Párkány? Ortvay, a kihez szives fölvilágosításért fordultam, ez utóbbit véli. »Azt hiszem — mondja Ortvay, — hogy *Kokat*-ról van szó, mely az Esztergommal szemben fekvő Párkánynak régi neve. A XIII. században mint kir. kikötőhely is szerepel azon *Kokat*.«

³⁾ A hadi tanács véleményes fölterjesztése Mátyás főherczeghez 1602. decz. 29. Lásd: *Irományok V. sz. a.*

⁴⁾ Ujra figyelmeztetem e mű használóját, hogy Rudolf idejében az udvari kamara kétfelé volt válva; egy része az alelnökkel Bécsben székelt, ez az ú. n. »hinterlassene Hofkammer«; más része az elnökkel Prágában volt s ez az ú. n. »anwesende Hofkammer.« Noha e két Hofkammer tulajdonkép egy hatóság vala, a bécsi mégis subordinálva volt a prágainak; majdnem úgy, mint a szepesi kamara a pozsonyi kamarának, sok tekintetben, ha nem is mindenben, alatta állott (hiszen a két magyar kamara is csak egy kettéválasztott kamarának tekinthető). Megtörtént, hogy a szepesi kamara a pozsonyinak, ez a bécsinek s a bécsi a prágainak tett jelentést. De irhatott a szepesi kamara egyenest a bécsinek is, míg ellenben a bécsi directe soha nem irt a titkos tanácsnak, csak a prágai.

egy akkoriban nagy pénzügyi tekintélynek és praktikus hírében álló férfiúnak véleményét is kikérni. Ez a férfiú Geizkoffer Zakariás, tiroli származású csász. tanácsos német birodalmi főadószedő vagyis fillérmester vala, ki Magyarországot mint a császári hadak főfizetőmestere a hosszú háború évei alatt keresztül-kasul beutazta s a viszonyokat elég jól (mindenesetre jobban, mint akár a bécsi, akár a prágai udv. kamarai tanácsosok) ismerte, s kinek tanácsával magyar ügyekben az udv. kamara és Mátyás főherczeg már más ízben is élt.¹⁾

Geizkoffer Zakariás arra a kérdésre volt felelendő, hogy az adót és kir. jövedelmeket törvényes úton mikép lehetne emelni? s e czélből előtte, a szepesi kamara főntebbi véleményén fölül, egy csomó irat között, a legutóbbi évek alatt megszavazott és behajtott dikáról részletes s táblázatos kimutatások feküdtek.

E kimutatások, sajnos, hiányoznak most Geizkoffer jelentése mellől, s nyomukra sem a kamarai, sem az állami levéltárakban nem akadhattam. Belőlök Geizkoffer szerint az a szomorú statisztikai tanulság volt vonható, hogy az országos adójövedelem évről évre ijesztő módon apad. E jelenség okait a birodalmi fillérmester abban kereste és találta, hogy egyrészt a sikkasztások és törvénytelen kedvezmények fölöttébb elharapóztak, másrészt az adószedők gondatlansága miatt a hátralékok tetemesen megnövekedtek. Az előbbi tekintetben csak arra az egy példára hivatkozott Geizkoffer, hogy, midőn az adószedő valamely faluba megérkezik, 3—4 házból is egy ötödikbe gyűlnek össze a lakosok, a többi 3—4-et üresen hagyják, és azt mondják, hogy lakóik széjjel oszoltak, elpusztultak; az adószedő pedig szépen behunyja a szemét és hallgat. E visszaélés ellen úgy vélt a birodalmi fillérmester sikerrel eljárni, ha a dicator mellé a kamara embere rendeltetnék, s a biró és előljáróság ezek által a házak száma felől kikérdeztetvén, a kiról kisülne, hogy eltagadott valamit, azt az igazán és becsületesen adózók ítélete szerint

¹⁾ Így pl. az 1598-diki országgyűlés alkalmával. Lásd az ezen országgyűlési iratok VIII. és XI. számát, Magy. Országgy. Emlékek IX. köt. 69. és 85. lapjain.

birtoka fele vagy harmada értékeig büntetnék. Ezenkívül a kamarának jogot kellene biztosítani törvény által, hogy ott, a hol jónak tartja, mindig tarthasson fölülvizsgálatot. Az adó-alap illetésképen való megállapítása után ne a megye, hanem a király, illetőleg a kamara emberei szedjék be magát az adót, s adjon aztán a kamara számot arról az országgyűlésnek, hogy a beszedett összeget hová fordította. Csak ily módon lehetne a megyei és fő adószedőknél rekedt hátralékok mizeriájának elejét venni, csak ily módon lehetne elkerülni az oly eseteket, mint a Szokoly Miklóssé, a ki 1599-ben elhalván, 20 ezer frt (nagy pénz abban az időben!) adóról nem adott számot, vagy mint a Bornemisza Györgyé, a ki meg egyáltalán minden számadás nélkül halt el s a kinek örökösain mit se lehet venni.

A szolgálkat és mesterembereiket a tizedfizetés alól kivonó nemesekre, továbbá azokra nézve, a kik nemesi birtokká foglalják el a jobbágy-telkeket, Geizkofler határozottan helyeselte azt, a mit a szepesi kamara e részben előadott. Szószólásra talált nála az oláhok, ráczok és ruthének tizedfizetését illető javaslat is, s azt a tényleges viszonyokból merített oly rendkívül érdekes indokkal kíséerte, melyet a szepesi kamara elfeledett volt felemlíteni. Oda jutott immár a dolog — mondá Geizkofler, — hogy, míg eddigelé igen kevés oláh falu volt — és így az, vajjon fizettek-e tizedet vagy nem, számításba alig jött, — most az oláh falvak a hegyek közt igen elszaporodtak, a hegyes vidékek erős művelés alá kerültek, míg ellenben a sík vidék az ellen dúlásai következtében teljesen elnéptelenedett, elpusztult. ¹⁾

Rudolf kormányának pénzügyi calamításai régóta ismeretes dolgok a történetbúvár előtt. Annak, a ki a kamarai acták között kutat, lépten-nyomon szemébe ötlük e jelenség, s csak az lepheti meg, hogy a kormányintézkedések sokszor hihetetlen csekély összegben, illetve ennek hiányán, előterem-

²⁾ »Sonderlich weil es mit den walachischen Dörfern auch dahin gekommen, dass da ihrer vor Zeiten wenig gewesen, anjetzo in den Gebirgen, da gegen Verödung des platten Landes die Gebürg sehr erbauet werden, sich sehr vermehren.« Bizonyára érdekes új adat az oláh kérdéshez!

tése lehetetlen voltán törnek meg. Teljes kimerítő képet ez alig képzelhető állapotokról azonban csak akkor tud magának a kutató alkotni, ha a császári udvarnál megbízott velencei követ heti jelentéseit olvassa ez időkből. A szükség a XVII. század legelső évében oly magas fokra hágott, az állam hitele, miután majd minden birtok, a mi elzálogítható volt, elzálogosították, annyira lesüllyedt, hogy a bel- és külföldi tőkepenészek, kereskedők semmi módon nem voltak rábírhatók előleg vagy kölcsön nyújtására.¹⁾ Nem csoda, ha ily körülmények közt Geizkofler oly javaslattal lépett elő, melyről, mivel a magyarországi viszonyokat ismeré, tudta, hogy legalább is vakmerő. A fogyasztási adó egy nemét akarta behozni a városokba, -- az accisát harmadfél száz évvel 1848 előtt! Tudva van, mondá, hogy az italok után minden országban fizetnek adót, csak Magyarországon nem, noha a borkereskedők és bormérők óriási összegeket nyernek a kimért italokon, s a népnek, ha tetszik, ha nem, fizetnie kell a bor megszabott árát, mint ezt Geizkofler maga tapasztalta Kassán, midőn látta, hogy a tanács apródonként néhány denárral következetesen emelte a bor árát s bele kellett ebbe mindenkinek nyugodnia. Ajánlotta hát, hogy az országgyűlési előterjesztésekben minden akó bor után fél forintot kérjen a király az ország rendeitől. Szegénységökkel e kívánság ellen nem védekezhetnének a rendek, mert hiszen ez új adó a jó Geizkofler szerint csak az átutazó idegent, meg a nyereszedő borkereskedőt és borkimérőt sújtaná, s épen ezért kellene ezt az adót *egyelőre* csak a városokba, de minden s nemcsak kir. városba, behozni. E törvény által a magyarok ragaszkodásukat és fiúi szeretetüket mutatnák ki jó királyuk, kegyes védelmezőjük iránt, mintegy kijelentvén, hogy ily módon kívánnak hozzájárulni a kir. udvartartás költségeihez, a mit hogy addig nem tettek, úgy se válik valami nagy dicsőségökre.

Azonban, mintha érezte volna Geizkofler, hogy ez az

¹⁾ Lásd különösen a velencei követjelentéseket (Dispacci di Germania, a bécsi állami levéltárban) 1602 végéről s 1603 első feléből. Illésházy István hitlenségi pöréről irt művemben megkísértém ez állapotokat vázolni s bennük találtam a fiscális pörök rúgóját.

argumentatio Magyarországon siket fülekre találna, a borfogyasztási adó biztosb elfogadtatása végett, hogy úgy mondjam: az elijesztés taktikáját kívánta alkalmazni. Azt javaslá, hogy a király egyúttal a jogügyletek után is adó (illeték) megszavaztatását kérje a rendektől, nem mintha ennek elérésére a legtávolabbról is remény lehetne, hanem azért, hogy ennek elejtése fejében, compensatio gyanánt, a rendek legalább a borfogyasztási adóba egyezzenek bele.

A birodalmi fillérmester másik, nem kevésbé érdekes javaslata egy neoacquistica commissio-féle bizottság föllállítása körül forgott. Abból indult ki Geizkofler, hogy a töröktől visszafoglalt Fülek vára körüli birtokokat előbbi tulajdonosaik vették újra birtokukba, úgy, hogy a magyar kamara a vár jószágaiból még csak egy udvarbíró se képes tartani. Ebben az ügyben már a kamara kebelében egy bizottság tanácskozásokat folytatott. A birodalmi fillérmester szerint a töröktől visszahódított várak környéke ám adassék vissza előbbi tulajdonosaiknak, de csak úgy, ha előbb kötelezik magokat az illető várnak föntartásához gabonával és pénzzel hozzájárulni. ¹⁾

Geizkoflert a maga jóakaró javaslataival hagyjuk el egyelőre s vizsgáljuk azt, a mit a bécsi udvari kamara tanácsolt az ország ügyeit vezető Mátyás főherczegnek, midőn a magyar kamarák javaslatai eléje kerültek. Természetesnek fogjuk találni, hogy a bürokrata dicasterium előtt mindenekelőtt a pozsonyi kamara azon indítványa tűnt föl, hogy országgyűlést nem kell tartani. A német kamarai tanácsosok Szuhayék minden okát bőven, alaposan, lelkiismeretesen meghányták-vetették, s látni fogjuk, mily dicséretre méltó belátással s mily talpraesett argumentumokkal tértek napirendre

¹⁾ Geizkofler jelentése datum nélküli, de tartalmából kitűnik, hogy 1. a szepesi kamara decz. 20-dikán kelt jelentése előtte feküdt, 2. hogy Geizkofler a maga véleményét 1602. folyamában írta meg. Tehát az irat keltének ideje 1602. december utolsó napjai. Lásd: **Irományok VI. sz. a** Mellékesen kiterjeszkedik Geizkofler — mint egykori fizetőmester — arra is, hogy a szegény magyar parasztnak a gabonaszállításért nagyobb fuvarbért, t. i. mértföldenkint az őszi gabona köblei után 2, a tavaszé. után 1 denárt kellene adni. Addig épen felét fizették e fuvarbérnek.

fölötte. Szeretné az udvari kamara is — körülbelül így szól hosszú, kimerítő jelentése — ha országgyűlést nem kellene egybehívni, mert nemcsak az országos rendek takarítanak meg a dietális költségeket, hanem az udvar is, melynek kiadásai egy-egy országgyűlés alkalmával, ha szegről-végre összedatnának, bizony nem sokkal kevesebbet tennének ki az országgyűlés által megajánlott adónál. (Igy hát minden adóforint két másik forintot emészt föl e gazdálkodás mellett!) Szeretné a kamara, ha országgyűlést nem kellene tartani, másodszor, azért, mert ha a subsidium kérdése hamarább dőlne el, a hadakat is hamarább lehetne vezetni Pest védelmére és Buda ostromára addig, míg a török, magyarországi birtokainak eme fővárosát el nem látta a szükségességekkel, mert ha ez megtörténhetik, akkor hiába minden remény Buda visszavívására.

Mindamellettt érett megfontolás után nem tartja a bécsi kamara a posonyinak javaslatát a következő okokból elfogadhatónak.

Tudvalevő dolog, ugyanis, hogy a magyar rendek még a mit országgyűlésen ajánlanak is meg, mindig csak hosszas tárgyalások, kölcsönös magyarázatok és fölvilágosítások után ajánlják meg, bármint kérte is őket gyorsabb elhatározásra a főherczeg. Úgy, hogy azt lehet mondani: a megszavazást mintegy ki kell csikarni belőlök. Ha már most országgyűlésen kívül az egyes megyék lennének a subsidium megszavazására fölszólítva: bizony még kevesebbet fognának megszavazni, sőt az a veszély állana be, hogy egyik megye se akarna magától határozni, hanem azt várná, mit tesz a többi s így az eredmény a nagy semmi lenne. Vagy legjobb esetben minden megye a többi megyék hasonló beleegyezésétől tenné függővé azt, a mit megajánl, s ha azután egy-két megye tiltakoznék, a többi is (a kikötött föltételre támaszkodva) visszavonná ajánlatát. S végül föltéve, hogy a megajánlás a kívánt sikerrel történnék minden megyében: mikor fizetésre kerülne a sor, sokan (egyesek, nem a megyék) nem tartanák a határozatot kötelezőnek, mert nem az országgyűlés hozta s így nem törvény. Ezeknek az ellenzéki szellemeknek kedvező alkalom nyílnék az újítás ellen kikelni, s azt hangsúlyozni, hogy a közjót, a

közházat illető ügyek országgyűléseken kívül nem tárgyalhatók, felölök határozatot hozni országgyűlésen kívül nem szabad.

Egy további nagy okát a pozsonyi javaslat elvetésének alkotmányos érzékről vagy legalább a magyar rendek gondolkozásmódjának ismeretéről tanuskodó fölfogással abban találta a bécsi kamara, hogy kétségkívül sokan fognak lenni, a kik azt állítják, hogy az országgyűlésnek nem csupán az adó megszavazása a célja, hanem az alkalom-nyújtás is országos sérelmek és kívánságok előadására; eltekintve attól, hogy szokás szerint minden privátügyet, minden magánpanaszt is országgyűlés idejére rakosgatnak össze a rendek, hogy a főherceg elé itt nyújthassák be. Miután a tapasztalás mutatja, hogy az eddigi országgyűlések idejének aránytalanul nagyobb részét a sérelmek tárgyalása tölté be, s miután több mint valószínű, hogy a katonaság dúlásai miatt a jövő évre is nagy sérelmekkel fognak a rendek előállani: könnyen beláthatni, hogy az egyes megyékhez a pozsonyi kamara javaslata szerint intézendő parancsok kibocsátása által csak azt a gyanút keltené a kormány maga ellen, hogy azért kerüli az országgyűlést, mert a rendektől még sérelmeik előadásának és országos tárgyalásának alkalmát is el akarja venni.

A ki a Corpus jurisban a mohácsi vész után hozott törvényeket olvasgatja, a legelső, a mi föl fog neki tűnni, az, hogy a törvények legtöbb intézkedéseit, precis, világos, határozott alakban fogalmazott szabványait évek hosszú során át egy csomó országgyűlés mindig újból erősíti meg, ismétli. Ez a jelenség az idegen, a magyar jogintézményekkel csak a Corpus juris után ismerős bűvált arra a föltevésre jogosítja, hogy ezek az ismételtetett s így aztán per analogiam a többi törvények is, legalább bizonyos korszakban, csak ad hoc, azaz a jövő országgyűlés idejéig érvényesek; noha tudjuk, hogy ez a jelenség részint a törvényhozói eljárás bizonyos naivitásában, részint abban a jóakarásban és buzgalomban birja alapját, a melylyel a rendek mintegy neki durálták ¹⁾ magokat, hogy azt a mult országgyűlésen hozott törvényt,

¹⁾ Sit venia verbo.

azt a törvénybeli intézkedést, melyet akár a körülmények kényszerítő volta miatt, akár hanyagság, akár végre indolentiából és visszaélésből a multban nem tartottak meg, nem respectáltak, nem hajtottak végre, a jövőben meg akarják tartani s végre szándékoznak hajtani. S ennek az akaratnak, ennek a szándéknak adtak kifejezést, midőn a magában érvényes, mert új törvénynyel nem abrogált, törvényt ismételték.

Fölötte jellemző s közjogunk s alkotmányunk története szempontjából fölöttébb érdekes dolog, hogy egy, magyar közjogi állásunkból tekintve, ránk nézve teljesen idegen, törvénytelen és így nem competens hatóság, mely azonban de facto századon keresztül érvényesen háborítatlanul intézkedett ügyeinkben, t. i. a bécsi udvari kamara, törvényeink érvényességének időtartamáról úgy ítélte, mint az az idegen bűvár ítélte, ki a Corpus jurison kívül egyebet nem ismer. Az udvari kamara a pozsonyi kamarának arra az argumentumára reflectált, hogy már azért sem szükséges az országgyűlést 1603-ra egybehívni, mert ez a gyűlés se határozna mást, mint a mit az 1602-diki határozott, s így a megyék egyszerűen az 1602-diki végzésekhez tarthatnák magokat. Ezt az argumentumot az udvari kamara azzal az indokolással vetette el, hogy »köz tudomású dolog, hogy a rendek az efféle (értsd: országgyűlési) végzéseket, különösen az adómegajánlást, csak időlegesenek s csak arra az esztendőre tartják érvényesnek, a melyben a végzés kelt s ezért a megajánlásokat eddigelé minden esztendőben újra kellett az országgyűlésen kérni és kialakudni. *De hasonlóan áll a dolog a többi törvényczikkekekkel is, mert a rendek azoknak erejét is, hacsak meg nem újítottak, mintegy kialudtnak és hatáskülsőnek tartják.*¹⁾

Azt is meggondolandónak vélte az udvari kamara, hogy

¹⁾ »... Sie (a rendek) dergleichen Schlüss und sonderlich die Landtagsbewilligungen nit für perpetuas, sed temporales et istius solum anni contributiones, in quo illae decretae, halten, derwegen denn dieselben bisher jedes Jahr von Neuem auf den Landtügen gesucht und erhandlet haben werden müssen; wie es dann auch mit den anderen Artikeln ein gleiche Meinung, dass sie (a rendek) derselben (a többi artikulusoknak) Wirkung, wann sie (ezen többi artikulusok) nit renovirt, für die künftige Zeit gleichsamb für expirirt und craftlos halten.

már a magyar kamara szerint is, mielőtt az egyes megyék az adó megszavazására fölszólíttatnának, szükség volna a rajtok élőködő hadi népet kifizetni és nyakokról elvenni. Miután a kamarának erre pénze nincsen, már e feltétel miatt is jó hosszú ideig kellene várni a megyékhez intézendő parancsok kiadásával.

Mind e nehézségeken tán az által lehetne segíteni, ha minden egyes megyébe királyi biztost küldene a fölség; de, mivel ez annyi pénzbe kerülne, a mennyit a subsidium meg nem ér, hát csak azt tanácsolta a bécsi udvari kamara, hogy maradjon meg a régi szokás s hívassék egybe az országgyűlés. S habár bizonyos is, hogy a késedelmes ügymenet miatt a dica Sz. György-nap vagy éppen pünköszt előtt még a legjobb esetben sem lesz befizetve, és így a Buda ellen tervezett expedícióhoz föl nem lesz használható, legalább a nyár vagy az ősz folytán hasznát lehet venni.

A legfőbb ok azonban, a miért a bécsi udvari kamara az országgyűlés megtartását ajánlá, Szuhay véleményével egyenes ellentétben, a *fiscalis ügyek* elintézése volt.

Másutt és más alkalommal fejtegettem,¹⁾ hogy a csász. kormány erőszakos, törvénytelen tetteinek oka a legtöbb esetben nem a rosszakarat, hanem a pénzszükség volt. Szükség törvényt bont: régi példabeszéd. Ha pénze volt volna a kincstárnak, sem a hazai, sem főkép az idegen zsoldos kihágásait túrníe nem kellett volna. Ha pénze volt volna a kormánynak, a végváratok őrséggel, élelemmel ellátta volna, hogy jobban ellenálljanak a törököknek. Ha pénze volt volna a kormánynak, a hosszú háború alatt minden évben korábban kezdhette volna meg a hadi operációkat a töröknél s minden esztendőben egy-egy nagy területet szerzett volna vissza a hódoltságból. Ha pénze volt volna a kormánynak, nem árulta volna pénzért a kegyelmet, a bocsánatot azoknak, a kik a törvényvel játszottak, várakat foglaltak el, kis nemeseket üztek ki birtokaikból s szabad hajdúkkal raboltatták a föld nyomorú népét. Ha pénze volt volna a kormánynak: a kamarának nem

¹⁾ Illésházy István híres hűtlenségi pöréről írott s többször idézett művében.

engedte volna meg a kétes jogú birtokok erőszakos elfoglalását, s így nem fokozta volna az elégedetlenséget a nemzet mérvadó eleménél a vég elkeseredésig. — S ha pénze volt volna a kormánynak: az egyesek ellen indított pöröknél az igazságot, a törvényt kereste volna, s nem azt, hogy mi a kincstár haszna. ¹⁾

De, a mint mondám, szükség törvényt bont. Az éhezől rabló és gyilkos lehet. Ugyanaz a szellem, mely az Illésházy-pörben épen ebben az esztendőben azt dictálta a király tolla alá, hogy arra kell nézni, »dass durch seine, Illésházy's Bestrafung jetzigen Kriegsnöthen nit wenig geholfen werden könnte,« ²⁾ ugyanaz a szellem nyilatkozik az udvari kamara azon argumentációjában is, hogy az 1603-dik esztendőre, ha egyébert nem, hát egyedül a fiscalis pörök miatt is országgyűlést kell tartani. Ezek a pörök — így vélekedtek Bécsben — »csak kellő nyomatékkal kell őket sürgetni, ha többet nem, annyit remélhetőleg fognak a kincstárnak hajtani, mint a mennyi az országgyűlés megajánlása után befolyhat.« ³⁾ Ezt a célt elérni a királynak elhatározott akarata volt, azt jól tudta az udvari kamara, hivatkozik is rá, midőn jelentésében a magyar kamarának a fiscalis pörök kedvező kimenetele felől való kételkedését korholja, s kiemeli, hogy ezt a király is nem a legjobb szemmel nézi s a magyar kamarának azóta tudtára is adatta.

Legelső javaslata volt hát a bécsi udvari kamarának, hogy a király és Mátyás főherczeg a kellő intézkedéseket tegyék arra, hogy a kamarai pörök mindjárt az országgyűlés megnyitását követő napon elővételssenek, s a biráknak, különösen Istvánffy-nak, a nádori tiszt helytartójának, kegyvesztés terhe alatt megparancsoltassék a kellő időre, az

¹⁾ U. o. 60. lap.

²⁾ Rudolf Mátyás főherczeghez 1602. szept. 18. (bécsi udv. kamarai levéltár).

³⁾ »...Dass die nun ziemlich lang ausstehenden fiskalischen Sachen einemals darunter (az országgyűlés alatt) fürgenommen und erörtert werden mögen, welche, da sie recht und mit Ernst getrieben, Ihrer Kays. Majestät hoffentlich wol soviel, wo nit ein Mehrers als die Landtagsbewilligung eintragen werden . . .«

országgyűlés helyére beérkezni. Mert bizonyosnak tarták a bécsi »kamarások,«¹⁾ hogy, ha az ügyek az országgyűlés második felére hagyatnak, el is fognak maradni, és az lesz belőlök, a mit a magyar kamara jósol.

A subsidium kérdésében az udvari kamara a tavalyi contingens, t. i. házankénti két forint adó, mellett szólalt föl, s a házak összeszámlálását illetőleg a szepesi kamara javaslatát helyeselte, az e czélra kirendelendő egyéneknek különös esküvel való köteleztetését ajánlván. A dica beszédését és elszámolását illetőleg keményen kikelt az udvari kamara azon szomorú tény ellen, hogy akármennyit szavaztak is meg eddig az országgyűlések, bizonyos, hogy a beszédésnél mindig nagy hiányok és visszaélések mutatkoztak. Ha pénzt szavazott meg a gyűlés s ennek beszédésére országos főadószedőket rendelt, mint pl. 1593-ban Rákóczy Zsigmondot, Illésházy Istvánt és Istvánffy Miklóst, a tapasztalás azt mutatta, hogy ezek az urak, a hozzájuk intézett nógatások és sürgető parancsok daczára, sőt az ezen ügyben hozott artikulus ellenére is, még mind a mai napig nem tettek teljesen eleget számadási kötelezettségeiknek. De ép úgy késedelmeztek a megyék perceptorai is a beszámolással. Ha pedig hadi népet és nem készpénzt szavazott meg a magyar országgyűlés, akkor meg azért nem lehet meggyőződni, vajjon megküldötte-e kiki a maga hadi jutalékát, mert az ellenőrzési szemléket (az ú. n. mustrálásokat) a rendek nem engedték megtartani. Itt különösen az 1602-diki esztendő példájára hivatkozott az udv. kamara. A rendek ez évben úgy Felső-, mint Alsó-Magyarországról 2—2 ezer huszárt s ugyanannyi gyalogot (hajdút) szavaztak meg 6 óra, s ebből a felső-magyarországiak effective csak 900 huszárt és 300 gyalogot állítottak, s e töredék-contingenst is csak alig 3 hóig tartották. De Alsó-Magyarországon se lehetett sokkal jobb a dolog, mert szeptember elején, mikor Fejérvár elveszett, egy magyar sem volt még jelen a kir. táborban, s miután november közepén a rendi csapatokat haza bocsátották: Alsó-Magyarországon is csak harmadfél hóig szolgált a

---

¹⁾ Kamarás, kamorás, egykorú magyar műszó, melylyel a kamarai tanácsosokat nevezték (s nem az »arany-kulcsos«-okat).

rendek hadi népe. A legtöbb adó azokban az években folyt be az udv. kamara számítása szerint, mikor a dicát a kamarához kelle beszolgáltatni; de itt meg az volt a baj, hogy a kamarának a késedelmezők felett semmi jurisdictiója nem lévén, oly sok ideig tartott az adó befizetése, hogy a hadi nép zsoldbefogadásánál a remélhető adójövedelem számítás alapjául és tájékozásul nem szolgálhatott. Mind ez okok arra birták az udv. kamarát, hogy Mátyás főherczegre bizza eldönteni azt, mi leszen legjobb a dica beszédésénél, s vajjon nem volna-e hasznos a kir. propositiókban fölhatalmazást kérni a kerületi országos főkapitányok számára, hogy a késedelmes adófizetők és adószedők javait elkobozhassák.

A tizedek ügyében föltétlenül helyeslé az udvari kamara mind azt, a mit a szepesi kamara a nemesek visszaéléseiről s a ruthének, ráczok és oláhok tizedfizetéséről mondott és indítványozott. Méltányosnak találta a szepesi elzalogosított 13 város teherviselése fölőli javaslatot is; de mivel ez eddig nem volt szokásban, s nem is hitte a bécsi kamara, hogy a mondott városok a lengyel király fölszólítása nélkül adót fizessenek Magyarországra: a királyra hagyta, vajjon a fölség hajlandó-e e tekintetben tárgyalásokat kezdeni a lengyel királylyal?

De indítványozott e helyett a bécsi udv. kamara két oly dolgot, melyek egyike egészen új volt, másikáról pedig a magyar kamarák megfeledeztek. Ez utóbbi a rendek gabona segélye. Mint a mult évben történt, 1603-ra is minden jobbágyház után 2—2 köből szemet (gabonát és zabot) javasolt kivánni. Új indítványa pedig a főpapak megadóztatásáról szólott. »Ha ő Felsége örökös-tartományainak és országainak főpapi rendje — mondá a bécsi kamara — noha a veszélytől sokkal távolabb esik, mint a magyar, adófizetésre szoríttatik: nincs ok reá épen a magyar főpapságot kimélni.« Fizessenek hát beneficiumaik után, ha nem is dicát, de legalább bizonyos és pedig nagyobb mennyiségű gabonát.

A honvédelem kérdésében — miután szokásban volt az udvari kamarákat a rájok különben csak kis részben tartozó ügyre nézve is meghallgatni — a személyes fölkelésnél kimondatni óhajtá a bécsi kamara, hogy az ne csak egy hóig, hanem

addig tartson, míg szükség van rá. Kívánta az élelem-szállítás kötelezettségének kimondását, mint eddigelé történt volt az országgyűléseken. Végül a végházak ügyében nagyra becsülte a szepesi kamara buzgalmát, de még se járult ennek abbéli javaslatához, hogy e célra külön adót kérjen a kir. előterjesztés, mert nem bizott az adó megajánlásában, s elégnek tartá, ha a rendek a végházak ügyében azok kijavítására 6 napi ingyen-munkát szavaznak meg, mely pénzben is megváltható.¹⁾

Épen egy nappal a bécsi kamara most részletezett jelentésének kelte előtt, küldött volt a király Soprony-, Vas-, Zala- és Mosonymegyékhez kir. parancsokat, hogy a február másodikára hirdetett országgyűlésre a rendek számára elegendő élelmi szerek beszerzéséről és elárusításáról intézkedjenek, mikép az akkor, ha az országgyűlés nem Pozsonyban tartaték, szokásban volt a karok és rendek élelmezéséről kormányi úton gondoskodni, különben megtörténhetett volna, hogy a rendek élelemszükség miatt re infecta s adó-megajánlás nélkül oszolnak el.²⁾ E parancs keltekor még aligha volt tudomása az udvarnak a magy. kamara azon ajánlatáról, hogy jobb lenne országgyűlést nem tartani. De már január 10-dikén, mikor Rudolf a járvány megszűnte miatt Sopron városát elejté, s az országgyűlést újabb kir. meghívókkal Pozsonyba hirdette ki s február 2-dika helyett február 24-dikére halasztotta:³⁾ már ekkor a magyar cancellária tudomásával birhatott a pozsonyi kamara indítványának, s így föltehetjük, hogy azt a király egyszerűen elveté. Két nevezetes tényt kell itt megemlítenünk. Az egyik az, hogy Erdély rendei ép úgy kaptak meghívókat, mint a szlapon vagy magyar

¹⁾ A bécsi udv. kamara véleményes jelentése 1603. január 4. Lásd: **Irományok VIII. sz. a.**

²⁾ A kir. parancs január 3-ról. Lásd: **Irományok VII. sz. a.** — Mivel a febr. 2-ra hirdetett országgyűlés a bőjtbe esett volna, a parancs még arra is gondol, hogy különösen bőjti elegeleekben (halban etc.) ne legyen hiány.

³⁾ Lásd a királyi meghívót 1603. jan. 10. **Irományok IX. sz. a.** Közli Kovachich is: Vestigia com. 754. lapon, továbbá a Suppl. Vest. Com. III. köt. 323. lapján is. De Katona is közli a Vest. Com. után.

megyék, noha már ekkor udv. körökben erősen kísértett az a vélemény, hogy Erdély külön ország, külön provincia, melynek Magyarországhoz semmi vagy igen kevés köze. Másik érdekes dolog az, hogy daczára annak, hogy a rendek Modor követeit a multkor az országgyűlésről kiutasíták, Modor újra a meghívott városok közt szerepel, ha nem is mint »civitas libera,« de mint »oppidum.« Ép úgy meg vannak hiva Illés-lázy minden erőfeszítése daczára az országos rendek legifjabb, ujdonsült tagjai: Bazin és Sz.-György »oppidum«-ok.¹⁾

Mindamellett, hogy a király már január 10-dikén kiadta meghívóit az országgyűlésre: nem lephet meg bennünket, ha a Mátyás főherczeg mellé rendelt császári tanács még január 20-dikán is azt vitatja, hogy Szuhayék véleményét el kell vetni s a bécsi kamara előadta okokból 1603-ra országgyűlést kell egybehivni Magyarországon. Ilyesmi a közigazgatás e primitív szakában, az egyes hatóságok közti szükséges correspondencia és érintkezés hiányában, különösen Rudolf prágai remetesége alatt gyakran megesett. A császári tanács most még késedelmes eljárással se volt vádolható, mert most említett jelentése²⁾ átnyújtásakor már a kir. propositiók fogalmazását is elkészítve adta Mátyás főherczeg elé. A főherczeghez intézett jelentésében legelső sorban — természetesen — a subsidium kérdésével foglalkozik. Elvetendőnek tartja a hadi tanács azon ajánlatát, hogy a tavalyinál nagyobb adó volna kérendő, de pártolja azt az eszmét, hogy az adó ne pénzben, hanem vérben, azaz emberben, szavazzassék meg. A subsidium e fajával a csász. tanács véleménye szerint az a nagy előny járt, hogy az egyes megyéktől — mint testületektől — könnyebben lehete a legnagyobb szigor kifejtése mellett a rájuk eső hadi jutalék kiállítását követelni, mint a pénzbeli adót elszegényedett embereken behajtani. És ebben igaza is volt a csász. tanácsnak. Azt, a mit az udv. kamara a jutalékok hiányos táborba szállásáról elmondott, a Mátyás mellé rendelt csász. consiliariusok a rendek szeme elé tartani

¹⁾ Lásd a meghívottak névsorát, melyet Himmelreich, kir. titkár, saját kezével irt össze: **Irományok X. sz. a.**

²⁾ Lásd: A csász. tanácsnak Mátyás főherczeghez 1603. jan. 20-diki véleményes jelentését: **Irományok XII. sz. a.**

javasolták, hogy így a jövőre való tekintettel a visszaélések ellen minél szigorúbb rendszabályokat lehessen követelni. A tizedek dolgában mind azt helyeslé a csász. tanács, a mit a szepesi kamara javasolt, csak a 13 szepesi várost illetőleg csatlakozott a bécsi kamara véleményéhez, hogy t. i. rólok a propositióba semmi ne jöjjön, s ő Felségétől függjön, vajjon akar-e e mindenesetre hasznos eszme megvalósítása végett tárgyalásokba bocsátkozni a lengyel királylyal.

A főpapok megadóztatásának eszméjét — alighanem Klesl buzgólkodására — elvetendőnek találták a Mátyás mellé rendelt csász. tanácsosok s nem is vették be a propositio fogalmazatába. Véleményöket azzal indokolták, hogy a legtöbb magyar főpap csak cím szerinti dignitás csekély jövedelmekkel, sőt némelyiknek egyéb jövedelme sincs, mint kir. tanácsosi fizetése. Ő Felségén áll azonban — mondották, — hogy azon egy-két magyar főpappal, a kiknek mégis jó beneficiumuk van, még a jelen évi országgyűlés alatt tárgyalásokat kezdessen bizonyos mennyiségű, általok nyujtandó hadi segély végett.

A honvédelem ügyét szigorúbban kívánta venni a császári tanács, mint a hadi tanács, a mennyiben személyes fölkelést sürgetvén, arra, a ki a fölkelők közül idő előtt hagyná el a kir. tábornot, egyenesen a fő- és vagyonvesztés büntetését kívánta kimondatni, fönmaradván természetesen a király joga, e büntetést egyes méltányos esetekben (értsd: ha az illető megyét vagy vidéket török és tatár, vagy pláne a német zsoldos kihágásai fenyegették) elengedni.

Elvetette végre a csász. tanács az udv. kamara véleménye és okadatolása alapján a szepesi kamarának a végházak ügyében tett javaslatát s megelégedett a 6 napi ingyenmunka kívánásával.

A Bécsben székelő csász. tanács csak az egyik forum volt, a mely a bécsi udv. kamara véleményes jelentését is felülvizsgálta. Ettől a tanácstól teljesen függetlenül, annak véleményét tán nem is mindig látva, tanácskozott és ítelt a beküldött többi jelentések fölött a Prágában székelő ú. n. »anwesende« udvari kamara, s pedig pénzügyi s hadi dolgok felől csak úgy vagy még nagyobb mérvben, mint a többi sub-

ordinált kamarák. Az 1603-diki esztendőben a prágai udvari kamara a propositiók fölött való tanácskozással nagyon megkésett; előttem ismeretlen okokból február végére halasztotta azt. A subsidiumot ez a hatóság szintén emberben kívánta, s pedig 4 ezer huszár s 6000 gyalogot javasolt kérni, s egyzersmind azt, hogy a király személyét képviselő főherczog előzetes, hozzávető számítást követeljen az ország rendeitől azon eszközök s az adózás azon kulcsa felől, melynek alapján az a 10,000 ember ki fog állíttatni. Arra az esetre pedig, ha a rendek mindenkép a pénzadó mellett kardoskodnak, a jobbágyházak után a jobbágyok által fizetendő másfél forinttal a prágai kamara is megelégedett, de a földesuraktól 50 denár helyett háromannyit, tehát szintén másfél forintot kívánt minden jobbágyház után. Helyeselte a szepesi kamarának a tizedügyben való visszaélések felől kifejtett javaslatait, úgyszintén a hátralékos adószedők felelősségre vonásáról az eddigi jelentésekben elmondottakat. Különös hévvel azonban Geizkoflernek azt az eszméjét pártolá a prágai kamara, mely a borfogyasztási adó behozatalára vonatkozik. Megelégedett volna a prágai kamara a Geizkofler által indítványozott fél forint helyett 25 denárral is minden eladott vagy kimért bor akója után, megelégedett volna a legrosszabb esetben azzal is, ha ezt az adót csak az 1603-diki esztendőre szavazzák meg a rendek; de azt kívánta, hogy az adó az egész országra kiterjesztessék, tehát ne csak a városokra. Teljesen magáévá tette ez az udvari hatóság a birodalmi fillérmesternek okadatolását, hogy t. i. a magyarok ő folsége udvartartására eddigelé semmit sem adtak, sőt a király az ország védelmére a magáéból ráfizetett, s arra hivatkoztak a prágai kamarások, hogy a cseh korona tartományaiban az udvartartás költségeinek részben való földözésére az ú. n. »Biergeld« szolgál, Ausztriában pedig minden italmérésre taksa van vetve ugyan e célra.

A pénzügyi kérdések mellett egy csomó honvédelmi dolgot is bonczolt a prágai udvari kamara, még pedig jóval részletesebben, mint a hadi tanács. Így pl. azt kívánta, hogy a rendek mind azon katonai egyéneket megnevezzék, a kiket a magyar zsoldos sereg csapatainak vezetésére alkalmasok-

nak tartanak, hogy aztán a jelöltek a király jóváhagyása alá terjesztetvén, a kiket közülök a folség elfogadott, azok közül válaszsznak a rendek. A személyes felkelés kötelezettségét nem teljesítőkre a fő- és vagyonvesztés büntetését nagyon keménynek tartá a prágai kamara, arra hivatkozván, hogy, mint 1601-ben történt, elég lesz a vagyonvesztés is. A seregek élelmezése szempontjából a gabonakivittelt s a török részére való szállítást eltiltani, ellenben a sereg részére való élelemszállításnál a fuvarosok föltétlen biztosságát a lehetőleg biztosíttatni kívánta, s javasolta, hogy a hadi adminisztráción való könnyítés céljából mind azok, a kiknek gabonakészletök van, törvény által köteleztessenek tisztességes ár mellett lisztet készíteni s kenyeret sütni a császári és a királyi hadak számára. Hogy egyebet ne említsek, a magyar zsoldosok havi zsoldjának az évad szerint való megállapítását is sürgette a kamara, javaslatokat tőn a katonai kórházak hol és mikép való föllállítására, s végre azt is gyaníttatja velünk, hogy a kir. előterjesztés ama tervrajzában, melyet a Bécsben székelő csász. tanács nyujtott be Mátyás főherceghez, de a mely nem maradt reánk, egyenest ki lőn mondva Buda ostromának szándéka, mert ennek kihagyását kívánta a prágai udvari kamara, diplomáciai tapintattal. ¹⁾

Míg az udvari hatóságok a propositio elkészítésével foglalkoztak: az idő lassan előrehaladt s gondoskodni kelle a király személyének képviseletéről is, mert Rudolfot ugyan hiába várták »hű magyarjai«: a hradzsini remete mások kedvéért se mozdult ki szomorú kir. palotájából, annál kevésbbé a magyarok kedvéért. Az volt a kérdés, kit küldjön maga helyett a király. Egyszerűen császári biztosokat nem lehetett, mert ezek küldése, mint a magyar kamara jelezte volt, az amúgy is nagy fokú elkeseredést a rendek közt csak fokozta, s esetleg oda vezetett volna, hogy az országgyűlés el se fogadja a biztosok részére kiállított kir. meghatalmazást, hanem feloszlik. ²⁾ Mátyás főherceget nem küldhette a király, mert

¹⁾ A prágai udvari kamara jelentése a titkos tanácshoz 1603. febr. 15. Lásd: *Irományok XVII. sz. a.*

²⁾ A velencei követ írja márczius 10-dikén, hogy Miksa Ernő főherceg Pozsonyba ment »per assistere alla dieta d'Ungheria, alle quale

Mátyásra a német birodalmi gyűlésen volt szüksége, a hová a túlbuzgó stájer Ferdinándot, a későbbi császárt, nem volt tanácsos küldenie, épen említett tulajdonságáért. Megkísérté hát Rudolf Ferdinándot arra kérni, hogy császári bátyja kir. személyét a magyar országgyűlésen képviselje, de Ferdinánd főherczeg a királynak ismételt kérését is azzal az indokolással utasítá vissza, hogy országában, a szép Stájerországban, okvetetlen szükség van jelenlétére. És a főherczegnek igaza is volt. Mert a stájer rendek is épen tartománygyűlést tartottak, viharosat, izzasztót. A lelkiismeret szabadságát követelte a csaknem kizárólag protestáns stájer nemesség, kijelentvén, hogy addig, míg ezt nem engedélyezi Ferdinánd, ők semmit és semmiről nem akarnak határozni. Persze, hogy legelső sorban a honvédelem ügye érezte volt meg ezt a makacsságot, különösen a Ferdinándtól függő Károlyváros, Petrinja és Kaproncza, mely végvárak őrségei a gráci hadi tanácstól húzták volna fizetésöket, ha a stájer rendek a pénzt megszárazzák.¹⁾ Rudolf belátta Ferdinánd indokai helyességét és elhatározta, hogy Ferdinánd öccsét a fiatal 18 éves Miksa Ernő főherczeget küldi Pozsonyba maga helyett.

A királynak e választása a magyar körökben határozott ellenszenvvel találkozék. Nem a főherczeg személye, de fiatal-sága ellen volt kifogásuk s Thurzó György bizalmasan meg is írta a prágai udvari kamarához, hogy ily nehéz időkben oly fiatal emberre bízni a király személye képviselétét nem a legszerencésebb gondolat. De hát nem volt mást küldeni, ha a király nem akart maga menni s így az udvari kamara javaslatára intézkedésekhez nyultak, hogy az ifjú főherczeget legalább valami »schimpffliches« ne érje s minél nagyobb tekintéllyel léphessen fel fiatal-sága daczára a magyarok közt.²⁾

---

li Ongari convocati dicevano di non voler ridursi, se non vi andarà qualcheduno delli principi di questa casa . . .» (Dispacci di Germania, bécsi áll. levéltár.)

¹⁾ A velencei követ érdekes jelentése a doge-hoz Prágából, 1603. márczius 3. (Bécsi állami levéltár, Dispacci di Germania). Továbbá a prágai udv. kamara jelentése a titkos tanácshoz 1603. febr. 6. **Irományok XIV. sz. a.**

²⁾ Lásd : **Irományok XIV. sz. a.**

Mindenek előtt azt indítványozta a kamara, hogy valami 40 előbbkelő osztrák család szolgáltassék föl, hogy fiait Miksa mellé adja a magyar országgyűlés tartamára kíséretül. Rudolf a főlshíltásokat gyorsan el is küldötte, s valóban a legnemesb osztrák családok, mint pl. a Puchaim, Eizinger, Lichtenstein, Landau, Tiefenbach, Auersperg, Rogendorf, Kolonich, Harrach, Kuefstein, Teuffel stb. családok kijelenték készségöket. ¹⁾ Ezen kívül a király havi 6000 frtot, 200 fönyi tiszteletörséget, több osztrák étékfogót és pohárnokot ígért az ifjú főherczegnek s csakugyan oly udvart állíttatott számára össze, mint a minövel pl. Ernö vagy Mátyás főherczeg a multakban soha nem rendelkeztek. A Bécsben székelö császári tanácsosok közül a két legkiválóbb és legtapasztaltabb, Mátyás főherczeg két fő támasza: Molard Ernö alsóausztriai helytartó és Krenberg Ulrik lettek — persze az udvari kamarák, a hadi tanács tagjain kívül — kijelölve Miksa Ernö mellé első tanácsadókul. Ferdinánd főherczeg Molard Ernönek különösen szívére kötö öcsce támogatását; de a király is rá parancsolt, hogy az épen ez időre esö alsóausztriai tartománygyűlés megnyítására csak egy napra lesz szabad Pozsonyból Bécsbe távoznia. Azonkívül dolgoztatott ki instructiót számukra, hogy a magyar országgyűlésen előforduló ügyeket mikép tárgyalják, hogy a főherczeg elnöklete alatti tanácsüléseken (nem az országgyűlésen vagy a magyar tanács ülésein!) a kérdéseket a főherczeg tegye fel, jelen nem létében pedig Molard elnököljön stb. ²⁾

És így telt az idő február 24-dikéig, az országgyűlés kiírt határnapjaig, melyre (régi jó szokás szerint) egy-két lelkiismeretes főpap és követ kivételével sem a rendek, sem a király képviselője nem érkezének meg Pozsonyba. Nem is csoda. Hiszen a király még csak febr. 25-dikén küldé el Prá-

¹⁾ Lásd: Irományok XV. és XVI. sz. a. Érdekes, hogy Rudolf ismert fősvénysége mellett kiadta parancsba, hogy a nagy úri kíséretre egy krajozárt sem szabad az udvarnak költeni, »sondern wird ein jeder auf so kurze Zeit von ehrentwegen auf sein Unkosten aufwarten können . . .« Lásd: Irományok XXI. sz. a.

²⁾ Lásd a XI., XX., XXIV. sz. a. Irományokat és a XXIII. számúnak mellékletét.

gából az alig pár nappal azelőtt elkészült propositiót Miksa Ernőnek. A magyar rendek közül pedig a távolabb esőkhöz a kir. meghívók csak nagy későn érkeztek el, meg a tatár becsapások és a császári zsoldosok kihágásai miatt nem is volt oly könnyű mindjárt útra kelni; míg a közelebb esők, addig míg a főherczeg meg az éjszakkéleti megyék követei nincsenek Pozsonyban, fölöslegesnek tartották a várakozásra pénzt költeni. ¹⁾

Márczius 8-dikán, tehát majdnem két héttel az országgyűlés kitűzött határideje után, érkezék meg Miksa Ernő a maga fényes kíséretével Pozsonyba. A főntebb elősorolt családok sarjain kívül még 9 osztrák főúr és 20 előkelő osztrák lovag környezte a fejedelmi ifjút, kinek a rendek nevében Náprágy Demeter pozsonyi nagyprépost s erdélyi püspök tartott dagályos üdvözlő beszédet. ²⁾

Az országgyűlést azonban nem leheté elkezdeni, oly csekély számban valának a rendek együtt, a városi követeken kívül a legtöbb hiányozván. A tárnoki városok követei az országgyűlés halasztásából származott időt arra használták, hogy az akkoriban reformált tárnokszéki czikkek mellett korteskedvén, a jelenlevő főpapok és főurak jóakarátát szerezzék meg, hogy ha az országgyűlés alatt a czikkek publicálására kerül a sor: azok ellen kifogás ne tétessék. ³⁾

¹⁾ L. a. XXI. és XXII. sz. a. Irományokat.

²⁾ Lásd: Irományok XXVI. sz. a.

³⁾ Ennyit és többet nem tudok a tárnokjog alatt álló városok új czikkeinek az 1603-diki országgyűléshez való viszonyáról. Semmi országgyűlési irat nem szól rólok. Ide iktatom mintegy újjmutatásul azt, a mit a bártfai követek irnak e tárgyban haza: »Wir aber, nachdem man die Artikel wegen des Tarnokstuhls wird sollen im Landtag publiciren und man Besorg hat, dass etliche Artikel möchten disputierlich sein, müssen die Bischöfe und etliche Landherren wie auch etliche Stühle ersuchen, die man weis, dass den Städten geneigt sein, fürnemblich aber die, die zuvor ihrem Consens darzue geben haben; von welchen wir eine gute Antwort bekommen haben; hoffen also dass es einen gewünschten Ausgang gewinnen mochte. Die Pressburger lassen ihnen die Sache sehr angelegen sein, denn sie haben in der Zeit schon zweimal Anfechtung gehabt wegen des Tarnockrechts, also dass man sie aus demselbigen hat heben wollen. Wir, die wir dergleichen (Gott behüt dafür) nicht erfahren haben, meinen, es sei wenig daran gelegen. Ein Artikel

Miksa Ernő főherczeg ellenben az időt a kamarai pörök, különösen Illésházy pöre tárgyalatására fordította. Különösen szívére köté neki ezt Rudolf király újabban is.¹⁾ És csakugyan, minekutána a jelenlevő rendek a helytartónál tanácskozássra gyűlvén a követek nagyobb részének távolléte miatt azt határozták, hogy a propositiók fölolvását bizonytalan időre el kell halasztani s a főherczeggel küldöttség által tudatott e határozatot a főherczeg is helyeselte: a kir. előterjesztés felolvasása, illetőleg az országgyűlés megnyitása márczius 17-dikére lón halasztva s az addig eső idő a kamara-pörök tárgyalására fordítottatott.²⁾ Mindenek előtt Illésházy ügyét kezdték el és végezték be, aztán Nádasdy, Homonnay és Peteő Ferencz ügye kezdődött meg. Az ifjú főherczeg a mi nyomást csak gyakorolni tudott a magyar tanácsosokra, a pörök bírására, azt nem mulasztá el. Minő eredménynyel, nem ide tartozik fejtegetni.³⁾

Felhasználta az országgyűlés megnyitásáig terjedő időt a magyar kamara is néhány pénzügyi érdekű kisebb javaslat tételére, melyeket részben külön emlékiratkép, részben megjegyzések gyanánt Geizkoflernek vele csak most közölt javaslataira nyujtott be a főherczeghez. Noha az immár kész s királyi aláírással ellátott propositiókba e javaslatokat fölvenni nem lehetett, mégis meg kell rólok röviden emlékeznünk s pedig hármassal okból. Először azért, mert a közviszonyokat jellemzik, másodsor mert elvi jelentőségű is van közöttük, s végre harmadsor azért, mert az országgyűlési tárgyalások folyamán részben legalább tekintetbe vétettek.

Az 1593. év nyarán a Székes-Fejérvár alatt tönkre tett török seregtől óriási hadi zsákmányt foglaltak el a kereszt-

wegen der Testamente ist ausgelassen worden, ob es nun studiose geschehen sei, oder ist es sonst übersehen, kann man nicht wissen. Die Städte vermeinen, dass sie nach Prag schicken wollen umb ein neu Privilegium darüber zu erlangen...« Glatz Leonárd és Heidt Leonárd bártfai követek jelentése 1603. márcz. 12. (Bártfa város levéltára.)

¹⁾ Irományok XXV. sz. a.

²⁾ L. az országgyűlés megnyitása előtti időről a főherczeg jelentéseit. Irományok XXVIII. és XXXI. sz. a.

³⁾ Böven szól erről többször idézett művem Illésházy hűtlenségéről pöréről.

tyén hadak. Ennek eladását a kormány a szokásos helyben való kótya-vetye helyett többekre bízta, hogy az ily módon befolyó pénzt igazságos arányokban a katonaság közt kiosztassa. Az illetők részben pénzzé tették a rájuk bízott zsákmányt, részben nem tudták eladni; de sem a pénzt, sem a zsákmányt nem szolgáltatták be sem ők, sem örököseik. Azt indítványozá a kamara, hogy ezek most a kamara elé idéztessenek s ez alkalomból mondassék ki törvényben, hogy a kamara ítéletét ki hajtja végre? A törvény azonban legyen általános s vonatkozzék a közpénzek kezelőire, hogy ennek alapján aztán az adóbeszedő alispánok, szolgabírák és dicatórok ellen is sikerrel lehessen eljárni. »Mert van ugyan, -- mondja a kamara -- articulus arról, hogy a közpénzek beszedőtől és esetleg örököseitől számot kell venni, de arról nincs, hogy a végrehajtást ki foganatosítsa ellenök? Így történt azért eddigelé az, hogy ily esetekben csak kevesen jelentek meg a kamaránál az idézésre, jól tudván azt, hogy nincs törvény arról, ki járjon el ellenök s hogy a kamarának nem áll módjában javaikat elfoglalni vagy személyeiket letartóztatni.« ¹⁾

A megyei biráskodás elleni bizalmatlanság nyilatkozik a pozsonyi kamara azon indítványában, hogy a kinek valami harminczados ellen pöre volna, ne a megyében, hanem a helytartó és a kamara előtt pörölhessen, s e czélből az 1553. XIX. tezik újíttassék meg. Összefügg ez indítvánnyal az a visszaélés, melyet a harminczadfizetés dolgában a kamara oly méltán rótt meg. Gyakran megtörtént, hogy kereskedők árúikat hat-lovassal hintón hozták be az országba, mintha nemesek volnának, s nem fizették a harminczadot. Ez abusus ellen azt követelte a kamara, hogy a harminczadosnak jogában álljon bárkit megvizsgálni s a nemesektől, a kik saját használatukra, nem kereskedés kedvéért hoznak be árúkat, ha salvus conductussal ellátva nincsenek, minden árút lefoglalni. Az ellenszegülők, akár nemesek, akár kereskedők, a personalis elé idéztessenek, a ki ellenök, mint a kir. jövedelmek háborogatói ellen a törvény szerint járjon el,

Érdekes végre a kamara azon javaslata, hogy a Geiz-

¹⁾ Lásd · Irományok XXVII. sz. a.

kofler által indítványozott borfogyasztási és illeték-adó eszméjének teljes elejtésével a pénzváltókra rovassék bizonyos megfelelő adó, mint a kik a tallérok és aranyok beváltásánál nagy nyereségre tesznek szert.¹⁾

Elérkezett e közben az országgyűlés megnyitásának napja. Márczius 17-dikén reggeli 7 órakor volt a szokásos istentisztelet, melynél a magyar cancellár, Forgács Ferencz, nyitrai püspök mondotta a misét s az istentisztelet végeztével a propositiót s a kir. felhatalmazó levelet²⁾ latin megnyitó beszéd mellett nyújtotta át a főherczeg a rendeknek. A megnyitó beszédet pontról pontra tolmácsolta magyarul Náprágy Demeter s rája az ország nevében az ágyban fekvő beteg helytartó helyett a cancellár válaszolt. A megnyitó gyűlésről az ország oszlop-emberei közül négy t. i. Pethe helytartó, Szuhay kamarai elnök, püspökök, továbbá gr. Zrinyi György és Forgách Zsigmond dunáninneni országos főkapitány, betegség miatt, s aztán egy csomó felső-magyarországi elkésett megyei követ hiányzott ugyan, de azért a kir. előterjesztés felolvasásához hozzá lehetett fogni.³⁾

Mióta trónra lépett a király — mondá az előterjesztés — soha semmit el nem mulasztta, a mivel a jogara alatti országok, különösen pedig a sokat szenvedett Magyarország boldogítását előmozdítania lehet vala. Úgy tekinté magát, mint az éber tábornok, a kinek feszült figyelemmel kell mindenre vigyáznia. Így örködött az események fölött a király is, magasabb állásában mintegy tükröből szemlélvén nemcsak azt, a mi az emberek szemei előtt elvonul, hanem a jövőt is. És nem nehéz neki megítélnie, mit fog az a jövő hozni. A török Pestet elvesztvén s Erdélyben is elesvén fölényétől, mindent el fog követni Buda megerősítése és Pest visszafoglalása céljából. Van-e dicsőbb dolog annál, kérdi a király, mint a török e törekvésének ellent állni s minden személyes tekintet félre-

¹⁾ Irományok XXIX. sz. a. A pozsonyi kamara jelen iratára, mely Geizkofler javaslatának bírálata, később, illető helyen még reflektálnunk kell.

²⁾ Lásd ezt Irományok XVIII. sz. a.

³⁾ Miksa Ernő főherczeg jelentése 1603. márcz. 17. Lásd: Irományok XXXII. sz. a.

tételével a haza, a közjó, a keresztyénség érdekében vérünket ontani, hogy elérhessük azt, a mi a küzdelmeken túl mosolyogva int felénk, t. i. a béke, a nyugalom biztos reményét. Ezeket elmondandó hívta egybe a király az országgyűlést, melyen örömet jelent volna meg, ha a keresztyénség közjavanak érdekei, a tárgyalások egyéb országai küldöttségével és a külföldi követségekkel nem tartóztatnák vissza. Maga helyett Miksa Ernő főherceget küldi s kéri a rendeket, hogy a főhercegnek gyorsan, késedelem nélkül ajánlják meg, a mit az ország védelmére tőlök a kir. előterjesztés kívánni fog.

Kivánt pedig a kir. előterjesztés a pénzbeli subsidium helyett *véradót* t. i. 4000 lovas s 6000 gyalog jól fegyverzett és jól begyakorlott zsoldos toborzását és május hó elsejére táborba szállását úgy, hogy ez a hadi nép az országos magyar főkapitányok alatt ő felsége főhadvezére parancsától függjön, és 7 hóig, tehát november végéig, álljon fegyver alatt. E hadi népet ő felsége havonkint meg fogja mustráltatni s ekkor kell azt fizetni. Azokat, a kikről ily alkalomkor kisül, hogy csaltak, hadi kötelességeiket nem teljesíték: fej- és vagyonvesztés érje. A havi zsold nagyságát az előterjesztés az 1596. XX. t.-cikk értelmében a huszárra 5, a gyalogra pedig 3 magyar forintban kívánta megszabni. S mivel a nagyobb zsold és a féktelen szabadság kedvéért sok harczedzett magyar szeretett idegen zsoldba állani, sőt megtörtént, hogy némelyek még a törökhöz is beszegődtek, saját véreik ellen dühöngtek s a német császári zsoldosok iránti gyűlöletből ezeken irtózatossá állottak, másrészt pedig az idegen zsoldosnak (a mire ugyan azoknak szükségök nem volt) a kihágásokra példát mutattak: kivánta a király az 1596. és 1597. XXII. t.-cikk megújítását, a törvény tilalmát áthágók fej és vagyonvesztését.

Hogy ezt a 10 ezernyi hadat mikép toborzák be és mikép tartják el a rendek, azt a király a rendekre magokra bízta, azt kívánván csak, hogy az e czélből kirovandó adót mindenki kedvezmény nélkül, tehát ő felségei javai is, fizessék, mint erről az 1596. X., 1597. III., 1598. XV., 1599. VII., VIII., IX. 1600. III. és 1601. III. t.-cikk intézkedik.

A kormánynak készen kellett az esetre is állani, ha a

mi valószínű volt, a rendek a véradó helyett pénzdót szavaznak meg. E czélból azokra, a kik a rájok eső adót nem fizetik, az 1597. V. és 1598. XVII. t.-cikk értelmében a háromszoros összeg fizetésének kötelezettségét kívánta a propositió kimondatni. Azok ellen pedig, a kik az adófizetést bármi ürügy alatt megtagadnák, úgy szintén a behajtásban elnéző alispánok, szolgabírák és csaló adószedők ellen nemcsak az 1601-diki határozmányok megújítását, hanem azt is indítványozá, hogy ellenök ez országos főkapitányok irgalom nélkül vigyék végbe a végrehajtást. A házak összeírásánál az ezen functióval megbízott közegektől a mutatkozó csalárdságok elkerülése végett esküt kívánt vétetni a kir. előterjesztés s az 1595. VIII—XIV. t.-cikkek megújítását.

Tekintettel arra, hogy, a mint a török addig nem nyugodott, a míg 1602-ben Sz. Fejérvárt újra vissza nem foglalá, úgy az idén sem fog nyugodni, míg Pest visszavételére minden lehető el nem követett, továbbá arra való tekintettel, hogy a külföld is nagyobb segélyadásra ösztönöztessek: a király az 1601. IX. és X. t.-cikkek értelmében való általános, részleges és személyes felkelést kívánt a rendektől, olykép, hogy akár valamely főherczeg, akár bárki más a fővezér, ez ürügyül a kibúvársra ne szolgálhasson, s hogy a felkelés ne csak egy hóra szavaztassék meg a szokás szerint, hanem, ha szükség van rá, a táborozás egész tartamára. És itt erős dolgot hányt a kir. előterjesztés a rendek szemére. Annál inkább elvárja a felség e kívánsága teljesítését — így hangzott a szemrehányás — minél röstebbek voltak a rendek a tavalyi hadjárat alatt, midőn az adón toborzott katonaságnak alig fele volt fegyver alatt és ez a töredék is, a köteles hat hó helyett, csak háromig szolgált. »És mondják — hangzék tovább a szemrehányás, — hogy még ezen hadi nép közül is, mikor a török Fejérvárat visszafoglalá, Fejérvár alatt egy se volt.« Kivánta azért azt is a propositio, hogy a táborból idő előtt haza szökőkre az akasztás büntetése mondassék ki és újíttassanak meg az ez irányban hozott 1595. XXVI., 1598. XXXI., 1600. X. és 1602. VIII. t.-cikkek. 1)

1) Ezt a határozmányt csakis a fölkelésre tudom magyarázni, noha a rendetlen, össze-vissza mindenről szóló kir. előterjesztés ezt a

A honvédelmi intézkedések további sorában nagy súlyt fektetett a kir. előterjesztés Pest városának idejekorán való megerősítésére, nehogy az történjék vele, mint Fejérvárral. E célból a király Pesthez 12 napi ingyen-munkát kívánt, melyet a távolabb fekvők pénzben válthatnak meg (a kézi napszámot 16 denárral, az ígását 1 frttal számítván). A többi végvárakhoz ezenfelül kért a kir. előterjesztés 6 napi ingyen munkát, az 1602. XIII. t.-cikk szerint. Ugyancsak a végvárak élelmezésére minden telek után 2 nagyszombati mérő zabot s ugyanannyi gabonát kívánt a propositio oly módon, hogy a Dunához közel fekvő megyék a Dunapartig, a távolabb fekvők pedig a legközelebb eső városig vagy várig szállítsák saját költségökön és ott ő felsége élelmezési tisztjeinek adják át.¹⁾

A gabonának a sereg után való szállítására, azt kívánta a kormány, hogy minden 25 adózó porta egy négy-lovas vagy hatökrös szekeret tartson készen napi 1 tallér fuvarbér mellett. Ezenkívül is azonban, a hol szükség van rá, ott az illető megyék földesurai méltányos árért gondoskodjanak a fuvarról s pedig kivétel és kedvezés nélkül mindenki, szigorú büntetés terhe alatt. Ily értelemben kívánta a kormány az 1557. VII. t.-cikket megváltoztatni. Benne volt a kir. előterjesztésben a gabonakiviteli tilalom megújítása s az 1601. XX. t.-cikk szerint azok szigorú megbüntetése, a kik nyereségvágyból a töröknek gabonát szállítanak. De e mellett azt is sürgette a kormány, hogy még azok is büntetést szenvedjenek, a kikről kisül, hogy tudomással birtak ily istentelen cselekedetről, de nem jelenték fel.

Az ágyúk és lőszerkészlet vontatására újra kívánta a kormány a megyék segélyét, miután arra a kir. városok, az ország rendjeinek beismerése szerint is — 1602. XI. t.-cikk

---

fölkelésre vonatkozó pont előtt indítványozza. A mint egyáltalán a tárgyakat csoportosítani kell e történeti bevezetésben, nem pedig a kir. propositio rendetlen rendjét követni.

¹⁾ Különösen Pestnek volt erre nagy szüksége, melynek kis őrsége fizetetlen volt és éhezett. Erről tudósít Velenceze követe 1603. ápr. 7-ről (Dispacci di Germania).

— elégtelenek. Megújítandónak vélte az utak és hidak javításáról és fentartásáról szóló 1599. XX. t.-cikket.

A közbiztosság érdekében a szabad hajdúk kicsapongásai és e rabló nép tartói és pártolói ellen szóló eddigi törvények föllevenítésével (1595. XXXI. és XXXII., 1596. XXIII. és 1602. XIX. t.-cikkek) nem elégedett meg a kormány, hanem szigorítani kívánta azokat.

A közigazgatás érdekében, a szepesi kamara javaslata szerint, orvoslatot sürgetett ama visszaélés ellen, hogy némely hatalmasabb főispán a maga főemberszolgáját tukmálja alispán és országgyűlési követ gyanánt a megyékre.

A kincstár érdekében, ugyancsak a szepesi kamara javaslata szerint, tizedfizetést követelt azoktól a jobbágyoktól, a kiket a nemesek e kötelezettség alól fölmentenek, vagy a kiktől a tizedet magok a nemesek veszik meg. Úgy szintén a ruthenoktól, ráczoaktól és oláhoktól, a kik eddig — mint tudjuk, — mentek valának.

A jövőre szóló ezen intézkedések mellett a kir. előterjesztés a multba is visszatekintett s egész sorát a büntetéseknek javaslá a hadi vagy adózásbeli kötelmeiket nem teljesítők ellen. Így mindenekelőtt kívánta az 1596. XVI. és 1600. VIII. t.-cikkek megújítását azokra nézve, a kik a rájuk eső zsoldosokat a mult években a hadhoz be nem küldték vagy kellő ideig nem tartották, vagy nem a kellő időre állították vagy épenséggel visszahívták; továbbá azon földesurak ellen, a kik a felajánlott 50 denárnyi adóból zsoldost nem állítottak vagy a főherczeg mellett személy szerint fel nem kelték. Azon kapitányokat pedig, kik az efféle mulasztást elpalástolták, vagy nem jelentették, nemcsak hivataluktól és fizetésöktől óhajtá a kir. propositio megfosztatni, hanem azt kívánta, hogy a büntetésnek az országos főkapitányok által történt vagy történő végrehajtása az országos végzések közé iktattassék.

Kívánta továbbá a kormány, hogy az a hiány, mely az 1602. IX. t.-cikk szerint a 20-20 zsellérház után vagy zsellérekkel nem bíró nemeseknél a megye limitációja szerint küldendő, a rendek által önként egy hónapra megajánlott lovaság állításánál észlelhető volt, 1603-ra okvetlenül pótoltas-

sék és ennek ellenőrzése a kamarára és a kir. ügyek igazgatójára bízassék. Végül — és ez nagyon merész kívánság vala — szigorú pótlását követelte a kormány annak a kötelességmulasztásnak is (a fentebb idézett törvényes büntetéseken felül), mely tavaly abban történt, hogy a 4 ezer megajánlott magyar zsoldos¹⁾ hat hó helyett csak háromig volt táborban; vagyis, hogy a rendek az 1603-diki subsidium épségben tartása mellett három hóra négyezer főnyi zsoldost tartsanak a kir. táborban vagy ezzel egyenértékű pénzösszeget fizessenek.

Ezután a számadások felől kívánt intézkedni a kir. előterjesztés. Azt javasolta, hogy a beszedett, de el nem számolt adóról az alispánok és adószedők még az 1603-diki o. gy. folyama alatt adjanak számot a kamarának és a kir. jogügyigazgatónak hármias bírság és vagyonkobzás terhe alatt s a ki nem fizet közülök, az ellen az országos főkapitány vagy éppen a kir. hadak fővezére járjon el. Számadásra az esetleg elhalt adószedőnek örökösei mind a két ágon köteleztessenek, éppen úgy, mint a harminczadosoknak és egyéb kir. jövedelmek kezelőinek örökösei, az 1601. XV. és 1602. XVII—XVIII. t.-cikkek szerint.

Utolsó kívánsága a kir. előterjesztésnek az volt, hogy a rendek valami kis adót szavazzanak meg a katonai kórházak építésére is, igérvén befejező soraiban a király, hogy Magyarország javán és boldogságán nem szűnik meg a jövőre is, herculesi erővel munkálkodni.

Minő benyomást tón a rendekre a kir. propositio föl-olvasása, nem tudjuk. Minden szívet egy baj nyomott, minden szájból egy panasz hangzott: a császári német zsoldosok istentelen kihágásai. Alig nyitá meg az országgyűlést a főherczeg, özönével jöttek a panaszos folyamodványok hozzá e miatt megyéktől és egyesektől, s e jelenség hatása alatt a rendek elhatározzák, hogy addig, míg ezen a sérelmen, ezen a bajon segítve nem lesz, míg biztos orvoslat nem leszen kilátásba helyezve: nem fognak a királyi előterjesztés tárgyalá-

¹⁾ Hogy még ez a 4 ezer se lön állítva: arról s ennek büntetéséről a fentebbi kikezdésben idézett törvények szólnak.

sába. Ezt a határozatot márczius 19-dikén tudatta a kir. várbán székelő főherczeggel a rendeknek egy küldöttsége.¹⁾ Az ifjú főherczeg vigasztaló ígéretekkel biztatta a fölháborodott statusokat, s akár a főherczeg bizalmat keltő szavai, akár annak megfontolása okozta, hogy a király ifjú, tapasztalatlan képviselője úgyis hiába adna neki ígéretet: a rendek jobbnak látták más eszközhöz nyúlni. Rövid emlékiratot szerkesztének, és ezt nem, mint többnyire szokás volt, a főherczeghez nyújták be, hanem országos küldöttség által magának a királynak küldötték el. E küldöttség tagjai Napragy Demeter, erdélyi püspök, Kaszaházi Joó János, kir. személynök, Révay Péter, túróczi főispán, Kékely György és Kellemessy Ferencz, felső-magyarországi nemesek voltak. A főherczeg tanácsosai meggátolni igyekeztek a rendeknek e szándékát, de utóvégre se tudtak ellene mit csinálni. A küldöttség az országgyűlés megbízó levelével márczius 22-dike után Prágába útnak indult.²⁾ A rendek pedig azon elhatározással, hogy a propositio tárgyalásánál erős nyomatékkal fognak kifejezést adni sérelmeiknek, még márczius 19-dikén hozzá fogtak a válasz fölötti vitához.

Gyorsan is készen voltak azzal: márczius 22-dikén már benyújtották, kiöntve benne szívök minden keserűségét s arczul csapván vele a hadi kormányzatot.

Nem akarom ismételni azt a szomorú képet, melyet a rendi válasz bevezetése az ország állapotáról, török-tatár és főkép az idegen zsoldos pusztításairól nyújt; mert hisz ez idők minden országgyűlésén ismételve előkerül az. Az egybegyűlt rendek elkeseredett lelki állapotára vall, hogy nemcsak föltétlenül elismerték, hogy a megajánlott adó sohasem folyik be, hanem nyíltan kimondották, hogy a jövőre is így, meg még rosszabbul lesz ez, ha ennek oka: az idegen zsoldosok dulása, rablása meg nem szűnik. Ebbeli kívánalmaikban valóban a minimumra szállottak alá a rendek. Ha már nincs mód abban — mondá a válasz, — hogy az idegen zsoldosok ne Magyar-

¹⁾ Miksa Ernő jelentése Rudolffhoz 1603. márcz. 26. Lásd: *Irományok XL. sz. a.*

²⁾ A megbízó levél 1603. márcz. 22-dikén kelt. Lásd: *Irományok XXXIV. sz. a.*

országban teleljenek, ne magyar földön vonassanak össze az ellenőrzési szemlékre s a hadi szolgálatból ne magyar földön bocsáttassanak el: ¹⁾ legalább mind ez a végvárak területén történjék, hogy a baj valamivel kisebb lehessen. És fenyítse meg a fölség nem a közkatonákat, hanem vezéreiket, hadd tanulják már meg végre-valahára, »hogy a katonai erények nem a védtelen nép kirablásában, hanem az ellenségen aratott diadalokban állanak.« Ha pedig nem tud a fölség fegyelmet tartani, ha nem tudja alattvalóit a zsoldos ellen, mely az országnak régóta nem védője, hanem barbár pusztítója és istentelen ellensége, megvédeni: »*engedje meg legalább ö fel-sége, hogy a rendek magok védelmezhessék meg magokat ezen elnyomók ellen!*«

A subsidium kérdésénél a 10,000 főnyi sereg állítása helyett elégnék találtak a rendek másfél forintnyi adót minden ház után (kivéve a vagyontalanokat, a nemesi majorsági házakat és a korcsmákat) a szokásos módon; mely adót a földes urak saját erszényökből, de az általános fölkelés megváltásaképp minden ház után 2 frtra egészítenek ki, s mely adóhoz még azon személyek taksája fog járulni, kiket az 1602. II. t.-cikk (illetőleg az ennek 2. §-ában hivatolt 1595. V. és 1599. VII. t.-cikk) megnevez. Ezt az adómegajánlást azonban a rendek ahhoz a *feltételhez kötötték*, hogy a király »*a katonaság kihágásait megfékezze, és a falukon csavargó, a nyomorult népet kegyetlenül rabló csapatokat állomáshelyeikre és a végébe vezettesse.*« Felét ez adónak pünköstre, másik felét Jakabnapra kell beszedni. Minden megyének külön perceptor legyen, akár az alispán, akár más a szokásos fizetéssel, és e megyei perceptorok a beszedett pénzt három országos főadószedőnek szolgáltatják be, ú. m. a Dunán túl Joó Lász-

¹⁾ Tudni kell, hogy a hadi tábor fölöslása után azok a zsoldosok, a kik nem a császár zsoldján teleltek, hanem akár saját kívánságukra, akár szokás szerint, takarékoság szempontjából, a télre a zsoldból elbocsáttattak, midőn az országból szülőföldjük felé kivonulóban voltak, az országot csak lassan és nagy csapatokban egyesülve hagyták el, s hosszas kivonulásuk alatt jobban zsaroltak, raboltak, égettek és pusztítottak, mint a bentelelő zsoldosok. Majdnem így tőnek az ellenőrzési szemlékre csapatostul összevonuló zsoldosok is. Ezért volt oly nagy a félelem a »*mustra*« és különösen az »*exauctoratio*« (zsoldoselbocsátás) miatt.

lónak, a Dunán innen Bossányi Boldizsárnak, Felső-Magyarországban pedig Kékedy Györgynek. A három főadószedő az ily módon beszedett adót magyar zsoldosok toborzására fordítsa s a jövő országgyűlésen számot adjon. A hódoltsági jobbágyok és Slavónia adóját illetőleg a mult évi végzést újítja meg a rendek válasza, ép így az adószedést zavarókra s az adót megtagadókra vonatkozólag.

A zsoldosok fogadását, toborzását a rendek az alsó-magyarországi részekben az országos főkapitányokra kívánták bizatni, Felső-Magyarországban pedig Homonnay Bálintra vagy más magyar birtokosra, a ki ő felségének tetszeni fog. Kötelességek leszen ezeknek a toborzott magyar zsoldosokat, valahányszor a főhadvezér akarja, ellenőrzésre vezetni. A szolgálatukat elhagyókról, az idegen földre zsoldosokul szegődőkről s a zsold nagyságáról szóló kir. kívánságoknak annyiban feleltek meg a rendek, hogy e pontokra vonatkozólag a mult évekbeli czikkek megújítását mondták ki.

Az általános és részleges fölkelésre vonatkozólag a rendek csak az 1602. IX. t.-czikk megújítását voltak hajlandók megszavazni (a *személyes* fölkelés megváltásakép a földesurak a főntebb említett 50—50 denárt ajánlották meg), de alkalmat vőnek e pontnál határozottan kijelenteni, hogy, ha e részben az idézett törvény szerint való szolgáltatást nem teljesítenék, annak a török-tatár becsapásokon kívül legfőbb oka lesz az idegen zsoldosoktól való félelem, mert a jobbágyokat ez ugrasztja szét, ez széleszti el. S előre kimondták itt a rendek, hogy, ha az idén e bajt nem orvosolja a király: a rendek jelen megajánlása, az általános és részleges fölkelés nem fog semmi eredménnyel járni.

Az ingyenmunkák dolgában a rendi válasz az 1602. XIII. t.-czikkre utalt, de kívánta, hogy még a jelen országgyűlés alatt limitatio készüljön, hogy mely vidék mely végvárhoz szolgál; mert csak ekkép lehet a német kapitányok azon önkénykedésének határt vetni, mely szerint ugyanazon egy falu ismételve kényszerítettik robotmunkára, s a falu népe addig tartatik vissza, míg minden eleségből kifogyván, éhen hal. Kivánták még a rendek, hogy ő felsége magyaróvári

uradalma, továbbá Zólyom, Breznóbánya és Korpona is robotoljanak.

Gabonát semmit nem ígértek a rendek, azzal mentvén magokat, hogy az idegen zsoldosok mindent felemésztenek, miattok sokan koldulva tengetik életüket.

Hasonlóan megtagadták az ágyúk és tüzérszerek vontatását hasonló okokból.

Ellenben a gabonaszállításra, az utak, hidak javítására s a szabad hajdúkra vonatkozólag a mult évi határozatokat vélték megújítandóknak, s egészen a fölségre bízták, hogy e törvénycikkek megszegői ellen példás büntetést alkalmazzon.

Következett a tizedek s a tizedek körül való visszaélés ügye. A rendek a kir. előterjesztésnek ezt illető pontjáról hallani sem akartak. Kiktől és hogyan kell a tizedet szedni — így szólottak, — azt az előbbi évek törvényeiből jól lehet látni, »nem kellene hát most ezen változtatni és újítani, hanem az eddigi törvényeket megtartani.« S ezzel aztán kapcsolatban a ruthének, ráczok és oláhok tizedfizetéséről is mélyen hallgatnak, noha bizonyára nem hiányoztak a kormány kívánságát védők sem, legalább e népfajok tizedfizetését illetőleg, a kikiről a magyar kamara helyesen jegyzé meg, hogy mivel nem katolikus voltak miatt mentesek a tizedfizetés alól, a lutheránusok és kalvinisták ép oly joggal tagadhatnak meg a tized beszolgáltatását.¹⁾

Azok ellen, a kik a mult évben zsoldosokat nem állítottak, a fölségre bízták a rendek, hogy a törvény szerint járjon el; de a contingens utólagos pótlásáról jobbnak látták hallgatni.

Az adóhátralékok megvizsgálására és számadásvételre bizottságot neveztek ki a rendek, melynek tagjaiul a Dunántúlra a bosnyák püspököt és Megyery Imrét, a Dunán-innenre a váczí püspököt és Wizelethy Tamást, Felső-Magyarországra pedig a pécsi püspököt és Nagyszombati Gergelyt

¹⁾ Csakhogy az argumentum kissé durvábban volt fogalmazva: »Nam si causa illa, propter quam hactenus nullam dederunt decimam (t. i. hogy nem katolikusok a ruthénok) subsistat: per consequentiam illa (= decima) neque a lutheranis, et calvinistis aut alterius depravatae sectae hominibus acceptari debebit. Lásd: **Irományok XXIX. sz. a.**

választák, s egyszersmind elhatározták, hogy a kinél mi pénz van a tavalyi adószedők közül, azt az idei adószedők kezébe szolgáltatassa, a kik a pénzt katonatoborzásra és az ország egyéb szükségeire fordítsák.

A robotmunkák hátralékát illetőleg a mult esztendei törvényre utaltak, s mivel ezen hátralékok oka részben a falvak pusztulása, török rabigába hajtása, részben az a körülmény, hogy a császári zsoldosok ülnek a falvak nyakán, ki-mondották, hogy az alispánok, kiknek kötelességük volt a robotot behajtani, de a mondott okok miatt nem hajthatták be, egyszerűen fölmentendők a törvény-szabta büntetés alól.

A kórházakra kért adót azzal az okadatolással tagadták meg a rendek, hogy nincs pénzök, míg ellenben kórház a városokban és némely mágnás birtokain elég van.

Nagyjából hát végeztek volna a rendek az addig elmondottak által a kir. előterjesztéssel, s helyén valónak látták most néhány köz- és magánjogi kívánat és sérelem előadását válaszukban. Mindenek előtt főképp az országnak keleti részeiben divatba jött birtokügyi sommás eljárások ellen keltek ki. Egy idő óta, mondták, a biráskodásnak az a szokatlan s az ország törvényeivel és szokásaival ellenkező módja harapózott el, hogy némelyek egyszerű panaszára vagy vádaskodásaira ő felsége hivei kir. mandatumok, sőt egyszerű főhercegi parancsok által a helytartó, vagy éppen a kamara vagy más biztosok elé idéztetnek, birtokleveleik előmutatására kényszerítettnek s birtokügyeikben ekkép ítélet hozatik. Mivel ez az ország világos törvényei ellen van, mely azt kívánja, hogy mindenki illetékes és rendes bírása elé törvényes módon idéztessék, azért arra kérték a rendek a királyt, hogy e visszaélést tiltsa el, tekintettel az 1563. évi törvényeknek a mandatumokról szóló cikkére.

Alig érthető rövidséggel s mellékesen, e pontnál még arra kérték a rendek egy lélekzet alatt a királyt, hogy »pro exigentia temporis« a magyar tanács és cancellaria tekintélyét állítsa helyre s léptesse elő a katonai szolgálatban álló magyarokat, a mint ezt már több ízben sürgették »s a felség is más országaiban szentül meg szokja tartani.«

Sürgették aztán a Lengyelország, Silézia, Morva-, Osz-

trák- és Stájerország felé eső határok igazítását; majd áttértek egy vitát keltett nevezetes pontra, t. i. a *letét-helyek* kérdésére. Kivánságuk úgy hangzott, hogy a letét-helyek (loca depositionum), illetőleg az ezekről szóló törvényes rendelkezések tartassanak meg, senki, a ki kereskedni akar, ne gátoltassék és ki ne zárassék e helyekből, hanem szabadon vihesse be borait és egyéb áruit, szabadon raktározhassa és adhassa el, kivéve a bormérést, mely tilos. ¹⁾

Ezután néhány magánügyet ajánlottak a király figyelmébe, mint pl. Dobó Ferencz örököseinek ügyét, »a kiknek kezeiből a kamarának nem lett volna szabad megelőző vizsgálat nélkül kivennie a birtokokat;« a Pálóczy-család, gr. Zrinyi György, gr. Erdődy Péter, a Csetneky-család és Rákóczy Zsigmond pörös ügyét. Aztán fölmentendőnek vélték a rabló dulásai és hatalmaskodásai miatt 1601-ben articulus által proscibált Sennyei Miklóst, épen katonai érdemeire való tekintettel. Kérték továbbá a királyt, hogy legyen tekintettel Török Istvánnak az országgyűlés által már 1599-ben is pártolt kérésére, s adja vissza neki Pápa várát és városát a hozzá tartozó birtokokkal, mert Török István nem volt oka a vár elvesztésének, s e miatt nem is veszhet el a család birtokjoga.

Legvégül a király kivánságára b. Landau Zsigmondot két fiával együtt befogadák a magyar nemesek közé. ²⁾

A rendeknek e választát, mely a kir. előterjesztés némely pontját hallgatással mellőzte vagy könnyen siklott el fölötte, a főherczeg a hadi tanács és az udv. kamara Pozsonyban időző tanácsosaival közlé s véleményök meghallgatása után ³⁾ márcz. 25-dikén adatta be az országgyűléshez viszonyváltását. A szokásos jóakarattal fejezte ki ebben mély sajnálatát a katonai kihágások fölötte, s tudatta a rendekkel, hogy már intézkedett is szigorú vizsgálat megejtésére, sőt hogy azonkívül már a diéta előtt ő felsége a király is a birodalmi és a tartományi rendek figyelmébe, megfontolásra ajánlotta azon

¹⁾ Alább kell szólnunk az e pont fölötte keletkezett vitáról.

²⁾ A rendek válasza a kir. előterjesztésre 1603. márcz. 22. Lásd : **Irományok XXXIII. sz. a.**

³⁾ A hadi tanács véleménye hiányzik, az udv. kamaráé 1603. márcz. 23-dikáról. Lásd : **Irományok XXXVI. sz. a.**

módokat és eszközöket, melyek által Magyarországot e csapástól végre-valahára meg lehessen menteni. És épen erre való tekintettel meg nem engedheti a főherczeg — így szól a viszonyválasz, — hogy a karok és rendek a kihágó zsoldosok ellen fegyverhez nyúljanak, annál inkább, mert, ha ez szabad volna, akkor nem találna a felség német zsoldost, a ki Magyarországra kész volna jönni vérét öntendő, pedig külföldi katonaság nélkül az ország a török ellen meg nem tartható.

A subsidium megajánlásába, miután a rendek kijelenték, hogy a *véradó* nekik nagy kárakra válik, s csak *pénzadó*t szavazhatnak meg, az udvari kamara¹⁾ azon igazságos elismerése alapján, hogy a katonaság a magyar föld népét csakugyan »über die Maassen und ganz unchristlicher Weise« nyomja, a főherczeg belenyugodott, de azzal a kikötéssel, hogy ez *absolute föltétlenül* (tehát a katonaság kihágására vonatkozó záradék *elejtésével*) jöjjön a törvénybe. Ezenkívül még a házak összeírásánál és az adó beszédésénél és beszolgáltatásánál kívánt szigorúbb eljárást a kamarától kiadandó útasítás szerint. S ezzel kapcsolatban azt kívánta, hogy a mult évi adószedőktől, a mint az országos bizottság számot vett, a pénzt ő felsége kezeibe szolgáltatassák.

A zsoldosok toborzását illetőleg belenyugodott Miksa Ernő a rendek által kijelölt személyekbe, csak Homonnay ellen tön, ennek kamarai pöre miatt, az udvari kamara tanácsára kifogást.

A honvédelem kérdésénél a fölkelést a tavalyi példájára szintén elfogadta a főherczeg; de itt is sürgette, mint sine qua non-t, a *föltételes záradék* elejtését. Az ingyenmunkáknál újra kiemelte Pest megerősítésének fontosságát s 12 napi robotot kívánván, óhajtá, hogy a felség magyaróvári uradalmát egyéb megterheltetések miatt a robot alól a rendek mentesék föl.

Keményebbnek mutatkozott a főherczeg az ingyenmunkák tavalyi hátralékára vonatkozó pontnál: a hanyag alispánok ellen a »poena tripli« alkalmazását épenséggel nem akarta elejtetni. Ép ily keményen kívánta (s pedig valószínűen

¹⁾ Az udvari kamara fönt idézett jelentése.

a hadi tanács javaslatára (mert az udv. kamara¹⁾ megnyugodott a rendek válaszában) az 1602 - diki X. t.-cikk szerint a gabonaadót, minden portától egy-egy nagyszombati mérő rozstot és zabot; úgyszintén a gabonaszállítási- és ágyúvontatásra vonatkozó királyi óhajtások teljesítését.

Hogy a tizedügyek, a tizeddel való visszaélések fölött a rendek oly szépen siklottak tova: azt szemökre lobbantá a főherczeg s határozottan ragaszkodék úgy ehhez a ponthoz, mint a kir. előterjesztés ama tételéhez, mely az alispánokat creáló főurak visszaéléséről szól, s melyről a rendek — hiszen sok lehetett közöttük az ekkép creált alispán-követ — csendesen hallgattak válaszukban.

Nevezetes a főherczegnek a rendek azon óhajtására adott válasza, mely a törvénytelen idézésekre, a katonai előléptetésekre és a magy. tanács és cancellária hatáskörére vonatkozik. A mit a rendek cselekedtek, azt tette a főherczeg is. A rendek e különmemű dolgokat egy lélekzet alatt mondák el s egy kalap alá vették. Követte példájokat a főherczeg is; a különféle pontok elsejére egy kitérő, nevetségesen indokolt frázissal válaszolt, s mintha e szólammal — mert másnak nem nevezhetem — a többire is megfelelt volna, a rendi válasz más kérdésére tért át. »Miután ezen ügyeknek az országgyűlési ügyekhez semmi közük nincs, azt hiszi ő fensége, hogy jobb lesz, ha az ügyes-bajos felek magánúton terjesztik azokat eléje a fölségnek.«²⁾ Vajjon kire tartozhatott a magyar tanács, a magyar cancellária hatásköréről beszélni, ha nem az országgyűlésre?

Készakarva hagytam a *letéthelyekről*³⁾ szóló pontot a viszonzválasz ismertetésénél utoljára.

A rendi válaszban ki lőn mondva (mint láttuk), hogy

¹⁾ Irományok. XXXVI. sz. a.

²⁾ . . . »Cum haec cum negotiis diaetalibus nihil commune habeant, privatim coram Sua M^{te} per partes commodius proponi et expediri posse Sua Ser^{tas} existimat.« A főherczeg replicája 1603. márcz. 25. Lásd : Irományok XXXVII. sz. a.

³⁾ Már az Országgy. Emlékek IX. köt. 202. lapján a jegyzetben kiemeltém, hogy a »loca depositionum«-ot Herczeg István, kassai követ, magyarul »letétel-hely«-nek fordítja; azért nevezem én letéthelynek. Régi műszó. Bár több is volna !

»a letéhelyek megtartassanak« és hogy ezekbe »*mindenki* szabadon vihesse be eladás végett portékáit« stb. Ha a rendek válaszában e pontját összehasonlítjuk az 1599: XXXIII. t.-cikkkel, mely elrendeli, hogy a lengyel kereskedők kötelesek legyenek a letéhelyek árúmegállító jogát respectálni s mely t.-cikk azon alkalomból keletkezett, hogy a felső-magyarországi öt város panaszt emelt az országgyűlésen, hogy a lengyelek ezt a jogot nem respectálják, hanem bort és minden egyéb árút összevásárolván egyenest viszik Lengyelországba: ¹⁾ azt kell kérdeznünk, mit akartak az 1603-diki válasz e pontjával a rendek? Azt-e, hogy a letéhelyekül tudott városokba *mindenki* szabadon vihesse be eladó holmiját a czélből, hogy a középkori árúmegállító jog értelmében ezen bevitt árúkat az illető város polgárai vegyék meg az eladótól? a mely esetben a rendi válasznak e pontja csak következetes magyarázata, kibővítése volna a most említett 1599: XXXIII. t.-cikknek. Vagy azt akarták-e a rendek, hogy a mondott városokba *mindenki* szabadon vihesse be árúit és ott azokat a lehető legelőnyösebben — »*pro commoditate*« — adhassa el, tehát az árúmegállító jog respectálása nélkül nemcsak azon város polgárainak, hanem bárki másnak? a mely esetben a rendi válasznak e pontja egyenest ellenkezik azzal a jóakarattal, melyet a rendek 1599-ben a városok iránt a XXXIII. t.-cikk creálásában tanúsítottak.

A rendek ez utóbbit akarták, az árúmegállítási jogot egyszerűen ignorálván. Oka ennek főképp a Lengyelországgal való borkereskedésben rejlett; mert a hordós borokat a termelők az illető városokban előnyösebben adhatták el az oda jövő lengyel kereskedőknek, mint magoknak a városi polgároknak, a kik a közvetítő kereskedésből hasznot húzván, természetes, hogy csekélyebb árakat adtak a borokért, mint a lengyel kereskedők a közvetítés nélkül. Az a négy esztendő, mely 1599-től 1603-ig lefolyt, a nemeseket megtanította, hogy az 1599: XXXIII. t.-cikkben a városok iránt decretált jóakarattal nekik hátrányukra, kárukra van. Ezért iktatták bele 1603-diki válaszukba ezt a pontot.

¹⁾ V. ö. Mon. Com. Hung. IX. 202. lap.

Már az 1603-diki országgyűlés előtt fordultak elő torzsalkodások e részben a városi polgárok s a boreladó nemesek között, s panaszok mentek mind a két részről a magyar és udvari kamarákhoz. Mert a bécsi kamara felszólítására a pozsonyi kamara már 1603. január havában ¹⁾ a borbeviteli tilalom tárgyában, egyetértésben a szepesi kamarával, oda nyilatkozik, hogy, mivel a szabadabb kereskedésből csak a fiscusnak van nagyobb haszna, parancsolja meg a főherceg a szab. kir. városoknak, hogy engedjék meg a bort hordókban bevinni és eladni. Hivatkozik a magy. kamara az 1569: XVIII. t.-czikkre, a melyben meg vannak nevezve a letéthelyek gyanánt tekintett városok Lengyelország felé. ²⁾ E hivatkozással a magy. kamara a letéthelyek árúmegállító jogát úgy magyarázza, hogy az a városi polgárookra nem kedvező s a középkor árúmegállító jogának lényegével ellenkezik. Mert e jog essentiája az volt, hogy szabad volt ugyan mindkinek árút vinni be az illető joggal bíró városba, de ezt az árút csak az illető város polgára vásárolhatta meg az eladótól, az eladó csak az illető város polgárságához tartozó kereskedőnek adhatta el árúit. A magyar kamara — a fiscus hasznára nézvén — úgy magyarázta e jogot, hogy a ki, teszem, Lengyelországgal kereskedik, annak a maga árúit csak azon városokban szabad ugyan eladni, a melyek az 1569: XVIII. t.-czikk szerint Lengyelország felé letéthelyek, de itt aztán eladhatja annak, a kinek akarja.

Ha e felfogást a városok a magok szabadalmaiba ütközönek mondanák: akkor — javasolja a pozsonyi kamara — utasítsa őket a főherceg privilegiumaik előmutatására. A magyar kamara aztán informálná a királyt, a király pedig az 1569: XVIII. és 1498: XXXIII. t.-czikk alapján megvizs-

¹⁾ 1603. január 24. **Irományok XIII. sz. a.**

²⁾ E czikk azt rendeli el, hogy a régi letéthelyek állíttassanak helyre. Célja a törvénynek ez által a rossz lengyel pénz forgalomba jöttét és elszaporodását meggátolni. A dolog igen egyszerű. T. i. ha a lengyel kereskedők csak a letéthelyeken vásárolhatnak, s itt tőlük a rossz lengyel pénzt az eladók — törvény és vásári szabvány értelmében — nem fogadják el: lassankint kivész a rossz lengyel pénz s a törvény inteniója el van érve.

gálná a városi szabadalmakat s határozni fogna úgy, a mint az legczélszerűbb. ¹⁾ Az udvari kamara helyeselte mindenben a magyar kamara javaslatait s azt tanácslá, hogy ebben az értelemben kell a városokra a magyar cancellária által parancsokat küldeni. ²⁾

Már ha a magyar és udvari kamara, a szab. kir. városok e pártfogói, egy a kir. városokat oly érzékenyen érintő kérdésben így gondolkodtak: nem csodálkozhatunk azon, hogy a rendek a kir. előterjesztésre adott válaszukba azt a famosus pontot bevették. A kir. városok a pont tárgyalásánál vitát keltettek, megkísérték jogaikat kifejteni, szabadalmajukat védelmezni; de nem használt. Azután a rendek határozata ellen az ülésben tiltakoztak is s mivel tudták, hogy, ha a rendek válasznak e pontját a főherczeg elfogadja s az e szerint a conclusióba, az országgyűlési záríratba belekerül s így a királytól szentesítést nyervén, törvényté válik, ekkor hiába többé minden privilegium: hát még az nap, mikor a rendek a magok választát benyujták a főherczegnek, a királyi városok is benyujtottak e pont ellen egy tiltakozó folyamodást. Kifejték ebben, hogy e pont az eddigi törvények és a városi kiváltságok ellen van, melyek értelmében a szabad bevétel is csak a polgárok joga volt. Hivatkoztak a törvényre, mely azt mondja, hogy még azon nemeseknek is, a kiket, mint a török elől bujdosókat, a városok befogadnak, csak házi fogyasztásra szabad bort bevinniök. ³⁾ S még ez is különféleképen van szabályozva, mondották; mert más a szokás ott, a hol a környéken bor terem s más ott, a hol nem terem. A rendek e czikke a városokra haláldőfés. Mert, ha mindenki szabadon vihet be bort a városba, szabadon raktározhatja s eladhatja; akkor a városok helyzete alábbvaló a falukénál, a hol a földesúr a nem odavaló lakosnak effélet meg nem enged. A kereskedés, melyből a polgárok élnek, így tönkre megyen;

¹⁾ Az 1498. XXXIII. t.-czikk egészen a királyra bizza, hogy megtekintvén a letéthey-jogok miatt egymás közt pörlekedő városok szabadalmait, »maga határozzon a felől, mit kell cselekedni ez ügyben.«

²⁾ Hátírat a magyar kamara főntebb idézett véleményes jelentésén.
Irományok XIII. sz. a.

³⁾ Ez az 1563. LXII. t.-czikk.

a polgárok az élhetős eszköztől megfosztatnak s honnan fizessék a városok ekkor ő felségének a censust? ¹⁾

A szab. kir. városok ezen folyamodását Miksa Ernő az udvari kamarának adta ki véleménynyilvánítás végett, ez pedig a magy. kamarához tette azt át. A városi követek aranyai és ajándékai vagy okaik meggyőző volta hatott-e? nem tudom. Elég az hozzá, hogy a két kamara eddigi véleményével teljesen ellenkezőleg, a főherceg, viszonzválaszában az 1563: LXII. és 1569: XVIII. t.-cikkekre hivatkozván, a városok szabadalmainak épségben tartását kívánta a rendektől.

És most, e szükséges kitérés után, kísérik az országgyűlés tárgyalásait figyelemmel.

A főhercegi replika átvétele után a rendek abból a célból, hogy a replikára ne kelljen duplikát adni s így az országgyűlést még tovább húzni-halasztani, bizottságokra osztottak s egyenkint tárgyaltak a kormány megbizottjaival. Az összes ülésekben hangos fenyegetőzések voltak hallhatók; szokás szerint bizonykodtak a rendek, hogy a válaszukban kifejtett pontoktól semmiben nem fognak, nem akarnak eltérni: de a főherceg s a kormány képviselőinek capacitálására végre is sikerült oda vinni a dolgot, hogy, bár nehezen, de mégis létrejött az alkuvó felek között a megegyezés. ²⁾

A vita s az elért eredmény e következő pontokban culminált. ³⁾

Mindenekelőtt azt szerette volna a főherceg, ha egy formalis dolgot, t. i. a bevezetést módosították volna a rendek, mert, mint maga mondja, restelte, hogy ez a sok panasz nyomtatásban kerüljön a világ szeméi elé. Kívánta azért, hogy a »Dici enim non potest. . . « kezdetű pontot a rendek

---

¹⁾ A szabad kir. városok első folyamodása márczius 22-dikéről: Lásd: **Irományok XXXV. sz. a.**

²⁾ Miksa főherceg jelentése a királyhoz 1603. márczius 26. Lásd: **Irományok XI. sz. a.**

³⁾ Lásd erre nézve a rendek záriratát 1603. márczius 26-ról, **Irományok XXXIX. sz. a.** és Miksa Ernő főherceg zárjelentését a királyhoz Gráczból 1603. márczius 29. **Irományok XLII. sz. a.**

egészen az adó megajánlásáról szóló cikkig kihagyják, de csak annyit tudott elérni, hogy a kifejezések szelídítették. ¹⁾

Annál a kérdésnél, hogy az adózásban kik vegyenek részt, a rendek egy záradékban bevették azokat is, »quorum bona nunc Ungariae restituta sunt.« A császári tanácsosok e záradékot elejtendőnek vélték, azt mondván, hogy e záradék alatt az addig Erdélyhez tartozott javak értetvén, e clausula által az Erdélyhez való adózás lesz megzavarva; de a rendek szilárdul ragaszkodtak a záradékhoz s arra hivatkoztak, hogy közülök többen vannak Erdélyből, a kiket ő felsége maga hívott meg regalisai által, s ha e záradék elesik: ekkor sokan se Erdélyhez, se Magyarországhoz nem adóznának. A főherczeg hát engedett; a mint elejté azt a kivánságát is, hogy az adószedők a kamarától vegyék utasításukat, mert ebben a rendek bizalmatlanságot láttak magok iránt. Abba sem egyeztek bele a rendek, hogy az adóhátralékok máshová, mint a főadószedők kezébe, szolgáltatassanak, ellenben abba, hogy Felső-Magyarországon a zsoldosokat Homonnay *vagy* a kit ő felsége akar, az toborozza, beleegyeztek, mert a főherczeg itt megfordítá a lánca végét s azt fejtegeté, hogy, ha a rendek Homonnay mellett volnának, ebben a király láthatna kir. személye ellen bizalmatlanságot. Csak azt köték ki a rendek, hogy a kit a király kijelöl, birtokos magyar legyen, mert panaszaik és bajaik a szintén birtokos magyarnál hamarabb találnak elintézésre.

Az insurrectionálnál a föltételt csakugyan elejték a rendek, mint a főherczeg kívánta, de az ingyenmunkáknál nem sikerült a kormánynak Magyar-Óvár s egy-két más város mentesége. Erős harc volt az ingyenmunkák hátralékánál, de végre itt is kiegyezett a két alkuvó fél.

Már a gabonaadónál a rendek győztek s a főherczeg jelentése szerint nem marad a királynak egyéb hátra, mint arra a gabonára számítani, »was man etwa im Fall der Noth mit Gewalt wird haben können.«

A tized-ügyben szintén a rendek voltak a győztesek s pedig, úgy látszik, ügyes taktikájok következtében. Beleke-

¹⁾ V. ö. a márczius 22-diki választ a márczius 26-diki zárirattal.

verték az egyháziakat — a mint a főherczeg jelentéséből homályosan érteni lehet, s ezek aztán protestáltak a rendeknek e szándéka ellen, sőt folyamodtak a királyhoz is.¹⁾ A főherczeg úgy oldá meg a kérdést, hogy kihagyta e pontot. Ennél több nem is kellett az ezen visszaélésből hasznot húzó rendeknek! De egyúttal elmaradt a ruthének, rácok és oláhok tizedfizetése is. Oly szegény nép ez, menté magát a főherczeg, mely csak tejből és sajtból él, s ha tized alá vetik őket, félni lehet, hogy a törökhöz vagy lengyelhez pártolnak.

A magánügyeket teljesen ki akarta hagyni a főherczeg, velök együtt a magyar tanácsra és cancelláriára való kívánságokat. A rendek azonban azt állíták, hogy az ország az egyesek kérelmeit meghallgatni tartozik s hogy különben is e pontok a végzésekbe nem határozatkép, hanem kérelem gyanánt kerülnek, s ő felsége úgy határoz, a mint jónak látja. Ilyen argumentációra aztán természetes, hogy engedett Miksa Ernő és a császári tanácsosok kara.

Nem érdek nélkül való, hogy az egyes pontok fejtegetésénél azt tanácsolja Miksa Ernő a királynak, hogy, ha valami nem tetszenék ő felségének, hát egyszerűen hagyja ki. De ugyanazon jelentés utóiratában mégis arra kéri a királyt, hogy ne változtasson a végzéseken. Mert, úgy mond, először: nem érdemes, miután úgyszemint nagy jelentőségű dolgok; másodsor: tavaly is csak pár szót változtatott a végzéseken a főltség és a rendek oly nagyra vették; ha most újra változtatásokat tenne a király, jövőre még nagyobb lármát csapnának s alkalmat vennének magoknak *a király személyes jelenlétét annál erősebben sürgetni*. Harmadszor: arra figyelmeztette a királyt a főherczeg, hogy a rendek a király személye helyettesítőjének fölhatalmaztatását teljesnek veszik és magyarázzák, a mint ezt neki, a főherczegnek ki is jelentették, s ha most változtatna valamit a király a közös megállapodással hozott végzéseken, hát jövőre, a fölhatalmazást s helyettesítést semmi esetre se fogadná el az országgyűlés.

Egyedüli kivételt a letéthyelyekről hozott czikkre javasol a főherczeg, a mi nem is csoda, mert e pontnál a megegyezés

¹⁾ E folyamodás nincs meg; azért nem is tudok e pontról pozitívabb dolgot.

eredményekép oly csodálatos egyveleget alkottak a rendek s a főherczeg, mely a maga nemében unicum. Egy nonsens, egy contradictio. Egy mondat, melynek második fele arczul csapja az elsőt. Megmaradt a czikk fogalmazása úgy, a mint a városok ellenére a rendek a válaszba beiktatták volt; de hogy a városoknak is eleget tegyen a főherczeg, hát hozzáragaszták, hogy az 1563: LXII. és 1569: XVIII. t.-czikkeket meg kell tartani.

A legszebb alkalom a torzsalkodásra, az ököljog érvényesítésére városok és hatalmasb nemesek közt; mert a czikk első fele a nemesnek, második a polgárnak ad igazat. Siettek is ezt a kir. városok második folyamodásukban ¹⁾ kifejteti a főherczeg előtt, kérvén őt, hogy, ha már ez ellenmondást nem szüntetheti meg, legalább informálja a királyt, a ki bizonyára meg fogja tudni védeni a városokat, mint a korona peculiumát, jogaikban és kiváltságaikban. Ezen kívül tanácsosnak látták a városok a nádori tiszt helytartója Istvánffy előtt a végzések e czikke ellen ünnepélyes óvást tenni, a mi még az nap meg is történt Kassa, Pozsony, Sopron, Bártfa, Lőcse, Eperjes, Kis-Szeben, Nagy-Szombat, a bányavárosok, Szokolca, Zágráb és Varasd követei részéről. ²⁾ Nagyobb biztonság okáért aztán magához az uralkodóhoz is adtak be egy harmadik folyamodást a városok, ³⁾ a melylyel egyelőre el is érték céljokat. Mert a prágai udvari kamara eleinte, a városok folyamodásának olvasása előtt, azon nézetten volt, hogy a főherczeg tanácsa ellen a végzések közt változatlanul szentesítse a király a letéthyekről szóló pontot is; ⁴⁾ de gyorsan ellenkezőre változtatta véleményét alig pár napra rá, midőn a városok beadványát követeik információjával (és szokásos aranyaival) kézhez vette. »Tüstént látható — mondá az érdeemes udv. hatóság a maga nemes gondolkodásával — hogy a magyarok e czikkal csak a német polgárság elnyomására czé-

¹⁾ 1603. márcz. 26. Lásd: **Irományok XXXVIII. sz. a.**

²⁾ Lásd az óvást: **Irományok XLI. sz. a.**

³⁾ 1603. ápril közepén a t.-czikk szentesítése előtt. Lásd: **Irományok XLV. sz. a.**

⁴⁾ A prágai udv. kamara jelentése a titkos tanácsban 1603. ápril 7. Lásd: **Irományok XLIII. sz. a.**

loznak, a mit már különben Ferdinánd és Maximilián alatt, különösen Pozsonyban, minden úton-módon megkísértének s a mit legutóbb is a városok tárnok-jogának megnyirbálásával cselekedni akartak.«

Veszedelmes dolognak declarálta a prágai udv. kamara, hogy a rendek oly végzést hozhassanak, mely a királynak praejudikál, mert a király kegyelmi tényeit és jótéteményeit (értsd: a városoknak osztott szabadalmakat) megsemmisítheti. Az volt a prágai kamarások véleménye, hogy e cikk sorsa fölött ily értelemben a magyar tanácssal és kamarákkal kell még tanácskozni.¹⁾ Szükség azonban erre már nem vala; Himmelreich kir. titkár a titkos tanács megbízásából a szentesítés előtt, midőn cikkelyekre osztá, szokás szerint, a végzéseket, a letétheyekről szóló cikket épségben hagyta ugyan, de hatályát ezzel a záradékkal: »-- a mely cikk felől ő cs. és kir. fölsége bővebb értesülést szerezvén, kegyelmesen fog határozni -- « megsemmisíté;²⁾ mert csakugyan így nyert a cikk szentesítést.

Miksa Ernő főherczeg még márczius 26-dikán eltávozott Pozsonyból s miután Gráczból föntebb ismertetett zárjelentését is beküldé császári bátyjához: a prágai udvari kamara összeült volt a fölött tanácskozni, hogy a főherczeg, mint a király teljhatalmú képviselője és e teljhatalomban bízó rendek közt közös megállapodással létrejött végzéseken mit lehetne és kellene változtatni!

És változtatott sokat a prágai udv. kamara javaslatára a titkos tanács, illetőleg ennek megbízásából Himmelreich, királyi titkár a magyar cancelláriánál. Hiába volt a kemény harcz Miksa főherczeg és a rendek között; hiába Miksa főherczeg kérése a királyhoz. Mind ez nem használt semmit: *a rendek végzése hihetetlen módon megcsonkítva került királyi szentesítés elé, hogy így megcsonkított alakjában törvénynyé váljék.*

Himmelreich szerint ez szokásos, jogos eljárás volt.

¹⁾ Lásd: **XLV.** számú Iromány hátiratát.

²⁾ Lásd: **Irományok XXXIX. sz. a.** Himmelreichnek e ponthoz tett jegyzetét.

() szorinte csak olyasmit nem vula szabad a rendek végzéséhez toldani, a miről a rendek nem határoztak; de a végzésben benlevő egyes czikkekekhez valamit hozzá tenni, vagy elvenni belőlök valamit, vagy a czikkeket »kijavítani« szokás vula. E nézetének adott ő kifejezést akkor, midőn a prágai udv. kamara azt kívánta, hogy a szentesítéskor esetleg a tizedről be lehetne venni valami czikket, a mi a végzésben nem volt bent. ¹⁾

E nézetet a titkos tanács acceptálta; új czikket nem szúrt be a végzések közé, de kihagyta mind azt a végzésekből, a mit a prágai udvari kamara kihagyandónak javasolt és úgy iratta alá a királylyal a megnyírt czikkeket.

Ezek a kihagyások pedig a következők voltak:

Mindenekelőtt kimaradt a bevezetésnek több mint fele, mert a titkos tanács mind azt a keserű panaszt, mind azt a merész szemrehányást kihúzatta, mely a zsoldosok égbekiáltó gázságairól s az ország nyomoráról és szenvedéseiről szolt. ²⁾ Azt lehetne mondani, hogy oroszlánból uszkárt csinált a titkos tanács.

Kimaradt az, hogy Zólyom, Breznóbánya, Korpona és a magyaróvári uradalmak jobbágyai is szolgáljanak a közmunkához. Azzal indokolta ezt a prágai kamara, hogy a 3 előbb említett város oly szabadalmakat élvez, mint a kir. városok, és privilegiumaik nem régiben lőnek megújítva.

Azt a pontot, mely a kamarák elé való törvénytelen idézés eltiltásáról szol, roppantul megkurtitá a titkos tanács a prágai kamara javaslata szerint — s még e megkurtitott szöveghez is hozzátoldá Himmelreich, hogy »ez ügy felől ő felsége kegyesen vizsgálatot rendel, s a mennyire az idők állapota engedi, a bajt orvosolni fogja.« Ellenben az a pont, mely a magyar tanács és cancellária hatásköréről, a magyar kato-

¹⁾ Himmelreich megjegyzése a prágai udvari tanácshoz intézett ápril 7-diki jelentéséhez (Irományok XLIII. sz. a.): »Und [ich] waiss nie, dass man etwas geändert oder schriftlich einbracht [hätte], was im Schluss [a rendek végzésében] nit einkommen, Aber Articulos corrigiert, darzu gethan oder gar ausgelassen, ist wol bräuchig.

²⁾ Lásd a XXXIX. sz. Irományban a szögletes zárjel közt lévőket úgy e pontra, mint a többi kimaradt pontokra vonatkozólag.

nák előléptetéséről szól — miután ezek a prágai kamara véleménye szerint ő felségének praejudicálnak, — *teljesen kimaradt*. És e részben Himmelreich is bűnös. Nemcsak azt mondá, hogy »hadd boszankodjanak a rendek,« nemcsak hogy, daczára Joó János kir. személynök ama kijelentésének, hogy, ha e pontok kimaradnak, jövőre a rendek a kir. helyettes plenipotentiájára mit se fognak adni — pártolta a prágai kamara véleményét; hanem még gúnyolódott is a jó titkár. »*Régi nóta a rendek e kívánsága* — mondá Himmelreich, — s elég bőven tettem róla jelentést a rendek folyamodásánál¹⁾ Coradaciuss [birodalmi vicecancellár] úrnak; mert *lehetetlen a rendek ezen kívánságába beleegyezni, hogy ők tartsák a magyar kormány gyepölit, s minden jó rendet fölforgassanak!*²⁾ Így beszél a magy. cancellária titkára a magyar cancellária tekintélyét emelni kívánó követeléséről a rendeknek!!

Kimaradt végre a Dobó örököseit, a Zrinyi György és a többiek pörét illető pont teljesen, úgyszintén a Sennyey megkegyelmeztetését decretáló czikk; nehogy az a látszata legyen — mondák a prágai udvari kamara bölcsei, — mintha a rendek kegyelmeztek volna meg neki; de ha Sennyey jó s kegyelmet kér: ő felsége a rendek kívánsága szerint megadhatja azt.

Igy került a rendek végzése a kir. szentesítés elé, s így, ily kegyetlenül megnyirbálva vált szentesített törvénynyé. Azt kell kérdeznünk: mit ért a főherczegnek adott teljhatalom? nem játék volt-e az a főherczeggel és a nemzettel? Azt kell kérdeznünk: ért-e még valamit az a magyar közjogi elv, hogy országgyűlés és király *együtt* hoznak törvényeket? Valóban csak az hiányzott még, hogy a király önhatalmilag iktasson

¹⁾ Erről később lesz szó.

²⁾ »... *Das ist ein altes Lied* und habe hierüber ad supplicationem Statuum Herrn Coraducio gnugsamen Bericht gegeben. *Denn das ist ihnen* (a magyar rendeknek) *zu bewilligen unmöglich, dass sie absolute das hungarisch Regiment dirigieren und alle gute Ordnung confundieren sollen. Und ob sie's wol verdriessen wird*...« stb. Himmelreich jegyzete a prágai udvari kamara 1603. ápril 7-diki jelentéséhez. Lásd: **Irományok XLIII. sz. a.**

törvénybe tetszése szerinti dolgokat, mint ezt később az 1604. évi XXII. t.-cikkkel meg is cselekedte.

Meg kell még — befejezés gyanánt — arról a küldöttségről emlékezni, mely az országgyűlés megbízásából Prágában a királynál járt.

A király már jóval az országgyűlés megnyitása előtt nesztét vévén, hogy a rendek küldöttséget akarnak hozzá menesztetni, leirt Pozsonyba a főherceghez, hogy az előkelőbb egyházi és világi rendeknél hasson oda, hogy ez a küldöttség elmaradjon, mert ő — a király — nem látja okát semmi efféle követség küldésének, s ez épenséggel nem is tetszenék neki. ¹⁾

A rendek mindamellett megválaszták a küldöttség tagjait, mint mondám: Náprágy Demeter erdélyi püspököt, Kaszaházi Joó János kir. személynököt, Révay Péter túróczi főispánt, Kékedy György és Kellemesy Ferencz felsőmagyarországi nemeseiket, a kik márczius 22-dike után el is indultak Prágába. A királynak hát nolle-velle fogadnia kelle hű Magyarországa követeit, s a szokásos, bár aránylag rövid várakoztatás után adott is nekik ápril 15-kén kihallgatást, a melyen Náprágy vitte a szót, átnyujtván az ország sérelmeinek emlékiratát. ²⁾

Az emlékirat mindenekelőtt a német zsoldosok, különösen a vallonok, leírhatatlan pusztításai miatti nyomort részletezi. Nyíltan kimondja, hogy az ország e zsoldosokat nem védelmezői, hanem legkonokabb ellenségei gyanánt tekintti, hogy a pogány korántsem pusztít úgy, mint a keresztyén zsoldos, s hogy a föld népe elkeseredésében már nem egyszer fogott a török mellett a keresztyén csapatok ellen fegyvert. Ezért arra kéri a királyt: fogadjon az idegen zsoldosok helyett magyar katonaságot és a hadviselésben vegyen példát a töröktől, a ki saját ditióját lehetőleg kiméli, s csak akkor, ha a végső szükség kényszeríti, veszi igénybe saját tar-

¹⁾ Rudolf leirata Miksa Ernő főherceghez 1603. márczius 13. Lásd: **Irományok XXX. sz. a.**

²⁾ A datumot, s azt, hogy Náprágy volt a szónok, Illésházy följegyzéseiből tudjuk. Monum. Hung. Script. VII. 114. l.

tományai termékeit, s a táborozás végeztével a véghelyeket jól megrakja katonával, a többi hadakat pedig elbocsátja a zászlók alól, nehogy a föld népét kiszivják.

A sérelmek második és harmadik pontja a kormányzás, közigazgatás és igazságszolgáltatás körüli bajokkal foglalkozott promiscue. Ő felsége minden országában és tartományában ezen országok cancellariáját, tanácsát használja azok ügyeiben. Egyedül Magyarország az, mely több részre van szakítva, ¹⁾ a melynek cancellariája s tanácsa elhanyagoltatik. Mindent a kamarák és a hadi tanács tárgyalnak, s magyarok és magyar tanácsosok vagy épen nem, vagy csak teljesen jelentéktelen ügyeknél kérdeztetnek, míg régibb időben még Prágában is minden magyar ügy elintézése előtt kikérte ő felsége magyar tanácsosai véleményét. Az ügyes-bajosok idegen hatóságokhoz kénytelenek fordulni, s a legkisebb dologban is egyiktől a másikhoz kell szaladgálniok. De tönkre megy az igazságszolgáltatás is, mert törvényülések vagy nem tartatnak, vagy az ország rendes birái megszorításokat kénytelenek túrni. Sokakra, kihallgatás nélkül, egyszerű vádra kir. mandatumok küldetnek. S különösen a magszakadások eseteinél mindennapos dolog a törvénytelenység. Kérték hát a rendek a királyt, hogy a magyar ügyek tárgyalásának, elintézésének régi normáját hozza vissza.

Végül a sérelmi irat egy pontja arra tette figyelmessé a királyt, hogy a hadi pályán lévő magyarok soha elő nem léptetnek, a mi azt fogja okozni, hogy a hadi erények a magyarban apránként kihalnak. ²⁾

A válasz, a mit a küldöttség az emlékiratra hosszas várakozás után kapott, semmitmondó vala. A katonai kihágásokat lelke mélyéből fájlalja a király, a bűnösökre szigorú büntetéseket fog szabni. Hogy a magyar ügyek elintézésének

¹⁾ Úgy értendő ez, hogy pl. a slavon végvárak a gráci hadi tanácstól függtek, tehát a hadi ügyekben a bécsin kívül a gráci is mint koordinált főhatóság parancsolt az ország egy része fölött. A bányavárosok bányáügyei az alsó-ausztriai kamarától függöttek stb. Tehát csakugyan szét volt szagatva adminisztratív tekintetben az ország.

²⁾ Az emlékiratot lásd **Irományok XLVI. sz. a.** Lásd Illésházy-nál is idézett helyen a 102. és köv. lapokon.

régi módja változott volna : arról nincs ő felségének tudomása, semmit nem óhajt inkább, mint azt, hogy a cancellár és néhány magyar tanácsos mindig személye körül legyen ; de ha nincsenek jelen, ő, a király, azért nem hanyagolhatja el kötelességét, nem hagyhatja az ügyeket elintézetlenül. A katonai előléptetésekre nem is reflectált a válasz. ¹⁾

A küldöttség re infecta távozott, több mint hat heti időzés után, Prágából.

---

¹⁾ A május 9-dikén kelt kir. választ l. **Irományok XLVII. sz. a.**
Lásd Illésházy nál is id. helyen, 129. lapon.

ORSZÁGGYÜLÉSI ÍROMÁNYOK ÉS TÖRVÉNYEK.

I.

1602. deczember 17.

A pozsonyi kamara véleménye Mátyás főherceghez az 1603-diki magyar országgyűlésre készítendő kir. előterjesztés tárgyában.

Serenissime princeps etc. De tempore celebrandae dietae et articulis in illa proponendis tum de restantiis quoque annorum praeteritorum, quantaenam illae sint et apud quos haereant, requirit clementer vestra serenitas per benignas mandati sui litteras secunda et decima tertia huius editas nostram demissam opinionem.

Quod igitur ad primam quaestionis partem attinet, negotium dietae ipsius in diligentem et accuratam consultationem vocavimus, an commodum, utile et necessarium sit, dietam aliquam hoc tempore celebrare. Ita autem rem comperimus, satius esse, ut unusquisque comitatus per benignissima sacrae caesariae regiaeque Maiestatis domini nostri clementissimi mandata statim requiratur de subsidio ad continuandum et prosequendum hoc bellum praestando quam ut dieta aliqua celebretur. Usu enim et experientia didicimus sub dietis praeteritorum annorum, tantum fere per regnicolas fuisse insumptum, quantum oblatum per eos subsidium constituebat. Si quando autem dieta opinione tardius protracta est, vel hoc maxime anno protraheretur propter querelas comitatum contra gentes illas, quae et praeterito anno in regno hoc hybernarunt et fortassis hoc quoque anno hybernabunt, qua ratione

maiores etiam sumptus quam annis praecedentibus inaniter profunderentur, et tempus frustra extraheretur, nec obsidioni Budensi, quam — cum urbs Pesthiensis singulari dei beneficio sub felicibus auspiciis serenitatis vestrae recuperata nunc etiam a nostratibus teneatur, — denuo et quidem paulo maturius quam alias obsidendam credimus, christianus exercitus ita mature vacare posset. Et pertaesi quodammodo regnicolae quoque sunt, praesertim hinc longius dissiti, toties et per singulos annos magis in expensis tam longinquo itinere ad die tam venire. Et vix etiam novum quid concludi in futura dieta posset, quod iam antea scripto compraeensum et in articulos dietarum annorum praeteritorum relatam non esset. Praeterea inaudimus etiam et subintelligimus ad partem, vestram serenitatem in sacrum Romanum imperium pro conventu sive comitiis imperialibus ibidem celebrandis nomine et in persona sacrae caesareae regiaeque maiestatis profecturam esse, ac si qua in regno hoc dieta instituenda erit, acta et tractationes dietales certis quibusdam commissariis demandatas iri. Igitur vel propterea etiam suadere non possumus, ut in absentia serenitatis vestrae generalis conventus statibus et ordinibus regni huius indicatur; veremur enim, ne ad commissariorum instantiam difficiliorese sese exhibeant regnicolae in praestanda aliqua contributione, nec videtur consultum, hoc turbulento rerum statu existente per commissarios negocia dietalia tractare. Posset autem per supradicta mandata ad comitatus edenda idem subsidium a singulis comitatibus in pecunia et vecturis postulari, quod anno superiori petitum et obtentum fuit. Nam eo auctius aliquid praestare certe non possunt, cum nullus comitatus ex eo tempore ditior sed quilibet potius deterior et magis pauper evaserit. Sic etiam tempore necessitatis insurrectionem generalem postulandam censeremus, quam cum hoc quoque anno ad benignissimam serenitatis vestrae requisitionem praestiterint, impetrari ab illis posse non diffidimus.

Sed antequam talia mandata scriberentur, ad facilius obtinenda ista subsidia gentes istae, quae apud miseram plebem gratis vivunt, et omne genus immanitatis et turpitudinis in illam impune patrant et exercent, e regno hoc educendae

et damnificati ex eorum stipendiis contentandi essent; spesque regnicolis fieri deberet, quod propterea sua sacratissima caesarea regiaque maiestas sacro Romano imperio nunc conventum indicere dignata est, ut maius quam unquam alias subsidium pro exolvendis militibus, ne in posterum ob non praestitam illis solutionem in regno hoc eos iusto diutius morari contingat, impetret et obtineat. Nam si amoti et educti e regno damnoque affecti persoluti non fuerint, metuendum, ne regnicolae istis mandatis concitentur magis ad querelas faciendas quam permoveantur ad subsidium conferendum. Huiusmodi autem mandata tempestive cum clausula illa, ut quilibet comitatus directe absolute et de facto sese superinde resolvat et suae maiestati, qualiter huiusmodi benignissimae suae maiestatis requisitioni obsequi velit, rescribat, scribenda et ad ipsos comitatus transmittenda esse humiliter existimaremus.

Sed etsi serenitas vestra seligeret magis dietam celebrare quam mandatis istis uti, temporis tamen brevitatis id prohibere videtur, nam publicatio dietae ad minus praecedere debet dietam uno integro mense; donec autem mandata describentur et per suam maiestatem expedientur ac ad sua loca perfērentur, etiam alter mensis evolvetur et in celebranda ipsa dieta tertius quoque vel eo aliquid amplius consumetur. Quando autem fiet confirmatio articulorum? Quando reportabuntur? Quando emittentur iudices nobilium ad connumerationem vel rectificationem domorum? Quando exigetur dica? Quando miles conducetur? Interea vero temporis metuendum, ne quid adversi Pesthiensi civitati accidat; nam et hostis Turca procul dubio hoc anno tempestivius quam alias expergiscetur et in rem suam intentus erit.

Si tamen serenitati vestrae haec nostra sententia displicuerit et omnino statuerit, ut comitia fiant, possunt illa ad dominicam Invocavit vel ad festum divi Matthiae apostoli publicari. Pro loco autem nominamus serenitati vestrae humilime Posoniensem civitatem, credimus interea temporis aërem dei benignitate salubriorem fore et luem hanc contagiosam cessaturam. Nam haec civitas longe commodior est et pro persona serenitatis vestrae et pro aliis, qui ad dietam vene-

rint, caeteris civitatibus; aut si interea hic pestis non cessaret, Novizolium.

De articulis autem extra subsidium, quod postulabitur, in ipsa dieta proponendis, quid nunc dicamus, non habemus, nam ut superius perscripsimus, extant satis multi articuli in decretis regni expressi, dummodo illi observarentur, non esset necesse plures condere. Si tamen medio tempore aliquid occurrerit, quod merito in articulos referendum videbitur, de eo postea serenitatem vestram humiliter informabimus, ubi intellexerimus, quidnam serenitas vestra de celebranda vel non celebranda dieta benigne decernere dignata fuerit.

Quod si autem necessitas dietae inspicienda est, eam causari possent causae fortassis fiscales, quales sunt magnificorum Francisci Petheő, Thomae Nadasdÿ, Valentini Homonnaÿ et Stephani Illeshazÿ; sed et in his quid simus obtenturi, dubium est. Nam quod concernit factum Francisci Petheő, si is illud negaverit (prout iam etiam negat), res ad probationem reicietur et ad summum iuramentum quinquagesimomet ei decernetur, qui si iuraverit (prout iuraturus creditur), erit finis causae illius. Thomas Nadasdÿ clientela et affinitate pollet et favoribus hominum instructus est; is quoque exceptionibus multis utetur, et si volet, petet par, quod illi denegari non poterit et fortassis in sola receptione parium causa quoque ista pro eo tempore haerebit nec illa vice iudices ulterius in ea progredientur. Valentinus vero Homonnaÿ fuit in tractatu cum vestra serenitate in proxime praeteritis comitiis, et vestra serenitas praescribere illi tunc clementer dignata fuit certas conditiones, sub quibus illi gratiam facere et litem contra ipsum intentatam eidem remittere velit, ut nimirum decem mille talleros in sublevamen aliquod praesentis belli numeraret, milites equestris et pedestris ordinis certo numero in castris interteneret ac iuri suo successorio in bonis Georgii Homonnaÿ sperato renunciaret. Quod igitur summam decem millium tallerorum concernit, in numeranda illa in frumento vino et pecunia credimus ipsum nihil difficultatis facturum. Milites autem quales et quo numero etiam sub proxima obsidione Budensi penes serenitatem vestram habuerit, hoc serenitati vestrae magis constare potest quam

nobis. Ut vero iuri successorio in bonis Georgii Homonnaÿ habito abrenunciet, cum dictus Georgius nunc versetur in tractatu cum sua maiestate et pro impetranda gratia capiti et bonis extra Therebes, supplicet, ac si illum obtinuerit, ipse sit futurus haeres et dominus bonorum ex gratia et clementia sacrae caesareae regiaeque maiestatis ipsi restitutorum, idem Valentinus amplius non videtur urgendus. Et profecto satius duceremus acceptare ab eo dictos decem mille talleros et imponere ei, ut pro hoc praesenti quoque anno penes serenitatem vestram aut generalem belli ducem certos milites et pedites in castris aleret quam negotium hoc dubio litis eventui committere. Restat causa Stephani Illeshazÿ, sed et eius revisionem serenitas vestra clementer prorogare et, ut a sua maiestate superinde audiatur, ei benigne annuere dignata est.

Vellemus autem et causam contra magnificum Andream quondam Balassa ob nuptui traditam privignam suam Susannam Serédÿ Polono duci Janusio de Oztrogh superioribus annis motam per successionem patri in bonis in filios eiusdem Andrae Balassa et ademptionem arcis Makovicza in magnificum Sigismundum Rákóczÿ condescendi facere, nisi obstaret gratia illa, quae eidem Andrae Balassa et Susannae Serédÿ consorti dicti Janusii ducis per sacratissimam caesaream regiamque maiestatem postea facta fuisse perhibetur. Pro cuius exemplo requirendo nobisque transmittendo ut serenitas vestra ad antefatam suam maiestatem benigne scribere dignaretur, antehac serenitati vestrae supplicavimus, sed illud hactenus non accepimus, vel fortassis erit in libro regio, qui nunc una cum sigillo per dominum locumtenentem antea cancellarium serenitati vestrae resignatus est et ignari eius, data ne illis fuerit talis gratia aut non? in dubio versamur, quid facere et quomodo causam illam resuscitare debeamus.

Sed tametsi praemissarum istarum causarum alius esset status et foelix finis et eventus illarum sperari posset, tamen ob temporis brevitatem eas in futura dieta vix iudicari posse credimus. Nam absolutis publicis negociis illico quilibet domum, alius ad res suas oeconomicas curandas, alius ut se ad bellum et futuram expeditionem paret et instruat, alius ut se familiamque suam contra istas gentes, quae nunc passim hinc-

inde per pagos et possessiones locatae sunt, tueatur, prope-
rare solitus est et is beator est, qui primo et citius discedere
potest. Magistri quoque prothonotarii et alii tabulae regiae
suae maiestatis iudices et assessores mox dilabuntur. Vestra
autem serenitas sub finem dietae cum dominis consiliariis
aliis diversorum negociis occupatur et supplicationibus revi-
dendis vacare consuevit.

Rebus igitur praemisso modo se habentibus si ob hanc
considerationem dieta instituenda sit, ut praedictae causae
fisci promoveantur, veremur ne irrita fiat intentio ista et
eaedem sine omni sperato fructu ex ipsa dieta vel ob solam
quoque temporis brevitatem extrahantur. Reliquae autem
causae, si quae essent extradietales et extraordinariae, nacta
bona commoditate in uno certo et brevi aliquo termino coram
propalatino vel domino locumtenente iudicari poterunt. Quod
vero concernit restantias dicarum, quantae illae sint, ad-
iunctus docet extractus.¹⁾ Atque haec habuimus ad praedicta
benigna serenitatis vestrae mandata rescribere. Deus aeter-
nus vestram serenitatem servet diutissime salvam et incolu-
mem. Posonii 17. Decembris anno 1602.

Eiusdem vestrae serenitati fideles servitores camerae
Hungaricae praefectus et consiliarii.

Stephanus episcopus Agriensis m. p.

Casparus Heölgÿ m. p.

Nicolaus Perekedÿ m. p.

Postscripta. Extractus iste de restantiis dicae, cuius
superius mentio fit, ita subito describi non potuit; laboratur
autem in eo conficiendo etiam modo, qui quam primum descri-
betur, eum serenitati vestrae illico humilime transmittemus.
Datum ut in litteris.

Külczim: Serenissimo principi ac domino domino Matthiae archi-
duci Austriae etc.

(Eredetije a bécsi udv. és áll. levéltárban.)

---

¹⁾ Lásd a postscriptumot.

II.

1602. december 20.

A szepesi kamara véleménye Mátyás főherceghez az 1603-diki magyar országgyűlésre készítendő kir. előterjesztés tárgyában.

Serenissime princeps etc. Intelleximus demisse clemens mandatum serenitatis vestrae de termino futurae dietae praefigendo articulisque in ea pro salute publica defensioneque patriae proponendis die 2. currentis mensis decembris editum.

Ad terminum quod attinet, usu multorum annorum compertum est, nullum tempus generali conventui aptius constitui posse quam quadragesimae initia. Itaque festum purificationis beatae virginis Mariae nostro indicio nominari posset; tamen vix ante initium quadragesimae conventuri sunt ordines.

De negociis pro salute publica et defensione patriae in dieta tractandis multa singulis annis, cum iis de rebus nostra expetita fuit opinio, perscripsimus, signanter vero die 12. Decembris anno MDC et 15. eiusdem mensis anno proxime praeterito MDCL, quorum pleraque repeti et denuo in instanti dieta urgeri non incommode posse videntur.

Subsidium idem, quod hoc anno contributum fuit, denuo postulandum decernendumque esse videtur reductis in memoriam et de novo confirmatis articulis octavo, nono, decimo, undecimo, duodecimo, decimo tertio et decimo quarto anni millesimi quingentesimi nonagesimi quinti. Sed (ut literis supradictis antehac quoque ostendimus) magna in domorum connumeratione fit fraus et abusus, minuitur in dies domorum numerus non modo in iis oppidis et pagis, quae vel hostium incursionibus vel militum condescensione vastantur, sed etiam in iis locis, quae integra sunt et minus incommodorum illorum sentiunt. Sanciendum igitur severissime est, ut vicecomites et iudices nobilium nullo vel favoris vel personarum vel munerum respectu habito iuste domos in quolibet pago et oppido connumerent et verum ac integrum, quot nimirum populosas compererint, numerum conscribant.

Insurrectio personalis diligenter urgenda, si fieri posset

non pro uno tantum mense sed tam diu, donec rei necessitas vel periculi magnitudo exegerit.

In confiniorum permansione salutem publicam consistere, non est dubium. Nullius tamen rei quam confiniorum minus habetur ratio; pro piaculo habet vulgus hominum quicquid pro militum praesidiariorum, qui confinia custodiunt exigitur necessitate: non solutione ulla pecuniaria, non annona (dempto eo exiguo, quod in proxime praeterita dieta de modio Tirnaviensi decretum, sed ne id quidem rite praestitum est) non lignis, non molendinis, non vectura, non aliis ullis rebus ea iuvant, nihil infensius auditur, quam cum subsidium aliquod pro confiniorum usibus postulatur. Arces illas esse aiunt sacrae caesareae maiestatis et milites praesidiarios esse stipendiarios suae maiestatis; atque ideo earum curam nihil ad se pertinere autumant; tanta est nonnullorum coecitas, ne amentiam dicamus.

Attendere illi deberent sub confiniorum permansione se quiescere, uno confiniorum (post dei gratiam) beneficio se uxores liberos salvos vivere, libertates conservare, bona tuto possidere, proventus libere percipere, opes colligere. Si amittentur ob inopiam confinia (quod misericordissimus deus avertere dignetur) quid horum habebunt? Non modo bonis omnibus orbabuntur, sed patria etiam sede pulsati non habebunt, ubi extorres honeste vivere possint. Frustra tum neglectum a se subsidium, frustra recusata patriae auxilia amissasque cum patria libertates lamentabuntur. Ne igitur calamitates has adeant, iuvent, quibuscunque possunt modis confinia. Igitur quando suae maiestati proventus ad alenda tot praesidia sufficientes desint, publica in eum usum petantur subsidia, nimirum ut domini regnicolae supra dicam supra-nominatam aliud peculiare pro confiniorum usibus et praesidiariorum intertentione decernant subsidium de singulis domibus per dimidium florenum hungaricum et per dimidium cubulum frumenti Cassoviensis mensurae; si eam contributionem camerariis officialibus non credunt, constituent proprios, qui subsidia illa percipiant et pro reposito reservent.

Etsi insolita res haec sit et propterea multis non audienda videbitur postulatio, tamen tentandum id omnino vi-

detur. Nam quid tandem aliud potest esse conservandorum confiniorum remedium? Proventus non sunt, aulica auxilia ob ingentes alios belli sumptus non suppetunt, domini regnicolae non iuvant; pereundum certe hoc modo erit confiniis. Sed satius est, ab usu et iure solito parum recedere quam consuetudini tenacius inhaerendo iura, leges, libertates, patriam ipsam amittere.

In confiniorum aedificationem immensae pecuniarum summae ab initio impensae sunt sed parvo cum fructu partim ob eorum, qui structuris praefuerunt, perfidiam, dum acceptas pecunias et labores male locarent, partim ob aedificandi formam viciosam. Nam nec diligentia debita nec materia durabili restorationes fiebant. Pali enim, sudes, virgulta, glebae et similia nihil ad firmitatem perpetuam momenti afferunt et sumptibus fere maioribus quam lapidea aedificia constant. Siquidem resarcitae uno anno quoquo modo materia illa ruinae sequenti anno maiori cum lapsu concidunt, unde fit, ut novae quotannis fere regnicolarum in aedificationem finitimarum arcium fiant contributiones, tamen arces semper sint lacerae, semper ruinosae ac deformes. Videretur igitur nobis demisse aliam et a priori diversam aedificandi formam instituendam. id est confinia et arces finitimas si non omnes tamen principaliores ex lapide reparandas, ut semel ex solida materia restauratae sint, in perpetuum durabiles, cessentque tandem absoluto semel rite opere aedificationum contributiones. In hunc igitur usum nihil obstat petere alterum dimidium florenum de singulis domibus.

Et quia omnes uno anno arces restaurari non possunt, una vel altera et in ea pars maxime necessaria primo, reliquae postea ordine reparantur.

In ea re et architectis peritis et comitatum officialibus qui exigendae erogandaeque in solos aedificationis usus pecuniae praesint, fidelibus opus erit. Hoc modo nova arx Zendrő in monte solo paucorum vicinorum comitatum sumptu praeteritis annis aedificari cepta fuit ultro omnibus privata quoque subsidia offerentibus; et consumatum opus fuisset, nisi liberata dei benignitate arce Filek coeptum aedificandi studium et diligentiam securitas avertisset.

Ad haec vero omnia praestanda facilius ordines induci possent, si militum rapinae ac iniuriae, quibus premuntur, tollerentur. Has enim in omnibus fere publicis postulatis, quominus ea praestare possint causantur. Summe igitur necessarium est rationes iniri, quibus militum rapina et rabies compescantur atque publicae miserorum hominum perman- sioni consulatur. Erit hoc non modo salutare provinciis sed etiam suae maiestati utile et deo hominibusque gratissimum.

In decimis abusus faciunt domini et nobiles, dum non modo libertinos suos, quos privatis suis ministeriis addicunt, sed etiam sartores, sutores, fabros, serrarios, carpentarios et similes opifices, quorum operibus gratuitis utantur, a solutione decimarum immunes servari volunt. Sanciendum igitur videtur, ut nulla vel libertinorum vel opificum eiusmodi habeatur ratio, sed aequè omnes decimam solvant. Terras quoque aliquas arabiles nobiles sibi sequestrant, quas postea rusticis colendas dant, indeque dupplicem decimam, id est nonam et decimam, pro se exigunt. Inhibenda est defraudatio haec et statuendum, ut de quibusque terris arabilibus praeter nonam dominus terrestris nihil accipiat decimis suae maiestati libere relictis.

Ruteni quoque, Valachi et Rasciani veteri indulto immunes sunt a decimarum solutione. Indignum videtur hoc belli tempore, quo ne magnatum quidem et nobilium libertati parcitur, hoc solum hominum genus suas libertates illibatas servare nec ulla in communis salutis usum subsidia conferre. Existimamus itaque hos quoque aequè ac alios ad decimarum solutionem compellere.

Non minus indignum est tredecim civitates Scepusianas Polonis oppignoratas omnibus regni commodis, proventu, pace, defensione uti, frui et nullum vel exiguum in belli usum conferre subsidium. Iustum esset illas quoque aut pecuniarias taxas instar aliarum civitatum liberarum aut dicam de domibus solvere. Censeremus itaque de iis quoque, quod praesentis temporis usus et necessitas exigit, quo de publica omnium permansione agitur, decernendum esse.

Multum iam praedonum invaluit audacia; ob quorum insidias et latrocinia cum infesta sint reddita itinera, reno-

vandus esset articulus de viis publicis in latitudinem quinquaginta orgyarum expurgandis anno 1548 articulus 49 editus.

Restantiae dicarum quantae sint, ex aliis nostris literis et extractibus, ubi de praesentis belli sumptibus ab initio eius impensis agitur, serenitas vestra clementer intelligere poterit.¹⁾

Solent supremi comites aliqui servitores suos nunc in vicecomites legere nunc nomine comitatus in dietas expedire; id ne imposterum admittatur, quia hac occasione privata potius comitum curantur quam publica, quae interdum vix digito vel vero admodum languide attinguntur. Quod ne fiat, edicto cavendum.

Ad ultimum, quia perceptor contributionis publicae praesentis et iam exeuntis anni egregius Georgius Borne-missza obiit, neque, quo in statu sit dicae negotium, sciri potest, propterea consultum videtur in regalibus ad comitatus edendis, quibus dieta promulgabitur, simul mandari, ut vicecomites et dicatores in dieta compareant et super dica rationes dent. Deus conservet serenitatem vestram diutissime salvam atque incolumem. Cassoviae die XX. decembris anno MDCII. Eiusdem serenitatis vestrae humilimi ac fideles capellanus et servitores.

Nicolaus Micatius episcopus Varadiensis m. p.

Georgius Hoffman m. p.

Nicolaus Orlé m. p.

Georgius Kapronczai m. p.

Külczim: Serenissimo principi ac domino domino Matthiae archiduci Austriae etc.

Hátjegyzet: Viennae ad cameram aulicam.

(Fred. a bécsi udv. és áll. ltárban)

III.

1602. deczember 20.

Kir. meghívó az 1603. februárjában Sopronyban tartandó országgyűlésre.

Rudolphus.

Egregii ac nobiles, fideles nobis dilecti. Quum evidens necessitas et ipsa occasionis oportunitas vel maxime flagitet,

¹⁾ Ez nincs meg.

ut hoc bellum turcicum, quod immensis nostris sumptibus pro liberatione inclyti regni istius nostri Hungariae dulcissimae nempe patriae vestrae contra tam immanem et potentem hostem superioribus annis suscepimus et per dei gratiam continuavimus, etiam deinceps divino freti auxilio animose et viriliter prosequamur : omittere haud quaquam potuimus quin hoc ipsa de re tam cum sacro Romano imperio in peculiari et iam promulgata diaeta imperiali generali aliisque principibus christianis caeterisque regnis et provinciis nostris. sine quorum utpote auxiliis et subsidiis hoc minime fieri potest, quam vero cum fidelibus quoque regnicolis nostris Hungaris, de quorum videlicet permansione et eliberatione potissimum agitur, tempestive et priusque hostium exercitus (quod ingruente vere subito futurum non ambigimus) movere incipiat, iterum ageremus et tractaremus. Ut autem hoc ipsum fructuose et commodius fieri queat, universis statibus et ordinibus eiusdem regni nostri Hungariae et partium ei subiectarum generalem conventum ad festum purificationis beatissimae virginis Mariae, hoc est secundum diem futuri mensis Februarii anni proxime sequentis millesimi sexingentesimi tertii ac tutioris sanitatis causa, de qua fidelibus subditis nostris benigne prospectum esse cupimus propter vigentem nunc Posonii pestem ad civitatem nostram Soproniensem ei propinquam clementer indicendum et promulgandum duximus, eique in hac etiam nostra absentia serenissimum principem N. attributa eius dilectioni de omnibus rebus agendi, tractandi et concludendi plena potestate praefecimus. Quapropter fidelitati vestrae harum serie clementer ac firmissime committimus et mandamus ut ad praefatum diem et locum peculiare et sufficientes vestros nuncios e medio vestri sine ulla mora et excusatione expedire et mittere debeatis, qui illic unacum dominis praelatis, baronibus et nobilibus caeterisque statibus et ordinibus dicti regni nostri Hungariae de ulteriori belli prosecutione atque iis omnibus quae ad publicam eiusdem regni nostri defensionem et eliberationem accommodatissima videbuntur tractare et in medium consulere debeant. Curandum autem vobis omnino erit, idque in presenti rerum statu et necessitate plane ita fieri volumus, ut ad praefixum diem pro matu-

randis et confestim inchoandis tractatibus praedicti vestri nuncii certocertius Sopronii compareant. Secus sub poena decreti non facturi. Datum in arce nostra regia Pragensi vigesima die mensis Decembris 1602.

Ad omnes regni status.

(Ered. fogalm. a bécsi udv. kam. ltárban.)

IV.

1602. deczember 23.

Pethe Márton helytartónak és kalocsai érseknek, mint a magyar tanács fejének véleménye a maga s az egrí és erdélyi püspökök, mint magy. kir. tanácsosok nevében Mátyás főherczeghez az 1603-diki országgyűlésre készítendő kir. előterjesztés tárgyában.

Serenissime princeps etc. Benigno vestrae serenitatis mandato mihi iniungitur, ut ea, quae in futura diaeta regnicolis proponenda essent, vestrae serenitati perscriberem. Quoniam propositiones diaetales totum concernunt regnum et coram omnibus statibus et ordinibus publicari debent, ideo omnium vel saltem plurium dominorum consiliariorum vota superinde colligenda viderentur; nihilominus adiunctis mihi reverendissimis dominis Agriensi et Transsylvaniensi episcopis consiliariis videlicet suae maiestatis, quos ad praesens habere potui, ad clementem vestrae serenitatis postulationem haec paucis perstringenda duxi. Durante tot annis bellorum strepitu, ut immanissimo frendentique Christiani nominis hosti divino auxilio ac vestrarum maiestatum foelici auspicio redintegratis iterum viribus fortiter occurrere, finibus hungaricis repellere et optatam victoriam ab eo reportare valeamus, primum et maximum est, ut animis, viribus, nervis et facultatibus ad ulteriorem belli prosecutionem intendatur. Ad bellicos autem apparatus quae et quanta desiderentur, serenitati vestrae ab aliquot iam annis belli habenas tenenti optime nota sunt omnia et superiorum annorum constitutiones variis articulis distinctae satis abunde continent. Afflictiones quoque gravamina et variae calamitates reliquiarum huius regni

constant omnibus, quemadmodum hoc quoque tempore de insolentia militum variae confluunt querelae, qui victualibus non contenti omnis generis suppellectilem miseræ plebi eripere, vestimentis detractis nudos in asperitate frigoris multos dimittere, quosdam occidere, pagos comburere, templorum fores effringere, sacra profanare, domos et curias nobilitares invadere, omnia diripere et in turpem licentiam effusi nefanda quaeque perpetrare dicuntur. Haec et alia multa cum gravissima querela haud dubie in regni comitiis a statibus proponuntur, quae ad alleviandos eorum animos proque maiori alacritate suscipiendi oneris bellici nostro iudicio compe-scenda et devitanda essent. Nam quid ab afflictis et diuturno bello pene exhaustis postulandum sit, quibusve rationibus regnicolae sic exacerbati ad praestanda postulata adduci possint, vestra serenitas benigne considerabit et domini consilarii prudenti iudicio perpendent. Mihi vero cum praefatis dominis consiliariis videretur contributionem duorum florenorum Hungaricorum anni superioris esse renovandam et postulandam.

Generalis insurrectio in maiori necessitate fienda perutilis et necessaria videretur, sed propter insolentiam militum iamdictam regnicolae, quibus iam fere nihil tutum est, graviter offendi difficulter ad eam accedent, nolentes domos et residuam partem facultatum una cum coniugibus et liberis periculo et direptioni subsequenti praedantium relinquere. Nihilominus tamen ne in hac summa et foeliciori dei beneficio bellicae expeditionis necessitate libertati patriae et sibi deesse videantur, nomine suae maiestatis domini clementissimi ad amplectendam insurrectionem status et ordines exhortari debebunt.

Eductio militum in campum, lustratio, statio et alia similia prudenti vestrae serenitatis dispositioni erunt subiecta. Ex his et aliis, quae magis necessaria videbuntur, poterunt varii articuli postulationum in publico regnicolarum conventu proponi, qui pro defensione seu potius recuperatione dulcissimae patriae iuxta facultates suas contribuere et suae maiestati domino clementissimo ut par est, fideliter obsequi haud recusabunt. Servet deus serenitatem vestram diutissime flo-

rentem atque incolumem. Datum Posonii die 23. Decembris anno domini 1602. Eiusdem serenitatis vestrae humilis capellanus et perpetuus servitor.

Martinus archiepiscopus Colocensis
et locumtenens m. p.

Külczim : Serenissimo principi et domino domino Matthiae archiduci Austriae etc.

Hátjegyzet : Ad cameram aulicam. Viennam.

(Ered. a bécsi udv. és áll. Itárban.)

V.

1602. deczember 29.

A bécsi udvari hadi tanács véleményes fölterjesztése Mátyás főherczeghez azon honvédelmi intézkedések tárgyában, melyek az 1603-diki magyar országgyűlésen a kir. propositióban javaslandók volnának.

Krigsartichel, so in die Proposition des vorstehunden hungerischen Landtags des eingehunden sechzehenhunderte und dritten Jars des Krigsraths Guetachten nach eingebracht werden möchten.

Demnach die kayserliche Maiestät unser allergenedigster Herr, so wenig Jar auch bei allen Umständen weniger als vorige Jar des offenen Krigs wider den Erbfeind cristlichen Namens geübriget sein kunden, und daher aus Not bedacht sein müssen, neben andern ihren Königreichen und Landen auch bei ihrer aigenthumblichen Cron Hungern umb notwendigen Zusprung und Hilf, sowol als etliche Jar auf einander geschehen, anzusuchen, sich aber befindet, dass irer Maiestät Begehren allain auf zween Weg als : auf ain benante Anzal Krigsvolks zu Ross und Fuss oder doch in deselben Mangel auf ain Gelthilf von Porten zu Porten oder doch von Haus zu Haus zu stellen haben, die Ständt aber diser Cron Hungern schwerlich oder wol gar nit auf ain beharige Volkhilf sondern, wie die Erfahrung mit sich gebracht, allein auf ain Gelthilf zuvermüegen gewest ; so muss ime auch der Krigsrath die Gedanken machen, sy die Stände werden

under izigen Landtag auf ain andern Weg als die Gelt-hilf nit zubewegen sein. und wär derwegen der gehorsamen Meinung, da ihr kayserliche Maiestät ye die vor ainem Jar begerte Volkhülff der zehen oder achttausent Man zu Ross und Fuss durch alle suchende Mittel und Weg auf gebürliche gleiche Abtheilung zu ihrer selbs Disposition und Vorbehalt der Musterung nit erhalten künden, sie solten doch gar nit aussetzen, die anderthalb bei den Underthan von jedem Haus oder Rauchfang und dan ainen Taler von den Grundherrn, das wäre dritthalben Taler, bei ihnen den Stenden nit allein zu erhalten, sondern auch dieselbe in ain solche Richtigkeit auf gelegentliche Termin zu bringen und zu richten, damit das Krigsvolk aus solcher Anlag und Contribution zeitlichen erworben, auf den ersten Tag May eingehunden sechzehnhundert und dritten Jars neben andern irer kayserlichen Maiestät Krigsvolk ins Feld gebracht und dan folgends die sieben Monat hinaus bis End November bei Verlust Leib, Ehr, Haub unt Guet drinnen continuiren mügen. Dan wan der Krigsrath die grosse ungescheuchte Unordnungen, Betrug, Verphorteilung, fürsezliches Ab- und Zureisen der hungarischen Land- und Dienstleut bedenkt und zue Gemüet füret, so muss er je bekennen, wo nit andere Verordnung und Abstellung fürgenomben werden solle, das ja irer kayserlichen Maiestät und zwar der Hungern selbs aigen Vaterland und Güeter mit derlei schlechten unausgebigen Contribution wenig oder gar nichts geholffen oder gedienet sein würde, das ja billich bei ihnen als dem Feuer am nägsten, billich zu anten und in albeg abzustellen sein wil. Es waiss sich gleichwol der Krigsrath zu erindern, was etwo auf die Ungehorsamen und Verprächer zu vorn in den Landtagsschlüssen, sonderlich bei den sechs und achtem Artikel diz sechzehnhundert und andern Jars für Straf und Execution gesezt worden; was aber solche Constitutionen gewirkt und ausgeben, ia das jedem was er nur selbs gewölt, nachgehengt worden, das hat die Erfahrung selbst mit sich gebracht und bedarf derwegen dizorts umb soviel weniger Ausführung.

Bei dem siebenzehenden Artichel ferndinges Landtagsschlusses erbieten sich wol die Stände, dass die Exaction

voriger Restanten denen Vicespanen und judicibus nobilium befohlen, gegen ihnen auch, do ain Unfleis und Phortail vermerket, nach Inhalt voriger Constitutionen procediret werden soll; was hat aber der Krigsrath bei all seinen vorigen Gutachten mehres verlangt, als das man bishero von viln Jarnbey sovilm wissentlichen Ausstenden weder zur Abreitungen noch weniger Einbringung desselben gelangen und kumen und daher auch denen Gränizen bei sovilm erscheinunden Mängeln und irer kayserlichen Maiestät so starken obligenden Krigslast nit helfen noch zuspringen künden. Wär demnoch der Krigsrath noch der gehorsamen Mainung, ir kayserliche Maiestät und fürstliche Durchlaucht lissen durch Mittel der hungrischen Camer und deren zugegebenen Directorem caesarum, oder bei weme der bewilligte und in disem Article eingeleibte Process fürzunehmen sein möchte, die Sachen dahin richten, dass solcher Process, ainmal ins Werch gericht, und entweder die Raitungen ordentlich aufgenommen und die Restanten eingebracht, oder wo solches, wie bishero geschehen, nit zu erhalten, die Execution unverschont jemandes gegen den Verprechern und Schuldigen fürgenomben wurde: sonst ist dergestalt nimmermehr zu ainer Richtigkeit zu kumen. Andere nachfolgende Officir werden darauf gesterkt und kann bei sovilm Ungelegenheiten sonderlich bei offenen Krig der Gränizen ir Recht und Notturft ainmal des wenigsten verschafft werden.

Die Ständt der Cron Hungern haben im verndigen Landtag vermög des neunenden Article anstatt der persönlichen Insurrection oder Zuzugs je von ainem rectificirtem Haus fünfzig hungerisch und ye von zwanzig Heusern ain Hussarn bewilliget mit dem Anhang, dass dise Bewilligung und Ausfertigung mehrers und bessers als der persönliche Zuzug ersprisslichen sein würde. Wan aber hergegen der Krigsrath bedenkt, das dise wie auch andere Bewilligungen bisher in Hungern schlechtlich und unnuzlich gelaist worden und zwar auch andere irer Maiestät Königreich und Länder, die auch weiter entlegen, von disen Aufpoten und Zuzügen sonderlich bei des Feindes gählingen und unversehenen Fürbrech und Einfällen, furnemblich wo ire Maiestät oder fürstliche

Durchlaucht selbst im Anzug und Feld sein sollen, mit befreiet sein künden; so hat menniglich leicht zu erachten, das dise der hungerischen Ständt Entschuldigung, sy als die der Gefahr am nэгsten gesessenen und derselben mehr als andere zue gewarten haben, disfals wenig oder gar nichts übertragen kan; wie dan ire Maiestät und fürstliche Durchlaucht in allweg darauf zu tringen und mit ihnen den Ständen zu verlassen haben, sich dises genötigen gemainen Werks so wenig als andere irer Maiestät Künigreiche und Lande zu entschuldigen, und wo sy je aus ihren aigenen Seckel ohne Belegung der Underthanen etwas darschiessen wöllen, so sie allen Rechten und Billicheit nach wol schuldig wären, dass sie dasselbe bei der gemainen Bewilligung zu Werch richten und also sich ainmal dermasen angreifen, dass dardurch andere entlegene Land davon ain Exempel nemen, das Land und Gräniz wie auch ire selbs aigene Güeter mehrers, als bishero bei offenem Krig geschehen, geschützt und gesichert sein müegen.

Was es voriges Jar mit Versicherung Weissenburg für ain Mainung gehabt, dasselbe hat es izt mit der Statt Pest und ist es damit also geschaffen: wo demselben izt alsपालden und noch disen Winter hinumb mit dem Gebew und notwendiger desselben Fortificirung nit geholfen, ire Maiestät auch mit iren Krigsvolk nit eher als der Feind zu Felde sein werde, dass alsdan sowenig auf die Erhaltung, als mit Weissenburg geschehen, ainiche Raitung zu machen; wollte derwegen der Krigsrath gehorsamist rathen, weil irer Maiestät und dem ganzen Land an Erhaltung Pest so hoch und vil gelegen, die hungerisch Stände dahin zu behandln und zu vermügen, dass sie zu irem selbst mehrern Schuz und Versicherung diz falls ain Übriges thuen und, wo nit ain Mehrers doch auch Wenigers nit als die zwelf Täg, bewilligen und disselbe von den nähern Spanschaften gen Pest, die andern entlegenen aber in Ober- und Underhungern an andere genötige Gränizort, wie die etwo am nuzlichisten abgetailt werden möchten, anlegen und ins Werk richten lassen wollten.

Das andere genötige Stuck hiebei ist die Propiantirung sambt derselben Zugehörung und Fuehren, davon gleichssam die Ständt, gleich als wän es alles ire kayserliche

Maiestät allein zuerschwingen hette, in denen Landtagshandlungen ausser ains schlechten unausgäbigen Erbietens nichts wissen wöllen, da doch an derselben so vil und hoch gelegen, wan gleich die Statt Pest mit den Gebueuen zum Besten versehen sein solte, dass doch diselbe im Mangel der Prophiant des Wenigsten zu erhalten sein würde. Da haben nun ire kayserliche Maiestät und fürstliche Durchlaucht kainesweges zu underlassen, die Sachen bei den hungerischen Ständen dahin zu richten, dass sie sich aines gueten Vorraths von allerley Prophiant und Fütterung zusampt den Fuehren vergleichen, diselbe an sichere Ort zusambenbringen und, wan es dan hinauswerts die Gelegenheit gibt, diselbe nach Pest ins Feld oder etwo andere genötige Ort und Pass gegen Canischa abfüren mügen; dagegen sollen sie sich ainer solchen Taxanschlags und Limitation derselben zuversehen, dass sie des wenigsten Schadens oder Gefahr zugewarten haben sollen.

Von Artallereykosten wöllen die Stendt im fernidigen Landtagsschluss under dem ailften Articul sich sogar exempt machen, dass sie auch dise Pürdt allain auf die Stätt, wie sich auch die österreichische Ständt vernehmen lassn, zu verschieben gedengken. Wie aber sie die Stät neben ihrer Contribution der Tax, one dass sie auch sonsten allerlei Beschwörung und Belegung auszustehen haben, nit gevolgen künden, ire kayserliche Maiestät auch aus andern derselben Landen dise unentperliche Krigsnottdurfft, wie ohn ime bewüsst ist, nit erlangen müegen, also künden sich ire Maiestät und fürstliche Durchlaucht dise der hungerischen Stände Praescription dizfalls bei so geschaffenen Sachen des Wenigsten irren lassen, sondern haben ain als den andern Weg mit ihnen den Ständen die Sachen dahin zu richten, dass nit alles allain den Stätten und armen Leuten in den Spanschaften aufgetragen sondern von den Ständen und Spanschaften in gemain nach jedes Vermüglicheit ain Abtailung und Anschlag gemacht werde, dass also ain yde Spanschaft Wissens habe, was gewisse Anzal, zu was Zeit und wohin sie ire bewilligte Anzal ins Feld zu der Belägerung abzufertigen habe, wie sie sich dan des Abgangs und Mangels an Viech und Rossen weniger als andere Jar zu entschuldigen haben.

Obwo! auch under dem funfzehenden Articel des ferndiggen Landtagschluss die gesezte Straf des neun und neunzigsten Jars auf die nachlesslichen Vicespan die inen die Auspessierung der Weg und Pruggen nit angelegen sein lassen, wider erholt, so würdet doch nit befunden, dass solcher Ordnung und Constitution auch diz 602. Jar, wie in vil Weg befunden, nachgangen worden were, derwegen ain sondere Notdurft, dass diser Articel auf diz eingehundt Jar wider erholt und mit ernster unablesslicher Straf darüber gehalten werde.

Also wurden gleichwol auch in nächst abgehandelten Landtag etliche Artikel vorigen Jar wegen Abschaffung der freien Heiduggen erholt und confirmirt, mit was Nachtruck aber, bezeugt die Erfahrung. Da wäre demnach den Ständen fürzuhalten und mit ihnen bei gesezter Straf zu verlassen, demjenigen ainmal nachzusezen, was durch sie in gemain vast alle Landtag bewilliget wurde, demselben auch allerdings nachzusezen, sonsten hat es das Ansehen, als wan sie mit ihren Landtagsbewilligungen spilen und inen nit ain Ernst wäre demjenigen, so sie ainmal eingangen und beschlossen, inen offermalen selbs zu Unhail, nachzukommen.

Der Bewilligung auf die Feldspitaler wirdet von den hungerischen Ständen gar geschwigen one Zweifel der Meinung, als ob sie derselben Aufrichtung und Erhaltung für kain sondere Notturft halten wolten. Wie aber der Krigsrath bei andern Landtügen treuherzig angemeldet, was an derselben Aufrichtung gelegen, also kan er auch bei disem hungerischen Landtag kainer andern Meinung sein, als dass ire Maiestät und fürstliche Durchlaucht bei den hungerischen Ständen wider starke Anmahnung thuen und die Sachen dahin richten lassen, das dennoch auf dises cristliches Werk ain Bewilligung erlanget werden müg. Darauf kan dan, wann auch von andern irer kayserlichen Maiestät Landen, wie der Krigsrath verhoffen will, dergleichen Bewilligung erlangt werden, zu Gran aufs Khockhern Land aines, das ander zu Comorn und das dritte zu Raab über in der Schüett aufgericht und also ohne Zweifel mancher armer Soldat beim Leben errettet und erhalten werden. Im Übrigen thueth sich irer

fürstlichen Durchlaucht der Krigsrath zu Gnaden underthenigist befehlen.

29. December 602.

S. Weber m. p.

Hátirat: Der fürstlichen Durchlaucht Herrn Mathiasen Erzherzogen zu Österreich unserm genedigisten Herrn vom kaiserlichen Hofkriegersrath in Underthenigkeit zu übergeben.

(Ered. a bécsi udv. és áll. ltárban.)

VI.

1602. vége.

Egy pénzügyi tekintélynek, alighanem Geizkofter Zakariás bírod. fillérmesternek javaslatai azon módokról és eszközökről, melyeknek törvénybe iktatása által a magyar országgyűlés a pénzügyi helyzeten képes volna lendíteni. (Töredék.)

..... Neben welchen¹⁾ thue ich auch die Herrn hie- mit etlicher Punct, welche vielleicht I. Mtät und dem gemai nem wesen zum besten bei jetzigen hungriſcher Dieta und sonsten bald möchten fürgebracht und fürgenomben werden, dienstfreundlich und ohn alles massgeben erinnern.

Und fellet erstlich I. Mtät dem Kriegs- und Camerwesen sehr verhinderlich für, dass von Jar zu Jar der Anschmidt und die darauf gelegten Contributiones Regni so gar abnehmen, dass sie auch bis in die Helfte, wie aus beiligunder Tabula²⁾ zu sehen, gefallen. Und weil dann nit allein, welches wol etwas sein mag, wegen der Verwüstung vieler Ort und Dörfer solche Anzall der Heuser sich geringert, sondern auch grosser Unterschleif und unerbar Vörtl bei dem Anschmidt sollen gebraucht werden und die Einnemer (welche das Land aus iren Mittl verordnet) ubel und böse Raitungen thuen und grosse Rest verbleiben, als ist darauf zu gedenken, dass solchen Unordnungen bei dem Landtage möchte fürkhommen werden; dann wie ich verstanden so soll bei dem Anschmidt dieser Unterschleif sich erzaigen, dass wann die Leuth in den Dör-

¹⁾ Az irat eleje hiányzik.

²⁾ Sajnos, ez a táblázatos kimutatás hiányzik.

fern und Fleckhen hören, dass der Dicator khombt, so laufen sie aus zwai, drei, vier Heusern in ains, lassen die andern wüste stehen, furgebent, das Volk were davon entlaufen und weren öde, zu geschweigen, was etwa noch für ander Betrug mit fürlaufe.

Disem fürzukommen kunte meins Erachtens bei dem Landtag diese Verordnung geschehen, dass wan der An-schnitt im Land ergehn solte, ein Person von der Camer darzue verordnet würde, welche neben dem Dicator den An-schnitt verrichtete und an einem jeden Ort den Richter und Magistrat examinierte, dass sie bei Gewissen, wie viel Heuser und Rauchfang derer Ort und wie es umb ein jedes beschaffen, aussagten und wo irgend etwa einer was verschwige oder sich Vortheils gebrauchte, dass derselbe, wie auch solche, so an irer Obrigkeit und gemeinem Wesen treulose weren, gehört, seines Guets halb oder dritthail nach der von den Rechten ausgesetzter Straff, verlustig were. Und dann dass der Camer auch allzeit freistehen solle, an ainem oder dem andern Ort Inquisition zue halten, und wo sich befinde, dass zur Zeit des An-schnitts were Vortl gebraucht, auf die gesatzte Straffe procedirte. Damit aber ferner auch das grosse Rest-machen bei den Einnemern verhuetet werde, wie dann der Nicolaus Socpli anno 1599 uber m^o 20 Taler, weil er gestorben, im Rest verblieben und man nach von seinen Kindern khaine richtige Raitung, viel weniger den schuldigen Rest haben khan, auch vershienes Jars Georgius Bornamisza gleichsfals gestorben und auch Rest und Unrichtigkeit verlassen, so were auf ainem Landtage dahin zugehen, dass die Regnicolae dahin möchten bewegt werden, wie dem zuvor auch bisweilen geschehen, dass nicht sie einen aus irem Mittl zu einem Einnemer der Dicagelter setzten oder constituiereten, sondern dass von I. Mtät als welcher die Bewilligung geschehen und gegeben worden, die selben auch durch dero angesetzte Einnemer und Camer, welche nit abtirbet, eingenomben werden. Dagegen aber kunte auch jarlich die Camer dem Lande einen Auszug zustellen, wohin und wem dieselben Gelter, als nemlich dem Kriegswesen und wohin sie es verordnet hetten, verwendet worden, auf welchen weg zu hoffen, dass dieselben Contribu-

tiones ein mehrers ertragen und auch das Rest-machen bei den Einnemern verhüetet würde.

Zum andern, so fellet auch dem Profiantwesen, so bei der Camer ist und I. Mtät jürlich einen grossen Schaden daran leiden müssen, sehr verhinderlich für, dass die Pagi Ruthe-nici oder Wallachische Dörfer, so auch Russnakisch genannt werden, im Königreich keine Decimas geben, weil sie durch das hungerische Recht befreiet und aus der Ursache die in gemelten Recht gedacht wird, dass weil sie sich den catho-lischen Gottesdienst nicht gebrauchen, ire Decimae auch nicht würdig wehren, dass sie vor den Catholischen solten ge-nommen werden.

Weil es aber anietzo die Gelegenheit mit den Decimis hat, dass die selben I. K. Mtät gegen einer Arenda zue Befurde-rung der Kriegsprofiant in dieser Beschutzing der Christen-heit eingethan und die wallachischen Dörfer eben sowol sich solcher Beschutzing zu getrösten und zu erfreuen und sonder-lich weil es mit den wallachischen Dörfern auch dahin khom-men, dass, da irer vor zeiten wenig gewesen, anietzo in den Gebirgen, da gegen Verödung des platten Landes die Gebürg sehr erbauet werden, sich sehr vermehren, als könnte solcher Artiggl auch im Landtage proponiert, damit khunftig die Decimae auch von den wallachischen Dörfern, so albereit erbauet oder noch erbauet möchten werden, wie von andern christerlichen Dörfern, ohne einigen Beschwer geraichet und solche zue des Kriegswesens Profiantierung gebraucht möch-ten werden.

Zum dritten, so sollen auch die Herrn und die vom Adel in Hungern ire Diener und andere schlechte Leuthe öfters in iren Dörfern frei und viel libertinos machen, welche Freiong sie nachmallen soveit extendieren wöllen, dass die-selben alsdann gar kaine Decimas oder andere der K. Mtät zuestendige gebüer nicht geben wöllen.

Wann dann niemand freiheiten in Praeiuditium tertii geben khann und es wieder alle Recht und Ordnung, als könnte derothalben auch auf einem Landtage Erinnerung geschehen, dass über dieselbe Punct eine Declaration und Limitation per Constitutiones Regni erfolgete, nemlich dass die Befreiung sich

mit weiter extendieren solte, als was sie denen, so sie befreiet, zu thuen schuldig gewesen.

Wie auch in gleichen zum vierden dass etliche Herrn und vom Adel irer Underthanen Guetter davon man zuvor den zehenden genomben und andere Gebüer gelaistet, an sich ziehen oder bringen, dass sie alsdann wie von iren Alldiis oder Rittergüetern auch khaine Decimas oder andere Gebüer, wie vorige Besitzer gethan, laisten wollen. Weil dann gleichsfall dardurch dem tertio praeiudiciert wird et peculium transit cum onere: so kunte solches auch aufm Landtage limitiert und declariert werden. damit dardurch der Camer et per consequens dem Profiant und Kriegswesen auch etlicher Massen geholfen würde.

Zum fünften, ob schon durch die Constitutiones Regni die Profiantfuhr angeordnet also, dass ein jeder Pauer schuldig soll sein dem Kübl Wintergetraides auf eine Meil umb einen Pfenning, Sommergetraid als Haber und Gersten umb einen halben Pfenning zuverführen: so wird doch diesem gar nicht nachgelebt und wollen die hungerischen Landleuthe nit allein ire Underthanen darzue nit zwingen, sondern verhindern es noch wol mehr, wie auch gleichsfalls mit den Robaten so zu Befestigung und Notturft der Granitzheuser gehören, geschiecht. Derowegen dann auch dieser Punct könnte proponiert werden, damit in baiden die Profiantfuhr und Robath betreffend die alten Constitutiones erneuret und eine Peen darauf gesetzt werde, auch weil ja alles anjetzo so schwer und theur bei dem armen Pauersman, wehre es vielleicht ein geringes und kunte darnach zu besserer Execution dienen, wan das Fuhrlohn erhöchet und geduppelt würde und also vom Hubl Wintergetreidte zwai und vom Sommergetraide ein Pfenning auf ein Meile, für Profiant-zuführen gegeben werden.

Weil dann auch in meiner Instruction ist gedacht worden, wegen derer so im Anzuege sich saumig erzeigen, gar aussen bleiben oder ohne als sich gebueret aus dem Felde ziehen, ob schon solches mehr ein Kriegs als ein Camerpunct. jedoch weil ich selber diss Jar ¹⁾ gesehen, wie ein grosser

¹⁾ 1602. Ez mutatja, hogy Geizkofter (ha ő e javaslat írója) még 1602-ben nyújtá be — fölszólításra — véleményét.

Ungehorsam bei diesem Punct fürlaufft und daraus leicht einmal ein grosser Schade und Einbruch des Feindes, welches Gott genediglich verhueten wölle, erfolgen möchte: als stelle ich auch den Herrn zu weitem Nachdenkhen anheimb, ob nicht I. K. Mtät zuerathen, dass alsbald dem Feldobristen und Craishaubtleuthen bevollen werde, dass sie auf kunftigen Dietam ein Verzeichnuss derer so sich seumig oder gar nicht im Feld erzaiget oder auch vor der Zeit weggezogen, überschickten und die selben im Landtag proclamiret, auch auf Strafe gedrungen und kunftig gewissere und mehr zuverlässige Ordnung hierin gemacht und gueter Gehorsamb erhalten werde.

Disem nach ist auch ein fürnember Punct, welcher wie er billich und sonderlich I. Mtät zutreglich, als were er auch mit allem Fleiss und Eifer auf allen Landtügen zu treiben und was auf einem nicht zu erhalten, auf dem andern zu versuechen und ist dieses: dass weil je in allen nit allein I. Mtät zueständigen und getreuen Königreichen und Landen sondern auch andern Fürstenthumben und Stätten im Römischen Reich die gehorsamen treuen Underthanen Ihrer Obrigkeit von denen Sachen, damit sie durch Handel ir Gewerb und Gewin treiben und anderswoher Nuz suechen, aus solchem Gwin contribuieren und sonderlich von dem Trank den sie zue feillen Kauf educilliren und aussetzen, in sonderer Anmerkung dass der frembde durchraisende Man oder welcher sonst zehret und nicht ansihet den Aufschlag, dasselbe geben muss, hergegen aber in der Cron Hungern da doch fast ein jeder seinen Weinschank treibet, auch (wie ich selber zu Caschau gesehen, da der Wein, weil ich aldar gewesen, umb etliche Pfennige nach und nach vom Rath erhöchet und jeder Man damit zufriden sein müssen) die Taxa des Weines setzet wie er will, der K. Mtät als irem Könige und Herrn, die doch mit grosser Sorgfeligkeit und unseglichen Uncosten auch Darstreckung ired und derselben treuen Lande bestes Vermögens, sie defendieren und schutzen, gar nichts raichen und contribuieren und aus allen ired Gaben und Einkommen des Königreichs nicht zu sehen ist, dass sie nur mit dem geringsten ired treuen Königs Hofhaltung zu Huelf kom-

men, welches inen gwiss zu wenig Ruhm gelanget; derowegen dann solches mit allen andern darzu dienlichen Motiven, den Stenden der Cron Hungern kunte proponirt werden, damit sie von dem Wein und andern Trank so in den Stetten, Märkten und Flecken zu failen Kauf und Gewinns halber ausgeschenkt wird, etwo vom Eimer ein halben Gulden oder vom Pint etc., I. Mtät zu raichen bewilligten und dardurch auch ire underthenigeste Treuherzigkeit gegen irem so genedigisten König und so treuem Beschützer ires Vatterlands, wie andere treue Underthanen erweisenen und können sich gar nicht mit dem Armut oder Unvermögen entschuldigen in sonderer Anmerkung, dass dardurch, wie gemeldet, nur der zehrende und durchraisende Mann, und die, so Gewin und Nutz mit den Weinen und Trank suechen und denselben nach irem Willen erlangen, was wenig beschwert werden, so muste man doch sehen, dass es zum Anfange in Stetten und Märkten bewilligt würde.

Es gefallen zwar auch in der Cron Hungern von dem Leihen und andern bonis Regni, so im Land verhandlet werden, gar kaine Contributiones, welches doch allenthalben, als von solchen Sachen dabei ein jeder seinen Gewin suechet, breuchig, welcher Punct vielleicht auch kunt proponirt werden, nicht dass man darauf harte dringen solte, sondern wan sie diesem abschliegen, dass dardurch desto eher der ander vom Trank erhalten wuerde.

Weil auch die Vestung Fillegkh aniezo von der oberhungerischen Camer mit Profiant und Lehengeltern versehen mus werden, und hergegen dabei nicht soviel Einkommens, dass auch nur ein Hofrichter kunte besoldet werden, welches dann nicht ein geringe Ursach des Abnehmens der Camer ist, und der hungerische Adl dieselben vielfeltigen und ansehnlichen mitrecuperirten Güetter, mehr de facto als de jure eingezogen und fur sich geneust und gebraucht und gar nichts zu Erhaltung der Vestung gibt, als were auch nach zu denken ab etwa gleichsals aufm Landtag proponiret möchte werden, dass entweder die recuperirten Güeter zur Vestung geschlagen oder ja von einem jeden eine gewisse Anzahl von

Traid und Geld zue Erhalt- und Besatzung der Vestung geraichet werde.

Wiewol vielleicht bei disem Punct mehr zu rathen were, dass er, wie auch albereit angefangen, durch eine ordentliche Commission erörtert [möchte werden] und I. Mtät propria autoritate hierin procedireten, wie es dann zu Erhaltung der Vestung zum höchsten von nöthen ist.

In dorso: Camerae suae Mtis Hungaricae articulos hosce S. Mtis camerae aulicae Pragensi exhibitos et in propositione dietae praesentis inseri svasos, eum in finem exhibendos, ut, si forte unus vel alter illorum in propositione iamiam promulganda omissus et adhuc per peculiaria scripta statibus et ordinibus regni insinuandus videretur, de eo cameram aulicam hic jam existentem mature monere velit.

Ex Cam. Aul. 10. Martii 603.

Porsius mp.

(Hivat. példány az udv. kam. Itárban.)

VII.

1603. január 3.

Kir. parancs Sopron, Vas, Mosony és Zala megyékhez, hogy a pestis miatt Sopron városába hirdetett országgyűlésen megjelenendő rendek számára eleség (kül. pedig hal, mint böjti eledel) elárúttásáról gondoskodjanak.

Rudolphus etc.

Spectabilis, magnifici, egregii ac nobiles fideles nobis dilecti. Quandoquidem generalem diaetam Hungaricam, quam ad festum purificationis beatissimae virginis Mariae, hoc est, secundum diem proxime futuri mensis Februarii fidelibus regnicolis nostris Hungaricis uti ex aliis literis nostris vos iam intellexisse benigne remur, publicavimus, propter vigentem nunc in civitate nostra Psoniensi pestem, tutioris sanitatis causa ad civitatem nostram Soproniensem necessario nos transferre oportuit, providendum tempestive censuimus ut tum fidelibus regnicolis nostris tum vero aliis etiam nationibus ad prefatam diaetam confluentibus de victualibus omnis generis deque necessario commeatu sufficienter prospectum esse

queat. Quod cum ex vicinis potissimum locis fieri oporteat: ideoque fidelitatem vestram et vestrum singulos benigne hortamur vobisque clementer ac firmiter committimus et mandamus, ut ad prefatam civitatem nostram Soproniensem sufficientem commeatum omnisque generis victualia et presertim pisces atque ea, quae ad quadragesimae imminentis victum pertinent, de bonis vestris administrare et per colonos et subditos vestros haud gravatim conveyi vinumque exponi curare ac pro iusto et competenti pretio divendi curare, communeque bonum et commodum fidei hoc et prompto vestro studio et opera, benevole promovere velitis et debeatis. Secus nullatenus facturi. Datum in arce nostra regia Pragensi tertio dei mensis Januarii 1603.

Ad comitatus:
Soproniensem
Castriferrei
Mosoniensem et
Zaladiensem.

(Ered. fogalm. a bécsi udv. kam. ltárban.)

VIII.

1603. január 4.

A bécsi udvari kamara véleménye az 1603-diki magyar országgyűlésen előterjesztendő királyi javaslatok tárgyában.

Die hieige kayserliche Hofkamer hat sich mit denen iro den letzten Decembris negsthin zuegestellten und wider hiebeyligunden undterschiedlichen Guetachten wegen des hungrischen Landtags als des Herrn Locumtenentis Agriensis und Transsylvaniensis dann baiden der hungerischen und zipserischen Camer ersehen und findet erstlich daraus, dass die hungrisch Camer der mainung, dass aus etzlichen durch sy erzehlten Ursachen kain Landtag auszuschreiben noch zu halten sondern die Spanschaften und yede insonderhait durch kayserliches Schreiben dahin zu ersuechen und zu vernemen, dass sy die Contribution, so im verschieenen Jahr in Geldt und Fuehrn an sy begehrt und von inen bewilligt worden, für dits

Jahr gleichsfals bewilligen und laisten wolten. Die Ursach aber, dardurch sy Camer hierzue bewegt, seindt furnemblich dise: als das man bisher erfahrn, dass auf den vorigen Landtagen vast sovil durch die Stendt verzehrt worden als ire Bewilligung ausgetragen, dann dass der Landtag, da man dits Jahr ainen halten wolt, gar spat hinaus und die Erlegung der Dica noch später fallen würde, neben dem die Stendt auch numehr muedt und verdrossen, dass sy alle Jahr von so weiten Orten und mit so schwärer Zehrung heraus raisen solten, und dass auch auf künftigen Landtag nit wohl etwas geschlossen werden künn, so nit berait in vorigen Landtügen beschlossen und in die Articulos dietarum einkomben were. Doch muesste man auch vor Ausfertiguug solcher Schreiben das Kriegsvolk, so noch in denen Spanschaften und auf dem armen Mann lige, zuvor abschaffen und die durch sy zuegefuegte Schäden erstatten, dann sy sonsten zue Einwilligung ainer Hilf nit zubewegen sein wuerden. Da man dann etwo von wegen etlichen fiscalischen Sachen, als des Thoman Nadasdy, Francisci Peteo und Valentin Homonay für ain Notturft achten wuerde ainen Landtag zu halten, were es mit denselben auch dahin beschaffen, dass sich in ainer oder der andern nach Gelegenhait kaines so schleinigern oder auch glücklichen Ausschlags zu versehen.

Nun wolte zwar die Hofcamer selbst auch gern sehen und wünschen, dass man zu Ersparung nit allain der Stendt sonder auch andern bey den Landtügen auflaufenden schwären Uncostens, welcher, da er zusamben geraichtet, demjenigen baldt gleich sein möchte, was durch die Stendt ye zuweilen bewilligt und gelaistet wirdt, ainen andern kuerzern und schleinigern Weg zue Erlangung der Contribution finden und haben kundt, dessen auch für dits Jahr umb sovil ehunder vonnöthen, weil man sich fruer, als hievor kain Jahr geschechen, zu Defendirung der Stadt Pest sowohl zu Redintegrierung der Belegerung Ofen, im Veldt befinden und dem Feindt welcher mit dem ehisten, als immer müglich, auch mit höchst Ungelegenhait dise seine Hauptstatt in Hungern mit Volk, Proviand, Munition und andern zu versehen sich eusserist bemüchen wierdet, vorkumben solte, sintemal auch ausser dessen

und da solches nit beschicht, ainiche weitere Hoffnung nit wohl verhanden, dieselbig einzunehmen und zu bezwingen. Es kann aber die Hofcamer in etwas reiferer Nachdenkung der Sachen disen durch die hungersch Camer angedeuteten Weg mit Ersuechung der Spanschaften umb Bewilligung der Contribution gar nit für den rechten oder denjenigen halten, dadurch etwas Erspriessliches erlangt und der Landtag destwegen umbgangen werden könne. dann wie man waiss und bisher bey allen Landtügen erfahrn, so hat man die Stendt auch in irer fürstlichen Durchlaucht Gegenwart und auf dero gnedigistes Zuesprächen und Vermahnen niemals mit gueten Willen und ausser fürgangener vilfeltiger starker Tractat und Disputat auch mehrfeltiges Repliciern zue Einwilligung ainicher Contribution bringen noch bewegen können, sondern was sy bewilligt und zuegesagt, das ist vast alles genöttigter Weis geschehen, auch hernach gemainlich zum wenigisten Thail, wie wissentlich, im Werk praestiert worden. Solte man nun den Spanschaften erst gleichsamb haimb- und in ihren freyen Willen stellen, ob und was sy contribuieren wöllen, sintemal und obgleich kain Schreiben an sy ergiengen, doch sy sich auch nit allerdings zumal in ainer solchen freyen Bewilligungssach daran binden lassen, so wuerde sich bei inen noch vil weniger als auf den Landtügen ainicher Contribution zu versehen sein, sondern wie kaine Spanschaft disfals mit der Bewilligung die erste sein und den andern, weils sunderlich zum Geldtausgeben geraicht, fürgreifen, auch aine auf die andere sehen und warten, also wuerde zulezt nichts daraus werden und die Zeit benebens vergeblich sein. Zue dem und da gleich aine oder die ander etwas verwilligte, so wuerde doch solches gewisslich nit auf die zween Gulden von jedem Haus, wie die hungerisch Camer vermaint und solches gleichwohl etlich vorgehunde Jahr bewilligt worden, sondern auf vil ain Schlechters kumben, oder auch die Bewilligungen in den Spanschaften, nachdem aine mehr oder weniger von dem eingelegerten Kriegsvolk gelitten, ganz ungleich, wie nit weniger dahin conditioniert sein, solche Contribution dergestalt zu laisten, wover alle andere Spanschaften solches auch thuen und ain gemaines Werk daraus machen;

da aber unter denselben nur ain oder zwo aussetzen, wuerde alsdann aller andern Spanschaften gewilligte Contribution dardurch gespert sein, disorts zu geschweigen, dass sy sonsten ohne das dergleichen Decreta Comitatum oder Particularschluss der Spanschaften bey weiten nit eius autoritatis noch für so crefftig oder verbindtlich halten, als was auf gemainen Landtügen durch die gesambte Stendt beschlosssen wierdet, sunderlich wann kain Straf auf die Saumigen gesetzt. Ja es wuerde auch an denen nit manglen, welche dises als ain Neue rung und bisher ungewöhnlich gewesen modum quaerendi et decernendi contributiones publicas carpiern und widerfechten würden mit dem Fürgeben, das dergleichen Hilfen, so das gemeine Vaterlandt berüeren, ausser aines gemainen Landtags nit gesuecht noch bewilligt werden können noch solten. Darbey auch irer vil dises praetendiern wurden, das die Landtäg nit allain wegen Einwilligung dergleichen Contributionen sondern auch dahin angesehen sein, dass die Stendt hingegen ire Beschwården anbringen, damit gehört und inen derselben der Billigkeit nach abgeholfen werde, wie man dann in den vergangenen Landtügen vast die mehrer Zeit mit iren gravaminibus sowohl auch ihren Privatpraetensionen, welche sy gemeiniglich auf die Landtäg zu sparen pflegen, zuebracht und zu thuen gehabt, und wurde also diser Weg den Spanschaften vilmehr das Nachdenken machen, als ob man sy solcher Gestalt mit iren gravaminibus, deren sy sonders Zweifls widerumb ain ganzen Haufen, sonderlich wegen des bey inen hievor gelegenen und noch ligundten Kriegsvolks haben werden, sowohl mit iren Privatsachen abweisen und darmit nit hörn noch inen gebüerendte Ausrichtung thuen wolt. Es hat zwar auch die hungriſch Camer, wie oben verstanden, hiebey angehenkt, dass vor Ausfertigung solcher kayserlicher Schreiben an die Spanschaften das Kriegsvolk zuvor abgefueert und die Schäden abgetragen werden solten. Ehe nun solches beschehen und ins Werk gerichtet werden kann, weil man mit dem Geldt nit sogleich gefasst, werden solche Ausschreiben und Ersuchung der Spanschaften auch umb diser Ursach willen noch ain guete oder lange Zeit anstehn und unterbleiben muessen.

Verner und ob auch wohl sy die Camer meldet, dass auf künftigem Landtag nit wohl etwas geschlossen werde könne, so nit zuvor geschlossen sey, auch daher vermaint, dass sich die Spanschaften nach den vorigen Landtagsschlüssen accomodiern solten, so waiss man doch, dass sy dergleichen Schlüss und sunderlich die Landtagsbewilligungen nit für perpetuas sed temporales et istius solum anni contributiones, in quo illae decretae, halten, derwegen dann dieselben bisher yedes Jahr von Neuem auf den Landtügen gesuecht und erhandlet haben werden müessen; wie es dann auch mit den andern Articln ain gleiche Mainung, dass sy derselben Wirkung, wann sy nit renoviert, für die künftige Zeit gleichsamb für expiriert und craftlos halten.

Weil es sich dann auf solchen Weg umb gehörter Ursachen willen gar nit thuen lasset und sich bey den Spanschaften, weder da sy für sich selbs allein zusamben komen, noch da man gleich kayserliche Commissarios das Werk zu sollicitiern und zu treiben zue inen schicken, deren aber zue sovil Spanschaften ain grosse Anzahl sein und ain mörklicher Uncosten (deme villeicht die ervolgende Bewilligung kaum gleich sein) darzue gehören wüerde, kainer sondern erspriesslichen noch gewissen Hilf zu versehen;

so vermaint demnach die Hofcamer, es möchte bei dem alten gewöhnlichen Weg und herkumbenem Brauch, Landtag zu halten, gelassen und auf denselben die gemaine Türggen-Hilf, wie breuchig, gesuecht werden. Kann man dann der Hungern Hilf (welche doch niemals anders austräglich gewest) so zeitlich im Frueling, da man sich ohne Zweiff wider umb Ofen annemben wierdet muessen, nit darzue haben, so hat man dagegen zu bedenken, da gleich der Landtag auf Dato schon beschlossen were, dass ehe die Confirmation von Hof ervolgt und die Connumeratio et rectificatio domorum darauf fürgenumben und verrichtet, baldt zway oder drey Monat verlaufen und sich dieselb ohne das zu Winters Zeit nit wol verrichten lässt, man dannoch sich solcher hungerischen Hilf, sintemal die Dica noch viel spöter und vor Georgy oder Pfingsten gar nit erlegt wierdet, zue angeregtem Werk und Belegerung Ofen schwärlich gebrauchen wurde können,

und da sy die Hungern was bewilligen, man dasselbig ebensowohl im Summer und im Herbst bedörfen wierdet.

Die Zeit aber, den Landtag auszuschreiben, wüsste die Hofcamer nochmals nit zu benennen, weil sy nit eigentlich wais, ob ihr fürstliche Durchlaucht unser genedigster Herr dem Reichstag noch beywohnen und praesidiern werden oder nit. Dann auf den ersten Fall der hungerisch Landtag zum Wenigsten zway Monat nach dem Anfang des Reichstags, sonsten aber, und da vielleicht ihr fürstliche Durchlaucht Erzherzog Maximilian zue Haltung des hungrischen Landtags behandellet, auf Invocavit als den sechzehendten Februarii aber später nit ausgeschriben werden möcht.

In alweg aber helt die Hofcamer auch die Haltung aines gemainen Landtags aus der Ursach für nothwendig und ist in disem Fall weit ainer andern und contrari Mainung gegen der hungrischen Camer, dass die nun zimlich lang anstehende fiscalische Sachen ainsmals darunter fürgenumben und erörtert werden mügen, welche, da sy recht und mit Ernst getriben, irer kayserlichen Maiestät hoffentlich wohl sovil. wo nit ain Mehrers, als die Landtagsbewilligung eintragen werden; wie es dann ihrer Maiestät Mainung also ist und dieselb erst jüngstlich vom zwainzigsten Decembris wegen Befürderung derselben und Verneuerung der vorigen Citationen ernstliche Anmahnung heraus thuen lassen, deren auch solch der hungrischen Camer Vermelden und dubium de felici causarum illarum eventu vermuetlich frembd fürkumben wuerde, inmassen dann solches ihr der Camer berait zum Thail angedeutet und sich mit angeregten fiscalischen Sachen allerdings gefasst zu machen bevolhen worden. Guet und ain sondere Notturft were es auch, es werde nun der Landtag auf Invocavit oder nach Ostern ausgeschriben, dass berüerte fiscalische Sachen stracks in ipso termino dietae und baldt des andern Tags hernach als zu sezen den sibenzehendten Februarii fürgenumben, auch denen Praelatis, Baronibus und andern, welche disem iudiciis assistiern sollen, sunderlich dem Propalatio, ernstlich und bey Vermaidung ihrer kayserlichen Maiestät Ungnad bevolhen werde, dass sich ainer und der ander in ipso termino dietae zu Pressburg, oder wo der Land-

tag gehalten werden soll, gewisslich befind und darüber ainichen Tag mit aufhalte; dann wan man solche Sachen bis zur Mitte oder Endt des Landtags, wie etwo hievor beschehen, anstehen lassen wolt, so ist ja kein Zweifel, dass alsdann so wenig darmit als hievor ausgerichtet und es ja auf solchen Fall zue dem komben möcht, was die hungriſch Camer andeutet. Und kunte also in der Zeit, bis die andern Stendt und die Nuncii Comitatum ankämben und man zu den Landtagshandlungen griffe, welche Zeit sonst vergeblich hinlaufft, wohl etwas Fruchtbahrlichs in solchen fiscalischen Sachn verrichtet werden.

Was sonst die Contribution selbst, so an die Stendt zu begehren, anlangt, weil sie über die zween Gulden von yedem Haus, so sy numehr drey Jahr her bewilligt, schwärlich zu bringen sein werden, so möcht es bey demselben verbleiben, wie dann der Herr Locumtenens sambt den baiden Cämern auch der Meinung ist.

Mit der Commuratione domorum weil die Anzahl der Heuser auch an denen Orten, so den Krieg nit so vast empfinden, der zipserischen Camer Anzaigen nach und wie aus beygelegter Verzeichnuss zu sehen, allain im Oberhungern in den vorigen drey Jahren vast auf ain unglaubliche Summa herab und eingangen, dardurch nun die Contribution aufs höchst geschmölert, wierdet man treulicher und vleissiger umbgehn muessen und solches denjenigen, so hiezue verordnet, durch ain sonders Jurament einzubinden sein.

Ob man aber solche Contribution in Geld oder Volk begehren und annemen, item ob das Gelt zu Handen der Camern- oder der Stendt-Einnember erlegt werden soll, da hat bisher die Erfahrung geben, das sich auf ainen und den andern Weg yederzeit starke Mengl befunden. Dann wie die Stend Anno dreyundneunzig drey Generalperceptores oder deputierte Einnember als in Oberhungern den Rakoczy, in Niderhungern den Ilieshazi und in Windisch Landt den Istwanfy verordnet, also hat bishero deren kainer über vilfeltige Vermahnungen auch darüber ergangene Landtagsarticl zue völliger Übergebung und Richtigmachung der Raitungen gebracht werden können. Von den folgenden Jahren, da gleichsfals ain

Gelthilf bewilligt worden, hat man die Perceptores der Spannschaften auch nie zue gebüender Raitung bringen können wie dann derselben sonders Zweiff noch vil, sonderlich auch die Zokolische Erbin, restiern. Haben dann die Stendt ain Volkhilf bewilligt, so hat man auch aus Mangl der Musterungen, die man etwo nit gern gesehen noch zuegelassen, nit wissen können, in was Anzahl dasselbig gewest und was daran abgangen; alzeit aber hat verlautet, dass es ain schlechte Anzahl und deren, so bewilligt, gar nit gleich, darbey dann auch dis mitgeloffen, dass die Herrn ihre Diener oder anders Kriegsvolk, welches sy sonst unterhalten sollen, mit aufgesetzt und dardurch ihre Contribution richtig gemacht haben.

In negst verschienenem sechzehnhundert und anderten Jahr haben die Stend in Ober- und Niderhungern zway tausendt Husärn und sovil Heyduggen sechs Monat lang zu unterhalten bewilligt; daran aber in Oberhungern mehr nit als zwelfhundert nemblich neunhundert zu Ross und dreyhundert zu Fuess vom zwainzigisten Augusti an bis ungefährlich auf den zwainzigisten Novembris unterhalten worden. Wie vil aber deren in Niderhungern unter den baiden Craisobristen Herrn Nadasdy und Turzo gedienet, das wierdet dem Kriegsrath oder den Musterofficiern bewusst sein. Sonst hat man sagen wöllen, dass zu Eingang Septembris, als Weissenburg verloren worden, noch kain Unger im Veld gesehen worden, deren Dienstzeit und Zahlung dannoch hernach zue halben November ausgewest und sich also ihr Dienst anstat der sechs kaumb auf drithalb oder drey Monat erströckt hat.

In denen Jahrn aber, da die Dica zuhanden der Camern erlegt worden, ist es zwar am richtigisten zuegangen und seindt dieselben Hilfen maistthails nach und nach eingebracht worden, allain weil die Erlegung langsamb von statgangen und man darauf nit wol sicherlich anticipiern, noch sy die Camer die saumbigen Stend, weil sy kain Jurisdiction oder Gewalt über sy gehabt, zue der Erlegung compelliern können, ist zwar daraus ervolgt, dass man kainen gewissen Überschlag, was man für ain Anzahl Kriegsvolks aus solcher Contribution werben oder unterhalten kundt, machen auch daher

mit der Werbung und Aufnembung nit so ordentlich fürgehln können.

Steht demnach zue irer fürstlichen Durchlaucht gnedigsten Bedenken, ob sy die Sach bey den Stendten wider dahin richten wollen, damit die Dica dises Jahrs zuhanden der Camern, doch ordentlicher als zuvor beschehen, erlegt, darbey dann auch die poena tripli auf diejenigen, so dieselbig nit zu rechter Zeit erlegen, gesetzt und benebens, dass dieselb auf Anhalten der Camern durch die Crais- oder Veldtobristen de facto mit Einziehung der saumigen Güeter exequiert, verordnet werden möcht.

Auf den persönlichen Zuezug ist in alweg zu tringen, damit derselb auf den Fall der Noth nit nur ain Monat, sondern so lang die Noth wehret und solches erfordert, gelaist und continuirt werde.

Obwohl auch die zipserisch Camer in ihrem Bericht die Andeutung thuet, dass zu Unterhaltung des Gränzkriegsvolks von jedem Haus ain halber Gulden, dan auch sovil zue Bevestigung der Gränzheuser, begehrt werden solt, so ist doch der Hofcamer Erachtens weder rathsamb noch ainiche Hoffnung, neben den Hauptbegehren der Dicae, des persönlichen Zuezugs und anders dergleichen mehr Particularbegehren anzubringen oder zu erlangen, sondern es ist sich vilmehr dabey zu besorgen, dass bey Uberhaufung derselben ains das ander steck und hindere. Doch kundte widerumb wie hievor die sechstägige Robat zue denen Gränzheusern oder das Gelt dafür, als sechzehen Pfening hungriß für ainen Tag, begehrt werden, darbey aber auch die Raitungen, wie die vorigen Jahrs Robaten angelegt und gelaistet worden, abzufordern und zu ersuechen weren; desgleich, dass man auch die im verschinem Jahr geweste Einnember der Dica oder ihre Erben auf negstkombenden Landtag zue Thueung irer Raitungen erfordere.

Dass die Herrn und vom Adl ire Diener und auch Handwerker der Raichung des Zehents (davon die zipserisch Camer gleichsals meldet) befreyen, das were als ain schedliche Sach, wie auch dasjenig, so gleich darauf volgt, wegen der Traidtveldter, davon die vom Adl doppelten Zehent nem-

ben, durch ain sondere Constitution ernstlich und bey Straf abzustellen.

Also kunte auch ihrem, der Camer Andeuten nach von den Reussen, Wallachen und Räzen die Zehentbefreyung, so sy bisher gehabt, aufgehbt und sy gleichsowol als andere Herrn und vom Adl zue Raichung des Zehendts gehalten werden.

Billich were es auch, dass die dreyzehen Stett in Zips, so der Cron Poln versezt, die gemaine Anlagen laisteten, wie es dann auch hievor in die Constitutiones einkomben. Es wusste sich aber die Hofcamer nit zu erindern, dass sy yemals ychtes gelaist hetten, welches sy dannoch schwarlich thuen, sy werden dann etwo durch den König selbst darzue gehalten, und derselb villeicht von ihrer Maiestät hierumb ersuecht.

Was sy die Camer von wegen der Comitum oder Spanen, und dass dieselben ire Diener zu Vicespanen machen und auf die Landtäg zu Sollicitierung ihrer aigenen Sachen zu schicken pflegen, meldet, auf dessen Abstellung ist gleichsfals zu gedenken.

Von der Proviandhilf wierdt durch sy die Camer nichts gemeldt, so doch dieselb als ain fuernembes nothwendigs Stuck als nemblich von yeder Porten widerumb wie vor ainem Jahr zween Kübl Traid und sovil Habern zu begehren und darauf zu verharren were.

Es vermaint auch die Hofcamer, weil die Herrn Prelaten in Hungern gar kain extraordinari Contribution, wie sonst in allen andern ihrer Maiestät Landen durch den Prelatenstandt beschicht, laisten und zwar derselben wenig oder vast kainer ainich Kriegsvolk auf der Gränz underhelt, aber doch ire Gueter, auch selten ains, sondern mehrlay Beneficia haben, dass sy gleichsfals umb ain extraordinari und wo nit Gelt- doch Proviandhilf, als ain nambhafte Anzahl Muth Traidt und Habern gen Gran zu lifern, ersuecht und von inen nit ausgesetzt werden solt, bis dieselbig erlangt, dann kain Ursach vorhanden, warumben sy nit so billich und billicher als anderer der Gefahr etwas verner entlegenen Lande Prelaten, welche über die Gebür von ihren Güetern, so sy neben den weltlichen Stenden zum Kriegswesen zugleich lais-

ten, auch daneben ansehnliche geistliche Contributionen reichen, dergleichen in Hungern auch thuen und praestieren solten.

Also kann auch der Artiel wegen Befürderung der Proviand ins Legér sambt andern, so notwendig und in jüngstem auch vorigen Landtügen einkomben, widerumb renoviert und verneuert werden. Welches die Hofcamer zue irem begehrten Guetachten aufs kürzest, sovil die Camer-Artiel belangt, hie mit anbringen wollen sich benebens bevelhendt. Actum Wien den vierten January anno sechzehnhundert und drey.

Hofcamer.

Hátirat: Der kaiserlichen alhiegen Hof-Expedition zuzustellen.

(Eredeti a bécsi udv. és áll. Itárban).

IX.

1603. január 10.

Kir. meghívó az 1603. február 24-dikére hirdetett (elhalasztott) magyar országgyűlésre Pozsonyba (s nem Sopronba).

Rudolphus secundus . . . stb.

Reverende . . . stb.

Quum evidens necessitas et ipsa occasionis opportunitas vel maxime flagitet, ut hoc bellum turcicum, quod immensis nostris sumptibus pro liberatione inclyti regni istius nostri Hungariae dulcissimae nempe patriae vestrae contra tam immanem et potentem hostem superioribus annis suscipimus et per dei gratiam continuavimus, etiam deinceps, divino freti auxilio, animose et viriliter prosequamur, omittere haud quam potuimus, quin hac ipsa de re tam cum sacro Romano Imperio, in peculiari et iam promulgata generali dieta imperiali, aliisque principibus christianis, caeterisque regnis et provinciis nostris, sine quorum utpote auxiliis et subsidiis hoc minime fieri potest, quam vero cum fidelibus quoque regnicolis nostris Hungaris, de quorum videlicet permansione et liberatione potissimum agitur, tempestive et priusquam hostium exercitus (quod ingruente vere subito futurum non ambigimus) movere incipiat, iterum ageremus et tractaremus.

Ut autem hoc ipsum fructuose et commodius fieri queat, universis statibus et ordinibus eiusdem regni nostri Hungariae ac partium ei subiectarum generalem conventum ad festum beati Mathiae apostoli, hoc est, vigesimum quartum diem futuri mensis Februarii anni praesentis millesimi sexingentesimi tertii ad civitatem nostram Poseniensem clementer indendum et promulgandum duximus, eique in hac etiam nostra absentia serenissimum principem Maximilianum archiducem Austriae etc. nepotem nostrum charissimum, attributa eius Dilectioni de omnibus rebus agendi, tractandi et concludendi plena potestate, praefecimus. — Quare Fidelitati Tuae clementer ac firmiter committimus et mandamus, ut ad diem praefatum, sine ulla excusatione et mora Posenium venire atque illic una cum reliquis dominis praelatis, baronibus ac nobilibus caeterisque statibus et ordinibus dicti regni nostri Hungariae de iis quae ad ulteriorem belli prosecutionem publicamque eiusdem regni nostri defensionem et eliberationem accommodatissima videbuntur, tractare et in medium consulere, postpositisque privatis negociis omnino hisce comitiis interesse debeas. Secus sub poena decreti non facturus. Datum in arce nostra regia Pragensi, decima die mensis Januarii. Anno domini millesimo sexingentesimo tertio.

Rudolphus m. p.

Himmelreich m. p.

(Eredetiye — mely Szuhay egri püspök nevére szól — a bécsi udv. kamarai levéltárban.)

X.

1603.

Az 1603-diki magyar országgyűlésre meghívandó karok és rendek névsora.

Catalogus diaetalis anni 1603.

Ad comitatus:

Poseniensem.
Nitriensem.
Trinchiniensem.
Barsiensem.

Hontensem.
Zoliensem.
Thurocziensem.
Arvensensem.

Liptoviensem
 Neogradiensem
 Scepusiensem
 Saarossiensem
 Thornensem
 Geomeriensem
 Abawyvariensem
 Zempliniensem
 Borsodiensem
 Wgochia
 Wngh
 Zathmariensem
 Zabolch
 Beregh
 Strigioniensem
 Krasznensem
 Bihariensem

Maramorussiensem
 Zolnok mediocris
 Hevessiensem
 Pesthiensem
 Zolnok exterioris
 Albensem sedis Solth
 Mosoniensem
 Jauriensem
 Comaroniensem
 Soproniensem
 Zaladiensem
 Castriferrei
 Wesprimiensem
 Simigiensem
 Varasdiensem
 Zagrabiensem
 Crisiensem.

Ad status regnorum Croatiae et Sclavoniae ad status Transsilvaniae.

Ad Praelatos :

Archiepiscopum Colocensem.

Episcopum {
 Agriensem
 Transsilvaniensem
 Waradiensem
 Quinqueecclesiensem
 Nitriensem
 Chanadiensem
 Vacciensem
 Sirmiensem
 Tininiensem et
 Boznensem.

*Comitem Georgium Zriny¹⁾
 Comitem Franciscum Nadasdy
 Comitem Thomam Erdeödy
 Georgium Thurzo
 Nicolaum Isthvanffy
 *Stephanum Ilieshazy
 Nicolaum Dersfy
 Sigismundum Rakoczy et
 Sigismundum Forgach.

Ad magnificos :

Ad Barones :
 Comitem Stephanum de Bathor
 Joan. Drascowith Banum

Comitem Petrum Erdeödy
 *Michaellem Zekel
 Com. Georgium, Nicolaum et
 Wolfgangum Tersachky de
 Frangepan
 Franciscum Batthiany

¹⁾ A megcsillagozott nevek az eredetiben is egy kis csillag vagy keresztfélével vannak megjelölve, mert részben elhaltak, részben mint Illésházy és Joó, hűtlenségbe estek.

Franciscum Dersfy
 Stephanum Theorek
 Thomam et Ladislaum Nadasdÿ
 Joannem Listhium
 Michaelem Czobor
 Petrum Reway
 Melchiorem Balassa
 Stephanum Listhium
 Sigismundum Balassa
 Franciscum Magochy
 Michaelem Bakith
 Paulum Niary
 *Stephanum Pereny
 Petrum Drascowith
 Andream Doczy
 Joan. Petrum et Geor. Keglwith
 Fridericum Zekel
 Stanislaum Thurzo
 Stephanum Palfy
 Sebastianum Theokely
 Geor. et Christoph. Banffy
 Benedictum Thuroczy de Ludbregh
 Paulum Melith de Bryber
 Wolfgangum Unverczagth
 Bartholomaeum Pezzen.
 Carolum ab Harrach
 Geor. et Joannem Rueber
 Sigefridum Christophor. Kolonich
 Joan. et Geor. Rathkay de Nagytábor
 Nicolaum Gregorianczy
 Valentinum Homonnay
 Georgium Homonnay
 *Michaelem Forgach.

Ad praepositos et abbates :

*Franciscum Diotalenium
 Saaghiensem
 Michaelem Kapornaky Chor-nensem
 (ad praep. et abb.)
 Blasium Joo abbatem Pili-sensem et
 Iesuitas Praepositurae Thu-rociensis.

Ad capitula :

Strigoniense	Posoniense
Agriense	Scepusiense
Zagrabiense	Jauriense
Nitriense	Castriferrei.

Ad egregios:

*Joannem Joo personalem presentiam.
 Thomam Zechy
 Joannem Lippay
 Michaelem Bay
 Joannem Wyfalussy
 Joannem Bossany
 Thomam Wyzkelethy
 Christophorum Kubiny
 Mathiam Andreassith
 Valentinum Hetieÿ
 Paulum Megiery
 Andream Kerezthury
 Stephanum Somogy
 Directorem
 (ad egreg.)

Stephanum Hoszutoty
 Stephanum Baraniay.

magistrum

Ad viduas dominorum :

Mariam Fugger viduam Nicolai Palffy
comitissam Magdalenam uxorem Iadislai Poppel.

Ad civitates liberas :

Posoniensem	Zakolcza
Soproniensem	Trinchiniensem
Tyrnaviensem	Zagrabiensem
Cassoviensem	Varasdiensem
Bartphensem	Crisiensem
Eperies	Caproncza
Leuchoviensem	Oppidum Modor
Kyszebin	Oppida S. Georgy et Bozin
Varadiensem	Septem civitates montanas.

(Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.)

XI.

1603.

Azon udvari kamarai és udvari könyvviteli hivatalnokok névsora, kiket az 1603-diki magyar országgyűlésre Mátyás, később Miksa Ernő főherczeg kirendelt.

Verzeichnus der Herrn Hofcamer Räth, Secretarien, Registrator, Concipisten, Expeditores und andern Canczley-Verwandten, so auf den hung. Landtag nach Pressburg, diss 1603. Jahr mitziehen und zulossiern sein.

Hofcamer Canczley.

In der Lausserin (?) Hauss wie hievor andere Jahr.

In dem Lausserin Haus, ober der Canczley.

Der röm. khaÿs. Mt. Hofcamer Rath, Herr Herr Sigmundt von Landaaur, Freyherr.

In dem Lausserin Haus daneben oder sonst an ainem gelegnem Ort.

Der röm. khaÿs. Mt. Hofcamer Rath, Herr Herr Ernst, Freyherr zu Egg.

In dem Lausserin
Haus, da die Canczley
ist, oben.

Frau Ermleuterin.

Beÿ Herrn Schrembs-
ser, und wan es da nit
sein khöndt, irgend sons-
ten am ain sichern sau-
bern Orth.

In seinem vorigen
Zimer, beÿ der Veith
Schwarczin Witthib.

In seinem vorigen
Losament beÿ dem Pind-
ter beÿm Vischerthüerl.

In seinem vorigen
Losament beim Hanns
Cunrad Besserer.

Hat alzeit in des Poli
Paumbs behausung sein
Zimer gehabt. ¹⁾ Herr
Achinger.

In seinem hievor ge-
habten Losament ins
Herrn Paul Maurachs
Behausung.

Wann er die Erlaub-
nus nit erlangt khündte
in seinem vorigen Quar-
tier Martin Raitthen.

In seinem vöri-
gen Losament, als ins Leon-
hardt Reben seligen Be-
hausung nochmals lo-
sirt zu werden.

Der röm. khaÿs. Mt. Hofcamer
Rath, Herr Herr Wolf Fuerth.

Der röm. khaÿs. Mt. hungeri-
scher Camer Rath unnd Hofcamer
Secretari, Herr Hainrich Porsius,
Doctor.

Der röm. khaÿs. Mt. Rath und
Hofcamer Secretari Herr Niclas
Haimold.

Der röm. khaÿs. Mt. Hofcamer
Registratorambtsverwalter Sebas-
tian Weinnig.

Der khaÿs. Mt. Hofcamer Con-
cipist Cÿprian Jonas von Bilgenaw.

Der khaÿs. Mt. Hofcamer Con-
cipist Niclas Engelhardt.

Der khaÿs. Mt. Hofcamer Ex-
peditor Andreas Haasz.

Der khaÿs. Mt. Hofcamer
khriegs Expeditor Daniel Schleger.

Der khaÿs. Mt. Hofcamer
Canczley verwandter Elias Füll-
stain.

Der khaÿs. Mt. Hofcamer
Canczley verwandter Ferdinand
Lwch.

¹⁾ E két sor törülve.

In seinem alten Losament in der Schlossergasse beÿ Hans Joxsen Huetter.

Bit in sein voriges Losament zum Mattheus Bilgen zu losiern.

Beim Khegl, Schneider zu Prespurg, oder sonst an ein sichern Ort.

Beim Maister Paul Schlosser neben dem Michaeler Thor in Stundell.

Begert nur ain Camer und beth.

Der khaȳs. Mt. Hofcamer Canczley verwandter Christof Khaÿserperger.

Der khaȳs. Mt. Hofcamer Canczley verwandter Philip Strauss.

Der khaȳs. Mt. Hofcamer Canczley verwandter Christof Baÿer.

Der khaȳs. Mt. Hofcamer Canczley verwandter Hanns Preschl.

Der khaȳs. Mt. Hofcamer Canczley verwandter Wolf Bärl.

Der khaȳs. Mt. Hofcamer Thuerhuetter Fridrich Streithl.

Hof-Buechhaltung.

Do es sicher, bin ich mit dem vorjährig Zimmer zufrieden.

Ich bin hievor beim Schuester, der di Drescherin hat, losiert gwest, imfall es sterbshalber sicher, begehrt ich auch nit anderst losiert zu werden.

Beim Herrn Schmucker neben der Hofbuechhalterey.

Der röm. khaȳs. Mt. Director beÿ dero selben Hofbuechhalterey, Herr Stephan Prieschenekh.

Der khaȳs. Mt. Raithdiener beÿ dero Hofbuechhalterey, Hansz Gimpl.

Der khaȳs. Mt. Raithdiener beÿ dero Hofbuechhalterey, Volmar Fröblinckh.

Der khaȳs. Mt. Raithdiener beÿ dero Hofbuechhalterey, Georg Placz.

XII.

1603. január 20.

A bécsi császári tanácsosok véleménye Mátyás főherceghez az 1603-diki magyar országgyűlésre készítendő kir. előterjesztés az erre vonatkozó kamarai stb. véleményes jelentések tárgyában.

Durchleuchtigster Erzherzog etc. Genedigster Fürst und Herr. Jüngstem unserm Postscripto nach yberschicken eur fürstlichen Durchlaucht wir hiemit gehorsambist das Concept der hungerischen Landtags-Proposition, wie dieselb ungefährlichen unsers Guetbedunkens hoc anno mechte gestelt werden,

Und erindern eur fürstliche Durchlaucht hiemit berichtlichen, dass auf das kayserliche wegen Beratschlagung diser Proposition heraus geschicktes Schreiben von dato sechsundzwanzigsten Novembris anno 602 altem Gebrauch nach die kaiserlich hof-, hungerisch- und zipserische Camer, wie auch der Kriegs Rath und dann der Herr hungerische Locumtenens mit iren Bericht und Guetachten vernumben worden, wie solches eur fürstliche Durchlaucht sub A. B. C. D. und E ¹⁾ zu sehen.

Was nun etlichen die Haltung solchen hungerischen Landtags anlanget, obwol die hungerisch Camer aus etlichen erzehlten Ursachen dafür helt, dass kain Landtag auszuschreiben, sondern die Sponschaften und jede in Sonderheit dahin zu ersuechen und zu vermahnen wären, das sy die Contribution in Gelt und Fuehren bewilligten, sein wir doch disorts der Hofkamer Mainung, das nemblichen notwendig, solchen Landtag zu halten und kaineswegs einzustellen oder zu verschieben, alles aus denen Motiven und Bewegnussen, welche die Hofkamer nach lengs ausgeführt und unnot, solche mit mehrer Behelligung eur fürstlichen Durchlaucht fürzubringen.

Die Articl betreffend, so gemelter Proposition zu inseriren, halten wir gleichsfalls dafür, dass yber die ferntige Begern von denen hungarischen Stenden nit wol ain Mehrers wirdt können gesuecht oder verwilliget werden, wie wir dann auch die

---

¹⁾ Lásd az I., II., IV., V. és VIII. számú iratokat.

Proposition, doch im Stylo was anders, als die fertige gewesen, darnach richten und verfassen lassen.

Und wiewolen aber die Hofkammer wegen der Dica dahin gehet, das auf das Haus zween Gulden und des Kriegs Rath Meinung nach ain und ain halber Thaler auf den Unterthon und ain Thaler auf den Dominum terrestrem geschlagen werden mecht, wird doch in terminis des verntigen Landtagsabschluss zu inhaeriren und allain auf ain gewisse Volkshilfen darumben zu tringen sein, weilen eur fürstlichen Durchlaucht genedigist bewust, dass bishero mit den Dicis, sy seyen nun von der Kamer oder andern eingenumben worden, doch nie was Fruchtbarches hat gericht werden können, als welche zue sondern Schaden irer kayserlichen Maiesät und des ganzen Kriegswesens niemalen völlig eingebracht und albeggen daran grosse Restanten verbliben, also dass man vast alle Landtäg in deliberationem ziehen müessen, wie dieselbig würcklichen einzufordern und kaine constitutiones so scharf gemacht werden können, die hierin was Fruchtbarches ausgerichtet; derowegen man auch vernten auf ain gewisse Anzal zue Ross und Fuess gangen, so die hungerischen Stend gegen Einnembung der Dica halten hetten sollen, und dass man die defectus bey ainem Corpore vil eher dann bey etlichen ganz und gar erarmbten particularibus zu ersuchen und wegen dero ungewissen Dica niemalen ain richtige Anzal ins Feld, es sey dann die numeratio et rectificatio domorum vorher beschehen, gehabt werden können.

Und weilen aber die Hofkammer angedeut, dass von denen im negst verschinen Jahr verwilligten zway tausent Husarn und sovil Heyduggen sechs Monat lang zu unterhalten in Oberhungern mehr nit als zwelf hundert nemblichen neunhundert zu Ross und drey hundert zu Fuess vom zwainzigsten August an bis ungefehrlich auf den zwainzigsten Novembris unterhalten worden, und dass auch deren, so in Nidernhungern under baiden Craisobristen gewesen, ir Dien denen Kriegs Rathen und Muster-Officiern am besten bewust sein werden, und dass man auch sagen wöllen, man habe zue Eingang Septembris, als Weissenburg verlorn, kainen Hungern im Felt gesehen; auf dises hat man für ain Notturft gehalten

solches gegen denen Stenden generaliter zu rüeren, damit der Abgang auf den heurigen Krieg neben iren andern Bewilligungen wider resarciert und erstattet, auch aines und des andern halb richtige Raitung geben werde, als es an ime selbst recht und billich ist.

In simili weil auch die Erstattung dessen, so in der Personalinsurrection von ainem oder dem andern unterlassen worden, zu begern, ist nit weniger auch in disem Puncte die Notturft in der Proposition einkumen, und damit sy bestentig verharren und nit, wie bisher beschehen, wann sy kaumb ankomen, widerumb vor der Zeit aus dem christlichen Leger zue desselben högsten Gefahr trachten, in desertores ante tempus paena capitis et amissio bonorum et libertatis annectiert, auf welchen Fall dannocht bey irer Maiestät stuende, ainen oder den andern Deliquentem nach Gelegenhait zu begnaden. Unter andern gehet gleichwol die Zipserische Camer dahin, dass zue Unterhaltung der Gräniz Kriegsvolk von jedem Haus ain halber Gulden und sovil zu Bevestigung der Gränizheuser sollen begert werden, wir aber halten gleichfalls solches für unrathsamb, weilen man waiss, dass sy auch die andern ordinar Bewilligung nit raichen, wie wuerden sy dan die extraordinari yberhauffte Hilfen bewilligen oder laisten.

Doch sovil die sechstägige Robath zue denen Gräniz heusern anlangt, ist bereit die Notturft in der Proposition inseriert.

Es hat die Zipserische Camer unter andern auch ainen Artícl ainzubringen geraten, das denen Herrn und vom Adl ire Diener und auch Handwerker die Befreyung von Raichung der Zelent einzustellen sey, wie auch den Reussen, Wallachen und Räzen, welche bisher von derselben exempt gewesen, bey disen gefehrlichen Kriegsleufen, darinen sy übermassen des Schuz genüessen, zue Erhaltung ainer Gleichhait solche Exemption solle aufgehelt werden. Weilen wir dann mit der Hofcamer eben der Mainung, ist derowegen auch ain neuer Punct zue irer kayserlichen Maiestät genedigisten Gefallen additioniert und dabey gesezt worden, dass hinfüro Comites ire Diener zu Vicespannen nit machen, noch auf die Landtag, darundter sy maisten Thails irer Spann Sachen sollicitiern, nit

schicken sollen, weilen dardurch die Landtag mehrers verhindert dann befüerdert werden.

Wegen der in Poln hinein versetzten dreyzehen Stett, davon auch die Hof- und Zipserische Camer meldt, ist unnot gewesen, etwas derowegen in die Proposition zu sezen, weilen von inen bisher nichts begert worden und hac stante conditione, dass sy in Poln versetzt, schwärlichen etwas thuen werden. Es stehet aber bey irer kayserlichen Maiestät, ob sy deroweg dem König in Polln, darzue wir doch auch mit rathen, sy zu gleichen Mitleiden zu halten, genedigist schreiben wöllen.

Zu Bevestigung der Gränizen insonderhait Pest, vermaint der Kriegs-rath gleichwol, dass von den Stenden die zwelf tägige Robath zu begern, wir aber wolten nit gern, dass dise Proposition sonderlich in neuem yberhaufft wuerde, dardurch aines das ander bey der Hungern ohne das wegen des Kriegsvolks bishero gebrauchten Insolenz habenden Schwierigkeit hinterstellig gemacht werden mecht, derowegen es auch disorts bey vernigten Articlñ verbliben.

Der Weg und Pruggen halb, das dieselben zu machen, werden gleichwol järlichen scharfe Constitutiones gesezt, aber von den Vicespannen nit gehalten noch volzogen; der Ursachen man in disem Articlñ darauf gangen, dass ain gewisse Straf in negligentes solle statuiert und unnachlesslich exequiert werden.

Schliesslichen ist die Hofcamer der Mainung, dass von denen hungerischen Herrn Prelaten ain Extraordinari Contribution zu begeren seye. Weilen aber die maisten Prelaten alain titulotenus ihr Dignitet haben, vil aus inen gar geringe und etliche kaine andere Einkomen, als was die Raths Besoldung ist, haben und dise Neuerung ain grosse Schwierigkeit abgeben mecht, als haben wir Bedenken gehabt, dis in die Proposition einzubringen. Es stehet aber bey der kayserlichen Maiestät allergenedigisten Resolution, ob sy in wehrendtem Landtag von denen, so in esse und guet beneficia haben, irgent absonderliche Handlung mit inen pflegen lassen wöllen.

Thuen Eur fürstlichen Durchlaucht uns hieryber zue erzherzoglichen Gnaden und Hulden unterthenig gehorsam-

bist empfehlen. Datum Wienn den zwainzigisten Januarii anno aintausent sechshundert und dritt.

Eur fürstlichen Durchlaucht etc. unterthenig gehorsambiste der Römischen kayserlichen Maiestät hinterlassne deputierte Rätthe daselbst.

26. Januarii 1603.

Külczim: Dem durchleuchtigsten Fürsten und Herrn Matthiae Erzherzogen zu Osterreich etc.

Ad cameram aulicam.

(Ered. a bécsi udv. és áll. ltárban.)

XIII.

1603. január 24.

A magyar kamara véleménye a kir. városok által az országgyűlésen sürgetett borbeviteli tilalom tárgyában.

Generosi ac magnifici domini amici nobis observandissimi. Salute et servitii nostri commendatione praemissa.

Quae Serenitati suae archiduci Matthiae, domino nostro clementissimo camera suae Maiestatis Scepusiensis ratione liberarum civitatum, introductionem et depositionem vinorum in eadem regnicolis interdientium et solis suis civibus liberam esse volentium perscripsit, et quid iuxta faciendum censet, ex eiusdem camerae literis, in aliis dominationum vestrarum generosarum ac magnificarum decima septima huius editis literis, nobis pro nostra opinione et ulteriori consilio transmissis cognovimus. Depositionum loca versus Poloniam quaequam esse debeant, patet ex decreto divi Maximiliani imperatoris diaeta Posoniensi anni 1569. articulo 18. Ut igitur multiplicatis quaestoribus ex frequentiori negotiatione, ulterior quoque ad Fiscum proventus redire possit, prout camera Scepusiensis svadet, poterit sua Maiestas vel sua Serenitas clementer mandare civitatibus illis liberis, ut introductionem vini in illas atque per vasa venundationem regnicolis liberam permittant. Aut si qua earum se se privilegiam esse praetenderet, quominus id facere possit aut debeat, huiusmodi privilegia suae Maiestati, vel cum sua Maiestas diversis aliis curis occupata teneatur, ne revisione talium privilegiorum.

oneretur, camerae producat, ubi demum sua Maiestas superinde informata, tam iuxta praeallegatum decreti locum, quam vero decretum tertium Vladislai regis anni 1498. art. 33., visis aut intellectis iuribus partium, secundum uniuscuiusque loci consuetudinem et privilegium decernat, quod melius erit faciendum, et qualiter huic rei commodius consulere possit. In reliquo dominationes vestras generosas ac magnificas feliciter valere optamus. Posonii, 24. Januarii, anno 1603.

N.

Sacr. caes. regiaeque Maiestatis camerae
hungaricae consilarii.

Külczim: Generosis ac magnificis dominis N. domino praefecto ceterisque sacr. caes. regiaeque Maiestatis camerae Aulicae consilariis etc. dominis amicis nobis observandissimis. Viennae.

Más kézzel rájegyjeze: Der fürstl. Durchl. unserm genedigsten Herrn von der Hofcamer in gehorsam zu übergeben. und mochten dieselb nach vermeinung der consilii hungarici die hierin vermelte Bevelch auf den weg, wie die hung. Camer rahtet, an die frey stedt von der hung. Hofcanzley aus fertigen, und ergehn lassen. Ier Durchl. sich benebens die Hofcamer gehorsamst bevelhendt. 11. Martii 603.

Hofcamer.

(Eredetije az orsz. ltár »Országgyűlési Emlékek« című gyűjteményében.)

XIV.

1603. febr. 6.

A prágai udv. kamara jelentése a csász. titkos tanácsosokhoz, a magyar országgyűlésen a király személyét képviselendő főherczeg részére szükséges pénz és egyéb intézkedések felől.

Hofcamer-memorial, was bei fürstehunden hungarischen Landtag, dem Erzherzog Ferdinandus oder Maximilianus Ernestus beiwohnen solle, in ainem und anderm zu bedenken und zu verordnen sei.

Den kaiserlichen Herrn gehaimben Rhäten zu übergeben.

Die kaiserlichen Herrn gehaimben Räth erindert die Hofcamer auf beiliegundes Ihres fürstl. Durchlaucht Erzherzog Ferdinandi zu Österreich Entschuldigung warumben sie selbst nit dem hungrischen Landtag beiwohnen khünten, Ihr fürstl

Durchlaucht Maximilian Ernestus aber dazue khommen und den halten solle, dienstlich so viel, dass sie gleichwol von dem Herrn Craissobristen Herrn Turzo ad partem so viel verstanden, wie bei den hungrischen Stenden bedenklich sein möchte, dass hochgemelte Ihr fürstl. Durchl. Erzherzog Maximilian Ernst den hungrischen Landtag bei so bedrengtem Weesen und des armen Mannes grossen Beschwär an Ihrer Majestät Statt halten solle. Damit nun dissaals Ihrer Majestät oder auch Ihrer Fürstl. Durchl. welche dahin raisen möchten, nichts schümpfliches wiederfare oder begegne, so wäre auf dessen Praecavirung zeitlich zue gedenken und die Notturft deswegen auszufertigen.

Mit den Uncosten würdet man gegen Ihrer fürstl. Durchl. darumben desto heher oder reichlicher gehen müessen, dass sie sonsten ainich Deputat oder Zuebuess auch Ihren Hofstatt mit haben und dass sie sich zu dieser Raiss allererst werden ausstaffieren müessen. Währe derowegen die Hofcammer der Mainung, weil der Landtag über vier oder fünf Wochen nit wahren würdet, dass man Ihrer fürstl. Durchl. für die Herausraiss auch sonsten alles und jedes, fünf oder sechstausent Gulden reinisch bewilligen und raichen möchte.

Darnach so möchte auch alsbald hienaus geschrieben und den deputierten Hofcammer-, auch Kriegsrähten angedeutet werden, von Ihrer Majestät wegen sich mit hochgedachter Ihrer fürstl. Durchl. hienunter nach Pressburg zu begeben und mit treuem Rath, wie sonsten zue beschehen pflegt, Ihre beizustehen und Ihren Diensten abzuwarten.

Über diss könnten auch an vierzig unüberschriebene Schreiben halb in Österreich halb an herrn- und halb an Ritterstandspersonen gefertigt und hinaus geschickt werden, darinnen sie, die Landleuth vermahnet würden, ihre Söhn mit hienab raisen zu lassen und do ja die Söhn etwa solliches darumben difficultieren dass man sie nit selbst gefordert und desswegen ersuecht hette, möchten die Herrn Deputierten Rätthe solliches mit ihnen münd- und schriftlich handeln, ja die jänigen Landleuth die ihre Güeter und nicht Vätter hetten, ersuechen, dass sie mit Ihrer fürstl. Durchl. sich hinab begeben und dero aufwarten wolten.

Der Herrn Rätthe und Canzleien Zehrung halben hat zwar die Hoffcamer bereit hienaus geschrieben, dass man von des herrn Nadassdi Kaufgeld umb die Herrschaft Cheyte in sechstausent Taller darzue brauchen solte. Sie stehet aber in Zweivel ob er Herr Nadasdi dieselben, weil er seines Kriegsausstands davon bezahlt sein wil, herrausgeben werde, derowegen do es nicht beschicht, sie auf andere Mittl dazu bedacht sein wil.

In gleichem soll die Quardi, so etwa zwaihundert stark sein möchte davon bezahlt werden und do es ja mit dem Nadassdi nichts thätte, müst man anderer Glegenheit dazu suechen, wie dann die hieige Hofcamer die daussige bereit ersuecht, so sie Nachricht hette, dass der Nadassdi solch Geld nit erlegen würde, dass sie es unverlengt herrein erindern solte.

So mues auch ein absunderliche Verlag auf die hungarische Rätthe, dahin khommende Kriegsleuth und ins Kriegszallambt zu dem täglich fürfallenden Ausgaben verordnet werden; darauf die Hofcamer bedacht sein wil.

Hochgemeldte Ihre fürstl. Durchl. werden villeicht mit Silber für Ihre Taffel nit versehen sein, dergleichen wo von nöthen, könnte draussen auch von Landleuten entlehnet, zu den andern Taffeln aber Zin gebraucht und auch entlehnt werden.

Die Tapezerei möchte von Wien aus Ihrer fürstl. Durchl. Zimmern abgenomben und hienab geführt werden so aber Bedenken darwieder, könnte man dergleichen von den Landleuten, so solliche haben, inmassen hievor auch beschehen, entlehnet und wann der Landtag fürüber, ihnen wieder zugestellet.

Schliesslichen so wäre auch ein sondere Notturft denen von Pressburg allsbald zuzuschreiben, aller Sauberkeit sich zue beveilissen, damit die Infection nit wieder erreget werde auch sich sonsten mit Proviant und allen Notturften sonderlich Fastenspeiss zu der hinkommenden Unterhaltung zue versehen. Darüber nun die Herrn Gehaimen, do sie khain Bedenken darwieder, die Notturft an gehörigem Ort zu verordnen und die Hofcamer in dem so ihrer Expedition und was sie thuen solle

verrer ohne Massgeben zue beschaiden haben, ihnen benebens sich dienstlichs Vleisses bevehlend.

Actum Prag den sechsten Februarii a^o im sechzehnhundert und dritten.

(Ered. a bécsi udv. kam. Itárban)

XV.

1603. február 14.

Rudolf király parancsa Molart Ernő és Krenberg Ulrik cs. tanácsosokhoz, a magyar országgyűlésre menendő Miksa Ernő főherczeg kíséretét képezni hivatott osztrák tanácsosok, urak és lovagok bekérése ügyében.

Rudolff der Ander von Gottes gnaden erwolter Römischer Kaiser zu allen zeiten mehrer des Reichs etc.

Edler, ersamer, gelerter, liebe getrewen. Ir tragt guet Wissen, welchemassen wir in unserm Königreich Hungern ain allgemainen Landtag auf St. Matthiastag den vierundzwainzigisten diss gehn Pressburg ausgeschriben und zu Haltung desselben den Durchleuchtigen hochgeborn Maximilian Ernsten, Erzherzogen zu Österreich etc. unsern freundlichen lieben Vettern und fürsten vermugt. Daher sich gezimmen will Sein Liebden von unsertwegen mit ansehenlichen erfahren Räthen, dann auch zum Aufwarten mit Herrn und Ritterstandspersonen zu versehen, als thun vir Euch hieneben absonderliche Bevelch an unser hinterlassene Hofcamer und Kriegsräth zu Wienn, wie auch ainen an unsern N. Ö. Closterrath, Adam Altenstaig item vierzig unuberschribene Schreiben halb an Herrn- und halb an Ritterstand sambt Abschriften übersenden, gnedigist bevehlend, ir wollet dieselben an gehorige Ort uberantworten, die unuberschribenen Eurem Guetachten nach überschreiben lassen und da je die Söhne solche darumben difficultieren wolten, dass wir sie nit selbst erfordert und desswegen ersuecht, solches mit inen munt- und schriftlich handeln, und die jehnigen Landleuth, die ire Güeter und nicht Vätter haben, von unsertwegen ersuechen dass sie sich mit gedachts unsers Vettern Erzherzog Maximilian Ernsten L. linab gehn Pressburg begeben und dero in berurtem Land-

tag gehorsamlich aufwarten, inmassen dann auch je baide Euch nach verrichtem österreichischen Landtags Furtrag gleichfalls hinab zu Seiner Liebden verfüegen und dero mit threuem Rath assistiern, auch alles das jehnige thun und verrichten helfen wollet, was die Notturft erfordern wurdet und hievor mit unsers Brueders Erzherzogen Mattheae Liebden beschehen ist; An deme volziecht ihr unsern gnedigisten gefelligen Willen und Mainung. Geben auf unserm Kuniglichen Schloss zu Prag vierzehenden Februarii, anno etc. sechshundert und dritten, unserer Reiche des Römischen im achtundzwainzigisen des hungerischen im ainunddreissigisten und des Behaimischen auch im achtundzwainzigisten

Rudolff m. p.
R. Coraduzi.

Ad mandatum S. C. M. propriam
J. Engelshofer.

Külczim: Dem edlen, auch ersamen gelerten unsern lieben getrewen Ernst von Molart, freiherrn zu Reineck auf Drosendorf, unserm camerer und stathalter des regiments unserer NÖ. Lande und Ulrichen von Krenberg der rechten doctorn beiden unsern räthen. Wien.

(Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.)

XVI.

1603. febr. 14. után.

Névsora az 1603-diki magyar országgyűlésre berendelt osztrák uraknak és lovagoknak, mint részben magyar indigenáknak, részben főherczegi tanácsosoknak és kíséretnek.

Verzeichnuss derer auf den hungerischen Landtag beschribner Herrn und Landleuth.

Herrn Stand.

1. Herr Adam von Puchaimb.
2. Herr Wolff Dietrich.
3. Herr Wolff von Eizing senior.
4. Herr Wolff von Hoffkhirhen.
5. Herr Maximilian von Liechtenstain.
6. Herr Sigmund von Landau. ut filios mittat.
7. Herr Wolff Mathes von Landsperg.
8. Herr Maior.
9. Herr Ruedolff von Tieffenbach.

10. Herr Paul Volchart von Aursperg.
11. Herr Hans Machart Stein.
12. Herr Hans Herman von Rogendorf.
13. Herr Gilleisen.
14. Herr Hans von Kolonitsch.
15. Herr Wolff Tonradl = zu Obergassing.
16. Herr Chueffsteiner sen. ut filios mittat.
17. Herr von Stazin iunior.
18. Herr Leonhardt von Harrah.
19. Herr Hanss Christoff Teuffel zu Krottendorff.
20. Herr Marx Beelen.
    . Herr Hanibal Beelen.

Ritterstand.

1. Herr Wilhelm von Griss.
2. Christof Lampl, Sebastian Gudeckhhag.
3. Jan von Rudeshaimb.
4. Herr Fedinandt von Conzin, Sun Jacob.
5. Herr Valckhardt von Conzin.
6. Ferdinand Geier.
7. Emrich von Oberheimb.
8. (*Üresen hagyva.*)
9. Kremer.
10. von Rehlingen.
11. Michel Ridler.
12. Mathess Eisler.
13. Pfilip Jacob Prist.
    . Ungelten den Jüngern.
14. Hörr Ferdinandt. (?)
15. Welzer zu Pinzendorf.
16. von Perkhaimb.
    Herr von Malentheim.
17. Hanss Fridrich Dörig zu
    Altenburg.
18. Johan Baptista Pahaleb.
19. Gregorozki (?)
19. Sebastian Grabner.

(Fogalm. a bécsi udv. és áll. Itárban.)

XVII.

1603. február 15.

A prágai udvari kamara véleményes átirata a prágai cs. titkos tanácshoz, a magyar országgyűlésen előterjesztendő kir. propositiók tárgyában.

Die kaiserliche anwesende Hofcamer hat die verfaste und wieder hiebeyligunde Proposition auf bevorstehenden hungerrischen Landtag mit Vleiss abgehört und ersehen und beschehenem Bevelch nach bey etlichen Artiklen ire Mainung volgendermassen anzaigen sollen :

Dass nemblich sy, soviel anfanglich die Underhaltung ainer Anzahl Kriegsvolks als vier tausent zu Ross und sechs tausent zu Fuess belangt, für besser helt, dass von ihnen den Hungern Volk zu underhalten dann das Gelt herzugeben und durch der Dica oder der Heuser Anschlag zu erlangen gesuecht werde ; dann do sy die Dicam und der Heuser Anschlag bewilligen, auch ain Volk darauf werben und doch dieselben soviel, als das geworbene Kriegsvolk zu besolden costet, nit austragen oder gar nit eingebracht werden, so wolten sy die mehrere und lengere Underhaltung von irer Maiestät haben oder lassen das Volk auch vor der Zeit aus dem Velde, do sy aber Volk zu schiken einwilligen, kan man auf desselben völlige Lieferung desto mehrers oder die Verlag darauf zu geben, dringen, weil sy selbst vor der Bewilligung sonders Zweifels den Überschlag darauf machen und, was sy vermugen und thun kunnen, nachraiten, auch die Volkhülff darnach richten. Doch weil man erfehrt, wie unrichtig es mit der Dica oder auch Abzehlung der Heuser zuegehet, daraus sy dergleichen Zahlung zu nemben phlegen, so möchte man von ihnen den Stenden begeren, dass sy die Mittl berathschlagen wolten, dardurch sy mit weniger irer und irer Underthanen Beschwer zu ires bewilligten Kriegsvolks Underhaltung gelangen kunden und solche irer Maiestät zu irer fürstlichen Durchlaucht Handen specificirten und benenneten, welche sich darüber als dan aufs fürderlichist genedigist resolviren und, soviel sich thun liesse, darob halten ; oder do sy nit Volk sondern Gelt

bewilligen wolten, dass sy auf jedes Haus ainhundert funfzig Pfennig anschliessen und der Herr ainhundert Pfennig aus ainem Seckel, wäre vom Haus zween und ain halber Taler, hergebe. Allain solten sy auch Personen, so zu Obristen oder Hauptleuten zu Ross und Fuess furzuenemben und tauglich, auch guete Kriegsleut wären, ihrer Maiestät unter wehrenden Rakuss nambhaft machen und ausser irer Maiestät Vorwissen zu dergleichen Bevelhen ainichen nit bestellen.

Ja do ainer oder der ander, wann es zue Dicaanschlag oder der Heuser Aufslag käme für seine Gebürnus Volk schickete, dass er nit seine Paurn und schlechtes Gesindl sondern geübte Leut und so des Kriegs gewohnt bestellte, auch disfals lauter praecavirt werde, dass sy nit, wan sy kaum ins Leger ankomben, wieder darvon laufen, sondern bey den Fändl bis zu Endung des Veldzugs verharren und verbleiben.

Bey den Worten der Besoldung halber, dass ainem zu Ross funf Thaler und ainem zu Fuess drey Thaler geraicht werden solte, welches sich auf die Zeit des Veldzuegs verstehet, möchte hinzuegesezt werden: Do aber ire Maiestät aus diesem auf die hungerisch heurige Bewilligung geworbenem Volk oder sonsten aus den Hungern über Winter zu Ross und Fuess ain Anzahl in irem Dienst behalten wolten, solte aus demselben ainer zu Ross das Monat umb vier Taler, ain Trabant aber umb zween Taler zu dienen schuldig sein.

Mit dem früern Anzug, dem Feindt dardurch den Vortl abzdringen und Pest zu versichern, hette es gleichwol seinen Weg. Dass man aber in dem Fürtrag von der Belegung Ofen ausdrücklich melden solte, das hielt die Hofcamer nit für guet, sondern vermaint, man solte in generalibus bleiben; als weil man Pest hette, hoffte man durch Gottes Hülff weiter zu komben, sonderlich do man frue im Veld wäre, darumben der Anzug desto mehrers zue befördern.

In den Puncten wegen der General-, Particular- und Personal-Insurrection wirdet auf die, so nit über ain Monat und so lange es vonnöten, im Veld verharren wurden, poena capitalis et nota perpetuae infidelitatis gesezt und einbracht. Und ob zwar die Herrn Deputirten darbey melden, dass alsdan bey irer Maiestät stehen wurde, ainen oder den andern

Delinquenten nach Gelegenheit zu begnaden, so helt doch die Hofcamer soliches etwas zu hart und zu viel sein und vermaint, es möchte dafür ain andere und gewisse Strafe als etwa amissio bonorum. wie anno sechzehnhundert ains beschehen, benennt und gesetzt werden.

Die Rabat eingebrachter Massen auf Pest und andere Gränizen zu begeren, seye gar guet, doch solte dahin gesehen werden, dass dasjenige, was bewilligt, gewiss und aigentlich gelaistet und das Gelt. was die weit entlegenen Spanschaften von der Gränizen für die Rabat geben, nit anders wohin sondern zu solichem Gebew verwendet, auch die Restanten deswegen vleissig eingefordert würden.

In Sonderhait aber möchte irer fürstlichen Durchlaucht ad partem zuegeschrieben werden, den Dicatoribus und andern, so vorige Jahr die hungerische Bewilligungen eingenomben, nachfragen und dieselben ihro nambhaft machen zu lassen, damit man hernach desto ehunder auf die Restanten dringen und dieselben einbringen kunte.

Auf die Hülff zu der Profiantierung wurde nit unbillichst stark gegangen und sich zu bemüehen sein, dass man dieselbe bei den Stenden erhalte; allain vermaint die Hofcamer, es solte nit de singulis portis sive domibus sondern de singulis portis zway Kübel Habern und zway Kübel Waizen Tirnermass begert, die Fuehren, so dem Profiantwesen im Veld zum Besten komben, solten zeitlich angeschlagen, bestellt und fertig gehalten, doch auch durch den Veldmarschalch, andere Obristen, auch General-Pravosen ilmen gueter richtiger Schuz erwiesen werden und meniglich, so dergleichen Fuehren verrichtet oder sonsten dem Leger Profiant zuefuehret, von und zu dem Leger sicher sein. In Sonderhait aber wäre an dem, was wegen der Profiantfuehren auf die Gränizen vorige Jahr geschlossen und heur wieder geschlossen werden möchte, damit die Spanschaften und Landtleut mehrere Wilfähigkeit und Befüerderung darunter erzaigten, mit Ernst zu halten.

Die Traydausfuehr ausser Landts werde ganz billich eingestellt und die Zuefuehr den Türkhen verweret, weil man an vielen Orten als Oberhungern und Siebenbürgen selbst grossen Mangel leidet. Und kunte disorts diejenigen so Trayd

letten, dahin vermahnet werden, dem obristen Profiantmaister dasselbe umb billiche Bezahlung und in rechten Werth zu der Profiant folgen, oder welche Mühlen hetten, ja auch bey andern vermahlen, Brot daraus bacchen und dem Leger zuefuehren zu lassen, sinthema man bey dem Profiantwesen ohne das mit Pachen, Schiffungen (?) und Leuten jederzeit nit gevolgen kann.

Wie hoch man mit den Rossen und Ochsen zu dem Geschüz- und Artillereyfuehren anstunde, das wäre vast meniglich bewust; würden derowegen die Stände nit unbillich ersucht, dass sy uber dasjenige, was die Freystädte zu thun schuldig und thäten, auch das Irige mit Schickung dergleichen Ross, Ochsen und Wägen praestirn und dieselben im Veld unterhalten wolten.

Die Weg- und Pruggenbesserung hette man vorige Jahr auch stark getrieben und Artiki darüber gemacht, aber maistes Thails ohne Frucht und Handhebung. Solte derowegen disfalls Erkundigung eingezogen, wer solichen Sazungen, sonderlich do er etwa Meut oder Zol deshalb eingnomben, nit gelebt und nachgangen und gegen ime, wie vorige Sazungen vermögen, mit Straf verfahren werden.

Dasjenige, was wegen des Aigenmuzes, den etliche Herrn und vom Adl bei dem Zehnten suechen, item wegen der freyen Hayduggen, dan der Reussen, Wallachen und Razen in den Fürtrag eingebracht wierdet, kan der Hofcamer Erachtens also darin verbleiben. Darzue wäre aber auch zu sezen: demnach etliche Herrn und vom Adl irer Unterthanen Gueter, davon man zuvor den Zehenden genomben und andere Gebüer gelaistet, an sich ziehen und bringen und doch wie von iren Allodiis oder Ritterguetern kaine Decimas oder andere Anlagen, wie vorige Besizer gethan, laisten wollen, dass sy, weil irer Maiestät dardurch praeiudicirt wird et alias *peculium cum onere transeat*, wie zuvor, alle Gebuer darvon zu geben schuldig sein sollen.

Aine Hülf zu der Spittäler in den Städten Wideraufrichtung oder besserer Underhaltung zu bewilligen würdet ihnen den Stenden in Hungern hoffentlich auch nit zuwider sein, weil es ein christliches, mitleidenliches, gottwolgefelliges

Werk; sonderlich do ihnen zu verstehen geben würdet, dass es allein auf die Kriegsleut ihrer Nation angelegt und verwendet, und sy in diejenigen Spitäler, dahin dergleichen Hülff gewidmet, alsdann wan sy krank oder geschödigt, verschafft und gefuehrt und ihnen darin gewartet und wider geholfen werden solte; wie dann auch disorts benent und gesetzt werden kunte, dass ain jedlicher hungerischer Kriegsman, so heuer im Veld bestellt sein wurde, er wäre Obrister, Hauptman, Bevelchhaber oder gemainer Knecht, von ainem Taler seines Verdienens zween oder ain Pfening hungrisch zu dergleichen Notturften fallen und soliches auf die Spittäler, wie verstanden, in Stätten anlegen lassen solte, dann es in den Vestungen darumben nit sein kann, dass die Kranken die andern Gränizer inficirn, sy kaine Profiant, weil man mit derselben kaum auf die, so in der Besazung liegen, gevolgen kan, auch wol ainiche Wartung nit haben wurden; wie dann auch auf den Canzeln durch die Prediger das Volk zu dergleichen Almosen zu vermahnen, Stöcke, darin soliche Hülff zu legen, für die Kirchen oder an andern gemainen Orten aufgericht und den Spitalern zum Besten gesamblet werden kunte.

Schliesslichen ist auch ohne sondere Ausführung bekannt, dass ire Maiestät aus dem Königreich Hungern zu irer Hofhaltung ainiche Gefell nit haben, sondern was etwo noch von den Einkomben ubrig oder gfelt, zu den Kriegsnotturften verbraucht und darüber jürlich ain Ansechliches zuegeführt werden muess. So aber dennoch in andern irer Maiestät Königreich und Landen zu dergleichen irer Maiestät Notturften ain Anlag sonderlich auf das Trank als in Österreich mit den Tax, in Boheimb Märhern und Schlessien mit dem Biergelt beschicht, geschlagen und gelegt auch geraicht und gelaistet würdet; als wolte die Hofcamer nit wider rathen, weil in Hungern mit dem Wein nit der geringste Geniess in Städten und Märkten Flöcken und Dörfern gesucht wirdet, auch dasselbe der durchraisende Frembde oder Wolhabende am meisten zahlen muess, dass von ihnen den Stenden begert werden möchte, zu irer Maiestät Hofhaltung jeden Emer Wein im Landt, so verkauft oder des Gewinnshalber ausleutget würdet, ain Ortsthaler; wäre funfundzwainzig ungerisch,

auf dis Jahr zahlen und der Einnamb halber sondere Leut bestellen zu lassen.

Jedoch diss alles zu irer Maiestät gnedigisten Gefallen und der Herrn Gehaimben verrer Erwegen gestellt.

Actum Prag den funfzehenden Februarii anno im sechzehenhundert und dritten.

Hátirat: Denen kaiserlichen Herrn gehaimben Rätthen zu übergeben.

(Ered. a bécsi udv. és áll. ltárban.)

XVIII.

1603. február 20.

Rudolf király fölhatalmazó levele az 1603-diki magyar országgyűlésen királyi személyét képviselő Miksa főherczeg számára.

Nos Rudolphus etc. memoriae commendamus etc. quod cum nos hoc potissimum tempore circa vigentis adhuc atque indies magis incrudescentis belli turcici dispositionem ac necessariam prosecutionem occupati certis arduis et rationabilibus de causis, tam regni istius nostri Hungariae quam vero totius christianitatis faelicem statum et bonum concernentibus presentibus hisce generalibus eiusdem regni nostri Hungariae comitiis, quae non ita pridem fidelibus nostris universis statibus et ordinibus dicti regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum ad festum beati Matthiae apostoli, hoc est vigesimum quartum diem istius mensis Februarii iamiam affuturum indiximus, hac quoque vice uti quidem maxime cupiebamus interesse non potuerimus atque serenissimum etiam principem Matthiam archiducem Austriae etc. fratrem nostrum charissimum nunc necessario abesse et in comitiis imperialibus Ratisbonae versari eisque nostro loco et nomine praesidere oporteat, Eidem dietae Hungaricae vice et in persona nostra serenissimum principem Maximilianum archiducem similiter Austriae etc. nepotem nostrum charissimum praesse benigne decrevimus et statuimus, dantes eius dilectioni plenam et omnimodam facultatem et potestatem cum praedictis universis statibus et ordinibus prefati regni nostri

Hungariae partiumque ei subiectarum, agendi, tractandi, consultandi ac etiam definiendi et concludendi de omnibus iis, quae ad nostrum et ipsius regni nostri publicum bonum et commodum eiusque defensionem et eliberationem pro presentis temporis statu et urgenti necessitate esse et pertinere videbuntur, promittentes nos ea omnia quae hac ratione tractata, definita et conclusa fuerint rata grata firmaque et accepta semper habituros imo promittimus et approbamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum. Datum in arce nostra regia Pragensi vigesima die mensis Februarii 1603 regnorum etc.

(Fogalm. a bécsi udv. kam. ltárban.)

XIX.

1603. február 20.

Királyi előterjesztés az 1603-diki magyar országgyűlésre.

Sacratissima Romanorum caesarea et Hungariae et Bohemiae regia maiestas, dominus noster elementissimus, ex quo ad summum imperii regnorumque suorum tronum et culmen divino concessu ac munere pervenit ditiorumque amplissimarum sibi subiectarum habenas moderari coepit, nihil unquam eorum intermisit, quae ad promovendam procurandamque rei publicae christianae et quidem inprimis regni Hungarici nunc temporis afflictissimi salutem pacis bellicae tempore spectare viderentur, in quibus equidem se quasi in excubiis positam esse cernens ex alto tanquam speculo non solum quae coram oculis exposita sed et futura etiam prospicere pro muneris sui ratione sollicitè paternè studuit, quo difficultatibus omnibus superatis laboranti bellicae procellis aestuanti patriae succurrere illamque ab interitu et exterminio vindicare pristinaeque paci et quieti restituere posset.

Quare diligenter et serio perpensis rebus praeteritis, praesentibus et futuris sicuti anno proxime superiore de captae Albae regalis foelici successu nequiquam insolescendum sed omnem rei foeliciter gestae progressum divinae potius gratiae ac bonitati adscribendum, ita sollicitè expectan-

dum, quo nam felicitas illa evasura esset, existimavit. Nequam enim dubitandum erat, quin superbus et impius hostis clade accepta, quod minitabatur, ad summendam vindictam et ad Albae regalis recuperationem aliaque extrema tentanda animum esset adecturus omnemque lapidem moturus. Cui ut maturius viribus undique conquisitis iustoque exercitu occurreretur ac fortiter resisteretur, summo studio curavit.

Quis autem hoc anno belli eventus futurus sit, coniectura ab aliis facta non est obscure neque difficile colligere. Quis enim non credat, hostem spe sua frustratum amisso et Pesthio et omni rei benegerendae tam in Transylvania, de qua iam certos sibi triumphos promittebat, quam aliis in locis occasione, regnorum provinciarumque suarum vires ac nervos intensurum, quo et tempestivius quam unquam antea et maioribus copiis adventet, Budam sedem regiam et caput regni a christianorum debellatione muniat ac defendat ipsumque Pesthium nimis sibi vicinum e christianorum manibus rursus vindicet omniaque tentet et aggrediatur, quae ad maturandam regni huius inclyti nec non totius reipublicae christianae perniciem et exitium opportuna iudicaverit? Cum autem ob id animus minime despondendus sed vires christianorum vicissim fortiter illi obiiciendae sint, etsi sua caesarea regiaque maiestas probe cognitum habeat, inclytum hoc regnum Hungariae sicut et alias suae maiestatis provincias hisce belli temporibus multis variisque passim difficultatibus, quae mentes hominum ad praestanda debita auxilia cunctabundos reddere soleant, implicari; quia tamen nullum tam magnum malum est, quin commodum aliquando suum adferat et bellum pacis causa geratur, sua caesarea regiaque maiestas pro communi patriae salute, quae cuivis privato emolumento anteferenda haec omnia minime curanda sed superanda tanto magis hortatur, quod etiam alias pro christiano potius nomine et pro patria quam sub quovis alio praetextu militare nec solum arma capere sed sanguinem etiam profundere et una cum aliis nationibus exteris in patriam sua quaeque officia praestare manusque auxiliatrices contra immanem infensissimumque christiani nominis hostem convertere pulchrum et gloriosum sit, ad quod omnes patriae cives teneantur.

Neque enim de statibus et ordinibus regni huius inclyti dubitat, quin graviora passi in causa propria communem aliorum fortunam tanto libentius suscepturi omniaque subituri sint, quo tandem aliquando pacem multis nominibus et votis optatam gentis suae cum honore et gloria consequantur.

Quam ob causam cum sua caesarea regiaque maiestas etiam in hunc annum necessitate bellica sic postulante conventum hunc statibus et ordinibus indixerit, ei quidem in persona sua regia praesidere minime neglexisset, nisi communis reipublicae christianae et patriae causa ad vires et auxilia, quanta ad expeditionem redintegrandam necessaria sint, acquirenda aliis etiam comitiis diaetis et conventibus sacri Romani imperii regnorum ditionumque sibi subiectarum missionibus atque legationibus aliisque gravissimis negotiis distineretur.

Verum enimvero perbenigne confidit, ut cum provinciam hanc serenissimo archiduci Maximiliano Ernesto patrueli suo charissimo occupatis alibi serenissimis fratribus delegarit, ipsos status et ordines serenitatem suam tum libenter admissuros tum ad propositionem hanc suae maiestatis se tales in omnibus praebituros, quales praebere praesens rerum status et extrema necessitas flagitat et exposcit, ut scilicet hoc eorum tanquam hosti vicinorum exemplo reliqua suae maiestatis ab hoc malo longius distantia regna et provinciae permotae ad subsidia sua auxiliaque uberius praestanda tanto magis inflammantur et nationes exterae e longinquo viventes hostibus sese pro regno isto tanto promptius obiectent.

Habita igitur diligenti rerum omnium consideratione examinataque sedulo praesentis temporis occasione, quae sese offert ad res praeclare gerendas ad regni istius liberationem promovendam et ad finitimos terminos ulterius proferendos, sua caesarea regiaque maiestas fideles regni status et ordines primo loco paterne requirit, ut pro spectata eorum erga communem patriam affectione deinceps subsidia publico pro beneficio decernenda, sive pecuniaria sive militaria ea sint, citra ullam cunctationem, imminutionem et procrastinationem plene atque integre praestanda curare ac decernere velint. Ne ut ante hac decreta et constitutiones factas et approbatas negli-

genter observando spe potius et expectatione quam effectu fuisse utilia dignoscantur, sed ut posito ante oculos, quae quantaque externae provinciae ac regna in dies in subsidiis tam militaribus quam pecuniariis subministrandis pro belli continuatione praestent, ipsi quoque prompto et alacri animo rei necessitate sic postulante id, quod anno transacto minime praestitum fuit, ad praesentis anni bellum necessario proseguendum lubenter et liberaliter contribuant et in aequissimae maiestatis postulata condescendant.

Quatuor itaque millia equitum et sex millia peditum. armis instructorum et bene exercitatorum publicis impensis ipsimet conscribere huncque exercitum rite lustratum ad primum diem Maii citra omnem ulteriorem moram pleno numero in campum sistere et sub dispositione suae caesareae regiaeque maiestatis aut generalis belli ducis, mutua et bona cum supremis regni capitaneis Hungaris intelligentia et correspondentia habita, ad septem menses continuos scilicet ad finem usque Novembris intertenere neutiquam graventur.

Pro quorum intertentione contributionem imponendam. vel secundum domorum commutationem aut quoque alio modo, prout conducibilis videtur, fideles regni status atque ordines inter se et subditos ita constituant ac distribuant et pro qualitate facultatum iusta aequabilitatis proportione exactionem instituant, ut ii qui tenuioris fortunae sunt, et pauperiores a ditioribus sublevantur. Atque huic oneri non solum sacrae caesareae regiaeque maiestatis bona omnia tam ecclesiastica quam secularia per omnes comitatus sed universi quoque et singuli alii aequi sint subiecti, stantibus constitutionibus annorum praecedentium articuli 10. anni 96, articuli 3. anni 97, articuli 15. anni 98, articulorum 7., 8., 9. anni 99, articuli 3. anni 600., 601.

Ad exercitum istum vero Hungaricum inde intertentionem sua caesarea regiaeque maiestas eam curam et diligentiam vellet adhiberi, ut absque ullo subterfugio vel defectu constituto tempore in promptu ac parato et pleno semper numero milites comperiantur, qui singulis mensibus non solum debito modo ac praesente suae caesareae regiaeque maiestatis lustrationum magistro lustrari sed etiam stipendium

debitum accipere singulis vicibus debeant. Idque pro eo ac par est, ut integro semper numero ac debito modo constant et, si qui defectus deprehensi fuerint, sartiantur, poena capitali et amissione bonorum eos puniendo, a quibus per fraudem integer numerus non fuerit intertentus. Ad id autem in effectum deducendum in eos, qui contributiones impositas statuto tempore non solverint, poena tripli constituatur et articuli praecedentium annorum: articulus 5. anni 97, articulus 17. anni 98 nova constitutione corroborentur; simulque ad tollendam penitus et resecandam omnem subterfugii in subsidiis publicis ferendis occasionem, qui exactionem de suis bonis admittere recusarent, contra etiam vicecomites ac iudices nobilium, qui in ea exactione negligentiores fuerint vel pecuniam apud se reservaverint, in dicatores quoque sive perceptores, qui in administranda contributione fraudulenter se gessisse comperti fuerint, constitutiones et articulos praecedentium annorum articulum 6. anni 601 non solum etiam renovandos sed per supremos regni capitaneos omnino executioni absque ulla conniventia demandandos censet.

Quoniam autem compertum habetur in connumeratione domorum aliquos haud leves abusus non sine fraude publicae contributionis hactenus emersisse, ex quo indies numerus domorum minui animadversum est, non modo in pagis et oppidis, quae hostium incursionibus sunt exposita, sed maxime in iis etiam locis, quae integra sunt et minus huiusmodi incommoda senserunt; proinde sua caesarea regiaque maiestas in vicecomites ac iudices nobilium, aut quibus connumeratio illa incumbet. serio ac stricte attendendum et speciali iuramento astringendos eos esse existimat, quod fideliter omni fraude et dolo semotis citra ullum favoris personarum vel munerum respectum in omnibus procedant et officium suum administrent. super quo articuli 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14. anni 95 nova per status et ordines constitutione renovandi sint.

Sed et hoc, quod supremi aliqui comites suos servitores in vicecomites sibi deligere et eos nomine comitatus ad comitia expedire et privata potius dominorum suorum negotia tractare consueverint, penitus tollendum et publico statuto inhibendum videtur.

Quo etiam miles licentiosus, qui sibi abscedendi auctoritatem ultro usurpat, compescatur, qui vel clam vel qualitercunque alias non expleto servitii sui et conductionis tempore praeter voluntatem domini sui e castris discedit, poena suspendii constituta, articulos superinde sancitos articulum 26. anni 95, articulum 31. anni 98, articulum 10. anni 600, articulum 14, anni 601, articulum 8. 602 quotannis sua maiestas caesarea renovari optat.

Contra eos item, qui superioribus annis suos in bellum non expediverunt vel usque ad terminum praefixum non intertenuerunt nec debito tempore statuerunt aut e castris revocaverunt, similiter et contra dominos, qui praeteritis annis militem ex quinquaginta denariis oblatum non miserunt aut dicam non solverunt vel certe penes personam suae serenitatis personaliter non insurrexerunt, articulos praecedentium annorum renovando, articulum 8. anni 600, articulum 16. anni 96 omnino observandos, capitaneos denique, qui defectum militum non significaverunt, officii et stipendii privatione puniendos et in omnibus executionem supremis regni capitaneis demandandam et in constitutionibus regni inserendam et non, sicuti hactenus factum est, silentio praetereundam censet.

Et quia complures Hungari postposito patrii soli affectu sola lucri et stipendii maioris cupiditate allecti vel laxioris licentiae et libertatis spe ducti exterorum dominorum adeoque nonnunquam hostium stipendia militaria. nulla praesentis temporis et patriae periclitantis ratione habita assumunt, ut qui experientia teste praeter naturae instinctum interdum ipsimet in suos saeviunt ac sub extranei militis nomine miseris colonis et plebi innumera damna inferunt, externos quoque milites temerario ausu, vel de levi aut veteri iniuria vindictam summendi causa, ad quaevis mala patrandam adducunt, unde latrocinia, homicidia et alia crimina enormia provenire constat; idcirco superinde articulos 22. anni 96 et anni 97 renovandos inque suo vigore conservandos et iuxta eorum contenta transgressores non solum bonorum amissione sed et capitis poena mulctandos sua caesarea regiaque maiestas omnino expedire iudicat.

Ne autem militare stipendium praeter morem et consue-

tulinem regni antiquitus observatam in immensum excrescat, caesarea et regia maiestas sua ad cavendas huiusmodi stipendiorum auctiones priori articulo 20. anni 96 firmiter inhaerendum ac nullo modo ab eo recedendum esse, sed equiti non plures quam quinque, pediti vero tres florenos Hungaricales menstruos numerandos censet.

Quam maxime autem considerandum altaque mente perpendendum ex priorum temporum observatione sua caesarea regiaque maiestas statibus regni et ordinibus proponit conatus hostis elati ac potentis in horum bellorum ancipiti sorte atque eventu ob Albam Regiam in suam potestatem acceptam, Pesthii et aliorum locorum amissionem hancque Christianorum ad Budam vicinitatem. cum haud secus fieri posse provido animi iudicio sua caesarea regiaque maiestas prospiciat. quam quod immanis et efferus hostis eam vicinitatem haud quaquam laturus sit, ac velut anno praeterlapso de recuperanda Alba Regali sollicitus fuit; ita hoc anno nihil illum intermissurum esse, quin et Pesthium recuperet et inquietus victoriam prosperosque fortunae (si quos sortiri poterit) eventus prosequatur. Cui cum sit tempestive occurrendum serioque resistendum, necessarium esse omnino censet, omni conatu totisque viribus hostem in tempore praevenire, ne procrastinatione intercedente vel nimis tarda sit vel certe infructuosa omnis opera christianorum reddatur.

Et quoniam hoc anno quasi de summa rerum agendum est, quo etiam externa quoque regna atque provinciae ad insurrectionem et maiora ac validiora auxilia subministranda animentur, sua caesarea regiaque maiestas omnino generalem particularem et personalem insurrectionem secundum articulos 9. et 10. anni 601 antea quoque sancitos expetit, atque ut ea poenes unum ex serenissimis fratribus suae maiestatis aut penes generalem belli ducem non solum per mensem integrum sed usque ad finem et tam diu, donec rei necessitas et periculi magnitudo exegerit, continuetur, idque sub poena capitali ac nota perpetuae infidelitatis. Atque vel ob id maxime regnicolae non detrectabunt praestare omnia ea, quae segniores anno praeterito (quo nec statuto tempore ac promisso numero se exhibuerint) in castris neglexerunt. Constat enim ex

superiori Hungaria de duobus millibus equitum et peditum non plures quam 1200 comparuisse, quorum nongenti equites et 300 pedites numerati fuerint. Quod etiam alia duo equitum et peditum millia in inferiore Hungaria numero haud pleno fuerint, supremis ibidem regni capitaneis constabit et quidem hos omnes a vigesimo die Augusti usque ad vigesimum circiter Novembris solummodo in castris mansisse. Fertur etiam tunc temporis, dum Alba Regia ab hoste occuparetur, ex his ibidem neminem fuisse atque sic de sex mensibus, quibus secundum constitutiones statuum et ordinum regni in castris interteneri debebant, vix tres menses complevisse.

Quod contributionem attinet, qua cum miles in hunc annum conducendus et in campum sistendus, ea tanto citius anticipanda est, quanto magis res ipsa celeritate indigere videtur, ut nimirum tempestive paratus adsit exercitus, antequam hostis potentia praeveniat.

Quoniam vero multum hoc tempore in Pesthii conservatione positum est, eius restaurationem et reparationem sua caesarea regiaque maiestas nequaquam procrastinandam neque ad aestatem differendam esse censet, prout in Alba Regia resarcienda antehac factum fuit, unde non levia damna et incommoda emersisse constat, sed quanto citius rei incumbendum est, quo ante ipsius¹⁾ adventum omnia munita ac praeparata inveniantur, ne tam facilis eo aditus pateat, sed eius impetus loci fortitudine sistatur ac retardetur. Atque ea de causa duodecim dierum gratuitos labores in Pesthii restaurationem equis, curribus et manuario opere per comitatus universos [dari postulat, quos viciniore comitatus] celerrime et prompte [praestent]²⁾ remotiores vero pro unius diei mercede denarios 16 solvant. Ad reliqua autem confinia gratuitos labores sex dierum viciniore comitatus impendant equis et curribus aut manuario opere, remotiores autem comitatus, uti superius insinuatum est, pecuniis eos labores redimant, pro curru videlicet floreno uno, pro manuali autem opere unius diei mercede denariis 16 iuxta articulum 13. anni 602 computatis satisfaciendo.

¹⁾ *Kimaradt*: hostis.

²⁾ A szögletes zárjelek közt levőket az értelem kívánta betoldatni.

Ut autem subsidia, quae antehac pro conservatione patriae grato animo status et ordines regni suae caesareae regiaeque maiestati obtulerunt, quaeque suos minime sortita sunt effectus, haud nominatenus tantum sed re ipsa praestita fuisse cognoscantur, statuendum esse omnino censet sua maiestas caesarea atque regia, ut gratuitorum laborum restantiarum currules ac manuarii operis tum etiam pecuniariae nulla interposita mora exigantur. Pari modo eorum equitum defectus, qui praeter illos, quos de quinquaginta denariis domini terrestres loco insurrectionis mittebant, de singulis viginti domibus curiarum nobilitarium inquilinos habentium ultro per status et ordines ad unum mensem in castris offerebantur, similiter etiam de curiis inquilinos non habentibus, qui iuxta limitationem comitatus et supremi comitis non miserunt, hoc anno omnino suppleatur iuxta articulum 9. anni 602 diligenti in omnibus ac per omnia per cameram suae caesareae regiaeque maiestatis eiusdemque causarum directorem facta examinatione cum iuramento deferendo illis, qui supradictorum curam habuissent et executi non fuissent; sed et redintegrationem neglectorum trium mensium, quibus plenarius quatuor millium militum Hungarorum numerus e castris abfuit, merito postulari intelligant et defectum eum in non plenario numero repertum ac etiam trium mensium tempore, milite aut in pecunia resarciendum publica constitutione sua caesarea regiaeque maiestas serio statui cupit.

Dicae et aliarum publicarum contributionum et actorum annorum gratuiti labores restantes [et rationes] ¹⁾ de pecuniis aliisque subsidiis perceptis a vicecomitibus et aliis perceptoribus citatis iisdem prius per suae caesareae regiaeque maiestatis cameram et causarum directorem regium cum poena ac solutione tripli atque etiam confiscatione bonorum hac diaeta exigantur; et ubi opus esset, ad instantiam dictae camerae suae caesareae regiaeque maiestatis per supremos regni capitaneos aut belli ducem in eos, qui solvere renuerint, dicta poena executioni mandetur. Ad quarum rationem dandam earundemque redintegrationem et satisfactionem etiam haeredes et posteri eorum utriusque se-

¹⁾ Lásd az elébbi jegyzetet.

xus universi sint obligati et obligentur stantibus in quibusdam et super his et similibus publicis constitutionibus articuli 15. anni 1601 et 17., 18. articulorum anni 1602; vigore quorum etiam tricesimatores ac reliqui omnes proventuum suae caesareae regiaeque maiestatis officiales cum suis haeredibus ad idem teneantur.

Quanti etiam momenti sit sufficienti commeatu exercitui tempestive providere, id fusius explicare opus non est, cum ex defectu commeatus labascere ac dissipari exercitus, morbos varios contrahi militesque prae fame et inedia debiles et inutiles reddi adeoque tumultuationes inter illos excitari rerum experientia testatum reddat.

Et quanquam sua caesarea regiaeque maiestas nihil eorum praetermittere soleat, quae ad annonae provisionem et conservationem spectent, ut quam etiam ex aliis regionibus exteris maximis expensis procurare soleat, tamen quia sacrae suae caesareae atque regiae maiestatis cura propter ingentes expensas per se sola ad totius exercitus et confinium sustentationem minime sufficit, idcirco fideles regni status et ordines clementer requirit, ut de singulis portis duos cubulos avenae totidemque tritici mensurae Tyrnaviensis pro necessitate ac intertentione confinium contribuendos decernere illudque frumentum, qui Danubio viciniore sunt, ad ripas usque Danubii, qui vero a flumine remotiores sint, ad civitates et castra sive fortalitia proxime adiacentia suis impensis devehendum et supremis rei annonariae officialibus receptis ab iis recognitionalibus consignandum curare velint.

Cum autem non sufficiat commeatum procurare vel in repository habere, sed necessitas omnino postulet, ut de victualium quoque convectione in castra debito modo provideatur, sua maiestas caesarea et regia omnino postulat, ut de singulis viginti quinque portis dicari solitis singuli currus sive plaustra labori ac vecturae apta administrentur, quibus quaterni equi sint iuncti aut sex boves, quo ad omnes necessitates generalis annonae magister in exercitu constitutus eos in promptu habere queat, quorum singuli singulos taleros in singulos dies pro vectura et mercede accipiant. Comitatus quoque et domini terrestres fortalitiis ac praesidiis viciniore serio ad-

monentur, ut dum pro convehendo commeatu ad ea loca pro praesenti et competenti praecio ac mercede requisiti fuerint, ad suppeditandas vecturas nequaquam se difficiles exhibeant, sed salutem patriae et conservationem finitimorum locorum in eo consistere sibi persuasum habeant, quod nisi praesidiariis militibus fame laborantibus opportune subveniantur, ad desperationem illi adacti volentes nolentes praesidia deserere plerumque cogantur, nec quicquam prosit commeatum longinquis ex locis maximis suae maiestatis impensis conquiri et ad confinia destinari, nisi illorum, quibus patriae salus magis cordi esse debeat, auxilio ad necessaria loca transferatur, quod ut secure ac tuto absque militum iniuria fiat, sacra maiestas sua caesarea et regia curabit, quae nullo modo dissimulandum aut ferendum esse existimat, ut ea in re tergiversatio aut difficultas moveatur, sed pro eo ac patriae salus et extrema necessitas exigit, huic malo conveniens et efficax remedium adhibeatur. Non solum itaque articulum 7. anni 57 iterum atque iterum quotannis renovandum et in vigore conservandum verum etiam maturo statuum consilio et unanimi consensu ad praesentia tempora illum accomodando ad convectionem victualium necessariam tam in confinia quam in castra extendi idque sub poena expresse constitutioni illi inserenda cupit, ita ut eidem nemo praelatorum, magnatum, nobilium, comitatum et communitatum vel subditorum alio modo sese opponere audeat.

Eductionem quoque extra regnum omnis generis frumenti ac victualium sua caesarea regiaque maiestas omnino interdicens censet iuxta constitutionem articuli 17. anni 601 et articuli 12. anni 602 superinde sancitam, in eosque quam maxime animadvertendum, qui privati lucri et questus cupiditate vel etiam praemii accepti vel accipiendi gratia fidei ac fidelitatis debita in deum et patriam immemores victualia omnis generis Turcis ac rebellibus et suae caesareae regiaeque maiestatis hostibus et aemulis subministrare soleant, et ad cavendos debitaque severitate inhibendos eius generis damnosos reipublicae et communis patriae excessus articulum 20. anni 601 non modo renovandum sed et firmiter stricteque observandum, in transgressores autem, qui causa cognita de crimine convicti fuerint,

tanquam in perpetuae infidelitatis notae et capitis reos executionem urgendam et non minus in huius sceleris conscios, qui eiusmodi flagitiosos patriae hostes non significassent aut denunciassent, singularem ac certam poenam constitui sua caesarea regiaque maiestas omnino desiderat.

Et cum vecturam tormentorum in expeditionibus bellicis quam maxime necessariam esse, cum bellica tormenta inter praecipuos belli apparatus non ultimum locum obtineant, quin vero potius summam etiam salutem eorum adminiculo reportari et conservari cognitum sit, liberas vero civitates, quibus id consuetudine antiquitus introducta incumbebat, pro necessitate horum temporum hinc oneri ferendo sufficientes non esse ex ipsorum statuum et ordinum articuli 11. anni 602 declaratione compertum sit; ideo sua caesarea maiestas benigne postulat, ut fideles regni status et ordines per singulos comitatus equos, iumenta et currus ad certum numerum et quidem ad primum Maii sine ulla dilatione ulteriore in promptu habere et signanter in castris suis sumptibus continuo intertenere curent. Prout etiam in hoc puncto sacra caesarea regiaque maiestas minime diffidit, quin status et ordines pro singulari affectione in patriam iuxta necessitatem occurrentem suos subditos pro precio competentem ultro etiam ad huiusmodi vecturas impulsuri sint.

Ad expeditionis autem bellicae progressum facilius et commodius promovendum et ad impedimenta et obstacula quaevis tollenda viarum publicarum ac pontium reparatio summe necessaria est. Quamvis autem aliquot annorum sanctionibus inhaerendo ea cura vicecomitibus per status et ordines regni imposita fuerit, compertum tamen est, eos in id satis negligenter incubuisse, quocirca sacra caesarea regiaque maiestas articulos praecedentium annorum et quidem articulum 20. anni 99 renovandos stricteque observandos, exemplum in negligentes et transgressores statuendum censet.

Et quia suae caesarae regiaeque maiestati expositum est, quod domini et nobiles quidam in partibus regni aliquos abusus pro eorum libitu ac arbitrio introducant, per quos antiquitus servatae consuetudini ac iuri manifeste derogetur, tum ii non solum suos libertinos suisque ministeriis addictos

sed etiam quosvis opifices, quorum opera uti soleant, a solutione decimarum immunes reddi volunt, quod sibi etiam terras arabiles usurpent, quas postmodum rusticis excolendas tradant. indeque duplicem decimationem nonam nempe et decimam exigant, quae nequaquam ferenda sint, ab eiusmodi innovationibus ut abstineant seque contineant, sua caesarea regiaque maiestas stricte ac serio interdicens, utque dominus terrestris in similibus nona contentus sit, statuendum, de reliquo autem liberam suae caesareae regiaeque maiestati decimam de quibusvis ab antiquo ius regium concernentibus relinquendam et in specie articulum cum poena in contra facientes statuendum censet.

De liberis Haydonibus et id genus hominibus vagabundis miseram plebem vexantibus et opprimentibus variaque damna inferentibus deque talium intertentoribus et fautoribus non solum renovandos esse priorum annorum articulos, articulum nempe 23. anni 96, articulos 31., 32. anni 95 et articulum 19. anni 1602; verum etiam severiorem atque duriolem poenam et constitutionem in tales statuendam esse sua caesarea regiaque maiestas omnino existimat.

Ad Rutenos quoque et Walachos et Rascianos quod attinet, licet veteri indulto immunes sint a decimarum solutione, tamen quia hoc belli tempore, quo totum hoc regnum et cuiuscunque sortis homines magnas difficultates patiuntur et communia mala et incommoda ferunt, illos per omnia solos exemptos ac immunes esse reliquis regni incolis molestum ac durum ac per se inconueniens est, proinde ut saltem vel ad decimas instar reliquarum nationum in regno debito more hoc bellorum turbine ac necessitate ipsi quoque teneantur et compellantur, sua caesarea regiaque maiestas super eo quoque articulum sanciri benigne cupit.

Quam etiam erectio xenodochiorum sive hospitalium in miserorum militum, qui sautii aut egri sint, solatium salutare et pium opus sit, ipsa christiana charitas dictat, quod ipsum etiam gentes barbarae suis in regionibus quam maxime obseruent. Cum vero qui pro Christi salvatoris nostri nomine, pro patria et regno hoc noctesque diesque in castris summis vigiliis et inedia macerati, gravissima quaeque tollerando fideliter

in suis stationibus perseverantes, temporum iniuria, fame et quavis incommoditate tandem superati atque aegri succumbant, singularem commiserationem mereantur, sua caesarea regiaeque maiestas fideles regni status et ordines paterne hortatur, ut contributionem aliquam piam instituant, ex qua hospitalia pro aegris et afflictis militibus erigantur. Quod ipsum etiam sua caesarea regiaeque maiestas in ipsis imperii comitiis atque aliis suae maiestatis regnis et provinciis quam paterne promovere non intermittit, minime dubitans, quin promptissimam ordinum voluntatem in hoc negotio pio et laudabili meritorioque sit expertura.

Caeterum sua caesarea regiaeque maiestas cum ea fide, integritate, affectu et amore regnum hoc Hungariae sibi inprimis charum ab initio statim sincere prosecuta et complexa sit, ut pro eius eliberatione et conservatione usque ad ultimum spiritum extrema quaeque tentet, indefessique animi viribus, labore et constantia nullis parcendo sumptibus in id solummodo incumbat, quo non solum ea, quae sua sunt, fecisse videatur, sed etiam Romani imperii status et ordines aliosque christiani nominis principes interpellat et ad praestanda ea, quae ad reipublicae christianae adeoque huius inclyti regni Hungariae salutem et quietem procurandam spectent; fideles regni status et ordines clementer ac benigne requirit, ut ipsi quoque cum reliquis suae maiestatis regnis et provinciis exterisque nationibus et cum sua caesarea regiaeque maiestate, quae suarum partium sint, minime detrectent, verum postpositis omnibus difficultatibus ac sedatis quibuscunque animi affectibus, si quam iniuriam ex hoc bello passi sint, pro eorum recta fide, observantia et affectione, qua patriae et regno obstricti sunt, omni studio in id incumbant, ut suam caesaream regiamque maiestatem tanquam pium patriae patrem se totum patriae conservandae impendentem, quantum possint, iuvent et in iustissimas maiestatis suae petitiones faciles lubentesque condescendant, quod non solum fidelibus ipsis regni ordinibus ac statibus gloriosum ac salutare sed etiam sacrae caesareae regiaeque maiestati pro ipsorum aris et focis, pro coniugibus ac liberis Herculeum in morem laboranti pergratum futurum, quae gratiam suam caesaream ac regiam benignissimaeque

voluntatis inclinationem ordinibus ac statibus cum praesentibus tum absentibus clementer amanterque offert. Datum Pragae die 20. mensis Februarii anno domini 1603.

Rudolphus.

Rudolphus Graducius D.

Ad mandatum sacrae caesareae
maiestatis proprium.

Johannes Barvitijs.

(Egykorú hiv. példány a bécsi udv. és áll. ltárban.)

XX.

1603. febr. 22.

Ferdinánd főherczeg Molart Ernő cs. tanácsos és alsó-austriai helytartóhoz, öcscsének Miksa Ernő főherczegnek pozsonyi országgyűlési küldetése ügyében.

Lieber von Molärt. Erst heut ist von der Römischen kayserlichen Maiestät die Antwort und entliche Resolution zuekomen, dass mein geliebter Brueder Erzherzog Maximilianus Ernestus zu dem Hungrischen Landtag raisen und auf das übermorgige Fest Matthiae daselbst zu Wienn sein solle.

Weil es aber unmöglich, werden alle Sachen dahin bestölt, dass sein Lieb aufs lengiste am nägsten Erichitag von hinnen aufbrechen und aintweder am Freytag oder doch am Sambstag gewiss zu Wienn ankommen müge.

Was sonst ir Maiestät destwegen in ainem und dem andern angeordnet und allergnedigist bevolhen, das wierdet alhie kainer Repetierung bedürfen, sonder ich bin gueter Hofnung, es werde alles nach Notturft volzogen und in gueter Bereitschaft erhalten werden, darundter ir nun der beste Angeber und Befürderer sein werdet. Insonderhait aber haben ir Maiestät mir durch den Unverzagten andeuten und schreiben lassen, wie meinem Brueder monatlich sechs tausent Gulden zu seiner Undterhaltung assigniert und dann zu Mundtschenken und Trucksässen etc. etliche Osterreichische Landleut und ain [Gu]jardi von 200 Personen bestölt worden, also dass sein Lieb nur mit der Camer und notwendigen Officieren ziehen. Da hab ich nun in eur als aines fürnemben

zuegebnen Person mein sonderbar gnädigstes Vertrauen, ir werdet hierin niergendt nichts ermanglen lassen, sonder alles zum besten disponiern und euch also sein Lieb zum besten bevölhen sein, wie auch diss zumweeg richten lassen, ob von dannen die Rais am Wasser (oder) Landt beschehen, und auf was Tag mein geliebter Brueder zu Prespurg sein müesse.

Bin euch beynebends mit allen Gueten gewogen und thue euch dem Allmechtigen bevelhen. Graz den 22. Februarii 1603.

Utóirat a főherczeg kezével:

Lieber Morlär. Weil mein Brueder von der Römischen kayserlichen Maiestät zue Haltung des Ungerischen Landtages deputiret worden und ich auch berichtet, das ier neben andern seiner Lieb zuegeordnet worden, also habe ich euch hiemit ganz gnedigist auf das Vertrauen, so ich in euch stelle ersuechen wollen, das ier nit allein seiner Lieb guete Assistentz laisten, sonder auch beinebens in alle guete Bericht und getreuen Rat geben wellen. Solliches will ich umb euch in fuerfallenden Gelegenhaiten zue beschulden in kein Vergessenhait stellen und ich bleib euer genedigister Herr. Ut in litteris.

Ferdinand m. p.

Dem edlen unserm lieben getreuen Ernstem von Mollär Freyherrn zu Reinegg und Drossendorff Röm. kay. Maiestät Rath und Statthalter derselben N. O. Fürstenthumben und Lande Wienn.

(Ered. a bécsi udv. és áll. Itárban.)

XXI.

1603. február 24.

Pethe Márton helytartó s kalocsai érsek a bécsi cs. tanácsosokhoz, hogy az országgyűlés miért nem kezdhető még meg.

Illustres et magnifici domini, amici observantissimi.

Salute et officii commendatione praemissa. Praeterlapso iam termino generalis diaetae regnicolas praeter duos praelatos et aliquot seculares citatos nondum confluisse, illustrissimis dominationibus vestris significandum duxi. Causam morae

arbitror hanc esse: ad remotiores regni partes regales litterae tardius, quam debebant, pervenientes, propter longinquitatem. difficultatem itineris, vastantium Tartarorum irruptiones praedantiumque militum insolentiam advolare nequeunt. Proximiores vero, ne hic interea inanes fundant expensas, tam serenissimi archiducis quam etiam remotiorum statuum adventum praestolantur, quibus praesentibus facile hi accurrent. Itaque suae serenitati intimandum censerem, ut Viennam se quam primum conferret, unde tempore commodo descendere posset, ne sero inchoata diaeta ad sanctam usque hebdomadam (in qua omnes pii saluti consulere debent) extracta solenitatemque paschatis turbet et impediat. De peste priorem saevitiam remittente cum specificato decedentium numero ac statu morborum proximis diebus illustrissimas ac magnificas dominationes vestras informavi. Quas de reliquo foeliciter cupio stb. Datum Posonii 24. Februarii anno domini 1603.

Illustrium ac magnificarum dominationum vestrarum servitor et amicus

Martinus archiepiscopus Colocensis
et locumtenens.

Quam primum serenissimus archidux Maximilianus Viennaep appulerit, mihi significare vestrae dominationes illustrissimae ne graventur.

(Másolat a bécsi udv. és áll. Itárban.)

XXII.

1603. febr. 25.

Rudolf király Miksa Ernő főherczegnek megküldi a kir. előterjesztést a pozsonyi országgyűlésre.

Rudolf der ander von Gottes Genaden erwälter römischer Kaiser zu allen Zeiten Mehrer des Reichs etc.

Durchleüchtiger, hochgeborner freuntlicher, lieber Veteran und Fürst. Wir schikken Ew. Liebden hieneben unsere hungerische Landtags Proposition mit samt der darzue gehörigen Plenipotenz zu, damit sie so bald es wirdet sein kinden dieselbe den Ständen firtragen und ablesen lassen, dabei wir nit

zweiflen E. L. das Irig mit sampt denen Ir zugeordneten Räten alles treuen Eifers thuen und laisten werden.

So haben E. L. unserer Hofcamer Guetachten darum beigefiegt, damit sie under haltendem Landtag bei der Replie, Triplic oder sonsten sehen was sich in ainem oder dem andern thuen und urgirn liesse. Welliches wir E. L. freundlich haimbstöllen und vertrauen und sein E. L. mit vetterlichen Willen und allem andern jederzeith ganz woll zugethan.

Geben auf unserm königlichen Schloss zu Prag den fünfundzwainzigisten Tag Monats Februarii Anno sechzehnhundert und im dritten, unserer Reiche des Römischen im achtundzwainzigisten, des hungerischen in ain und dreissigisten und des Behaimischen auch im achtundzwainzigisten

Eur Lieb

Guetwilliger Vetter

Ruedolff m. p.

R. Coraduzi.

Jo. Barvitijs. m. p.

Dem durchleuchtigen hochgebornen Maximilian Ernstn Erzherzogen zu Osterreich, herzogen zu Burgundt, Steyr, Kerndten, Crain und Wirtemberg, Graven zu Tyrol und Görtz, unsern freündlichen lieben vettern und Fursten.

(Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.)

XXIII.

1603. márcz. 1.

A bécsi csász. tanácsosok Rudolphoz, a magy. országgyűlésre készült kir. propositio, a Miksa Ernő főherczeg részére szóló kir. fölhatalmazás és egyéb részletek dolgában.

Allerdurchleuchtigster, grossmechtigster Römischer Kaiser! Eur Römischen kayserlichen Maiestät sein unser allerunterthenigiste Dienst gehorsambist zuvor. Allergnedigister Herr! Eur kayserliche Maiestät erindern wir gehorsambist, dass die fürstliche Durchlaucht Erzherzog Maximilian Ernst von Gráz heunt umb zehen Uhr alhie ankomen, deren wir ungefehr mit zwainzig Gutschien entgegen gefahren und dieselb in die Purck alhie beglaitet. Gestern haben wir eur Maie-

stät niderösterreichischen Camerrath und Landtjägermaister unter der Enss Herrn Carl von Harrach Freyherrn bis nach Trässkirchen, alda sy yber Nacht bliben, entgegen geschickt und, weilen es allein umb ain Malzeit zu thun gewest, ist dieselb von eur kayserlichen Maiestät wegen kostfrey gehalten worden. Was ir fürstliche Durchlaucht für ain Hofstatt uns zuegeschickt, haben eur Maiestät aus Abschriften hieneben zuvernemen. ¹⁾

Sonst vernemen wir von derselben, dass sy auf dato weder die Hungerische Proposition noch Plenipotents nicht empfangen. Weilen aber die Zeit an der Hand, die Hungerischen Landleut berait auch ankomen werden, denen der Fürtrag beschehen solle, als haben wir disen aignen Curier zue eur Maiestät abfertigen wöllen, die ohne gehorsambiste Massgebung solche Proposition und Plenipotents ehist herauszuordnen haben.

An die Landleut vom Herrn- und Ritterstand, so irer fürstlichen Durchlaucht aufwarten sollen, seunt eur Maiestät yberschickte unyberschribne Bevelch als palt yberschriben und ausgefertigt, auch denen Poten ain Decret angehendigt worden, in welches sich ain jeder, wessen man sich auf ine zuverlassen, unterschreiben solle, deren Ankunfft oder zum wenigsten Nachrichtung wir stündlich erwarten. Sonsten haben sich ir etlich des Herrn- und Ritterstands berait alhie angemelt.

Was uns von dem Herrn Locumtenenten und Herrn Jo Janusch der Hungerischen Landstendt Ankunfft und Infec tion halben zukomen, haben eur Maiestät in Abschrift zu empfangen. ²⁾ Und weil auch benebens des undterenserischen Landtags halber die Stend eur kayserlichen Maiestät allergnedigisten Verordnung nach durch absonderliche Patent widerumben auf den neunnden Martii erfordert worden, entzwischen ihr fürstliche Durchlaucht vor oder hernach sich auf Prespurg begeben mechten, derowegen wir umb gnedigisten Bscheidt, wie es auf ainen solchen Fall zu halten undterthenigist

¹⁾ Lásd ez irat mellékletét.

²⁾ *Oldaljegyzetben* : Haben schon Beschaid.

gebeten, ¹⁾ weilen sonderlichen auch die Hofcamer und der Hofkriegsrath zugleich mit hinab verrucken und sich eur kayserlichen Maiestät Hofcanzley nit wol thailen läst. Weilen dann der Curier, so wir derhalben zue eur kayserlichen Maiestät geschickt, noch nit komen, disem nach bitten wir gleichsals, eur kayserliche Maiestät uns hieryber allergnedigiste Resolution erolgen lassen wöllen, sonderlichen ob wir bis auf den neunnden alhier verharren oder aber nach dem Hungerschen Fürtrag uns wider herauf begeben sollen. Eur kayserlichen Maiestät thuen wir uns zu Gnaden gehorsambist bevelchen. Geben Wienn den ersten Marty anno etc. sechshundert und dritten.

Eur kayserlichen Maiestät etc. allerundterthenigiste, gehorsambiste von deroselben hinterlassene deputierte Rätthe daselbst.

Küczim : Der Römischen kayserlichen auch zu Hungern und Böhaimb künigliche Maiestät etc. Erzherzogen zu Österreich unsern allergnedigisten Herrn.

(Ered. a bécsi udv. és áll. ltárban.)

Melléklet :

Ad 1603. márcz. 1.

Miksa Ernő főherczeg udvarának létszáma a pozsonyi országgyűlés idejére Pozsonyban.

Fürstliche Hofstatt gen Prespurg
Irr fürstliche Durchlaucht Erzherzogs Maximilian.

Hofmaister :

Personen.		Pferdt.
3	Herr Hanns Ulrich von Eggenberg, Freyherr	
Camerer :		
3	Herr Christoph Davidt Urschenbekh	3
3	Herr Urban Pöttinger	3
3	Herr Ascannia Graf von Vålmöråna	3
3	Herr Bernhardt Valther (Alther)	3
3	Herr Ferdinandt Maschwender	3
3	Herr Ferdinandt Schurff	3

¹⁾ *Oldaljegyzet* : Haben schon Beschaidt.

Personen.

Pferdt.

Beichtvater und Caplan :

2	Pater Joannes Regnelius wirdet selbander zu Wien zu irer Durchlaucht stossen.	
2	und ain Caplan von hieaus sambt ainen Die- ner, so den Capeldienst versehen.	
2	Leib-Doctor Herr Jablhoffer sambt ainen Diener.	
3	Herr Antigono Frängipän Obrister-Silber- camerer	3
3	Irer Durchlaucht Herrn (Erzherzog) Ferdi- nandi Trugsäs Herr Vrnozi	2

Camerdiener :

2	Hanns Khobl	1
2	Gregor Vestendorffer	1
2	Jonas Praestrenus	1
2	Leib-Balbierer Maister Georg.	
2	Camer- und Hof-Currier (Hoffofficier) ain Person.	
1	Camerthürhütter.	
2 (1)	Camerhaizer.	
8	6 Edlknaben, ir Praeceptor und Diener.	
2 (..)	Fuettermaister Bartlme Wäggin.	
(3	3 Laggay).	
1	Trometter Jacob Paradiss.	
(..)	3 Silberdiener, Christoph Tanzmaister, sambt iren Dienern sollen zugleich auch die Liecht- comer versehen.	
1 (2)	Contralor	1
1	Einkäufer.	
1	Sein Gehülf.	
(3	Leib- und Mundtweschin).	

Köch :

1	Hanns Kleppiz	1
1	Stephan Püchler	1
1	Christof Stiglmayr	1
1	Carl Walch	1
1	Gall Teininger Zusezer.	
1	Ain Kuchpueb.	

Personen.	Pferdt.
2 Sumulier (Sumalier) Andre Nastrain sambt ainem Diener	1
1 Sumuliers-(Smalier) Gehülf	1
3 Camerherrn-Tafeldecker (der Khrucha) sambt ainem Ghülfen und Pueben	1
2 Trugsäs-Tafeldecker sambt ainem Pueben .	1
2 Camerdiener-Tafeldecker sambt ainem Pueben	1
2 Officier-Tafeldecker sambt ainem Pueben . .	(1)
3 Leib-Gutschi	6
Fürstliche Leibross	4
und andere Reitross und	
6 Knecht sambt dem Schmidt und Satlknecht	8

Külczim : Ihrer fürstlichen Durchlaucht Erzherzog Maximiliani Ernesti Hofstatt nach Prespurg.

(Ered. a bécsi udv. és áll. ltárban).

XXIV.

1603. márczius 1.

Rudolf utasítása a pozsonyi országgyűlésre menendő csász. tanácsosok számára, a főherczeg személyét, az országgyűlést és a tanácskozásokat illetőleg.

Rudolf etc.

Edl ersamb gelert liebe getrewen. Wiewoll wir nit zweiffen ir werdet aus unsers Hof-Cammer-Praesidenten Wolfen Unverzagts Freiherrn euch auf unsern Befelch under heutigem Dato gethannen Schreiben auf diejenigen Punkten, so ir wegen des hungerischen und österreichischen Landtags vom 20. abgeloffenen Monats Januarii an uns gehorsambist gelanget, genuegsamben Beschaid vernehmen, so haben wir doch nit underlassen wollen euch sollich unser Resolution hiemit selbst auch zu entdeckhen.

So vill nun erstlich die Assistenz bei unsers Vettern und fürsten Erzherzog Maximilian Ernsten Liebden betrifft, hat es die Mainung, dass die insonders adiungirte Rätthe Seiner Liebden allermassen assistirn sollen, wie bei Erzherzog Ernsten seeligen und Mathiae zeiten beschehen.

Also sollen gleichsfals unsere Hofcammerräth und Kriegsräth umb iren angehörigen Secretarien und Canzleien auch zahlmaisterischen Dienern sich zu Seiner Liebden auf den hungerischen Landtag verfüegen und jede Expedition ir Rathssachen handeln, es sei dann, dass aus erforderter Notturft die Räth alle zusamben zogen werden müessen, wie hievor je zeiten geschehen ist.

Wegen der jungen Landleuth so ersuecht werden ermelts unsers Vettern Liebden aufzuwarten, halten wir unnott denselben ein Hoftafel zu halten, sonder wird ein jeder auf so kurze Zeit von ehrentwegen auf sein Uncosten aufwarten khünnen.

Ob sein des Erzherzogen Liebden ire Truchsessen oder Cammerdiener dienen lassen oder dise von den Landleuthen so mitraissen als Truchsessen dienen werden, dass würdet S. L. bestellen, wir geben derselben 6000 fl. aiuta di costa und kan man in deme mit S. L. reden.

Wellichen Tag sie nach Presspurg ziehen sollen, darinnen ist sich nach der Ständ Versammlung und des Locumtenenten Guetachten zue richten wie man dann täglich kan avisa haben.

Da die Infection zu Prespurg zuenehmen wurde, so wollet mit etlichen hungerischen Räthen berathschlagen was zuthuen und ob der Landtag ohne Aufzug umbzulegen sei.

Wir vermainen Ir die zuegeordneten, auch Cammer- und Kriegsräth sowoll die Landleuth, so mit zuziehen bewilligen sollen, pro maiori autoritate mit S. L. von Wien aus ziehen und gegenwertig sein, wann man sie zu Prespurg empfahet, sintemal S. L. sunsten auch wenig Leuth bei sich haben werden und weil under den zuegeordneten Räthen nur Ir baide als der von Mollart und Krenberg zu dem österreichischen Landtag deputirt, so ist unser genedigister Befelch wann der osterreichisch Landtag je nit kunt vor dem hungerischen angefangen werden, dass der von Mollart als Statthalter auf ein, zween Tag hinauf geen Wien raisen und neben den andern Räthen so zum österreichischen Landtag deputiert, den Landtag anfahen, aber den nagsten wider nach Prespurg raisen sollet.

In hungerischen Landtags-sachen hat unsers Vettern Erzherzogen L. in deroselbst Gegenwart die Umbfrag und Du unser österreichischer Statthalter, als zuegeordneter Ordinari Rath den Vorsitz, aber ausser Sr L^{den} Praesenz in Rätthen hastu die Umbfrag, dann wir nit wissen dass S. L. ainiche Rätth mit sich bringen werden, die zu den hungerischen Landtagssachen gehören, wie wir Iro auch kheine andere zuegeordnet haben.

Die Rätth so zu Ausübung des österreichischen Landtags verordnet, werden irer habenden Instruction nachzusehen, daneben jederzeit die Landtags-schriften in denen Puncten so der Proposition und Instruction zuwider, mit iren Guetachten an Erzherzog Maximilian Ernsten L. geen Prespurg zu gelangen, jedoch inmitt, zu Gewinnung der Zeit im Landtag (wie hievor auch beschehen) fortzuhandlen wissen.

Wer in sollichem Landtag die Commissarien seien, das ist aus der Instruction zu vernehmen, welliches alles wir euch zu begertem Beschaid genedigist nit wollen verhalten, Denen wir mit Gnaden genaigt seind. Dato zu Prag den ersten Martii a^o etc. 603.

In dorso : Der hinterlassenen Hofcammer einzuschlissen 4. Martii

(Hiv. másolat a bécsi udv. kam. ltárban.)

XXV.

1603. márcz. 6.

Rudolf király Miksa Ernő főherczeghez, ez utóbbinak pozsonyi útja s a magy. országgyűlésen tárgyalandó kamarai pörök ügyében.

Rudolff der ander von Gottes Gnaden erwölter Römischer Kaiser zu allen Zeiten, Mehrer des Reichs etc.

Durchleuchtiger hochgeborner freundlicher lieber Vetter und Fürst. Wir haben Ew. Liebden Schreiben vom dritten diss belangend die Haltung des Hungerischen Landtags bei dero Currier empfangen und daraus E. L. Ankunfft zu Wienn gern vornommen, wie uns dann Ir gehorsame Wilfarrung zu vetterlichen Gefallen geraicht.

Sovil die Proposition, Plenipotenz und andere Notturft zu bemeltem Landtag betrifft, ist solchs alles albereit hinaus gefertigt, auch unsern hinterlassenen deputirten Ráthen zu Wien Antwort geben worden. Darnach werden E. L. sich nach der Zeit und der Stend Versammlung mit Rath der zuegeordneten und hungerischen Ráthe zu richten haben. In all Weeg aber wollen E. L. bedacht sein, dass die angestellten fiscalischen Process (so mehr als die Landtagshulf austragen), iren gewissen Vortgang haben, und nit wie bishero, durch allerlai Practicken, gefehrlich verhintert oder aufgehalten werden.

Und dieweil wir sovil vermerken, das E. L. one das schwärlich von dem neüntem diss nach Prespurg verraisen werden und der österreichische Landtag den neunten diss angehen soll, so gesinnen wir an E. L. freundlich, sie wolle uns zu Ehren und umb mehrers Ansehens willen, weil Sie doch one das gegenvertig sein, den Furtrag des österreichischen Landtags in der Person in Unser K. Burg unbeschwárt thun. An deme erzaigt Sie Uns sonder angenembs gefallen, deren wir mit vetterlichen Hulden jederzeit wol genaigt seind. Geben auf unserem kunigelichen Schloss zu Prag den sechsten Martii, anno sechshundert und dritten, unserer Reiche des Römischen im achtundzwainzigsten, des hungerischen im ain unddreissigsten und des behaimischen auch im achtund zwainzigsten.

E. L.

Guetwilliger

Vetter.

Rudolff m. p.

J. Engelhofer m. p.

Külezim: Dem durchleuchtigen, hochgebornen Maximilian Erns-ten Erzherzogen zu Osterreich, Herzogen zu Burgundi Steyr, Kärndten, Crain und Wirttenberg etc. graven zu Tyrol und Görtz etc. unsern reundlichen lieben Vettern und Fursten.

Wienn 10 Martii a^o 1603.

(Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.)

XXVI.

1603. márcz. [8.]

Naprágyi Demeter erdélyi püspök üdvözlő szónoklata, melylyel Miksa Ernő főherceget, mint a pozsonyi országgyűlésen a király személyét képviselőt, megérkezésekor az ország nevében fogadta.

Serenissime princeps. Appulit tandem serenitas vestra felicibus divini numinis auspiciis ad eum locum, ubi pulcherrimas illas virtutes, quas non tantum Hungaria sed tota fere Europa de serenitate vestra concepit, nimirum in consiliis dandis et inveniendis celeritatem, in agendis rebus agilitatem, in proficiendis summam felicitatem, in cultu autem divino promovendo divinum plane zelum abunde serenitas vestra declarare potest. Vere aurea est haec et preciosa occasio, quae vestrae serenitatis in hac iuventute indolem non tantum exercebit sed et in lucem producet. Multorum siquidem imperatorum insigniumque principum heroicae virtutes non ita in domesticis splendoribus quam in variis subinde forensium rerum occasionibus elucescere solent. Moses divinus ille et fortis Iudaici populi dux nunquam in educendo tanto exercitu consilium et virtutem tot saeculis per orbem terrarum celebratam sempiternae memoriae tradidisset, nisi populus Israeliticus in Egipto vexatus, captivus detentusque fuisset. Neque Cyri magnitudo animi illustris esset, si Persis, qui a Medis oppressi erant, consilio et armis in tempore non occurrisset. Ad illustrandam Thesei excellentiam multum profuit Atheniensium gentem vagam atque dispersam offendisse. Quando emicuit fortitudo Hannibalis? Nonne tunc cum iuvenis prope Graecorum contra Latinos defensionem audax suscepit? Unde Alexandri cognomento Magni orbisque domitoris tanta militaris illuxit gloria? Hinc quia orbis terrarum finibus haud contentus, adolescens admodum, Philippi patris virtutes emulatus, ad Indos usque felix victorque penetravit. Scipio quatuordecim annos natus senum consilia et praedecessorum suorum virtutes in Africis expeditionibus maxima cum laude superavit. Taceo Austriacos et Rudolphum primum, Carolum

quintum et Maximilianum primum nostrum denique imperatorem semper augustum dominum dominum nostrum clementissimum Rudolphum secundum, qui in ipso adolescentiae limine arduas, difficiles ac periculosas subditorum suorum res aggressi, non tantum admirationem sed aeternam apud omnes gentes gloriam sibi et posteris suis pepererunt. Taceo fortissimos illos regni Hungariae athletas Stephanum, Ladislaum, Ludovicum, Joannem et Matthiam Corvinos et alios christianae reipublicae defensores accerrimos, qui ex ipsis prope modum cunabulis et fasciis ad rerum magnarum expeditionem eruperunt. Ex his iam ad vestram serenitatem accedit gratulatio. Regnum hoc nostrum quondam mirifice longeque florentissimum iam ita est hostilibus iniuriis labefactatum omneque calamitatis genus expertum, ut eius incredibiles afflictiones recensendo non unum aut alterum sed multos dies amitteret. Id ipsum vestra serenitas suis oculis cum ad castra Budensia praeterito anno felici omine descenderat, miserata conspexit. Jam pridem in his transactis belli nostri annis satis superque in senibus bellica consilia constiterunt. Quid reliquum est, serenissime princeps, quam ut ea, quae maturo seniorum iudicio longe lateque transacta sunt, vestrae serenitatis iuvenili fortitudine ad regni huius nostri pacem et tranquillitatem feliciter etiam ad finem perducantur. Quapropter hoc omine una cum statibus et ordinibus felici et incolumi vestrae serenitatis adventui, ex quo ad quietem et conservationem istius calamitosi regni omnia utilia, prospera faustaque pollicemur, ex animo submisse et reverenter gratulamur. Faxit summus belli et pacis author deus, ut quod iam dudum praevia fratrum suorum adeoque seniorum principum consilia susceperunt, iuvenilia vestrae serenitatis robora indefessique labores insignisque animi heroici haec magnitudo, quam in vultu serenitatis vestrae residere laeti omnes conspiciamus, inprimis ad dei gloriam, domus Austriacae decus et imperium, nec non ad incolumitatem et pacem regni Hungariae hac divinitus et per sacram maiestatem dominum dominum nostrum clementissimum vestrae serenitati concessa occasione iam tandem communi omnium nostrum gaudio et hostium terrore parturient.

Hátirat : In adventum ad comitia Poseniensia serenissimi princi-

pis Maximiliani Ernesti etc. gratulatio Demetrii Napragy praepositi Posoniensis, episcopi Transilvaniensis et sacrae caesareae regiaeque maiestatis consiliarii nomine ordinum et statuum regni Hungariae.

(Ered. a bécsi udv. és áll. Itárban.)

XXVII.

1603. márczius 8.

A magy. kamara javaslata a bécsi udv. kamarához, hogy a magy. országgyűlésen nemcsak megbüntetése mondandó ki orsz. törvényben azoknak, a kik a rájok bizott közpénzeket be nem szolgáltatják, mint eddig történt volt, hanem gondoskodni kell törvény által arról is, hogy mely forum legyen följogosítva az ily esetekben hozott ítéleteket végrehajtatni.

Hátirat: Sacr. caes. regiaeque Maiestatis inclytae Camerae Aulicae etc. assignandum.

Generosi ac magnifici domini, amici stb.

Recordabuntur dubio procul Dnes Vrae gen. ac magn., anno 93. qualiter auxiliante praepotenti deo copiae turcicae sub Alba Regali magno numero caesae et profligatae fuerint, ita ut a multis annis nec tantus numerus Turcarum in campo intererit (*sic*) neque etiam maiora spolia de hostibus reportata sint, quae ad multa florenorum millia aestimantur. Quas quidem exuvias omnes, absoluto conflictu, sub iuramento quilibet in commune eo fine producere debuit, ut illis auctionaria venditione subhastatis et in pecuniam redactis, postmodum precium inde collectum inter milites christianos, qui expeditioni illi interfuerant, servata decenti et competenti proportionem distribueretur. Quod quidem auctionariae venditionis negocium datum fuit tunc certis quibusdam personis et spolia inter illos (*sic*) ad vendendum divisa fuerunt. Qui et pecuniam inde collectam et reliquam partem spoliiorum quae vendi non potuit, in specie in hodiernum usque diem penes se reservant vel illa apud haeredes defunctorum haeret. Cum autem indignum sit pecuniam inde redactam et restantem huiusmodi spoliiorum partem apud privatas personas, quae forte expeditioni illi interfuerunt, nedum sanguinem pro illis fuderunt, in grave praeeudicium eorum, qui ibidem pro Christi nomine

strenue dimicando vel fortiter occubuerunt, vel laethalibus vulneribus confessi fuerunt, relinquere: idcirco Dnes Vrae gen. ac magn. decernere velint ut inter reliquos propositionis articulos referatur ad Status et Ordines regni huius de his quoque spoliis, ut per cameram hanc cum per illam citati fuerint, in quorum manibus illa haerent, comparere et sufficientem rationem ac refusionem earundem, vel precii illarum in sublevamen aliquod praesentis belli dare et praestare debeant et teneantur. Qui vero contumacia ducti non comparuerint, vel comparentes convicti fuerint et solutionem recusaverint, si bona illorum in tantum sese extenderint, eadem occupentur, sin vero non aequaverint debitum. in personis quoque detineantur, in exemplum etiam aliorum, qui huiusmodi publicas pecunias sine omni discrimine impunitatis spe ducti, propria auctoritate exponere et profundere vel apud se retinere non verentur.

Decernant autem iidem Status et Ordines de eo quoque, quisnam executionem contra tales non comparentes vel etiam comparentes convictos tamen facere debeat? quemadmodum idipsum in negotio quoque vicecomitum, iudicum nobilium, clericorum et aliorum perceptorum, qui publicas pecunias tractarunt, per literas nostras 28. superioris mensis Februarii ad inclytam istam cameram datas faciendum suasimus et modo quoque consulimus. Nam licet habeatur articulus, quomodo a perceptoribus publicorum subsidiorum et eorum haeredibus ratio exigenda sit. non tamen demonstratur, quis contra eos executionem facere debeat. Unde factum est hactenus, quod pauci in huiusmodi casibus per cameram citati comparuerunt, non nescii eius, non esse determinatum, quisnam executionem contra ipsos peragere debeat, camerae autem non esse modum ut vel bona ipsorum occuparet, vel eos absentes captivaret.

Ex consilio Camerae hungaricae 8. Martii anno 1603.

(Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.)

XXVIII.

a) 1603. márczius 9.

Miksa Ernő főherczeg a kir. propositiók felolvasásának elhalasztását s e halasztás okait jelenti Pozsonyból a királynak.

Allerdurchleuchtigster grossmechtigster Römischer Kaiser! Eur Römischen kayserlichen Maiestät und Lieb sein meine gehorsamb freuntlich und vetterliche willige Dienst jederzeit zuvor. Gnedigster freuntlicher geliebter Herr und Vetter! Eur kayserliche Maiestät auf vorige meine derselben yberschickte gehorsambiste Schreiben soll ich hiemit zuerindern nit umbgehen, dass ich nit allain die Proposition neben der Plenipotenz sambt der Hofcamer Guetachten, darauf sich eur kayserliche Maiestät in berüertem irem Schreiben genedigist referiert, wol empfangen, sondern auch berait angestern umb vier Uhr Nachmittag alher wol ankumben, von denen anwesenden Landstenden der Cron Hungern, wiewohl derselben noch wenig derzeit allhie, mit ainer Oration, wie bey inen vor disem gebräuchlig, empfangen und in das Schloss belaitet worden; darauf ich alsपाल्द Erkundigung einziehen lassen, ob die anwesenden Stendte vermaineten, dass dem morgigen Tags die Proposition, darauf ich dann mit aller Notturft gefasst wäre, geschehen künfte; daryber sy gleichwol bey dem Locumtenente Rath gehalten, mir noch gestern privatim heunt aber durch ire Abgesandte beantworten lassen: Demnach des Illieshazi iudicium aus Mangl deren Personen, so darzue geordnet worden, noch nit, wie es sein soll, constituert oder in esse gebracht und aber eur kayserliche Maiestät bishero genedigist bevolchen, dass gemelts Illieshaj und anderer gerichtlich citierten Personen instituierte iudicia ehist befördert und in kainen lengern Anstand gelassen werden solten, dass sy derowegen für ain Notturft halten, die Proposition noch auf ain etliche Tag zuverschieben und zuerwarten, was etwann noch inmitls weiter von den Landtstenden, so unzweiffichen auf dem Weg, einkomen mechte. Und hat sich darbey der Locumtenens dahin vernelmen lassen, dass dise des Illieshaj Sachen durch die darzue verordnete Assessores

als morgen fürgenomben werden soll. Weilen dann solches denen mir zuegeordneten Ráthen und auch der Hofcamer gleichfals für guet angesehen, hab ich demselben, wie billich, stattgethon, in Erwegung, dass auch sonsten propter paucitatem regnicolarum und, dass denen weit entlegnen die Regales, wie sy sich beschwären, alzuspat zuekommen sein; verhoff aber diejenigen, so komen wöllen, werden sich nunmehr weiter nicht saumben und, sobald nur die obangedeute gerichtliche Process an seinem Ort, soll es im ybrigen an der Proposition auch nit manglen, wie sy dann berait wissen, dass ich mit allen Notturften gefasst bin und dissorts werden eur kayserliche Maiestát noch mir die Schuld ainicher morae nicht zuebemessen. Was entzwischen weiter ervolgt, will eur kayserlichen Maiestát ich gehorsambist berichten, und thue eur kayserlichen Maiestát mich zu kayserlichen Gnaden und vetterlichen Hulden undterthenig gehorsambist empfelchen. Geben auf dem küniglichen Schloss Prespurg den neunnden Martÿ anno etc. 1603.

Eur kayserlichen Maiestát und Lieb untterthänigister und gehorsamister Son und Vetter

Maximilianus Ernestus m. p.

A lap alján: An die kayserliche Maiestát Bericht, die Ankuufft in Prespurg betreffend.

Külczim: Der Römischen kayserlichen auch zu Hungern und Behaimb küniglichen Maiestát etc. meinem gnedigisten freuntlichen geliebten Herrn und Vettern.

(Ered. a bécsi udv. és áll. ltárban.)

b) 1603. márczius 10.

Allerdurchleuchtigister grossmechtigister Römischer Kaiser! Eur Römischen kayserlichen Maiestát und Lieb sein meine gehorsamb freuntlich und vetterliche willige Dienst jederzeit zuvor. Gnedigister freuntlicher geliebter Herr und Vetter! Gleich in diser Stund, als der Curier abgefertigt werden sollen, hab eur kayserlichen Maiestát Schreiben, datiert den sechsten diss Monats verschinen, wie auch vor diesem die Proposition sowol als die Plenipotenz und andere Notturften,

alles den Hungerischen Landtag betreffend, ich wol empfangen und werden eur kayserliche Maiestät aus nebenligendem meinem Schreiben gnedigist vernemen, dass eben aus der Ursachen, damit die angestellten fiscalischen Process iren gewissen Fortgang erraichen, die Proposition auf etlich Tag, bis man siecht, wie sich die Process anlassen, verschoben worden, wie dann albereit heunt die Hungerischen Rätth in des Illieshaj Sachen beysamen, ich zur Befürderung das Meinige vleissigist gethan und alsfalt zu meiner Ankunfft dem Locumtenenti und den Hungerischen Rätthen derowegen zuegesprochen und sy vermahnen lassen und auch fürders solches zu thuen nit unterlassen will. Den österreichischen Landtags Fürtrag betreffend in deme eur kayserliche Maiestät, dass ich solchen in meinem Zu-Wien-sein in eigener Person, in der kayserlichen Purk verrichten solle, gnedigist begert, wär eur kayserlichen Maiestät gnedigisten Willen ich gehorsambist vetterlich nachkomen, wann allain eur Maiestät Schreiben vor meinem von Dannen-verrucken mier angehendigt worden. Dieweilen ich aber nunmehr zu Presspurg, werden eur kayserliche Maiestät mich verhoffentlichen selbstem wol für entschuldigt halten. Ich hab aber eur Maiestät Stathaltern Ernsten von Molärt Freyherrn, welcher eur kayserlichen Maiestät Bevelch nach den Landtag daselbsten anzufahen, gestern nach Wienn verraist, solchen eur Maiestät allergnedigisten Willens durch Schreiben gleichfalls alsfalt absonderlich erindern lassen, der wirdt die Notturfft mit denen andern zum Osterreichischen Landtag geordneten Commissarien weiter zu bedenken und zu beratschlagen, auch eur Maiestät hieryber zu berichten haben. Thue hiemit eur kayserlichen Maiestät mich zue kayserlichen Gnaden und vetterlichen Hulden gehorsamblich bevelchen. Geben auf dem küniglichen Schloss Prespurg den zehendten Marty anno etc. 1603.

Eur Römischen kayserlichen Maiestät und Lieb unterthänigster und gehorsamister Son und Vetter.

Maximilianus Ernestus m. p.

Külczim: An die kayserliche Maiestät den Hungerischen und Osterreichischen Landtag betreffend.

Hátirat : Der Römischen kayserlichen auch zu Hungern und Behaimb küniglichen Maiestät etc. Erzherzogen zu Osterreich etc. meinem gnedigisten freundtlichen geliebten Herrn und Vettern.

(Ered. a bécsi udv. és áll. ltárban.)

XXIX.

1603. márczius 11.

*A magyar kir. kamara véleményes jelentése a bécsi udv. kamarához azon törvényczikkek felől, melyek a folyó országgyűlésen a dica behajtása, a kir. jövedelmek szaporítása, a vámmen-
tességek stb. tárgyában alkotandók volnának.*

Generosi ac magnifici domini amici nobis observandissimi etc. Legimus articulos inclytæ camerae isti aulicæ exhibitos ¹⁾ et in propositione dietæ præsentis inseri suasos nobis pro nostra informatione et consilio communicatos. Ac in primis propter multorum pagorum et possessionum depopulationem domorum numerum, multum imminutum esse, uti nemo est qui negare possit, ita nullus quoque inficiabitur varias fraudes circa exactionem publicorum subsidiorum irrisisse, quod ex eo potissimum fieri colligimus, quia dicator non emittitur ad novam domorum connumerationem nec permittitur ut intersit rectificationi, sed illam in singulis comitatibus iudex nobilium cum adiuncto sibi altero iurato per pagos et possessiones circumeundo peragit, et postmodum in sede rectificatoria ad eorundem relationem et ut per eos informati fuerint comitatus, domos defalcare consueverunt. Qui subinde, non ut res ipsa loqueretur, sed ad favorem et placitum dominorum et nobilium fortassis etiam muneribus a dicenda rei veritate abstracti comitatus informare soliti sunt. Ut autem huic malo obviam eatur, illudque antevertatur (quamvis nesciamus adhuc, quid sit postulatura S. S. C. R^{que} M^{tas} a statibus et ordinibus regni huius Hungariæ in propositionis arti-

¹⁾ Ezek azon javaslatok, melyeket főntebb VI. sz. a. közöltünk, s melyeket alighanem a véleményadásra fölszólított birodalmi állérnester Geizkofler Zakariás készített. Mintezzen VI. számú irat hátjegyzete mutatja, Geizkofler Zakariásnak e javaslatpontjai csak 1603. márczius 10-dikén közöltettek a magyar kamarával, mely rája mindjárt válaszolt jelen terjedelmes iratával.

culis, militemne aliquem certo numero, an vero dicam et quid velint praestare regnicolae; casu tamen, quo dica postularetur eaque ad cameram solvenda impetraretur, censeremus etiam postulari debere ut nova domorum connumeratio fieret et domus recenserentur per dicatores Suae M. a camera deletis vel si id impetrari non posset ut saltem decernerent status et ordines, quatenus ad ipsam rectificationem domorum, dicator quoque regius in quolibet comitatu cum altero iudice nobilium ad facies singulorum pagorum et possessionum emitteretur, qui singulis in locis iudicem iurisiurandi fassione astringeret et de numero domorum ad puritatem conscientiae examinaret. Ac eo nihilominus non contentus ipsemet quoque diligentissime oculata inspectione aedium perlustraret: an et quotnam domus essent desertae et inhabitatoribus vacuae relictae et utrum non, uti saepe fieri consuevit, sub adventu solummodo dicatoris, aliqui duabus tribus et quatuor domibus vacuis relictis in unam convolarunt, ut domos suas sub ea praetensione quod desertae essent, a dica eximerent. Siquae postmodum aliquis fucum et fraudem fecisse aut hac ratione posthabito publico bono proprio commodo inservivisse deprae-henderetur, ut is tanquam reus, magistratus ac commune bonum defraudans, in amissione mediae vel tertiae partis bonorum suorum convinceretur et mulctaretur. Quo loci etiam quisnam executionem contra tales defraudatores ac dicatores quoque, qui publicas pecunias et contributiones retinent, facere sit obstrictus, ut decernerent regnicolae, postulandum videretur.

Ut autem instanti exactionis dicae tempore persona quaedam ex camera S. Mtis in percipienda dica exactori regio, uti in annexo scripto germanico ¹⁾ suadetur, adiungatur, nos et supervacaneum et frustraneum esse ducimus. Nam cum sint plures comitatus, si in quemlibet unus ex camera expediri deberet, praeterquam quod subsidium dicae oneraretur expensis horum, nec personas sufficienti numero ex camera dare possemus, etiam si ad unum usque camera vacua relicta eo ablegarem.

¹⁾ Ez nem egyéb mint a névtelen pénzügyi tekintély javaslata. L. az előbbi iratot VI. sz. a.

Ad exigendas autem restantias apud haeredes Nicolai quondam Zokolii, Georgii Bornemisza et aliorum deputatariorum et perceptorum manus existentes quod spectat, habentur articuli publicarum constitutionum, quibus inhaerendum videtur. Ut autem dica si qua oblata fuerit, non per exactorem per regnicolas deputatum, sed per dicatorem per cameram ad id specialiter constitutum exigatur, bene consulitur. Casu autem quo fortassis regnicolae militem et non pecuniam offerrent, nihilominus teneantur exactores contributionis ad intertentionem militum deputatae sub iuramento numerum aedium camerae huic recognoscere et regestum authenticum superinde exhibere.

Ut vero proventus regni aliquantulum augeantur et amplientur, postulari poterit a statibus et ordinibus regni ut deinceps nemini prorsus parcatur et indifferenter pagorum quoque ruthenicorum seu valachicorum incolae (qui hactenus nullas decimas solverunt ex eo, quod cum illi a catholica fide et religione alieni sunt, decimae quoque eorum indignae credebantur, ut a catholicis perciperentur) competentes decimas instar aliorum regnicolarum ad annonam S. M^{tis} et sublevamine aliquod praesentis belli. dare et solvere debeant et teneantur. Nam si causa illa propter quam hactenus nullam dederunt decimam subsistat, per consequentiam illa neque a lutheranis et calvinistis aut alterius depravatae sectae hominibus acceptari debebit. Hic autem articulus quam brevissime fieri poterit, propositioni inserendus erit, ita videlicet *ut et pagi Ruthenici solvant decimas*, ne cavillandi locus aliquis detur.

De libertinis quoque per dominos et nobiles creatis ne eorum libertas nimis late serpat et ita extendatur ut postmodum M^{tis} S. nec decimas solvere neque alia debita onera et servitia praestare velint, referri poterit ad status et ordines: decernant ipsi, ut huiusmodi libertas vel exemptio in tantum saltem et eo, quantum tales libertini dominis et collatoribus suis tenentur et obligantur, intelligatur.

Si quis autem ex dominis magnatibus aut nobilibus colonorum et subditorum suorum bona, licet ea decimis dandis aliisque servitutibus antea obnoxia fuerint, ad se receperit, et

pro se coli fecerit, hoc legibus regni admittentibus quilibet libere facere potest, neque quamdiu illis usus fuerit vel decimas vel alia debita onera instar priorum possessorum de iis praestare et pendere tenetur. Et proin ne mentionem quidem aliquam apud regnicolas huius rei faciendam censeremus, nam et si fieret, non credimus tamen regnicolas quippiam in contrarium statuturos esse.

Ubi autem pretenditur in adiecto scripto germanico vigore constitutionum regni publicarum vecturam annonae decretam et ita limitatam esse ut coloni de uno quoque cubulo tritici unum denarium de vectura unius miliaris accipere teneantur, ut suadetur, ut hoc difficilimo tempore, quo omnia inter miseros colonos magno precio veneunt, precium vecturae istius seu limitatio illa augetur vel duplicaretur. nobis de tali limitatione nihil constat.

Ut supremo belli duci et aliis supremis et generalibus capitaneis partium regni huius Hungariae per S^m C. Rque M^{tem} mandetur, quatenus durante futura expeditione omnes eos qui vel tarde vel omnino ad castra non venerint, vel ante terminum praefixum ex castris discesserint, conscribi faciant et cathalogum eorum conscriptum S. M^{ti} exhibeant, iustum est, ut tales postmodum citari et ad demeritas poenas pertrahi possint.

Ut ad vinum et alterius generis potum qui in regno hoc educillatus fuerit certam aliquam taxam regnicolae imponant. postulandum non videtur. Credibile enim est, eos non esse id facturos, cum alioquin vini precium sit satis magnum et procul dubio augetur adhuc amplius, si aliquod datium illis constitueretur, nec hactenus unquam talis impositio in regno hoc admissa fuisse comperitur.

Similiter hoc difficilimo rerum statu existente quo pauci admodum sunt, quorum res florentes sint, tacendum videtur contributio de mutuis pecuniis et aliis regni bonis, quae in hoc regno distrahuntur, cambsoribus tamen pecuniarum qui ex permutatione tallerorum et aureorum non exiguum lucrum capiunt, non immerito aliquid imponi posset, ut ad praesens bellum conferrent.

Bona dominorum e nobilium cum praesidio Filek ab

hostibus Turcis eliberata frustra est tentare, ut eisdem praesidio applicentur, tentatum id fuit antehac, sed sine fructu. Itaque supersedendum videtur modo ab hac quoque postulatione. Atque haec erant, quae ad praelibatum scriptum germanicum dominationibus vestris generosis et magnificis perscribere habuimus.

Praeterea hoc quoque submovendum duximus ut peculiari articulo decernatur, quod si quispiam aliquid actionis contra tricesimatorum aliquem habuerit, ratione officii sui, ille factum suum non in sedibus iudicialibus comitatuum contra talem in causam attractum sed coram reverendissimo domino locumtenente et praefecto et consiliariis camerae huius prosequatur, uti ea de re peculiarem legem habemus in dieta Soproniensi anno 1553 per d. Ferdinandum imperatorem art. 19. sancitam.

Item cum hactenus per diversos quaestores variae res et merces in regnum hoc inductae et clam occultatae nec tricesimatori manifestatae fuerint, nonnulli enim adornata rheda et sex equis illi iuncta tanquam si domini quidam et nobiles essent eas inducere solent. Ad avertenda igitur damna et incommoda S. Mtis decernendum suaderemus peculiari articulo regnicolarum ut unus quisque sive is nobilis sive ignobilis fuerint et res et merces aliquas quaestus gratia curru onerario vel autem rheda aut aliter qualitercunque importaverit, teneatur in tricesimis ubique subsistere et res et merces suas cuiuscunque materiei extiterint, aperire et tricesimatoribus libere inspiciendum permittere. Si qui vero ex potentioribus spreto tali constitutione mera contumacia ductus eas inspiciendas exhibere nollet sicque illos asportaret et contra tricesimatores potentia mediante insurgeret et tricesimatores ad resistendum illis forte insufficientes essent, tales tanquam turbatores proventuum regionum citentur sine mora in praesentiam domini personalis praesentiae et procedatur contra illos usque ad finalem decisionem et sententiae executionem, contradictione, inhibitione, repulsione non obstante. Sic quoque si quis forte nobilium intra vel extra regnum aliquid ad proprios usus emerit penes literas salvi conductus, teneatur illas tricesimatoribus manifestare, ut comperta rei veritate, tricesimatores

huiusmodi res ad proprios usus cuiuspiam domini et nobilis emptas, libere dimittere possit et omnis conquerendi ansa praescindatur. Alioquin custodes viarum ex officio tenentur universas tales res de quibus non producitur testimonium et quae non indicantur tricesimatoribus, confiscare. Si autem aliquis non permitteret confiscari, is quoque modo praemisso citetur ad poenam debitam ei infligendam et amissionem talium rerum.

Ex consilio camerae Hungaricae

11. Martii anno 1603.

S. C. Rque M^{tis} inclytæ camerae aulicæ exhibenda.

(Hiv. példány a bécsi udv. kam. ltárban.)

XXX.

1603. márczius 13.

Rudolf király utasítja Miksa Ernő főherczeget, hogy a magyar rendeket, a kik hozzá (a királyhoz) küldöttséget akarnak meneszteni, e szándékukról beszélje le.

Wir werden erindert, das noch wenig von den ungrischen Stenden zu Prespurg gegenwertig sein, und sich welche vernemen lassen, als ob die Stendt vor Angreifung der Landtags Propositionen Abgesante hereinschicken wolten. Wan ob solches wider unsern Willen und mit pillihen Missfalm beschehen würde, und sy dessen kain Ursach haben, so ersuchen wir eur Lieb gnedig und freundlich, da sie was dergleichen vermerken. sy wellen es bei den firnembsten geistlichen und weldlichen Stenden selbst und durch unsre iro beigeordnete Rätthe abwendig und hinterstellig machen und in alleweg dahin trachten, dass der Landtag umb des freien Anzugs und der Kriegsgefer willen pald zu End keme, wie ime eur Lieb zu thun wissen, dero wir mit kaiserlichen Gnaden und vetterlichen Willen wolgeneigt. Brag den 13. März anno 1603.

Külczím : An Erzherzog Maximillian Ernst zu Osterreich.

(Fogalm. a bécsi udv. és áll. ltárban).

XXXI.

1603. márczius 15.

Miksa Ernő főherczeg jelentése Rudolf királyhoz a fiscalis ügyek tárgyalásáról, a kir. propositiók fölolvásására kitűzött időről s egyéb részletekről.

Allerdurchleuchtigster, grossmechtigster Römischer Kaiser! Eur Römischen kayserlichen Maiestät und Lieb sein meine gehorsamb freundlich und vetterliche willige Dienst jederzeit zuvor. Gnedigster freundlicher geliebter Herr und Vetter! Eur kayserlichen Maiestät Schreiben von dato Prag den zehendten dises Monats Martii, darinen sy gnedigist begern, zum Fall ich alberait von Wien aufprochen und nach Prespurg verraist wäre, dass ich mich auf ain Tag oder zwen nach Wien begeben, alda proponiern und alsdann widerumben nach Prespurg verfüegen solle, hab ich gestern Freitags gehorsambist wol empfangen und wäre mir sowenig als vorige anbevolchne Verrichtung, den Österreichischen Fürtrag in aigner Person zu thuen, kaineswegs beschwärlichen gewesen, wann ich nit durch Schreiben von Wien aus erindert worden, dass berait am Mitwochen den 12. auch diss verschinen die Proposition daselbst fürybergangen und dannenhero solch eur Maiestät Schreiben mir etwas zu spat zukumen.

Wie nun aber dieselbe abgangen und aus was Ursachen von denen zu Haltung des Österreichischen Landtags deputierten Commissaryen die Proposition im Landhaus beschehen, das werden unzweiffich eur kayserliche Maiestät aus irer der Commissarien Relation mit mehrerem vernehmen, welche ich auf jüngst eur kayserlichen Maiestät Schreiben, noch am Montag verschinen und ehe gemelte Proposition den Mitwochen hernach ergangen, durch ainen aignen Curier eur kayserlichen Maiestät gnedigisten und vetterlichen Willens erindert und, weilen ich berait schon zu Prespurg und mir dazumalen, dass ich mich wider nach Wienn begeben solle, nit angedeut gewesen, denselben die Notturft hieryber zu bedenken, zuberatschlagen und eur kayserlichen Maiestät hinnach zu berichten, zuegeschriben, vernimb gleichwol, dass

dise Verrichtung mit gewissen conditionibus, dass es eur kayserlichen Maiestät ohne allen praeiuditio sein soll, abgangen.

Dise Wochen herumb haben die Hungerischen in specie darzue deputierte Rätth vast allain mit der Illieshazischen Fiscalsachen zuegebracht, ime anfenglichen alle seine praetendierte Exceptiones sententionaliter aberkent, volgens den dreyzehendten diss in der Hauptsachen procediert und ist gestern den 14. auch diss die Erkandtnuss beschehen, welche sy mir gleichwol bis dato noch nit yberantwort, derselbenaber stündlichen erwartent bin, solle hierauf eur kayserlichen Maiestät als spalt nachgeschickt werden.

Weilen dann hierdurch notwendig auch die Proposition verzogen werden müessen und sonsten aller Rätth Meinung nach, wann man davon ausgesetzt, so balt zum End diser Sachen nit komen hette können, also hab ich nunmehr den Hungerischen Fürtrag auf den künftigen Montag, welcher ist der 17. dits Monats Martii, altem Gebrauch gemäss mit ainem vorhergehenden Ambt zu halten angestellt.

Nebens aber durch ain absonderliches Decret die hungerischen Rätthe, sovil deren zue denen andern fiscalibus causis als des Thomae Nadasdi propter contractum incestuosum matrimonium, des Walentin Homonaj propter obsessam et interceptam arcem Newizke, dann des Francisci Peteo propter castratum nobilem adiungiert worden, dahin vermahnen lassen, das sy balt nach verlesner und abgehörter Proposition angeregte fiscalische Sachen auch prosequiern und abhandlen wolten, dieweilen sy darzue allain die künftige Wochen hetten und in der heiligen Carwochen dergleichen Criminalsachen nit pflegen tractiert zu werden.

Dise Tag hat sich ain Müssverstand zwischen dem Sübenbürgerischen Bischofen Demetrio Napragi und etlichen wenig hungerischen Rätthen erhebt. Nachdem jez gemelter Napragius zu etlichen Sachen als ain publicierter Bischof und consiliarius gezogen worden, dass sy vermaint, er Napragius wäre in consilium eher nit zuezulassen, dan er von neuem das iuramentum consvetum praestiert hab. Weilen ich dann vernumben, dass dises der Bischof in Sübenbürgen hoch empfinden wöllen, hab ich das Feur weiter nit komen lassen, son-

·dern alsbalt von denen hungerischen Räthen Guetbedunken abgefordert, ob und welcher Gestalt mehrgedachter Bischof zuezulassen, dess sy, wie hieneben zu sehen, gethon haben.

Dieweilen dann hieraus erscheint und an ime selbst auch also, dass der Napragius mit dem Rathstitl für ainen episcopum Transilvaniensem auf eur Maiestät Resolution publiciert worden, derselbig noch vor der Zeit, ehe er sich in Sübenbürgen begeben, in eur Maiestät Räthen gesessen, wie er dann bey jezigem Landtag und auch vorher zue etlichen Beratschlagungen von dem Locumtenente gezogen worden und sonst in und ausser der Kirchen neben andern Bischofen sein ordenliche Session und Stell hat, die hungerischen Räth ilne für ainen gelehrten geschickten Mann, welcher in eur kayserlichen Maiestät Räthen nuzlichen zugebrauchen, rüemen und danenhero fur billich gehalten, dass er zu admittiern und allain darumben, dass er von neuem von eur kayserlichen Maiestät in episcopum Transilvaniensem et consiliarium promulgiert, auf das iuramentum gangen, hab ich heunt umb 9 Uhr in Beysein der mir zuegebnen und dann der hungerischen darzue insonderhait abgeordneten Räthen das iuramentum von ime aufgenomben und damit allerlay Weitleifigkait und Schwierigkait, die sonst daraus entstehen mügen, vermitlt Thue eur kayserlichen Maiestät mich zue kayserlichen Gnaden vetterlichen und söhnlischen Hulden undterthenigist gehorsambist bevelchen. Geben auf dem küniglichen Schloss Prespurg den funfzehndten Marti anno etc. aintausent sechshundert und dritten.

Eur Römischen kayserlichen Maiestät und Lieb unterthänigister und gehorsamster Vetter und Son.

Maximilian Ernst m. p.

Külczim : Der Römischen kayserlichen auch zu Hungern und Benthaimb küniglichen Maiestät etc. meinem gnedigisten freuntlichen geliebten Herrn und Vettern.

(Fred. a bécsi udv. és áll. ltárban.)

XXXII.

1603. márczius 17.

Miksa Ernő főherczeg jelentése Rudolf királyhoz a pozsonyi országgyűlés megnyitó üléséről.

Allerdurchleuchtigster, grossmechtigster Römischer Kaiser! Eur Römischen kayserlichen Maiestät und Lieb sein meine gehorsamb freundlich und vetterliche willige Dienst jederzeit zuvor. Gnedigster freundlicher geliebter Herr und Vetter! Eur kayserliche Maiestät haben aus meinem jüngsten Schreiben gnedigist verstanden, dass ich den Fürtrag der hungerischen Landtags-Proposition auf heunt den sibenzehenden gegenwertigen Monats differiern müessen; darauf ich dann heunt umb siben Uhr früe nach vollbrachtem Ambt de spiritu sancto, so der Episcopus Nitriensis hungerische Canzler gesungen, wie in dergleichen Fällen gebrechig, den hungerischen Stenden die von eur Maiestät mir yberschickte Landtags Proposition sambt der Plenipotents yberraicht und den Fürtrag latine gethon, welchen der Demetrius Napragi Transylvaniensis episcopus abgeseztermassen jedlichen Punct absonderlichen, wie er den von mir vernumben, hungerisch vertolmatscht und der Bischof von Neytra anstatt des Locumtenentis, so derzeit zu Pet ligerhaftig, die Antwort verrichtet. Dabey sein die Bischof vast alle, so derzeit im Leben, ausser vermeldtes Locumtenentis, des Hungerischen Camerpresidenten und des Migazy, so gleichwol heunt auch ankomen, gewesen. Der Graf Zerín wie auch der Craiss-Obrist dishalb der Thonaw der Forgatsch sein ybl auf. Der alte Nadasti soll heunt alhie durchzogen sein; wohin er aber gefahren, kan ich nit wissen. Der Drasscowits ist auch heunt Mittags alher gelangt, wie dann aus Oberhungern die Nuncii der Comitatum sich nummehr auch alher begeben und die Schult ires so langsamem Allhiesens denen Regalibus zuemessen, welche etlichen gar zu spat yberantwortet worden. Verhoff also, die Stend werden sich selbst befürdern und was sy thuen können, balt erleeren, welches alsdann eur kayserlichen Maiestät ich hinnach gehorsambist zuessenden will, deroselben mich zu vetterlichen

Hulden gehorsambist bevelchend. Geben Presspurg den sibenzehenden Marty anno 1603.

Eur Römischen kayserlichen Maiestät und Lieb unterthänigister und gehorsamister Vetter und Son

Maximilian Ernst m. p.

Külczim : Der Römischen kayserlichen auch zu Hungern und Behaimb küniglichen Maiestät etc. meinem gnedigisten freundlichen geliebten Herrn und Vetteren.

(Ered. a bécsi ndv. és áll. Itárban.)

XXXIII.

1603. márczius 22.

A rendek válasza a kir. előterjesztésre.

Ea quae sacra caes. regiaque Maiestas dominus noster clementissimus per serenissimum archiducem Austriae Maximilianum Ernestum, dominum itidem nostrum benignum Statibus et Ordinibus huius regni Hungariae peculiari suo scripto sub praesenti diaeta clementer proponi fecit, iidem Status et Ordines regni humillime intellexerunt. Ac inprimis Suae Maiestati pro paterna sua cura quam hactenus in hoc regnum habuit ac se imposterum quoque habituram significat, quas possunt habent aguntque gratias; petentes a Sua Maiestate quam humillime, dignetur de sua erga fideles suos veteri clementia et pia sollicitudine nihil remittere, sed quod e re eorum, tum etiam totius christianitatis fuerit. ultro semper et continuo praestare.

Illud vero quod Sua Maiestas de suo patruale serenissimo archiduce Maximiliano Ernesto annectit, ut nimirum pro praesentis dietae tractatione admittatur et in propositorum negotiis sese Status et Ordines regni faciles demonstrent, ea in re propter causas per Suam Maiestatem adiectas perlubenter quidem acquiescunt Suae Maiestati benignae postulationi atque commissioni. Veruntamen supplicant iterum atque iterum Suae Maiestati, dignetur post tot tandem annos in medium suorum fidelium venire ac praesens malis eorum subvenire. Dicit enim et explicari non potest, in quantis miseriis et calamitatibus haereant, quibus recte mederi ita posse existi-

mant, si Sua Maiestas ipsamet immensas eorum querelas et oppressiones oculis propriis intueri et auribus audire possit.

Praeterea ubi Sua Maiestas caesarea inter propositionis articulos aliquot in locis non obscure omnem neglectarum rerum et praesertim non exactae contributionis ac oblatis militis non subministrationis causam in ipsos Status et Ordines reiecit, latere Suam Maiestatem non dubitant, ipsos iam antea saepe saepius ob oculos Suae Maiestati posuisse, omnem huiusmodi negotiorum culpam non aliam esse, nisi quod singulis annis omnis eorum substantia et conditio diminuitur et ex continua belli mole in dies in priorem statum deveniat ac post oblata subsidia perpetua militum insolentia ac hostium quoque excursionibus miserabiliter opprimantur et sic numero quoque domorum connumeratorem destituantur. Quas ¹⁾ quidem eorum oppressiones sive prae nimio cordis dolore, sive autem ob gravitatem atque pluralitatem earum recensere impossibile esse ducunt. Namque ut Turcorum, Tartarorumque immensam tyrannidem taceant, quae ita tandem in hoc regno excrevit, ut limites eorum austriaca propemodum confinia iam attigisse videantur et frequentissimis eorum incursionibus omni fere ungarico populo in servitutum abducto, nunc iam circumviciniorum etiam regnorum et provinciarum populos abducere inceperit; licentia quidem Suae Maiestatis militis tam est etiam magna et effrenis, ut non custodem atque defensorem regni, sed vel desolatorem vel plane inimicum eum esse merito quilibet iudicare possit. Nulli, nec sexui, nec aetati parcat, conditiones spernit, nobilem aequae ac rusticum impetit, villas inter se dividit, pactat, exurit, vastat et horribiliter spoliat. De quibus omnibus quia per comitatuum nuntios specialibus supplicationibus satis superque est conquestum, Status et Ordines hoc loco longioribus oppressionum et calamitatum enumerationibus supersedendum esse existimant. Sitque satis paucis significare quod nullus angulus in his regni reliquiis amplius superest, qui non vel penitus deletus, vel ad extremam miseriam per copias Suae Maiestatis delatus est et qui

¹⁾ Innen kezdve egészen a következő jegyzetig egy előttem ismeretlen, de egykorú kéz (valószínűleg valamelyik udv. kamarai vagy csász. tanácsosé) a szöveget kihagyandónak vagy változtatandónak vélte.

hodierna etiam die ab eisdem copiis ad placitum non possideatur.

Aequè facile iam constare Suae Maiestati poterit, cur hactenus spe potius quam re ipsa decreta subsidia praestita a regnicolis fuerint.¹⁾ Quae quidem militis *plus quam barbarica petulantia* si refrenata²⁾ non fuerit, non est quod Sua Maiestas dubitet, quin posthac non minus, quam hactenus, etiam si quam maxima subsidia offerantur, et tamen minima futura sint. Statuum vero iudicio, posteaquam hae regni reliquiae ipsa belli sedes sint, sufficere deberet vicinis eorum, quod statim exacta hieme omnes exercitus ex diversarum nationum hominibus conflati, per has reliquias tam veniendo, quam etiam redeundo transeunt; quo tempore sicut sunt eis omnia obvia, ita haud dubile nihil intactum neque inablatum relinquunt, sed omnia distrahunt atque exterminant. Hibernationem utique necnon lustrationem et exaurationem vel domi facere vel certe in confiniis, ubi utiliore quam in longinquiore partibus operam praestare possent, peragere deberent, ut vel in ipsa hieme reliquiae miserorum hominum sibi ac dominis terrestribus atque adeo etiam ipsi patriae aliquid corradere et quietem habere possent; *vel admittat Sua Maiestas ut contra oppressores ipsimet status se defendere possint.*³⁾

Et licet haec natio praemissis aliisque infinitis calamitatibus sit et antea quoque ab initio fuerit obnoxia, sperant tamen Status et Ordines regni iamdudum Suae Maiestati bene constare, quamdiu florentiores fuerunt, se semper pro voluntate Suae Maiestatis et pro salute ac permansione patriae nihil neque de constantia atque fide, neque de substantiarum suarum ultronea subministratione intermisisse, sed omnibus viribus in omnibus occasionibus patrio more vestigia maiorum suorum secutos esse. Quod certe posthac quoque tam libenter quam quod libentissime sunt facturi pro omni eorum possibilitate, quamdiu vixerint et vel unicus eorum superstes fuerit,

¹⁾ I. az előbbi jegyzetet.

²⁾ A dőlt betűkkel szedett erős kifejezést az 1. jegyzet alatt említett kéz változtatandónak, a *refrenata* szót pedig *remediata* szóval fölcserélendőnek vélte.

³⁾ A dűlt betűvel szedett mondat más kéz beszurása.

dummodo iam tandem benigna eorum ratio habeatur et tantum eis spatium concedatur ut inter cetera eorum gravamina, de quibus omnibus hoc tempore tacendum esse censent, vel unica hac militum condescensione, hibernatione atque oppressione non aggraventur. Quae sicut magnum in deum peccatum est, ita spes est regnicolis, Suam Maiestatem pro ea non in gregarios tantum milites, sed et in duces eorum serio animadversuram esse, ut tandem discant militiam non in deglubitione plebis consistere, sed in victoriarum de hostibus reportatarum laudabili commendatione.

Iam quod concernit eum articulum, qui est de milites in campum expediendi postulatione: vellent quidem Status et certe ex animo cuperent, si non decem tantum hominum milia in campum expedire possent, sed et longe maiorem numerum. Verum iam novit Sua Maiestas quam extenuatas vires hae regni reliquiae habeant, et quam sit incertum et difficile etiam minima decreta subsidia a colonis exigere. Nihilominus tamen, si militum insolentia refrenata fuerit ac copiae nunc hic inde per villas divagantes ac miseram in plebem crudelissime saevientes in suas stationes ac in confinia abductae fuerint, offerunt humillime contributionem anni proxime elapsi, nimirum de qualibet domo coloniali atque inquilinaria (miserabilibus personis, allodiis, et educillorum locis exceptis) praecedente sine fraude propter combustas et per hostem militesque desolatas et depredatas domos more solito fienda rectificatione singulos 150 denarios; quibus domini terrestres loco generalis insurrectionis 50 denarios superaddent; ubi tamen pauperiores subditos ditiores sublevent. Haecque contributio exigatur tam a magnatum et nobilium quam etiam ecclesiarum personarum omnium ac Suae etiam Maiestatis secularibus et spiritualibus bonis. Ac huic subsidio accedat quoque taxa earum personarum omnium de quibus in praetacti anni proxime elapsi constitutionibus mentio fit, eo plane modo et ordine exigenda sicut id ibidem significatum est.

Cuius quidem subsidii medietas exigetur ad proximum festum sacri penthecostes, altera autem ad festum beati Jacobi apostoli per particularem cuiuslibet comitatus perceptorem, qui ipsam exactam pecuniam tribus generalibus perce-

ptoribus assignabunt; quorum unus pro ultra-danubianis partibus dominus Ladislaus Joó nominatur; alter pro cis-danubianis dominus Balthasar Bossány, tertius autem pro superiore Hungaria dominus Georgius Kékedy decernuntur. Hi vero illam in milites noviter pro campo conducendos erogabunt ac diligenter cavebunt, ne illa in ullos alios usus quam tantum ad solutionem campestris militis convertatur, iustam de ea in proximis regni comitiis rationem statibus redditori. Quorum quidem generalium perceptorum salarium erit in universum ut anno proxime elapso, exceptis equitibus, ideo quod decentes eis expensae, quas facturi sunt, postmodum in dandis rationibus admitti debebunt. Particulares autem perceptores in comitatibus erunt ipsimet vicecomites aut vicecomitibus id oneris assumere nolentibus, quos ipsimet comitatus elegerint, cum eo salario, quod dicatoribus dari consuetum est. Habeant quoque iudices nobilium suum solitum salarium.¹⁾

Statutum praeterea est hoc loco per Status et Ordines regni, ut a dominis perceptoribus generalibus et particularibus anni proxime elapsi nunc statim ratio accipiat percepti et erogati. Qui si quas restantias apud se habuerint, eas ad conductionem militis praesentis anni²⁾ convertant. Exactores vero rationum ultra danubiani erunt reverendissimus dominus Bosnensis episcopus cum domino Emerico Megyeri, eis Danubium reverendissimus dominus episcopus Vacienensis cum domino Thoma Wiszkelethy, pro superiore Ungaria reverendissimus dominus Quinqueecclesiensis episcopus cum domino Gregorio Tirnaviensi.

Praeterea praemissos milites campestris in his inferioribus regni partibus domini supremi regni capitanei ungari, in superiore autem Ungaria, siquidem illic hoc tempore partes eas medio tantum unius lustrarum magistri Sua Maiestas gubernat, magnificus dominus Valentinus Homonnay conducet. Qui has copias quotiescunque Suae Maiestati vel eius generali visum fuerit, ad lustrandum statuent.

De turbatoribus autem aut detentoribus huiusmodi subsidii renovatur articulus sextus anni proxime praecedentis.

¹⁾ E mondatot más kéz szúrta be.

²⁾ Más kéz közbeszúrása : et alias regni necessitates.

Renovantur quoque articuli ibidem habiti septimus et octavus de delictis colonis, necnon de Sclavonia ac de iis qui non expleta servitia deserunt, seque maioris lucri gratia ad externos conferunt.

Contra eos qui superioribus annis militem non miserunt aut alias similes excessus in constitutiones regni admiserunt, utatur Sua Maiestas vigore ipsarum constitutionum ac circa militiam delinquentes stipendiarios milites puniat iuxta ipsorum demerita.

Placet quoque statibus ut Sua Maiestas caesarea atque regia stipendium militare in eo statu relinquat, qui est anno 96. articulo 20. declaratus.

Similiter et de insurrectione generali et particulari in omnibus punctis articulo 9. anni proxime elapsi inhaerent eumque renovantes declarant iterum atque iterum: omnem neglecti muneris ac observantiae causam in eo esse et consistere, quod non tantum Turcarum et Tartarorum rabie, sed et militum copiarumque Suae Maiestatis crudelitate in immensum opprimuntur, fuganturque et disperguntur coloni, quae res si praesenti etiam anno duraverit, nihil est certius quam quod sicut antea, ita modo quoque omnis fere statuum oblatio incassum ibit.

De articulo gratuitorum laborum referunt se ad articulum 13. anni proxime elapsi, supplicantes: dignetur Sua Maiestas ob miserae plebis paupertatem ea oblatione clementer contenta esse et serio demandare, ne miseri coloni ad diversorum confiniorum aedificationes et fortificationes distrahantur, sed limitatio observetur, quae adhuc praesenti diaeta fieri debet. Solent enim capitanei, praesertim germani, unam eandemque villam multis similibus laboribus aggravare et prohibitu ultra possibilitatem in laboribus detinere tamdiu, donec multi eorum etiam fame interire debeant. Praestent vero tam labores gratuitos quam alia publica munia etiam Zólyom, Brezno, Korpona et bona Suae Maiestatis Óváriensia.

De restantiis gratuitorum laborum nec non aliorum publicorum subsidiorum eodem modo ad iam elapsi anni constitutiones se referunt, hoc addentes, quod mirum videri non debet, si hae restantiae rite exigi non possint, multae enim

villae sunt his disturbiiis desolatae et quam plurimi coloni partim trucidati, partim autem in servitutem turcicam abducti ac ab exteris etiam militibus non secus ac si proprii essent possidentur. Ideo a poena tripli vicecomites merito absolvuntur.

Ceterum annonam Suae Maiestati promittere aut offerre quam possint, non vident. Nam quicquid eiusmodi in his regni reliquiis habitum est, totum insatiabilis miles absumpsit, ita ut multi incolarum mendicando nunc se miserrime sustentare cogantur.

De vectura bombardarum et commeatus, necnon de curribus iumentisque dandis hand dubie si effrenata militis licentia non obstaret ac fere omnia non absumpsisset non illibenter id decernerent quod partium ipsorum esset; sed etiamsi quam maxime velint, nihil tamen prorsus decernere possunt, tam sunt omnibus iumentis omnique commeatu per Suae Maiestatis copias exhausti. Supplicant ergo humilime, ne eis vitiovertatur, si expectationi Suae Maiestatis satisfacere non possint.

Articulos de evectione frumenti nec non de reparationibus viarum atque de liberis haidonibus et militibus praeteritis annis et singulariter anno proxime elapso sancitos per totum admittunt, nec obstant quominus Sua Maiestas in transgressores eorundem articulorum exemplum statuere dignetur.

Quomodo et a quibus decimae exigi debeant, extant praecedentium annorum clarissimae constitutiones. Arbitrantur itaque hoc tempore iis in rebus nihil innovandum, sed iam antea superinde sancitos articulos servandos esse.

De erectione xenodochiorum aiunt Status et Ordines passim in civitatibus ac etiam nonnullorum magnatum bonis xenodochia haberi et ubique secundum conditiones vulneratorum aut mendicantium aegrotorumque eiusmodi personas defectuosas in illa admittere; nova autem erigere se commoditatem non habere, ex defectibus supra recensitis.

Hoc loco Suam Maiestatem Status et Ordines humilime informare voluerunt, *inusitatum et plane consuetudinibus et*

legibus regni contrarium ¹⁾ formam iudicandi irrepsisse, quid ad nonnullorum simplices delationes et expositiones apud Suam Maiestatem factas quarumcunque praetensionum causa per mandata regia ac nonnunquam etiam Suarum Serenitatum, fideles Suae Maiestatis non auditi in praesentiam vel domini locumtenentis regii vel nonnunquam etiam camerarum aut commissariorum evocentur iubenturque sub gravissimis indignationibus comparere, privilegiaque producere et iura accipere. Quod quia manifeste legibus regni derogat, quae volunt ut nemo nisi legitime citatus coram competente et ordinario suo iudice compareat: ideo Suae Maiestati domino eorum clementissimo humilime supplicant, dignetur praemissam insolitam formam expeditionis et iudicandi interdicere ac perpendi iubere, quae de mandatis eorumque generibus anno 63. constituta sunt; quod de Sua Maiestate perpetuis studiis promereri non omitterent, commendantes se humilime Suae Maiestati in ceteris quoque omnibus eorum negociis, tam videlicet in restitutione pro exigentia temporis auctoritatis hungarici Consilii et Cancellariae, quam etiam militarium virorum hungarorum promotione aliisque similibus antiquis observationibus, pro quibus Suam Maiestatem iam antea multis vicibus interpellarunt, sicut id Sua Maiestas ubique in aliis etiam suis regnis et provinciis admodum sancte facit.

Reliqua quae brevitatis gratia hic ommissa sunt, percipiet Sua Maiestas ex comitatum aliorumque suorum fidelium supplicationibus. Quas omnes Status et Ordines simili modo Suae Maiestati demisso animo commendant. In quorum numero est causa consanguineorum proxime defuncti Francisci Dobo, cuius bona e manibus ipsorum consanguineorum sine praevia revisione per cameram adimi non potuisse existimatur. Sic etiam supplicationes magnificorum dominorum Michaëlis Czobor nomine familiae Palocz, Sigismundi Rákóczy, comitis Georgii de Zrinio, Petri Erdeödy *et familiae Chitneky.* ²⁾

Denique quia iam aliquoties decretum esse novit Sua

¹⁾ A dült betűvel szedett kifejezést mint megváltoztatandót a főntebb említett ismeretlen aláluzta.

²⁾ A dült betűvel szedettet más kéz szúrta be.

Maiestas ut differentiae quae ratione metarum inter hoc Suae Maiestatis regnum ab una, parte vero ab altera Austriam, Poloniam, Moraviam, Styriam et Silesiam ab antiquo intercedunt, per commissarios revideantur et debito modo sopiantur, id tamen hactenus ad effectum deductum non est, ac in limitibus illis constituti regnicolae plurimum conquerantur se a praefatis suis vicinis multas iniurias pati ¹⁾ ac interim dum ipsi circa turcici belli negocia occupantur ab eisdem vicinis multas terras multaque territoria ab hoc regno avelli, uti quidem nunc denuo princeps Tessiniensis in comitatum Trinchiniensem irruptione facta 400 oves domini Moisis Zunyogh abegit, Poloni autem simili modo armata manu cum copiis magnis in territorium domini Georgii Horvath de Palochia irruerunt et ad placitum villam unam combusserunt et colonos plurimos interfecerunt ac magnam depopulationem fecerunt; ideo supplicant Status et Ordines, dignetur efficere ut tandem adhuc praesenti anno ab ista molestia non modo praefati quaerulantes sed et Sua Maiestas liberetur ac dictae commissiones effectum suum censequantur.

Statuunt quoque Status et Ordines regni ut observentur loca depositionum ut nemo questum exercens prohibeatur vel excludatur ex eiusmodi depositionum locis, quo nimirum liberum sit illi vina aliaque mercimonia libere collocare aut depone- re et pro commoditate divendere, dempto educillo. ²⁾

Item quia egregius Nicolaus Segniey anno 1601. ob certos quosdam suos excessus articulis eiusdem anni insertus fuit, modo autem apud Status intercessio pro eo facta atque de militari virtute commendatus ipsis Statibus sit, ideo illum de illa accusationis labe absolvendum existimarunt, ita tamen ut vel complacare offensos vel in comitatu querulantibus ex parte querelarum respondere et comitatus iudicio stare ac insuper se ab ulterioribus violentiis omnimode ³⁾ continere debent.

¹⁾ E sor elé egy darabka papir van ragasztva s rája más kézzel ez írva: *mutatum*.

²⁾ Ide külön papírlapon e jegyzet: *»additum: serventur articuli«* (t. i. azok, melyek a conclusióban márczius 26. e helyütt megemlítetnek).

³⁾ E szó más kéz által (külön oda ragasztott papírdarabkán) közbeszúrva.

Admittunt demum clementem Sacr. caes. regiaeque Maiestatis intercessionem pro parte magnifici domini Sigismundi a Landa, eiusque duorum filiorum factam, ut nimirum in numerum ipsorum annumerentur atque in Ungariae incolas et cives ¹⁾ asciscantur. Quod Suae Maiestati paucis innuendum existimaverunt.

Supplicant Status et Ordines Suae Maiestati caesareae, dignetur tandem benignum habere respectum supplicationis tam ipsorum Statuum quam etiam magnifici domini Stephani Teöreök anno 1599. Suae Maiestati factae et exhibitae, arcem et oppidum Papeuse cum suis pertinentiis restitui petentis; siquidem non ipse dominus Stephanus Teöreök fuerit causa amissionis confinii, neque ob amissionem illius ius privilegii huius familiae amitti potuerit. ²⁾

Hátirat: Krenberg csász. tanácsos kezével: Conclusiones et articuli Statuum et Ordinum 26. huius mensis Suae Serenitati exhibitorum (sic). In originali. ³⁾

(Eredetije a bécsi udv. kam. levéltárban.)

¹⁾ Az *incolas et cives* helyett eredetileg *nobiles* állott, de keresztül húzatott.

²⁾ Ezen utolsó bekezdést más kéz toldá a végzésekhez, valószínűleg a végzések fölolvásásakor a rendektől nyert megbízás folytán.

³⁾ Krenberg e hátirata tévedésből eredt. Előtte két országgyűlési irat feküdt, u. m. a rendek válasza a kir. előterjesztésre és a rendeknek a kir. szentesítés alá terjesztendő végzései. A két iratot Krenberg fölcserélte. A válaszra (mely a jelen irat) azt jegyzi föl in tergo, hogy »Conclusiones et articuli...« stb.; a végzésre pedig azt, hogy »Responsio dominorum statuum«... stb. (v. ö. a márcz. 26-diki végzéseket); holott megfordítva kellett volna följegyeznie. Hogy jelen irat csakugyan a *válasz* (és nem a végzés), azt szembeszököken bizonyítja három körülmény, u. m. 1° a kamarai vélemények szerint a válaszban kívánták a rendek, hogy ő flge engedje meg a német zsoldosok ellen magukat védeniök. Ez a kívánság pedig csak a jelen iratban fordul elő. 2° A kamarai vélemények szerint Török István pápai javairól a válasz szól; a mi szintén csak jelen iratra vall. 3° Landau Zsigmond honfűsítéséről a másik irat (l. márcz. 26. alatt) mint bevégzett dologról emlékszik, mondván, hogy márczius 24-dikén már letette volt az esküt. Márczius 22-dikén a válaszirat keltekor azt nem lehetett még mondani. Krenberget a csere miatt az udv. kamara Prágában a titk. tanácshoz intézett jelentésében apríl 7-dikéről (l. az irományok között az apr. 7. irat befejezését) jól le is hordta.

XXXIV.

1603. márczius 22.

A pozsonyi országgyűlésen egybejöött országos rendek irata Rudolf királyhoz, melyben a hozzá — Rudolfhoz — menesztett országgyűlési küldöttség fogadását kéri.

Sacratissima caesarea regiaque maiestas domine domine clementissime.

Orationum et fidelium servitiorum nostrorum in gratiam vestrae sacratissimae maiestatis humilimam commendationem. Expedivimus e medio nostri ad vestram maiestatem sacratissimam oratores nostros, reverendissimum, magnificos et egregios dominos, Demetrium Napragy, electum episcopum Transilvaniensem, Joannem Joo de Kazahaza, personalem praesentiam, consiliarios vestrae maiestatis, nec non Petrum Reway, comitem comitatus Thurocz et tabulae regiae assessorem ac Georgium Kékedy et Franciscum Kellemessi eo fine, ut maiestatem vestram sacratissimam, dominum nostrum clementissimum, humilime nostro omnium nomine salutent ac nonnulla commune bonum et salutem vestrae maiestatis sacratissimae regni concernentia vestrae maiestati proponant. Quare supplicamus humilime vestrae maiestati sacratissimae, dignetur dictos nostros oratores in sui praesentiam clementer admittere ac relatibus eorum fidem adhibere et tandem cum optato responso remittere. Quam maiestatis vestrae sacratissimae gratiam fidelibus nostris servitiis promereri nulla occasione intermitteremus, eandem foelicissime regnantem ad quamplurimos annos valere cupientes. Posonii ex congregatione statuum et ordinum regni 22. die Martii anno 1603.

Vestrae sacratissimae maiestatis humilimi et fideles subditi.

Locumtenens, praelati, barones, magnates, nobiles et caeteri status et ordines regni Ungarici universi.

Külczim: Sacratissimae Romanorum imperatoriae ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. regiaeque maiestati et domino domino nostro clementissimo.

(Ered. a bécsi udv. és áll. Itárban.)

XXXV.

1603. márczius 22.

A szabad kir. városok folyamodása Miksa Ernő főherczeghez azon törvényczikk ellen, melyet a rendek a szab. kir. városokba való szabad borbevétel és borkereskedés felől alkotni szándékoznak.

Supplicatio humilima nunciorum civitatum liberarum regni Hungariae.

Serenissime archidux domine dne clementissime.

Intelleximus hodie circa praelectionem articulorum et responsionis inclitorum statuum et ordinum regni huius Hungariae Sti Vae porrectae insertum esse quemdam articulum non tantum prioribus regni constitutionibus sed etiam privilegiis liberarum civitatum penitus repugnantem, nempe ut liceret extraneis omnibus vina sua alibi provenientia in civitates inducere, deponere et divendere, quod alias iuxta libertates civitatum tantum civibus, non tamen cuiuslibet civitatis, concessum est. Intelletiget vero Stas Vra ex adiectis articulis constitutionum antiquarum, quatenus civitates liberae quoad depositionem privilegiatae sint, et quod iuxta cuiuslibet peculiaris libertatis depositio in iisdem observanda sit. Item quod etiam profugis, qui cum bona voluntate civium in civitatem recepti sunt, vina aliter introducere plane sit prohibitum nisi quantum pro se et sua familia indiguerint. Et quidem hoc quoque iuxta privilegia civitatum diversis in locis diversimode fieri consuevit. Alia enim ratio est locorum ubi vina proveniunt, alia item ubi nulla proveniunt. Per hunc itaque articulum praeter scitum voluntatem et consensum nostrum et denique nobis solemniter contradicentibus ad scriptum privilegia et libertates civitatum penitus annihilarentur. Quin etiam oppressio et eversio ipsarum civitatum inde manifeste sequetur. Et si omnibus licet deponere et quando commodum visum est vendere et in ipsis civitatibus negociari, deteriores erunt civitates pagis in quibus domini terrestres alienum quempiam et extraneum libertate tali quali incolae utuntur gaudere non admittunt Et hoc pacto cives, qui de negociationibus, de qui-

bus etiam S. C. Rque M^{tas} suos proventus habet, tantummodo vivunt et civitates ipsae opprimerentur ratioque victus ipsis penitus adimeretur. Sicut itaque civitates aliis dominis in territorio suo citra ipsorum consensum aliquid statuendi nullam habent potestatem: ita supplicamus Sti Vrae dignetur nomine S. C. Rq. M^{tis} domini nostri clementissimi ipsarum quoque civitatum, quae peculium coronae sunt, rationem habere neque admittere, ut contra expressa ipsarum privilegia et in apertam earundem oppressionem et eversionem tales articuli condantur. Alias sublata libertate civitatum et victitandi ratione quid afflictiae istae civitates in medium conferre aut quomodo taxas et alia onera publica praestare poterunt? Humilime speramus Stem Vram eas libertates quas divi olim Hungariae reges et S. C. Rque M^{tas} nobis concessit, protecturam et defensuram articulosque annorum superiorum hac in parte sancitos renovaturam confirmaturamque esse. Nos in gratiam S. V. pro clementissima defensione et resolutione humilime commendantes.

Nuntii liberarum civitatum
Hungariae.

Serenissimo principi ac domino domino Maximilano Ernesto archiduci Austriae, duci Burgundiae etc. comiti Tyrolis

Hátjegyzet: Ad cameram aulicam, weilen es der Ständ Antwort auf die Proposition anhängig umb freundlich Gutbedunken. Per sermum archiducem 22. Martii Anno 1603.

Porsius kezével: Camera hungaricae penes responsum statuum super hoc quoque opinionem suam dare velit. Ex cam. aul. 22. Martii 1603. Porsius m. p.

(Ered. az udv. kam. ltárban.)

XXXVI.

1603. márczius 23.

Az udvari kamara véleménye a magyar rendeknek a királyi előterjesztésre adott válasza tárgyában.

Der Hofcamer über der hungerischen Ständ auf die Landtags-Proposition überreichte Antwort, übergebenes Gutachten.

Der Fürstl. Durchlaucht unserm gnädigsten Herrn der

hungerischen Landständ auf die Proposition übergebene Antwort von der Hofkammer hiemit wieder in Gehorsam zu übergeben. Und was anfangs ihre, der Ständ jetzige Bewilligung, so der fertigen gleich, nemlich der anderthalben flor. von jedem Haus (darbei sie aber die miserabiles personas, allodia et educillorum loca ausnehmen) dann des halben flor. so die Grundherrn (doch auch loco generalis insurrectionis) geben sollen, anlangt, obwohl diese Bewilligung an ihr selbst und gegen dem was andere Kunigreich, Land, ja auch etliche Particular-Kreis des Reichs bisher geleistet und hoffentlich noch leisten werden. gar schlecht und mit denselben Contributionen fast gar nit zu vergleichen, ungeacht das Land danoch weit und gross, auch nit durchaus verdorben, jedoch weil diessmals von ihnen den Ständen neben ihren anziehenden hohen gravaminibus, sunderlich wegen S. Mt t aigenen Kriegsvolks, dardurch gleichwohl ein guter wo nit der mehrer Theil des Lands und der armen Underthanen, wie zwar mehr dann zuviel bewust, über die Massen und ganz unchristlicher Weis beschw rt und betr ngt wirdet; solche höchst unbillichste Bedrangnus aber auch billich allen Ernst und ohne ainichen R spect an solche Mutwillengestraft werden sollt, besorglich ein mehrers nit zu erhalten sein wirdet, so möchte demnach solche Oblation von ihnen, den Ständen, doch auch der gestalten acceptiert und angenommen werden, dass nit allein die Ausnehmung der Maierh f und Schenkh user (als von welchen man die beste Nutzung hat, und derwegen so billich und billicher davon als von iehtem andern contribuiern soll) sondern auch bei der Grundherrn Bewilligung die Wort: »loco insurrectionis generalis« ausgelassen, dann die Connumeratio oder Rectificatio domorum recht ehrbar und treulich, auf vorgehunde Beeidigung sowohl derer so darzu verordnet, als auch der Richter in jeden Dörfern angestellt und verrichtet, daneben auch auf die säumigen oder diejenigen so die Contribution zu rechter Zeit nit erlegen, die Poena tripli, so folgunds durch die General- oder Kreis-Obristen einzubringen, wie nit weniger auf die Generales Perceptores, im Fall sie oder ihre Erben auf künftigen Landtag ihre Reitung nit übergeben noch richtig machen, ein benannte Straf gesetzt werde.

Und weil gleichwohl die Stende in ihrer Schrift selbst setzen, dass die Perceptores, so im nechstverschiedenen Jahr gewesen, jetzt alsbald Reitung thuen, die Restanten zu Einführung des neuen Kriegsvolks und anderer Landesnothdurften verwendet werden sollen, so möchte man sie, die Ständ dahin vermahnen, dass sie bemelte Perceptores, sonderlich aber auch des Georgen Bornemizza Erben jetzo stracks zu Übergabung ihrer Reitung, sowohl von dem ferntigen als 600-isten Jahr, wie auch zu Richtigmachung des darbei verbleibenden Rests bei Straf anhalten, doch dass benebens die Clausl wegen theils Verwendung der Restanten ad alias regni necessitates ausgelassen werde sintemahl etwo das Geld under solchem Praetext durch die Perceptores verhalten oder verschlagen werden möcht.

Zu einem Obristen über das neue Kriegsvolk so in Oberhungern zu werben, wirdet Herr Valentin Homonaÿ benennt, und ob wohl der Kriegsraht hierüber die Nothdurft zu bedenken und zu vermelden wissen wirdet, so hat doch die Hofkammer dieses unerindert nit lassen können: demnach er Homonay nun zum andernmal propter obsessam antehac et interceptam arcem Neviczke von S. Mtät ad notam infidelitatis citiert worden, daruber er sich noch nit purgiert noch mit I. Mtät vergliechen (doch aber auch mit der Kammer in Vergleichen steht) dass S. Mtät zuvor und ehe es dieser Sachen halber richtig, ihne zu angeregten Bevelch schwärlich oder gar nit kommen lassen werden.

Wegen Leistung der beehrten Robater zu Befestigung Pesth wäre wiederumb zu repliciern, dass aber die Ständ und andere in specie auch die Herrschaft Hungerisch-Altenburg zu solcher Robatleistung zuziehen wollen, da wäre solches zwar an ihm selbst nit unbillich wann nit hergegen wissentlich, wie oft und viel ja fast continue diese Herrschaft sampt deren armen Underthanen durchs ganze Jahr zu denen Proviant- und andern Führer, Robaten und der gleichen Sachen (der vielfaltigen Durchzüg und Kriegsbeschwörungen zu geschweigen) hergenommen, angetrieben und dardurch numehr fast aufs äusserist an der Mannschaft, Ross, Viech, und andern erschöpft worden, derowegen ihrer diessfalls mit der Robat gehn Pesth

soviel möglich zu verschonen und sie anstatt derselben in ander weg etwo zu den furfallenden Proviandfuhren zu gebrauchen, solches auch den Ständen anzudeuten wäre.

Die Anschnitts-Restanter, so noch von den vorigen Jahrn hinterstellig, kunnen, ungerecht die Ständ derselben Erlang- oder Einbringung wegen der seithero fürgangenen Kriegsschäden und Verderbung gleichsam fur unmöglich und benebens darfur halten, dass die Vicecomites und Exactores dicae von der darauf geordneten Poena tripli absolviert und ledig gezählt werden möchten, gar nit dahinden gelassen, noch sich derselben begeben werden, dann ihnen nit allein gebührt hat, ihrem getragenen Ambt mit ernstlicher Einmahnung der Contribution nachzukommen, sondern es will auch vermuthet werden, dass noch viel Gelds, so die Exactores oder Perceptores eingenommen, hinter ainem und dem andern stecken thun, welches sie, weil sie bisher über so vielfältige destwegen ergangene Constitutiones, Befelch und Ermahnung zu keiner richtigen Reitung zu bringen gewest, bei sich zu ihrem Nutz in maximam defraudationem patriae et salutis publicae behalten, von welchen, wie auch von denen noch anno 93 gewesten deputatis perceptoribus als Herrn Rákóczi, Iliésházi und Istwánfý die Raitung jetzt alsbald abzufordern, und der verbleibende Rest sowol die Gebühr derjenigen, so in nechstvergangenen und vorigen Jahren ihre gebührende Anzahl Kriegsvolks nit geschickt, sub poenis antehac constitutis in generales Regni capitaneos einzubringen und zu exequieren wäre, dann was wollte Ir Mtät und dem Land selbst darmit gedient sein, wenn sie, die Ständ gleich etwas, und zwar respectu aliarum provinciarum wenig gnueg, bewilligen, und dasselbige danoch nit leisten, oder da es gleich etliche willig und gutherziglich leisten, solches alsdann durch die Einnehmer hinterhalten und dem publico bono entzogen wirdet.

Die Bewilligung einer Anzahl Traidt und Habern an die Ständ weiter zu begehren, wirdet besorglich vergebens und umsonst sein, derowegen dasselb gleichwohl zu reassumiern doch mehrers auf die Stellung der Wägen zu den Proviandfuhren zu tringen auch die vorigen Landtag Artiel so destwegen sanciert zu verneuen vor allen Dingen aber auf die gene-

ralem et particularem insurrectionem, wie solches in der Proposition einkommen, zu tringen wäre.

Was dann auch in der Ständ Antwort wegen der Dobóischen Güeter quae e manibus haeredum sine praevia revisione iuridica per cameram occupari haud debuisse existimatum fuerit, angezogen wird: darbei hat die Hofkammer soviel vermelden sollen, dass aus der angemassten Doboischen Erben Hand das wenigst nit genummen worden, sintemal sie auch die geringste Process in des Dobo Güter gar nit gehabt und wie I. K. Mtät iustas et gravissimas faciendae et factae illius occupationis causas gehabt, also kann daruber suo tempore et loco, wann und wo es von nöthen, genugsame Red und Antwort gegeben werden.

Dass die Ständ dann auch letztlich begehren dem Törek Istwan die Festung Papa sampt denen darzu gehörigen Güetern zu restituieren, das kann als ein Supplication oder Intercessio Statuum pro ipso under den Landtagsarticl stehen, doch dass hernach daraus kein Constitutio oder Concessio, wie in dergleichen Fällen öfters geschehen, erzwungen werde. Welches den Ständen etwa mundlich und daneben diess anzudeuten wäre, das sich I. K. Mtät hierüber als ein Particularsach absonderlich entschliessen werden können.

Es hette gleichwohl die Hofkammer gern gesehen, dass diejenigen Puncten und Begehren welche sie der Hofkammer unterschiedlich auf die kaiserliche Hofexpedition geben lassen und die Landtagsarticl mit eingebracht hätten kumen werden, dieweil aber solches ohne Zweifel bei den Herrn hungerischn Rätthen und Ständen seine Difficultäten haben und derhalb sunderlich wegen Kürze der Zeit weiter nichts zu movieren sein wirdet, so muss es demnach die Hofkammer auch darbei bewenden lassen. I. F. D. sich die Hofkammer etc. Actum Pressburg den 23. Martii 603. Hofkammer.

Post Scripta. hat die Hofkammer gleichwohl obberührte der Ständ Antwort noch gestern Abends umb 7 Uhr auf hungerische Kammer und Gutbedunken geben lassen, welches aber noch nit einkommen. doch sobald es einkombt ohne Aufenthalt hienach geben werden soll.

Külön lapon:

Die kaiserlichen Herrn assistierenden Rätthe benebens freundlich und dienstlich zu erindern, dass sie diese Landtags- handlung mit morgen Vormittag mit den Ständen tractiern, sondern ihnen dieselbig Zeit zu Tractierung der fiscalischen und anderer Kammersachen freilassen, aber Nachmittag die Dietalia mit ihnen (ohne Massgebung) abhandlen, auch sie benebens unbeschwert vermahnen wollten, dass sie auf den Erich- tag und Mittwoch, unverhindert ihrer F. D. Verreisens (wie solches hievor gleichsfalls mit andern, sonderlich mit den zwischen dem Tekely und denen von Kremnitz geschwebten Schuldsachen beschehen) angeregte Causas Fisci prosequiern und zu gebührunder Erledigung bringen wöllen, wie ihn wohl- ermelte Herrn Rätth Ir M. erforderenden sondern Nothdurft und Befelch nach rechts zu thun wissen. Actum Presspurg den 23. Martÿ Anno 1603.

(Fogalm. a bécsi udv. kam. ltárban.)

XXXVII.

1603. márczius 25.

Miksa Ernő főherczeg viszonzválasza az országgyűlési rendek- nek a kir. előterjesztésre adott válaszára.

Replica Serenitatis ad responsum statuum et ordinum iisdem 25 Martii demissum (*sic*).

Perbenigno et grato admodum animo S. Stas intellexit quod fideles status et ordines regni S. C. ac R. Mtis pro huius regni et regnicolarum defensione clementi requisitioni in propositionis libello et per S. Stem oretenus factae pro eo ac par est obsequenter acquiescere se offerant, quodve ex voluntate S. Mtis suam Stem uti fideles subditos et obsequentes convenit, in medium illorum ad tractandum secum de publico rerum statu libenter admiserint, et responsum suum ad articulos sibi propositos maturarint neque dubitent status et ordines quin M. eius id clementi quoque acceptura sit animo. Et nisi ob huius regni defensionem et liberationem ad auxilia contra immanissimum hostem comparanda publicis imperii aliorum-

que regnorum provinciarum ac ditionum comitiis et negotiis prepedita fuisset gravissimis, personaliter in medium fidelium suorum regnicolarum venire haud neglexisset nec intermittet aliquando sua praesentia fideles suos exhilarare. Interim tamen S. M^{tas} fidelium eorum incolunitatem non minus ac propriam salutem curae et cordi habet, suaque ex parte eorundem defensionem nullo unquam tempore defutura est.

Ad querelas autem de exterorum et aliorum militum insolentis variisque disturbiis et incommoditatibus quod attingit, ea nec M^{ti} suae neque S. S^{ti} probantur, pro ut hoc ipsum tam in hac quam aliis diaetis status et ordines sufficientissime cognoscere potuerunt atque etiam nunc quanto citius ea provisio adhibebitur, ut sontes inde in exemplum aliorum meritas poenas luant. Cuius intuitu etiam S. S^{tas} quamprimum eorum quaerelae delatae fuerunt, per singulares ad hoc deputatos commissarios inquirere curavit, ut re plenius comperta et indagata nihil impune relinquat. Eamque ob causam S. C. et R. M^{tas} in praedictis imperii regnorum et provinciarum suarum comitiis inter alias belli necessitates etiam hanc deliberatione iudicavit, qua militis insolentis et effrenis licentia compesci et tandem aliquando finis horum malorum et gravaminum imponi aut aliquod firmum repagulum contra eos constitui posset.

Prout autem S. M^{tas} nullo modo concedere potest, quod status et ordines contra oppressores defensionem propriam instituant, tum quod ii aliis legitimis modis coerceri possint, tum vero quod etiam alii bonae notae tam praesidarii quam conductitii milites facile in eandem incommoditatem et suspicionem sine ulla eorum culpa labi et trahi possent, quorum exemplo territi nullus unquam miles externus, sine quo tamen hoc regnum per se defendi nequit, ad huius regni conservationem introduci posset, ita omnibus modis curabit, ut in liberationibus, lustrationibus et exauctorationibus militum condigna huius regni et regnicolarum ratio habeatur.

Militis in campum expeditionem quod concernit, cum contributiones ad eam destinatae omnino liberae nullisque conditionibus et difficultatibus involutae esse debeant, et conditio in eo puncto annexa »si militum insolentia refrenata

fuerit,« in anni proxime elapsi constitutione ad quam se status et ordines hoc in casu referunt, minime reperiatur, illam omittendam S. S. postulat; in reliquo vero S. Stas hunc articulum in toto acceptat, modo addatur quod ii qui novae rectificationi et connumerationi, quas omnino fieri necesse est, adhibebuntur, iuramento astringantur, quod candide et sincere sine fraude et dolo connumerabunt et rectificabunt et iuramenti simul etiam instructionis formulam ex cameris S. Mtis prout alii dicatores soliti fuerant, accipiant atque ut perceptores noviter constituti de perceptis in proximis regni comitiis praesentibus S. Mtis hominibus, statibus rationem reddant, et quod iustae expensae quas facturi sunt postmodum in dandis rationibus admittentur, cum compertum habeatur in eiusmodi connumerationibus domorum rationibus reddendis et expensis faciendis, non leves haecenus abusus publicae contributionis et damna intercessisse.

Quod etiam statuatur, quod a dominis perceptoribus generalibus et particularibus anni proxime elapsi nunc statim ratio accipiatur percepti et erogati, acquiescit in hoc etiam S. Stas modo eadem rationes praesentibus S. Mtis C. hominibus fiant et assumantur. Et perceptores si quas restantias in parato apud se habent, eas ad manus praedictae S. Mtis quae etiam nunc ad conservationem huius patriae militem intertenet quam primum deponant. Et hac occasione miles etiam ad alia loca tanto citius transferri queat, in quo etiam puncto placent domini exactores nominati.

Quoad supremos capitaneos Hungaros renovandus omnino est articulus primus anni 602., ut scilicet milites in inferioribus regni partibus iidem domini supremi capitanei Hungari, qui nunc sunt, conducant et lustrationi statuam, in superiori vero Hungaria S. Mtis dispositioni relinquatur aliquem ex dominis Hungaris, qui Sae Mtis placuerit, deligendum et nominandum.

De turbatoribus et detentoribus subsidii supradicti assentit Stas S. quod art. 6. anni proximi praecedentis renovetur; similiter etiam articuli ibidem habiti 7. 8. eiusdem anni de delictis colonis, nec non de Sclavonia, de iis qui non expleto

tempore servitia deserunt, seque maioris stipendii causa ad exteros conferunt.

Contra eos etiam qui superioribus annis militem non miserunt, aut alios similes excessus in propositione specificè numeratos admiserunt, articulos praecedentium annorum quoque in eadem propositione allegatos renovandos esse censet.

Placet etiam ut stipendium militare in eo statu relinquatur, qui est anno 96. art: 20. declaratus.

Quoniam vero personalis insurrectio ad regnicolarum potissimum nec non eorum coniugum ac liberorum fortunarum et capitum priorum conservationem et defensionem quam maxime spectet, atque ob id necesse etiam sit, eam insurrectionem absque ulla conditione fieri. ob id saue S. Stas appendicem annexam omnino omittendam et anni praeteriti constitutioni simpliciter inhaerendum esse censet.

Porro ex propositione status et ordines pluribus intellexerunt, quantum in reparatione et restauratione Pesthii positum sit, quo illud ante hostis adventum ita firmetur, ne eam facile aditus eidem pateat. Quamvis igitur S. Stas articulos per status et ordines in suo responso posito[s] de gratuitis laboribus, referendo se ad art: 13 anni 1602 omnino approbet, ita tamen ut bona S. Mtis Óváriensia quae hisce belli temporibus continuis vecturis ac aliis oneribus ad belli necessitatem subiecta sunt, omnino ab huiusmodi gratuitis laboribus excipiantur. Ne tamen in conservatione Pesthii status et ordines ratione gratuitorum laborum propterea petitorum sibi et regno defuisse videantur, cum ex eo omnis spes futurae expeditionis pendeat, ideo S. Stas ob causas praetensas denuo sperat status et ordines eiusmodi gratuitos labores 12 dierum haudquam esse detrectaturos, et articulum iuxta propositionis contenta superinde admissuros.

Ut etiam de restantiis gratuitorum laborum nec non aliorum subsidiorum ad modum constitutionum elapsi anni exigantur, id per se aequum et rationi consentaneum est, neque enim ad simplicem instantiam et quaerelam quorumvis et fortassis in utilitatem vice comitum lex semel bene lata tollenda est, cum illis omnino conveniebat, ut seriis admonitionibus huiusmodi contributiones ursissent neque tam diu in-

exactas reliquissent, ad minus ipsi ultro ¹⁾ ad tot promulgatas sanctiones constitutiones et mandata rationes suas differre non debuissent. Unde merito etiam ab illis quam primum in hac diaeta exigenda videntur. Et si quid restantiarum in manibus haberent, id omnino sub poenis antehac constitutis per supremos regni capitaneos exigantur et repetantur. Cum valde iniquum esse videatur contributiones praemissas et speratas ad necessitates publicas habere non posse, et quod illae exactae in privatorum manibus haereant. Ideoque a poena tripli eos S. Stas minime absolvendos censet. Habebit tamen M^{tas} S. rationem eorum vicecomitum qui iustas fortasse assignarent rationes ob quas restantias recte exigere non potuissent, ut eadem acceptentur.

Cum etiam status et ordines in reliquis articulis se ad constitutiones anni praeteriti referunt ne qua differentia intercedere videatur postulat S. Stas ut status et ordines eam contributionem, quam anno praeterito in usum rei annonariae obtulerunt iuxta articulum 10. anni 1602. nunc quoque cum huius anni necessitas maior quam praeteriti sit, contribuant et de singulis portis nempe singulam metretam Tyrnaviensem tritici et tantundem avenae ad manus ammoniariorum recognitionalibus superinde receptis assignent.

Simili modo non videt S. Stas quomodo status et ordines se a vectura victualium in castra et annonae nec non tormentorum convehendorum excusare quaeant, cum sine hac vectura salus patriae atque christiani exercitus in summo discrimine ponatur et sine hac bellum geri non possit. Intellexerunt autem iam ante status et ordines alia S. M^{tis} C. regna et provincias ad has praestandas solas non sufficere. Ut igitur hac in parte aequalitas aliqua servetur et remotiora regna et provinciae ab eo quod hactenus praestiterunt, non deterreantur, S. Stas status et ordines benigne requirit ut hac in re postulatis S. C. M^{tis} obsequenter accommodare se velint.

Quod articulos de educatione frumenti ac de reparatione viarum et pontium atque de liberis haydonibus et vagabundis

¹⁾ Talán *ultra* helyett a következő *ad* elejtésével.

militibus praeteritis annis et singulariter anno proxime elapso sancitos per totum admittant S. StAS benigne intellexit.

Ut autem in dominos et nobiles nova constitutio fiat quAE contra antiquam consuetudinem non solum suos libertinos suisque ministeriis addictos, sed etiam quosvis opifices, quorum opera uti solent, a solutione decimarum immunes reddi volunt, qui etiam sibi terras arabiles usurpant, quas postmodum suis rusticis excolendas tradunt indeque duplicem decimationem, nonam nempe et decimam exigunt, ut ab eiusmodi innovationibus sub certa constituta poena abstineant et dominus terrestris sua nona contentus sit, ratio et aequitas postulat. Verum status et ordines in praeiudicium S. MTIS hunc articulum silentio minime praeteribunt, sicuti etiam illud, quod hoc belli tempore Wallachi et Rasciani ob causas propositioni insertas a solutione decimarum non eximantur, cum et ipsi sub clementi S. MTIS defensione pacifice instar aliorum regnicolarum vivant.

Quod reliquas privatorum quaerelas per status et ordines in eorum responso exhibitas attinet et quod quidam coram non competenti ordinario iudice comparere privilegiaque producere et iura accipere cogantur; item in quo petunt pro exigentia temporis auctoritatem consilii Hungarici et cancellariae restitui atque etiam militares viros Hungaros promovere, cum haec cum negotiis diaetalibus nihil commune habeant, privatim coram S. MTE per partes commodius proponi et expediri posse S. StAS existimat.

Rectificatio metarum inter regnum Hungariae et reliquas adiacentes provincias non minus necessaria quam superiorum annorum constitutionibus conclusa et sancita est, cui S. MTAS et S. StAS nec nunc quidem refragantur; ut autem illa in effectum deducatur, status et ordines requirit, commissarios ex parte sua denuo nominari velint, quo facto S. MTAS non intermitteret ad id etiam reliquas adiacentes provincias commovere, quo tandem aliquando haec metarum rectificatio optatum etiam finem consequatur.

Statutum denique de locis depositionum observandis ita ponendum S. StAS existimat, ne quid antiquis constitutionibus et civitatibus contra iura et privilegia sua praeiudicet...

Quapropter hac in re penes art. 72 anni 63 etiam articulum 18. anni 69. renovandum censet, ut scilicet vetera eorum depositionum loca, qualia sunt versus Poloniam Cassovia, Eperies, Leuchovia, Bartpha, Kesmarckt, filialia vero Warno et Sztropko, versus Austriam autem Posonium et Sopronium, ac versus Moraviam Tyrnavia, in Sclavonia denique versus Styriam Zagrabia et Warastinum cum aliis locis, quae hac in parte privilegiata esse dignoscuntur, in posterum observentur secundum unius cuiusque loci consuetudinem et privilegium.

Denique his articulis Stas S. adhuc etiam hunc articulum inseri cupit: cum aliqui supremi comites ¹⁾ in vicecomites deligere et eos nomine comitatus ad comitia expedire et privata dominorum suorum negotia tractare consueverint, ut illud publico statuto inhibeat et penitus tollatur.

Atque haec sunt que S. Stas fidelibus statibus et ordinibus ad responsum eorum S. Sti oblatum benigne significanda existimavit. De caetero illis benevolentiam suam clementer defert.

(Hiv. példány a bécsi udv. kam. ltárban.)

XXXVIII.

1603. márczius 26.

A szab. kir. városok követeinek második kérvénye Miksa Ernő főherczeghez a borbevétel és borkereskedés szabad voltáról alkotandó törvényczikk ellen.

Humilima supplicatio nunciorum liberarum et regiarum civitatum Hungariae.

Serenissime archidux, domine domine clementissime. Porreximus ante paucos dies Sti Vrae supplicem libellum querimoniam iustissimam civitatum contra articulum in hac dieta de depositionibus vinorum et mercium in civitatibus admittenda (!) praeter consensum voluntatemque nostram factum et reliquis insertum, cui etiam inter praelegendum solenniter contradiximus. Et in libello nostro Sti Vrae humilime

¹⁾ Kimaradt: *servitores suos.*

exposuimus quae incommoda civitatibus hinc subsecutura sint et quod hic novus articulus non tantum prioribus constitutionibus regni, sed etiam privilegiis liberarum civitatum aperte repugnet. Quanquam autem Stas Vra in replica sua, quatenus et quomodo depositionum loca observanda sint, clementer expressit illumque articulum hoc pacto formandum commisit, cum qua declaratione Stis Vrae nos humilime contenti sumus: nihilominus nobis iterum atque iterum reclamantibus et ad privilegia nostra et antiquas constitutiones provocantibus prior ille articulus totus relictus; et copulative illi adiunctum est, ut articuli priorum constitutionum observentur. Quae tamen constitutiones antiquae plane huic novo articulo contrariae sunt. Quare, cum velint domini regnicolae antiquas constitutiones hac in parte observari ad quas etiam nos provocamus; cur adiungunt contrarium articulum? Et si quaestum exercere nolunt, in quem finem vina et merces suas in civitatibus deponere volunt, cum in arcibus et curiis suis eas retinere possint? Sed facile animadvertere possumus, cum copulative duo contraria coniunxerint, hoc inde eventurum esse, quod domini regnicolae partem priorem pro se, civitates posteriorem nempe antiquas constitutiones et privilegia et consuetudines suas similiter pro se urgebunt; unde iurgia perpetua contentiones denique evocationes et infinitas molestias et expensas habiturae sunt. Quapropter denuo Stem Vram humilime oramus, dignetur ex plenipotencia sibi hac in parte a S. C. Mte attributa hanc contrarietatem infinita incommoda secum trahentem tollere et antiquas constitutiones tantum super privilegiis nostris fundatas absque huiusmodi additamento in manifestam eversionem civitatum tendente, repeti et articulis inseri curare, sicut idipsum in replica sua fieri clementer commiserat. Aut si id iam hic fieri non potest S. C. Rque Mtem hac de re penes articulos statuum informare. Quo enim ista simul consistere non possunt et in pago aliquis nobilis non admitteret quod a civitatibus admitti postulatur: omnino confidimus suam Mtem civitates hasce suas quae peculium coronae sunt, in privilegiis suis antiquis clementissime conservaturam et adversus omnes impetitores protecturam esse. Nos in

gratiam S. V. pro clementissima defensione et resolutione iterum atque iterum humilime commendantes.

Nuncii liberarum et regiarum
civitatum Hungariae.

Hátirat: Serenissimo principi ac domino domino Maximiliano Ernesto archiduci Burgundiae etc. comiti Tyrolis etc.

(Hiv. példány a bécsi udv. kam. ltárban.)

XXXIX.

1603. márczius 26.

A pozsonyi országgyűlésnek kir. szentesítés elé terjesztett végzései. ¹⁾

Ea quae sacra caesarea regiaque Maiestas dominus noster clementissimus per serenissimum archiducem Austriae Maximilianum Ernestum dominum itidem nostrum benignum Statibus et Ordinibus huius regni Hungariae peculiari suo scripto sub praesenti diaeta clementer proponi fecit, iidem Status et Ordines regni humillime intellexerunt. Ac imprimis Suae Maiestati pro paterna sua cura, quam hactenus in hoc regnum habuit ac se imposterum quoque habituram significat, quas possunt, habent aguntque gratias, petentes a Sua Maiestate quam humillime, dignetur de sua erga fideles suos veteri clementia et pia sollicitudine nihil remittere, sed quod e re tum eorum, tum etiam totius christianitatis fuerit, ultro semper et continuo praestare.

Illud vero quod Sua Maiestas de suo patruale serenissimo archiduce Maximiliano Ernesto annectit, ut nimirum pro praesentis diaetae tractatione admittatur, et in propositionum negotiis sese Status et Ordines regni faciles demonstrent: ea in re, propter causas per Suam Maiestatem adiectas perhibenter quidem acquiescunt suae Maiestatis benignae postulationi atque commissioni; verumtamen supplicant iterum.

¹⁾ Jelen iratnak azon kifejezéseit, mondatait vagy egész kikezdéseit, melyeket Himmelreich kir. titkár mint a szentesítés alkalmával kihagyandókat zárjelek által jelölt meg, mi szintén zárjelek, még pedig szögletesek [ ] közé tettük.

atque iterum Suae Maiestati, dignetur post tot tandem annos in medium suorum fidelium venire ac praesens malis eorum subvenire. [Dici enim et explicari non potest in quantis miseriis et calamitatibus haereant.] Quibus recte mederi ita posse existimant si Sua Maiestas ipsamet immensas eorum querelas et [oppressiones oculis propriis] ¹⁾ intueri et [auribus] audire possit.

Praeterea ubi Sua Maiestas caesarea inter propositionis articulos aliquot in locis non obscure omnem neglectarum rerum et praesertim non exactae contributionis ac oblatis militis non subministrationis causam in ipsos Status et Ordines reicere videtur; scire Suam Maiestatem non dubitant, ipsos iam antea saepe saepius ob oculos Suae Maiestatis posuisse, omnem eiusmodi negotiorum culpam non aliam esse, nisi quod singulis annis omnis eorum substantia et conditio diminuitur et ex continua belli mole in dies in priorem statum deveniat, ac post oblata subsidia [perpetua] ²⁾ militum insolentia ac ³⁾ hostium excursionibus miserabiliter opprimantur et sic numero quoque domorum communeratarum destituantur. [Quae quidem si remediata non fuerit, non est quod Sua Maiestas dubitet quin posthac non minus quam hactenus etiamsi quam maxima subsidia offerantur, ea tamen minima futura sint. Statuum vero iudicio, posteaquam hae regni reliquiae ipsa belli sedes sint, sufficere deberet vicinis eorum, quod statim exacta hieme, omnes exercitus ex diversarum nationum hominibus conflati per has reliquias tam veniendo quam etiam redeundo trans-eunt, quo tempore sicut sunt eis omnia obvia, ita haud dubie nihil intactum neque inablatum relinquunt, sed omnia distrahunt atque exterminant. Hibernationem utique necnon lustrationem et exaurationem vel domi facere, vel certe in confiniis, ubi utiliore quam in longinquiore partibus operam praestare possent, peragere deberent, ut vel in ipsa hieme reliquiae miserorum hominum sibi ac dominis terrestribus atque adeo etiam ipsi patriae aliquid corradere et quietem habere possent.]

¹⁾ Himmelreich e kihagyandók helyett a »gravamina« szót írta.

²⁾ E szó helyett Himmelreich a »partim« szót írta.

³⁾ ac helyett Himmelreich *partim vero* szókat írta.

Et licet haec natio [praemissis aliisque infinitis] ¹⁾ calamitatibus sit et antea quoque ab initio fuerit obnoxia, sperant tamen Status et Ordines regni iam dudum Suae Maiestati bene constare, quamdiu florentiores fuerunt, se semper pro voluntate Suae Maiestatis et pro salute ac permansione patriae nihil neque de constantia atque fide neque de substantiarum suarum ultra-nea subministratione intermisisse, sed omnibus viribus, in omnibus occasionibus patrio more vestigia maiorum suorum secutos esse. Quod certe posthac quoque tam libenter quam quod libentissime sunt facturi, pro omni eorum possibilitate quamdiu vixerint et vel unicus eorum superstes fuerit, dummodo [iam tandem] benigna ²⁾ eorum ratio habeatur et ³⁾ [tantum eis spacium concedatur, ut inter cetera eorum gravamina vel unica hac militum diuturniore immoratione et hibernatione extra confinia atque oppressione non aggraventur. Quae sicut magnum in Deum peccatum est, ita spes est regnicolis, Suam Maiestatem pro eo non in gregarios tantum milites sed et in duces eorum serio animadversuram esse, ut tandem discant militiam non in deglubitione plebis consistere, sed in victoriarum ab hostibus reportatarum laudabili commendatione.]

[Iam] quod ⁴⁾ concernit eum articulum de militis in campum expediendi postulatione: vellent quidem Status et certe ex animo cuperent, si non decem tantum hominum millia in campum expedire possent, sed et longe maiorem numerum. Verum iam novit Sua Maiestas quam extenuatas vires hae regni reliquiae habeant, et quam sit incertum et difficile etiam minima decreta subsidia a colonis exigere. Nihilominus tamen offerunt humillime contributionem anni proxime elapsi, nimium de qualibet domo coloniali atque inquilinari (miserabilibus personis, allodiis et educillorum locis exceptis) praecedente sinefraude propter combustas et per hostem militesque desolatas ac depredatas domos more solito fienda rectificatione singulos 150 denarios, quibus domini terrestres loco generalis insurre-

1) Himmelreich javítása a kihagyandók helyett: *variis*.

2) Himmelreich ott e szót: *etiam* fűzte be.

3) Himmelreich itt a követk. tűzte be: *nimia licentia militari non aggraventur*.

4) Himmelreich beszűrésa: *autem*.

ctionis 50 denarios superaddent; ubi tamen ¹⁾ pauperiores subditos ditiores sublevent. Haecque contributio exigatur tam ex magnatum et nobilium omnium, etiam eorum, quorum bona nunc Ungariae restituta sunt, quam etiam ecclesiasticarum personarum omnium ac Suae etiam Maiestatis secularibus et spiritualibus bonis, nullis exceptis. Ac huic subsidio accedat quoque taxa earum personarum omnium, de quibus in praetacti anni proxime elapsi constitutionibus mentio fit, eo plane modo et ordine exigenda, sicut id ibidem significatum est.

Cuius quidem subsidii medietas exigetur ad proximum festum sacri penthecostes, altera autem ad festum beati Jacobi apostoli per particularem cuiuslibet comitatus perceptorem, qui ipsam exactam pecuniam tribus generalibus perceptoribus assignabunt, quorum unus pro ultradanubianis partibus dominus Ladislaus Joó nominatur, alter pro cisdanubianis dominus Balthasar Bossány, tertius autem pro superiore Ungaria dominus Georgius Kékedy decernuntur. H. vero illam [pecuniam] in milites noviter pro campo conducendos erogabunt ac diligenter cavebunt, ne illa in ullos alios usus, quam tantum ad solutionem campestris militis convertatur; iustam de eo in proximis regni comitiis rationem statibus reddituri. Quorum quidem generalium perceptorum salarium erit in universum ut anno proxime elapso, exceptis equitibus; ideo quod iustae eis expensae, quas facturi sunt, postmodum in dandis rationibus admittentur. Particulares autem perceptores in comitatibus erunt ipsimet vicecomites, aut vicecomitibus, id oneris assumere nolentibus, quos ipsimet comitatus elegerint, cum eo salario, quod dicatoribus dari consuetum est. Habeant quoque iudices nobilium suum solitum salarium.

Statutum praeterea est hoc loco per Status et Ordines regni ut a dominis perceptoribus generalibus et particularibus anni proxime elapsi nunc statim ratio accipiat percepti et erogati. Qui si quas restantias apud se habuerint, ad manus perceptorum praesentis anni tradant, qui eas ad conductionem militis praesentis anni convertant. Exactores vero rationum

¹⁾ Himme|reich javitása : *ita tamen ut pauperiores* . . . stb.

ultradanubiani erunt reverendissimus dominus Bosnensis episcopus cum domino Emerico Megyery; cis Danubium: reverendissimus dominus episcopus Vaciensis cum domino Thoma Wiszkelethy; pro superiore Hungaria reverendissimus dominus Quinqueecclesiensis cum domino Gregorio Tirnaviensi.

Praeterea praemissos milites campestres in his inferioribus regni partibus domini supremi regni capitanei ungari, in superiore autem Hungaria magnificus dominus Valentinus Homonnay ¹⁾ aut alius in Hungaria possessionatus, quem Sua Maiestas elegerit, conducet; qui has copias quotiescunque Suae Maiestati vel eius generali visum fuerit, ad lustrandum. statuent.

De turbatoribus autem aut detentoribus huiusmodi subsidii renovatur articulus sextus anni proxime praecedentis.

Renovantur quoque articuli ibidem habiti 7. et 8. de dedititiis colonis, nec non de Sclavonia ac de iis qui non expleto anno servitio deserunt, seque maioris lucri gratia ad externos conferunt.

Contra eos, ²⁾ qui superioribus annis militem non miserunt, aut alios similes excessus in constitutiones regni admiserunt, utatur Sua Maiestas vigore ipsarum constitutionum ac circa militiam delinquentes stipendiarios milites puniat iuxta ipsorum demerita.

Placet quoque Statibus ut Sua Maiestas caesarea atque regia stipendium militare in eo statu relinquat, qui est anno 96. art. 20. declaratus.

Similiter et de insurrectione generali et particulari in omnibus punctis articulo 9. anni proxime elapsi inhaerent.

De articulo gratuitorum laborum referunt se ad articulum 13. anni proxime elapsi, supplicantes, dignetur Sua Maiestas ob miserae plebis paupertatem ea oblatione clementer contenta esse et serio demandare ne miseri coloni ad diversorum confinium aedificationes et fortificationes distrahantur; sed limitatio observetur, quae per dominos supremos regni

¹⁾ Himmelreich beszúrása: *Si Suae Maiestati caesareae ita videbitur.*

²⁾ Himmelreich beszúrása: *vero.*

capitaneos ascitis sibi ¹⁾ ex dominis consiliariis quamprimum fieri debebit. Solent enim capitanei unam eandemque villam multis similibus laboribus aggravare et pro libitu ultra possibilitatem in laboribus detinere, tamdiu donec multi eorum etiam fame interire debeant. [Praestent vero tam labores gratuitos quam alia publica munia etiam Zólyom, Brezno, Korpóna et bona Suae Maiestatis Óváriensia.] Habeatur vero ²⁾ ratio arcium Simegh et Zegliget.

De restantiis gratuitorum laborum, nec non aliorum publicorum subsidiorum eodem modo ad iam elapsi anni constitutiones se referunt; hoc addentes, quod mirum videri non debet si hae restantiae rite exigere non possint. Multae enim villae sunt his disturbii desolatae et quamplurimi coloni partim trucidati partim autem in servitutum turcicam abducti ac ab exteris etiam militibus non secus ac si proprii essent, possidentur. — Habeatur itaque ratio eorum vicecomitum, qui iustas assignabunt rationes, ob quas restantias exigere non potuerunt.

Ceterum annonam Suae Maiestati promittere aut offerre quam possint, non vident. Nam quicquid eiusmodi in his regni reliquiis habitum est, totum insatiabilis miles assumpsit, ita ut multi incolarum mendicando nunc se miserrime sustentare cogantur.

De vectura bombardarum et commeatus nec non de currubus iumentisque dandis haud dubie si effrenata militis licentia non obstaret ac omnia non absumpsisset, non illibenter id decernerent, quod partium ipsorum esset, sed etiamsi quam maxime velint, nihil tamen prorsus decernere possunt, tam sunt omnibus iumentis omnique commeatu per Suae Maiestatis copias exhausti. Supplicant ergo humillime, ne eis vitio vertatur, si expectationi Suae Maiestatis satisfacere non possint.

Articulos de evectione frumenti, necnon de reparationibus viarum atque de liberis haidonibus et militibus praeteritis annis et singulariter anno proxime elapso sancitos per totum

¹⁾ Himmelreich beszúrása : *aliquibus*.

²⁾ Himmelreich e szó helyett *etiam*-ot irt.

admittunt; nec obstant, quominus Sua Maiestas in transgressores eorundem articulorum exemplum statuere dignetur.

[Hoc loco Suam Maiestatem Status et Ordines humillime informare voluerunt, inusitatam formam iudicandi irrepisse, quod ad nonnullorum simplices delationes et expositiones apud Suam Maiestatem factas quarumque praetensionum causa, per mandata regia ac nonnunquam etiam Suarum Serenitatum, fideles Suae Maiestatis non auditi in praesentiam vel domini locumtenentis regii, vel nonnunquam etiam camerarum aut commissariorum evocantur, iubenturque sub gravissimis indignationibus comparere privilegiaque producere et iura accipere. Quod quia manifeste legibus regni derogat, quae volunt ut nemo, nisi legitime citatus, coram competente et ordinario suo iudice compareat: ideo Suae Maiestati, domino eorum clementissimo, humillime supplicant, dignetur praemisam insolitam formam expeditionis et iudicandi interdicere et perpendi iubere, quae de mandatis eorumque generibus anno 63. constituta sunt. Quod de Sua Maiestate perpetuis studiis promereri non omittent; commendantes se humillime Suae Maiestati in ceteris quoque omnibus eorum negotiis tam videlicet in restitutione pro exigentia temporis autoritatis hungarici consilii et cancellariae, quam etiam militarium virorum hungarorum promotione aliisque similibus antiquis observationibus, pro quibus Suam Maiestatem iam antea multis vicibus interpellarunt; sicut id Sua Maiestas ubique in aliis etiam suis regnis et provinciis admodum sancte facit.] ¹⁾

[Praeterea Status et Ordines demisso animo commendant

---

¹⁾ Ezen egészen kihagyandó bekezdés helyett Himmelreich a következőket toldotta be: »Hoc loco Status et Ordines regni Maiestati Suae caes. domino ipsorum clementissimo humillime supplicant ut cum quandoque contingat, quod ad nonnullorum simplices delationes et expositiones fideles Suae Maiestatis per mandata regia in praesentiam domini locumtenentis vel commissariorum evocantur ac comparere et privilegia sua producere iuraque accipere iubentur: dignetur Maiestas Sua caesarea huiusmodi legibus regni contrarias expeditiones et iudicia benigne interdicere, quod de Sua Maiestate caes. perpetuis studiis promereri non omittent. Super hac re Maiestas Sua caesarea benigne inquiret, eique pro huius temporis statu quoad maxime fieri poterit, clementer medebitur.«

Suae Maiestati causam consanguineorum proxime defuncti domini quondam Francisci Dobó, cuius bona e manibus ipsorum consanguineorum sine praevia revisione per cameram adimi non potuisse existimatur. Sic etiam supplicationes magnificorum dominorum Michaelis Czobor nomine familiae Pálócz, comitis Georgii de Zrínio de Walachis, Petri Erdeődy, familiae Chitneky et Sigismundi Rákóczy.]

Item quia iam aliquoties decretum esse novit Sua Maiestas ut differentiae, quae ratione metarum inter hoc Suae Maiestatis regnum ab una, parte vero ab altera Austriam, Poloniam, Moraviam, Styriam ac Silesiam ab antiquo intercedunt, per commissarios revideantur et debito modo sopiantur, id tamen hactenus ad effectum deductum non est, ac in limitibus illis constituti regnicolae plurimum conquerantur, se a praefatis suis vicinis multas iniurias pati et interim dum ipsi circa turcici belli negotia occupantur, ab eisdem vicinis multas terras multaque territoria ab hoc regno avelli. Ideo supplicant Status et Ordines, dignetur Sua Maiestas efficere ut tandem adhuc presenti anno ab ista molestia non modo praefati querulantes, sed et Sua Maiestas liberetur ac dictae commissionis effectum suum consequantur. Commissarii erunt illi, qui superioribus annis nominati fuerunt; deficientium aut absentium loco eligere dignetur Sua Maiestas alios idoneos.

Statuunt quoque Status et Ordines regni ut observentur loca depositionum et nemo questuram exercens prohibeatur et excludatur ex eiusmodi depositionum locis, quominus liberum sit illi vina aliaque mercimonia libere collocare aut deponere et pro commoditate dividere, dempto educillo, et serventur articuli 72. anni 63. et 18. anni 69.¹⁾

¹⁾ Himmereich egy a jelen pont mellé ragasztott papirszeleten ezt jegyzi meg: *Articulum 14. civitates liberae valde impugnant et contra illum publice sunt protestati, tanquam ipsis perniciosissimum. Cui forsane sic mederi posset: »Super quo quidem articulo Maiestas Sua caesarea ac regia capta prius sufficienti informatione, benigne deliberare ac postea se resolvere statuit.«* — Mint az 1603. év törvénykönyve (14. t.-czikk) mutatja, Himmereich e javaslatának betoldása kir. szentesítést nyert. — De megjegyzendő, hogy az irat rosszul idézi az 1563. 72. czikket az 1563. 62. helyett.

[Item quia egregius Nicolaus Segnyey anno 1601. ob certos quosdam suos excessus articulo eiusdem anni insertus fuit, modo autem apud Status intercessio pro eo facta atque de militari virtute commendatus ipsis Statibus sit, ideo eum de illa accusationis labe absolvendum existimant. Ita tamen ut vel complacere offensos vel in comitatu querulantibus ex parte querelarum citatus respondere et comitatus iudicio stare ac insuper se ab ulterioribus violentiis continere debeat.]

Admittunt demum clementem Suae caes. regiaeque Maiestatis intercessionem ¹⁾ pro parte magnifici domini Sigismundi a Landaw, eiusque duorum filiorum Georgii et Erasmi factam, ut nimirum in numerum ipsorum annumerentur atque in Ungariae nobiles asciscantur. Qui solitum iuramentum super officio boni et veri civis regni Ungariae 24. die mensis Martii praesentis anni deposuerunt.

Hátirat Krenberg csász. tanácsos kezétől: Responsio dominorum Statuum et Ordinum ad propositionem Suae caes. Maiestatis. Oblata 22. Martii anno 1603. In originali.

Ismeretlen kéz egykorú jegyzete: Diss ist der rechte und corrigirte Landtagsschluss. ²⁾

(Egykorú hivatalos másolat az udv. kam. Itárban.)

¹⁾ E szó helyett Himmelreich a *requisitionem* szót tette.

²⁾ E két hátirat közül az utóbbi a helyes; mert jelen irat csakhogy a kir. szentesítés alá terjesztett országgyűlési végzéseket foglalja magában. Krenberg tévedésből írta erre a maga hátiratában, hogy »Responsio dominorum Statuum« stb. Két irat feküdt volt előtte egyszerre, t. i. a rendek válasza a propositióra és a rendek végzése. Ez utóbbira rájegyezte a »Responsio...stb.« czímet, az előbbire pedig, mely a rendek válasza volt, fölírta hogy: »Conclusiones et articuli Statuum et Ordinum...« stb. (Lásd az 1603. márczius 22-diki rendi válasz hátiratát s az ahhoz tett szerkesztői jegyzetet.) Megfordítva kellett volna a hátiratokat följegyeznie.

XI.

1603. márczius 26.

Miksa Ernő főherczeg Rudolf királyhoz az országgyűlési tárgyalások befejezéséről.

Allerdurchleuchtigster, grossmächtigster römischer Kaiser etc. E. K. Mtät haben aus meinem vorigen Schreiben vernumben aus was Ursachen. und sonderlichen der fiscalischen Sachen halb, damit dieselben in dieser hungerischen Diäta zugleich mechten leviert und revidiert werden, ich die Proposition, zwar auf E. K. Mtät selbst eigenes gnedigistes Andeuten, auf den 17. dits verschoben, obwohl nun die Ständ hierauf den neunzehnten auch erschienen, durch ihre Abgesandte einkommen, und sich des im Land liegenden und überwinterten Kriegsvolks zum höchsten beschwert, wie dann in particulari viel Comitatus und andere Personen ihre Klagen schriftlichen eingebracht, und dass sie eher bis solchen ihren Beschwerden abgeholfen, zu der Proposition nit greifen könnten, angezeigt, sein sie doch mit der ihnen von einer diesorts gegebener Hoffnung und Vertröstung zufrieden gewest, und mir ir Landtagsantwort, hiebei A.¹⁾ auf solche ihnen angehängte Proposition, den 22ten auch dies, am Sambstag abgewichen, überantwort, die ich wie gebräuchig alsbald zur Berathschlagung der K. Hofkammer, als auch dem Hof-Kriegsrath überschicket und weilen bede Gutachten allererst Sonntag abends einkommen, ist die weitere Berathschlagung den Montag beschehen, und den Ständen mein Replika B.²⁾ gestern früh übergeben worden, und weilen die Ständ selbst für ein Nothdurft gehalten, dass man durch Ausschüss zusammen kommen sollen, ist solches auf mein Bewilligung auch beschehen und wiewohl die Ständ sich dahin anfänglich lauter vernehmen lassen, dass sie von ihrer ab angezogener Landtagsantwort keineswegs weichen, noch dasselb corrigieren oder immutiern lassen könnten, in Erwägung dass sie dieselb

¹⁾ L. a . XXXIII. sz. iratot.

²⁾ Lásd a, XXXVII. számú irományt. . . . .

auch für ihren lesten Schluss gehalten, sein sie doch auf starkes Zusprechen und füngangener Tractation, Handlung und mehrere Erläuterung eines und andern Puncten oder Artikels von etlichen ihren Prätentionibus gefallen. Endlichen auch die Conclusion wie E. K. Mtät sub C. 1) zusehen, nur als heunt übergeben. Verhoff E. K. Mtät werden mit socher meiner gehorsambisten Verrichtung, dabei ich sambt denen von E. K. Mtät mir zugeordneten assistierenden Räth, an meinen eubisigen Fleiss und Eifer meiner Schuldigkeit nach nichts erwinden lassen, gnedigist und vetterlichen wohl zufrieden sein, wie ichs dann bei so grossen einkombenen Klagen, und dieses Lands, nur dies Jahr herumb füngeloffenen Verwüstungen über die ferntige Bewilligung, auf ein höhers oder mehrers nit bringen können, wie dann E. K. Mtät aus einem absonderlichen Schreiben, die mehrer Erläuterung über einen und andern Puncten, welches bei meinen heuntigen Aufbrechen, nit sogleich geschehen können, vernehmen werden.

In denen fiscalischen Sachen, welche ausser des Illiesshatzi noch zu leviern gewest, und darumben E. K. M. nit allein geschrieben, sondern ich auch zu mehr unterschiedlichen Malen schrift- und mündlich solche zu befürdern und noch unter wärender Diäta zu End zu bringen, die darüber gestellte Judices und Assessores angemahnt, sein dieselb auch bishero gesessen, gestern aber wie ich vernimb einhellig dahin geschlossen, dass darin in dieser heiligen Zeit weiter nit procediert werden kann.

Dess Illiesshatzi halber und wie seine Sachen geschaffen, haben E. K. Mtät in einem absonderlichen Schreiben zu vernehmen.

Geben auf dem küniglichen Schloss zu Pressburg den sechs und zweinzigisten Tag marti anno etc. 603.

E. R. K. Mtät und Liebden

Unterthänigister und gehorsamister
Vetter und Son
Maximilianus Ernestus

(Bred. a bécsi udv. kam. ltárban.)

1) Ez a XXXIX. számú irat.

XLI.

1603. márczius 26.

Istvánffy Miklós nádori helyettes bizonyítja, hogy előtte a szab. kir. városok követei óvást tettek az országgyűlés most alkotott végzéseinek ama czikke ellen, mely a mondott városokba való szabad árúbevétel és szabad árúeladás felől intézkedik.

Par contradictionis civitatum ratione depositionis.

B.

Nos Nicolaus Istvanffy de Kis-Assonfalva, locumtenens officii palatinalis regni Hungariae ac sacratissimi principis et D. D. Rudolphi II. D. g. electi Romanorum imperatoris semper augusti ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. regis, archiducis Austriae, ducis Burgundiae etc. ianitorum regalium magister et consiliarius. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod prudentes et circumspecti Joannes Tanhauser, Martinus Priehtel Casoviensis, Christophorus Tschattor, Jacobus Auer et Michael Marthius Poseniensis, Matthias Kramer, Joachimus Dornfeld Soproniensis, Leonhardus Glacz et alter Leonhardus Haith Bartphensis, Michael Clementis et Paulus Vindisch Leutsoviensis, Stephanus Drechsler, Maximilianus Fabinus Epperiensis, Christophorus Braun, Emericus Meczner Czibiniensis, Michael Literatus, Daniel Hamerl Tyrnaviensis, Elias Budnerus Cremniciensis ac reliquarum Montanarum, Matthias Litteratus Szakolczaiensis, Benedictus Blasckovith, Balthasar Vahowith Zagrabiensis, Stephanus Fortuna Varasdiensis regiarum et liberarum civitatum regni huius Hungariae et partium ei subiectarum legati et nuncii ad praesentem universorum statuum et ordinum regni huius Hungariae dietam ex edicto dictae S. C. et R. Mtis huc Posonium pro festo beati Matthiae apostoli proxime praeterito indictam et celebratam, nomine et in persona earundem civitatum destinati nostram personaliter venientes in praesentiam suo ac universarum communitatum praetactarum liberarum civitatum nominibus et personis per modum sollemnis protestationis, contradictionis et reclamationis nobis significare et detegere curaverunt in hunc modum. Quo-

modo hodierno die status et ordines regni huius Hungariae in congregatione eorundem certum quendam articulum, aliis praesentis anni dietae constitutionibus, contra solennes eorum coram illis factas protestationes, contradictiones et reclamaciones inserere et inscribere curassent, cuius virtute quibuslibet vina et alias res et merces in liberas civitates locaque depositionum invehendi, collocandi et deponendi et pro commo- ditate eorum dividendi, plenariam atque omnimodam dedis- sent facultatem et auctoritatem. Quae quidem constitutio di- ctorum statuum et ordinum regni, quia manifeste praeiudicet libertatibus immunitatibus et praerogativis praedictarum regi- arum et liberarum civitatum a divis olim Hungarorum regi- bus eisdem collatis et saepius confirmatis et ab antiquis ob- servatis, continuo denique usu roboratis, ac praeterea non minus etiam obscure pugnet cum variis constitutionibus regni praeteritorum annorum super praemissis editis et sancitis ac signanter articulo decimo octavo millesimi quingentesimi se- xagesimi noni et millesimi quingentesimi sexagesimi secundi annorum praeteritorum articulo sexagesimo tertio: ob hoc iidem protestantes suo ac quorum supra nominibus facta su- per praemissis solenni protestatione praetactae constitutioni statuuum et ordinum regni quemadmodum et in praesentia eorundem hodierna die contradixissent et reclamassent, ita et coram nobis, qui scilicet ex annuentia dictae S. C. et R. M^{tis} in iudiciis officio palatinali plenaria fungimur auctoritate, ra- tionibus ex praerecensitis penitus et in toto contradixissent, et reclamassent, suis iuribus, libertatibus et immunitatibus sese uti, easdemque tueri, defendere, nullaque parte ab illis discedere velle asseruissent. Unde facta per praefatos prote- stantes suo et nominibus quorum supra super praemissis so- lenni protestatione contradictioneque et reclamacione praesen- tes litteras nostras superinde testimoniales authentice ema- nari petierunt. Quas nos eisdem ad legitimam eorundem peti- tionem pro futura iurium eorundem cautela extradandas duxi- mus et concedendas, communi suadente iustitia. Datum Posonii vigesima sexta die mensis Martii anno domini millesimo sex- centesimo tertio etc.

N. Istvanffy.

(Hiv. másolat a bécsi udv. kam. ltárban.)

XLIII.

1603. márczius 29.

Miksa Ernő főherczeg végjelentése a királyhoz az 1603-diki pozsonyi országgyűlés befejezéséről.

Allerdurchleuchtigster grossmächtigster etc. Gnedigster freundlicher geliebter Herr und Vetter. Bei negsten meinem Schreiben, datiert den sechs und zwainzigsten Marti, welches ich bei aigenem Curien von Presspurg aus Ew. K. Mtät überschickt, haben Ew. Mtät unzweiflichen nunmehr den hungerischen Landtagsschluss, sambt andern darbei einkombnere Landtagsschriften empfangen. Weilh ich dann mich anerboten und dessen auch mich schuldig befunden Ew. K. Mtät die mehrere Erleuterung eines und andern Punctens, die damals bei meinem Vorreisen nit beschehen kunnen, alsbald noch folglichen zu übersenden, will ich dasselb hirit gehorsambist verrichtern.

Und erstlichen, so haben die Ständ ihren Eingang der Conclusion mehr ausführlicher dann andere Jahr gemacht, darin sie ihre Gravamina und Betrangnisse so nit allein von den Türken und Tartern, sonder auch von Ew. K. Mtät überwinterten und noch daselbst mitten unter ihnen liegend unabgedankten Kriegsvolks erfolgt, hoch assumiert und angezogen. Weilen es dann fast ein Ansehen haben wellen, als wann Ew. K. Mtät Abwesenheit daran schuldig sein sollen, derogleichen Sachen in Truck ausgehen und meniglichen publiciert werden, het ich sambt denen mir zugeordneten Räthen gern gesehen, dass der Punct »Dici enim non potest« etc. bis zur Hauptbewilligung ausgelassen wäre worden; in Erwegung, dass auch Ew. K. Mtät diese Jahr herumb im heiligen römischen Reich bei andern ausländigen Potentaten und Fürsten, Ihren selbst eignen Königreichen und Landen, ja auch mit Veralienierung Ihrer eigenthumblichen Herrschaften und Gütern diesem Königreich Hungern zum Besten, weit ein mehrers praestiert, und erwiesen, als da sie gleich stetigs bei ihnen verblieben wären, wie dann gewiss, dass ausser derogleichen frembden Hilfen, solcher eindlifjährige Krieg, wider einen solchen

mechtigen Erbfeind nit hätte geführt, noch continuiert können werden.

Demnach aber die Ständ von ihrer Opinion nit weichen wollen, und für ein Nothdurft gehalten, solche ihre Beschwär und Beträngnisse in diesen Schluss einzubringen, weilen sie sonst nit erachten künnten, dass dieselben Ew. K. Mtät fürbracht wurden, hab ichs zu Erhaltung des Hauptpunkts zu Ew. K. Mtät allergnädigsten Ratification dergestalt wie sie es erleutert, passieren lassen, doch so viel erhalten, dass in diesen Puncten etlichen massen corrigiert und limitiert, und ihre Beschwärsnisse nit allein Ew. K. Mtät Kriegsvolk sondern auch anderen Ungelegenheiten der Türken und Tartarn mehrers aufgetragen, wie aus der Collation ihrer übergebenen Landtags-Antwort und des Schluss zu befinden.

Unter andern haben sie auch begehrt, dass Ew. Mtät ihnen zugeben und erlauben solt, wider ihre Oppressores sich selbst zu schützen, item und dass Ew. K. Mtät ihrer mit denen *Condensationibus et Hibernationibus militum* verschonen sollten, welches doch endlichen auch bei dem verblieben, dass sie dafür *diuturniorem immorationem et hibernationem extra confinia* gesetzt haben, und also sich der Durch- und Abzügen, wie auch der Musterplätzen und Überwinterung des Kriegsvolks auf den Gränitzen, nit so gar entschuldigen können.

Bei obbemelter ersten Hauptbewilligung der beehrten Volkshilfen, het ich gleichwohl auch gern gesehen, wie ich mich dann dahin bearbeit, dieselb zum wenigsten auf den ferntigen Schlag zu richten, und dass sie ein gewiss Volk in das Feld gestellt, danebens aber die *Dicam* dafür einzunehmen gehabt hätten. Es hat aber bei ihnen nit verfangen wöllen, als die sich zum högsten davon entschuldigt und gleichsamb wann sie dardurch zu Schaden komen, angedeut. Weilen dann die Kamer hievon der Meinung gewesen, dass die *Dicae* in altem Gebrauch gericht werden sollten, also hab ich der Ständ diesorts angebotne Bewilligung, als welche sonst im Gelt und allen andern Conditionen dem ferntigen gleich gericht, angenommen.

Bei welcher sie erstlichen solche Bewilligung auf ain

Condition gestellt gehabt, si nimirum militum insolentiae refrenatae fuerint ac copiae nunc hinc inde per villas divagantes ac in miseram plebem crudelissime saevientes in suas stationes et confinia abductae fuerint, die sie aber auf mein Replica ausgelassen. Dagegen aber mit einer von neuem hinzugesetzten Klausel, in diese Dicam und Contribution alle diejenigen gezogen quorum bona nunc Hungariae restituta sunt, und obwohl die von mir hierzu deputierten Rätthe diese Clausel auch darumben difficultiert, dass man nit wissen können, was sie etwann für Güter vermainen, damit die bona regni nit confundiert und diejenigen so zur siebenbürgerischen Contribution gehörig, davon nit entzogen, und dannen hero allerlei Beschwär causiert werden mechten, wie sie ¹⁾ dann stark darauf gedrungen, solche Clausulen auszulassen, haben auch die Ständ ihr Ursachen dagegen auch eingewendt, dass nemlichen ihr etliche aus Siebenbürgen, von Ew. K. Mtät selbst auf diesen Landtag per regales erfordert worden, etliche auch privati darunter ganz und gar exempt sein und weder alher noch in Sübenbürgen contribuieren wöllen, wird also bei Ew. K. Mtät gnädigsten Gefallen stehen, ob sie diese Clausulam passiern, oder wie sie es limitiern lassen, weilen mir und denen mir zugeordneten Rätthen die Gelegenheit angedeuter Güter unbewust.

In denen Contributionspuncten oder Artiel hett ich der Hof- und hungerischen Kamer Gutachten nach, die Sach gern dahin gebracht, dass diejenigen, so zur neuen Rectification domorum adhibiert werden, ein absonderliches Juramentum zu laisten schuldig sein sollten, dass sie ohne allen Verdacht sine fraude et dolo handeln, formulam iuramenti et instructionis von der hungerischen Camer nemen, und dass die Perceptores noviter electi, so wohl auch die vorigen ihre Rationes in Gegenwert deren so Ew. K. Mtät darzu verordnen wurden, gethan hätten; sie haben sich aber davon gleichsfalls entschuldiget, fürgeben, dass solches wider alt Herkomen, auch nit wohl möglichen, dass die Perceptores einiche Gefahr hierinen gebrauchen künnten; demnach ihnen die Regesta domorum

¹⁾ T. i. a cs. tanácsosok.

ordentlich zugestellt wurden, welchem gemäss sie ihre Rationes föhreten, und weil es ihr der Ständ eigne Contribution und Gelt, haben sie gebeten, Ew. Mtät wollten einiches Müssvertrauen diesorts in ihre Personen mit setzen; als dieselben nicht zusehen künnten dass mit ihren Contributionen gefährlichen umgangen werden sollt.

Ebenmässig haben sie auch bei dem gleich darauf folgenden Artiki: statutum praeterea est, mit einwilligen wöllen, dass die fertigen Restanten anderst wohin dann ad manus perceptorum und ad conductionem militis praesentis anni gericht, oder geben werden, und wiewohlen sie auch hierumben solche Restanten, durch ein Clausel ad alias etiam regni necessitates anzulegen vermeint, ist doch endlichen auf mein Replacieren, auch diese Clausel von ihnen aberhalten und ausgelassen worden.

Die Supremi Capitanei Hungari über das hungerische Kriegsvolk in Unterhungern bleiben wie zuvor, weil es keine Ursachen vorhanden, warumben mit denselben ainige Veränderung fürzumemen, in Oberhungern aber haben sie Valentinum Hommonaj allein fürgeschlagen; demnach aber vor ainem Jahr Ew. K. Mtät dieses Obristen in Oberhungern Stell ihrem gnädigsten Gefallen nach zu ersetzen, frei heimgestellt worden, also bin ich und die Rätthe stark darauf gangen, es bei solchem fertigen Schluss zu lassen und dass sonsten Ew. K. Mtät billichen hoch zu empfinden, da sie dies Jahr ein anders statuiren und hierdurch gleichsamb ein Misstrauen in dieselben setzen wollten, welches Ew. K. Mtät bei deren den Ständen selbst wohlbewusten und von ihnen berümbten väterlichen fürsorg, im wenigsten verschuldt hätten; ihnen auch vielen zu verstehen geben, weil es der Homonnaj bei Ew. K. Mtät noch unausgesöhnet, dass es bei Ew. Mtät allerlei Verdacht erregen dörfte, warumben sie so stark auf sein Person giengen und sein Sach hierdurch wohl in einen bösen Stand gerathen. Darauf sie endlich auch dissfals gewichen, und Ew. K. Mtät wiederumben haimgestellt, ihn den Homonnaj oder einen andern in Hungaria possessionatum, welcher Ew. Mtät gefellig, zu nehmen. Das Wörtl possessionatum haben sie derowegen hinzue gesetzt, weil es von solchem geworbenen Kriegs-

volk allerley Ungelegenhaiten im Land denen Nobilibus und andern erfolgen, darmit sie ihre Sprüch bei denen in Hungaria possessionatis soviel besser zu ersuchen und zu bekommen haben.

Was von denen turbatoribus und detentoribus subsidiorum, item denen dedititiis colonis, de Slavonia, de iis qui non expleto anno servitia deserunt seque maioris lucri gratia ad exteros conferunt; item denen so vergangene Jahr ihr Kriegsgelübde nit geleist, noch militem geschickt und andere dergleichen excessus begangen, gemelt wird, weillen in solchen Puncten allen die ferntige und voriger Jahren Constitutiones in allem renoviert worden, und zwar in dieser Generalität alle in der Proposition specificierte excessus begriffen, und unter dieser Generalität nichts eximiert zu finden, Ew. K. Mtät auch über das haimbgestellt wird, die so in ihren Kriegsdiensten delinquieren, item Versprechen gemäss straffen zu lassen: hab ich darwieder kaine sondere Bedenken mit haben können, und dieselbigen also in Namen Ew. K. Mtät acceptiert und angenommenen.

Wie auch nit weniger den Articl de stipendio militari, darinnen sich die Ständ auf den zwainzigsten Articl anno etc. sechs und neunzig referieren und dann de insurrectione generali et particulari, dabei sie dem neunten Articl verschieuen Jahrs allerdings inhaerieren, dem Schluss gemäss hinein setzen lassen und haben sich wohl die Ständ bei jetzt vermelten Articl Insurrectionis stark bemühet, den Anhang welcher in ihrer ersten Landtags-Antwort darzu gesetzt worden, zu erhalten; weillen aber derselbig abermalen ein Klag wider Ew. K. Mtät Kriegsvolk gewesen und ein Ansehen gehabt, als wann sie sich zum Fall der nit folgenden Insurrection darmit entschuldigen wolten, ist in gleichsfalls ausgelassen worden.

Der gratuitorum laborum halben, ist bei ihnen nichts anders, als was fernten bewilligt, üben allen angewandten Fleiss zu erlangen gewesen, darbei sie abermalen ihre Gravamina wider das Kriegsvolk eingesetzt, doch zu Verhietung allerhand Offension die Germanos, davon sie auch in der ersten Landtags-Antwort neben andern Meldung gethan, davon expungiert und von solchen gratuitis laboribus, die im Articl be-

nente Ort, sonderlichen Owar, derowegen auch viel Zeit vergebens mit ihnen verzehrt worden, keineswegs auslassen völlen. Dieweillen aber in Übergebung des Schluss sich befunden, dass noch über den mündlichen mit ihnen getroffenen Schluss, die Schlösser oder Güter Simegh und Zegligeth hinzugesetzt, stehet dieser Puncten bei Ew. K. Mtät Resolution.

Den Articl De restantiis gratuitorum laborum nec non aliorum publicorum subsidiorum, darunten sich die Ständ auf die fertigen Constitutiones referirn, haben sie die Ständ durchaus nit corrigiern, noch den Punct, »quod a poena tripli vice comites merito absolvantur« nit auslassen wöllen; dieweillen aber die Rätth auf die vorigen Constitutionen so hoch getrungen, die leichtlichen nit zu immutiern oder zu verändern, also ist es bei solchen alten Constitutionen nochmallen verblieben und anstatt der absolutio a poena tripli hinzugesetzt worden, dass diejenigen Vice comites in acht genomben werden sollen, welche rechtmässige Ursachen haben, warumben sie die Restanten an ainen oder andern Ort nit abfordern nud einbringen können.

Warumben sie auch weder mit den Profiant noch auch mit den Fuhren. Wägen und Zügen diess Jahr nit gefolgen können, das haben Ew. K. Mtät bei jedlichen Articl absonderlich annectiert zu befinden; in welchen beiden Puncten ich so wenig als die darzu verordnete Rätthe an ihren Fleiss gleichfals nichts erwinden lassen. Ainmahlen so lamentiern sie zum högsten, dass ihnen das Kriegsvolk nit allein was sie von Wein, Traid, Habern, Viech und andrem gehabt, alles wegnumben, sondern dass gemeltes Kriegsvolk noch dato selbst Habern und Getraid öffentlichen fail hab und verkaufe.

Dieweillen dann in diesen Zwaien Articl, daran zwar der Kriegsexpedition allermeist gelegen, auf dieses Königreich dieses Jahr, ohne allein was man etwan im Fall der Noth mit Gewalt haben wird können, sich nit zu verlassen, werden also Ew. K. Mtät in andern ihren Königreichen und Landen, die weitere Fursorg und Provision zu thun haben.

Was die Articulos de evectioe frumenti, de-reparatioibus viarum et pontium, de liberis Haidonibus et militibus

vagabundis anlangt, weilen es hierinnen bei dem fertigen Landtags-Beschluss verbleibt, hat es seinen Weg.

Allein ist auf der Zipserischen Kammer Andeuten ein Artiel in die Proposition komen, dass kainen mit verstattet werden sollt, seine Diener, Knecht und Handwerker, item auch die Paurn, denen die Edlleutt terras arabiles aufgeben, a salutione Decimarum zu eximiern, dass auch die Wallachen und Rätzen ebenmässig Zehent reichen und geben sollen.

Soviel nun den ersten Puncten betrifft, ist gleichwohl ein Statutum von den Ständen generaliter quomodo et a quibus decimae exigi debeant gemacht worden, darinnen sich dieselben auf vorige Artiel referiern, deren Generalität sich der geistliche und Praelatenstand zum höchsten beschwärt befunden, und contradiciert gehabt und derowegen auch ein absonderliches Anbringen, wie Ew. K. Mtät hiebei zu sehen ¹⁾ übergeben; weilen ich dann verstanden, dass die Geistlichen viel lieber sehen wollten, dieser Punct würde ausgelassen, als dergestalt in die Conclusion eingebracht, welcher der Ständ auch eingezognen Bericht nach gegeneinander fast unwillig gemacht, ist er allen Theilen zum besten uneingesetzter verblieben. Desgleichen, so wird ich bericht, dass gedachte Wallachen und Rätzen ein gar verarmtes Volk, welches sich allein von Käss und Milich erhalten thut, und sonst kein grosses Einkommen haben, die sich besorglichen wan man ihnen viel aufschlagen sollte, sich an die Poläcken oder Türken hängen möchten: dannenhero auch derselben halb nach der Zeit solcher Artiel ausgelassen worden.

Ich hab gleichwohl vermeint, die Ständ wurden sich, aus denen in meiner Replic angezognen Ursachen, die Artiel ihrer absonderlichen Commun- und Particular quaerelen ausgelassen und sich dahin selbst gewisen haben, dass sie es gesambt oder absonderlichen besser Ew. K. Mtät fürbringen hätten können, darmit dies Werk des Landtags in terminis der Proposition verblieben wäre; ich hab aber auch in diesem nichts erhalten können, weiln sie in ihren gravaminibus gehört zu werden praetendiert, dies auch anderst nit, dann supplicando modo begehrt und dannoch ihrem selbst eignem

¹⁾ Ez nincs meg.

Andenten nach bei Ew. K. Mtät beruehet, wessen Sie ¹⁾ sich in einem und anderm gegen ihnen den Ständen gesambt oder absonderlichen gnädigist erklären, und sie beschaiden lassen wollen und haben gleichwohl Ew. K. Mtät etliche eingelegte Supplicationes hiebei zu empfangen; die andren aber hab ich dem bisher erhaltenen Gebrauch nach jedliche an sein gehörige Ort umb Bericht und Gutachten remittiert, von dannen sie unzweiffichen hernach Ew. K. Mtät gleichfalls übersendet werden.

Des Nicolai Seginej, welcher im verschieen 1601. Jahr umb etzliche seine begangene Excessus neben andern in die Articl als ein Oppressor nobilitatis et subditorum einkommen, wirdet gleichwohl auch mit einer absonderlichen Constitution in dieser Conclusion gedacht, ob ich wohl vermeint, die Ständ solten auch derowegen absonderlichen bei Ew. K. Mtät fürkommen, weillen der vermelte im sechzehnhundert und ersten Jahr statuierte Articl albereit von Ew. K. Mtät ratificiert und ausser Ew. K. Mtät Vorwissen dergleichen von den Ständen verwilligte Absolution nur zuzugeben nit gebühren wolten, und dass sie zum wenigsten auch diesen Articl an E. K. Mtät supplicando gelangen liessen; sein sie doch von ihrer Mainung nit zu bringen gewest, letztlichen aber sich vernehmen lassen, dass einen als dann andern Weg die Sach bei Ew. K. Mtät Resolution stünde, wessen sie sich hierüber resolviern würden, mit weiterm Fürgeben, dass wie auf ihren Schluss der Segnei in die 1601. jährige Articulos komen, also auch hätten sie denselben auf sein Supplicieren und Entschuldigung ratione absolutionis mit gewissen Conditionen, in die heurige Constitutiones wieder einverleibt.

Die Gräniz-Commission, dass sie mit denen benachbarten Ländern fürgenomben werde, ist an ihm selbst ein grosse Nothdurft und allen Ländern zum besten; weillen sie dann ihres Thails es allerdings bei ihren vor einem Jahr benannten Commissarien verbleiben lassen und Ew. K. Mtät selbst heimbstellen und bitten in Mangl derselben andere zu substituieren, werden Ew. K. Mtät hierüber ihnen gnädigist zu

---

¹⁾ T. i. a király.

willfahren und bei gemelten benachbarten Ländern die Fortstellung solcher Gräniz Commission gleichsfalls anzubefehlen wissen.

Schliesslichen soviel die loca depositionum, davon die Ständ gleichsfalls einen absonderlichen Articl gesetzt, anlangt, befünden die freie Stätt diesen Articl gestellter massen ihren Freiheiten und denen alten Constitutionibus zuwider, als welcher indifferenter einen jedlichen die freie Einfuhr und Verkauf der Weinen unter der Raiffen, auch anderer Mercimonien zulässt, dannhero ihre Nuncii inhalt beigelegten Suppliciern ¹⁾ gehorsambist gebeten, sie bei ihren Freiheiten handzuhaben, inmassen sie sich derowegen auf den zween und sübenzigisten Articl, anno etc. drei und sechtzig und den achtzehenten anno etc. neün und sechtzig referiert haben; so aber die andern Ständ diesorts, bei ihrer Mainung verblieben: hab ich bei denselben soviel erhandlen lassen, dass sie gemelte Constitutiones denen es nachgehalten werden soll, auch mit angezogen. Ich trage aber Sorg, es werde auf solche Weis keinen Bestand haben und bede, die neue so wohl die alten Articl als Contradictorii neben einander nit leiden können. Derowegen es auch in diesen Puncten bei Ew. K. Mtät genädigsten Resolution stehet, weillen die Stätt peculium coronae, etliche sonst kaine Einkomen, als was ihre Freiheiten sein, haben.

Im übrigen bitten die hungerischen Ständ nochmahlen zum högsten, Ew. K. Mtät geruhen doch sie der noch unabgelankten Regimenten, welche mitten unter ihnen mit högsten Beschwärnussen liegen, zu entledigen und dieselben aintweder abdanken, oder auf die Gräniz und gegen dem Feind anführen, dann sie sonsten auch dasjenige, was sie in ainem und anderm bewilliget, nit praestiern künnten. Welches Alles Ew. K. Mtät zu berichten ich der Nothdurft erachtet, und thue Ew. K. Mtät etc. Geben zu Grätz den 29. Martii Anno 1603 etc.

Eurer K. M.

unterthänigster und gehorsamister Sohn
und Vetter.

Maximilian Ernest.

---

¹⁾ L. a szab. kir. városok második folyamodását a főherczeghez márcz. 22—26. közt.

Postscripta: Gnedigister, freundlicher geliebter Herr und Vetter. Aus eben eingeführter Relation haben Ew. K. Mtät die Beschaffenheit des heurigen hungerischen Landtags-Schluss über einen und den anderen Artikel mit gebührender Ausführung gnedigist vernumben. Obwohl nun an unterschiedlichen Orten etliche Puncten zu Ew. K. Mtät Resorlution gestellt worden, welche gleichwohl etliche Bedenken auf sich getragen: so befinde ich doch sambt Ew. K. Mtät mir zu geordneten Rätthen in weiterm Nachdenken und gehabter Berathschlagung auf dissmalen nit für rathsamb, dass, ausser des Artikels die Depositionum loca oder die Niederlagstett betreffend — welcher seiner Contrarietet halben billicher gar auszulassen und die hungerischen Rätth darüber der Ursachen zu berichten wären — sunsten einiche Veränderung in dem bereit übergebenen Schluss fürgenumben werde. Erstlichen, dass die vermelten Puncten in der Hauptsachen so grosses praeiudicium nit abgeben; im andern, dass man sich zu erindern, wann allein in etlichen wenigen Worten bei vorigen Landtags-schlüssen Aenderung fürgeloffen, wie hoch die Stend hierauf ihr Bewilligung difficultiert; welches anjetzo gleichfalls ein Ursachen abgeben dörfte, zu künftigen Landtügen Ew. K. Mtät Plenipotenz umb soviel weniger deferiren, derselben kayserliche und königliche praesentiam aber dagegen umb soviel mehr zu urgiren; weilen sie sonderlichen zum Anfang dieses Landtagsbeschluss so stark darauf getrungen, sie auch bisher anders nit dafür gehalten, als dass solcher ihr Schluss auf die Plenipotenz unverändert verbleiben soll und auf dieselb in künftig nicht eingehen würden. Des mich dahin bewegt dass ich für ein sondere Notturft gehalten, in diesem meinem Postscripto Ew. K. Mtät mein und der mir zugeordneten Rätth Gutachten hiebei anzuhengen; danebens aber zu bitten, weillen ich die Ständ vertröst, die Sach bei Ew. K. Mtät dahin zu recommendiren, damit die Confirmation über diesen ihren Schluss bald erfolge: Eur. K. Mtät wöllen dieselb genedigst befördern lassen; wie dann ausser dessen rectificatio oder connumeratio portarum et domorum nicht fürgenomben, noch die Anschmittsgefall angeschlagen oder eingebracht, viel weniger die gebürlich Anzahl Volks davon ge-

worben und zu rechter Zeit in das Feld gestellt werden und also durch verzügige Publicierung des Landtagsschluss gemeinem Wesen zu Schaden grosse Ungelegenheit erfolgen künt. Doch stehet solches alles zu Ew. K. Mtät allergnedigsten Gefallen, deroselben ich mich nochmalen gehorsambist und vetterlichen empfelchen thue. Datum Gráz ut in literis. Eurer kays. Majestät

unterthenigister und gehorsamister Sohn und Vetter
Maximilian Ernest.

Külczim : Der Römischen kayserlichen stb. Majestät stb.

(Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.)

XLIII.

1603. ápril 7.

A prágai udv. kamara véleményes jelentése a titkos tanácsosokhoz, a pozsonyi országgyűlési végzések miként való átalakításáról és megerősítéséről.

Die kaiserliche anweesunde Hofcammer hat beiliegunden hungerischen Landtagsschluss ersehen und ihr Guetachten von Punct zu Punct wie volgt darinne eröffnen sollen.

Als was belangt dass sie, die Stende, wohl zufrieden, dass J. F. D. Erzherzog Maximilian Ernst den Landtag gehalten, dass es damit seinen gueten Weg habe, weil der Landtag bereit geschlossen.

Das sie aber clagen und ihrer Hülfe geringe Ertragung der Verwistung so von Freund und Feinden beschehen, zumessen, darbei viellerlai Gwaltthätigkaiten erzellen und soliches in den Schluss gebracht, do vermaint die Hofcammer es möchte solicher Punct gar ausgelassen werden.

Zu dem heurigen Veldzueg bewilligen sie die ferntige Hülff von jedem Haus und Inwohner zweene Thaller daran der Herr wegen des gemainen Aufbotts den halben Taller zalen und alle die so in ferntigem Landtag benennt, darinn gezogen werden solten; diese ihre Bewilligung möchte, der Hofcamer Erachtens, weil sie je auf ain höhers nit zu bringen

gwest, angenomben und die Confirmation darnach gerichtet werden.

Die Terminen die Hülf auf bald konftig Pffingsten und dann St. Jacobi zu erlegen, wahren guet und nit zu weit hienaus gesetzt, wie auch dass sie die Einnember und ihre Besoldung darbei benennet.

In gleichem, dass die alten Raitungen alsbald aufgenomben werden solten und das sie soliches den darbei benannten Personnen aufgetragen, wie dann die anwesend der hinterlassenen Hofcammer zueschreiben will, dass sie soliches an gehörigen Orthen mahnen und gleich darzue ain sondere Person halten solte.

Zu Obristen uber das Kriegsvolk so man aus solichem Anschlag unterhalten soll, lassen sie in Unterungern die Craisobristen bleiben, Oberhungern aber machen sie den Valentin Homonay nambhaft oder ainen anderen in Hungern angesessenen, welichen I. Mtät darzue fuernemben wuerden. So aber dieser Homonay wie man waiss durch I. Mtät etc. für Recht citirt und noch nit ausgesönnet, so siche die Hofcammer nit, wie er dieses Kriegsvolks, bis er der Anklag erlasen, Hautb sein künne, gleichwohl er sich erbotten gegen Aufhebung des Rechtens ainhundert und funfzig zu Ross, ainhundert und funfzig zu Fuess sechs Monnat im Veld zu unterhalten, funftausend Thaller in Traid und Wein zur Profiant und seines Vattern Kriegverdienen vierzehen tausent Gulden I. Mtät zu geben. Darüeber sich I. Mtät resolviert, do er zwaihundert zu Ross und zwaihundert zu Fuess, doch guetes geüebtes Kriegsvolks die sechs Monnat underhielte acht tausent Taller in Traid, Habern und Wein doch in leidlichem Werth lieferte, auch die vierzehen tausent Gulden seines Vattern aignes Verdienen wehre, oder er, was daran abgienge in paarem Geld erstattete, dass I. Mtät das Recht aufheben lassen und die Absolutorias darüeber fertigen wollte. Do er nun soliches eingehen und laisten wüerdet, so möchte er obrister bleiben; wo nit, khünte an seine Stelle ain anderer fürgenomben werden und währe dits Orts I. Mtät Confirmation solange zu suspendiren bis er sich was er thun wolte, erklärt hette.

Was wegen der, so ihre Gebüer ferten ¹⁾ mit geraicht, oder heuer raichen würden, weegen der gehuldigten Underthonnen von Windischland, deren so frembde Dienst suechen, vorige Jahr ihr Kriegsvolk nit geschickt und der Kriegsleut Sold gesetzt und geschlossen, das seie guet, weil die Constitutiones lauter.

Dessgleichen was wegen des General- und Particular Aufbotts gemeldet wüerdet.

Die Pauhülff bewilligen sie wie ferten, doch bitten sie umb Abstellung damit die Underthonnen nit an alle Orth und der Hauptleute Gefallen nach gebraucht, auch solang und bis sie wol gar sterben, aufgehaltten werden, das nun die Hofcammer auch billicht, dass sie aber melden, dass die Robaten die Stedte Soll, Briss und Karpen auch Hungerisch Altenburg laisten sollen, do hellet die Hofcammer darfür, weil oberbüerte Stette ihre sondere Freihaiten wie die Perkstette und allererst die Confirmation derselben erlangt haben, Altenburg auch I. Mtät aigen und zu Osterreich derzeit gewiedmet ist, auch ohne das mit den An- Durch- und Abzüegen ein ganzes Jahr viel Anstoss und Überdruss hat, es möchten soliche Wort ausgestrichen und gaar hinweg gethan werden. Doch wähen die Restanten der vorigen Pauhuelfen nochmalen alles Vleisses, wie sie andeüiten, einzubringen.

Dass sie sich von der Profiant-hülff so gar entschuldigen, seie wohl beschwärllich, weil man die haben muess und bei manglender Verlag anderswoher darzue nit sowohl gevolgen kann. Doch weil woll zu erachten, dass das unabgedankte und iber Winther unterhaltene Khriegsvolk viell aufgezöhrt haben und bei den maisten dergleichen nit verhanden sein wüerdet; so muess man sehen wie man sich sonsten betragen muge.

Die Arthollerei und Profiantfuehren schlagen sie wegen der Kriegsleut Verwüestung ab, derowegen man nur die Stette wie gebrechlich sich darzue gefasst zue machen vermöhen und sonsten sehen mues, wie man darzue gelangen und komben müege.

Was sie wegen der Traidausfuehr, Machung der Weege

¹⁾ a. m. a maltban, tavalý.

und der freien Hayduggen geschlossen, weil sie die fertigen Artiel destwegen dardurch vernewern, darmit habe es seinen gewiesenen Weeg.

Wegen der Zehentbestand für I. Mtät hat man gleichwohl auch in dem Fuertrag die Notturft eingebracht und währe guet gewesen, dass sie die Stende darauf was geschlossen hetten. So aber sie dergleichen ausgelassen, so wierdet zu verrern gefallen gestelt ob man es darbei auch verbleiben oder in der Confirmation was darvon melden wolle. ¹⁾

Indem sie clagen dass auf ungleiches Angeben von I. Mtät und F. D. befohlen werde vor dem Locumtenente, Camern und Commissarien zu erscheinen und ihre Freiheiten fürzulegen, auch umb Abstellung; dann dem hungerischen Raths Collegio und der Canzlei ire Autoritet und Freiheit wieder zuegeben, auch die Hungern zu Kriegsämthern zu befuerderen bitten, do vermaint die Hoffcammer es möchte dieses damit es nit I. Mtät etwa praeiudicare, aus der Confirmation gelassen werden, wie dann die Hoffcamer sich nit zuerindern dass sie dergleichen Clag verursacht habe. ²⁾

Was sie die Stände weegen der Doboischen Befreundten anziehen, da waiss die Hofcamer nit anders dann dass des jenenigen so dits fals mit Einziehung der Güeter und begerter

---

¹⁾ *Ehhez a ponthoz Himmelreich magy. kir. titkár egy külön lapon a következőket irta*: Dass wegen der Zehent jetzt nichts geschlossen worden, ist vielleicht den Geistlichen zue Gefallen geschehen, aber es sein genuessame Artikl derwegen vorhanden, deren man sich gebrauchen mag und waiss nie, dass man etwas geandet oder etwas schriftlich einbracht, was im Schluess nit einkhomen; aber Articulos corrigiert, darzu gethan oder gar ausgelassen, ist wol breuchig.

²⁾ *E ponthoz Himmelreich külön papirra a következőt irta (s a papírszeletet az illető ponthoz ragasztá)*: Das ist ein altes Liedl und hab hierüber ad supplicationem Statuum Herrn Coraduczio gnuessamen Bericht geben. Dann das ist inen zu bewilligen unmöglich, dass sie absolute das hungersch Regiment dirigieren und alle guete Ordnung confundiren sollen. Und ob sies wol verdrissen wird; so möchte dennoch der Hofcamer Guetachten nach, so wol dieser Artikhel als der Doboischen Befreundten, welche ietzt mit der Camer wegen seiner Gueter und Erbschaft zu thun haben, als auch anderer Partheien und des Segniei ausgelassen werden; welches dem Joo ganz zuwider und vermeldt dass wo diss geschieht, man hinfuro der Plenipotenz khain Statt geben werde.

Ersehung der Privilegien beschehen, I. Mtät wol befuegt gewest und so sie für das was I. Mtät an denselben Güetern zuestehet, Geld geben wöllen, können sie dieselben nachmalen behalten oder wider bekhomben und solle diss wie auch das was der Zobor halber in der Palozischen Sachen des Sigmundi Rakoczy, Graven von Serin, Petri Erdeödi und der Chetneki eingebracht in I. Mtät Ratification ausgelassen werden.

Die Gräniz Commission zwischen Hungern, Osterreich, Pohlen, Märhern, Steyer und Schlesien anzueordnen, helt die Hoffcammer für nothwendig und wierdet darauf zuegedenken sein, ob man dieselbe diss Jahr verrichten und dergleichen Unnachbarschaft, wie gekhlagt wüerdet, verhüetten und remediren khünne.

Wegen der Legerstadt khünnte der Artiel zwar darinne verbleiben doch dass darbei gesetzt, dass nit etwa I. Mtät an ihren Dreissigist oder Meutgefellen durch den jeczigen Zuesatz was praeiudicirt werde. ¹⁾

Dess Nicolay Segniey halber möchte der Artiel auch aus der Confirmation gelassen werden, damit es nit das Ansehen habe als wan die Stände ine begnadet hetten oder begnaden khünnten. Do er aber kommen und bei I. Mtät Gnadt suechen wurde, möchte man dieser der Stend Erinnerung ingedenkh sein und ihne darnach beschaiden.

Zum Beschluess khan die Hofcammer ungemeldet nit lassen, wie der von Krenberg so Ihre fürstl. Durchl. Schreiben gestellt und die Presentata oder Producta auf der Stende beide Antworten zaichnet, in denn Numeris und Datis geirret und die erste Antwort für die letzte oder den Schluess eingelegt ²⁾ do doch in den lezten Antwort viel ausgelassen und limitirt so in der ersten hart gesezt und conditionirt worden.

¹⁾ *E ponthoz Himmelreich szintén külön lapra a következőket írta:* Die Edelleut mugen zu irer Notturft in die Stett, da sie etwo wohnen, Wein führen, aber nit ausschenken und das ist dempto educillo. Wegen den Meuth und Dreissigst befindet sich da khein praeiudicium.

²⁾ Krenberg e cseréjéről a márczius 22-diki válasznak és a márczius 26-diki végzéseknék hátirataihoz tett szerkesztői jegyzetben megemlékeztünk.

So aber zu dergleichen gar nit still zu schweigen, weil man leicht die Confirmation darnach richten, die Stände dadurch offendirn. I. Mtät Authoritet verschimpfen, auch der Herrn gehaimben und andere Rathsmüttl dardurch verkhlainern khünnen; als würdet soliche Unachtsambkhait oder Unvleiss neben Verweisung hieraus an die Hofcanczlei zu anten und ir darbei einzubünden sein, ain andermal sunderlich in dergleichen wüchtigen Sachen mehrern und gebürenden Vleiss zu brauchen.

Jedoch diess alles zu I. Mtät genedigisten Gefallen, der Herrn Gehaimben vernern Bedenken gestellt mit aller gehorsamister und dienstlicher Pitte, die Fertigung der Confirmation befüerderen zu lassen, damit man die Publication dessen desto füerderlicher haben khünne.

Actum Prag den siebenden Aprilis Anno
im sechzehnhundertesten und dritten.

Hätirat: Denen kaiserlichen herrn gehaimben Räthen zu ubergeben.

(Fred. a bécsi udv. kam. ltárban.)

XLIV.

1603. ápril 8.

Rudolf király köszönő levele Miksa Ernő főherczeghez, a pozsonyi országgyűlésen kifejtett buzgóságáért.

Rudolff etc.

Durchleuchtiger hochgeborner freuntlicher gliebter Vetter Sohn und Fürst. Wir haben aus unterschidlichen einkommenen Relationen vernomen, mit was Eyfer und Dexterität sich eur Lieb umb den Hungerischen Landtag angenommen und wie gelücklich sy denselben zu guetem End gebracht.

Wan uns dan solliches zu sonderem annemlichen Gefallen geraicht, als sagen wir eur Lieb destweg freuntlichen Dank und wollen unsere vetterliche Affection gegen derselben bey firfallunden Occasionen und Glegenhaiten weiter er-

zaigen, dero wir mit Freundschaft und allem Gueten jederzeit ganz wol zugethan sein. Datum, Prag den 8. Aprilis 1603.

8. Aprilis anno 1603.

Az irat élén: Dankbrief an Erzherzog Maximilian Ernsten pro-
verrichten Hungrischen Landtag.

(Fogalm. a bécsi udv. és áll. Itárban.)

XLV.

1603. ápril közepéről.

*A szab. kir. városok folyamodása a királyhoz, az országgyű-
lési végzemények azon czikke ellen, mely a mondott városokba
bárkinek szabad bor- és árúbevitt enged.*

In tergo: Humilima supplicatio civitatum liberarum ac
regiarum Hungariae.

Sacratissima Romanorum Imperatoria ac Germaniae,
Hungariae, Bohemiae etc. regia Maiestas, domine, domine
nobis semper clementissime.

Ex articulis statuum et ordinum regni Hungariae in
dieta anni praesentis Posonii celebrata conscriptis et serenis-
simo principi ac domino domino Maximiliano Ernesto, archi-
duci Austriae et Domino nostro clementissimo praesentatis
intelliget Sac. C. Rque M^{tas} V^{ra} articulum quendam inser-
tum esse ut nemo quaesturam exercens prohibeatur et exclu-
datur ex depositionum locis, hoc est civitatibus liberis, quomi-
nus liberum sit illi vina aliaque mercimonia libere collocare
aut deponere et pro commoditate divendere dempto educillo.
Quia vero articulus hic manifeste repugnat privilegiis et liber-
tatibus civitatum liberarum nec non antiquis constitutionibus
regni praesertim decreto anni 1563. art. 62. item decreto anni
1569. art. 18., in instanti non tantum coram statibus et ordi-
nibus solenni cum protestatione eidem contradiximus, sed
etiam suae serenitati, quanta incommoda ex hoc articulo no-
viter concluso civitatibus liberis emersura essent, supplicando
exposuimus, quemadmodum ex adiunctis paribus sub litera
A. ¹⁾ S. Caesarea regiaque M^{tas} V. fusius clementissime co-

¹⁾ Ez a sz. k. városok követeinek a főherceghez benyújtott első
kérvénye. L. XXXV. sz. a.

gnosceret. Ad quam humilimam nostram querelam et supplicationem S. Stas praehabito maturo consilio in replica, statibus et ordinibus die 25. Martii publicata articulum praemissum civitatum privilegiis et regni constitutionibus praeiudicantem intermittendum et quoad loca depositionum, annorum superiorum constitutiones super privilegiis, libertatibus et consuetudinibus liberarum civitatum fundatas repetendas esse, gratiosissime statuit. Cui resolutioni, sicut et constitutionibus antiquis iuxta tenorem privilegiorum nostrorum nos accommodare parati semper fuimus. Quin etiam ut in iisdem illibate secundum privilegia nostra etiam deinceps conservemur, humilime supplicamus. Generalitas vero ista, quam ex vocabulo »depositionis« evincere velle videntur, quid aliud est quam mera confusio, et libertatum liberarum civitatum everasio? Ac non tantum a constitutionibus antiquis, quae ad extraneos qui ex vicinis provinciis in hoc regnum accedunt et non ad indigenas huius regni depositionum loca extendunt, sed etiam uti praemissum est, a privilegiorum contentis, super hac re civitatibus concessis, plane dissonat, sicut id probare, haud est difficile.

Speraveramus equidem status et ordines reliquos, in hac suae Stis resolutione aequissima acquieturos, neque aliquid novi quam quod ius privilegiorum super depositionum locis continet, quaesituros: sed post multas disputationes articulus ille novus nihilominus totus insertus; et appendix tantum illi copulative addita est: Ut serventur articuli 62. anni 1563. et 18. anni 1569., quorum prior vinum induci in civitates etiam nobilibus profugis in ipsis civitatibus habitantibus, non aliter concedit, quam ad proprium ipsorum et familiae usum: quod tamen iuxta antiquas libertates non in omnibus civitatibus admittitur, ubi nempe in territorio ipsius civitatis sufficientia vina proveniunt, neque aliena inducere licitum est. Posterior vero sicut et alii similes articuli depositionum loca restringunt ad uniuscuiusque loci consuetudinem et privilegium et generalitatem illam excludunt. Proinde huic contrarietati et inde subsequituris maximis incommodis et confusio-nibus in ipsis civitatibus iterum sollemniter contradiximus, sicut id ipsum ex adiunctis testimonialibus domini propala-

tini (sub litera B.)¹⁾ apparet, ac insuper denuo suae Stis per supplicem libellum²⁾ (sub litera C.) auxilium imploravimus. Quae de hoc negotio S^m C^m Regiamque M^m Vestram informaturam sese clementer obtulit.

Quapropter cum singulae civitates secundum sua privilegia et hactenus illibate observatas consuetudines loca depositionum observare non supertugiant: generalitas vero ista nova et contrarietas multas inconvenientias, damna, libertatumque et antiquarum consuetudinum imo civium oppressio- nem secum trahat: Sacae C. Regiaeque M^{ti} V^{rae} humilime supplicamus, dignetur patrocini- um civitatum suarum, quae peculium coronae sunt, clementissime suscipere, contrarieta- tem istam tollere, et negotium hoc sublato hoc novo nimis obscuro et generali articulo ad veteres constitutiones reducere i. e. ut loca depositionum iuxta veteres constitutiones et singulo- rum locorum privilegia et consuetudines observentur, neque civitates, quae tam diuturni belli expensis ad extremum ex- haustae sunt, ullatenus indebite molestentur et opprimantur. Id quod subiectissimis precibus ad Deum pro diuturna incol- mitate M^{tis} V^{rae} Sae felicique ex hoste immanissimo victoria et conservatione inclitae domus Austriacae perpetuo prome- reri humilime contendemus. Nos in clementiam eiusdem pro optatissima resolutione subiectissime commendantes.

Sae C. Regiaeque M^{tis} V^{rae}

Fideles et subiectissimae regni Hungariae
liberae et regiae civitates.

In tergo: (a prágai udv. kamara hátíratos véleménye): 24. Apri- lis 1603. Denen Herrn geheimen Ráthen von der Hofkammer neben den ungerischen Abgesanten angebrachten Beschwer zu übergeben, und weil die Stádt I. M. Kamerguet sein, invermelt eingebrachte Landtagsartikl der Stádt Privilegien nit allein zuwider, sondern dem ganzen bürgerli- chen und Stadtwesen verderblich und wie es ihme gleichsieht, von den Ungern allein dahin angesehen ist. die Teutschen damit zu vertreiben, welches sie noch sider Kaiser Ferdinanden und Maximillian Zeiten auf allerlei Weeg sonderlich zu Presspurg versucht, inmassen auch neulich mit Obstrickung der Stótt Taberna-recht beschehen wóllen; so vermant die Hofkammer, dieser Articl mechte auf weitere Beradschlagung mit der ungarischen Ráthen und denen Camern verschoben und in den Landtags-

¹⁾ L. a XLI. számú íratot.

²⁾ Ez a XXXVIII. számú írat lesz.

articln darauf gericht werden, denn bedenklich ist, dass die Stend gleich für sich selbst under einen Landtagsversammlung etwas constituieren sollen, so dem König in seinem Kamergut prejudicirlich ist, dergestalt sie wol alle des Königs Gutthaten aufheben oder limitiren werden wollen. Doch alles in der herrn geheimen mehr vernünftigen Bedenken. 24. Aprilis 1603.

(Eredetije a béssi udv. kam. ltárban.)

XLVI.

1603. april 15. ¹⁾

A magyar országgyűlés küldöttsége által, az ország sérelmei ügyében, a királyhoz Prágában benyújtott folyamodvány. ²⁾

A tergo: Humillima supplicatio legatorum statuum et ordinum regni Ungariae.

Sacratissima C. atque R. Majestas domine nobis clementissime.

Status et ordines regni Ungariae M^{tis} V. Sacr. fideles et humillimi subditi, imprimis fidelia et constantia eorum servitia M^{ti} V. S. humillime offerunt, ac precantur ex animo, ut V. M^{tas} ad quamplurimos annos gubernacula omnium suorum regnorum atque provinciarum feliciter teneat, fines eorum cumulatim prosperitatibus et felicibus eventibus augeat, promoveat atque dilatet, deque suis hostibus universis, laudatissimos semper triumphos reportet.

Deinde quia sciunt, experientiaque ipsa edocti sunt, ab eo toto tempore, quo V. M^{tas} divinis auspiciis huius sui regni Ungariae sceptrum et coronam, ipsorum statuum mirabili consensu et applausu est consecuta, maxime vero bello superioribus annis per tyrannum Thurræ subdole et arroganter huic regno moto, nihil eorum per vestram M^{tem} fuisse intermissum, quae ad prudentem atque accuratissimam, necessariamque defensionem tanti momenti regni atque adeo totus christianitatis pertinere visa sunt; quippe quod non haereditariarum tantum provinciarum et regnorum sed et totius S. R. Imperii vires auxiliaque quotannis huc convertit, ac insuper ita per Dei gratiam limites eius protulit, ut paulo post integre illud e manibus tyranni eripere non magno iam labore et studio possit. Pro hoc ergo vestrae M^{tis} tanto tamque lau-

²⁾ Az irat kelet nélküli. V. ő. a rendek márczius 22-dikén kelt s a királyhoz intézett ajánló iratával.

dabili beneficio et vere paterno affectu Vrae Mti status et ordines ingentes et immortales agunt habentque gratias; toto corde desiderantes ut hanc Vrae Mtis pietatem et clementiam demonstratamque in eos beneficentiam Deus O. M. abundantissime remuneret, ipsi vero omnibus occasionibus de ea humiliter promereri vestramque Maiestatem tandem post tot exactos annos coram et videre et ei praesenti gratissima officia praestare possint.

Caeterum quamvis maximopere vellent, si vestram Mtem multis alioquin gravibus curis hoc tempore implicitam et occupatam suis gravaminibus molestare intermittere possent; verum posteaquam neminem habeant in terris aliam praeter Vm Mtem ad quem confugere possint et qui ipsorum miseriis calamitatibusque mederi possit, neque unquam vetitum fuerit subditis suos dominos atque reges in ipsorum necessitatibus interpellare, tunc praesertim quando id ipsorum regum et dominorum singulari mansuetudine, subditorum vero piissima humilitate fieri potuit: ideo confisi in Vrae Mtis erga ipsos paterna clementia, tam etiam ne aliquando taciturnitatis, quod nimirum suimet apud vestram Mm ipsorum nempe dominum et regem obliti essent, accusari possent, quaedam eorum gravamina Vrae Mti brevi stilo per nos, eorum nuntios proponenda censuerunt et certa spe freti, quod V. Mtas non modo audiet illa mansueto, sed et remedia illis adhibebit sufficientia.

Atque imprimis recordari Vram Mtem non dubitant, quam frequenter hactenus, cum per litteras tum etiam per peculiares suos legatos, maxima autem in comitiis publicis supplicarint, ut militis copiarumque et exercituum petulantia atque effrena licentia compesceretur. Quae non modo non est sublata vel diminuta, sed et in dies maiora atque maiora mala pluresque calamitates calamitatibus superadditae sunt. Quod ut V. Mtas unico tantum manifesto argumento videat et cognoscat: eo iam angustiarum et miseriarum res Ungariae devenerunt, ut etiamsi quam maxime status velint, tamen (quod certe plurimum dolent) ex omni eorum substantia praesenti anno vix vel minimam militis manum amplius in campum sistere possint; tacent enim quod hostis saevitia singulis annis

vel occisi vel in servitum tyranni abducti et ad incredibilem paucitatem redacti sunt. At miles *M^{tis} V^{rae}* a quo defendi deberent et quem *V^{ra} M^{tas}* non contra fideles sed contra ipsum hostem propugnandae et defendendae, deliberandaeque patriae gratia in regnum cum sufficienti stipendio expedire solet, quam acerbe et quam misere regnicolas hactenus tractaverit, et modo quoque in dies et horas tractet, exprimi nullo sermone potest. Sive enim superiorem Ungariam quis contempletur, sive danubialem regionem intueatur, videbit et experietur, adeo per hunc christianum militem omnes ubique angulos devastatos et exterminatos spoliatosque esse, ut regnum quod olim inclitum, fertile atque floridum fuerat, id nunc incultum, sterile atque penitus deforme et aridum iudicare quilibet possit. Hic dominatur miles presidarius toto anno et villas domosque, non rusticorum tantum sed et nobilium (quod olim maxime interdictum fuerat) invadit, inter se dividit et pro libitu occupat atque possidet; hic miles auxiliarius e longinquo veniens non modo transit sed et locat sedem et omnia sibi obvia diripit. Hic copiae hibernant, et quod incolae sibi a raptu et a convectione commeatus in castra aestate pro sui liberorumque et familiae sustentatione conservaverant, abliguriunt. Hic turmae et legiones conscribuntur, ac dum conveniunt, omnia dissipant; hic exauctoratur non minima pars exercitus et usque ad pilos indifferenter omnes homines denudat et ad extremam mendicitatem reducit; hic hospes hospitem domo eiicit ac omni suppellectili spoliatur; aut si domi eum patitur, servituti propriae ita subiicit ut mancipi usu potius quam liberum aut servum eum esse putares. Addimus superiorem Ungariam ab aliquot iam annis vix ullum certum ordinarium Germanum aut Ungarum, generalem protectorem habuisse sed nunc huic nunc illi, substitutis, commissam atque adeo vel plane derelictam vel sorti tantum cuidam et fortunae subiectam fuisse, sicque tanto facilius eam periculis subiici potuisse. Accedit his, etiam hodierna die, omnem hunc populum omnesque reliquias huius regni, libidini copiarum et militum *V^{rae} M^{tis}* subiectas esse, ac dum illas spe defensionis incolunt, tot tantisque cladibus afficiunt, ut praeter communem caedem et perpetuam captivitatem, vix maioribus affi-

cere Thurca vel Tartarus posset. Quas non secus atque ipsum immanissimum hostem uterque hominum sexus timet atque fugit. Posset hoc loco Vrae Mti significari, quod licet ii coloni et nobiles, qui adhuc sive amore patriae, sive autem casu quod nempe evadere non potuerunt, in laribus remanserunt, mediocri victu nolentes-volentes hasce copias pro facultatibus eorum sustentent, nihilo tamen minus, quam si prorsus nihil acciperent, in ipsos crudeliter saeviunt, quaelibet rapiunt, urunt villas, domos et templa effringunt, altaria prophanant, honestis mulieribus et virginibus vim inferunt, iumenta abigunt et spolia hostili modo agunt. Verum quia hoc iam dudum Vrae Mti nota esse status non dubitant, tacent ea amplificare praesertim cum maiora sint quam quae explicari possent. Illud vero tacere nolunt, ipsas regni reliquias vix iam quicquam aliud amplius habere, quam tantum ipsa rudera amplissimorum olim oppidorum pagorumque, ac solummodo arces adhuc quasdam et civitates extare; reliquum autem vel penitus deletum iam esse, vel brevi deletum iri; non certe ulla eorum negligentia, vel quod ipsi sibi aut Vrae Mti aliquando vel in minimo deesse voluissent, sed sola et unica militis licentia, ac insatiabili illius ditescendi ac spoliandi libidine. Quorum plerique adeo sese interdum exsaginant et praeda replent ut licet olim pauperes in regnum veniant, postea tamen onusti domum redire possint; vel res direptas in publicis foris et mercatibus divendunt. Quid vero illud quod variis in locis hospes cum familia sua et rebus suis certa pecunia se redimere cogitur? Nonne hoc hostile est? Wallonum praesertim genus quam crudeliter tractet hunc populum, nulla lingua est tam eloquens quae enarrare posset. De quo sufficiat dicere, illud inimicum nostrum esse non defensorem. Cuius loco minoribus sumptibus indigenas vel propinquioris nationis homines conducere, et in campum expedire utique longe utilius esset. Sciunt vero status et ordines non posse fieri, quin militia damnis et incommoditatibus careat; ubi enim bellum, ibi etiam incommoda esse consueverunt. Verumtamen impune omni militi omnia licere, ac hostiliter in nos eum grassari, id certe nimium est, et quidem etiam apud barbaros rarum aut nunquam; maxime etiam ideo, quod certum est Vram Mtem

etiamsi tardiuscule, tamen omnibus suis militibus, gregariis et capitaneis, satisfacere consuevisse. Sed non longiori sermone V. M^{tem} hoc loco molestare, additae sunt huic supplicationi nonnullorum singulariter vero superioris Ungariae comitatuum, particulares supplicationes et memorialia de militis extrema crudelitate quam passim exercent.¹⁾

Non etiam dicunt hoc loco quicquam de confiniorum mala provisione; quo enim in statu illa sint, haud dubie satis superque ex capitaneorum relatione notum esse V^{rae} M^{ti} non ambigunt.

Verum praemissis fidelium V^{rae} M^{tis} calamitatibus accedit illa etiam prior eorum quaerela, de modo consultandi et tractandi negotiorum Ungaricorum, quae V^{rae} M^{ti} iam antea est proposita et cognita. Utitur enim V^{ra} M. in omnibus aliis suis principatibus et regnis, propriis ipsorum principatuum et regnorum cancellariis, consiliis et expeditionibus. Unicum hoc regnum est, quod in plurimas partes scinditur et quod turbata et neglecta cancellaria ac consilium et expeditionem habet. Nam vel omnia in cameris et bellicis aliisque similibus locis consultantur et expediuntur, etiam quae iura et leges regni concernunt, vel parvalia tantum et minutiora quaedam negotia per Ungaros tractari permittuntur. Eodem modo iudicum quoque regni ordinariorum auctoritas, quae olim non minima fuerat, vilescere incipit. Namque vel nulla amplius iudicia celebrantur, vel adeo in officiis eorum coarctantur iudices, ut etiam civitatum ipsarum maior iam ratio haberi conspiciatur, quam ipsorum regni iudicum ordinariorum: quod etiam ex privilegio nuperrime ipsis civitatibus per V^m M^{tem} concesso, satis luculenter constat, ubi mandatorum expeditio eis non obscuris verbis oblata et magistro tavernicorum data esse exprimitur. Caeterum, promotiones etiam indigenarum personarum plane intermittuntur. Ex quo, certe et manifeste sequitur ut pedetentim non modo miles Ungarus, sed et ipsa vetus Ungarici populi laudabilis gubernatio decrescat atque deficiat. Posset vero hic V^{rae} M^{ti} ob oculos poni quam multorum negotia atque iura periclitantur saepe saepius, quod ea per externa consilia tractantur, et quam accidat multis acerbum, quod nonnunquam, etiam pro parvi

¹⁾ Ezek a folyamodások hiányzanak.

momenti negotiis, hinc inde per cameras et consilia cursitare et immensis expensis et laboribus se aggravare debeant. Posset praeterea narrari, quomodo plerique, non auditi ad simplices querelas aliorum, mandata impetrare soleant, et qua ratione consuetudo illa laudabilis *Vrae Mtis* in exquirendis consiliis et votis atque in defectibus bonorum observari solita (quod nimirum non modo extra Pragam sed etiam Pragae supplicationes consiliariis Ungaris antequam expedirentur proponebantur, ac quando aliquem defectum seminis magnatis viri camera praetenderet, mox iudices regni convocabantur et visis privilegiis ac iuribus partium. quod ex aequo et iusto fuerat, pronunciabatur) impedita esse videatur. Possent alia quoque quam plurima similia gravamina in medium adferri; sed haec ex peculiaribus regnicolarum supplicationibus uberius cognosci poterunt.

Quae omnia ut *Vra Mtas* pro innata sua clementia, quantum pro temporis ratione fieri poterit, benigne corrigi et emendari iubere ac modum tractandorum regni negotiorum ad normam veterem reducere dignetur, status et ordines quam humilime supplicant. Maxima vero per viscera et amorem Dei, illud flagitant, dignetur in belligerando alium meliorem modum adinvenire, quam qui hactenus servatus est.

Quid enim iuvat, aut quid prodest regnum hoc devastari et campos tantum et silvas remanere, incolas autem omnes vel inutiles reddi vel ad aliena regna transmigrare atque penes hostem (sicut iam inceptum est) contra has reliquias regni, atque contra vicina regna bellum gerere? Hostis, quo modo, et qua arte exercituet, manifestum est. Id enim in propria ditione neque praedas exercet neque castra metata diu detinet, sed ubi primum Bizantio illisque aliis asiaticis oris egreditur, illico in nostram ditionem excurrit; hinc sibi victum, hinc commeatum parat. propriis autem bonis tam diu parcit donec extrema eum necessitas cogat. Idem faciant etiam nostri, uti primum veniunt, statim in conspectum hostis eant; eius ditionem vastent, illi insidientur, illum mactent, illi damna inferant, non nobis quorum defensionis gratia veniunt. Observatur praeterea ab hoste quod solutis castris, confinia diligenter milite replet, et tantum numerum pro praesidio in eis relinquit, ut

facile omni tempore qualibet necessitate urgente nostris conatibus resistere possit, reliquum exercitum statim dimittit et exauctorat, neque permittit ut diutius frustra per villas discurrat. Quantum credit Vra M^{tas} prodesse potuisse camerae et fisco regio, si insatiabile genus hominum et militum. statim postquam castra soluta fuerunt, dimissum et exauctoratum fuisset? Quantum etiam profuisset reliquiis huius regni, si illi milites, quos solutis castris Vra M^{tas} dimittere noluit, in confinia locati fuissent ac illinc operam navassent? iis vero in visceribus regni collatis, ac misera plebe, per eos ad extremam paupertatem redacta, iam nedum Vrae M^{ti} aut patriae sed ne sibiipsis quidem utiles esse possunt; quod patet ex diminutione contributionis.

Denique quod fidelium Ungarorum, atque adeo harum regni reliquiarum partes concernit; certo sibi persuadeat Vra M^{tas} quod sicut sibi nunquam hactenus defuerunt, sed singulis annis copiosissimo sanguine et larga erogatione omnium suarum substantiarum suum in patriam atque Vram M^{tem} amorem testati sunt, ita deinceps etiam quamdiu vel unicus eorum superstes fuerit, et patria sede pulsus non fuerit, secuti vestigia maiorum suorum, nihil eorum intermittent, quae ipsos concernere videbuntur. Neque vero existimet Vra M^{tas} nimirum esse id quod haec natio durante praesenti bello praestitit; si enim imprimis ordinarias contributiones, tandem vero insurrectiones, nec non labores, item currulia auxilia atque immensas expensas in milites factas (ut interim damna taceantur) quis connumeret, inveniet certe singulis annis multa millia florenorum per Hungaros erogata esse. Quod procul dubio pro eorum possibilitate, hoc etiam anno, eodem modo libentissimo, ardentissimoque animo essent facturi, si per militem eis liceret, ac a iugo et licentia, petulantiaque militari sublevarentur. Quod Vram M^{tem} facturam sibi omnino pollicentur. Clementissimum expectantes responsum.

V. M. Smae

Humilimi et fideles

Capellanus et servitores

Legati statuum

Regni Hungariae.

(Ered. a bécsi udv. és áll. ltárban. Közölve Mon. Hung. Hist. Scriptores: VII. 120. lapon is.)

XLVII.

1603. május 9.

Kir. válasz a magyar országgyűlés küldöttsége által a királynak előadott és írásban is benyújtott sérelmekre, illetőleg folyamodványra.

Sacra caesarea ac regia maiestas, dominus noster clementissimus, benigne acceptis et consideratis iis, quae sibi domini legati statuum et ordinum regni Hungariae cum viva tum scripta oratione exposuerunt, propensae voluntatis inclinatione respondet :

Primo gratam sibi esse officiosam dictorum ordinum gratulationem et prosperorum successuum precationem, optare se vicissim inclito suo Hungariae regno, pro quo tot iam annos depugnat, florentissimum rerum omnium statum, ut firmissimus et quasi aeneus sit reipublicae Christianae contra immanem et impium hostem murus.

Jucundum sibi esse agnosci a statibus et ordinibus, qua sollicitudine, qua vigilantia et cura sacra maiestas sua in id tot iam annis incumbat, ut non solum hostem a regni finibus arceat, sed etiam procul inde reiiciat ac repellat, quaeque diu ille in potestate habuit, recuperet, uti libenter eo quicquid vel ex imperio vel ex aliis regnis ac ditionibus, quicquid apud principes externos colligi virium potuerit, hactenus convertit, ita invicto se deinceps animo convertere paratam esse, ut maiorem charissimo sibi Hungariae regno securitatem paret, cui libenter ipsa coram adsit, nisi hic in imperii ditionumque suarum meditullio maiores opportunitates auxilia necessaria conquenda habeat, quae difficilium, si maiestas sua procul in Hungaria absit, urgeantur.

Quod ad eam querelam attinet, quae de militari insolentia et gravis et frequens est, dolere sibi ex intimis animi sensibus usque adeo nobile hoc regnum, quod prae reliquis olim regnis rerum ubertate ac prosperitate floruerit, in has, quae exponuntur, calamitates devenisse, his aerumnis involutum esse, quibus ut liberetur, omnes sese rationes inituram, ut qui exercitibus et copiis militaribus praefuturi sint, disci-

plinam severius et accuratius servant, peculiare eo sese commissarios, ¹⁾ qui non tantum militum tribunos et praefectos officii moneant sed etiam in ea, quae iam antea incolis illata sint damna, inquirant. Meminisse autem debere status et ordines, ubicunque terrarum bellum geratur, easdem querelas esse, difficulter ita in officio contineri posse diversarum nationum militem, quin exorbitet, quin insolescat, neque id mirum videri debere in externis, cum ipsimet Hungari vel in popularium ac vicinorum, quibus male velint, odium et vindictam etiam alios nonnunquam (quod compertum) asciscant, liberi Heidones contra regni constitutiones, quicquid possint, rapiant, nonnunquam item subditi maiore numero levem aut nullam ob causam milites externos, quod eorum tribuni et praefecti conqueruntur, obruant divisque modis in illos saeviant. Ut vero iis malis remedium adhibeatur, quemadmodum sacra maiestas sua nihil in se desiderari passura sit, cum et liberaliora ab imperio subsidia sperentur, sic vicissim optet, ut status et ordines suos in officio contineant, utque annonam, unde milites arripere occasionem solent, tolerabili ac iusto precio promptius suppeditari curent. Si quae iniuriae graviores speciatim ostensae fuerint, sacram maiestatem suam per commissarios, quod officii sui munus requirat, serio statuturam.

Et quoniam ex superiore etiam Hungaria variae de militari insolentia et de capitum defectu querelae adferuntur, in hoc modo cogitationes versari suas, ut strenuos belli duces et praesidiorum praefectos, a quibus afflicti subditi rectius protegantur, ibidem constituat ac certiore stipendiorum solutione militum licentiam refrænari mandet. Hungariae causa reliquas sacrae maiestatis suae ditones militum transitu incommoda pati gravissima, a quibus neque propria sacrae maiestatis suae dominia libera sint, omnia ad defendendam Hungariam tendere, quae nihil de optimo ac paterno sacrae maiestatis suae dubitare affectu ac sollicitudine possit.

Quod deinde domini legati de negotiorum Hungaricorum consultatione queruntur, [ut]tanquam novo more praeter

¹⁾ Igy, körülbelül e helyett: peculiareque ordinaturam [id est: Suam Majestatem] commissarios qui... stb.

consuetudinem antiquam, expeditiones eorum vel confundantur vel diversis in consiliis extra ordinem disiungantur, respondet sacra maiestas sua, ignorare se, quidnam in veteri stilo aut consultandi modo mutatum sit, si in specie id indicetur, nequaquam se praetermissuram esse, quin desiderio statuum atque ordinum fiat satis. Nihil optare se magis, quam ut regni cancellarius et aliqui ex consiliariis perpetuo in aula sua, qui quaecunque negotia Hungarica curarent et in deliberationem vocarent, praesto adsint. Quibus absentibus non posse se officii regii partes negligere, quin quae ad se perfectantur, expedire iubeat, sed hoc plerumque servari et quidem praecipue in causis iustitiae, ut omnino, priusquam aliquid ab se certi statuatur, consiliariorum Hungaricorum iudicium et opinio exquiratur. Quemadmodum et hoc querelae caput cum illis communicandum, ut si quis forte abusus irreperit, emendetur et consuetus usus redintegretur.

Quod privilegia quaedam nuper civitatibus concessa taxantur, tanquam maior earum quam iudicum ordinariorum, a quibus mandatorum expeditio ad magistrum tavernicorum translata sit, ratio habeatur, dicit sacra maiestas sua, diligenti consultatione rem illam expensam fuisse ita, ut nihil eius temere ab se statutum aut concessum sit. quod in sinistram accipi partem queat.

Denique ut grata fuit sacrae caesareae ac regiae maiestati suae solennis statuum et ordinum regni Hungariae constantis fidei ac devotionis, quam exequi per hanc legationem voluerunt, contestatio, sic perpetuam sese et singularem statibus et ordinibus gratiam et propensissimum affectum quibuscunque in rebus ostensuram, quae dominis legatis quam optime quam benignissime cupit. Datum Pragae 9. Mai anno domini 1603.

XLVIII.

Az 1603-diki pozsonyi országgyűlés törvénykönyve.

Nos Rudolphus secundus dei gratia electus Romanorum imperator semper Augustus, ac Germaniae Hungariae Bohemiae Dalmatiae Croatiae Sclavoniae etc. rex, archidux Austriae, dux Burgundiae, marchio Moraviae, comes Tyrolis et Goritiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod fideles nostri, domini praelati, barones, magnates, nobiles, caeterique Status et Ordines regni nostri Hungariae et partium ei subiectarum in generali eorum congregatione sive conventu per nos eis ad festum beati Matthiae apostoli hoc est ad vigesimum quartum diem proxime elapsi mensis Februarii anno domini praesenti sexingentesimo tertio supra millesimum indicto et in civitate nostra Poseniensi ad mandatum nostrum congregati, exhibuerunt et praesentaverunt nobis medio serenissimi principis Maximiliani Ernesti archiducis Austriae etc. patruelis nostri charissimi, qui videlicet nostra in persona [*absente necessario et etiamnum occupato in generali dieta imperiali Ratisbonensi serenissimo simileter principe Matthia, archiduce Austriae et gubernatore nostro etc.*] ¹⁾ dictae generali congregationi praesedit et praefuit, infrascriptos articulos in eodem conventu communibus ipsorum votis et suffragiis parique et unanimi consensu conclusos; supplicantes Maiestati nostrae humiliter ut omnes et singulos eos articulos omniaque et singula in illis contenta ratos, gratos et accepta habentes nostrumque regium consensum eis praebentes, autoritate nostra regia elementer acceptare, approbare, ratificare et confirmare atque tum nos ipsi observare, quam per alios omnes, quorum interest, observari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum praelatorum, baronum, magnatum et nobilium, ceterorumque Statuum et Ordinum regni

---

¹⁾ Ezen dült betűvel szedett és szögletes zárjelek közt levő közbeszúrás a szentesítés alkalmával kihagyatott. A Corpus jurisban sincs benne.

Hungariae partiumque ei subiectarum in generali eorum congregatione ad festum beati Matthiae Apostoli, sive vigesimo quarto die mensis Februarii proxime praeteriti, anno domini millesimo sexcentesimo tertio indicta et Posonii celebrata conclusi.

Praefatio in qua Status et Ordines regni pro paterna et pia quam de illis gerit cura et sollicitudine Maiestati Suae caesareae maximas gratias demisse agunt, illamque continuari petunt; [*serenissimum archiducem Maximilianum Ernestum etc. pro diaetae praeside admittunt et ut Maiestas sua Caesarea tandem in medium eorum venire dignetur, humilime supplicant.*] ²⁾

Articulus I.

Ea quae sacra caesarea regiaque Maiestas dominus noster clementissimus per serenissimum archiducem Austriae Maximilianum Ernestum dominum itidem nostrum benignum Statibus et Ordinibus huius regni Hungariae peculiari suo scripto sub praesenti diaeta clementer proponi fecit, iidem Status et Ordines regni humilime intellexerunt. Ac imprimis Suae Maiestati pro paterna sua cura, quam hactenus in hoc regnum habuit ac se imposterum quoque habituram significat, quas possunt, habent aguntque gratias, petentes a Sua Maiestate quam humillime, dignetur de sua erga fideles suos veteri clementia et pia sollicitudine nihil remittere; sed quod e re tum eorum tum etiam totius christianitatis fuerit, ultro semper et continuo praestare. Illud vero quod Sua Maiestas de suo patruale serenissimo archiduce Maximiliano Ernesto annectit, ut nimirum praesenti diaetae eiusque tractationi praesit ²⁾ et in propositorum negotiis sese Status et Ordines regni faciles demonstrant: ea in re propter causas per Suam Maiestatem adiectas perlubenter quidem acquiescunt Suae Maiestatis benignae postulationi atque commissioni; verum tamen

¹⁾ A szögletes zárjelek között levő dűlt betűvel szedett sorok a szentesítés alkalmával kimaradtak. A Corpus jurisból is hiányoznak.

²⁾ Ez a mondat a szentesítés előtt keményebben t. i. így hangzott: ut nimirum pro praesentis diaetae tractatione admittatur.

supplicant iterum atque iterum Suae Maiestati, dignetur post tot tandem annos in medium suorum fidelium venire ac praesens malis eorum subvenire. Quibus recte mederi ita posse existimant, si Sua Maiestas ipsamet eorum querelas et gravamina intueri et audire possit.

Status et Ordines regni ad quaedam Maiestatis Suae caesariae obiecta humiliter se excusando respondent.

Articulus II.

Praeterea ubi Sua Maiestas caesarea inter propositionis articulos aliquot in locis non obscure omnem neglectarum rerum et praesertim non exactae contributiones ac oblatis militis non-subministrationis causam in ipsos Status et Ordines reicere videatur, scire Suam Maiestatem non dubitant ipsos iam antea saepesaepius ob oculos Suae Maiestatis posuisse omnem eiusmodi negotiorum culpam non aliam esse, nisi quod singulis annis omnis eorum substantia et conditio diminuitur et ex continua belli mole indies in peiorem statum deveniat, ac post oblata subsidia partim militum insolentia, partim vero hostium excursionibus opprimantur et sic numero quoque domorum connumeratarum destituantur. Et licet haec natio variis calamitatibus sit et antea quoque ab initio fuerit obnoxia; sperant tamen Status et Ordines regni, iam dudum Suae Maiestati bene constare, quamdiu florentiores fuerunt, se semper pro voluntate Suae Maiestatis et pro salute ac permansione patriae nihil, neque de constantia atque fide, neque de substantiarum suarum ultranea subministratione intermisisse, sed omnibus viribus in omnibus occasionibus patrio more vestigia maiorum suorum secutos esse. Quod certe posthac quoque tam libenter quam quod libentissime sunt facturi, pro omni eorum possibilitate quamdiu vixerint et vel unicus eorum superstes fuerit, dummodo benigna etiam eorum ratio habeatur et nimia licentia militari non aggraventur.

Subsidium pro militum intertentione anno praeterito decretum hoc quoque anno per Status regni offertur, in duobus terminis exigendum, deque

exactionis modo et generalibus ac particularibus eiusdem perceptoribus et de ipsorum salario.

Articulus III.

Quod autem concernit eum articulum, de militis in campum expediendi postulatione: vellent quidem Status et ex animo certe cuperent, si non decem tantum hominum millia in campum expedire possent, sed et longe maiorem numerum. Verum iam norit Sua Maiestas, quam extenuatas vires hae regni reliquiae habeant, et quam sit incertum et difficile etiam minima decreta subsidia a colonis exigere. Nihilominus tamen offerunt humillime contributionem anni proxime elapsi nimirum de qualibet domo coloniali atque inquilinari (miserabilibus personis, allodiisque et educillorum locis exceptis) praecedente sine fraude propter combustas et per hostem militesque desolatas ac depraedatas domos more solito fienda rectificatione, singulos centum et quinquaginta denarios, quibus domini terrestres loco generalis insurrectionis quinquaginta denarios superaddent, ita tamen ut pauperiores subditos ditiores sublevent. Haec vero contributio exigatur tam ex magnatum et nobilium omnium etiam eorum quorum bona nunc Ungariae restituta sunt, quam etiam ecclesiasticarum personarum omnium ac Suae etiam Maiestatis secularibus et spiritualibus bonis, nullis exceptis; ac huic subsidio accedat quoque taxae earum personarum omnium, de quibus in praetacti anni proxime elapsi constitutionibus mentio fit, eo plane modo et ordine exigenda, sicut id ibidem significatum est. Cuius quidem subsidii medietas exigetur ad proximum festum sacri Penthecostes, altera autem ad festum beati Jacobi apostoli, per particularem cuiuslibet comitatus perceptorem, qui ipsam exactam pecuniam tribus generalibus perceptoribus assignabunt. Quorum unus pro ultradanubianis partibus dominus Ladislaus Joó nominatur, alter pro cisdanubianis dominus Balthasar Bossany, tertius autem pro superiore Hungaria dominus Georgius Kékedy decernuntur. Hi fero illam ¹⁾ in milites noviter pro campo conducendos erogabunt, ac diligenter cavebunt, ne illa in ullos.

¹⁾ *Értel*: pecuniam.

alios usus, quam tantum ad solutionem campestris militis convertatur, iustam de ea in proximis regni comitiis rationem Statibus redditori. Quorum quidem generalium perceptorum salarium erit in universum, ut anno proxime elapso, exceptis equitibus, ideo quod iustae eis expensae quas facturi sunt, postmodum in dandis rationibus admittentur. Particulares autem perceptores in comitatibus erunt ipsimet vicecomites aut vicecomitibus id oneris assumere nolentibus, quos ipsimet comitatus elegerint, cum eo salario, quod dicatoribus dari consuetum est. Habeant quoque iudices nobilium suum solitum salarium.

De accipienda iam statim a perceptoribus anni praeteriti ratione et quinam executores illarum esse debeant.

Articulus IV.

Statutum praeterea est hoc loco per Status et Ordines regni, ut a dominis perceptoribus generalibus et particularibus anni proxime elapsi nunc statim ratio accipiatur percepti et erogati. Qui si quas restantias apud se habuerint, ad manus perceptorum praesentis anni tradant, qui eas ad conductionem militis praesentis anni convertant. Exactores vero rationum ultradanubiani erunt: reverendissimus dominus Boznensis episcopus cum domino Emerico Megyerÿ; cis Danubium: reverendissimus dominus Vaciensis cum domino Thoma Wyzkelethy; pro superiore Hungaria reverendissimus dominus quinqueecclesiensis cum domino Gregorio Tirnaviensi.

De modo conducendi campestrum militem hungarum et per quos conduci et lustrae statui debeat?

Articulus V.

Praeterea praemissos milites campestres in his inferioribus regni partibus domini supremi regni capitanei hungari, in superiore autem Hungaria magnificus dominus Valentinus Homonnay, si Suae Maiestati caesariae ita videbitur, aut alius in Hungaria possessionatus, quem Sua Maiestas elegerit conducet, qui has copias, quotiescunque Suae Maiestati vel eius generali visum fuerit, ad lustrandum statuent.

De subsidii turbatoribus et detentoribus, colonis dedititiis, de Sclavonia et servitorum desertoribus et aliis praeteriti anni articuli renovati.

Articulus VI.

De turbatoribus autem aut detentoribus huiusmodi subsidii renovatur articulus sextus anni proxime praecedentis. Renovantur quoque articuli ibidem habiti septimus et octavus de dedititiis colonis, necnon de Sclavonia ac de iis qui non expleto anno servitia deserunt seque maioris lucri gratia ad externos conferunt. Contra eos vero qui superioribus annis militem non miserunt, aut alios similes excessus in constitutiones regni admiserunt, utatur Sua Maiestas vigore ipsarum constitutionum ac circa militiam delinquentes stipendiarios milites puniat iuxta ipsorum demerita.

De stipendio militari, in quo statu relinqui debeat, deque generali et particulari insurrectione.

Articulus VII.

Placet quoque Statibus ut Sua Maiestas caesarea atque regia stipendium militare in eo statu relinquat, qui est anno nonagesimo sexto articulo vigesimo declaratus. Similiter et de insurrectione generali et particulari in omnibus punctis articulo nono anni proxime elapsi inhaerent.

Gratuiti labores quomodo praestandi, deque limitatione circa illos per supremos regni capitaneos facienda, diligenter observanda.

Articulus VIII.

De articulo gratuitorum laborum referunt se ad articulum decimum tertium anni proxime elapsi; supplicantes, dignetur Sua Maiestas ob miserae plebis paupertatem ea oblatione clementer contenta esse et serio demandare ne miseri coloni ad diversorum confiniorum aedificationes et fortificationes distrahantur, sed limitatio observetur, quae per dominos supremos regni capitaneos, ascitis sibi aliquibus ex dominis consiliariis, quamprimum fieri debet. Solent enim capitanei unam eandemque villam multis similibus laboribus aggravare

et pro libitu ultra possibilitatem in laboribus detinere, tandem donec multi eorum etiam fame interire debeant. Habeatur ratio arcium Simegh et Szegliget.

De gratuitorum laborum et aliorum subsidiorum restantiis anni praeteriti constitutiones servandae et vicecomitum ratio habenda.

Articulus IX.

De restantiis gratuitorum laborum necnon aliorum publicorum subsidiorum eodem modo ad iam elapsi anni constitutiones se referunt, hoc addentes quod mirum videri non debet si hae restantiae rite exigere non possent. Multae enim villae sunt his disturbii desolatae et quamplurimi coloni partim trucidati, partim autem in servitutem turcicam abducti ac ab exteris etiam militibus non secus ac si proprii essent, possidentur. Habeatur itaque ratio eorum vicecomitum, qui iustas assignabunt rationes ob quas restantiae recte exigere (*sic*) non potuerunt.

Circa annonam et vecturam bombardarum et commeatus; curruumque et iumentorum administrationem quod Status regni nihil praestare possint, sese humiliter excusant.

Articulus X.

Caeterum, annonam Suae Maiestati promittere aut offerre quam possint, non vident. Nam quicquid eiusmodi in his regni reliquiis habitum est, totum insatiabilis miles absumpsit ita ut multi incolarum mendicando nunc se miserrime sustentare coguntur. - De vectura bombardarum et commeatus necnon de currubus et iumentis dandis haud dubie si effrenata militis licentia non obstaret ac omnia non absumpsisset, non illibenter id decernerent, quod partium ipsorum esset; sed etiamsi quam maxime velint, nihil tamen prorsus decernere possunt, tam sunt omnibus iumentis omnique commeatu per Suae Maiestatis copias exhausti. Supplicant ergo humilime, ne eis vitio vertatur si expectationi Suae Maiestatis satisfacere non possint.

De evectione frumenti, viarum reparatione, deque liberis haidonibus et militibus praeteritorum annorum articulis insistitur.

Articulus XI.

Articulos de evectione frumenti, necnon de reparationibus viarum, atque de liberis haidonibus et militibus, praeteritis annis et singulariter anno proxime elapso sancitos per totum admittunt, nec obstant, quominus Sua Maiestas in transgressores eorundem articulorum exemplum statuere dignetur.

Status et ordines regni nonnullos in iudiciis et expeditionibus defectus corrigi supplicant.

Articulus XII.

Hoc loco Status et ordines regni Maiestati Suae caesareae domino ipsorum clementissimo humillime supplicant ut cum quandoque contingat, quod ad nonnullorum simplices delationes et expositiones fideles Suae Maiestatis per mandata regia in praesentiam domini locumtenentis vel commissariorum evocantur ac comparere et privilegia sua producere iuraque accipere iubentur: dignetur Sua Maiestas caesarea huiusmodi legibus regni contrarias expeditiones et iudicia benigne interdicere, quod de Sua Maiestate caesarea perpetuis studiis promereri non omittent. Super hac re Maiestas Suae caesarea benigne inquirat eique pro huius temporis statu quoad maxime fieri poterit clementer medebitur.

Rectificationem metarum regni hoc adhuc anno per commissarios iam antea ad hoc nominatos in effectum deduci Status et Ordines demisse et sedulo petunt.

Articulus XIII.

Item quia iam aliquoties decretum esse novit Sua Maiestas ut differentiae quae ratione metarum inter hoc Suae Maiestatis regnum ab una, parte vero ab altera Austriam, Poloniam, Moraviam, Styriam ac Silesiam ab antiquo intercedunt, per commissarios revideantur et debito modo sopiantur. Id tamen hactenus ad effectum deductum non est, ac in limitibus illis constituti regnicolae plurimum conquerantur, se a

praefatis suis vicinis multas iniurias pati et interim, dum ipsi circa turcici belli negotia occupantur ab eisdem vicinis multas terras, multaue territoria ab hoc regno avelli. Ideo supplicant Status et Ordines, dignetur Sua Maiestas efficere, ut tandem adhuc praesenti anno, *quatenus per motus bellicos fieri poterit*¹⁾ ab ista molestia non modo praefati quaerulantes, sed et Sua Maiestas liberetur, ac dictae commissiones effectum suum consequantur. Commissarii erunt illi, qui superioribus annis nominati fuerunt; deficientium aut absentium loco eligere dignetur Sua Maiestas alios idoneos.

De locis depositionum observandis.

Articulus XIV.

Statuunt quoque Status et Ordines regni ut observentur loca depositionum et nemo questuram exercens prohibeatur et excludatur ex eiusmodi depositionum locis, quominus liberum sit illi vina aliaque mercimonia libere collocare aut deponere et pro commoditate divendere, dempto educillo, et serventur articuli tricesimus sextus anni septuagesimi quarti et decimus octavus anni sexagesimi noni. Super quo quidem articulo Maiestas Sua caesarea ac regia, capta prius sufficienti informatione, benigne deliberare et postea se resolvere statuit.

Dominus Sigismundus à Landa unacum duobus filiis suis Georgio et Erasmo à Landa in Hungarum recipitur.

Articulus XV.

Admittunt demum clementem sacratissimae caesareae regiaeque Maiestatis requisitionem pro parte magnifici domini Sigismundi à Landa eiusque duorum filiorum Georgii et Erasmi factam, ut nimirum in numerum ipsorum annumerentur atque in Ungariae nobiles asciscantur. Qui solitum iuramentum super officio boni et veri civis regni Hungariae vigesima quarta die mensis Martii deposuerunt.

¹⁾ A dült betűs mondat a szentesítéskor szúrattott be.

Conclusio.

Nos itaque praemissa supplicatione fidelium subditorum nostrorum dominorum praelatorum, baronum, magnatum et nobilium caeterorumque Statuum et Ordinum praelibati regni nostri Hungariae et partium ei subiectarum clementer admissa, praefatos universos et singulos articulos nobis modo praemisso praesentatos, praesentibus literis nostris de verbo ad verbum insertos et inscriptos ac omnia et singula in eis contenta ratos, gratos et accepta habentes, eisdem nostrum regium consensum benevolumque pariter et assensum praebuimus ac illos et quaevis in eis contenta auctoritate nostra regia acceptavimus, approbavimus, roboravimus et confirmavimus. Offerentes nos clementer, quod praemissa omnia in omnibus punctis, clausulis et articulis, tam nos ipsi observabimus quam per alios omnes fideles subditos nostros cuiuscunque status et conditionis existant, inviolabiliter observari faciemus. Imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum. Datum in arce nostra regia Pragensi, decima quinta die mensis Aprilis, anno domini millesimo sexingentesimo tertio regnorum nostrorum romani vigesimo octavo, Hungariae et aliorum tricesimo primo, Bohemiae vero anno similiter vigesimo octavo.

(Egykorú, hivatalos példány a bécsi udv. kam. ltárban.)

III.

A POZSONYI ORSZÁGGYÜLÉS

1604. MÁRCZIUS—ÁPRILISBAN.

A miért három emberöltővel azelőtt az ország nagy része az utolsó nemzeti király ellenében a Habsburg-ház keleti ágát kínálta meg Sz. István koronájával, hogy t. i. az árként hömpölygő osmán hatalom ellen idegen segélyvel támogassa és régi erejébe állítsa vissza a dűledező magyar királyságot: e cél felé, úgy látszott, 1603 végével, hogy a király biztos úton van. A hosszú háború vége felé közelgett; az eddig lefolyt 13 esztendő, mely annyi magyar hőst nevelt a jövőnek s nem egy fontosabb hadi reformot is hozott létre,¹⁾ reményt nyújtott az ország integritásának legalább részben való helyreállítására, mert majd minden esztendeje a háborúnak, ha csekély előnnyel, de mégis előnnyel végződött. 1603 végén volt Rudolf helyzete legkedvezőbb. Nádasdyék őszi győzelme Buda mellett, és Hatvannak, Eger e kulcsának, visszafoglalása török kézből a szorosabb értelemben vett Magyarországon erősíték meg a király posztóját: Erdély pedig Székely Mózes teljes tönkretétele után ismét a magyar király elvitázhatatlan birtokába került, s vele együtt nemcsak ebben az országban, de Havasalföldén is e pillanatban megszűnt volt a török fenhatósága. A végzet szeszélye, a körülmények csudálatos összejátszása ily kedvező, bár pillanatnyi helyzetet teremtett annak a királynak, a ki Sz. István koronája összes viselői közül királyi tisztére legkevesébbé volt méltó, legkevesébbé volt alkalmas.

Hí képe ennek a kedvező helyzetnek az 1604. február 3-dikára kihirdetett országgyűlésre meghívott rendek számának statisztikája.²⁾ Horvát-Szlavonország és Erdély rendein

---

¹⁾ Pl. Nádasdy Ferencz reformja. Nádasdy elvette lovasai nagy részétől a hosszú, 3 öles magyar lobogós kopját s rövid puskát adott kezökbe.

²⁾ A kir. meghívó 1603. decz. 5. **Irományok I. sz. a.** És Kovachich Supplem. ad Vest. Com. III. 326.

kivül a legszorosabb értelemben vett Magyarországbán *négyvenhárom* megye kapott kir. meghívót, közte Pestmegye és Fejérvármegye (akkori) solti járása. Ez a 43 megye, továbbá Horvát-Szlavonország és Erdély rendeinak követei, aztán az a 10 főpap, 7 zászlós úr, 39 mágnás, 8 káptalan, 7 nevezetesebb nemes, 3 özvegy mágnás nő képviselői, 17 szabad kir. és mezőváros és 7 bányaváros oly tekintélyes gyülekezetet képeztek, mely egy jobb jövőnek lehet vala záloga. ¹⁾

És a török ettől a jobb jövőtől félt.

A hosszú háború a hódoltságot teljesen tönkretette, kimerítette; az évenként megújuló hadjárathoz pedig eleséget és takarmányt folyton a török birodalom belsejéből szállítani csak nagy erőfeszítéssel lehetett; olyannal, melyhez egy Szolimán gygási ereje volt szükséges. S ez a gygási erő hiányzék a benső bajok által is gyöngített birodalomban, s nem csoda, ha a török kormány békealkura hívta föl Rudolfot.

E békealkudozások tartama és befolyása alatt írta meg a pozsonyi kamara ugyanazon a napon, mint a melyről a kir. meghívó kelt, a maga véleményes jelentését Mátyás főherceghez, az 1604-diki országgyűlésre benyújtandó kir. előterjesztések, vagyis, hogy modern szóval éljek, törvényjavaslatok tárgyában. ²⁾ Mind arra az esetre, hogy a háború tovább fog folyni, mind arra az esetre, hogy béke lesz: egyforma tekintettel voltak Szuhayék s a tavalyi subsidium kívánását ajánlották; mert még béke esetén is kell a hadi adó, mondának (s igazuk is volt), úgy a zsoldosok kifizetésére s elbocsátására, mint a végbeli őrségek tartására s a végvárak építésére meg tatarozására. Sőt, — így vélekedett a kamara — ha biztos reményt tudna a főherceg a rendeknek nyújtani, hogy a zsoldosok szabadságolásának és ellenőrzési szemléinek

¹⁾ A meghívottak névsorát lásd: **Irományok X. sz. a.**

²⁾ Rudolf csak 1603. decz. 5-dikén szólítja fel Mátyás főherceget a kir. propositiókba fölveendő tárgyakról való tanácskozássra és a propositio elkészítésére. **L. Irományok II. sz. a.** Mátyás azonban már azt megelőzőleg november 18-kán parancsot küldött a kamarákhoz és tanácsosokhoz véleményük betérjesztésére. Maga ez a csekély körülmény is jellemző a prágai és bécsi kormányok közötti viszonyra.

ostorától Magyarország meg lesz kímélve; bármily szegény is az ország, mégis lehetne kérni és kapni a rendektől a tavalyinál nagyobb subsidiumot, és pedig vagy 2 frtot minden jobbágyház után minden jobbágytól, egyet-egyet pedig a földesúrtól; vagy e helyett az eddiginél nagyobb számú s jobban fegyverezett magyar zsoldos hadat háború esetén az egész hadjárat tartamára.

Jobban szívéen feküdt azonban a kamarának az adószedők számadási ügye. Kimondotta, hogy Miksa Ernő főherczeg tavalyi engedékenysége megtermé a maga gyümölcsét: az 1603-diki törvények e részben nem érnek semmit; megidézheti a kamara a hanyag adószedőt csak úgy, mint azelőtt idézte, mert a konokabb része mitse hajt az idéző parancsra, az udvariasb pedig halasztást kér ugyan, de azért ép úgy távol marad, mert nincs a ki ellenök a kamarák elmarasztaló ítéletét végrehajtsa. Csak egyetlen egy orvosszere van e bajnak — mondá Szuhay, s ez az, ha a kamarák elmarasztaló ítélete után a kamara egyszerű megkeresésére — tehát nem várván főherczegi vagy kir. parancsot, a magy. cancelláriából kiadottat,¹⁾ sem a locumtenens parancsát — köteles lesz a megyében az alispán vagy elvesztés, ha pedig maga az alispán volt az adószedő, akkor a főispán hivatalvesztés büntetésének terhe alatt végrehajtani a kamara ítéletét; s ha a főispán bármi okból akadályozva volna az ítéletet végrehajtani: akkor az országos kerületi főkapitány ugyancsak hivatalvesztés terhe alatt.

Ebben az időben történt, hogy a fölségsértés miatt fogásra vetett személynöktől Kaszaházi Joó Jánostól a személynöki pecsétet elvették. Rövid jelentését a pozsonyi kamara azzal a sürgős ajánlattal végzi, hogy úgy az országgyűlésre, mint különösen a kamarai ügyekre való tekintettel minél ha-

¹⁾ A főherczegi parancsot is egyenértékűnek tekintették sokan a kir. parancsossal; mert az udvari hatóságok mintájára, melyek Rudolf alatt kétfelé oszolva, Prágában a kir. udvar mellett és Bécsben Mátyás mellett működtek, a magyar cancellária is in praxi kétfelé volt szakítva. Az egyik fele Prágában vitte az ügyeket, a hol az öreg Himmelreich, az egyik kir. titkár volt az oraculum; a másik fele a másik kir. titkárral Mátyás mellett Bécsben resideált. Abban az időben épen Lippay János volt a bécsi magy. cancelláriai titkár.

marább tegyen lépéseket a főherczeg a personalis kineveztetése dolgában. ¹⁾

Míg a pozsonyi kamara csak általánosságokban mozog s indítványai a közönséges adóügy egyhangú keretén belül maradnak: addig az ő expositurája, a szepesi kamara, a forrongó közélet ama gazdag változatosságánál fogva, mely a szepesi kamara hatósága alá osztott Felső-Magyarországon ²⁾ új meg új viszonyokat szült, figyelmet érdemlő dolgokra hívja fel a főherczeg érdeklődését.

Az a magyar nemzet, mely erős közjogi érzékénél s a nyilvános, a közéletet kedvelő természeténél fogva a gyűlésezések iránt oly nagy előszeretettel viselkedék, hogy — mint azt az udvari hatóságok gúnyolódva jegyzék meg — magánügyeit is mind az országgyűlés idejére halmozta össze, az utolsó évtized tapasztalatai szerint minél kevesebb számmal jelent meg az országgyűléseken. E jelenségnek egyik oka abban állott, hogy az északkeleti megyék követei, mágnásai és előbbkelő, külön kir. meghívókkal meghívott köznemesei csak nagy kerülők s sokszor életveszélyes kalandok közt juthattak el Pozsonyba, s így a XVI. század végén s a XVII. elején csaknem évenként tartott országgyűlések miatt éltöket, vagyonukat kockáztatni immár megunták. De másik és főbb oka volt e szomorú jelenségnek az a tapasztalat, hogy az országgyűlés és a király a bajokon segíteni nem tud vagy nem akar, s többet használ magának, vidékének és hazájának az, a ki otthon marad, az övét és övéit török-tatár és rabló keresztyén zsoldos ellen védendő, mint az, a ki országgyűlésre siet. És elkezdtek a felső-magyarországi rendek a meghívó mandatumokat tisztelettel félretenni; elkezdtek (makacskodásból, mondja a hivatalos irat) az országgyűlésről, el nem fogadható ürügyek alatt, ki-kimaradozni. Méltán és józan észszel utal a szepesi kamara az elmaradozások azon hátrányára, hogy miattok sok ügyet nem lehet vagy legalább alaposan nem lehet tár-

¹⁾ Nemsokára ki is nevezték a most említett Lippay János kir. titkárt personalisnak. A pozsonyi kamara jelentését lásd **Irományok III. sz. a.**

²⁾ Ujra figyelmeztetem az olvasót a XVI—XVII. századi Felső-Magyarország és a mai közti nagy különbségre.

gyalni az országgyűléseken, a mi részben legalább oka volt az ez időbeli törvények confusus physiognomiájának; de nem kevésbé figyelemre méltó — mert jellemző s az elkeseredés nagy fokát bizonyító — a szepesi kamara azon vádja is, hogy az országgyűlésen jelen nem volt, nem képviselt rendek aztán a végzéseket nemcsak kijátszszák, nemcsak nem tartják meg, de megtámadják s kezdik kötelezőknek el nem ismerni. Első javaslata a szepesi kamarának hát erre az új, már-már szokássá válandó tüneményre irányult, midőn azt indítványozá, hogy mindenekelőtt ezen a bajon kell segíteni s a meghívottaknak a legszigorúbb fenytés terhe alatt kötelességökké tenni az országgyűlésen való megjelenést.

A Báthory Zsigmond lemondása után Erdélyben és a Partiumban meg-megújuló zavarok, Báthory Endre, Básta, Mihály vajda s Székely Mózes egymást fölvaltó uralma tudvalevőleg minden állandóságot megszüntetett a kormányzásban s a változó viszonyok bábeli zürzavarában, mikor senki sem tudta, ki ma és ki holnap az úr, a kinek alattvalója hűséggel tartozik, nagyban virágzott a »hütlenség« közjogi virága. Napirenden volt a birtokváltozás, a birtokadományozás, s azok a kik minden szélnek ügyesen köpenyeget tudtak fordítani, a pillanatnyi hatalom birtokosaitól könnyű szerrel csalták ki pénzért vagy »hűséges« szolgálatuk fejében a donációs leveleket. míg az ellenfélt szolgáló jogos birtokos a famosus hütlenség bűnébe esett. A szepesi kamara másod sorban erre a körülményre hívta fel a főherczeg figyelmét, különösen azokra utalt, a kik e zavaros időkben furfangos ürügyek alatt a végvárakhoz és az egyházakhoz tartozó javakat kerítették hűségök jutalmának örve alatt kezeikbe.

Csaknem összefüggött ezzel a tizedek ügye; mert e szolgáltatást a partiumban sok nemes egyszerűen megtagadta Várad környékén, arra hivatkozván, hogy — a mi igaz is volt — emberemlékezet óta nincsen Erdély fejedelmei alatt Váradnak tényleges püspöke. Minekutána a püspöki tizedeket a kormány árendálta ki s magokat a tizedeket a váradí vár föntartására lehet vala fölhasználni: azt vélte a szepesi kamara, hogy az országgyűlés egyik fontos teendője lesz e tizedek szolgáltatásának föllevenítése, mintegy új bizonyásá-

gául annak, hogy Erdély újra a magyar király főnhatósága alá került.

A tavalyi országgyűlésnek nagy vitát keltett pontját, a szab. kir. városok árúmegállítási jogának ügyét szintén jónak látta a szepesi kamara, a városoknak épen nem kedvező szempontból, föleleveníteni. Az a tavalyi törvény, melyet a királyi szentesítéskor hozzáragasztott záradék teljesen paralysált volt, a rendek által formulázott alakjában se tudott volna békét hozni létre a nemesek és a szab. kir. városok között; mert hiszen, mint említők, a magyar törvényhozásnak e moustrum szüleménye a maga ellenmondásával önmagát csapta arczul. A hozzá ragasztott záradék függőben hagyta az ügyet, s a nemesek és kir. városok a törvénytelen állapotot saját hasznukra magyarázván, még elkeseredettebben folytatták a harczot egymás ellen, mint valaha. A városi polgárok makacs ellenállást fejtének ki s kétségtelen érvényű privilegiumaikra támaszkodva, városaik sorompóinál föltartóztaták a boraikkal jövő nemeseket. Mi indítá a szepesi kamarát a városok ellen foglalni állást, nem tudom, de azt hiszem, hogy a városi polgárok kapzsisága belejátszott e körülménybe. Erre enged legalább következtetni a szepesi kamarának abból az időből való egy jelentése, a mikor arról volt szó, hogy a felső-magyarországi kir. városok censusát emelni kellene. Azt mondja ez alkalommal a szepesi kamara, hogy a városoknak a bormérés és a szabad kereskedelem nagy jövedelmet hajt, csak az isten tudja, mennyi árút visznek ki s be harminczad fizetése nélkül, mert a harminczadosokat nem is köszöntik, nem hogy bejelentnék nálók árúikat. Nyílt titok az ezüst és réz alattomos kivitele Lengyelországba, melyet különösen Lőcse üz, s fölötte lázitonak találta a kamara a városok azon eljárását, hogy az olesón összevásárolt gabonát óriási árakon adták el a kamarának a végvárok és a katonaság számára. ¹⁾ Nem csoda hát, ha a kamara a városok magatartását a letéthelyek ügyében, mely úgy a fiscusra, mint a nemesekre káros, határozottan

¹⁾ A szepesi kamara jelentése 1604. június 5. (a bécsi udvari kamarai levéltárban). Ez évben Kassa 5000, Eperjes 3200, Lőcse 3800, Bártfa 2700, Szeben 850 és Késmárk szintén 850 frtot fizetett census fejében.

elitélé, s azt javasolta a főherczegnek, hogy a városok ellenállítását meg kell mindenestre törni s törvényben kimondatni; hogy minden egyes esetben 1000 arany birságot fizessenek.

Röviden figyelmeztette még a szepesi kamara a főherczeget a vallásügyi forrongásra, mely Felső-Magyarországban már ekkor tapasztalható vala ¹⁾ s jelentését ama javaslatokra való utalással fejezte be, melyeket az 1603. országgyűlés propositióinak előkészítése alkalmával tön ²⁾ s melyeket, mint valóban nagy érdekűeket, az előző bevezetésben bővebben fejtettem. ³⁾

A magyar királyi tanács tagjai közül gróf Erdődy Tamás tárnokmesternek, Thurzó György dunáninnyi főkapitánynak a helytartóhoz s a magyar tanács elnökéhez, Pethe Márton kalocsai érsekhez, továbbá Zalatnoky György pécsi püspöknek és magának Pethének a főherczeghez intézett votumait birjuk. — Zalatnoky nagyérdekű votumával, mely egyébiránt csak másodsorban vonatkozott az országgyűlésre, alább a maga helyén kellvén foglalkoznunk, általánosságban csak annyit emelek ki, hogy a tanácsosok nagyobb része az 1603-diki előterjesztések ismétlésének szükségét hangsúlyozta; de a honvédelem szempontjából úgy a tárnokmester, mint a helytartó és Thurzó György fontos javaslatokkal álltak elő. Különösen ez utóbbit foglalkoztatta élénken ez a kérdés, mint hivatalát, katonai állását első sorban érdeklő dolog. Az a mit a személyes fölkelés megváltása fejében küldeni szokásos zsoldos katonaságról mondott a dunáninnyi főkapitány, hogy t. i. egy hónap helyett két havi tartást, sőt, ha szükség van rá, azoknak a királyi tábor fölözlásáig való tartását kellene követelni a rendektől, — ez régi kívánsága volt a hadi tanácsnak is, és ezzel Thurzó nem mondott semmi újat. Ama panasza Thurzónak, hogy hiába kísérté meg az 1603. esztendő folyamán a kerületében fekvő megyéket eleség szállítására kényszeríteni, szintén nem volt új, csak a mellett bizonyított, hogy a hadi kormányzat e nembeli panasza alapos; a mint a hadi

¹⁾ Erre még alább bővebben szükség kiterjeszkednünk.

²⁾ L. az 1603. o. gy. irományai közt az 1602. decz. 20-diki okiratot.

³⁾ Szepesi kamara jelentése 1603. decz. 5. L. Irományok IV. sz. a.

tanács malmára hajtotta a vizet Thurzónak azon kívánsága is, hogy az országgyűlés minden egyes megyére vesse ki, hogy mi fajta és mennyi eleséget tartozik szállítani méltányos árak mellett a hadak szükségletére, hogy így, ha a hadparancsnoktól a fölszólítás jó, ne kelljen előbb megyegyűlést tartani. A végvárakhoz szükséges közmunkák limitációja szintén egyszerű, mindennapi kívánság volt, s e pontnál legföljebb az a mondása Thurzónak érdekelhetne bennünket közelebről, hogy a dunáninneni végvárak némelyike a közmunkákra — istennek hála — nem szorúl, oly jól meg van már építve s tartarozva. De igenis, figyelmünket teljes mértékben leköti az a kevés szó, melylyel Thurzó György az állandó magyar mezei sereg eszméjét javasolta és motiválta.

Tudni kell, hogy abban az időben a török ellen harczoló császári és királyi hadak *öt különféle elemből* állottak, melyek közül kettő császári, idegen, három pedig magyar, hazai volt. Az első elem azon idegen (olasz, vallon, de leginkább német) zsoldosokból állott, a kik császári zsoldban, császári parancsnokok alatt a magyar végvárak egy részének állandó őrségét képezték s a fontos helyeken (mint pl. Győrben és Komáromban) elég pontosan fizetve s nagyjából meglehetősen fegyelem alatt tartva nemcsak nagyobb mérvű panaszokra nem adtak okot, hanem a mennyiben németek és vallásos protestánsok voltak s protestáns papjaikra hallgattak, a környék protestáns elemeivel rokonszenveztek is; ellenben ott, a hol az üres kincstár megfélemlített róluk, koldulni és rabolni jártak ki a környék földnépére, hogy éhen ne veszzenek. A második elem a szintén idegen császári mezei vagy táborig zsoldosaiból állott, a kiket tavasz elején toborzottak össze (részben rendes, állandó ezredekbe) künt a flamand vagy olasz földön, vagy Németországban, aztán bevezettek Magyarországra s itt a hadjárat befejezte után késő ősszel, ha pénze volt a hadi kormányzatnak, — a mi vajmi nágy ritkán esett meg — becsülettel kifizetve haza bocsátottak vagy szolgálatban, az ezredben megtartva, kivezettek az örökös tartományokba; ha ellenben nem volt miből kifizetni zsoldjokat: akkor itt benn téli szállásokra osztottak szét. Ez a téli szállásolás, ez az idő, míg a semmittevő, uratlan, féktelen zsoldosok zsoldjok kifizé-

tésére vártak, volt a magyar nép megölője. Hogy éhen ne haljon a fizetetlen zsoldos: rabolt, dúlt s pusztított. S mikor 1-3 évi zsoldhátralékát hosszas alkudozások után 25—50° %-nyi levonással kifizették neki s nagyobb csapatokban haza indult: a 25—50° %-nyi levonásért tízszeresen kárpótolta magát útközben a leghihetlenebb rablásokkal.

A sereg harmadik eleme, a magyar országos főkapitányok és várkapitányok alatt, a végvárok magyar őrségéből állott, mely állandó zsoldot húzott, kötelezve volt szolgálatát egy év leforgása előtt el nem hagyni s csaknem ugyanazon körülmények közt élve, mint a végvárok német őrsége, még ritkábban volt ostora a föld népének.

A negyedik elem a magyar mezei zsoldos sereg, vagyis a dica-katonaság volt, melyet az országgyűlési rendek által megajánlott subsidiumon vagy dicán toborzottak minden év tavaszán s elbocsátottak a szolgálatból minden év őszén. E zsoldosok legnagyobb része a telet hozzátartozói körében, polgári foglalkozásban, töltötte, fölemészttve azt, a mit zsoldjából megtakarított vagy élve abból, a mit hozzátartozóitól, vagy egyes szolgálatokért a főuraktól kapott. Csak kicsiny része vált még ekkor a téli hónapokra csavargó rablóvá s csak kicsiny része állott a tábor fölöszlatása után idegen pl. lengyel, orosz vagy oláh zsoldba. — Az ötödik elem végre a török ellen harczoló keresztyén hadnak azon csapataiból állott, melyeket a földesurak részint a személyes fölkelés megváltása fejében, részint mint az általános és részleges fölkelések jutalékait küldöttek be egy havi időtartamra, a megye zászlója alatt a kir. táborhoz. ¹⁾

Thurzó György arra a körülményre mutatott, hogy állandó

¹⁾ Volt még egy hatodik elem is, el nem ismerve, a törvény által üldözve, de tényleg teljes virágzásban. T. i. a szabad zsákmánylók, a szabad hajdúk, a kik valamely főúrnak vagy várkapitánynak szolgálatába zsold és a legtöbb esetben élelmezés nélkül, egyedül az^o kikötéssel állottak, hogy a mit a töröktől elrabolhatnak, elzsákmányolhatnak: az az övék. Hogy e vakmerő legényekre sokszor jó világ járt: az bizonyos; de mikor törököt nem dúlhattak (s ez 5 esetben legalább kétszer megtörtént): honfitársaik ellen, a gyámoltalan földnépe ellen fordulának; — hiszen kenyér az éhség, bor a szomj ellen s pénz lóra, fegyverre csak kellett nekik, bárhol vehették légyen.

sereg, állandó mezei had a magyar honvédelem szervezetében ez idő szerint hiányzik, s az, a mi ezt pótolni volna hivatva, a dicabeli zsoldos, nem áll föladata magaslatán. Okát a praktikus vezér e jelenségnek abban a tényben találta, hogy a dicán, a hadi adón fogadott zsoldosokat csak a nyári évszakra 5—6 hónapra szokás szegődtetni. E szokásból az a következmény fejlődött ki a gyakorlati életben, hogy zsoldot csak olyanok vállalnak, kik a kikötött 5—6 havi szolgálati idő után haza vágnak, haza sietnek polgári foglalkozásuk után, vagyis olyanok, kik csak félkatonák. A jobb, a gyakorlottabb, az »egész« katona 6 frt havi zsoldért félévre nem köti le magát, s midőn a tavasz beköszönt és a hadak toborzásához kell fogni, a toborzó tisztek kénytelenek ahhoz a félig katona s félig polgári elemhez nyúlni, melynek hitványabb kvalitásán kívül még az a nagy hátránya is van, hogy a kikötött időn túl, ha még oly nagy szükség volna is rá, zászló alatt nem marad. Azt indítványozta hát Thurzó György, hogy a rosszabb elem félévi szolgálatának elejtésével jó és gyakorlott katonát kell, de egész esztendőre, szegődtetni, s miután emberanyag elég volna e célra, bizonyos, hogy egész esztendőre 4 frt havi zsoldért is lehetne a kellő számmal jó magyar zsoldost találni. Ezt sürgesse a főherceg a magyar országgyűlésen, mondá a dunán-inneni főkapitány, s e célra kérje a kéri szándékolt subsidiumot.¹⁾

Thurzó szemében az állandó mezei had csak eszköz volt egy magasabb végcél, t. i. a magyar hadi erő fejlesztése s conserválása érdekében. Ugyanazt a célt akarta elérni a kir. helytartó, Pethe Márton is, a maga indítványával, csakhogy más formába öntötte a hozzá vezető eszközöket. Egy az egész XVI. század folyamán divatban levő nemzeti intézményre mutatott, mely ebben az időben részint a dica-katonaság, részint az idegen zsoldosok szaporítása miatt kivesző-félben vala. Ez az intézmény mintegy utóhangjaként az egykoron oly életerős banderialis szervezetnek, ennek szétmállásával ebből fejlődött ki s abban állott, hogy a király a többé-kevésbé jó katona hírében álló főuraknak és nemeseknek az általok la-

¹⁾ Thurzó jelentése Pethe helytartóhoz 1603. december 11. **Irományok VI. sz. a.**

kott vidék veszélyeztetett volta s a hadi szükség szerint 50—100—500 lovas vagy gyalog katona tartására, ellátására s vezetése díja fejében bizonyos évi összeget fizetett. E kihalóban levő intézmény fölfrisítését ajánlá a kir. helytartó a főherczeg különös figyelmébe; hivatkozott arra, hogy még néhány esztendővel azelőtt sok hasznát látta király és ország ez institutiónak, hogy volna még jeles katona a mágnások és nemesek között, kik a zsoldos csapatok toborzására és vezetésére örömet vállalkoznának. Midőn látják a vitéz, tehetséges ifjak — így aposztrofálta Mátyást a jó helytartó — hogy a hadi kormány elhanyagolja, hadi szolgálatokra nem alkalmazza őket, hogy semmi kilátásuk sincs az emelkedésre: a velők született ősi magyar vitézséget szunyadni engedik s inkább ott-hon a gazdálkodásnak adják magokat, mintsem hogy vérök ontásaért csak hálátlanságot arassanak. És ez a legfőbb oka annak, hogy ő Felségének nincsen magyar hadserege. ¹⁾ Mondanom sem kell, hogy a múltba néző Pethe jóakaró javaslata Thurzó György hozzá intézett jelentésének félreértésén alapult; de azt megemlítem, hogy gr. Erdődy Tamás a honvédelmi erő emelése érdekében a betegségek, halál és sebek miatt ritkuló csapatok kiegészítésének szükségére mutatott. Ha nem hivatkoznék gr. Erdődy Tamás az előbbi uralkodók példájára, s így nem volna bizonyos, hogy javaslatában újonnan toborzott s beosztandó zsoldosokat ért: indítványa szövegezéséből könnyen arra a gondolatra jöhetnénk, hogy benne egy kitünő hadszervező tehetség veszett el, a ki a hadkiegészítő és tartalék csapatok fölállítása eszméjével a későbbi korok hadvezéreit oly sokkal megelőzte. ²⁾

Karácsony második napján adott véleményt a bécsi udvari kamara a hozzáküldött jelentések felől Mátyás főherczegnek. A mi ezt a votumot különösen érdekessé teszi, az, az a magasabb államférfiúi szempont, melyből a monarchia helyzetét megítéli, az a tiszta áttekintés, melylyel a monarchia érdekei és helyzete megítélésénél a kívánatos és lehetséges czélok közötti

¹⁾ Pethe jelentése 1603. decz. 19. **Irományok VIII. sz. a.**

²⁾ Erdődy jelentése 1603. decz. 9. **Irományok V. sz. a.**

különbséget felöleli, midőn arról szól, béke lesz-e vagy háború a törökkel.¹⁾

Mikor ezelőtt 12 esztendővel — körülbelül így szól kivonatosa ez az emlékiratféle — a török békeszegése miatt megkezdődött Horvátországban a jelenlegi háború s a kis keresztyén sereg a török tulnyomó erejével szembeszállott: senki nem volt, a ki nem azt vélte volna, hogy, ha hamarosan vége nem lesz a háborúnak, a monarchia a végső veszedelmbe dől, és senki nem mert volna még álmában sem arra gondolni, hogy ezt a háborút sikerrel, előnyökkel lehet tovább és végigharcolni. És mégis Sziszeknél és Fejérvárnál a sokkal kisebb keresztyén erő diadalmaskodott a nagy török hatalom fölött, a mező-keresztes nagyszerű ütközet pedig a keresztyén hadak erejéről ad fényes bizonyosságot. Ki gondolta volna, hogy Petrinját, Füleket, Szécsént, Nógrádot, Pestet, Esztergomot és Hatvant a köztük fekvő kis kastélyokkal visszanyerjük, hogy egész Erdély s a tőle függő várak s Oláhország a töröktől elesik, hogy Clissával Dalmácia nagy része megszabadul a török uralom alól? Elesett ugyan Eger és Kanizsa, parancsnokaik kislelkűsége miatt, de ezek visszanyerésére alapos remény van, s így, ha végtelen szenvedéssel és pusztulással járt is a háború: nagy sikert és sokat is lehet fölmutatni. Persze, hogy kívánatos volna még a tiszai átkelés miatt Szolnokot, aztán odalent Tolnát, az eszéki hidat a Dunamellékkel Belgrádig elfoglalni: de az anyagi eszközök megálljt parancsolnak. A nagyszabású háború folytatására nincs pénz, sőt ha még e célra lehetne is pénzt összeremteni, a hódítmányok megtartásával, megvédésével járó óriás kiadásokat a kincstár nem bírja, — a birodalmi adóra a kiadások már előjegyzvék, a külföldi hatalmak segélyére számítani nem szabad, s a fölség jogara alatti országok teljesen ki vannak merülve! Hát bizony legjobb volna a béke!

De éppen ez a béke volt bizonytalan, s azért a kamara a subsidium felől mind a két esetet fontolóra vette: Ha nem lesz béke, arra az esetre minden jobbágy-ház után 3 frtnyi adó kívánását ajánlá, a pozsonyi kamara véleménye alapján, de el-

¹⁾ Nem kell azonban feledni, hogy e dicséret a dolog lényegére, nem pedig a bosszantó barbár irályra vonatkozik.

vetette a pozsonyi kamara föltételét, hogy a rendeket az exauctoratiók és mustrák megszüntetésével lehessen megri-gasztalni. Az esetre pedig, ha a béke az országgyűlés megke-zése előtt létrejönne: a katonaság kifizetése czéljára 2 frtot javasolt minden jobbágyház után. Azt meg se említem, hogy az adóbehajtás, a számadások vizsgálata ügyében tavalyi in-dítványait, ép úgy mint a magyar kamarák, a bécsi is meg-újította. Nevezetes azonban azon javaslata, hogy a megyé-ket a gabonának méltányos áron való szállítására minden ellenkezés és mentség daczára rá kell szorítani, és ha máskép nem megyen a dolog, inkább *a dica felét kell nekik ezen köve-telés teljesítése fejében elengedni.*¹⁾

Midőn az udvari hatóságok votumainak elősorolásánál a hadi tanácsra kerül a sor, nem volna oktan kíván-csiság e mű olvasója részéről, ha azt kérdezné: mint viselke-dett e collegialis hivatal Thurzó György indítványával szem-ben? Röviden megfelelhettek e kérdésre, ha azt mondom, hogy a szakember okait és javaslatát a szakhatóság mindenben magáévá tette, sőt új okokkal járult a dunáninni főkapitány indokolásához. Részletesen kifejtette, hogy a dicából tobor-zott csapatok rendetlenül, lassankint és többnyire későn vo-nulnak be a sereghez, úgy, hogy a hadvezénylet combinátióinál tekintetbe nem vétethetnek. Kapitányaik és fővajdák részre-hajlók s a visszaélések előtt szemet hunynak. Mind az a törvény, mit az országgyűlések e részben hoztak, nem ér semmit, mert nincs foganatjuk, s ha 1604-re is ezzel a »nyári« katonasággal fog operálni kelleni, az említett bajok orvoslására új módok és eszközök hozandók javaslatba, s a rendektől azt legalább is követelni kell, hogy a főherczegnek előre megjelöljék a dica-had kapitányi és fővajdai állásaira alkalmas egyéneket.

Ezeknek az okoknak alapján indítványozta a hadi tanács hogy »a magyar hadi nép begyakorlásának és fegyelmezésé-nek szempontjából« Thurzó javaslatához képest 2000 lovas és 1000 gyalog tartását kérje a főherczeg *egész esztendőre*; hadd vívjon ki ekkép a magyar vitézség tiszteletet és becsületet s hadd szolgálhasson hazájának hasznosabban.²⁾ Ha a rendek

¹⁾ A bécsiudv. kamara jelentése 1603. decz. 26. **Irományok IX.sz. a.**

²⁾ »Damit das hungarische Kriegsvolk in bester Kriegsübung und

ez állandó sereg eszméjével ki nem békülnének: akkor 6000 embert javasolt kérni a hadi tanács 7 hónapra. Az e csapatok tartására szükséges adó mennyiségének megállapítása, fölosztása, úgyszintén e sereg ellenőrzése és fizetése módozatai a rendekre magokra volnának bizandók mind a két esetben. Ha pedig a legutóbbi esztendő szokása szerint, a véradó nem volna ínyére a rendeknek: akkor minden jobbágybáz után a jobbágyoktól 2 frtot, a földesuraktól pedig 1—1 frtot kívánt a hadi tanács, hogy ezen az összegben 7 hónapig 2000 lovas és ugyanannyi gyalogot lehessen tartani. Azon esetre végre, ha a királynak okai volnának a rendektől 1604-re se kérni többet, mint a mennyit 1603-ra megajánlottak, azt kívánta a hadi tanács, hogy a földesurak 50—50 denárját a személyes fölkelés megváltása fejében semmiesetre ne fogadja el a főherceg, hanem a személyes fölkelést követelje. Am adjanak a földesurak a jobbágy adójához a magok erszényéből annyit — a mennyit, s fordítottassék ez az összeg a dicahad jobb ellátására és fölszedésére; de a személyes fölkelés kötelezettsége alól senki semmi szín alatt ne legyen fölmentve.

Egyáltalán elvképen kívánta a hadi tanács kimondatni, hogy sem a személyes, sem az általános, sem a részleges fölkelés pénzben meg nem váltható. Ember kell. A személyes fölkelés a hirtelen előjövő szükség esetére; a generalis és particularis insurrectio pedig úgy szabályozandó, hogy a hadi nép szeptember 15-ödikére mind és egyszerre jelenjen meg a kir. hadak fővezére mellett s november végeig együtt maradjon. Csak akkor lehet hasznát venni e fölkelésnek, ha az egyes contingensek egyszerre és mind, pontosan, időre vonulnak be; nem pedig, ha, mint eddigelé kivétel nélkül történt, egymás után apránként, későn és alig egy óra. Épen a miatt, mert rájuk számítani, a hadvezérletnek magát rájuk hagyni soha sem lehet, inkább ártottak eddig, mint használtak.

Nevezetesebb pontjai voltak még a hadi tanács javaslatának a következők: ¹⁾

Ordnung gebracht, Ehr und Lob ihrer Tapferkeit erhalten und dem Vaterland nützllicher dienen, hierdurch auch das Freibeuten abgestellt werden könnte. . . . »

¹⁾ Azoktól, a miket a kamarák is előadtak (adóbehajtás, restantiák, számadások stb.) eltekintek.

Pest és Hatvan megerődítéséhez 12 napi közmunka és közmunka-limitatio a többi végvárakhoz. E mellett a kanizsai végvidéken a török-birta Kanizsa ellen egy új végvár építésének szükségét jelenté ki a hadi tanács, s e czéllból pénzt és robotmunkát kívánt az országgyűléstől. — A szabad hajdúk pusztításainak meggátlására nézve azt indítványozá, hogy a rendeket magokat kell fölszólítani oly intézkedések, illetve oly törvényjavaslat kidolgozására, mely végre-valahára hatásos eszközöket teremtsen ez elharapózott belbaj kiirtását illetőleg. Rámutatott a hadi tanács a rendeknek ama, józan észszel valóban alig érthető eljárására, hogy az országba vezénylett idegen zsoldosok kalauzolása végett a megyék rendesen oly polgári biztosokat jelölnek ki, a kik e tiszt betöltésére sem a kellő képességgel, sem a kellő tekintéllyel nem bírnak. A sok kihágás részben legalább ennek a következménye. Mert ha a megyék tekintélyes és tapasztalt egyéneket rendelnének a csapatparancsnokok mellé, a kik rendet tudnak tartani, a népnél elég hitellel bírnak arra, hogy a nép bennök megbízzék s a szükséges élelmi szereket illendő árért beszolgáltassa, ne pedig erdők és hegyek mögé fusson, mint történni szokott: alig jönne elő a sok panasznak fele is. Ez az elfutás, a katonaságnak a szükségesegek nélkül való hagyása a legtöbb kihágás kútfeje, mert nincs az a csapatvezér, a ki az éhező katonát aztán a dülástól, kutatástól és rablástól visszatartsa.

A hadsereghez és a végvárakhoz szükséges gabonának szállítása tekintetében Thurzó György indítványát szintén magáévá tette a hadi tanács; a gabonasegély kérésétől pedig az ország szegénysége miatt oly megokolással állott el, mely mint »in camera sinceritatis«, mint augurok közt esett vallo-más fölötte nevezetes. »Kénytelen elismerni — mondá — hogy a magyar rendek és jobbágyok a nálok beszállásolt és elbocsátott ezredektől ezen a télen *többet* szenvedtek, mint eddigelé bármikor.«¹⁾ Annyi szenvedés után még *többet* szenvedni! Csoda-e aztán, ha a végső elkeseredés arra az eszközre utalta Bocskay párthíveit, melyhez több éven keresztül hiába kérték-

¹⁾ A hadi tanács véleményes jelentése 1604. január 8. Irományok XI. sz. a.

a király beleegyezését, hogy t. i. úgynevezett védelmezők, de igazabban elnyomók ellen magok védhessék meg magokat?

A király megbízása szerint a beküldött votumok alapján Mátyás főherczeg január vége felé elkészült volt a propositiók fogalmazásával s azt hosszú, okadatolt jelentés kíséretében terjesztette királyi bátyja elé. A főbb elvek, melyek a főherczeg, illetve tanácsosait, a törvényjavaslatok szerkesztésénél vezették, Thurzónak az állandó sereg s a fölkelésre vonatkozó javaslatai, azután a tizedügy és a letéthelyek kérdése körül forogtak. A két előbbi pont tekintetében a dunán-inneni főkapitány eszméi kedvező fogadtatásra találtak a főherczegnél; de az állandó sereg tartását illetőleg úgy vélekedett, mint a hadi tanács, hogy t. i. a magyar rendek e kérésre nehezen fognak ráállani s azért e javaslat mellett gondoskodott a szokásos dicabeli nyári katonaság s esetleg a pénzdófelől is, királyi bátyjára hagyván, hogy e vagylagos követelések benmaradjanak-e a propositióban. A tizedek kérdését a kir. előterjesztésből — a szepesi kamara kérése daczára — kihagyandónak javasolta a főherczeg, arra utalván, hogy a tavalyi törvényekből is kihagyatott, noha a rendek a válaszbába — persze más szempontból — föl is vették azt. Sőt esetleges surlódások elkerülése czéljából azt tanácsolta kir. bátyjának Mátyás, hogy még ha a rendek magok hozzák is elő, jobb lesz azt »ad pacatiora tempora« halasztani.

De kihagyta a főherczeg az által a készített előterjesztések fogalmazványából a letéthelyek jogának ügyét, noha, mint mondá, a fölség is, ő is tudja, mily nagy a versenygés e miatt a városok és nemesség között. Elismeré, hogy az, a mit a szepesi kamara állít, részben legalább igaz, s a kereskedelem érdekei s velök a fiscus és a nemesség kárt szenvednek a városok e csökönnyösége miatt. Másrészt azonban megfontolásra ajánlá a főherczeg a királynak azt a körülményt, hogy a mint a régi magyar királyok nagy súlyt fektettek a városok virágzására, úgy Ő Felségének is alkálma volt tapasztalnia eddigelé, mennyire fontosak a városok, s hanyatlásuk — miután egyéb keresetforrásuk, mint privilegiumaikon alapuló kereskedelmök, nincsen — mily nagy kárával járna az egész országnak. Így mérlegelvén a pro-t és contrá-t: jobbnak vélte

Mátyás erről a kényes ügyről hallgatni. Hogy ezzel a kérdéssel végezhesünk, legyen szabad kijelentenünk előre, hogy a főherczeg véleménye a magyar kancellária, helyesebben, mondva a nagy befolyású magy. kir. titkár Himmelreich, véleményével találkozott. Himmelreichot a titkos tanács vagy a prágai udvari kamara szólítá föl az országgyűlés kezdetén tanácsadásra a célból, hogy, ha a rendek a letéthyelyek ügyében hozott 1603. évi illető t.-czikk clausulájával elégedetlenek lévén, új törvényt akarnának alkotni, tudja magát a kormány mihez tartani. Himmelreich hamisítatlan magyar fölfogással kelt ki az ellen, hogy néhány főúr és gazdagabb nemesek »állapotjokkal nem elégedvén meg, nem restellik kereskedéssel is foglalkozni.« Kijelenté, hogy, ha a kereskedés szabad a nemeseknek, a városok tönkre fognak menni; s miután a depositióhelyekről szóló törvények ¹⁾ különben sem említik a nemesek kereskedését, nem kell megengedni, hogy ez által gyöngüljenek a városok, melyek »szükség idején sokkal többet tudnak Ő Felségének használni, mint sok csak saját hasznát néző nemes.« Ha kivánságukkal a megyei rendek az országgyűlésen előhozakodnak, azt bővebb megfontolásra kell venni s szándékukat úgy, mint az 1603. évi illető t.-cz. clausulája által történt »tisztesseges késedelmeskedéssel« meghiusítani. ²⁾

E szükséges kitérés után vessünk még egy pillantást Mátyásnak most elhagyott jelentésére. Azzal a kéréssel fejezte ezt be a főherczeg, hogy az elbocsátásra kijelölt csász. ezredekét még az országgyűlés megnyitása előtt fizettesse ki Rudolf. Attól tartottak Bécsben, hogy épen azok az előkelőbb s nagyrészben kormánypárti érzelmű nemesek, a kiknek birtokain vagy birtokaik közelében van ez az elbocsátásra kijelölt katonaság beszállásolva, nem fognak a zsoldosok dulásaitól való féltőkben az országgyűlésen megjelenni, s így az ellenzék fölülkerekedvén, megköti magát s nem szavaz meg semmit. Magának Ő Felségének is hasznosabb, ha minél hamarabb

¹⁾ Ezekről lásd bővebben az 1603. országgyűléshez írott Történeti Bevezetést.

²⁾ A magyar kancellária véleményét l. **Irományok XVI. sz. a.**

szélylvel bocsátja a katonaságot -- mondá jóakaróan a főherczeg, — hogy kevesebbet kellessen zsold fejében fizetnie. ¹⁾

Igen, ha pénz volt volna rája!

Az országgyűlés ideje, február 3-dika, elérkezett, de a koronázó városban szokatlan csend uralkodék. Seholy egy követ, se megyei, se városi nem volt látható s csak február közepén kezdtek a városok követei szállinközni, lassan, egymás után, hogy aztán az országgyűlés megnyitására szokatlan sokáig várokozzanak. Hiszen még márczius közepén az alsó-ausztriai tartománygyűlés rendjeivel vitatkozott a király személyét képviselni hivatott Mátyás főherczeg! Oka e hosszú szünetnek, mely alatt a megjelent követek még márczius elején se tudták, hogy mikorra remélhető az országgyűlés megnyitása ²⁾ — a török béke tárgyalása volt. Mig az el nem vált: hogy lesz-e béke vagy tovább folyik-e a háború, nem lehetett az országgyűlés megnyitására gondolni sem; hiszen az egész ország e kérdésem csüngött s a főurak és tanácsosok egy része ez ügyvel hivatalosan is el volt foglalva. ³⁾ És nem hiába érdekelte a tárgyalások kérdése az egész országot. Az a nézet volt általános elterjedve, hogy a török a békealkudozásokkal csak időt akar nyerni hadikészülődései háborítatlanul való folytatására, s hogy e czélből a mieinket békeajánlataival orruknál fogva vezeti. ⁴⁾ Fájdalom, e nézet igazságát a következmények

¹⁾ A főherczeg jelentése 1604. január 28. Lásd **Irományok XII. sz. a.** A prágai udv. tanács 1604. febr. 4-dikén a titkos tanácshoz intézett jelentésében részben stilaris módosításokat ajánl a főherczeg által készített előterjesztésen; részben az adókezeltésre vonatkozó pontokat. A mi más van benne, arról a maga helyén úgy is szó leszen. (Lásd egyébiránt **Irományok XV. sz. a.**)

²⁾ Han János besztercebányai követ jelentése 1604. márcz. 4. (Besztercebánya levéltára).

³⁾ Herczegh István és Reichentaller Pál kassai követek írják febr. 14-edikéről: »Belangend den Landtag, da weiss man nicht, wann er wird anghen; denn die Herren das meiste Teil auf Gran verreist sein mit dem Türken den Fried zu tractieren; bis dasselbe nicht zu End gebracht wird, ehe gehet der Landtag nit an.« (Kassa ltára). Továbbá Scholtz Gáspár és Hofman Dávid lőcsei követek jelentése febr. 19. (Lőcse ltára).

⁴⁾ A besztercebányai követ jelentése február 21-dikéről (Besztercebánya ltára) és a bártafi követek jelentése márczius 15-dikéről (Bárta

behonyították. Zúgolódtak is később miatta kül- és belföldön eleget. De talán ez az elégtelenség volt egyik oka annak, hogy márczius első felében szokatlan nagy számmal verődtek össze a rendek az ország minden részéből Pozsonyba, s talán részben erre az elégtelenségre való tekintettel rakta meg a hadi kormány német és vallon zsoldosokkal úgy a várost, hogy az még az ilyenhez szokva volt városi követeknek is föltünt. ¹⁾

Az alsó-ausztriai tartománygyűlés berekesztése után márczius 19-ikén délután végre megérkezett a főherczeg a rá várakozó országgyűlési rendek közé Pozsonyba. Kiséretében voltak báró Molard Ernő alsó-ausztriai helytartó, Krenberg, Birkhain alsó-ausztriai kancellár és Altensteig, császári tanácsosok. ²⁾ A fogadtatás nagyszerű, de szomorú vala: épen javában dühöngött a Lőrinczkapu melletti nagy tűz, mely 14 házat s a városfalak 4 tornyát hamvasztá el, midőn a főherczeg megérkezett. Elmaradt az ünnepélyes fölvonulás; se dob-, se trombitászó nem harsogott, — »sondern so traurig aufs Schloss gezogen« — mondják a lőcsei követei. Maga se hitte volna, mily igazat jósol Mátyás, midőn úgy nyilatkozott, hogy »rosz omen ez a tűz Magyarországra nézve« — ha igaz az, a miről Istvánffy és Bártfa jámbor küldöttei tudósítanak bennünket, mert csakugyan ezen az országgyűlésen csiholták

---

Itára). Ez utóbbiak írják: »Die Tractation ist den Türken nicht scheidlich, sondern nützlich, wie wir gehört haben; denn der Türk hätte seine Festungen nicht füglicher kunnen proviantieren, sowol auch Ofen, darin dann grosse Noth ist gewesen, als auf diese listige Weise.«

¹⁾ A bártfai követei írják most idézett márczius 15-diki jelentésökben: »Was den Landtag anlangt, desselbige wird ziemlich stark sein; denn es sind in Sonderheit viel ankommen der Herrschaften und auch noch täglich ankommen, die genug schreyen werden. Ist auch zu wundern, zu welchem Ende man so viel Kriegsvolk eingelegt hat. Den vergangenen Mittwoch, als den 10. Martii hat man tausend Landsknecht eingeführt, so wartet man noch etlich hundert Wallonen, die sollen unter dem Schloss liegen; die Landsknechte hat man in der Vorstadt fast auf alle Gassen und Thor gelegt; wie denn auch unsere Gasse — ausserhalb da die Horwaten wohnen — wol besetzt ist. Was nun werden wird, das weiss Gott allein.«

²⁾ Ezeket a prágai udv. kamara tanácsára rendelte Rudolf a főherczeg mellé. **Irományok XV. sz. a.**

ki azt a szikrát, mely tüzet gerjesztett a soknemű sérelmek taplójába; ezen az országgyűlésen sűrűsödött meg az a villamosság, melyből a nyomorúságos közállapotok száraz fájába Bocskay villáma lecsapott. ¹⁾

Másnap, márczius 20-án, egy szombati napon, nyitotta meg a főherczeg az 1604-ki pozsonyi országgyűlést. A nemzet gyengéjét ismerő Mátyás megnyitó beszéde oly hangon volt tartva, hogy a rendek tetszését teljes mértékben megnyeré, s midőn a rendek érzelmeit tolmácsoló szónok — alighanem Forgács nyitrai püspök, a kancellár, — minden jót ígért a rendek nevében, Mátyás nyugodtan és jó remények között adta át a kir. propositiót s kir. bátyja megbízó levelét, melyben öcscsének, mint királyi személye képviselőjének, teljes hatalmat ad hű magyar rendeivel az ország dolgaiban tárgyalni s egyezkedni. ²⁾

Igazságtalanság volna azt állítani, hogy azok az udvari hatóságok, a melyek az egykori királyi személynök panaszaik szerint »papirossal és nevetéssel« adtak választ a hozzájuk lótot-futó ügybajos magyar embernek, ne tudtak volna a nemzet ínyére beszélni, a magyar ember szívéhez szólani, mikor a király nevében beszéltek. Az 1604-diki országgyűlésre új homokot találtak ki a prágai politikai vegyműhely chemikusai mit a nemzet szemébe szórjanak: a propositió azt fejtette, hogy Magyarország a császár-királynak minden országa között a legkedvesebb, mert ennek koronája illetve először fölkenet homlokát, ennek jogarát ragadta legelőször kezébe. ³⁾ De e hizelgő bevezetésen túl számoltak a kormány emberei — s pedig igen helyesen — azzal a körülménnyel is, hogy a török béke kérdése miatt az ország hangulata nyomott, a

¹⁾ A lőcsei követek jelentése márcz. 24-ről (Lőcse Itárában) és a bártfai követek jelentése márcz. 26-dikáról (Bártfa Itárában). Ez utóbbiak írják, hogy mikor a főherczeg a tüzet megpillantá »soll gesagt haben: dies ist ein böses Omen oder Zeichen über Ungarn.«

²⁾ A meghatalmazás 1604. febr. 2-dikáról kelt. Lásd: **Irományok XIII. sz. a.**

³⁾ A Mátyás főherczeg-készítette propositiókat stilaris tekintetben a prágai kamara utasításai alapján alakították át. L. a prágai kamara jelentését: **Irományok XV. sz. a.**

közvélemény feszült. Igyekeztek hát a propositiók tölcserén keresztül tiszta bort önteni a rendek poharába, s azt fejtegeték a királylyal, hogy Ő Felsége, míg egyrészt a kínálkozó jó alkalmat örömet ragadja meg sokat szenvedett Magyarország számára a hön óhajtott béke olajágát megszerezni, és ezért — noha egy pillanatig se volt kétségben a török csalárdsága felől — valahányszor a porta béketárgyalásokat ajánlott, azokat soha sem utasította vissza; másrészt a legrosszabb körülményekkel is számol a király s gondoskodását soha semmi irányban sem szünteté meg a háború folytatására szükséges eszközök beszerzésében.

A béke bizonytalan s a háborúnak csaknem bizonyos voltára utalva, subsidium fejében 10,000 embernyi sereg, még pedig 6000 gyalog és 4000 lovas tartását kívánta a kir. előterjesztés 7 teljes hónapra, május elsejétől november végeig. — A legutóbbi esztendő négy-, legfeljebb hatezernyi dicaseregével szemben ez a kívánság oly aránytalan, hogy első pillanatra föltetszik nem komoly volta, és az, hogy inkább taktikából lön az előtérbe tolvá egy másik oly kívánság előkészítésére, melyre a kormány nagyobb súlyt fektetett.

Ugy is volt.

Rudolf Thurzó Györgynek az esztendő zsoldos fogadására vagyis az állandó hadsereg életbeléptetésére vonatkozó indítványát a hadi tanács votuma alapján elfogadván, királyi előterjesztésében kijelentette, hogy a 7 óra fogadandó 10.000 embernyi sereg kívánsát örömet elejti, ha a rendek e szám harmadrésznél is kisebb, azaz 3000-nyi állandó sereg (2000 lovas és 1000 gyalog) eltartását magokra vállalják. Ugyanazon okokkal okadolta ez intézmény szükségét és bizonyította hasznait a kir. előterjesztés, mint a melyeket a dunán-inneni főkapitány hozott föl. s a helytartó votumából merített lelkes frázisokkal juttatá a rendeknek a régi idöket eszökbé, midön még — noha béke éveit élte a nemzet — egyes főurak és nemesek vezérlete alatt efféle állandó csapatok vitézkedtek a haza szolgálatában, s a király ama meggyöződését fejezteki, hogy most sem hiányoznának jeles honfiak, a kik örömmel szánnák el magokat nemzetök javára, védelmére. ¹⁾

¹⁾ Hadi dolgokhoz csak kissé is értő ember előtt különben érthe-

Arra az esetre, ha a rendek sem az egyik, sem a másik kívánságba bele nem egyeznének, hanem, mint néhány év óta szokásban volt, csak pénzdót volnának hajlandók megszavazni: a királyi előterjesztés 2—2 frtot kért minden jobbágytól, 1—1 frtot minden földesúrtól minden egyes jobbágyház után. Jellemző a viszonyokra nézve az a nyomaték, melylyel a tavalyinál felével nagyobb adót a király kéri. Nyúljanak, úgy mond, a rendek egy kissé mélyebben erszényökbe s gondolják meg, hogy hasznosb dolog egy kissé még erejükön felül is megerőltetni magokat a közjó érdekében, mint vagyonukhoz görcsösen kapaszkodván, ez által azt érni el, hogy az ellenség és az insolens zsoldos had még nagyobb kárt tegyen bennök. És hogy a rendek a tavalyinál nagyobb adó megajánlására ráálljanak, a királyi előterjesztés a következő indítványt tette. Az 1603. év vége felé a hadi kormányzat több megyét fölszólított, hogy a területökön levő csász. zsoldosok kifizetésénél legyenek valami segélylyel a kincstárnak, hogy így a rajtok elősködő zsoldosoktól hamarább megszabadulhassanak. A megyék készségesen ráálltak az indítványra, s minden jobbágyház után 1 frtot vagyis az országos adó 50°/_o-ját szavazták meg a mondott célra megyei adó gyanánt, s ezt az adót a legtöbb fölszólított megye meg is fizette. Erre reflectált hát a kir. előterjesztés azzal az indítvánnyal, hogy a melyik megye tavaly a megyei adókép megszavazott 1—1 frtot (minden jobbágyház után) befizette, annak ez az összeg az 1604-re kért 3 frtnyi adóba, de csak úgy és csak akkor, ha a rendek a 3 frtnyi adót megszavazzák, betudassék.

---

tetlen, csakis a frázis szempontjából magyarázható a kir. előterjesztés logikátlansága, melylyel Thurzó és Pethe indítványait egybefonja, holott ezek közt óriási a különbség. Thurzó azt akarta, hogy az *ország adójából* tartassék állandó mezei sereg, melyet *az ország fizet* s mely (a királyi, végvárakbeli őrségtől, ettől a király által fizetett végbeli, határőrző magyar katonaságtól eltekintve) apránként kiszorítsa vagy legalább a lehetőleg kevés számra reducálja a császári, idegen zsoldos hadakat, melyből lassanként egy tekintélyes számú jól szervezett magyar hadsereg fejlődjék. Ez Thurzó indítványának tulajdonképeni értelme és magyarázata. Mig ellenben Pethe javaslata oda ment ki, hogy legyen úgy, mint régen volt (egész a szó alatti időig), azaz *fizessen a király* egyes katonai teltségeknek évi átalányt bizonyos számú magyar zsoldos tartására.

Ezt az adót — kívánta a kir. előterjesztés — mindenki kivétel nélkül fizesse, s így azok is, a kiknek javaik most kapcsoltattak vissza Magyarországhoz, tehát a Partiumbeli birtokosok. De a hódoltsági jobbágyok és Slavonia szokás szerint csak felét fizetik ez adónak. Ehhez az adóhoz azok takasája volt még számítandó, kiket a mult évek törvényei megjelöltek. Esküvel kívánta a kir. előterjesztés a házak összeírásánál eljáró közegeket kötelezni s a csalókat a hűtlenség bűnében elmarasztalni, úgy szintén azokat, a kik a beszedett pénzt saját hasznukra fordítják. Azokra pedig, a kik ez adót a kitűzött határidőre be nem fizetik vagy plane javaikban az adószedést megakadályozzák, azokra a poena tripli kimondását kívánta a kir. előterjesztés.

A hátrálékos adószedők ellen, a kik a kamara idézésére nem jelennek meg, a kamarák votuma szerint kívánt törvényt alkottatni a propositio, hogy t. i. a kamarák elmarasztaló ítéletét azok egyszerű megkeresésére tartozzanak végrehajtani: alispán, főispán és kerületi kapitány, vagyon-, illetve hivatalvesztés büntetésének terhe alatt. A mult év beszedett adójáról pedig az 1603: IV. t.-cikk szerint még a jelen országgyűlés folyama alatt számot adván a fő- és megyei adószedők, a még közöknél levő pénzt a kamarákhoz szolgáltatassák be.

A dicán toborzott hadak mustrálásánál a császári mustramester jelenlétét kívánta a király, s egyúttal törvényben kimondatni azt, hogy a toborzás és ellenőrzési szemlék alkalmával csalók, a kiktől t. i. kisül, hogy tényleg kevesebb zsoldot fogadtak, mint a mennyinek zsoldját kivették és elszámolták, fő- és vagyonvesztéssel sujtassanak.

A dica-seregnél előfordúlni szokott visszaélések ellen az 1595 óta hozott törvények megújítását kívánta a kir. előterjesztés, ¹⁾ a magyar katona zsoldjára nézve pedig ez 1596: XX. t.-cikket.

Nem a subsidium ügyéhez, azaz a subsidiumon to-

¹⁾ E visszaélések: hogy egyes (megyei) kapitányok (fővajdák) nem küldik be a kellő számú csapatokat a táborhoz (pl. az ellenőrzési szemle után szétoszlatják, nem fizetik) vagy nem kellő számban, vagy nem kellő időre küldik be vagy hamarabb visszavezetik stb. A törvény ez intézkedései csak a *dicabeli* zsoldosokra értendők, mert a *fölkeléseknél* előforduló visszaélésekről a propositio alább emlékezik meg.

borzandó magyar zsoldos csapatok kérdéséhez tartozott még három intézkedés, melyeket azonban a kir. előterjesztés a törvényjavaslatok és törvények ez időben szokásos rendszertelenségével, a dica-seregnél előforduló visszaélésekkel együtt, egy kalap alatt tárgyal most is, mint rendesen. Tudniillik, hogy: 1. azok ellen, a kik esztendejük kitöltése előtt hagyják el a katonai szolgálatot; ¹⁾ 2. azok ellen, a kik nagyobb zsold kedvéért külföldi zsoldba állanak; ²⁾ 3. azok ellen, a kik a magyar zsoldost a szegény nép nyakára küldik, ³⁾ szintén újításnak meg az 1595 óta hozott törvények.

A részleges és általános *fölkelésnél* azt kívánta a propositio, hogy a fölkelő csapatok addig, a míg szükség van rájuk, de szept. 15-dikétől november 15-dikéig okvetetlen, a kir. táborban maradjanak, s ez újítás mellett — mely Thurzó javaslatára történt — az 1601: IX. és X. t.-cikkek megújítását sürgette. Azok ellen, a kik a fölkeléseknél nem a kellő időben s kellő számban jelennek meg: szigorúbb törvényeket óhajtott a kir. propositio. De a *személyes* fölkelésről, továbbá a hadi tanács által javasolt azon elv kimondásáról, hogy semmiféle fölkelés nem váltható meg pénzen: a kir. előterjesztés egy szót sem tartalmazott.

A honvédelem ügyének további tárgyalásánál különös súlyt fektetett a propositio a közmunkákra. Kiemelte, hogy Pest a költségek hiánya miatt még mindig nincs erődítve, újra építve, hogy a Kanizsa-vidéki végházak állapota gyarló s hogy itt egy új végvárat kellene építeni. Kiemelte, hogy az örökös tartományok e részben igen szorgalmasok és bőkezűek ⁴⁾ s ezekre való tekintettel a közelebb eső véghelyekhez 12 napi, a távolabb esőkhöz pedig 6 napi igyenn munkát kért minden megyétől, úgy hogy a távolabb esők e közmunkát (az

¹⁾ Ezek csak a végbeli kir. magyar csapatoknál szolgáló zsoldosok lehetnek, mert a dicabeli had esztendőre soha se volt fogadva.

²⁾ Ez vonatkozhatik a végbeli kir. magyar zsoldosokra is, a dicabeli zsoldosokra is.

³⁾ Ez ismét csak a kir. szolgálatban álló végbeli magyar kapitányokra érthető, mert nem tehető fel, hogy a dica-hadnak a rendek által kijelölt s pedig többnyire megyénkint kijelölt tisztjei vitték volna a zsoldosokat a saját magok jobbágjai nyakára, a saját magok kárára.

⁴⁾ Hisz' a kanizsa-vidéki végvárat Stájerországot védték!

igás napszámot forintjával, a gyalog napszámot 16 dénárjával) pénzen megválthassák. Kivánta egyszersmind, hogy a közmunka-hátrálékok az 1602. és 1603-diki törvények szerint gyorsan hajtassanak be.

Abból indulva ki, hogy 1603-ban a rendek kérésére a király a gabona-adó kivánásától elállott s ezzel eléggé megmutatta jóakarátát, az 1604-diki előterjesztés annál nagyobb nyomatékkal sürgette e pontot. Kivánt minden azelőtt adózni szokott portától ¹⁾ két-két nagyszombati mérő zabot és rozsot, mely eleséget a Duna partjaihoz közelebb levő megyék a parthoz szállítsanak saját költségökön, a távolabb fekvők pedig a legközelebb eső kir. várhoz vagy városhoz. Ezenkívül az élelem szállítására minden 25 adózni szokott porta állítson egy tallér napi fuvarbér mellett egy négy lovas vagy hat ökrös szekeret. Végre kivánta a kir. előterjesztés, hogy valahányszor csak a szükség úgy hozza magával, minden megye tisztességes áron bármi nemű élelmet előlteremtsen és szállítson az országos főkapitány egyszerű felszólítására. Ezt első sorban Hatvan élelmezése miatt kivánta a propositió. Igérte a király hogy a fuvarosok teljes biztosságáról s a szállított árúk pontos kifizetéséről szigorúan fog minden egyes esetben gondoskodni. ²⁾

Az ágyúvontatás dolgában a szokásos kívánsággal lépett elő a kir. előterjesztés. A gabonakivitel tilalma, a híd- és útépités, és a szabad hajdúkról szóló törvények dolgában pedig azok szigorítását kérte. Kivánt aztán tekintélyes polgári biztosokat az átvonuló csász. csapatok kalauzolására, mint azt a hadi tanács ajánlá, s aztán röviden egy pénzügyi kérdéssel végezett.

Ez a pénzügyi kérdés a tizedügy azon pontjaira (és csak azokra) vonatkozott, melyeket a szepesi kamara az 1603-diki

¹⁾ Nem jobbágy-háztól! Nem kell összezavarni, hanem megjegyezni, hogy több év óta a dica a jobbágy- és zsellérlházak után, nem pedig a porták, telkek után szedetik.

²⁾ Nem érdektelen, a mit a propositió szemére vet a rendeknek — úgy mellékesen — hogy t. i. élelmi szereket nem igen találkozik a ki jókedvűből szállítana a seregek után; de csemegét és nyalánkságot, a mi pedig a katonát elpuhítja, akad sok, a ki szállít.

országgyűlési előterjesztéseknél javasolt, hogy t. i. a nemesek visszaélései, melyekkel a részökre dolgozó kézművesektől nem engednek tizedet szedni, a pusztán hagyott földeket pedig lefoglalván s más jobbágyoknak adván, magok szedik a tizedet a kilenczeden fölül saját magok hasznára, — új törvény által szüntettessenek meg; a ruthének, ráczok és oláhok pedig eztán tizedet fizessenek.

Mint tavaly, úgy az idén is azzal a kéréssel végzé a király, hogy a rendek a katonai kórházakra is szavazzanak meg bizonyos adót.¹⁾

Nem említik kútfőink, hogy a kir. előterjesztések fölolvastása után mily hangulattal távoztak a rendek. De midőn más nap, márczius 21-dikén a ferencziek kolostorában összejöttek²⁾, kitört belőlök s pedig hangos szavakban az elégületlenség. Három dolog nehezedett ónsúlylyal a honatyák kedélyére: a vallás ügye, az immár türehetlen katonai kihágások, rablások és egyéb törvénytelen zaklatások s végre a török béketárgyalásainak ügye.

A mi ez utóbbit illeti: szélteben beszéltek már nemcsak az országban, hanem a külföldön is — így tudósít bennünket Velenczének a német császári udvarnál Prágában székelő követe, — hogy a haszontalan béketárgyalások ideje és ürügye alatt a töröknek sikerült összes várait minden szükségességgel a lehető legjobban, legkényelmesebben ellátni, a keresztyén sereget ez által a Dunától, e kényelmes szállító-úttól elvágni. Különösen sokat szenvedtek e miatt Magyarország nyugati részei és »ily körülmények közt tárgyal Mátyás főherczeg Pozsonyban a magyarokkal.³⁾

Nem csoda, ha e zúgolódás s valószínűleg a közvélemény

¹⁾ A kir. előterjesztés 1604. febr. 2. **Irományok XIV. sz. a.** De az a febr. 2-diki datum csak fictio, valójában későbbi keletű. A prágai udv. kamara még február 4-dikén is javaslatokat tesz, hogy mit mindent kelene még a propositióba felvenni. (**I. Irományok XV. sz. a.**) Mivel azonban az országgyűlés február 3-dikára volt kitűzve: illő vala a kir. előterjesztést legalább egy nappal e terminus előtt keltezni.

²⁾ A bártfai követek jelentése 1604. márcz. 26 (Bártfa ltára).

³⁾ A velencei követ jelentése 1604 apr. 5. (Dispacci di Germania.. Bécsi áll. ltár.)

nyomása alatt a magyar kir. tanács és az országgyűlésen összejött főurak bővebben foglalkoztak a békealkudozások kérdésével s teljesen függetlenül az országgyűlési propositiók tárgyalásától, jónak látták egy Mátyás főherceghez benyújtott emlékiratfélelben kifejezni a magok s az ország aggodalmait. Nyíltan, őszintén kimondották, hogy az ő meggyőződésük szerint is a török csak azért ajánlotta egymásután a béketárgyalásokat, hogy az ezekkel összefüggő fegyverszünet alatt várait a kellő gabonával akadálytalanul elláthassa. Ez megtörtént s a török most mindenben bőven duskálkodhatik. Pedig semmi sem tartá annyira vissza a törököt Magyarországra teljes meghódításától, mint a váraiban és táboránál tapasztalható élelemszűke, miután eddigelé csak összes erejének legnagyobb fokú megfeszítésével volt képes magyarországi várait élettől csak nagyjából is megrakni; csupán ez az élelemszűke okozta azt, hogy a királyi végváratok eddig el nem foglalá, és egyedül a török táborban uralkodó élelemhiánynak köszönhető az, hogy az osman táborok *re infecta* föl-
oszolván, a győzelmet a keresztyén fegyvereknek engedték át. E nehézségeken a török kormány egyes béketárgyalási taktikája következtében immár túlesett, e miatt az 1604-diki hadjárat szerencsés kimenetelének esélyei a keresztyén fegyverekre fölötte nagyon megcsökkentek, holott eddigelé a török hatalom már arra jutott, hogy a háború kedvező folytatására minden reményét teljesen elveszítette. Ezek az okok birták a m. kir. tanács tagjait és a főurakat az emlékirat benyújtására, melyben aggodalmaik végeredményeképen arra kérték a főherceget: gondolja meg, nem inkább kárral, mint haszonnal jár-e a tárgyalások folytatása és a fegyverszünet meghosszabbítása? ¹⁾

A katonai kihágások és egyéb törvénytelen zaklatások ügyében már nemcsak a tanácsosok és a főurak, hanem az összes rendek országgúl írtak föl a főhercegnek. Annak, a ki most kényelmes karszékében ülve forgatja ezen idők történetének lapjait, unalmas lehet a magyar országgyűlési rendek örökös sérelme, örökös gravamene. Rablás, pusztítás, a szal-

¹⁾ A magyar tanácsosok memorandumát I. Irományok XXIII. sz. a.
Magyar Országgyűlési Emlékek. X.

matetejű viskók fölgyujtása, nő- és templomfertőztetés, sirrablás, gyilkosság — vég nélkül, folyton elől kezdve. A mint unalmas társalgó az, a ki örökös főfájásról panaszkodik. De a mint józan észszel el nem ítélnék azt, ki baja orvoslására törekszik, úgy nem szabad elkárhoztatnunk a magyar rendeket se, ha mindig és mindenütt hangoztatták jajaikat a képtelen nyomor miatt, melylyel őket az idegen zsoldos, a haragvó isten e rettentő ostora, oly irtóztatóan sújtotta. S ha egyes esetekben — mint pl. annál, melyet 1604-diki sérelmi iratukban fölhoztak, hogy t. i. a Sz. Györgyben és Bazinban állomásozó zsoldos ezred néhai Pálffy Miklós stompfai jobbágyainak marháját elhajtotta és levágta — a kihágásokat a rendek más magaviselettel elháríthatták volna is: nagyban és egészben mind csak halvány az a kép, melyet szenvedéseikről panaszirataikban a toll nyujtani képes volt. Kijelentették 1604-diki sérelmi iratukban az ország rendei, hogy, ha a nyomor orvoslásáról nem biztosítja őket a főherczeg, nemcsak azt kell nyiltan, őszintén kimondaniok, hogy a zsoldosok kihágásait tovább nem tűrik, de a kir. előterjesztésekre sem ajánlhatnak meg semmit se s pedig annál kevésbbé, mert, ha megajánlják is, teljesíteni a megajánlottat a jobbágy nem bírja.

Mint köz- és magánjogi sérelmet hozták fel a rendek a Bánffy Dénes ismeretes esetét, a kit Lassota Erich, kassai mustramester saját házában fogatott meg s fogva vitetett Kassára, s a kit feje elvesztésével fenyegetett, hacsak 14 ezer frtot le nem fizet. — De ez csak egy nagyobb példa — mondák; mert a külföldi zsoldos, ép úgy mint a hazai, a szegényebb nemességet minden kigondolható módon zaklatja, öli, vágja. Kérték Bánffy szabadonbocsátását, javai visszaadását s minden efféle törvénytelen ség eltiltását. Hasonlóképp kikelt az országgyűlés ebben az iratban a többször panaszolt törvénytelen parancsok, idézések és rendkívüli bíróságok ellen is.

E sérelmek elősorolása után arra kérték a rendek a főherczeget, hogy a Muraköz erősítésére Zrinyi György fiának őrséget küldjön a király, mert e félszigettől függ Slavonia, Austria és Styria nyugalma. Végre melegen ajánlották a bujdosó Illésházy Istvánnak s a fogságba vetett Joó János-

nak megkegyelmezését, mellékelve a mondottak folyamódásait. ¹⁾

Noha ezek a sérelmek, melyekről a magyar országgyűlés rendei most ismertetett iratukban oly vehemens módon panaszkodtak, vagyoni viszonyokra, a személyes szabadságra, sőt a »javak legfőbbikére,« »az élet legnagyobb kincsére« magára az életre vonatkoztak: merült fel mégis egy oly ügy az 1604-diki országgyűlésen, mely képes volt minden mást háttérbe szorítani, s mely a maga mélyreható következményeinél fogva hazai történelmünkben a legfontosabb, legnevezeteseb események egyike.

A *vallás, a lelkiismeretszabadság* ügyét érten.

Már a szepesi kamara ²⁾ 1603. decz. 5-diki jelentésében figyelmezteté Mátyás főherceget arra, hogy az ország északkeleti részeiben valami mozgalom észlelhető a vallás ügyében, hogy némelyek a katolikus papság elleni gyűlöletből a papi tizedek és a szentszékek eltörlésének szándékát forgatják elméjükben, és a czélból, hogy e szándékot az 1604-diki országgyűlésen keresztülvihessék, összeesküdtek s a főurak és nemesek közt erősen izgatnak. ³⁾

Lehetséges, hogy az általános nyomor és szegénység közepette, mikor a török, tatár és idegen meg hazai fizetetlen zsoldos rablásai elől szélyelfutott jobbágyosság a művelés alatti földeket pusztán, műveletlenül hagyta; mikor a munkás kéz abszolút hiánya miatt a földesurak birtokai alig jövedelmeztek valamit; mikor egy hatalmas főúr, a kinek nótapör volt a nyakába akasztva s fölszólítást kapott a kamarától, hogy elejti pörét, ha a többek közt 1000 köből gabonát fizet a hadak élelmezésére, e »hallatlan« kívánságot azzal az akasztófa-húmmorral utasítá vissza, hogy szeretné ő tudni, honnan vegyen 1000 köből gabonát ⁴⁾ — mikor a földesúri kilenczed alig-alig

¹⁾ A rendek sérelmi irata. Irományok XVIII. sz. a.

²⁾ Irományok IV. sz. a.

³⁾ Decimarum ac sedis spiritualis antiquam et acceptam consuetudinem et exinde religionis negotium *quosdam harum partium coniuratos in futura diaeta odiose velle proponere decimasque ipsas tollere*, sed et magnates reliquos cum tota nobilitate ad turbandum ecclesiasticum statum et internam quietem non sine seditioso exitio concitare.«

⁴⁾ Ez Petheő Ferencz volt, a ki azért állott főbenjáró vád alatt;

lódított valamit a köznemesség vagyoni viszonyain; -- lehetséges, mondom, hogy e szegénység közepette akadt olyan, a ki azt mondá: inkább miénk legyen a tized, mint a papoké, hiszen mi nem vagyunk a katolikus vallás hívei, s ha a ruthén, az oláh, meg a rác, azért, a miért nem katolikus, tizedet nem fizet, minek fizessünk mi? Lehet, hogy volt olyan akárhány, a ki így gondolkozott és azt főnszóval gondolta. Mivel azonban nagyon jól tudta minden nemes ember és minden értelmes polgár és paraszt, hogy a püspöki tizedek nagy részét az állam, a király nagyon jutányos áron árendálta ki, s hogy a tizedben fizetett terményekből a király a végvárakat segélyezi, a végbeli katonát táplálja: nem valószínű, hogy a tizedügy okozta volna akár csak részben is, azt a mozgalmat ott Felső-Magyarországon.

Más oka volt annak.

Keleti és éjszakkéleti Magyarország nemessége, polgársága s (a »cuius regio, eius religio« hallgatag elismert, érvényben volt elvénél fogva) magyar és tót jobbagysága a protestáns vallás tanait követte, úgy hogy újjain számlálhatta volna el az ember azokat, a kik őseik régi hitéhez, a katolikus valláshoz hívek maradtak. Azon jóakarát, melyet Miksa királyunk a protestáns tanok iránt táplált, egy közel félszázadig tartó csaknem háborítatlan nyugalmat biztosított a reformált tanok hirdetőinek, s e félszázad alatt a protestántizmus megizmosult. Magyarországon ez a protestántizmus a maga föllépésekor és terjedése alatt nem volt követelő. A ki a mi viszonyainkat a külföldi viszonyokkal egybeveti, azt fogja tapasztalni, hogy minálunk a reformáció bizonyos közjogi kereten belül mozgott, e keretet érinteni nem merte, nem akarta. Ezt a keretet a főpapság képezte a maga hatalmas közjogi s birtokjogi állásával. A katolikus főpapság Magyarországon a legelső rend vala, a koronás király tanácsosa, az ország oszlopa, a nemzet szószólója, törvényeinek hozója és magyarázója, jogai védelmezője. És annak a csaknem kivétel nélkül protestáns nemességnek, mely az egeri óriási dioecesisben lakott, soha még álmában sem fordult elő a nyáj nélkül való mert állítólag egy nemes embert kiheréltetett. A rá vonatkozó iratok a bécsi udv. kamara ltárában 1604. febr. 10. alatt.

főpásztornak e közjogi állása felől kétségeket támasztani, a mint fejet hajtott a bujdosó pécsi vagy váradi püspökök előtt, kik ott Kassán éltek s akol és nyáj és legelő nélkül szükölködő pásztorok valának. Mert a püspök főúr, dignitás, az ország közjogának gerince vala. De földesúr is volt a katolikus főpap, ép olyan mint a protestáns nemes, és pedig nemcsak a beneficiumát képező javakon, hanem a püspöki megye *összes területén*; mert semmivel sem volt különb az a jog, melylyel a földesúr a maga jobbágyaitól a kilenczedet beszedte, mint az a jog, melylyel a püspök megyéje minden jobbágyától a tizedet szedette. S nem is jutott eszébe. — hogy csak egy példát említsek — a felsőmagyarországi öt város egyikének se, noha polgárai közt lámpással keresve se talált volna csak egy katolikust is, azt a szép árendát, melyet a városok jószágainak püspöki tizedéértfizetett, csak egy pillanatig is megtagadni. ¹⁾

A katolikus főpapság előkelő közjogi állásának föltétlen elismerése akkor, midőn e főpapok közül csak egy-kettő mondhatta azt, hogy megyéje lakói közt vallásának hívei vannak, midőn a többiek dioecesisét vagy protestánsok lakták vagy épen a török tartotta elfoglalva, — nagyban hozzájárult ahhoz a békés, nyugalmas állapothoz, mely a XVI. század végső tizedeit jellemzi s mely tetőpontját abban éri el, hogy a király még protestáns vallású tanácsosát is megkérdi az üresedésben levő püspöki székek betöltése tárgyában, s e protestáns vallású kir. tanácsos a jelöltek közül azt ajánlja, a kit papi, egyházi tulajdonságaiért tart a lagalkalmasabbnak, legérdemesebbnek. ²⁾

Mint a hogy most mi magyarok ijedve tapasztaljuk, hogy Erdélyben az oláhság mint szoritja kisebb körre a magyarságot, úgy riadt föl a kormány s a katolikus főpapság is a XVI. és

¹⁾ Maga a váradi püspök — a szepesi kamara elnöke — dicséretiket épen ebben az időben, hogy az árendát pontos lelkiismeretességgel fizetik emberemlékezetet meghaladó idő óta. A szepesi kamara jelentése 1604. márcz. 27. (Bécsi udv. kam. ltár. 1604. ápr. 19. alatt.)

²⁾ Ez Illésházy István volt, a ki Szuhaynak mint váczai püspöknek ajánlja 1596-ban a szentmártoni apátságot conferálni; s a ki 1597-ben az egri püspöki székre ismét Szuhayt ajánlja (ki is nevezték). Lásd: Illésházy hűtlenségi pöre, czimű munkám 33. lapját.

XVII. század fordulóján, mikor tudatára ébredt annak, hogy a hosszú béke alatt a zajtalanul elterjedt protestántizmussal szemben immár közel van ahhoz, hogy a talajt lábai alól elveszítse. Itt cselekedni kellett; a mi van, azt megmenteni; a mi elveszett, azt a tért visszaszerezni. Az impulsust a ki a cselekvésre megadta, az alvókat a ki álmukból felköltötte s a harczolni vágyóknak kezébe a ki kardot nyujtott, egy ifjú, most felserdült fejedelem: a későbbi II. Ferdinánd vala; a hitbuzgó, meggyőződéssel és rajongással tele uralkodó, kit, ha a középkorban él, a katolikus egyház régen legelőkelőbb szentjei között tisztel vala.

Alig vette kezébe a tizennyolcz esztendő s Ferdinánd Stájerország kormányát s alig tért meg Olaszországból a pápa látogatásaiból és a »sanctorum apostolorum liminum visitatio«-ból, midőn 1598. szeptemberében kiadta híres három rendeletét, melylyel a stájer városok protestáns papjait és tanítóit 1—2 hét alatt az országból távozásra kényszeríté. E rendszabályt 1599-ben és 1600-ban ama bizottság föllállítása és körútra indítása követte, melynek föladata volt Stájerország, Karinthia és Krajna egyházaiból a protestáns tanokat szép szerével és erőszakkal kiirtani. ¹⁾

A merész példa ragadós volt s követőre talált az ifjú fejedelem unokabátyjánál, a Prágában remetéskedő császárkirálynál. Azok közül a Stájerországból kiüldözött prot. papok közül egy-kettőt Thurzó György, a dunáninneni főkapitány, a későbbi nádor, részben birtokain helyezett el, részben a parancsnoksága alatti Érsekújvárbán, a német nyelvű protestáns helyőrség között engedett megtelepedni. Rudolf kemény parancscsal fordult a protestáns főúrhoz s szigorú feddével követelte tőle ismételt ízben is e lelkészek elűzését; ²⁾ — majd kevés idő múlva, alig pár héttel később, nyiltan kitűzte a katolikus ellenreformáció zászlaját azon királyi parancsokban, melyekben Pethe Márton kalocsai érseket, Szuhay egri püspököt, Migazzi váradi püspököt és a sellyei jézsuitákat fölszólítja, hogy magyar és német nyelvet tudó buzgó és tanult kath. papokat küldjenek az erdélyi csász. biztosokhoz,

¹⁾ Lásd Hurter: Geschichte Ferdinand. II. stb. III. és IV. kötetét.

²⁾ Rudolf parancsai Thurzó Györgyhez 1603. szept. 14. és okt. 8. Bécsi udv. kam. Itár.

mert el van határozva a hatalma alá került Erdélyben »az istentelen eretnokségeket kiírtani« s a katolikus vallást régi fényében visszaállítani. ¹⁾

A királynak ez a parancsa programmot tartalmazott. Erdély után Magyarország következik vala, a hol Szuhay, a vaskezű, Forgács, a nagyúri merészségű, és Zalatnoky, a hitbuzgó püspökök nemcsak készséggel vártak a harcz megkezdésére, de tüzelték is erre a királyt. Forgácsnak kedvező helyzetet teremtett az a körülmény, hogy az ő dioecesisében vala a legtöbb katolikus, meg az, hogy előkelő származásánál s nagyúri összeköttetéseinél fogva neki kellett a legkevesebb tekintettel lennie a protestáns főnemességre. Mikép kezdte működését, megírták már mások. ²⁾ Zalatnoky Györgynek, a bujdosó pécsi püspöknek, erőt jelleme absolut tisztasága, feddhetetlen askéta élete s az a rajongó idealismus kölcsönzött, melylyel az egyetemes, katolikus egyház magasztos hivatása iránt úgy el volt töltve, mint kevés főpap előtte s utána. Ez a főpap, a ki az ifjú gróf Erdődy szerémi püspökjelöltségét az udvarral szemben azzal utasítja vissza, hogy tanulja meg előbb, mi a munka, mi a türelem, alázatosság, a világi csábítások elleni harcz, s ha majd megtanulta azokat az erényeket, a melyekre a püspöki szent hivatás szerint másokat tanitania kell, majd akkor aspiráljon a püspökségre, — ennek a főpapnak jogot adott hite s meggyőződése ezt tanácsolni a királynak 1603-ban (akkor, midőn alig volt katolikus főúr az egész országban!) a tridenti zsinat végzései szerint csak olyanokat nevezzen országos tisztségekre, a kik ünnepélyesen vallomást tettek katolikus hitök felől s hogy ezt a tridenti cikket tegye országos törvénynyé! ³⁾

És Szuhay István!

Az ő tanácsára, az ő sugalmazására rendelte el a király 1603. őszén azt a vizsgálatot, melynek bevallott és részben valódi célja a városok administratiójának és anyagi viszonyainak ellenőrzése s földerítése volt, de a mely tulajdonképen arra irányult, hogy a protestántismust e tömör fészkeiből

¹⁾ Rudolf parancsai 1603. decz. 28. Bécsi udv. kam. ltár.

²⁾ L. Ipolyi: Veresnarty élete.

³⁾ Zalatnoky votumában 1603. decz. 13. L. Irományok VII. sz. a.

kivesse. Már 1603 decz. 4-edikén tiltakozott ez ellen az inquisitio ellen a felsőmagyarországi öt város, u. m. Kassa, Eperjes, Bártfa, Lőcse és Szeben,¹⁾ a szepesi kamarához benyújtott kérvényével. S ha e szándéknak Felső-Magyarországon híre ment; ha a Thurzóhoz intézett királyi parancsokról boldog-boldogtalan beszélt; ha a Forgács föllépéséről tudomást nyertek, s ha végre neszt vették annak, a mit a király Erdélyben akar: csoda-e hogy 1603. végével az éjszakkéleti s keleti megyékben vallási mozgalmakat észlelt a szepesi kamara?

Nem hiába nyugtalankodtak e részek protestánsai: megmutatták a következmények, a kassai templom ügye.

Miután az egri püspök és káptalan székhelyét a török elfoglalta, a bujdosó káptalannak az 1597: XXXVIII. t.-czikk Kassa város beleegyezésével Kassa városát jelölte ki ideiglenes új székhelye gyanánt. A katolikus vendégek a protestáns város kebelében szerény helyet foglaltak el. Minden templom, köztök a gyönyörű székesegyház, a nagy templom, az új hit követőinek kezében vala s a káptalan tagjai kénytelenek voltak istentiszteletre egy kicsiny, szűk és jelentéktelen kápolnával megelégedni. Szuhayt, az egri püspököt, noha ő maga mint kamarai elnök Pozsonyban székelt, végtelen bántotta ez a körülmény. Erősen sértette jogérzetét az, hogy istennek ama fölséges háza, melyet buzgó katolikus királyok és királynék emeltek a kath. vallás fényére és dicsőségére, a gyűlölt eretnek tanokat hangoztassa vissza szentelt falai között, s miután nem sikerült jó szerével visszaszereznie a város polgáraitól, mint utolsó menedékhez, a katolikus, apostoli királyhoz fordult 1603. közepe felé s kérve kérte őt, hogy királyi hatalomszóval adassa vissza a katolikus vallásnak, adassa át az egri káptalannak a nagy templomot. Rudolf a kérés teljesítését határozottan megígérte, egyedül azt a föltételt kötötte ki, hogy addig, míg

¹⁾ Az erre vonatkozó iratok a bécsi udv. kam. ltárban. Az inquisitio célját a szepesi kamara 1604. márcz. 17-diki jelentése árulja el (U. o. 1604. ápr. 19. alatt). De tudósít erről bennünket Clementis Mihály lőcsei jegyző is Pozsonyból 1604. febr. 6-dikáról, midőn jelenti, hogy az inquisitio Pozsonyban a protestáns lelkészek elűzésével kezdődött s hogy a város e miatt 16 tagból álló deputatiót küldö Bácsba a főherceghez. (Lőcse ltára).

Kassára csász. generális lesz kinevezve — a ki a kir. parancsot szükség esetén erővel is végrehajtja. — Szuhay türelemmel várjon; ¹⁾ kevés hetek mulva pedig Mátyástól a magyar tanács véleményét kívánta be arra nézve, hogy, mivel alapos okkal lehet tartani e lépés következményeként beállható zavartól, vajjon a kassai templom elvétele az (1604-ediki) országgyűlés előtt vagy csak után történjék-e meg? ²⁾

Mit tanácsolt a magyar tanács és Mátyás főherczeg: nem tudom. Bizonyos csak az, hogy Rudolf 1603. november 8-adiki parancsával az időközben Kassára csász. generalis kapitánynak kinevezett Belgiojosai Barbiano Jakabot megbízta, hogy a váradi és pécsi püspökök társaságában a kassai bírót és tanácsot a kassai nagy templom átadására szólítsa föl s ha fölszólításának sikere nem lenne: a templomot katonai karhatalommal vegye el. A magyar kir. kancellária pedig a titkos tanács november 7-diki fölszólítására november 19-dikén állított ki hasonló tartalmú parancsot Kassa városhoz. ³⁾ Az egri püspök személyét, a kit kamarai ügyek nem engedtek Pozsonyból távozni, a király parancsára a kancellár és Forgács Ferencz nyitrai püspök, a ki magánügyekben Kassa táján időzött, volt hivatva a templom átvételénél képviselni. ⁴⁾ Forgács Ferencz volt az, a ki Belgiojosónak a kir. parancsot átnyújtotta s a parancs erejénél fogva Belgiojoso 1604. január 7-edikén késő estve, miután a piacra vontatott ágyúkkal ráijesztett a reggel óta a városházánál ezen ügy fölül tanácskozó városatyákra, a megijedt bírótól és tanácsosoktól átvette a kassai nagy templom kulcsait. A templomot magát január 8-adikán szentelték föl, mely alkalommal a misét Forgách Ferencz mondta. És ettől a naptól kezdve üldözöttek, bújdosók lőnek az evangélikus lelkészek abban a városban, mely addig a protestántismus erős vára vala. A hitbuzgó Belgiojoso, Zalatnoky és Carillo Alfonz, a hires jezuita-provincziális. tanácsain indulva, minden templomot el-

¹⁾ Rudolf Szuhayhoz 1603. júl. 9. Bécsi udv. kam. ltár.

²⁾ Rudolf Mátyáshoz 1603. szept. 19. U. o.

³⁾ Mindkét parancs és a titkos tanács fölszólítása a bécsi udv. kam ltárban.

⁴⁾ Kir. parancs a magyar kancellárhoz. 1603. decz. 26. U. o.

vett a protestánsoktól, az istentiszteletet még magánházakban sem engedé meg, lelkészeiket hat hét alatti távozásra kényszeríté. ¹⁾ Egyidejűleg e tényekkel kir. parancs ment Pethé Márton kalocsai érsekhez és helytartóhoz, mint a szepesi prépostság adományosához, hogy e prépostság területéről az evangélikus lelkészeket elűzze s a templomokat a kath. vallás céljaira foglalja le. ²⁾

A megrémült városok haladéktalanul követeket küldének Prágába a királyhoz, hogy a kormányt e rendszabályok visszavételére bírják. A kassaiak főkép az 1597: XXXVIII. t.-czikk ama záradékára hivatkoztak »salvis tamen libertatibus ipsius civitatis permanentibus,« mely nekik minden szabadságuk élvezetét biztosítá az egrí káptalan Kassán való tartózkodása esetére is. De kérésök nem használt semmit; a küldöttek kihallgatást se nyerhettek az elzárkozott uralkodótól, s noha még sok hónapon át maradtak Prágában s kérésrel és pénzzel, ajándékkal igyekeztek e hosszú idő alatt kedvező végzést vagy legalább audientiát kieszközölni s noha ittott egyik-másik német tanácsos, sőt a magy. kir. kancelláriai titkár is jó eredménnyel bízatta őket, ³⁾ úgy látszott, hogy azon titkos jóakaróknak van igazuk, a kik a bécsi és a prágai udvarnál arra figyelmeztették a városok küldötteit, hogy hiába minden fáradságuk, bajaikon csak a magyar országgyűlés, a rendek összetartása, egyetértő eljárása segíthet. ⁴⁾

Ahhoz az országgyűléshez folyamodjék az öt város, melynek legfőbb elemei azt a megyei nemességet képviselik, a mely ellen a letét-helyek joga miatt folytatja az elkeseredett harczot a városi polgárság? És folyamodjék *a király ellen*, a

¹⁾ Jelentései a bécsi áll. ltárban.

²⁾ Kir. parancs Pethéhez és a lőcseiékhez 1604. január 3. (Lőcse város ltára).

³⁾ Nagyon érdekesek e részben Clementis Mihály lőcsevárosi jegyző eredeti jelentései Prágából, a lőcsei városi ltárban.

⁴⁾ Clementis jelentése 1604. február 21. U. o. Márczius 6-dikán pedig azt írja Clementis »Es ist im Augenschein, das uns Ihrer Majestät geheime Rätth mit allem Fleiss und studio aufziehen. . . Csak a magyar országgyűlés segíthet. S ha ez se tud semmit elérni, »so würde es geschehen sein nicht allein um die armen 5 Städte, sondern auch um das ganze Land.« U. o.

városok e protectora ellen? a megyékhez, a városok ez ellen-ségeihez? És folyamodjék azokhoz a nagyrészt »sacramentarius« »calvinista« rendekhez, a kiket a maga ágostai hitvallása absolut föntségének és tisztaságának tudatában a nagyobb-részt lutheránus városi polgárság mint »rajongókat,« mint tévedteket legalább is sajnált, ha meg nem vetett?

Nagy lelki harczot állottak ki az érdemes városatyák — az egy Kassa kivételével, melynek polgársága nagyrészt Kalvin követői közé tartozott, — de végre is a szükség kényszeríté őket s vontatva bár és csak apródonkint, de mégis oda utasíták az országgyűlésre menő vagy már Pozsonyban levő követeket, hogy a megyék jóakarátát a vallás dolgában, segélyöket, támogatásukat kérjék ki.

És a városi követek ezt megcselekedték. Nevezetes forduló pont ez a reformáció történetében Magyarországon; mert e pillanattól fogva mindvégig szorosán tartott össze századok véres harczain és szenvedésein keresztül a potestánsok két felekezete. S nevezetes forduló pont ez abban a tekintetben is, hogy az addig teljesen idegen városi polgár e pillanattól kezdve testvére s honfitársa lesz a magyarnak.

A megyei rendek támogatásukat megígérték s még a bányavárosok követei is ujjongának e fölötti örömlükben. ¹⁾ A kérdés csak az volt, hogy e támogatás mily fokú legyen, ha az országgyűlés megnyitására kerül a dolog. A városok kérelmét ajánlják-e a főherczegnek, vagy az ország maga kérelmezen a városok mellett? Úgy látszott, hogy a félénkebb városok ezt az utóbbi modust szerették volna, mert az ország kérelme

---

¹⁾ A besztercebányai követ írja február 21-dikéről: »In diesen Landtag aber wird man wunderlich Ding hören und ich hoffe, man wird es mit der befolgung wol bleiben lassen und nicht also fortschreiten, wie mans zu Caschau angefangen. (Besztercebánya ltára.) Kassa követei írják: «... die Spanschaften haben sich hoch erboten«... márcz. 4. (Kassa levéltára). A lőcsei két követ írja márczius 4. »Haben wir... gestrigen Tages mit fast allen Comitatus superioris Hungariae ein Correspondenz gehalten, die sich dann gar hoch erboten haben von den ehrbaren Städten nicht zu weichen... (Lőcse ltára) és márczius 15-dikéről: Was die Spanschaften belagend ist, wegen der Religion sein sie noch mannhaftig bei den Städten. Gott erhalt sie weiter bei der Zusage«... U. o. És több jelentés a városok levéltárából.

pendantja volt volna az ő folyamodásuknak. S ha a megyei rendeket a vallás ügye nem érdekli vala, bizonyosan megnyugodtak volna a támogatás e módjában. Igen, de a szintén protestáns rendek magok is érdekelve voltak a kérdésben, mert a mi tegnap a királyi városokban történt, az holnap a megyékben ismétlődhetik s azért radicalis szerhez határozták hozzányulni.

Kimondották az értekezletekben, hogy egy csapással ketté vágják a csomót; a városokat nemcsak támogatni fogják, hanem a propositiók tárgyalásához hozzá sem kezdenek addig, míg a főherczeg őket a teljes vallásszabadságról kellőképen nem biztosítja ¹⁾ s ha azt a főherczeg nem akarná tenni: egyszerűen oda fogják hagyni az országgyűlést. ²⁾ A megyei rendek nem is cselekedhettek máskép, mert küldöiktől nyert utasításaikban határozottan ki volt mondva, hogy a vallás ügye minden más ügy előtt tárgyalandó és biztosítandó. Természetes hát, hogy mikor a városoknak támogatást ígértek, egyszerűs mind azt kívánták tőlök, hogy, ha szavazásra kerül a dolog, szavazataikkal a protestáns megyei rendek követeléseihöz álljanak s mindig velők tartsanak.

A soha nem opponáló, mindig engedelmes városok követéinek egy része megijedt ettől. Szavazni a király kívánsága ellen, névszerint, a personális úr által felszólítva! Gondolatnak is borzasztó! És pedig annál borzasztóbb, mert a városoknak csupán a megyei követekre lehetett, véleményök szerint, ráhagyni magokat; a protestáns főurakban az egy Kassa kivételével — mely sokat fáradozott a főurak megnyerésében is — a többi városok nem igen bíztak, sőt Bártfa követei egy főurat sem kértek fel a városok ügye támogatására. ³⁾ Nem illik az

¹⁾ A kassai követek most idézett jelentésében: . . . die Spanschaften haben . . . vermeldt, dass sie ehe zu nichts greifen wollen, sie haben denn von Ihrer Majestät ein Bescheid wegen der Religion.« U. o. és a bártfai követek jelentései ugyancsak márczius 4. U. o.

²⁾ A bártfai követek írják márczius 4. alatt: Denn sie (a megyék) haben es des gestrigen Tages beschlossen: so er (a főherczeg) es nicht thun wird, so wollen sie sich aufmachen und davon. . .

³⁾ Követéinek jelentése márczius 15-dikéről: a kassai követek szintén márczius 15-dikéről.

tőlünk — mondák Bártfa követei — hogy ő felsége ellen berzenkedjünk. . . s erőszakkal akarjuk kicsikarni, a mit kérésünkre nem ad meg. . . Nehéz és veszedelmes dolog ez minénk, városoknak. Mert a megyék lármázhatnak, nem ad rájok senki semmit, de mi ránk nagyon figyelnek. Nem daczolni a mi hivatásunk, hanem kérni, könyörögni, nehogy a városokat még nagyobb kárba s veszedelmbe döntsük. ¹⁾

Volt nagy tanácskozás a városok követei között. Bártfa tétovázott, Lőcse egy pillanatra azt vélte, hogy jobb lesz az ügyet az országgyűlésen elő sem hozni s a követek újabb utasításokért küldöttek haza. A városi tanács se Bártfán, se Lőcsén nem volt oly kis hitű, mint követeik Pozsonyban — s különösen Lőcse városatyáira mély benyomást tőnek a városi jegyzőnek Prágából küldözött jelentései. Clementis Mihály — ez a városi jegyző neve — attól a mit Prágában néhány hét alatt átélt, megcsömörlött. Látta, hogy ránczigálják őket orruknál fogva a királyi udvarban, hogy biztatják, hitegetik. Megirta mind ezt hűségesen küldőinek haza Lőcsére s istenre kérte őket, ne engedjék országgyűlési követeiket a megyei rendektől akárki tanácsára is elszakadni. A ki az elkülönzést tanácsolja, csaló és rosszakaró. A városoknak ez csak vesze-

---

¹⁾ A bártfai követek 1604. márcz. 4. »Ihr (a megyék) Rath ist gar gefährlich; denn sie haben uns zugesagt: sie wollten neben uns halten; aber wollen haben, dass wenn es per voces wird gehen, so sollen wir auch neben ihnen zugleich respondiren. . . Nie will es sich uns nicht gebühren, dass wir uns dergleichen wider Ihre Majestät aufhehnen sollen; denn wie will sich das schiken: wir ersuchen Ihre Maiestät mit vielfältigen Flehen und grossen Uncosten, hier aber sollen wir auch Ihre Durchlaucht mit einer Supplicacion ersuchen und was wir nicht können durch gracia erhalten, sollen oder wollen es mit Gewalt haben? Dünkt uns gar seltsam und wundersam«. . . stb. És márczius 15-dikéről: . . . »Hätten wir . . . gewusst, dass sie (a megyék) solches in ilren Istructionibus haben, so hetten wir uns mit ihnen nicht dürfen so weich einlassen. Denn sie wollen haben, wir sollen . . . mit ihnen zugleich unser Stimme gehen lassen. Dasselbig ist uns beschwerlich und sehr gefährlich: denn es wissen Eure Würden (a városi tanácsnokok) was sie für Geschrei auch haben, wer gibt auf sie so Achtung, als man auf die Städte Acht gibt? Unser Vornehmen ist nicht trotzen, noch auf — und dahin fahren, sondern bitten und supplicieren. . . . denn wir müssen bedenken, dass wir gemeine Stadt nicht in grössere Noth und Gefahr und Schaden brächten.« . . .

delmére válhatik s későbbben nagyon keservesen fogják megbánni. »ha ez alkalommal a megyei rendek mellett késedelmeknek, resteknek és gyáváknak bizonyulnak.«¹⁾ A derék Clementis tanácsa hatott; a városatyák politikai érzéke a féltelmen fölül kerekedett s miután különösen Kassa ösztönzésére a lőcsei követek hamar belátták tévedésöket, sikerült a remegő Bártfát megnyugtani.

Igy a városok egyértelemmel elhatározták, hogy a válás dolgában szorosán a megyei rendekkel fognak tartani. És így találta a kir. előterjesztések fölolvása után Mátyás főherczeg magát a *lutheránusok és kálvinisták, városok és megyék legelső uniójával, legelső szövetségével szemben.*

Tavasza fordult épen márczius 21-dikén az idő, midőn a városokkal történt megállapodás szerint a megyék a ferencziek klastromában összejöttek s országul elhatározták, hogy a propositiók tárgyalásába addig bele nem kezdenek, míg a főherczeg őket vallásuk békés gyakorlatáról nem biztosítja. Az ülés rövid volt, s midőn másnap ismét összeült az országgyűlés, illetőleg azon elemek egyeteme, melyek később az alsó táblát alkották,²⁾ az új királyi személynök, Lippay János, azt kérdezé tőlök, hogy megmaradnak-e tegnapi határozatuk mellett, s névszerinti szavazásra szólítá fel a rendeket. A szavazásnál a katolikus papság pártja elkülöníté magát a többiektől: a többséget képező protestáns követek megmaradtak a tegnapi határozat mellett s egyúttal kimondották, hogy ez értelemben folyamodást fognak benyújtani a főherczeghez.³⁾

¹⁾ »Denn werden die Städt neben dem Land jetzund in diesem Vorhaben säumlich, träg und feig erfunden werden, alsdann hernacher wird es viel zu spät sein« . . . Clementis jelentése 1604. márczius 15. Prágából (Lőcse ltára).

²⁾ A főrendek nem képeztek még külön kamarát, de külön tanácskoztak.

³⁾ Da hat Herr Personalis des anderen Tags (márcz. 22.) einen jeden insonderheit per voces befragt: wollen sie in ihren Propositio fortfahren oder nicht? Da haben sich die Pfaffen und ihr Anhang abgesehen; der mehrer Theil aber hat sich zur augsburgischen Confession lassen schreiben, wie denn sie neben den Städten heftig halten und bis auf dato das Ihrige gethan haben . . . Bártfai követek jelentése márczius 26. (Bártfa levéltára).

A következő napon, márczius 23-dikán, úgy látszik, nem volt ülés. De márczius 24-dikén, miután a felső-magyarországi 5 város beadta volt folyamodását Mátyás főherceghez, ismét összejöttek a rendek s átvették a kassaiaknak az országgyűléshez ügyök pártolása végett intézett folyamodását. ¹⁾ Ugyan ebben az ülésben lőn benyujtva Illésházy és Joó János kérvénye is az ország rendeihez fölségsértési ügyök országul való pártolása végett; de a rendek figyelmét Kassa kérvénye kötötte le. A kormány hívei mindent elkövettek, hogy a megyei követeket úgy ettől, mint eddigi határozatuktól eltántorítsák; heves viták folytak ezen az esti ülésen, azonban a protestáns rendek nem tágitottak. Megválasztották a küldöttséget, melynek főadata volt a rendeknek immár elkészült országos kérvényét a vallás- és lelkiismeretszabadság kérdésében a főurakkal közölni s Mátyás főhercegnek előszóval is tolmácsolva átnyujtani. ²⁾

És csakugyan átnyujtották ezt a folyamodást — az első e nemből — a protestáns rendek márczius 25-dikén, egyidejűleg a katonaság kihágásairól panaszkodó sérelmi fölirattal. — Az országot ért számtalan csapás között — mondják a folyamodók — leginkább az keseríti el őket és az sebzi lelkiismeretüket, hogy némelyek tanácsából abban a vallásban, melyben a fölség nagyatyja és atyja, de még eddig maga a király is békésen hagyta őket élni, most háborgattatnak, templomaikat elfoglalják, papjaikat elűzik s helyökbe olyanokat tukmálnak rájok, a kik lelkiismeretüket terhelik. Miután mind ez csak benső viszályt és gyűlölséget szül épen akkor,

¹⁾ U. o. — A kassaiak folyamodását rövid magyar kivonatban közli Zsilinszky Mihály »A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai című« gondos munkája I. [kötet 245. lapján a debreczeni főiskola levéltárában lévő példány után, melyhez én — fájdalom — nem juthattam hozzá s melyet azért az Irományok közt nem is adhatok.

²⁾ A löcsei követek írják márczius 24-dikéről: »Heunt um 6 Uhr ist die Landschaft sambt den Städten alsbalt zusammen kommen ins Kloster. Es sind Supplicationen fürkommen wegen Jo Janosch und Eliasházi, ist aber vom Land keine angenommen worden, allein die Religionssachen sammt der Kaschauer Supplication. Ist ein gross Geschrei gewest, denn viel Wiederpart ist; allein sie durchaus zu den Artikeln nicht schreiten wollen, sie sind derwegen der Religion etwan versichert; haben auch alsbalt einen Ausschuss gemacht, für die Barones und Ihre Durchlauchtigkeit dasselbe mündlich fürzubringen.« . . .

mikor a török ellen a legnagyobb egyetértésre van szükség; mint a rendek túlnyomó nagy többsége: alázatosan kéri a főherczeget, hogy járjon érettek a királynál közbe, s a királytól nyert teljhatalmánál fogva egyúttal biztosítsa őket vallásuk szabad gyakorlatáról.¹⁾

Az alázatos, szerény hangú folyamodást a főherczeg nemtetszése világos jelével vette át a küldöttségtől.²⁾ Nem is csoda, mikor Pozsonyba érkezése előtt Bécsben volt héves és hosszú harcza az alsó-ausztriai tartománygyűlésen az ottani protestáns rendekkel, kik ép úgy, mint most a magyar rendek, mit se akartak tudni a fejedelmi előterjesztések és kívánságok megszavazásáról.³⁾ Hogy azonban az eddig elvesztegetett időt lehetőleg pótolja: igyekezett mind e sérelmi föliratra, mind a protestánsok folyamodására lehető gyorsan határozni. Az előbbit illetőleg meghallgatta a hadi tanács véleményét⁴⁾ s annak vétele után megfelelt már másnap, márczius 26-dikán, mind a két iratra.

Noha a protestánsok kérvényére adott válaszban, mint azt a politikai eszély is követelte, megígérte a főherczeg, hogy ügyöket a királynak elő fogja terjesztetni: arról, hogy ő is biztosítja a rendeket vallásuk szabad gyakorlatáról, egy hang, egy betű nem volt. Sőt a mit megígért is a protestánsoknak, azt is föltételhez kötötte, és ez a föltétel az ügy elodáztatására meg arra látszott czélozni, hogy finom ironiájával zavarba hozza a rendeket. Mert nemcsak azt kívánta tőlök a főherczeg, hogy az elvett templomokat megnevezzék, hogy a folyamodás alá nevöket egyenkint aláírják, hanem azt is, hogy mondják meg: miféle vallásuak. — Miféle vallásuak? Hiszen ha azt mondják, hogy keresztyének: akkor katolikusok — s nincs okuk a katolikus papok ellen panaszkodniok. A protestáns elnevezés még nem divott abban az időben Magyarországon mai értelmében. Azt írják, hogy lutheránusok, hogy

¹⁾ L. Irományok XIX. sz. a.

²⁾ . . . »Welche Ihre Durchlaucht mit betrübtem, zornigen Gemüth hat vernommen — írják a bártfai követek márczius 26-dikáról.

³⁾ Mátyás jelentése Rudolfhoz 1604. márczius 13. Bécsi áll. ltár. Comitalia.

⁴⁾ Lásd ezt Irományok XX. sz. a.

calvinisták? De akkor embert állítanak Christus ellenébe s nyilvánvaló, hogy csak eretnekek és szakadárok.

Meglátjuk, mire ment a főherczeg válasziratával. ¹⁾

Szerencsésebben ütött ki Mátyás válasza az országgyűlés másik sérelmi iratára. A hadi tanács véleménye alapján megígérte a rendeknek, hogy az egyes felhozott esetekben mindenütt szigorú vizsgálatot fog indítani a bűnösök ellen s a meleg részvétről tanuskodó, igaz, jóakaró hang melylyel a főherczeg az ország szenvedéseiről és nyomoráról szólott, hátán nem győzte volna is meg az örökös ígéretekhez szokott, de azok teljesítését alig-alig látó országot, bizonyosan hathatott a rendekre amaz útonálló, rabló vallon ezredes büntetése, kit kihágásai miatt a hadi törvényszék Nagy-Szombatban lefejeztetett; ²⁾ valamint a szóbeli értekezleteken a velök közlött adatok alapján kénytelenek voltak a rendek azt is elismerni, hogy a király legalább a legujabb időkben — tehetsége szerint igyekszik a kifizetetlen zsoldosokat legalább részben kielégíteni. ³⁾ S midőn azért Mátyás melegen apostrofálta a rendeket s kérve kérte őket, hogy gondoljanak arra, mily későn kezdődött meg az országgyűlés, hogy a hadjárat megindítása már küszöbön áll, hogy álljanak hát el fültett szándékaiktól, fogjanak bele a kir. előterjesztések tárgyalásába: hihető, hogy a rendek némely részére e kérés nem maradt nyom nélkül. Még két egész napig daczoltak a protestánsok — nagy idő az ez idei rövid éltű országgyűlések életében! — mely alatt a főurak, a csász. és kamarai tanácsosok s a királyi személynök nem mulaszták el a rendeket minden jóval

¹⁾ A protestáns rendek folyamodására adott választ lásd **Irományok XXII. sz. a.**

²⁾ Clementis jelentése Pozsonyból 1604. február 6. (Lőcse Itára).

³⁾ A velencei követ tudósít bennünket azon tárgyalásokról, melyeket a kormány januárban a cseh rendekkel egy nagymérvű finánczoperáció végett folytatott, hogy a hátrálékos zsoldot kifizethesse. Továbbá ugyancsak a velencei követ írja, hogy a marcziusban Madridból küldött 200 ezer scudinak felével egy vallon ezredet csakugyan kifizettek. 1604. január 5. és marczius 22. (Dispacci di Germania. Bécsi áll. Itár. — A főherczeg leirata a rendek gravameneire marczius 26. **Irományok XXI. sz. a.** s a hadi tanács véleménye marczius 25-dikéről. **Irományok XX. sz. a.**

biztatni s nem is siker nélkül. A békülékenység szelleme győzött: a protestánsok beleegyeztek a propositiók elővételébe. »A vett sebek daczára is él bennünk a honfi erény, a jóakarát — így okadatolták elhatározásukat későbbi iratukban ¹⁾ — s noha utasításainkban az áll, hogy a vallás ügyét minden más ügy előtt végezzük el: mindamellert hozzá láttunk a beterjesztett propositiók tárgyalásához, nem kételkedvén abban, hogy a vallás ügyében óhajításunk szerint s az ország érdekeire való tekintettel is hasznos és szükséges királyi határozatot fogunk ő felségétől kapni.« ²⁾

Márczius 27-dikén fogtak a rendek a kir. előterjesztések megvitatásához ³⁾ és hosszú, heves viták után egy hét mulva, ápr. 2-dikán be is adták a propositióra készült válaszukat.

Mint a hadi tanács gyanította, az állandó katonatartás eszméjével nem tudtak a rendek megbarátkozni. Nagyon röviden bántak el e ponttal, szegénységökkel és azzal okolván a megtagadást, hogy a dicabeli katonaságra a hadi operációknál a nyár folyama alatt szükség van. De azt tanácsolták a királynak, hogy emelje a végbeli magyar katonaság számát s fizesse jobban őket, — a mi persze a királynak, de nem a rendeknek esett volna terhére. Hasonlóan kikeltek a 3 frtnyi adó ellen, s itt az a körülmény szólt mellettök, hogy azon megyék, melyek tavaly a katonaság elbocsátására 1—1 frt megyei adót fizettek, nem hogy megszűntek volna szenvedni, hanem még azután több katonaságot küldöttek a nyakokra, a mit a hadi tanács is kénytelen volt elismerni. ⁴⁾ Ez ok miatt megmaradtak a rendek a tavalyi ajánlat mellett (1¹/₂ forint a jobbágyoktól, 1 frt a földesurak erszényéből), de azt az en-

¹⁾ Lásd **Irományok XXX. sz. a.**, mely iratról alább még szó lesz.

²⁾ Selmezbánya követének ápril 8-diki jelentése szerint a megyei követeket azzal is biztatták volna, hogy: sie sollen derentwegen (a vallásügyek miatt) umbekümmert sein, denn Ihr Majestät nit sie, sondern die Städt würde visitieren und reformiren lassen. Ez nagyon valószínű, mert a király a városok földesurának tekinté magát. De hogy ez az érv a megyei rendeknél nem hatott, azt Selmecz követe is elismeri. Lásd: **Irományok XXXIII. sz. a.**

³⁾ A kassai követ jelentése márczius 28.

⁴⁾ A hadi tanács votumát lásd: **Irományok XXVI. sz. a.**

gedményt tették, hogy az adószedők a beszedett adót a kamarához fizessék. Ellenben beszúrták a megajánlásba azt a clausulát, hogy »sublatis militum gravaminibus« s a földesurak erszényéből fizetett 50—50 denárral a személyes fölkelés kötelezettségét megváltottnak jelentették ki. A dicabeli zsoldosok fogadására, szokás szerint, a két dunai kerületben az országos főkapitányokat jelölték ki, Felső-Magyarországra pedig Petheő István, Homonnay Bálint, Mágocsy Ferencz, Perényi Ferencz és Pethe László közül kérték a királyt hogy válaszszon.

Az adóhátralékokról kimondották, hogy azok nem a kamarának, hanem a tavalyi főadószedők kezébe fizetendők. a kik belőle a tavalyról hátralékos zsoldot fizessék ki.

A honvédelem kérdésénél a fölkeléseket illetőleg a tavalyi cikkre hivatkoztak. úgyszintén a mi a közmunkákat illeti. Ez utóbbi pontnál különben új limitatiót sürgettek s azon visszaelés eltávoztatását, hogy a kirendelt közmunkát sok kapitány a saját hasznára fordítja.

Kereken tagadó volt a gabona-adót, a gabonaszállítást és ágyúvontatást kérő pontokra szóló válaszuk. A katonaság kalauzolásánál ellenben a dunai területeket illetőleg ráállottak a kir. előterjesztés kívánságára, míg Felső-Magyarországon a szepesi kamara tanácsosait ajánlják e tisztre.

A többi pontokat lényegökben elfogadták, vagy, mint látni fogjuk a főherczeg replikájánál, hallgatással mellőzték volt a rendek s aztán a szomszéd országok határbirtokosaival folyó villongások megszüntetése végett határigazító bizottságot neveztek ki, hogy aztán e pontról egy csomó sérelem előhozására térjenek át.

Kikeltek mindenekelőtt az esztergomi, vácsi és komáromi várparancsnokok ellen, hogy zsoldosaikat a nép nyakára küldik, — s kérték a királyt: parancsolja meg hivatalvesztés büntetése alatt az országos főkapitányoknak, hogy minden csavargó zsoldost bárki följelentésére megbüntessenek és állomás-helyére visszavezessenek, s adjon a király az alispánoknak fölhatalmazást, hogy a megyei területekre csapatosan legeltetni járó katonát kivethessék, kikergethessék. A szabad hajdúkról s egyéb csavargó, zsoldban nem álló katonákról azt a határozatot hozták, hogy tartóik és protectoraik ellen a ká-

rosított fél akár a helytartó előtt, akár a megyénél pört kezdhessen.

Nagy panaszszal voltak a rendek a miatt, hogy a végbeli parancsnokok a földesurak, különösen pedig a káptalának üresen álló birtokait önhatalmúlag elfoglalják, szökött jobbágysággal betelepítik, s ez új jobbágság aztán, mintha azon birtokoknak soha földesura nem volt volna, se kilenczedet, se egyéb szolgáltatást nem fizet. Ezenkívül, mint az pl. Szatmárban és Németiben történik, az odaszökött jobbágyokat a parancsnokok földesuraiknak a törvény ellenére ki nem szolgáltatják.

Básta ellen az a panasza volt a rendeknek, hogy, miután ő neki a felség »az ország világos törvényei ellenére« Huszt várát a sóbányákkal együtt odaadományozta, Básta a só árát (száz darab kősót) 3 forinttal felemelte.

Rátértek aztán arra a sérelemre, melyet a föliratban is kiemelték, hogy alacsony hízegők hűségese honfiakat mint pártütőket feladnak s e honfiak aztán egyszerűen elfogatnak: s jószágaiktól megfosztatnak. Hivatkoztak itt Bánffy Dénes ¹⁾ esetére s szabadonbocsátását, javai visszaadását kívánván, azt mondták, hogy, ha ellene a király lázadás címén eljárni akar: ám tegye, de csak törvényes úton.

Ezután a törvénytelen kamarai idézések megszüntetését követelték a rendek, s végül határozatban kimondották, hogy a proscibált Segnyey Miklós, miután magát, a rendek előtt személyesen megjelenvén, igazolta, a proscriptió alól országgyűlésileg mentendő fel. ²⁾

Mátyás gyorsan óhajtott a rendekkel végezni s azt a mulasztást, melyet a vallási vita okozott, a replika gyors elkészülésével akarta helyreállítani s ezért a magyar kamarától s a bécsi udvari kamarának s a hadi tanácsnak melléje adott Pozsonyban időző tagjaitól már másnap véleményes jelentést nyervén, harmadnap múlva, ápril 4-edikén már leküldötte a rendekhez viszonzválaszát. Beleegyezett a 2 frnyi subsidiumba.

¹⁾ Bánffy Dénesért Kraszna- és Középszolnok megyék folyamodtak: és ártatlanságát bizonyították L. a bécsi áll. ltárban.

²⁾ A rendek válasza ápr. 2. **Irományok XXV. sz. a.**

hosszasb megokolás nélkül; de a pozsonyi kamara tanácsára ¹⁾ azt kívánta, hogy a megyei adószedők esküt tegyenek, és hogy mellettök a házak összeírásánál a kamara is legyen megbizottja által képviselve. Miután a hadi tanács elismeré, hogy azok a megyék, melyek tavaly 1 frt kegyüri adóval segélyezték a hadi kincstárt. nemcsak semmi könnyebbülést nem tapasztaltak, hanem részben még többet voltak túrni kénytelenek: ²⁾ erre a pontra nem reflectált a főherczeg, csak azt kérte, hogy végzésből a rendek e szemrehányása ép úgy. mint az a fölösleges tanács, a melyet az állandó sereg ügyében adtak, kihagyassék. Határozattan és nyomatékkal kívánta a főherczeg, hogy a megajánlott adónál az a veszedelmes clausula, hogy: »sublatis militum gravaminibus«, elejtessék, — mint ezt mind a bécsi, mind a magyar kamara javasolták, az előbbi arra mutatván, hogy ezzel a rendek megajánlásukat egyszerűen visszavonják. ³⁾ S kikötötte azt is a főherczeg, hogy a dicabeli zsoldosok toborzására és vezetésére a király nevezze ki azt, a kit bizalmával meg akar tisztelni.

A közmunkáknál a főherczeg is helyeslé a limitatiót, de nem egyezett bele abba, hogy — a mit a rendek óhajtottak — Báthory István ecsedi várához is közmunka rendeltessék. Ellenben megígérte, hogy az e részben előforduló visszaéléseket szigorúan meg fogja büntetni.

Elállott a gabonaadó kívánásától; de a gabona-szállítás és gabona-fuvar tekintetében megmaradt a kir. előterjesztés mellett, hivatkozván az 1597-ediki törvényekre. Az ágyúvontatásnál pedig azt kérte, hogy legalább jutányos áron gondoskodjanak a megyék, a mennyire a jobbágyok képessége engedi, a fuvarról. Kívánta végre, hogy a dunai kerületekben a katonaság kalauzolására kijelölt megyei biztosokat, tekintélyes birtokos embereket, a megyék fizessék s ne a kamara.

A sérelmi pontokra adott viszonzásban, miután különösen a komáromi várparancsnok erősen tiltakozott az ellene emelt vád ellen, ⁴⁾ azt kívánta a főherczeg, hogy a határozat

¹⁾ L. Irományok XXVII. sz. a.

²⁾ Irományok XXIX. sz. a.

³⁾ Irományok XXVIII. sz. a.

⁴⁾ Lásd: a hadi tanács votumát: Irományok XXIX. sz. a.

a nevek megnevezése nélkül hozassék, s midőn a csavargózsoldosok megbüntetésébe beleegyezett, csak azt kötötte ki, hogy a német zsoldosok, illetve azok kapitányai ellen nem a megye, se nem a locumtenens, hanem a király járjon el.

A szabad hajdúkat illetőleg a hadi tanács a magyar főurak némelyike ellen emelt vádat, hogy ezeket menedéklevellel látják el, s ezek aztán szabadon rabolnak, a nép pedig a végbeli katonára panaszkodik. A főherczeg azt kívánta, hogy a ki katonát tart az urak és gazdagabb nemesek közül, kötelezve legyen azok számát és neveit bejelenteni a főherczegnek, hogy így minden visszaélést ellenőrizni lehessen. ¹⁾

Az elfoglalt földek, a Szatmárba és Németibe futott jobbhagyók, és Básta, valamint Bánffy ügyében bővebb információ szükségét hangoztatta Mátyás, a törvénytelen idézések felől pedig megígérte, hogy a király határozni fog az igazságnak megfelelően.

Kérte aztán a főherczeg a rendeket, hogy mivel a kir. előterjesztések egyes pontjait hallgatással mellőzték, ezekről is, u. m. a gabonakiviteli tilalomról, a híd- és útjavításról, a nemeseknek a tized és kilenczed körüli visszaéléséről, a rutlénak, oláhok és ráczok tizedfizetéséről, meg a kórházakról szüntén hozzanak határozatot. Végre beleegyezett abba, hogy Segnyey ügye az articulusok közé jöjjön; de ne úgy fogalmazzák a rendek mint határozatot, hanem mint kívánságot, nehogy Ő Felsőge kegyelmezési jogának praejudicáljon. ²⁾

Közbe kell itt szúrnom, hogy ezt a rövid egy napi időt, mely a rendek válasza és a főherczeg viszonzválasza közé esett, a protestáns rendek a folyamodásukra adott főherczegi leirat megvitatására fordították s tanácskozásaik eredményeképp egy második föliratot szerkesztének, melyben a főherczeg által tett kikötésekre vagy kifogásokra igyekeztek megfelelni.

¹⁾ Nem érdektelen, hogy a hadi tanács bizonyos számú szabadzsákmányló (szabad hajdú) tartásának megengedését indítványozta, egy külön emlékiratban, a győri, esztergomi, komáromi és érsekújvári parancsnokok részére és pedig egyenként 500—500-at, kik azonban külön lajstromba vezettetének. Ezzel maga elismerte a hadi tanács, hogy ez az intézmény egy szükséges rossz, melyet a viszonyok hoznak magokkal. Lásd az emlékiratot ápr. 2-dikáról: **Irományok XXVI. sz. a.**

²⁾ A főherczeg replicája 1604. ápr. 4. **Irományok XXXI. sz. a.**

Hosszasabban nem időzhetek e nevezetes ügydarabnál, mert eléggé ismeretes az, s e történeti bevezetés úgy is tán túl nyúlt a kelleténél. Csak azt kell az igazság kedvéért kijelentem, hogy az békülékeny hangú és méltósággal tele, mind a mellett ügyes és találó volt. Megköszönték kifogástalan alázatossággal a főherczeg abbeli ígérését, hogy ügyöket és kérévényöket a király elé fogja terjeszteni. Hivatkoztak engedelmességökre, engedékenységekre, arra mutatván, hogy küldöiktől nyert utasításuk ellenére, a főherczeg kivánságára, hozzá fogtak a királyi előterjesztés tárgyalásához, mielőtt a vallás ügyében biztosítást nyertek volna a főherczegtől. Aztán ügyesen ríposztíroztak a főherczeg kifogásaira, állítván, hogy azokra felelni a dolog érdeméhez nem tartozik. A folyamadók nevét aláírni szükségtelen, mert minden megye beleegyezett e folyamadósba. Vallásukat megnevezni nem pirulnak, de erre sincs szükség; tudja az egész ország, hogy vallásuk Krisztus és az apostolok tanításával azonos. És nem is keresnek, nem is kérnek ők más templomokat, mint azokat, a melyeknek a Habsburg-ház magyarországi uralmának kezdete óta békés birtokában valának.¹⁾

A protestáns rendek méltósággal teli föliratához méltó volt magoktartása is. Noha a főherczeg még mindig késett őket vallásuk szabad gyakorlatáról biztosítani: mindamellett nemcsak nem vetének akadályt az országgyűlési tárgyalások menetébe, hanem a főherczeg kivánságához képest tehetőségök szerint előmozdították azt.

Igy történt, hogy az az országos bizottság, mely főpapkából, főurakból és közrendűekből alakulva a főherczegi repika s a rendek kivánságai megegyeztetése felett a pozsonyi várban tanácskozott,²⁾ rövid három nap alatt képes vala befejezni működését, s negyednapra rá, ápril 8-kán, már meg is volt szerkesztve a király személyét teljhatalommal képviselő Mátyás és a magyar országgyűlési rendek közös megállapodásá-

¹⁾ Lásd a protestánsok második föliratát ápril 3-dikáról. **Irományok XXX. sz. a.**

²⁾ Erről Mátyás főherczeg tudósít bennünket a királyhoz intézett végjelentésében 1604. ápril 14. L. **Irományok XXXVII. sz. a.**

val létrejött végzés vagy zárirat, sőt a főherczeg azt még az napon elküldette Rudolf királynak Prágába. ¹⁾

Meg lehetett a »conclusio« val elégedve Mátyás.

Nemcsak oly stylaris módosításokat tudott kieszközölni, a melyeket ő is, tanácsosai is a tavalyi törvények szemrehányó bevezetésével szemben dicsekedve tarthattak a király elé ²⁾ de vitás kivánságai nagy részébe is beleegyezett az országgyűlés.

Az adó megajánlásánál kihagyták a rendek a föltételes záradékot: »sublatis tamen militum gravaminibus,« melytől a kamarák annyira félték. Kihagyták az állandó seregről szóló tanácsot s a megyei 1 frtnyi adót illető panaszos szemrehányást egészen. Megengedték, hogy a megyei dicator mellett a kamara embere is jelen legyen ellenőrzés végett, csak azt kívánták, hogy birtokos nemes legyen. Beleegyeztek abba is, hogy Felső-Magyarországon a dicabeli zsoldost az vezesse és fogadja, a kit a király akar, ugyanezen föltétel mellett. A hadi tanácsosokkal egyetértve, 40 végvárhoz elkészíték a közmunkák limitatióját. Elejték azt a kivánságot, hogy a katonaság kalauzáit a kamara fizesse. A sérelmi pontoknál kihagyták azon parancsnokok megnevezését, a kik a nép nyakára küldik zsoldosaikat. Beleegyeztek abba, hogy a német kapitányokat a király büntesse, hogy ellenök a helytartó és a megye előtt ne lehessen pört folytatni. Kimaradt a Szatmárba és Németibe szökött jobbágyokról, a legelőket elfoglaló katonákról szóló pont. Mind ez a főherczeg kivánsága szerint történt.

De benne hagyták a végzésben a Bástát illető panaszt, azonban kihagyták azt az erős kifejezést, hogy a király törvénytelenül cselekedett, midőn Husztot a sóbányákkal együtt Bástának adományozta. — Bánffy ügyét kihagyták, csak azt kívánták, hogy a ki ellen gyanú van, azt nem szabad elfogatni, hanem ellene törvényidőn kívül — extraserialiter — a locumtenens előtt eljárni, ha ügye nem hűtlenség. A hamisan vádaskodókra vonatkozólag pedig az 1567: IX. t.-czikket oda módosították, hogy ellenök szintén extraserialiter a helytartó előtt kell pört folytatnia az érdekelt félnek. — Tehát még ezekkel a pontokkal is nagyon meg lehetett elégedve a főherczeg.

¹⁾ L. Mátyás jelentését ápril 8-dikáról, **Irományok XXXV. sz. a.**

²⁾ **Irományok XXXVII. sz. a.**

Ellenben a gabonaszállítást és ágyúvontatást megtagdák, a kir. előterjesztés azon pontjait pedig, melyeket a válaszbán hallgatással mellőztek, most a végzésben is egyszerűen elhallgatták.

Végül öt idegent honfűsített a rendek végzése: Molard Ernő alsó-ausztriai helytartót, ennek János és Lajos nevű fivéreit, kik közül az előbbi komáromi főkapitány, az utóbbi a német lovagrend commendatora vala. Továbbá a már honfűsített Kolonics Siegfried két fivérét, Károlyt és Ernőt.

A honfűsítés tárgyában ez alkalommal nevezetes új törvényes szabályt állapított meg az országgyűlés, midőn kimondotta, hogy úgy a most megnevezettek, mint minden ezentúl honfűsítandó egyén tartozik a magyar kancelláriából ezen honfűsítés felől bizonyáglevelet — privilegiumot — kivenni, mindamellett, hogy honfűsítése a törvény által be is van czikkelyezve. Ez a határozmány kiegészíti az 1550: LXXVII. t.-czikket.¹⁾

Mielőtt az országgyűlés rendeitől búcsút vennénk, még egy nevezetes tényről kell megemlékeznünk, mely az országgyűlés bezárása után játszódott le a nádori tiszt helytartója Istvánffy Miklós előtt. Nagy tömeg jelentkezett itt ápril 8-dikán: a protestáns rendek egytől-egyig, és óvást tettek előtte, hogy mivel mindeddig nem kaptak megnyugtató s vallásuk szabad gyakorlatát biztosító végzést a főhercegtől, noha világos utasításaik ellenére csakis e föltétel alatt fogtak hozzá az országgyűlési tárgyalásokhoz, és mivel ezért félhetnek, hogy a jövő országgyűlésig a vallás ügyében zavarok állhatnak be: ők ennek okai, okozói nem lesznek, de jogaikkal minden valásháborgatás, minden templomfoglalás ellenében élni fognak.²⁾

Ez az ünnepélyes óvás komor nyitánya volt annak a véres tragoediának, melyet Bocskay támadása név alatt ismer a magyar történelem.

Utána a protestáns rendek eloszoltak: mi pedig tegyük

¹⁾ Lásd a záríratot **Irományok XXXVI. sz. a.** és Mátyás végjelentését **XXXVII. sz. a.**

²⁾ A protestáns rendek óvási ápril 8. **Irományok XXXIV. sz. a.**
 (Közölte Szilágyi Sándor is a Tört. Tár. 1878. évi folyam 700-dik lapján.)

egy kis útat Prágába, mert még ott a rendek végzésével valami történt.

Az országgyűlési végzést Prágába érkezése után mind a prágai udvari kamara, mind pedig a titkos tanács ki szokta venni fölülvizsgálatra, hogy benne azokat a pontokat kijelöljék, a melyek vagy módosítandók vagy pedig valami záradék becsusztatása által érvényességöktől megfosztandók volnának, mielőtt a király aláírása szentesített tövénynyé tenné a végzéseket.

Igy történt ez most is az ápril 8-dikán kelt végzéssel vagy zárirattal.

A titkos tanács nem talált benne egyéb kivetni valót, mint azokat a pontokat, melyek Bástára, illetőleg a Bástá által fölemelt só árára, továbbá a törvénytelen idézésekre s végre a hízegő delatorok árulkodásai folytán divatba jött törvényellenes elfogatásokra s e delatorok megbüntetésére vonatkoztak. Bástát valószínűleg kimélni akarta a titkos tanács, mert a király öneki, zsoldja fizetése fejében, tetemes összegekkel tartozott; de különben is úgy a szepesi kamara, mint a bécsi udvari kamara jelentéseiből úgy látszik, hogy a Bástá ellen hangoztatott vád alaptalan volt, mert a szepesi kamara maga elismeri, hogy ő emelte fel még Bástá előtt a só árát.¹⁾ A törvénytelen elfogatásokról szóló pont nem tetszett a titkos tanácsnak, azért, mert Bánffyra czélt, noha — mint a rendi válasz és a végzés összehasonlítása mutatja — itt a rendek az engedékenység szélső határáig mentek, s ha csakugyan bebizonnyulna Bánffy hűtlensége, a mit a bécsi kamara a többek közt épen Segnyey Miklós tanuságára is hivatkozva erősen állított,²⁾ az országgyűlési végzés nem állott volna Bánffy megbüntetésének útjába. De nem tetszett a törvénytelen idézésekről szóló pont se, részint a rendek részéről tagadhatatlanul tapasztalható visszaélések, részint és valószínűleg főkép a birtokpörök hosszadalmassága miatt.

E három pontra vonatkozólag fölszólítá hát a titkos tanács a szolgálatkész magyar kir. kancelláriai titkárt, Himel-

¹⁾ Lásd Irományok XXVIII. sz. A) és B) mellékletét.

²⁾ Irományok XXVIII. sz. a.

reich Tibort, hogy a végzések e pontjainak érvényességét kellő módon ellensúlyozza.

Himelreich előtt két út állott. Vagy egyszerűen kihagyja e pontokat, mint azt a tavalyi végzések néhány pontjánál az általa hangoztatott elvek szerint cselekedte.¹⁾ Vagy pedig a kérdéses pontok után olyanforma záradékot tesz, mint a tavalyi (1603.) XII. t.-cz. után, mely e t.-czikket Ő Felségének érettebb megfontolására és elhatározására bizza s a mely záradék által az illető czikk érvénye önmagától megsemmisül.²⁾

A magyar királyi titkár az 1604-idi ki végzéseknek a titkos tanács által kifogásolt pontjaira nézve ez utóbbi módot követte. Odaszúrta e három pont után (melyek a szentesített törvényben a XVI-dik, XVII-dik és XVIII-dik t.-czikket képezik), hogy e pontokat »Ő Felsége kegyelmesen meg fogja vizsgálni s rólok a körülményekhez képest, a mennyire lehet, kegyelmesen határozni.«³⁾

Ez rendben lévén, Himelreich a végzések egyes pontjai fölé odairta, szokás szerint, a címeket; a végzések elejéhez hozzátette a szokásos bevezető formulát, hogy »Nos Rudolphus« . . . stb. az utolsó czikk után pedig a szokásos szentesítő formulát, hogy »Nos itaque...« stb., s ez által a szentesítés alá kerülendő törvényczikkek megszerkesztésével készen lévén, odatette a dátumot, május hó első napját, mint a melyen a törvények szentesítendők lesznek. Már át akarta küldeni az ekkép teljesen kész törvényeket a titkos tanácshoz, hogy a birodalmi viczekancellár azokat szentesítés végett a király elé terjessze, midőn fölszólítást kapott a titkos tanácstól, hogy a prágai udvari kamara május elseji átirata szerint az utolsó czikk, mely Segnyey Miklós megkegyelmeztetésére vonatkozik, ki volna hagyandó, miután nem tudni, nem jár-e ez a megkegyelmeztetés — a bűnös, proscibált Segnyey elkobzandó javaira nézve — a kincstár kárával.⁴⁾

¹⁾ L. az 1603-diki országgyűlés történeti bevezetését és az 1603-diki országgyűlési **Irományok XLIII.** számánál Himelreich megjegyzését.

²⁾ L. Himelreich véleményét e részben **Irományok XVI. sz. a.**

³⁾ L. a törvénykönyvben a XVI. t.-cz. záradékát.

⁴⁾ Az udvari kamara jelentése a titkos tanácshoz május 1. **Irományok XXXVIII. sz. a.**

Himmelreich tollat ragadott s kifejté a birodalmi viczekanczellárhoz intézett átiratában, hogy Segnyeyt a rendek 1601-ben »proprio motu« proscibálták, s miután a rendek előtt tisztázta magát, kell hogy a rendek által történjék in integrum restituálása is. »Nec potest facile omitti [articulus ille]; publice enim proscriptus publice — tehát nem a király által — absolvi debet.« Különben is, írta Himmelreich, a prágai kamara félelme nem alapos, mert lehetetlen, hogy a szepesi kamara plane 1601. óta s plane egy proscibált egyénnel szemben, a kincstár érdekeit szem elől tévesztette volna. Azért nemcsak ajánlá Himmelreich a birodalmi viczekanczellárnak ez utolsó cikk benhagyását, hanem még a maganevében is melegen kérte őt arra. Egyszersmind átküldé Himmelreich a birod. viczekanczellárnak, szentesítés végett, a május elsején cikkbe szerkesztett országgyűlési végzéseket. ¹⁾

A titkos tanács Himmelreich válaszában megnyugodott, s mint a Segnyeyre vonatkozó 1604: XXI. t.-cikk mutatja, benne hagyta a végzésben a Segnyeyt illető pontot. Most már csak a királynak kellett volna a törvényt aláírni, midőn az utolsó perczben ismét egy új akadály merült föl.

Mátyás főherczegtől a király a vallás ügyében bő, kimerítő jelentést várt azon votum után, melyet a magyar. kir. katolikus tanácsosok nyújtottak be a főherczegnek. Ez a jelentés *május elsején* még nem volt Prágában; ²⁾ de *e nap után* megérkezett.

Ebben a jelentésben Mátyás főherczeg azt az indítványt tette, hogy a király egy a törvények közé iktatandó új cikkben tiltsa el a jövőre a vallás ügyének az országgyűlésen való előhozatalát és tárgyalását.

¹⁾ L: Himmelreich átiratát: **Irományok XXXIX. sz. a.** Az irat dátum nélküli, de miután a prágai udv. kamara aggodalmaira hivatkozik, május 1-je *után* kellett iratnia. Ezért adtam neki a május 2-diki dátumot.

²⁾ A prágai udv. kamara írja május elsején: »... die Handlung mit der Religion ist kein Kammersachen und weil dieselbe noch auf verrere Ihrer fürstl. Durchlaucht Gutachten beruht, werden Ihre Majestät sich als dann, *wann dasselbe hereinkommt*, darüber gnädigst entschliessen wiss n. . . « **Irományok XXXVIII. sz. a.**

Mátyás főhercegnek ez a jelentése nincs meg; sehoh sem tudtam ráakadni; de hogy benne ez az indítvány foglaltatott, azt kétségtelen hitelű kútfő állítja. Mindjárt meglátjuk: kicsoda?

Mi volt az a mi a főherceget, ki eddig, és ezután még inkább, politikai tapintatának és eszélyének oly sok bizonyosságát adta, erre a végzetes lépésre tántorította?

Három körülmény.

Először általános fölfogás szerint a vallásügyet magánügynek tekintették. Ezért nem reflektált mint magánügyre a bécsi udv. kamara a szepesi kamara azon deczemberi figyelemzetetésére, hogy Felső-Magyarországon vallásügyi mozgalom észlelhető, azt állítván, hogy erről mint teljesen magánügyről nem az országgyűlésen, hanem más úton kell intézkedni.¹⁾ A protestánsok hát vakmerőek, nyakasok, a közügyek hátramoszditói valának akkor, mikor a vallás ügye miatt a közügyek tárgyalását annyira megzavarták.

Másodszor, ugyancsak általános vélemény s a »cuius regio, eius religio« elve szerint, bármi történt is Kassán, ahhoz a megyei rendeknek semmi közük, mert Kassának, mint királyi városnak, földesura a király. Világos, törvényellenes dolog a földesurat a maga jogaiban gátolni.

A protestáns rendek sem az első, sem a második körülményt nem voltak volna, a legnagyobb valószínűség szerint, elismerni hajlandók, ha a király ez alapon például a következő országgyűlésen javaslatot tesz oly törvény alkotására, mint a minőnek önhatalmú beszurását a főherceg a királynak ajánlotta.

De harmadszor és főkép a magyar királyi tanács katolikus tagjainak votuma és tanácsa hatott leginkább Mátyás főhercegre. Mikor ezt a votumot ápril 14-ediki végjelentésével (mely a vallás-ügygyel még nem foglalkozik) beküldötte a királyhoz, mellesleg azt jegyezte meg róla, hogy oly jó az, hogy javítani valót nem talál rajta.²⁾

A katolikus kir. tanácsosoknak ez a jelentése vagy votuma ápril 6-odikán kelt; benne Mátyás főhercegnek azon

¹⁾ Irományok IX. sz. a.

²⁾ Mainung, die ich auch nit zu verbessern weiss. L. Irományok XXXVII. sz. a.

kérdésben adnak tanácsot, hogy mit kelljen a protestánsok második fölíratára felelnie; egyszersmind véleményöket nyilvánítják az egész ügy felől. Könnyörtelenül szétszedik a katolikus tanácsurak e votumukban a protestánsok mindkét fölíratát. Tagadják, hogy joguk volna a protestánsoknak magokat »regni pars potiornak« nevezni. Mert az ország feje: a király, katolikus, az országtest tagjai közül sokan vannak katolikusok: főurak, megyék, mint a nyugati megyék és Horvát-Szlavonország és városok, mint Soprony (!), Posony (!), Nagy-Szombat, Szakolcza; és ezért tagadták, hogy a megyei utasítások mind úgy hangoznának, mint a protestánsok állítják. Hivatkoztak arra, hogy magánosok jószágain még eddigelé egy templom se foglaltatott el, noha Ő Felségének, mint *absolut* uralkodónak, erre is joga volna; ¹⁾ ha templomokat elfoglalt, a kath. vallásnak visszaadatott a király, azt csak saját birtokain, a kir. városokban cselekedte, s mint a királyi városok földesura szabadon cselekedhetne, és senki meg nem kötheti Ő Felsége kezét, hogy ezt a jövőre is ne cselekedje; mert különben alábbvalóvá süllyedne a király állapota, mint akármelyik magános földesúré, a ki a saját jószágaiban kénye-kedve szerint intézkedik. Az sem áll — mondották a katolikus tanácsosok, — hogy Ő Felsége elődei a folyamodókat addig békében hagyták volna eretnekségökben élni, s fölhozták itt Ulászló második decretumának híres 4-dik cikkét, mely az eretnekeket hűtlenség bélyegével sújtja, s fölhozták a Ferdinánd alatt részben a hitújítás ellen, részben a katolikus vallás védelme érdekében kelt 1548., 1550., 1552., 1556. évi törvények illető cikkeit. Hivatkoztak arra, hogy nem valószínű, hogy Ő Felsége mint katolikus király saját vallása ellen, saját hite érdekei ellen a folyamodók eretnekségét megvédelmezze. Bízatták a főherceget és általa a királyt, hogy ő is kövesse a régi magyar királyok dicső példáját, a kik a katolikus szent vallás érdekében véres és dicsőséges harcokat sem haboztak folytatni, s maradjon meg eltökélt szándoka mellett, mely a katolikus vallás terjesztésére irányúl. Végül félni sem kell attól — így végezik a nevezetes emlékiratot, — hogy a kath. vallás ekképen való terjesztése

¹⁾ »Non deessent media Suae Maiestati, uti absoluto principi.«

az ország békéjét megzavarja. »Mert a nagyhatalmú Isten segíteni fogja Felségteket, a kik alattvalóik üdvösségéről ily szorgosan gondoskodnak,« s ha eleintén nehézségek merülnek is föl: utóbb szépen el fognak azok csendesedni! ¹⁾

Mátyásra az emlékiratnak mély benyomást kelle tennie.

Hatása alatt írhatta meg említett indítványát Prágába. Ki volt azonban ez indítvány értelmi szerzője? a nagybefolyású Khlesl püspök-e? vagy az egri püspök és kamarai elnök: Szuhay István? eldönteni nem tudom. De legkevésbbé valószínű, hogy Forgács Ferencz lett volna; neki Mátyás udvarában soha semmi befolyása nem vala. ²⁾ A ki az indítványt javaslá Mátyásnak, az úgy okoskodhatott, hogy ha, mint néhány év óta divatban volt, a végzéseket a szentesítés alkalmával modificálni, kihagyni, vagy bizonyos záradékok által érvénytelenné tenni lehet, szabad, sőt szokásos; mért ne lehetne egy lépéssel tovább menni s a rendek végzései közé egy új cikket beiktatni?

Prágában Mátyás jelentésének megérkezése előtt más módon akarták a vallás ügyének az országgyűléseken való alkalmatlan tárgyalását a jövőre megakadályozni. Oly módon, melynek a törvényczikkével semmi köze nem volt volna, hogy t. i. a király kancelláriai tiltó parancsokban dorgálja meg az egyes megyéket. Ez volt Himelreich indítványa és álláspontja.

Mikor Mátyás jelentése megérkezett Prágába, Dr. Co-raduzzi németbirodalmi vizekanczellár és a titkos tanács egyik tagja, egy déltiroli származású olasz, magához hívatta a magyar titkárt s közölte vele a főherczeg indítványát. Himelreich, a kancellária azon praxisához híven, hogy törülni, módosítani és egyes záradékokkal ellátni lehet a végzéseket, de olyant hozzájok adni, a miről a rendek nem határoztak, nem szabad, ³⁾ nem javasolta a főherczeg indítványa elfogadását s megmaradt a saját maga indítványa mellett. De Co-

¹⁾ A katolikus magyar tanácsosok votuma 1604. ápr. 6. **Irományok XXXII. sz. a.**

²⁾ Elesik hát Ipolyinak különben szép okoskodása, melylyel (Veresmarty életében) Forgácsot mondja a tanácsadónak.

³⁾ Lásd e részben az 1603-iki országgyűlés Történeti Bevezetését.

raduzzi átadta neki a főherczeg jelentését; azt mondotta neki, menjen vele haza és gondolja meg még egyszer a dolgot.

És Himelreich haza ment és meggondolta a dolgot.

Leült íróasztalá elé, elkészítette egy törvényczikknek a fogalmazását s azt egy levél kíséretében elküldé a birodalmi viczekanczellárhoz.

»Tegnap Excellenciáddal a vallásügyről — írja Himelreich e levelében — csak futólag értekeztem; de a mint lakásomra visszatérve ő fensége levelét az ezen ügyre tartozó többi írattal szorgalmasan és figyelmesen átvastam és megfontoltam, meg kellett nézetemet változtatnom s ő fensége kívánságára és tanácsára hajolnom, mert ha az ország rendeit ezen ügy miatt királyi levelek által feddjük meg, a leveleket mindegyik megye könnyen elnyomja és így a jövőre nem hagynak föl az egyszer elkezdett ügygyel... Ezért gyöngö tehetőségem szerint megfogalmaztam a törvényczikket... és azt Excellentiádnak bölcs ítélete alá terjesztem.¹⁾ stb. stb.

A mellékelt fogalmazás semmi egyéb nem volt mint az 1604: XXII. t.-czikk, de még cím nélkül.²⁾

Mit és hogyan határozott Dr. Coraduzzi és a titkos tanács, nem tudom; de hogy a magy. kir. titkár fogalmazványában változtatás nélkül megnyugodtak, azt bizonyítja az, hogy törvénynyé lett.

Mikor aztán Himelreich megkapta a titkos tanács helybenhagyó határozatát, először is címet adott az általa fogalmazott czikknek, és aztán leíratta szépen a czikkebe szedett végzéseket ezzel az utolsó, általa fogalmazott czikkkel együtt a kancellária notáriusával, Dömölky Gergely urammal, beszúrván a szentesítő (»Nos itaque« kezdetű) conclusióba az új czikkre való tekintettel a szokásos kifejezés mellé »praefatos universos et singulos articulos nobis modo praemisso praesentatos« még ezt a kifejezést: »simul et ultimum per nos benigne et necessario additum articulum;« *meghagyta a május elseji dátumot* s azután az egészet átküldte Coraduzzihoz, hogy irassa alá a királylyal. S mikor aztán a király a tisztázott példányt aláírta, akkor elővette Himelreich azt a másik

¹⁾ Lásd Irományok XL. sz. a.

²⁾ Irományok XL. számának melléklete.

scripto insertus fuerat, ob nomulorum querelas,
sed cum ipse se nunc coram Statibus et Ordinibus,
testimonio Capitaneorum et aliorum sufficienter
excusavit; Decretum est: eum esse benigna sua Ma-
iestatis gratia, in integrum restituendum esse. F

CONCLUSIO.

Quos itaque huiusmodi supplicatione fidelem sub-
ditorum nostrorum, dominorum Prelatorum, Ba-
ronum, Magnatum et Nobilium, ceterorumq; Statu-
um et Ordinum supradicti Regni nostri Hunga-
rie et partium ei subiectarum, clementer admissa,
prefatos uniuersos et singulos Articulos, nobis mo-
do premisso presentatos, presentibusq; literis no-
stris, de verbis ad verbum insertos et inscriptos, ac

AZ 1604. ÉVI TÖRVÉNYKÖNYV AZON RÉ-
SZÉNEK, A HOL A XXII-DIK T.-CZ. BE LÖN
TOLDVA, ÉS E XXII-DIK T.-CZ. ELEJÉNEK
HASONMÁSAL.

(A bécsi udv. kam. levéltárban levő eredetiről).

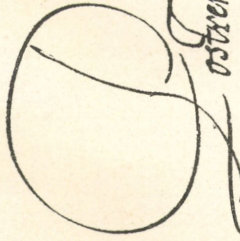
+
simul et volumus, per nos benigne
et necessariis additum Articulum.

Ut Religionis negotium, in publicis tractatibus
et Pactis, nemo temere intueat.

ART. XXXII.

ostrema, Siquidem, ^{ad} Maiestatis suae ^{perlatum est, tum vero} Casarea atq; Regia, tum ex relatione
re bimis, per ^{mon} supradictae Serenissimi Principis domini Mathiae, Archiducis Austriae
re bimis, tum ^{re bimis} sua, sua ^{re bimis} sua Maiestati transmissis Suppli-
cationibus eorum, qui sese potiorum Statuum et Ordinum Regni Hungariae
re bimis indigetarunt, non sine admiratione, tanquam rem hactenus
inustatam et plane novam, displicenter intellexerit, quid illi de turbatio-
ne ipsorum Religionis, ademptione suarum Ecclesiarum et prouen-
tuum, ac submotione Ministrorum vrbis, sive Concionatorum suorum,
tam scripto, quam ore tenus eius Serenitati proposuerunt et explicauerunt,
atq; insuper ab eius Serenitate intercessionem ad Sac^m. Maiestatem

F

tisztázott példányt, melyet május 1-jén készített el, melyet akkor a király elé aláírásra szánt, és május 2-dikán küldött volt át Coraduzzinak s a melyben még csak 21 t.-cikk van; ebben a példányban a 21. t.-cikk végéhez egy kettős keresztforma jegyet tőn (†) és e jegy alatt egy külön ívre írva besúrta a XXII. t.-cikket; végül nem felejté el a conclusióba is beigtatni kereszt-jegy alatt a margón a »simul et ultimum per nos benigne et necessario additum articulum« kifejezést, s mikor aztán mind ez készen volt: elküldte ezt a példányt a nyomdába, mint azt azok a vörös írónnal írt jegyek mutatják, melyekkel a nyomdai szedő vagy a factor — mint ez még ma is szokásban van — a példány textusát azon helyeken megjelölte, a melyeknél egyik nyomtatott lap végződik, a másik pedig kezdődik. ¹⁾

A királyi szentesítésnek május 6-odika *után* kellett megtörténnie (mind a mellett, hogy a törvénykönyv a május elseji datumot viseli). És pedig azért, mert a szepesi kamara ápril 24-dikén arról panaszkodik, hogy a rendek azon végzése, mely Felső-Magyarországon az átvonuló katonaság kalauzolására a szepesi kamara tanácsosait jelöli ki, a szepesi kamarára szerfölött terhes, miután elnöke beteg, egyik tagja Erdélyben van s a dolog így a hátramaradtaknak amúgy is sok; azt kéri hát a kamara, hogy Felső-Magyarországon is a megyék köteleztessenek kalauzokat adni, mint Alsó-Magyarországon, *és az országgyűlési végzések ebben az értelemben változtassanak meg.* A prágai udvari kamara *május 6-dikán* ajánlja ²⁾ a titkos tanácsnak a szepesi kamara e kérését, s miután a rendek végzése a XIII. t.-cikkben úgy van csakugyan módosítva, a hogy a szepesi kamara kérte: bizonyos az, hogy a törvények szentesítése csak május 6-odika után történhetett.

Ime ez a históriája annak az 1604 : XXII. t.-cikknek, mely szokatlan, törvény- és alkotmányellenes módon lőn az or-

¹⁾ Ez az egész manipulatio (Himmelreich közbesúrása, a nyomdai jelek) jól és világosan látható a példányon, mely a bécsi udv. kamara levéltárában a Comitalia Hungarica közt őriztetik. (Még a nyomtatott példányok lapszámainak megfelelő számok is oda vannak írva a szed vagy factor jeleihez). *Lásd a mellékelt facsimilét.*

²⁾ Lásd **Irományok XII. sz. a.** és ennek mellékletét.

szágyűlési végezesek közé belopva s melyben a király oly élesen ítéli el a protestansokat s oly szigorú büntetéssel tiltja el a vallás ügyének az országgyűléseken való tárgyalását.

A bécsi béke után a protestánsok egy emlékiratfélélt készítettek, ¹⁾ melynek czíme: »Bizonyos okai, miért nem akarják az regnikolák Forgács Ferenczet pro archiepiscopo Strigoniensi agnoszálni.« Ez okok közt a második így szól:

»Mert anno 1604 akkor cancellárius levén, az ország végezése és akarátja ellen oly articulust írt volt az több articulusok után, ki az egész országban hadakozásnak, vérontásnak és pusztaságnak lón oka.« — Ettől az időtől kezdve a mai napig Forgács Ferenczet tartották a XXII. t.-czikk szerzőjének ²⁾. Bebizonyítottam, hogy teljesen ártatlan e bűnben. De Rudolf se gondolt erre a becsúsztatásra. Mátyás főherczeg sürgetésére történt az s a t.-czikket Himmelreich fogalmazta.

Bizony nagy tartozását róttá le Mátyás főherczeg és nagy bűnét tette, úgy a hogy, jóvá, midőn a részben e t.-czikk miatt is támadt véres harcok között a közbenjáró, a békítő szerepében fáradt, izzadozott.

---

¹⁾ Egy példánya Bártfa városa Itarában egy »Acta dietalia 1605—1618« czímű codexben.

²⁾ Ipolyi is (Veresmarty élete) erre támaszkodott, de a mondottak után hosszas, szép okoskodása önmagától összeomlik.

ORSZÁGGYÜLÉSI ÍROMÁNYOK ÉS TÖRVÉNYEK.

I.

1603. deczember 5.

Királyi meghívó az 1604-diki pozsonyi országgyűlésre.

Rudolphus etc.

Egregii ac nobiles, fideles nobis dilecti. Quoniam dissolutis nuper sine aliquo fructu propter hostium Turcarum verusutiam pacis tractatibus, hoc apertum bellum Turcicum, quod tot annis immensis et gravissimis nostris sumptibus, uti vobis optime constat, foeliciter per nos gestum est, etiam deinceps pro defensione et eliberatione regni istius nostri Hungariae dulcissimae nempe patriae vestrae contra tam ferocem et potentem hostem, divino freti auxilio animose nos prosequi oportet; tempestive de ulterioribus subsidiis et auxiliis ad eam rem apprime necessariis tam cum sacro Romano imperio aliisque principibus christianis caeterisque regnis et provinciis nostris, quam vero cum fidelibus quoque regnicolis nostris Hungaricis, de quorum utpote salute et permansione potissimum agitur, iterum agere et tractare decrevimus, quo mature postea hostibus obviare illorumque conatus foeliciter retundere ac infringere possimus. Ut autem hoc ipsum commodius et fructuose fieri queat: universis statibus et ordinibus eiusdem regni nostri Hungariae et partium ei subiectarum generalem conventum ad proximum diem Martis post festum Purificationis beatissimae virginis Mariae hoc est tertium diem futuri mensis Februarii anni proxime sequentis sexingentesimi quarti supra millesimum ad civitatem nostram Posoniensem clementer indicendum et promulgandum duximus eique in hac nostra absentia serenissimum principem Mat-

thiam archiducem Austriae etc. fratrem nostrum charissimum attributa eius dilectioni de omnibus rebus agendi, tractandi et concludendi plena potestate praefecimus. Quapropter fidelitati vestrae harum serie clementer ac firmissime committimus et mandamus, ut ad praefatum diem et locum peculiare ac sufficientes vestros nuncios e medio vestri sine ulla mora et excusatione expedire et mittere debeatis, qui illic unacum dominis praelatis, baronibus, magnatibus et nobilibus caeterisque statibus et ordinibus dicti regni nostri Hungariae et partium ei subiectarum de huius belli ulteriori prosecutione atque iis omnibus quae ad publicam eiusdem regni nostri defensionem et eliberationem accomodatissima videbuntur, tractare et in medium consulere debeant. Curandum autem vobis omnino erit idque plane ita fieri volumus, ut pro maturandis et confestim inchoandis tractatibus praedicti vestri nuncii, ad praefixum diem certo citius Posonii compareant. Secus sub poena decreti non facturi. Datum in arce nostra regia Pragensi, quinta die mensis Decembris 1603.

Ad omnes comitatus et
status regni.

(Himmelreich kir. titkár fogalmazata a bécsi udv. kam. ltárban.)

II.

1603. decz. 5.

Rudolf király Mátyás főherczeget az 1604-diki országgyűlésre szükséges kir. előterjesztés elkészítésével megbizza.

Rudolf etc.

Durchleuchtiger etc. Ob wir wol wegen Haltung des Landtages in unserm Königreich Hungarn, gegen was Zeit nemlich derselbe auszuschreiben und zu halten sein mechte, Ew. Liebden Gutachten (wie wir's im Brauche haben) gern zuvor vernommen hetten, so haben wir doch zu Gewinnung der Zeit uns fir uns selbst entschlossen, denselben gegen St. Blasii, das ist den 3. Tag Februarii auszuschreiben, wie man dann mit der Fortsetzung albereit im Werk ist.

Und weil Ew. Lieb dasjenige so zu der Landtagspropo-

sition gehört, draussen zu berathschlagen pflegen, als ist unse freundbrüderlich Gesinnen an Ew. Lieb, Sie wollen soliches firderlich firnehmen und gemeldte Proposition darauf verfassen lassen.

Nachdem auch der Illiásházi wider gelaiste Pflücht und Gelübt ausgewichen, so ist auch in allweeg von Nöten der vertrautisten hungerischen Ráthen Gutachten darüber zuvernehmen, ob desswegen in gedachte Proposition ain Artikel einzubringen, oder aber durch ain absonderliche Schrift solliches an die Stánd gelangen zu lassen. Welches Ew. Lieb in sondere Acht nehmen wollen. Dero wir mit brüderlichen Treuen und allen guten jederzeit ganz wol zugethan. Datum Prag, 5. Decembris 1603.

Külczim: An Erzherzog Matthiassen pro hungerischen Landtag.
(Fogalmazvány a bécsi államlevéltárban.)

III.

1603. december 5.

A magyar kamara véleményes fölterjesztése Mátyás főherczeghez az 1604-diki országgyűlés kir. elöterjesztése tárgyában.

A tergo: (Hungarische Landtagssachen.)

Exped. 24. Decembris 603 an die Hofexped.

27. an die anwesende Hofcammer.

Aufzuheben und die andern Landtagsschriften oder Gutachten darzu zulegen.

Serenissime princeps ac domine domine nobis clementissime.

Fidelium servitiorum etc. Accepimus humilime benignum S^{is} V^{rae} mandatum 18. nuper praeteriti mensis Novembris editum, quo iubet clementer V. S. ut postquam brevi rursus dieta in regno hoc poscentibus id publicis necessitatibus celebranda sit, de articulis qui statibus ac ordinibus regni pro ratione praesentis status proponendi essent deliberemus eosque S^{ti} V^{rae} quantocius transmitteremus, et ut memores quoque simus causarum fiscalium ut illae promoveantur. Non aliud autem, domine clementissime proponen-

dum in futuris comitiis censeremus, quam quod antehac in prioribus dietis propositum fuit, nimirum ut ad continuandum bellum (siquidem illud Mtes Vrae continuare vellent) certa aliqua contributio postuletur. Ac tametsi foederis Turcici negotium prospere succederet et pax cum hostibus concluderetur, existimarem tamen subsidium aliquod a statibus et ordinibus regni postulandum esse, ad exauctorandos milites, qui nondum exoluti sunt et ad solvendos quoque praesidarios confiniarios, et ut confinia ipsa iusta annona et aedificio providerentur. Crederemus autem nos, si spes regnicolis fieret forte ut nulla ablicentiatio, nullus lustrae locus extraneis militibus in regno hoc deputaretur in posterum, licet regnicolarum fortunae et facultates, quemadmodum Sti Vrae constare non ambigimus, satis exhaustae et attritae sunt, si tamen ut praemissum est, talis spes illis daretur, a singulis domibus duos florenos hungaricos a colonis et a dominis terrestribus unum florenum impetrari et obtineri posse, aut vero loco horum, si placuerit, miles maiori numero et meliori modo quam hactenus instructus postulari poterit.

Deinde a publicarum pecuniarum perceptoribus difficulter rationes exiguntur; nam licet sint articuli aliquot contra eos in praeteritorum annorum comitiis constituti, illi tamen dirigunt eos ad citationem; quod si autem citantur vel non comparent, vel si qui comparent et illi dilationem petunt ac interim vel moriuntur, vel cum non sit qui contra eos executionem faciat, postea nunquam ad cameram veniunt et sic restantiae foris emanent. Talis articulus igitur in eos statuendus esset, ut effugium amplius nullum haberent, et ut quilibet in camera, quae aerarium Maiestatum Vestrarum in hoc regno est, per solas litteras camerae vocatus comparere et ibidem non autem extra cameram (prout antehac aliquoties in favorem quorundam contigit) sufficientes ac liquidas rationes de facto reddere debeat et teneatur. Non solum autem illi qui praeteritorum annorum restantias nondum apud cameram rectificarunt sed et illi qui superioribus annis 601 et 602 regnicolis rationes dederunt, denuo camerae eas reddere et vicecomites quoque qui negligentibus fuerint, non alibi sed in camera comparere debeant. Et ex his omnibus contra eum

qui convictus fuerit, ad primam camerae requisitionem, vicecomes illius comitatus, in quo talis convictus residentiam habuerit, — sub amissione bonorum executionem faciat aut si forte vicecomes ipse perceptor aut dicator esset, contra eum exequatur supremus comes sub amissione officii. Et eo quoque executionem facere non valente aut nollente, supremus et generalis capitaneus sub eadem poena.

Quod vero ad causas fisci attinet, ad eas nos una cum direttore earundem, ita ut S. V. benigne mandat, pro parte nostra instructos reddemus, nec hactenus culpa nostra accidit quod eae de una dieta in aliam reiectae sunt, sed hoc vel propter pluralitatem negotiorum dietalium et temporis brevitate factum est, quod ad manus sumi non potuerunt, vel quod certa sunt iuridica media et exceptiones, quibus de lege et consuetudine patriae huius locus dari debuit et revisio earum propagata est. Et haec ad praelibatum benignum Stis Vrae mandatum humiliter rescribere habuimus. In reliquis novit clementer V. S. quid praeteritis annis humiliter suaserimus, quae repetere supervacaneum esse duximus, ne Vrae Sti multorum verborum copia et prolixitate molestiam aliquam pareremus. Quam in reliquo etc. Posonii 5. Decembris 1603.

P. S. necessarium autem inprimis est postquam a Joanne Joo sigillum receptum est, ut si dieta celebrabitur, tempestive personalis praesentia et quidem talis creetur, qui et autoritate et eruditione polleat, usumque et experientiam iurium regni huius habeat, ut qui aliis leges ferre debet, is iura non debeat discere ab aliis. Et qui etiam cum causae fisci in tabula regia quemadmodum et regnicolarum tractentur, cameraeque et ipsis causis fiscalibus addictus sit, et vel hic Posonii resideat, vel non longe abhinc habitet. Datum ut in literis.

(Egykorú hivatalos másolat a bécsi udv. kamarai ltárban.)

IV.

1603. deczember 5.

A szepesi kamara javaslatai Mátyás főherceghez az 1604-diki országgyűlés elé terjesztendő királyi propositiók ügyében.

Serenissimo Principi domino Matthiae archiduci Austriae.

Serenissime princeps ac domine domine nobis clementissime. Fidelitatis etc.

De articulis in futura diaeta statibus ac ordinibus regni proponendis prout Serenitas vestra clementi suo mandato die XVIII praeteriti mensis novembris edito camerae huic benigne iniungere dignata est, accurate deliberavimus ac consultavimus.

Exitiosa sane et detestanda res est quod licet omnes fere magnates et nobilium primores peculiaribus et specialibus mandatis ad dietam, quo de rebus in defensionem et incrementum afflictissimae patriae cedentibus utiliter in medium consuli possit, singulis annis citentur, tamen plerique quorum vel maxime quidem interesset, posthabitis Sae Maiestatis mandatis, partim ex contemptu partim ex contumacia et aliis incongruis causis plane non compareat. Unde negotia multa vel differri vel non satis commode tractari, effectuique dari possunt, imo per absentes gravissime quandoque carpi, deludi ac postmodum neque observari. Quocirca videretur nobis demisse in regalibus severe singulis mandatum esse, ne quis frivole se excuset, aut studio et absque sufficientibus causis a dieta absentet, addita seria comminatione ac in secus facturos condigna animadversione.

Multos in Transylvania et in partibus Waradiensibus nobiles a sua Mte turpiter defecisse atque sic notam infidelitatis incurrisse palam est. Quorum omnium tanquam rebellium bona cum de iure regni ad fiscum devoluta sint, nec defuturos credamus qui pro collatione eorundem Mtibus Vris supplicaturi sunt, praesertim qui literas aliquas minus iustas ac hoc disturbo tempore pecuniis comparatas donationales a statibus vel aliis quibusvis sinistre impetrarunt, et a finitimis arcibus ac

ecclesiis avulserunt. Putaremus demisse, ne quid tum fisco regio tum ecclesiis decedat, confirmationes et collationes eiusmodi bonorum ad pacatiora tempora differendas et reiiciendas esse.

Degunt circa Waradinum et in eius dioecesi ac in finibus Transylvaniae permulti magnates et nobiles bona plurima possidentes et incolentes, de quibus consuetos ab antiquo decimas dare recusant, neque hucusque quicquam praestare voluerunt. Quod si fieret, insignis in praesidium Waradiense redundaret utilitas. Existimaremus itaque ab omnibus quicumque tandem illi sint, nullo excepto nulliusque exemptionis habito respectu, decimas in pristinum statum reducendas et pro usibus Waradiensibus deinceps esse exigendas et colligendas, renitentibusque gravem poenam imponendam, praesertim cum hae non in privatum aliquem, sed publicum communis salutis usum converterentur.

Decimarum ac sedis spiritualis antiquam et receptam consuetudinem et exinde religionis negotium quosdam harum partium coniuratos in futura dieta odiose velle proponere, decimasque ipsas tollere, sed et magnates reliquos cum tota nobilitate ad turbandum ecclesiasticum statum et internam quietem non sine seditioso exitio concitare. Cui rei ut prudenter occurratur apprime cogitandum, ne sublatis decimis, non modo ecclesiae sed et cuncta confiniorum praesidia quae ex decimis intertenentur, tollantur et hosti vacua relinquuntur.

De observandis depositionum locis in proxime praeterita dieta sancitus et per suam M^m Caesaream ac regiam acceptatus et confirmatus quidem est articulus. Verum liberae harum partium civitates pertinaciter eidem refragantur ac invectio- nem et depositionem vinorum et aliarum mercium suis duntaxat civibus liberam permittunt, aliis vero penitus porro interdicitur. Quod cum non in parvum fisci et regnicolarum cedat detrimentum, civitatibus ob non-observationem eius articuli mille aureorum poena irroganda expresso articulo, ut vel sic renitentia vel contumacia illorum refrenetur, ac fisci proventus articuli observatione promoveantur.

De postulando ad continuandam belli expeditionem sub-

sidio, iuvandis comœatu confiniis aliisque negotiis ad communis patriae defensionem pertinentibus cum alias saepius tum praesertim vigesima Decembris anni proxime praeteriti ad Sm V^m quae pro tenui nostro captu necessariae videbantur, humiliter perscripsimus, unde pleraque statibus et ordinibus denuo proponi necessariaeque urgeri possent. Atque ita supervacaneum duximus easdem res nunc denuo repetere. Deus Stam V^{ram} etc. Cassoviae die V. Decembris anno MDCIII.

Serenissimo principi domino

Matthiae archiduci Austriae.

Camera Scepusiensis.

(Egykorú hivat. másolat a bécsi udv. kam. Itárban.)

V.

1603. dec. 9.

Gr. Erdödy Tamás kir. tanácsos véleményes jelentése Pethe Márton kalocsai érsek és kir. helytartóhoz az 1604-diki országgyűlés egybehívása és a királyi előterjesztések tárgyában.

Illustrissime et excellentissime domine et amice observandissime. Salutem et servitiorum meorum commendationem.

Accepi simul cum literis vestrae illustrissimae et excellentissimae dominationis copias mandati serenissimi archiducis Matthiae domini nostri benignissimi, quibus sua serenitas nomine maiestatis caesareae regiaeque a dominis consiliariis Ungaris de instituenda regni dieta, quo scilicet tempore illa institui quidve propositionibus inserendum sit, opinionem dari benigne postulat ideoque vestra illustrissima dominatio nomine praelibatae serenitatis meam quoque sibi opinionem perscribi postulat. Quod igitur ad instituendae dietae tempus sive terminum spectat, pro mea parte censerem eiusmodi dietam ad festum purificationis beatissimae virginis Mariae vel ad summum pro dominica septuagesimae institui commodissime posse. Illo enim tempore dissoluto exercitu omnes status et ordines a militari molestia aliquantum liberi erunt eoque commodius publicarum rerum consultationi incumbent. Verum tamen sive pro festo purificationis sive pro dominica septuagesimae dietam ipsam suae maiestati caesareae et regiae institui ac pro-

mulgari benigne fuerit visum, censerem omnibus ita demandari debere, ut non tribus aut quatuor septimanis post terminum diaetae praestitutum, quemadmodum hactenus saepe accidit, sed ad illum ipsum diem Posityonium universi confluant ac de omnibus illis, quae ad conservationem patriae necessaria fore videbantur, mature tempestiveque tractent; nam eiusmodi extractio temporis et tardi conventus, quid ad rem facere possint, non video. Porro quod ad illa, quae in propositionibus inseri deberent, pertinet, palam est necessaria esse ad bellum contra hostem prosequendum imprimis publicam contributionem, qua miles conducatur, vecturam item omnis generis munitionum et victualium finitimorumque locorum fortificationem; quae quidem vecturae fortificationesque, si aliunde etiam in quantum fieri posset non solum ab afflicto isto regno extenuatōque suppeditarentur: utile sane et comodum esset; de educendis quoque in campum militibus mense Junio si tractaretur effective, ut praeclari aliquid facinoris ederetur aut loca aliqua finitima hostium antequam Turcarum principis copiae advenirent expugnarentur, ex re et commodo suae maiestatis fore iudicarem; insuper, si in castris aegritudine propter tempestivum in campum egressum aut alio quovis incommodo (ut fieri solet) defectus militum accideret, consultum existimarem, ut more priscorum imperatorum recens miles in supplementum mitteretur, de quo conducendo ac de aliis etiam specificatis partim publice in dieta partim in consilio tractari posse reor. Ante omnia tamen mature consultandum foret, quibus rationibus militaris licentia coërceri deberet milesque non raptu miseraeque plebis lachrimis et fletu, sed stipendio potius viveret, ita enim de anno in annum afflicto regnum destruitur et absumitur, nihilque ex militari eiusmodi licentia suae maiestati utilitas accedit. Haec itaque sunt, quae ad instituendam dietam necessaria et propositionibus inserendum esse iudicavi. In reliquo vestram illustrissimam dominationem ad vota valere cupio. Datum ex Zomolian 9 die Decembris, anno salutis 1603.

Vestrae illustrissimae et excellentissimae dominationis servitor et amicus addictissimus.

Thomas Erdeódi comes perpetuus Montis Claudii.

(Egykorú másolat a bécsi áll. ltár kéziratái közt Cod. 312. fol. 293.)

VI.

1603. decz. 11.

Thurzó György kir. tanácsos és dunáninneni főkapitány véleményes jelentése Pethe Márton kalocsai érsek királyi helytartóhoz az 1604-diki országgyűlésen javaslandó honvédelmi reformok és intézkedések tárgyában.

Illustrissime ac reverendissime domine, amice et fautor observandissime, salutem officiorumque meorum commendationem.

Ex litteris eiusdem quas hodie accepi suae serenitatis benignam postulationem intellexi. Merito profecto et quidem laudabiliter sua serenitas ea quae ad afflictissimae patriae huius nostrae conservationem amplificationemque spectant, ad maturam consultationem et deliberationem producere in animum suum benigne induxit: Consilio enim in arduis, experientia in dubiis, celeritate autem in periculosis opus est. Mea itaque opinio ea est, ut statibus et ordinibus regni istius Hungariae prima dies proximi futuri mensis Martii pro congregatione praefigatur. Compertum enim est abunde annis retroactis raro vel nunquam, temporibus puto nostris, talem diaetam in publicato termino in bachanalibus vel ante ea incepisse, nedum absolutam fuisse, quare etiam, si post praefatum primum diem Martii dieta inceperit, nihilominus tamen illa brevi tempore, quandoquidem in ea proponendos articulos non spero admodum difficiles fore, finiri poterit. Consultum autem fore existimo, ut sub praefata diaeta reliquis propositionum articulis hic infra ordinem sequentia puncta, quae officium quoque meum concernunt, per suam serenitatem insererentur.

Quia animadversum est contributionem regni in annos decrescere, omnino necessitas requirit, ut fraus et dolus hactenus in connumerationibus domorum admissi semoveantur et iusto debitoque modo in posterum peragantur. Nam si futuris annis modo simili domus rectificabuntur, parum quid de contributione ex eaque fienda militum conductione sperandum erit.

2. Parum quid utilitatis animi deiecti et inexercitatorum militum semestrem conductionem hactenus suae maiestati

caesareae regnoque huic secum attulisse comperti sumus. Id autem ex eo evenit, quod dignitatis et experientiae alicuius milites semestri sex florenorum stipendio sese astringere renuunt, ac ob id quales reperiebantur, tales etiam coacte retroactis temporibus conduci debebant, qui termino eorum praeterlapso etiam necessitate summa requirente ex castris sese domum conferentes aliis quoque malo fuere exemplo. Proinde operae pretium esset, ut deinceps non inermes rerumque militarium ignari homines ad sex solum menses, sed excellentes fortes virtutisque militaris et dignitatis alicuius Hungari milites ad integrum annum 4 florenis Hungaris singulis mensibus exolvendi ex praefata regni contributione conducerentur, hi quotquot forent, fortiter viridoque ¹⁾ in presidiis dictae maiestatis caesareae tam hiberno aestivoque temporibus, quam ipso vere ante ingressum castrorum hostibus obesse, contra insultus inimicorum et depopulationes excursionesque tartarorum praepediendas in commoda loca ordinari ac in confinia etiam, si quae durantibus adhuc castris per nostros expugnarentur, coniici, operae denique ipsorum multis modis et rationibus ad usus maiestatis caesareae regnique huius utiliter converti possent. His igitur et quam plurimis aliis quas silentio praetereo, de causis haec annua militum conductio et continua intertentio per suam serenitatem urgenda esset.

3. Quandoquidem milites loco personalis insurrectionis nimis tarde in castra expédiantur et non facile ultra unum mensem ibidem interteneantur, sicut et anno praesenti apud comitatus variis petitionibus et sollicitationibus vix obtineri potuit, ut eosdem milites, qui unius mensis spatio parum quid in castris prodesse poterant, usque dissolutionem castrorum antefatorum in campo intertenerent, consultum et dignum fore censerem, ut status et ordines regni ad benignam suae serenitatis postulationem et persuasionem tales equites impo-sterum tempestive ad 15 Septembris usque 15 Novembris duos videlicet menses a tempore ingressionis eorum ad castra computandos in campum expédirent eosque ibidem usque saepedictorum castrorum dissolutionem intertenerent. Sic ipsorum etiam mature in castra expeditorum opera contra

¹⁾ Igy *viriliter* helyett!

hostium excursiones, si quae permissione divina forent, converti commode posset.

4. Si quidem certa dictae maiestatis confinia ex gratuitis comitatum laboribus gratia dei ita sunt reaedificata, ut opera laboratorum non egeant: existimarem ex re esse, ut articuli gratuitorum laborum annorum praedictorum reformarentur, aliterque dictorum comitatuuum labores distribuerentur et in presidia solum ¹⁾ restauratione adhuc necessaria converterentur.

5. Quoniam plurimum operum anno preterito in sollicitandis et extorquendis pro castrorum necessitate praestitis victualibus et comneatu apud hosce cisdaubianos comitatus frustra collocavi, causa cuius negotii sua serenitas et dominus campimareschalcus quoque dictae maiestatis caesareae mihi indignari videbantur. Opinor pernecessarium esse singulos comitatus seorsim in proxime affutura diaeta specificare, quantumnum singuli eorum ex quibusvis victualium generibus sub futura belli expeditione in castra pro competenti tamen et aequo precio expedituri subministraturique essent, hac ratione neque generali capitaneo dicta victualia sollicitandi urgendique neque ipsis comitatibus eorundem victualium causa congregationes promulgandi [necessitas] tantum curae et negotii facessero, sed directe ad exactionem et demissionem illorum in castra mature exmittendum et progrediendum esset. Haec ad requisitionem illustrissimae ac reverendissimae dominationis vestrae rescribendum esse duxi, eandem feliciter valere desiderando. Datum in arce mea Bytse, 11 Decembris, 1603.

Illustrissimae ac reverendissimae dominationis vestrae,
servitor et amicus addictissimus.

Georgius Thurzo.

(Egykorú más. a bécsi áll. Itár kéziratái közt. Cod. 312. fol. 291.)

¹⁾ *Presidia solum* helyett bizonyára *presidiorum* olvasandó.

VII.

1603. decz. 13.

Zalatnoky György pécsi püspök kir. tanácsos véleményes jelentése Mátyás főherceghez az 1604-diki országgyűlés egybehívása, de különösen a megürült országzászlósi állások betöltése és a protestánsok ellen való állásfoglalás tárgyában.

Hátirat: Votum episcopi Quinqueecclesiensis ratione diaetae. —

Serenissime princeps domine domine mihi clementissime, humilium meorum obsequiorum et orationum devotarum sempiternam commendationem.

Ex speciali mandato sacrae caesareae et regiae maiestatis domini nostri clementissimi nec non serenitatis vestrae reverendissimus dominus locumtenens inter reliquos praefatae sacrae caesareae regiaeque maiestatis consiliarios mihi quoque proponit tria pro consilio et mandat, ut diligenti discussione praehabita sententiam meam de eis fideliter perscribam. Primum est, quo tempore celebranda sit dieta et in ea quid regnicolis proponendum; secundum an filio natu maiori spectabilis et magnifici domini Thomae Erdeödy expediat modo conferre episcopatum Sirminiensem; tertium ex tribus competitoribus nempe Georgio Thurzo, Sigismundo Forgach et Francisco Dersffy cui nam sit conferendum officium dapiferatus per domini Erdeödy translationem ad magisterium officii tavernicatus vacans. De quibus ego pro ingenii mei tenuitate et fide quam sacratissimo imperatori regi et domino meo clementissimo debeo salvo aliorum dominorum consiliariorum iudicio breviter ita sentio.

Quo ad primum: Quia proxime praeterita diaeta bene instituta fuit neque vel ego animadverti vel ex aliis intellexi, quidpiam defuisse: sentio eodem prorsus modo praesentem quoque instituendam esse eademque proponenda. Quod enim experientia comprobavit, bene alias gestum esse, non videtur immutandum sine gravi et manifesta causa, quae hic nulla apparet; tempus tamen si aliquanto anticipari posset, consultum videretur praesenti rerum statui.

Quo ad secundum: etsi res parvi momenti censeri posset

prima fronte, quia ille episcopatus modo nullam animarum curam complecti videtur et honor ille illustri illi familiae merito non abdicandus sit, tamen mihi altius animo revolventi, quae divus apostolus Paulus ad Titum et Timotaeum scribit, quaeque in Tridentino concilio sessione 24. capite primo et duodecimo de reformatione et alibi passim spiritu sancto dicente ordinata et conscripta sunt, plane videtur magis e re et dignitate tum ecclesiae catholicae tum ipsius domini Erdeődy futurum, si generosus ille iuvenis Christi servatoris exemplo adhuc humilitatem, laborem, tolerantiam, pugnam adversus corruptionem naturae et alias virtutes, quas deinceps alios docere debet, prius exercitio ipso discat. Si enim Christo domino in quo in primo instanti conceptionis suae inhabitabat omnis plenitudo divinitatis, corporaliter non est visa longa triginta annorum mora priusquam titulum vel officium gubernandi susciperet, quam sancte credimus institutum: ne ante expletum trigesimum annum episcopalis honor nobis conferatur! et plane credibile est, quod summus pontifex neque confirmaret neque consecrari permetteret eum ante legitimum tempus nulla urgente necessitate. Quia vero sanctissimus dominus noster modernus pontifex vita et moribus plane exprimit apostolorum et apostolicorum virorum vitae rationem: suaderem, ut illuc mitteretur, ut ibi episcopale officium in ipso quasi fonte et vivo exemplari expressum oculis cerneret et imitari disceret. Quo facto non deerit sacratissimae caesareae regiaeque maiestati modus illustrius ornandi insignem illam familiam episcopali dignitate, quando videlicet persona ipsa et aetate et caeteris omnibus conditionibus a sacris canonibus requisitis ita idonea erit episcopatui, ut non amici quesivisse et prece obtinuisse ipsi episcopatum, sed ipse episcopatus se ei tanquam personae idoneae sponte obtulisse et eum quesivisse merito censi possit. Non expedit iuvenibus bonae indolis episcopali prerogativa et privilegiis ab educatorum et magistrorum disciplina subtrahi et in eis educationis Christianae exercitia supradicta et a sanctis omnibus usurpata prepedire, ne velut immaturi fructus violenter decerpti, insipidi sint et corruptioni obnoxii, sed maturescant, ut proprium saporem et odorem reddere possint. Ex adolescentulis

enim repente ad ecclesiasticas dignitates promotis quanta incommoda passa sit ab initio dei ecclesia, utinam celari posset. Hac a me non eo dicuntur, ut peculiaris ratio illustris illius familiae non habeatur, id enim absit, sed illustrius et gloriosius esse iudico post paucos annos sanctum in ea familia episcopum toto orbe terrarum celebrari, quam modo immature honae indolis adolescentem vana spe in periculum iniici.

Jam quod tertio loco propositum erat non minus difficile et arduum est, sed illustris victoriae et presentium temporum status, in quo divina bonitas videtur manus clementiae suae in nos extendisse et regnum istud ad veram conversionem vocare, plane videtur persuadere: nihil esse amplius conivendum, sed ordinationem Tridentini concilii introducendum, ut nemo ad novas dignitates admittatur nisi premissa professione fidei Christianae, cuius formulam prescripsit ipsum concilium. Nemo est modo in regno Ungariae, qui sanctam salutarem ordinationem impedire posset. Ad istius autem consuetudinis introductionem argumentum est primum, quod Tridentinum concilium maxime opera et autoritate duorum nvictissimorum imperatorum, divi inquam Ferdinandi avi serenitatis vestrae et fratris eius Caroli quinti, institutum propagatum et adoptatum finem perductum fuit. Isti autem gloriosissimi pariter et sapientissimi monarchae cum Romano pontifice, quem dei filius sui vice in terris reliquit adeoque toto orbe quem concilium representavit, istud unicum esse presidium iudicaverunt ad constituendam perpetuam pacem et tranquillitatem in ipso orbe terrarum, si nempe gubernatoris initio quisque suscepit officium, unam eandemque orthodoxam fidem se defensurum publice et iureiurando contestaretur. Deinde complures iam inopinatae perfidiae et insperatae animorum mutationes, quas istis annis cum gentis istius dedecore experti sumus, invitant sacratissimam caesaream maiestatem, ut imitetur alios divos Hungariae reges qui Christianam religionem in hac gente peculiaribus potentiae ipsorum auxiliis et nova aliqua eaque efficaci ratione a perfidia vel tutati sunt vel revocaverunt. Indiget plane ista natio decreti illius observatione eritque professio haec fidei veluti lapis Lydius, quo confricati nostrates, discernentur fideles a fictis

et perfidis. In modo tamen constitutionem sive decretum istud introducendi putarem ita progrediendum, ut modo qui dapifer futurus est, istam fidei professionem vel ante vel post dietam faciat et deinceps alii presertim consilii regii proceres eundem subsequantur. Postea suo tempore decretis aliis istius regni tanquam supplementum et confirmatio omnium decretorum quae huiusmodi rebus a divis regibus hactenus edita sunt, inseratur. Sic enim pauci aliquot malis moribus prediti homines non audebunt contradicere illi constitutioni, quam in supremo regni senatu iam dudum vigere conspexerint. Ut ergo tandem ad institutam propositionem directe veniam, plane suadeo ex tribus illis nulli sed alicui orthodoxo conferendam esse dapiferatus dignitatem. Sunt in istis partibus duo proceres catholici quorum parentes in similibus officiis fideliter servierunt divis progenitoribus vestrae serenitatis, Michael Czobor de Czobor Szent-Mihály et Stephanus Petheő de Gerse. Hi virtute, eruditione et aetate quoque sufficienti magis merentur in locum parentum suorum succedere, quam illi qui maiorum suorum fidem perfidia et haeresi permutaverunt. Istorum prior terris et possessionibus in Ungaria opulentior est, sed posterior aetate est maturior. Haec erant que ad mandatum reverendissimi domini locumtenentis ex officio meo perscribenda esse duxi vestrae serenitati. Jam quod restat, precor recens nasciturum salvatorem Jesum Christum vestrae serenitati ex divino et inexhausto omnipotentiae suae thesauro munificum largitorem inprimis gratiae caelestis, deinde honorum et gloriae hic inchoandorum et in perpetuas aeternitates perdurantium advenire. Me vero consuetae clementiae vestrae serenitatis summa demissione commendo. Datum Cassoviae, in festo sanctae Luciae virginis et martyris, anno domini 1603.

Eiusdem serenitatis vestrae
capellanus humillimus.

Georgius episcopus Quinqueecclesiensis.

(Egykorú másolat a bécsi áll. Itár kéziratai közt. Cod. 312. fol. 287).

VIII.

1603. deczember 19.

Pethe Márton kalocsai érsek kir. helytartó véleményes jelentése az országgyűlési előterjesztések, különösen pedig a honvédelem és a magyar hadsereg szervezése ügyében.

Serenissime princeps et domine domine clementissime. Orationem devotarum et humilium servitiorum meorum in gratiam serenitatis vestrae debitam commendationem. Praefixo iam per suam maiestatem ad divi Blasii festum futurae diaetae termino, de iis que in ea proponenda videntur, expectabam dominorum consiliariorum (ad quos singularim mandata dedi) vota et opiniones, verum cum ii ex remotioribus regni partibus tardius subministrent, ad mandatum serenitatis vestrae meam praemittere volui opinionem.

Multis autem verborum atque propositionum ambagibus uti necessarium fore non existimo, sed meo iudicio de subsidio intertenendorum militum, modo exactionis, terminis, perceptoribus, exactione ratorum, stipendio militari, vectura bombardarum et de aliis omnibus articuli precedentis diaetae brevi compendio, quia brevis afflicti huius regni substantia ad lucrandum etiam tempus diaetae et inanes expensas,¹⁾ essent renovandi. Ad quae omnia prestanda ut status et ordines regni adduci possent, maturare dignabitur vestra serenitas exauctorationem dimissionemque militum e regno, nam alias tot millium hominum extreme omnia consummentium insolentia usque adeo regnicolas exacerbavit, exhaustit et extenuavit, ut difficile admodum vel omnino impossibile sit alicuius momenti contributionem praestari posse, pro ut haec omnia ex variis eorum querelis et lamentis vestra serenitas benigne colligere potest. Considerandum etiam magnopere est magnam fieri iacturam, quod allodia nobilium et rusticorum, ex quibus commeatus castris subministrari deberent,

---

¹⁾ E mondat csonka, valószínűleg így egészítendő ki: quia brevis afflicti huius regni substantia ad lucrandum tempus diaetae et evitandas inanes expensas cogit.

per milites diripiuntur, similiter currus et iumenta passim ubique adimuntur, quae in vectura victualium, si a Danubio recessum foret, magnam paritura sunt difficultatem rei quae annonariae defectum. Quod si itaque maiestates vestrae coeptum hoc bellum ulterius continuare sibi proposuerint, sedem belli lustratione hybernationeque effrenorum militum exhaurire consultum non est, in eam enim vastitatem hoc regnum est redactum, ut pecoribus partim lue partim predantium militum rapina consumptis plurimis in locis agricultura cessarit, quae annonae penuriam ac commeatum inopiam castris ac sibimet ipsis est paritura.

Ad educationem militum in campum quod attinet, quamvis singulis annis cum maximo rei bene gerendae emolumento tempestive priusquam Turcarum vires erumpant, educendi decernantur, continuis tamen retro actis [temporibus] experientia nos docuit propter longinqua externorum militum itinera aliosque defectus hanc constitutionem suo effecto raro fuisse gavisam. Eapropter consultissimum quisque meorum (így!) iudicabit, si presidarius miles Hungarus equestris et pedestris ordinis in confiniis ad eum numerum adaugeretur ut levioribus hostium eruptionibus resistere posset. Non deessent autem viri strenui et iuvenes, tam ex baronum et magnatum quam nobilium ordine, quibus si ad certum equitum et peditum numerum sua maiestas stipendium praeberet, isti cum presidariis constituto exercitu Hungarico per omnia anni tempora hostium conatibus occurrere, vires frangere, crebris incursionibus fatigare, ineunte autem vere priusquam principis Turcarum exercitus appropinquaret, paucis adiunctis chatafractis et peditibus minora confinia Turcarum expugnare, pontes destruere, commeatum interciperere, et alia preclara facinora cum maxima rei bene gerendae occasione, regni commodo ac vestrarum maiestatum solatio patrare ac tandem castris si quae forent, in omnem occasionem adesse opitulatique possent. Recordari dignetur vestra serenitas; ante aliquot annos certis dominis baronibus magnatibus et nobilibus per suam maiestatem ac per genitores vestrarum maiestatum foelicis memoriae certa stipendia fuisse elargita, quae per generales capitaneos requisiti non contemnendum consti-

tuerunt exercitum, et quo necessitas postulavit promptos se exhibuerunt. Quod si foelicioꝛibus temporibus utile, hoc maxime belli ardore utilissimum et pernecessarium esset; verum cum videant se negligi nec ad publica officia, bellica munia ac militare stipendium promoveri nullisque meritis ornari, ipsi quoque remissis habenis antiquam illam Pannonum virtutem heroicam sibi ingenitam torpescere permittunt maluntque agriculturae domi suae incumbere, quam indefessam operam absque emerito stipendio cum profusione vero totius substantiae¹⁾ suae ingratiam sentire (!?) Quae summa et precipua causa est, quominus vestrae maiestates Hungaricum habeant exercitum, cuius tamen utilitatem et efficaciam priora docuerunt tempora. Haec pro singulari commodo bellici status vestrae serenitati paucis insinuandum duxi simul et meam brevem opinionem praemittendam censui, donec vota dominorum consiliariorum collecta subministrare valeam. Servet deus serenitatem vestram diutissime florentem atque incolumem. Datum Posonii, 19 die Decembris, anno domini 1603.

Eiusdem serenitatis vestrae
humilis capellanus et servitor perpetuus

Martinus archiepiscopus Colocensis et locumtenens.

P. S. Dum mea describeretur opinio, supervenerunt eodem quasi tempore annexae dominorum consiliariorum opiniones, quas nunc permitto, reliquorum vota dum accepero, vestrae serenitati subministraturus.

(Egykorú másolat a bécsi áll. ltár kéziratai közt. Cod. 312. fol. 295.)

---

¹⁾ Igy talán e helyett: *cum profusione sanguinis vel iactatione totius substantiae.*

IX.

1603. deczember 26.

A bécsi udvari kamara véleményes jelentése Mátyás főherczeghez az 1604-diki országgyűlésre készítendő kir. előterjesztések dolgában.

Hátírat: Copia der kaiserlichen hinterlassnen hofcamer guetachten wegen des Hungerischen landtags.

Der fürstlichen Durchlaucht, herrn Matthiasen erzherzogen zu Österreich etc. unserm genedigisten herrn. Beilighendes der Hungerischen camer guetachten die proposition des vorstehenden Hungerischen landtag betreffend, so erst jezo auf die hofcamer geben worden, sambt der Zipserischen camer in gleicher materi gethonem schreiben sub A. und B. in unterthenigkeit zu überreichen, und ist erstlich aus vorbemeltem der Hungerischen camer schreiben zu vernemen, dass sie der mainung, es mechte auf kunftigen landtag widerumb dasjenig, was auf vorigen landtügen proponiert worden, den stenden fürgetragen und zue continuirung des kriegs (wover anderst ir kaiserliche maiestät denselben continuiren wöllen) ain gewisse contribution begert werden, und da gleich die vorhabende fridens tractation iren glicklichen fortgang gewinnen und der friden mit dem Türggen geschlossen wuerde, so hielte doch sie die kamer dafür, dass nichts desto weniger von den stenden ain hilf zue auszallung des noch unabgedankten kriegsvolchs wie auch zue unterhaltung und versehung der gränizen mit volk profiand und gepei begert werden mecht, wie dann sie die camer verhoffen wolt, wann nur die stend vertröstet oder vergwisst, dass dem auslendischen kriegsvolk verner kain abdank oder musterplatz in Hungern gegeben werden solt, dass auch bei irem erschöpften vermügen von jedem haus 2 fl. hungarisch von dem unterthon und ain gulden von dem grundherrn zu erlangen oder aber dass anstatt dessen ain störkere und bessere als bishero ausgerüste anzahl kriegsvolk zu begehren sein mecht.

Von dem einnebern der contribution küene man die raittungen schwerlich heraus bringen und ob wol vil articl

wider sie in vorigen landtügen geordnet, so gehen doch dieselben nur auf ire citation und da man sie schon citier, so erscheinen sie doch aintweder nit oder diejenigen so erscheinen, begehren dilation, darunter sie zum thail absterben oder weil kain execution gegen inen fürgenomben werde, so komen sie weitter nit für die camer und bleiben also ire restanten dahinten; mechte derowegen ain solcher articl wider sie geordnet werden, dass nemblich ain jeder einnember auf der camer erfordern vor ir zu erscheinen und daselbst, aber nit ausserhalb der camer (wie bishero mit etlichen aus gunst geschehen), genuesamb und richtige raittungen zu thuen schuldig sein, dass auch nit allein diejenigen so von dem vergangen jahren ire rest bei der camer noch nit richtig gemacht, sondern auch die, so im verschinen 1601 und 1602 jahren den stenden raittung gethon, dieselben der camer gleichsals übergeben, wie nit weniger die Vicespann so in irem ambt nachlessig gewest, anderstwo nit als vor ir der camer erscheinen und daz wider die jenigen so restiern auf ir der camer erstes ersuechen der Vicespann in derselben sponschaft, da der restierende wohnhaft, bei verliehrung seiner des vicespans guetter exequiere; da auch der vicespann selbst ain einnember oder anschnitter were, alsdann der oberspann und da derselb nit wolt oder khund, volgens der craisobrist die execution bei gleichmessiger execution oder straff und verlust seiner guetter volziehen soll.

Nachdem auch ir der camer bevolhen worden, sich sambt dem directore causarum auf mehrgedachtem kunftigen landtag mit den fiscalischen sachen, weil man derselben lang angestandtnr erörterung darbei fürnemben mecht, gefasst zu machen, als erbeut sie sich demselben gehorsamlich nachzukomen, welches nun wie auch das angehenkte P. S. ¹⁾ wegen wiederersezung des persoualis praesentiae-amhts, so wol die jenigen puncten so die Zipserisch camer oder der president daselbst als bischof zu Wardein wegen der in Sübenbürgen und sonderlich umb Wardein von irer maiestät abgefallenen vom adl, deren daselbst durch jezt gedachte vom adl und

---

¹⁾ Postscriptum.

andere magnates verwaigerten zehent raichung und sich erregender religions irrung, item wegen der niderlags ställ [melden thut], sachen sein, so die landtags Proposition gar nit sondern ine praefectum zum thail selbst und etlich andere, sonderlich des jezt zu lezt berürten puncts halber (wi fürkumbt) privatim angehen und die notturft darüber in ander weg bedacht werden soll, da sich ermelte Zipsersiche camer zu end ires screibens wegen des landtags blöslich auf ir im vorigen jahr überschiktes guet achten referieren thut. Und diss sovil baide Kämern der proposition halber in irem schreiben vermelden thuen.

Wann nun die hofcamer auch das ihrig und fürnemblich was den haupt punct der proposition anlangt, melden soll, so stehet sie gleich wol anfangs in der ungewisshait, ob solcher haupt punct und die begehruung vernerer hilf auf die continuation des offnen kriegs oder auf den vermitls der weittern tractation verhoffenden und hoch erwünschten fridstand zu dirigieren und zu richten seie, wie wol in utrumque casum, doch auf ainen mehrers als den andern, der weittern hilflaistung von nötten und dis orts den verlauf und stand des bishero gefürten offenen kriegs nur kürzlich und perfunctorie zu rüeren. Wan man nit allain die zeit desselben, wie lang und nemblich sider des 92. jars (alda der krieg in Crabaten angefangen) nunmehr 12 jahr continue wehret, sondern auch den progress von jahren zu jahren so wol den ausschlag desselben bis auf gegenwertige zeit consideriern und bedenken thuet, so wirdet nit leichtlich jemand zu finden sein, welcher anfangs in vergleichung unserer geringen sterk gegen des Türggen übergrossen macht nit für unmüglich gehalten hette, solchen krieg nur etlich wenig jar ohne aüsseristen verderb und untergang des landes zu continuiren, [viel] weniger denselben mit frucht und dem gleichwol darbei mit gottes hilf erlangten effect zu führen, dann der allmechtig (deme zuforderist hierumben lob und dank zu sagen) nit allain balt anfangs auf den von des Türggen seitten mainaidiger weiss gebrochenen fridstand unserm vast jedesmal weit geringern gewesten heüfl bei Sússegg und hernach bei Stuellweissenburg zue unterschiedlichen mallen wie auch sonsten an mehr

orten in fürgangenen unterschiedlichen schlachten und scharmützen sonderlich aber bei Kherestes wider den Turggischen sultan selbst und seine grosse macht ansehnliche victorien und sig (da man sich anderst derselben und des glücks recht gebrauchen hette können), sondern auch benebens glückliche erobering viller vestungen und heüsser ja ganzer provinzen und länder als Petrina, Fullegkh, Sötschin, Novigradt, Grann, Pesst, Hatwann und der entzwischen ligenden castel dann ganz Sübenbürgen und deren daran ligenden vestungen, item der Walachei auch aines grossen thails in Dalmatien mit einnembung Clissa (da man anderst dasselb erhalten hette mügen) genedigist verlichen und beschert, da entgegen der Türgg uns allain die baide gleichwol auch fürnembe haupt vestungen Erlau und Canischa villmehr aber aus zagg- und claimüettigkait der heübter so darin gewest, als durch sein des feinds gewalt oder überzwingung entzogen, welche aber auch hoffentlich und vermitls göttlicher verleihung durch einen leidlichen auswechsl zu recuperieren und wider herbei zu bringen sein mechten; auf welchen fall wir dann, obwol ihrer kaiserlichen maiestät land und sonderlich die armuet hierunter (wie es dann des kriegs eigenschaft anderst nit mit sich bringt) starck gelitten und hoch erschöpft, doch nit allain bei solchem krieg (also zuraitten) nichts verlorn sondern villmehr stattlich gewonnen und daher umb so vil mehr ursach hetten, uns mit demselben zu högstem dank gegen dem allmechtigem zu contentiren als das ungewisse ganz zweifliche glück weiter zu periclitirn und zu versuchen, zu mall wann man nit auch daneben die zu prosequierung des kriegs notwendige mitl und verlag an der hand hat. Dann ob es sich ja wol ansehen läst dass man etwo nit mit so grosser kriegs macht, sonderlich da man sich bei früer jars zeit darumb annehmen solt, weiter fortschreiten und etvo Zolnock, Tollna, den Pass bei Essegg sambt dem Thonau stromb hinabverts gegen Griechisch Weissenburg oder nach was mehrers einnemben mecht; dieweil es aber nit allain an dem einnemben sondern auch und fürnemblich an dem gelegen, dass man das jenige was eingenomben sonderlich gegen des Türggen heraufkombenden gewalt erhalte, darzue nun nit allain die

besaz-, bevestig- und profiantirung solcher dannocht weit hinab werts gelegenen örtten sondern auch ain iustus exercitus zum widerstand und entsezung, zue solchem allem aber ain starke kriegs verlag gehorig, sonsten und ausser dessen berüerte örter leichtlich widerumb und neben denselben noch ain mehrers sambt land und leuten verlohren, ja auch die gelegenhait mit dem feind wider frid zu machen genzlich verscherzt und benumben werden mecht, wie sich dann weder auf die reichs contributionem, als die berait maistes thails verweisen, noch auf auslendischer potentatem hilfen disfals zu verlassen, ihrer kaiserlichen maiestät land auch solchen krieg allain auser ires endlichen verderbens nit ausstehen wurden künen. Hierumben würdet dises allein zum nachdenken erzelt und gestelt, ob consideratis considerandis vilmehr die condinuirung des krieges oder aber nach so langwieriger höchst beschwärlichisten betrangnus und untertruckung der armen land und leut auf derselben högstes verlangen seuffzen und flehen ain hailsamer friden, sovil an uns, zu erwehlen zu suchen und anzunemen seie. Doch will die hof camer dieses auch allain cameraliter oder wie man sagt im rat, aber gar nit der meinung gemelt haben, dass dessen in der proposition oder gegen denn stenden (welche ohne das wermuetlich den friden und desselben erlangung stark urgiern werden) gedacht werden solt, welchen stenden dann nochmals, im fall ja zwischen des landtags im friden nichts geschlossen werden solt, die contunuirung des kriegs und verner hilfs laistung fürzuhalten und an sy zu begehren sein wuerdet. Indeme sich nun die hof- mit der Hungerischen camer dahin vergleicht, dassnemblich, man küene gleich die stend wegen enthebung der künftigen abdank und muster plätz vergwissen oder nit, die 3 fl. hungerisch ainen als den andern weg von jedem haus, als zween vom undertonen und ainen vom grundherrn (wiewol sie nummehr bei etlichen jahren her nit mehr dann 2 f. vom haus, als anderthalben vom unterthan und ain halben vom herrn bewilligt) begehrt werden mechten und solches dergestalt, weil etliche sponschaften zue entledigung der abdank plätz jungstlich von jedem haus ain taller bewilligt und tails erlegt, dass den jenigen so es erlegt, solch gebür an der kunf-

tigen contribution der 3 f. zugelassen, die übrigen spanschaften aber so wol in Ober- als Niederhungarn zu erhaltung ainer durchgehenden gleichhait ebenfals zu erlegung der völligen drei taller angehalten und darauf getrungen werde. Da es aber entzwischen zue dem gelibten fridenstand gedeien solte, kund alsdann ain wenigere contribution, doch dass diesellb auch nach gelegenhait etwas ergäbig seie, zue auszallung des noch unabgedankten krigsvolks und zu erhaltung sowohl profiantier- und bevestigung der gräniz heüsser, als zween taller von jedem haus begert werden.

Den durch die Hungarisch camer obangedeuten weg wegen abforder- und einbringung der raittungen und restanten von den vorigen jahren, läst ir die hof camer auch gefallen und helt ebenfals für ain notturft, dass solches in die proposition einbracht und umb sancierung (*sic!*) aines solchen durch sie die camer geratnen articels bei den stenden gehalten werde. Dann obwol wegen beruerter raittung und restanten, welche nit schlecht, mehrerlai articel in den vorigen landtügen statuiert und beschlossn worden, so hat es doch allemal an dem modo exequendi und an der handhab, darauf die stend nie recht schliessen wellen, gemanglet und kan inen nachmals eingebildet und darauf gangen werden, wie man gar nit dafür halte, dass ire, der stend, hilf oder contribution so sie bewilligen nur zum schein und blossen namen angesehen, sondern, ihr treuherziger will und mainung gewest und noch seie, weil solche hilfen zu schuz- und rettung ired aigenen vatterlands deputirt und vormaint, dass sie auch würrklich und insgemain also gelaistet, dass demnach sie die stend auch inen umb so vil weniger zuwieder sein lassen werden, zue einbringung derselben, die gebüerende und würrkliche execution publice zu decernirn undergehen zu lassen, mit der vertröstung, dass solche restanden nirgent anderst wohin als zu notturft und nuz der gränizen verwendet und angelegt, auch inen destwegen hernach, da not, genuegsame raittungen fürgelegt werden sollen.

Sonsten were sich auch zu erkuntigen ob vermüg des wierten articls in dem negst gehaltenen landtag von den einnembern des verschiennen 1602 jars die raittungen durch die

darzue deputierte commissarien aufgenommen und wie sie befunden worden.

Desgleichen sollen vermög des dritten articles jezt berüerten landtags die dis jahr geweste perceptores unter kunftigem landtag raittung thun, darzue sie dann anzuhalten, wie auch gleichfals jezt alsfalt vom kriegsrat aus bei dem herrn velt marschall und den baiden crais obristen dies und jenseits der Thonaw, auch bei dem feltobristen in Oberhungern und denen muster officieren erkuntigung einzuziehen wehre, was die stend dies jahr für kriegsvolk aus der dica geschikt und wie lang sie dasselb unterhalten, damit wenn sich ain bevrstant an der contribution befündt, derselb dem kunftigen kriegs oder gränizwesen gleichsfals zu guettem komen müge.

Im übrigen helt die hofcamer auch ohne weitleiffigere ausführung gehorsambst darfür, dass die jenigen puncten welche in der negsten proposition einkomen von dem §. an: *Ad id autem in effectum deducendum* etc. bis auf den §. *Quam maxime autem* etc. *mutatis alicubi vel omissis mutandis et omittendis*, item wegen der general und particular insurrection laut des §. *Et quoniam* etc. dann der robat laistung und derselben restanten einbringung, dan profiand bewilig- und zueführung durch die sponschaften, einstellung der profiand und traid ausfuer aus dem land, arthellrey fuehren, besserung der weg und strassen und dergleichen in der proposition wider eingebracht und sonderlich auf die bewillig- und zueführung der profiand durch ermelte sponschaften stark getrungen werde, sintemall man ausser derselben weder ain namhafte impresa zu land aus mangl profiand und dass mit den fuehren sonsten nit auf zukomben, mit nuzen furnemben, noch verrichten noch weniger in veltlager so etvas weit vom wasser, in die leng halten würde künen und zu erlangung dessen mechte inen den stenden ehe die halbe dica doch auch gegen ainer leidenlichen limitation oder anschlag der proviant, in handen gelassen werden, welches die hofcamer zue begherem guetachtem aufs kürzest vermelden und irer fürstlichen durchlaucht sich benebens zu gnaden undertenigist bevelchen wellen. Datum Wien, den 26. december anno 1603. Hof Camer.

X.

1604.

*Névsora az 1604-diki pozsonyi országgyűlésre meghívott
rendeknek.*

Catalogus diaetalis anni 1604.

Ad comitatus:

Poseniensis.	Bereghiensis.
Nitriensis.	Strigoniensis.
Trinchiniensis.	Kraznensis.
Bacsiensis.	Bihariensis.
Hontensis.	Maramorussiensis.
Zoliensis.	Zolnok mediocris.
Thurocziensis.	1. { Hevessiensis. Pesthiensis. Zolnok exterioris. Albensis sedis Solth.
Arvensis.	
Liptoviensis.	
Neugradiensis.	
Scepusiensis.	Mosoniensis.
Sarossiensis.	Jauriensis.
Thornensis.	Comaromiensis.
Geomeriensis.	Soproniensis.
Abaoyvariensis.	Zaladiensis.
Zempliniensis.	Castriferrei.
Borsodiensis.	Wesprimiensis.
Wgochia.	Simigiensis.
Wngh	Varasdiensis.
Zathmariensis.	Zagrabiensis.
Zabolch.	Crisiensis.

Ad Status regnorum Croatiae et Slavoniae, ad status
Transsilvaniae.

Ad prelatos:	Episcopum Wesprimiensem.
Episcopum Agriensem.	Vaciensem.
Zagrabiensem.	Tinniniensem et
Waradiensem.	Sirmiensem.
Nitriensem.	Bosnensem.
Chanadiensem.	

Ad barones :

Comitem Stephanum Bathorÿ.
 Joannem Drascovith, Banum.
 Comitem Thomam Erdeody.
 Georgium Thurzo.
 Nicolaum Isthvanffy.
 Sigismundum Rákóczy et
 Sigismundum Forgach.

Magnatibus :

Comiti Petro Erdeody.
 Comitibus Georgio, Nicolao
 et Wolfgango Christophoro
 Tersachky de Frangepa-
 nibus.
 Francisco Batthiány.
 Francisco Dersffy.
 Stephano Therek.
 Comiti Joanni a Zrinio.
 [Ad] Thomam Nádasdy.
 Andream Dóczy.
 Michaellem Czobor.
 Petrum Réway.
 Stephanum Listhium.
 Sigismundum Balassa.
 Franciscum Magochy.
 Paulo Niary.
 Petro Drascowyth.
 Joanni et Georgio Keglewyth.
 Stanislao Thurzó.
 Christophoro Thurzó.
 Nicolao Thurzó.
 Valentino Homonnay.
 Georgio Homonnay.
 Sebastiano Theokely.
 Georgio et Christophoro
 Bánffy.
 Francisco et Stephano Petheo.

Benedicto Thuróczy de Lud-
 bregh.
 Joanni et Georgio Rathkay
 de Nagytábor.
 Carolo ab Harrach.
 Sigefrido a Kollonich.
 Georgio et Joanni Rueber.
 Sigismundo a Landa[u].
 Ad Thomam Széchy.

Ad abbates et praepositos :

Georgium Himmelreich, ar-
 chiabbatem Sti Martini.

Ad capitula :

Strigoniense.
 Agriense.
 Zagrabiense.
 Nitriense.
 Posoniense.
 Scepusiense.
 Jauriense.
 Castriferrei.

Ad egregios :

Joannem Lippay.
 Francisco Nagymihályi.
 Thomam Wyzkelethy.
 Franciscum Alaghy.
 Stephanum Hoszútothy.
 Magistrum Valentinum He-
 tyey.
 » Paulum Megyery.

Ad viduas dominorum :

Viduam domini Francisci
 Nádasdy.

Mariam Fugger, viduam Ni-	Leuchoviensem.
colai Pálffy.	Kyszebin.
Comitissam Magdalenam,	Varadiensem.
uxorem Ladislai Poppel.	Zakolcza.
	Trinchiniensem.
Ad civitates liberas :	Zagrabiensem.
Posoniensem.	Varasdiensem.
Soproniensem.	Crisiensem.
Tyrnaviensem.	Caproncza.
Cassoviensem.	Oppida S. Georgii et Bozin.
Bartphensem.	Oppidum Modor.
Eperjesiensem.	Septem civitates Montanas.

(Himmelreich kir. titkár kezével írott fogalmazvány az udv. kam. Itárban Bécsben.)

XI.

1604. január 8.

A haditanács véleményes jelentése Mátyás főherceghez azon honvédelmi intézkedések ügyében, melyek az 1604-diki országgyűlés alkalmával a kir. előterjesztésbe fölveendők volnának.

In tergo: Kriegsraiths Gutbedunken den hungerischen Landtag betreffend.

Der fürstl. Durchlaucht, Herrn Matthiae, Erzherzogen zu Österreich stb. von kays. Hofkriegsrath in Underthänigkeit zu überreichen.

Kriegsartigl so in die Proposition des hungerischen Landtag dis eingehunden sechtzehnhundertisten und vierten Jahrs des Kriegsraiths Gutachten nach eingebracht werden möchten.

Was für schwären langwirigen continuirenden Krieg I. K. M. unser allergenedigister Herr wider den Erbfeind cristlichen Namens den Turggen zu führn getrungen werden, mit was Eifer, gehorsambister Willfähigkeit und getreuen Affection das heilige Römische Reich, alle Ihrer K. M. Erb-Königreich, Fürstenthumb und Länder wegen des christlichen Glaubens auch zu Erhalt- und Defensierung der Cron Hungern hierzu contribuir, Hilf und Beistand gelaist haben, solches ist den hungerischen Landständen zu genügen bewust.

Denen möchte angezeigt werden, dass obwohl I. K. M. zu Verschonung der Kron Hungern und dero Erbkönigreichen und Landen zulässliche Friedens-Conditionen einzugehen nicht ungeneigt wären, dass doch durch die bishero geführte Underhandlungen und Mittl kein Friedensanstand zu geschweigen ain solcher behariger Frieden, darauf sich zu verlassen wäre, nicht hat können erlangt, sonder I. K. M. verursacht und getrungen worden zu Erlangung eines beständigen Friedens diesen Krieg wider den Erbfeind auch dieses Jahrs fortzusetzen, darzue neben andern dero getreuen Erbkönigreichen und eigenthumblichen Landten des Königreichs Hungern treuen Zusprung und Hilf abermals von nothen und nachdem die Hilfen und Kriegsbewilligung welche die hungerischen Ständ etliche Jahr aufeinander bewilligt haben aintweder in Geld von Porten zu Porten oder von Haus zu Haus oder mit ainer benannten Anzahl Kriegsvolk zu Ross und Fuss beschehen, keine behorige Anzahl Kriegsvolk, oder Continuum, wie in Friedens Zeiten beschehen ist, mit welchen dem Granitz- und Kriegswesen besser und nutzlicher, dan mit dem alle Jahr von neuen auf vier oder fünf monatlang neu erworbenen ungeübten des Feinds unerfahrenen Kriegsvolk gedient sein würde, die hungerischen Ständ in diesen offenen Kriegszeiten niemals bewilligen wollen, sondern sich jederzeit mit ihren Unvermögen entschuldigt. Wan dan der Kron Hungern Beschwörungen wegen der Regimenten und Reutter so in Hungern dieses Jahrs ihre Abdank-Platz und Quartier haben mehrers und bisher dan vorniemals, in vorstehendem Landtag von den Ständen möchten angezogen und hierdurch Ursach gesucht werden, sich von allen Kriegs-Contributionen dieses Jahrs exempt zu machen, kunde deshalb des Kriegs-rath Erachtens unangesehen solcher Beschwörungen anfangs begehrt werden ein freiwillige Volkshülff, nämblichen sechstausend Mann zu Ross und Fuss sieben Monat lang zu Feld zu underhalten oder dreitausend Mann, als zwaitausend Pferd und eintausend zu Fuss ain ganzes Jahr in Unter- und Oberhungern, damit das hungerisch Kriegsvolk in bester Kriegsübung und Ordnung gebracht, Ehr und Lob ihrer Dapferkait erhalten und dem Vatterland nutzlicher

dienen, hierdurch auch das Freibeuten abgestöllt werden kunte. Den Anschlag und Abtheilung wegen Erhaltung solches Kriegsvolks, auf welches auf Pfärd vier Taller, auf einen zu Fuss zween Taller, weil sie ein ganzes Jahr Dienst haben, zu raiten ist, wie auch die Musterung und Pezallung möcht in der Ständ Disposition gestöllt werden. Würden sie aber Bedenken darwider haben, möchte begehrt werden von jeden Haus oder Rauchfang zween Taller, und ainen Taller von den Grundherrn zu Besoldung ainer Anzahl Kriegsvolk zu Feld als zwaitausend zu Ross und zwaitausend zu Fuss sibem monatlang von Eingang Monats Mai bis zu End Monats Novembris und damit die Werbung befurdert werden kunte, der Termin zu Erlegung solcher Contributionen der erste auf Georgy, der ander auf Jacobi, der dritte auf Michaelis zu erlangen, welches der Kriegs-rath allein zu verrern Nachdenken vermelten wöllen.

Verschiedenes Jahr haben die hungerischen Ständ von jeden Hauss anderthalben Taller, die Herrn und Edelleute aber aus aigen Seckl ain halben Taller anstatt des persönlichen Zuzugs bewilligt, darauf die Ständ abermals vielleicht gehen wällen. Zum Fall nun I. K. M. wegen der Beschwörungen so den Underthanen in Hungern durchs Kriegsvolk diesen Winter zugefügt, würdet ain mehrers zu begehren Bedenken haben, möchte das Begern soviel die Underthanen belangt auf die fertigen Bewilligung gestöllt werden. Was aber den halben Taller, so die Herrn und Edlleuth aus aigen Seckl anstatt des persönlichen Zuzugs darzugeben sich erbotten, wurde solches ein Schlechtes austragen und des Kriegs-raths Erachtens fürträglicher sein in der Proposition davon kein Meldung zuthun, sondern absonderlich den persönlichen Zuzug zu bewilligen, wie hernach in ainem sondern Artikl gemeldt würdet, zu begehren sein. Wie schlecht verschiedenes Jahr die hungerischen Kriegsleut, welche aus der Ständ Sewilligung underhalten worden, zu Feld gedient haben und dass man dasselbige ins Feld zur rechten Zeit nicht bringen noch beisamben erhalten und mit schlechten Nutz brauchen können, das ist wissentlich und dafür zu halten, wan hinfüran solche Unordnung, Betrug und Vervortheilung

bei denen Hauptleuten und Weiden, so dies hungerisch Kriegsvolk Werbung thuen sollen, das fursetzliche Ab- und Zuraisen des hungerischen Land- und Dienstvolks zu Feld bei Leib- und Lebensstrof nicht abgestöllt werdet, dass mit solchen schlechten und geringen Contributionen I. K. M. und den Hungern selbsten, denen's fürnämlich zuguten kumen soll, wenig geholfen ist, derhalben den hungerischen Ständen zuzumuthen auf Mittel und Weeg zu gedenken und fürzuschlagen, wie solche Contributionen woll und nützlich zu Erhaltung des hungerischen Kriegsvolks zu Feld anzuwenden und alle solche Vervorthailungen zu verhüten und zu bestrafen sein, in Erwögun dass die anno sechshundert und zwai und sechshundert und drei hierüber geschlossene Constitutionen wie wissentlichen ist, nichts gewürkt; mit Annehmung, Musterung, in- und aus dem Feld Schickung des Kriegsvolks auch Ein- und Aushebung des Gelds zu Underhaltung der hungerischen Kriegsleut, welches aus der Dica die Bezallung haben sollen, unordentlichen umgangen, jeder was er selbst gewolt, gethan und von den Ständen alles nachgehanget und gestatt worden; dass auch die Hauptleut und Ober-Weida über der Dica Kriegsvolk under jetzigen Landtag I. F. D. sollen fürgeschlagen werden.

Die Ständ haben bei dem vierten Artiki fertiges Landtagsschluss zu Aufnembung der Perceptoren-Raittungen Commissarien benennt und verordnet, ob nun solche Raittungen aufgenommen und wie dieselben befunden worden, und was für Restantien bei solchen Einnembern sich befinden, Relation zu begehren. Was auch die Spänschaften restiren und wie die Exaction voriger Restantien beschehen kunte, welche denen Vicespanen und Judicibus nobilium oftmals anbefolhen worden, weil man bei soviel wissentlichen grossen Ausstanden, weder zur Abraitung noch weniger Einbringung derselben durch Mitl der in vorigen Jahrn beschlossenen Constitutionen nicht kommen kann, von den Ständen Bericht und Gutachten abzufordern, damit man ainmal Richtigkait erlangen und den Granitzen besser geholfen werden künfte.

Damit aber ins künftig der Kron Hungern Ständ Be-

willigung und Contributionen richtiger eingebracht, nutzlicher angewandt und verrait werden, ist der Kriegs-rath der Meinung, es möchte wegen dieser Ursach, dass man zu kainer Raittung und Richtigkeit in villen Jahrn des Kriegs-raths Wissens (hierüber jedoch von der K. hinterlassenen Hof- und hungerischen Kammer Bericht abzufordern ist) nicht kommen kann, an den Ständen begehrt werden, dieses Jahrs Contributionen in Underhungern bei der hungerischen Kamer, in Oberhungern bei der Zipserischen Kamer durch die Perceptores oder durch die Vicespan und Judices nobilium erlegen zu lassen, die sollen obligirt sein, darumben richtige Raittung I. K. M. und den Ständen zu übergeben und das Gelt anderstwhin nicht als zu Underhaltung der Stend hungerischen Kriegsvolks auf I. F. D. Vorwissen, disposition und Bevelch anzuwenden.

In dem sibenten Artiki des fertigen Landtagsschluss referirn sich die hungerischen Ständ wegen des persönlichen Zuzugs auf den neunten Artiki des sechshundertisten und andern Jarhs Landtags, dass nämblichen dafür von einem rectificirten Hauss funfzig hungerisch erlegt, von zwainzig Häusern ein Hussar ins Feld geschickt werden solle; solches hat wie vorgemelt wenig austragen, und mit keinem Nutz gelaist worden. Wan dann die persönliche Zuzug fürnämblichen in göchlingen¹⁾ Feindsnöthen zu Verhinderung des Feinds Fürbrechen und mehrern Abbruch des Feinds, in sonderhait wan I. F. D. selbst in Anzug und Feld sein, beschehen solle: als will der Kriegs-rath dasjenige, was er verschieenen Jahrs in diesem Punct vermeldt hat, hieher wiederholt haben. Wie I. K. M. und F. D. den Ständen abermals zu Gemüth zu führen und an sie zu begehren, weil die General- und Particular-Insurrection nicht mit Geld, sonder mit den Personen selbst prestiert und verricht werden müssen und ain allgemeines Werk, dass sie sich als die der Gefahr am negsten gesessen sein, davon so wenig als andere I. M. Künigreich und Länder zu entschuldigen; sonder solche General- oder Particular-Insurrection bewilligen und sich hierzu also gefasst machen

---

¹⁾ Hirtelen fölmerülö.

und halten wollten, damit solches Aufbots Kriegsvolk, welches sonst gar langsam und spat, auch wol gar nicht anzeucht, den funfzehenden Tag Monats Septembris zu Feld, wo das cristliche Feldlager sein, oder wohin dasselbige von I. K. M. Generaln in dessen Abwösen von dem General-Leutenant oder Feldmarschalk geschafft würdet, sich befinden, bis zu End lesten Novembris verbleiben und wie Kriegsheuten gebürt, sich sollen bræuchen lassen; dann sonsten mit solchen Aufbot Volk, wann dasselbige nicht mitainander anzeugt und gleiche Zeit zu dienen haben, ihres Gefallens an und abziehen, mehrers schädlich dan Nutz und darauf gar nichts zu verlassen ist. Die Ständ künnten beinebens ermant werden aus aignem Seckl ohne Belegung der Underthonen zu der gemainen Bewilligung zu mehrer und besserer Underhaltung ihres Kriegsvolks, wie sie es dann von Billichkait wegen wol schuldig waren, was darzureichen, solches in's Werk zu richten, hierdurch ihrer selbst und ihrer Güter Sicherheit mehrers dan bisher diesen offnen Krieg geschehen ist, in Acht zu nemen und befürdern helfen und was sie aus aignen Seckl darzugeben bewilligen, nicht auf den personlichen Zuzug General- oder Particular-Insurrection zu verstehen oder zu raiten.

Wie stark dem Feind die Stadt Pest und Hatwan in Augen liegt und was an Erhaltung derselben gelegen, das ist den hungerischen Ständten ohne das genugsamb bewust, wann dann diese Stadt Pest wie auch Hatwan ainer mehrern Befestigung bedürftig, wäre an den hungerischen Ständen zu begehren, und sie dahin zu behandeln, und zu vermügen, dass sie zu mehrern Schutz und Versicherung ditsmals ein überigs thuen und von den nächern Spanschaften aber an andere gnöttige Grainzort auch zwölf Tag Robath bewilligen und dann, wie die am nutzlichisten anzulegen, under vorstehunden Landtag sollen abgetheilt und vergliechen werden, damit hierin gute Ordnung und Richtigkeit gemacht und erhalten, auch die Beschwærungen, so destwegen in ferntigen Landtags achten Artiki einkomben sein, dass nämblichen die Underthonen zu Laistung ihrer Robath an unterschiedliche Art hin und wider genöthigt, künnten abgestölt werden.

Als will auch von nöthen sein, absonderlichen, insonderheit zu Erbauung einer Festung an der Kaniserischen Granitz, wie deswegen dieser Granitz Bereitung künftigen mit sich bringen würdet, ein ergöbige Geld und Robathilf von den Ständen zu begehren und zu erlangen.

Nicht weniger solle von den Vicesponen, ob und wohin des verschinen Jahrs bewilligte Robath inspecie und in Feld gelaist und eingelegt worden, Bericht und Raitung abgefordert werden.

In dem zehenden Artiki des ferntigen Landtagschluss haben sich der Cron Hungern Stend entschuldigt, dass sie weder mit Proviant noch Artolorey-Rossen und zu den Proviantführn kein Hülf bewilligen, noch laisten künthen und sich mit dem, dass durch das Kriegsvolk das maiste verzehrt und verwüst worden, entschuldigt, sich also davon gar exempt gemacht. Der Kriegsraht muss zwar bekennen, dass die hungerrischen Ständ und Unterthonen diesen Winter mehrers dan vor niemals von unterschiedlichen Regimentes und Kriegs Leuten so in Hungern ihre Quartier und Abdankblätz haben, bedrängt und beschwärt werden, hergegen aber befindet er auch dass die Städt und Markt in Hungern die ohne das sonsten allerlei Beschwär und Auflagen haben, solche Bürd allein nicht ausstehen, I. K. M. auch sonsten von andern weitentlegenen Orten die Artolorei-Ross und Profiantführn in Hungern nicht bringen, dieselben aber nicht emperen (entbehren) künthen; will derhalben der Kriegsraht sein verschienes Jahrs in diesen Punkt ubergebenes Gutachten wiederholt haben und ist der Mainung, dass auf ditsmal wegen der bewusten hohen Beschwärungen von den Ständen kein Profiant-hülf in specie nicht solle begehrt, sonder dass I. K. M. ihrer auf ditsmal gnedigist wollen verschont und dahin vermant haben, künftigen Feldzug mit den Profiant-Zufuhr zu Nothdurft des cristlichen Feldlagers an ihnen nichts ermanglen lassen und auf gewisse Ordnung zuschliessen, was für Sorden und wie viel Victualien und Habern jede nach Gclegenheit der nahend oder weitentlegnen Spanschaften ins Feldlager in billichen Anschlag und Tax zu verkaufen schicken soll, die Spanschaften zeitlichen mit der Nothdurft sich hierzu ge-

fasst machen und nicht wie bishero geschehen, solche geringe schlechte Sachen, so der Mühe nicht wert und weder für die Knecht noch Pferd zu Feld vonnöthen sein, dardurch das k. Profiantambt in wenigsten enthobt wirdet, ins Feld zu fuhren; hierin gebührliche Gleichheit gehalten und das Kriegsvolk zu Feld Mangl an Victualien und Fütterung leiden dürfen, underdessen aber gegn Hatwan und in Pest, damit das Kriegsvolk daselbst sich noch erhalten kunt, durch die Underthonen allerlei, Victualien zum Verkaufen zu führen und wan es vonnöthen, der Kris-Obrist die Spanschaften ersuchen oder in I. K. M. und f. D. Namen befehlen würdet, die k. Profiant zu Land und zu Wasser in Pest, Hatwan und andere eiseriste Granitzhäuser durch die Underthonen führen zu lassen.

Wegen der Artholorei-Ross und Führer ist ungeacht ihre verschieenes Landtags beschene Entschuldigung, an den Ständen zu begehren und die Sachen dahin bei ihnen zu richten, weil mit Vergebung derselben die Städt und arme Underthonen in den Spanschaften nicht erklecken kunte, dass von den Ständen und Spanschaften in gemain nach jedes Vermöglichkeit ein Abtheilung und Anschlag bei jetzigen Landtag gemacht werde, was für gewisse Anzahl, zu was Zeit und wohin jede Spanschaft ihre bewilligte Anzahl Artholorei-Ross und Führn ins Feld oder zu den Belegungen abzufertigen hab, daher die Spanschaften I. K. M. und f. D. ein Wissenschaft haben, der Abgang zu des Feldzugs Nothdurft andern Orten zeitlicher erlangt werden künfte.

In nächst obgehandelten Landtag des sechshundertisten und dritten Jahrs referirn sich die Ständ wegen Ausbesserung der Strassen und Pruggen, item wegen Abschaffung der Freiheitduggen in den ailften Artiki auf vorige Constitutiones und wohlwohl durch gesetzte Strof in den neunundneunzigsten Jahrs hungerischen Landtagsschluss den Vicesponen die Ausbesserung der Weg und Pruggen auferlegt würdet, so lassen sie ihnen doch solches nicht angelegen sein, würdet auch kein Straf furgenumben; derwegen solcher Artiki abermals zu erholen und zu begern sein, dass mit ernstlicher unablässiger Strof darüber gehalten werden solle.

Wegen Abschaffung und Bestrafung der Freiheitduggen

seien in etlich Landtügen sondere Constitutiones aufgericht und verschienes Jahrs Landtag confirmirt worden, ob und wie aber dieselben von den Landleuten und andern dabei sie ihren Unterschleif haben, gehalten werden, das bezeugt die Erfahrung und die von den Armeen Underthonen einkombene Beschwörungen; das wäre abermals den Ständen fürzuhalten und mit ihrer beigesetzter Straf zu veranlassen, ob solchen Constitutionen so fast alle Landtäg widerholt worden, allerdings nachzusetzen; wie es aber an der Statuten wirklichen Vollziehung bisher erwunden hat, als, besorgt der Kriegsrath, werde es auch noch länger an der Vollziehung mangln. Ist derhalben der Mainung, es möchte solche Abschaffung und Bestrafung auf ein andern Weg tentirt und von den Ständen Gutachten abgefordert und geschlossen werden. Weil man je durch die gesetzte Straf die freien Heiduggen nicht abschaffen kann, dieselben aber den Freunden mehrers als Feinden schadlichen, sein andere Mitl zu Abhelfung solcher Beschwörungen und Abschaffung der Freiheiduggen fürzuschlahen.

Nachdem auch die Erfahrung gibt, dass zu Annemb-Abführ- und Quertierung des an- und abziehenden auch in Hungern quartierten Kriegsvolks geringen Stands und schlechte Personen von dem Herrn Locumtenenten in Hungern oder Krais-Obristen und Spanschaften verordnet werden, die nur dem Kriegsvolk von einer Spanschaft oder Ort zum andern den Weg weisen, kein Authority noch Ansehn haben, weder mit den Underthonen noch Kriegsleuten kein Ordnung zu machen und zu erhalten wissen: als ist ein Nothdurft, dass den Underthonen zu Guten, welchen sowohl durch der hungerischen als andern Nationen Kriegsleut Schaden beschicht, under währunden Landtag von den hungerischen Ständen in allen Spanschaften fürnembe und ausrichtsamb Personen zu Commissarien namhaft gemacht, und zu Annembung des Kriegsvolks an den hungerischen Frontirn, dann Fortführung ins Feldlager und wan's zum Abzug kombt, Widerabführung aus dem Land oder in ausgezaigte Quartier deputirt werden, die kunten bessere Ordnung erhalten, den Kriegsleuten am Durchzug und Quartiern die Nothdurft verschaffen, die Underthonen bei ihren Häusern erhalten, denen

nicht so grosser Schaden wan sie bei Ihren Häusern verbleiben, und der Commissarien Verordnungen mit Darreichung der Nothdurft Profiant erwarten und nachkomben würden, als wan sie also flüchtig werden, alles hinweg flehen, und die lären Häuser stehen lassen, beschehen würde, viel Ungelegenheiten und Schaden abwenden und verhüten.

Dass in Hungern, wie oftermals begehrt worden, als zu Gíran auf den Kockern-Land, zu Vywar, zu Comorn, bei Raab über in der Schütt für die kranken armen Soldaten, die sobald die Spithäler in den Städten nicht erreichen, unterbracht und dardurch ihr Leben erretten und erhalten kunnte, Spitaler aufgericht werden, ist für ein notwendiges cristliches Werk jederzeit gehalten und auf solche Spitaler ein freiwillige Hülf in vorigen Landtügen begehrt, solches aber von den Ständen als wann sie es nicht für Nothwendigkeiten hielten, stillschweigend in den Landtügen praeteriert worden, eracht derhalben der Kriegsath, I. K. M. und F. D. möchten bei den hungerischer Landständen abermals destwegen Annahmung thuen, damit auf dieses cristliche Werk von den Ständen Einbewilligung erlangt und neben andern Hülfen die Aufrihtung und Erhaltung solcher Spitaler ins Werk gesetzt werde.

Im übrigen thut sich I. F. D. der Kriegsath zu gnaden unterthenigist befehlen

8. Januarii anno 604.

Katzensteiner.

(Egykorú másolat a bécsi udv. kam. ltárban.)

XII.

1604. január 28.

Mátyás főherczeg beküldi Rudolf királyhoz az általa készített országgyűlési előterjesztés fogalmazványát okadatolt jelentés kíséretében.

Hátirat: Ihr fürstlich durchlaucht überschicken der kaiserlichen maiestät die Hungarische landtags proposition sambt dem einkommenen gutachten 1604.

Aller durchleuchtigster etc. gnädigster freundlicher gelibter herr und bruder! Nachdem der Hungerische landtag bereit von euer kaiserlichen maiestät auf das fest st. Blassii,

das ist den 3-ten tag Februarii dises 1604 jahrs sich herzue nahet, hab ich wie hievor gebräuchig von dero kaiserlichen hofcamer, die auch die Hungerische- und Zipserische cammer vernunnen, also auch von dem hof-kriegsrat, was etwann in in der proposition einverleibt werden möchte, bericht und gutachten abgefordert, denen auch beeden zukommen lassen, was auf gleichmässige von mir beschehene begehren der locumtenens sambt etzlichen euer kaiserlichen maiestet räten unterschiedlichen eingebracht und geraten, in massen euer kaiserliche maiestät alles hiebei und aus der Hungarischen rät gutachten. des locumtenentis, Georgii Turzonis und des Quinque ecclesiensis sub A. B. C. D. zu empfangen; den andern hab ich noch der zeit nit überschicken können, weilien sie in anderen zweien unterschiedlichen puncten zugleich in einem schreiben ihr bedünken übergeben, darumben euer kaiserliche maiestät durch mich hernach auf das ehiste mit einschliessung derselben gehorsam- und bruderlichen gleichfahls berichtet werden sollen. Sie sein aber mit wenig worten einhellig alle dahin gangen, dass die proposition in ihren articlen der ferntigen nach, so nit zu verbessern, zu richten seie, der mainung ich dan sambt den mir zugeordneten räten der cammern und des Kriegsrats gutachten nach auch bin, dann solte hier ein mehrers und anders von denen Hungerischen stenden gesucht und begehrt werden, dieweillen sie die alte restantien nit erlegt und heur durch das Althanische und andere kriegsvolk über andere jahren beschwert worden, wie dan noch etliche unabgedankte regimenter und compagnien von reuttern und knechten auf dem hals, ist zu besorgen, sie werden nit allein den landtag über die gewöhnliche zeit verziehen, sondern auch zur bewilligung unwillig gemacht und dardurch die zeit und aller unkosten ungewiss und vergebens angewendet werden.

Diesem nach so hab ich die notl der proposition allein in etlichen wenig puncten der hofcammer und des kriegsrats mainung nach mutatis mutandis et omissis omittendis aufskurzist wie die Hungerischen rät vast sammentlichen zu ersparung unnothwendiger disputation selbst raten und begeh-

ren, per capita verändern und verfassen lassen, wie euer kaiserliche maiestät hiebei gleichfalls zu empfangen.

So vil nun erstlichen die contribution und das militare subsidium betrifft, indem die hofcammer zwei mittel inseriret, als nemlichen, dass sie wie in der fertigen proposition zu stehen, ein gewisse anzahl kriegs volk von 4000 zu ross und 6000 zu fuss schicken und in völliger bereitschaft ganzer sieben monat halten oder aber, wann sie auch die muster und abdank plätz ausser deren confinien so viel möglichen enthebt sein wolten, von ainen jedlichen baurnhaus 2 fl Hungarisch und die grundherrn 1 fl Hungarisch erlegen solten, alles auf termin und maass, wie ferntiges jahr bewilligt worden, mit der angehenden condition, dass diejenigen comitatus so bereit auf jüngste erhandlung wegen anticipirung einer namhaften summa gelds zu abdankung der noch verhandenen regimenter bereit ihr gebühnus des einen gulden daran erlegt, widerumben davon abziehen oder inbehalten mögen, und weillen bishero die dicatores und perceptores zu thuung ihrer raittung nit gebracht werden können, als welche unterdessen entweder mit tod abgehen oder doch sonsten sich nimmermehr für die cammer stellen, dass sie und ihre erben hinfuhro beiderlei geschlechts auf der Hungerischen cammer erforderung gewisslichen erscheinen und dan selbst ihre raittung vollbringen, auch da sie convicti, alsdan wider sie durch den vicespann, wofern er selbstn nit interessirt, die execution ad primam camerae instantiam sub poena privationis honorum furgenommen, wider den vicecomitem aber negligentem der comes und wider solchen auch in eodem delicto gravatum der supremus capitaneus ebenmässig procediren soll.

Weillen dann dieser articul in puncto contributionis pecuniariae ein cammer sachen, welche zum besten wissen, wie ihnen, vorderist euerkaiserliche maiestät, hierinnen zu gleich mässiger einbringung der contribution oder dicae zu helfen, denen es bishero an mittlen gemangelt, also dass alle jahr fast grosse beschwernussen einkommen und demnach kain rechtes medium solche dicatores und perceptores zu thuung ihrer raittungen gefunden werden können, also liess ich mir nit missfallen dass diser erste punct mit diser ampliation, wie wohlhen es in vori-

gen propositionem mit einkommen, verbessert und darüber ein richtiger articul oder constitution begehrt würde.

Bei disen ersten articul wird gleichwohlen von dem locumtenente und Georgio Turzone mit mehreren ausgeführt, was die ursachen dass mit solcher contribution, und davon beschehener bestellung des Kriegsvolks nichts sonders ausgericht werden können, derowegen sie ad continuum militem gehen, den man durch das ganze jahr hier durch in omnem eventum brauchen könt, darzu sich ansehenliches geschlechts erfahrne mit einer geringern monatlichen besoldung viel lieber dan auf etliche monat allain, von der contribution zu bezahlen bestellen liessen, an dero statt man bishero die negsten besten so man haben können, weillen sonst die andern sich nit brauchen lassen wöllen, annehmen müssen. Solches läst ihr die hofcammer und der kriegs rat, doch in der besoldung und anzahl des kriegs volks etwas unterschiedlich, mit weniger gefallen, wann es anderst bei denen ständen zu erhalten, sindemahlen vor jahren dis auch in übung gewesen sein soll.

Demnach aber der kriegs rat darbei annectiret, dass man vor disem auch von denen ständen begehrt aber nichts darüber verwilligt worden; diser punct und dritte alternativa gleichfals ein neuerung so bei denen jüngsten landtägen mit einkomenen oder proponirt worden und derowegen bei etlichen ein beste verlängerung der beratschlagung, die sich so halt nit darein schicken könten, gebähren möchte: Also wird es bei euer kaiserlichen maiestät gnädigsten gefallen stehen, ob sie disen puncten alternative, wie er von mir in eventum mit dem paragrapho: *Ad aures quidem* etc. annectirt worden, in der proposition verbleiuen lassen wöllen.

Bei dem articul der general und personal insurrection ist gleichwohl in disem, wann euer kaiserliche maiestät oder deroselben brüder ainer persönlich in das felt kombt, die notdurft, inhalt vorigen jahren constitutionen so[viel] ich zu verbesseren weis, genungsamblich einkommen.

Demnach aber Georg Turzo unter anderen auch in seinem gutachten vermelt, dass der ständ volk, wann euer kaiserliche maiestät oder ihre herren gebrüder mit eigener person im feld sein, denen vorigen constitutiones zuwider vast allweg

in das christliche lager gelangen ¹⁾, daselbsten auch kaum ein monat verbleiben, sondern sich widerumben werlauffen und verraitten, dardurch manichmahlen gute occasionen verhindert werden; derowegen er dahin gehet, dass von denen ständen begehrt werden möcht, hinführo solches volk zeitlichen und auf den 15. Novembris zu hinter lassen, welcher mainung dan die hof cammer und der kriegs rat auch ist, kan solches zwar von ihnen begehrt werden; immassen ich auch in das concept der proposition kommen lassen, trag aber gehorsam- und brüderliche beisorg, es werde hierin bei den ständen auch wenig zu erhalten sein.

Die gratuiti labores ad confinia reparanda sein bishero generaliter jeder zeit begehrt worden, obwohl nun darumben, dass etliche vestungen in zimbliche bau besserung kommen, Georg Thurzo vermaint die articulos gratuitorum laborum zu reformiren und dis nit weniger in die proposition ein zu setzen, weillen doch bishero auf die beschehene general bewilligung der gratuitorum laborum denen ständen neben dem kaiserlichen hofkriegsrat ein ordnung und austheilung zu machen ist zugelassen worden, des sie auch allwegen gethan, hab ich dis orts die proposition in vorigen terminis gelassen.

Was die Zipserische cammer anzeigt wegen etlicher, die sich wider der geistlichen uralten decimarum consuetudine auf disen landtag zu widersezen vermainen, ist dessen zu erwarten und kan disfahls ut de futuris contingentibus ichts gewiss nit determinirt werden.

Sonsten ist vor einem jahr solch geistlichen decimarum halber ein articul von den geistlichen [Zehenten] in der ständ antwort einverleibt und aber wider ausgelassen worden, dass sich die geistlichen und weltlichen ständ nit vergleichen können, derowegen ich dafür hielte, dass solcher puncten ad pacatiora tempora möchte verschoben werden.

So viel den articul ferntigen jahrs anlangt, welcher de locis depositionum observandis intitulirt worden, werden euer kaiserliche maiestät aus der dazumahlen überschikten haubt

---

¹⁾ E mondat nekézkes szerkezete azt akarná kifejezni, hogy a hadi nép csak nagysokára verődik össze a táborba.

relation verstanden haben, dass die ständ und freien städt dero- wegen gar hart ineinander erwachsen. Obwohl nun die Zipse- rische cammer der mainung, dass hierdurch ihrer kaiserlichen und königlichen maiestät an ihrem fisco regio, also auch den regnicolis viel entzogen werde, so haben doch euer kaiserliche maiestät wie auch die vorigen könig in Hungarn in der That zu mehrmahlen erfahren, was an solchen stätten, so peculium coronae sein, gelegen, durch welcher unterdrückung und unter- gang, weillen sie sonst kain anderes gewerb nit haben, ihrer maiestät und dem königreich nit geringerer schaden machen möchte.

So dan euer kaiserliche maiestät in solehem articul ver- schinen jahr dahin gnädigist resolviret, dass sie nach ein ge- nommenen genugsamen bericht sich hierüber gnädigist resol- viren wöllen, darüber dan zweifels ohne beede thail bei euer kaiserlichen maiestät einkommen sein werden und anjezo wieder- umben bei wehrenden landtag hierauf tringen möchten, stehet es bei euer kaiserlichen maiestät gnädigisten gefallen, bei wem sie es disfahls bewenden lassen wöllen.

Schlieslichen so werden euer kaiserliche maiestät aus des locumtenentis und anderer rät wie auch von der hof cam- mer und kriegs rats expedition aus meinem überschickten schreiben vernommen haben, was für grosse klagen wider die noch unabgedankten in Hungarn verligende reutter und Knecht einkommen und, obwohl hierinnen, so viel immer mög- lichen, die ständ der ehisten abdankung vertröst werden, im- mittels auch allerlei fürsehung beschehen dis orts die clagen so viel möglichen einzustellen, ist doch zu besorgen, wo die nit vor dem landtag licentiert oder abgeführt werden, es wer- den ihr viel der fürnembsten ständ sonderlichen denen sie nachent gelegen, sich von dem landtag absentiren und ent- schuldigen, die anderen aber sowohl derselben abwesenheit, als auch sonsten, so lang das kriegsvolk allda ligt, nichts ein- verwilligen wöllen, in massen dan fernten umb einer ursachen von denen Althanischen und Pezzischen knechten herkommen [*wegen*] sie fast die beschehene verwilligung zurück halten und fürgeben dörfen, quod totum regnum propterea sit con- turbatum; deme nun fürzukommen und damit auch diser

landtag um so viel eher und leichter zu schliessen, werden euer kaiserliche maiestät ohne mein masgeben dahin gnädigst gedacht sein, damit solche licenzirung oder abführung, welche euer kaiserlichen maiestät selbstem zum besten kombt, noch vor dem angehenden landtag fürgenommen werde.

Es hat die hof cammer auf der Hungarischen und Zipse-
rischen Cammer andeuten noch mehrere puncten und articul
übergeben, die fernten tails durch absonderliche decreta urgirt
worden, welche sie anjezo gleichfals in die proposition einzu-
verleiben begehren.

Nun sein derselben teils schon adjungiret, teils aber
sein solche welche bei den anderen propositionen nit einkom-
men und weillen sich die ständ in particulari darauf nit erklärt,
ist zu besorgen, sie werden wie mit etlichen ferntigen in der
proposition einkommenen articeln beschehn. Wolt derohalben
der gehorsamen brüderlichen mainung sein, euer kaiserliche
maiestät möchten solche puncta unter wehrender diaeta wider
absonderlichen per decreta renoviren und denen ständen nach
und nach zukommen lassen, darmit si nit unterainsten mit
vielen begehren überhäuft und gestürzet werden. Euer kaiser-
lichen maiestät thue ich mich gehorsam- und brüderlich befel-
chen. Geben in der statt Wienn, den 28-ten Januarii 1604.

(Másolat a bécsi áll. ltárban. Cod. 312. fol. 322.)

XIII.

1604. febr. 2.

*Rudolf király fölhatalmazó levele a magyar országgyűlésen
királyi személyét képviselő Mátyás főherczeg részére.*

Nos Rudolfus secundus dei gratia electus Romanorum
imperator semper Augustus ac Germaniae Hungariae Bohe-
miae Dalmatiae Croatiae Sclavoniae etc. rex ; archidux Austriae,
dux Burgundiae, marchio Moraviae, comes Tyrolis etc. memo-
riae commendamus tenore praesentium significantes quibus
expedit universis, quod cum nos certis arduis et rationabilibus
de causis tam regni istius nostri Hungariae, quam vero totius
Christianitatis foelicem statum et bonum adeoque necessariam
vigentis adhuc belli Turcici prosecutionem concernentibus hisce

generalibus eiusdem regni nostri Hungariae comitiis, quae non ita pridem fidelibus nostris universis statibus et ordinibus dicti regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum ad feriam tertiam proximam post festum purificationis beatissimae virginis Mariae, hoc est tertium diem praesentis mensis Februarii ad annum praesentem indiximus, hac etiam vice, uti quidem maxime cupiebamus, interesse non potuerimus, eidem dietae Hungaricae vice ac in persona nostra serenissimum principem Matthiam archiducem Austriae etc. fratrem nostrum charissimum praeesse et praesidere benigne decrevimus, dantes eius dilectioni plenam et omnimodam facultatem et potestatem cum praedictis universis statibus et ordinibus praefati regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum agendi tractandi consultandi ac etiam definiendi et concludendi de omnibus iis quae ad nostrum et ipsius regni nostri publicum bonum et commodum eiusque defensionem et eliberationem pro praesentis tempore statu et urgenti necessitate esse et pertinere videbuntur; promittentes nos ea omnia, quae hac ratione tractata definita et conclusa fuerint, rata grata firmaque et accepta semper habituros, immo promittimus et approbamus harum nostrarum vigore ac testimonio litterarum. Datum in arce nostra regia Pragensi secunda die mensis Februarii, anno domini millesimo sexcentesimo quarto, regnorum nostrorum Romani vigesimo nono, Hungariae ac aliorum tricesimo secundo, Bohemiae vero anno similiter vigesimo nono.

Rudolphus mp.

(P. H.)

Franciscus Forgacz episcopus Nitriensis mp.

Himelreich mp.

(Eredeti je a bécsi állami ltár 312. sz. codexének 307. lapjához kötve.)

XIV.

1604. február 2.

Királyi előterjesztés az 1604-diki magyar országgyűlésre.

Quam Sacratissime Romanorum imperatoria Hungariae Bohemiaeque regiae Maiestas, archidux Austriae dominus noster clementissimus pro inclita Hungaria tot regnorum

regno sui regiminis primo eoque nomine sibi apprime charo, ut quae partes inde Turcarum in potentiam temporum iniuria divulsae fuerunt, ex illorum faucibus eriperet, pristinamque in libertatem vindicaret ac pacem diu optatam restitueret, fortem excelsumque et invictum hactenus animum ostenderit ac laborârit, quam solícite tum S. R. Imperii aliorumque regnorum ac ditionum suarum tum externorum principum auxilia ac subsidia huc contulerit, quam denique hostis potentissimi, adversus cuius potentiam potentia omnis impotens fore videbatur, vires fregerit ac debilitârit, fidelibus statibus atque ordinibus magis in aperto esse existimat, quam ut operose hic recensendum sit.

Interea vero hoc omnes fateri necesse est S^m C^m Regiamque M. nihil eorum omnino pretermisisse, quae vel ad pacem cum Turcarum principe multis iam annis conservatam, per Hassan autem bassam primum, deinde vero per ipsummet Turcarum principem absque omni S. M^{tis} suorumve culpam contra ius gentium omnium perfide, fraudulenterque et impie violatam de integro renovandam, honestissimisque conditionibus confirmandam, denique ad ea quae â regno divulsa fuerunt, recuperanda visa fuerunt opportuna. Atque ea quidem de causa quotiescunque sive Turcae sive Tartari occasionem etsi plerumque fecte in speciem et in fraudem, ut de pace ageretur, praebuerunt, suos illico S. C. M. sua commissarios amplis cum mandatis expedit, ne per se stetisse videretur, quo minus, post tot tantasque tamque horrendas belli tempestates, regno tranquillitas procuraretur.

Ne vero interea regnum hac dulci pacis spe damnum caperet, S. M^{tas} S. exercitus nihilominus paratos et armatos, quod necesse videbatur, habuit quibus non solum Turcarum impetum fortiter repelleret, sed insignem etiam iis cladem diversis in partibus inferret, quod expeditione proxima feliciter adeo successit, ut fuis fugatisque in Transylvania magnis, quae undique diversis ex gentibus confluerant, copiis, ut in insula Budensi, flore quasi hostilis exercitus conciso et Hatvanio ad deditionem coacto memorabiles victorias reportâvit.

Et quamvis hoc tempore de pace rursus et quasi magis serio, quam antehac actum fuerit, agi videatur, ne tamen hos-

tibus infidis fidat, ne regna ditionesque suas in periculum coniici sinat, si vana pacis spe ducta belli redintegrationem donec hostis paratus sit differat, iam tempestive de renovanda expeditione consilia serio urget, regnorum ditionumque suarum conventus agit, undique subsidia conquirat, nihil sollicitudinis aut curae praetermittit. Quod omnino necessarium, quomodoquunque res cadat, videtur. Si enim Turcae, quod plerumque hactenus fecerunt, sub pacificationis specie quemadmodum suspicio est, id agunt, ut arma commodius instaurent, ac bellum parent, quid, ni S. M. S. etiam se tempestive comparet suosque armet? Si vero pax utrinque constituitur, exercitu nihilominus opus fuerit, et pacem utraque ex parte confirmari, ne id in longas moras abeat, necesse sit. Neque enim hosti reconciliato, cui lex Mahometica dictet, non esse servandam Christianis fidem, secure fidendum erit; Mehemetis Turcarum principis successor iuvenis, Achometes et dominatus iste novus et quicquid tam de asiatica rebellione quam de Persici belli renovatione dicitur sive spem sive suspicionem secum adferat, armari S. M. Suam in omnes rerum eventus oportet.

Quae cum ita sese habeant: S. M. S. posthabitis et ad pacatiora tempora reiectis quibuscunque tam suis quam regni et regnicolarum aliisque privatorum causis, in hac diaeta publica ea solum pro temporis huius necessitate benigne proponenda quae ad expeditionem novam necessaria videantur, censuit. Et optaret quidem S. M. Sua, ut coram adesse presentiaeque sua fideles status atque ordines recreare ac de omnibus cum iis ipsa praesens agere ac tractare posset. Verum haud iisdem obscurum est, quanta sollicitudine et cura S. M. Sua impediatur ac distineatur ut sacri Romani imperii, ditionumque vicinarum, tum etiam principum externorum auxilia in istius regni defensionem conquirat, quo cogitationem omnem omnino dies noctesque conversam et intentam habeat, ita ut absentia haec, non solum nihil incommodi sed commoditates magnas regno dederit, praesertim cum ex serenissimis fratribus vel patruelibus aliquem suo loco, cum plena potestate substituere (*sic!*) soleat, quemadmodum et in praesenti charissimum fratrem suorum primum S^m principem dominum Matthiam archiducem Austriae, ducem Burgundiae etc. substi-

tuit, cuius benignum et placidum agendi ac tractandi modum cum iam ante saepius ordines experti fuerint, confidit S. M. Sua et in praesenti diaeta ipsis gratum fore, ut debitum ipsi honorem ac reverentiam habeant, ac S. M^{tis} Suae desiderium levius ac moderatius ferant.

Hinc ad rem propius accedendo, licet status et ordines ad iustissima S. M^{tis} postulata, anno preterito contributionem anni 602. cum conditionibus ibidem expressis et reiteratis, de qualibet domo coloniali atque inquilinaria, demptis excipiendis et exceptis, consueta rectificatione praevia, centum et quinquaginta denarios, domini vero terrestres loco generalis insurrectionis quinquaginta denarios obtulerint, magis tamen ex re et maiorem patriae defensionem S. C. Rque M. etiannum spectare existimat, si certum militum numerum et quidem ut anno praeterito petitum, quatuor nempe millium equitum et sex millium peditum armis bene instructorum et exercitatorum publicis impensis ipsimet conscriberent, intertenerent et hunc exercitum rite lustratum ad primum Maii citra omnem ulteriorem moram, sub dispositione S. C. Rque M^{tis} aut generalis belli ducis ad septem menses continuos, ultimam videlicet Novembris, plenarie sisterent iustoque in numero integrum conservarent.

Id quod status et ordines tanto libentius facturos confidit quod iam antea hoc oneris in se susceperunt et in contributionibus pecuniariis oblatis ultro etiam suos homines tam in his percipiendis, quam in conducendis militibus habeant atque hoc modo etiam S. C. M. aut belli generalis dux, sub certo aliquo subsidio rectius laboranti patriae providere et succurrere queat.

Convenit autem S. M^{tem} scire, quinam capitanei militi Hungarico ex dica conducendo praeficiendi sint, quos status et ordines quoque in hoc praesenti dieta nominare minime detrectabunt.

Ad aures quidem clementissimas S. M^{tis} pervenit huiusmodi menstruaalem conductionem militum parum utilitatis hactenus S. M^{ti} et regno attulisse, eo quod dignitatis et experientiae militaris homines se ad tam paucos menses sex florenorum stipendio astringere noluerint, atque ob id obvii qui-

que quasi coacte assumi et conducì debuerint. Cum igitur S. M^{tas} benigne recordetur etiam ab antiquo et pacatoribus temporibus, certum numerum exercitatorum militum intertentum fuisse, qui per supremos capitaneos requisiti in omnem occurrentem necessitatem totius anni circulo semper presto et parati essent, S. M. in arbitrium fidelium statuum et ordinum remittit quod si ex re et defensione patriae magis utile iudicaverint huiusmodi veteranos sub certorum baronum magnatum aut nobilium ductu ad integrum annum singulis mensibus ex contributione regni ad minus duo millia equitum et peditum mille loco subsidii menstrualis intertenere et sic rursus militem perpetuum aut continuum alere, qui quocumque anni tempore hostium conatibus occurrere, eorum vires frangere, depopulationes et excursiones impedire et ineunte vere, adhuc ante hostium adventum minora confinia expugnare, pontes destruere, commeatus intercipere ac tandem nihilominus castris omnem occasionem adesse aut in confiniis si quando necessitas postulet, praeclaram operam S. M^{ti} et regno praestare possint; id etiam in effectum deducant et desuper novam constitutionem sanciant, prout S. M. omnino intelligit non defuturos homines militares et exercitatos, qui tali modo patriae charissimae pro suae gentis honore servitia sua quam liberalissime addicant.

Quod si vero id etiam statibus et ordinibus grave videatur, S. M^{tas} minime dubitat, quin ipsi aliam viam ingressuri sint, cum hactenus satis superque intellexerint quantum in iusta et solida aliqua contributione, quâ sepositis omnibus privatis affectibus et commodis, una patriae salus attenditur, positum sit, quantumque referat aliquid ultra vires praestitisse, quam animum despondendo, aut nimium suis fortunis et bonis inhaerendo tandem non solum ab hoste externo sed etiam milite insolente iis omnibus spoliari atque in miseram servitutem miseriamque extremam conici. Quibus omnibus S. M. pro suo in hoc regnum singulari studio et amore paterne praecavere volens, nihil sane eorum, quae suarum partium sunt intermittere, quantumque fieri poterit curabit, ut in his et in aliis huius regni gravaminibus maxime in lustrationibus et exauctorationibus extra confinia constituendis

compar eiusdem cum reliquis provinciis ratio habeatur; modo et status et ordines in suis oblationibus ad exauctorandum facilius famelicum militem aliquantulum se liberaliores erga patriam communem exhibuerint et in annum sexcentimum quartum praesentem a singulis domibus colonialibus duos florenos Hungaricales, a dominis terrestribus vero unum sub termino anni sexcentisimi tertii elapsi sine difficultate obtulerint ea conditione apposita quod iis comitatibus, qui nuper loco huiusmodi exauctorationum a singulis domibus unum florenum Hungaricalem exolverunt atque etiam ad manus perceptorum deposuerunt, liberum sit et concedatur tantumdem a tribus illis Hungaricalibus florenis futurae contributionis retinere, caeteris vero comitatibus, tam inferioris quam superioris Hungariae, idem praestandum pro paritate rationis serio iniungatur.

Contributionem vero hanc fideles regni status et ordines ita inter se et subditos constituent et distribuent, ut pro qualitate facultatum iusta et aequalibus exactio servetur atque tenuiores fortunae a ditioribus sublevantur huicque oneri non solum S. C. Regiaeque Mtis bona omnia tam ecclesiastica quam secularia in singulis comitatibus sita, verum etiam universorum et singulorum etiam eorum, quorum bona nunc Hungariae restituta inveniuntur nullis exceptis plane subiecta sint, quibus etiam taxa earum personarum accedat, de quibus in praecedentibus annorum constitutionibus mentio facta fuit, confirmando articulos 10. anni 96, art. 3 anni 97; art. 15. anni 98; art. 7, 8, 9, anni 99; art. 3. anni 600, 601, 602, 603 et in dedititiis colonis et Sclavonia art. 7. et 8 anni 602.

Ne autem in connumeratione domorum aliqua fraus intercedat sed publica contributio, secundum id quod aequum est, debitum effectum sortiatur, cum hactenus numerus earundem etiam in locis ab hostium et militum incursionibus remotis diminui animadversum est: idcirco S. C. Rque M. anni praeteriti postulationi insistens omnino iuramento speciali vicecomites et iudices nobilium nec non eos ad quos connumeratio domorum spectat astringendos existimat, quod in omnibus absque ullo respectu munerum vel personarum fideliter officio suo fungantur. Et secus facturi poenam desuper statu-

tam etiam periurii sine ulla conniventia sint luituri, maxime si in exactione negligentiores fuerint, vel pecuniam ad loca destinata quamprimum non restituerint, sed in proprios usus converterint, sicut etiam dicatores sive perceptores fraudulentum huicque legi et constitutioni subdantur, renovando super hoc art. 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 anni 95 et constitutionem anni 601 art. 6; quo quidem in loco neque hi praetereundi sunt, qui contributiones impositas statuto tempore non solverint, quique de suis bonis exactionem admittere recusarint, contra quos iuxta art. 5. anni 97, art. 17, anni 98 ad poenam tripli omnino procedendum censet.

Quoniam vero etiam a publicarum pecuniarum perceptoribus et dicatoribus contra constitutiones praeteritorum annorum difficulter admodum rationes haberi et exigi possunt, ut qui citati vel non compareant, vel dilationem petunt, atque interim experientia teste, vel moriuntur, vel deficiente executione ad cameram nunquam amplius se sistunt. Idcirco Sua M. ad praecavendam huiusmodi tergiversationem, omnino articulum statuendum esse iudicat, ut in posterum quilibet huiusmodi dicator aut percceptor, eiusque haeredes utrisque sexus, per solas literas camerae, quae aerarium S. Mtis in hoc regno est, vocati comparere, et ibidem sufficientes et liquidas rationes omnium perceptorum et expositorum re et facto ipso reddere, contraque eos, qui convicti fuerint, ad primam instantiam seu requisitionem vicecomes illius comitatus in quo convicti habitaverint, sub poena amissionis bonorum executionem facere aut si forte vicecomes negligens aut ipse percceptor ac dicator esset, tum contra eum supremus comes etiam sub privatione officii, et eo quoque executionem facere non valente aut nolente, supremus capitaneus sub eadem poena exequi debeat et teneatur.

Prout etiam iuxta art. 4. anni 603 perceptores tam generales quam particulares nunc statim et hisce adhuc durantibus comitiis ad rationes suas offerendas et si quas restantias apud se habuerint ad manus camerae tradendas, serio compellendi, huicque constitutioni vigore art. 15. anni 601; art. 17 et 18 anni 602, Suae Mtis tricesimatores ac omnes reliquorum proventuum S. Mtis officiales cum suis haeredibus subiiciendi sunt.

His sic rite ordinatis, ut tam equestres quam pedestres copiae militares semper in numero debito haberi et conservari possint, S. C. Rque M. omnino postulat, eam rationem modumque adhiberi, quod illae iuxta art. 5 anni praeteriti quotiescunque S. M^{ti} vel eius generali visum fuerit praesente S. M^{tis} lustrationum magistro non solum lustrentur et connumerentur sed in hoc tempore etiam illis debitum semper stipendium exolvatur, sique defectus aliqui intercesserint, illi quamprimum resarciantur et corrigantur. Et cum fraus etiam hac in parte commissa facile in communis reipublicae christianae exitium summum adeoque regni huius perniciem extremam redundare possit, idcirco S. M. inhaerendo postulat is anni praecedentis omnino hanc quocumque modo attentatam poena capitali, una cum amissione bonorum severe vindicandam desuper etiam specialem articulum sanciendum censet.

De omnibus vero iis, qui non expleto anno servitia deserunt seque maioris lucri sumendi gratia adversus constitutiones praedictas ad exteros conferunt aut militem insolentem miserae plebi obtrudunt, quique superioribus annis militem non miserunt, intertenuerunt aut tempore ad hoc requisito non statuerunt vel suos ex castris indebite revocarunt aut denique alios similes excessus in constitutiones regni admiserunt, quarum vigore Sae M^{tis} contra illos procedendi ac circa militiam delinquentes iuxta eorum demerita puniendi omnimodo potestas conceditur, S. C. Rque M. status et ordines benigne requirit ut desuper necessitate sic urgente, articulos omnium praeteritorum annorum maxime art. 26 anni 95; art. 16. et 22 anni 96; art. 31 anni 98; art. 8. et 10. anni 600; art. 14. anni 601; art. 8. anni 602; art. 6. anni 603 omnino renovare et denuo confirmare velint. Confidit etiam status et ordines stipendium militare in eo statu relicturos, qui anno 96 art. 20 declaratus est, sicut etiam minime ambigit si vel S. M. aut aliquis ex S^{mis} S. M^{tis} fratribus in castra propria persona descensuri sunt, iuxta art. 9 et 10 anni 601 non solum clementem S. M^{tis} et S^{tis} hac in re factam instantiam ratione generalis et particularis insurrectionis libenter sint amplexuri sed insuper eandem, quamdiu necessitas belli postulaverit, con-

tinuaturi et dictos articulos renovaturi tum etiam in puncto: »si forte Suae Stis in castra non descenderint« eo sint extensuri, quod militem propterea decretum ad decimum quintum Septembris in campum certo sint expedituri et usque ad decimum quintum Novembris et ita duos menses integros a tempore ingressionis eorum in castra computandos, vel ad exercitus desolutionem sine defectu intertenturi, cum alias propter tardam eorum ingressionem et quod vix per mensem ibidem haereant moxque recidant, plus damni quam utilitatis afferant; hoc addito quod in eos severe animadvertendum sit, qui derelicto suo rege, principe vel generali duce se in statuto tempore et numero competenti non exhibuerint, aut perseveraverint.

Quod ad gratuitos labores attinet, quos S. C. Rque M. ad regni huius firmiorem statum reddendum et ad viciniora Turcis loca hinc munienda fere omnibus in comitiis statibus et ordinibus proposuit quos etiam ii aliquoties haud gravatim ultro obtulerunt, censet S. M. S. eos hoc anno omnino negligi aut pretermitti non posse, cum adhuc Pestium, uti debebat, contra tanti tamque potentis hostis ingruentem belli molem penuria sumptuum nondum restauratum sit, Hatvan etiam nuperrime hostili manu occupatum, sicut etiam reliqua confinia maxime Canisiam versus, ad novum contra hostis incursum castrum aut fortalitium aedificandum, ¹⁾ sua reparatione indigeant. Unde licet fideles status et ordines ob causas anno praeterito allegatas, se a duodecim dierum gratuitis laboribus excusarint, et ut sex dierum oblatione S. M. contenta sit, rogârint, quamvis miserae plebis paupertas antea satis Sae Mti cognita sit, vident tamen atque re ipsa quotannis experiuntur status et ordines alia regna et provincias in hanc ipsam rem quam liberalissime semper suam operam impendisse.

Ne igitur in tanto negotio sibi adeoque communi salutis deesse videantur, S. C. M. adhuc postulatis anni praeteriti inhaeret, et summae necessitatis esse iudicat quod viciniore duodecim dierum gratuitos labores equis et currubus non manua-

---

¹⁾ A mondatnak: *ad novum contra hostis . . . aedificandum* itt nines értelme; valami innen kimaradhatott.

rio opere, si quando requisiti fuerint in singulis comitatibus, ad reliqua vero confinia sex dierum praestent, ita tamen ut remotiores comitatus pecuniis eos labores redimant, aut pro curru florenum unum, pro manuali vero opere unius diei mercedem denarios nempe sexdecim vigore art. 16. anni 1602 pendant et solvant. Qui labores denique in praesidia solum restaurationi subiecta secundum designationem a statibus et ordinibus interventu S. Mtis bellici consilii porrigendam converti et distribui debebunt. In quo quidem hoc ipsum etiam studiose curandum erit, ut restantiae horum gratuitorum laborum tam currules quam manuariae etiam pecuniariae nulla interposita mora quam primum exigantur, stantibus in his constitutionibus art. 13 anni 602 et art. 8 et 9 anni 603.

Cuperet sane S. C. M. in provisione annonae eiusque conservatione et convectione ad loca destinata suorum fidelium regnicolarum paternam curam habere, eorum denique hac in parte factae supplicationi et expectationi benigne satisfacere, id quod etiam anno preterito, ubi ab hac re immunes plane fuerunt, satis superque experti fuerunt. Quia vero S. M. S. cum aliis suis regnis provinciis, exterisque nationibus maxime remotis ad hanc rem sufficere non valet, fidelibus etiam regni statibus et ordinibus pro se abunde constat, sine his exercitum quamvis numerosissimum, etiam integras provincias et regna periclitari, petit S. M. C. Rque ut pro innato ipsorum in patriam studio de singulis portis ad minus duos cubulos avenae totidemque tritici mensurae Tyrnaviensis pro intertentione suorum confiniorum decernant, illudque viciniores ad ripas Danubii, remotiores vero ad civitates et castra vel fortalicia proxima suis impensis deferant et ad manus supremorum rei annonariae officialium receptis ab his recognitionalibus consignent, utque de singulis viginti quinque portis dicari solitis singuli currus, quaternis equis aut sex bobus instructi et huic labori apti sistantur pro singulis talerum unum in singulos dies accepturi. Monentur autem omnes comitatus et domini terrestres iterum serio, maxime illi qui fortalitiis ac praesidiis viciniores sunt, si quando ad huiusmodi convectionem publicam pretio competenti oblato requisiti fuerint, ne se difficiles exhibeant memoresque sint aerummarum quas propterea illi ipsi et

eorundem subditi a famelico et esuriante milite, postquam in desperationem actus frenum disciplinae militaris a se reiecerit, pati et sustinere cogantur, ob quod S. M. art. 7 anni 57. non solum in vigore suo conservandum sed etiam ad convectionem victualium in castra nova constitutione extendendum atque in ea certum modum statui postulat, quo omnis generis victualia, quae tam ad hominum quam equorum et iumentorum sustentationem spectant, maxime a vicinioribus comitatibus eorumque subditis in castra et nunc quidem in Hatvan sine ulla interposita mora, post vero quotiescunque supremis capitaneis visum et ipsis comitatibus intimatum fuerit, devehantur et pro competenti mercede et precio divendantur, neve sicut hactenus factum, ea quae solum palatui (*sic*) serviunt aut alia vilia quibus exercitus magis enervatur quam corroboretur, inducantur. Curabit enim S. M. S. ut securum semper iter talibus convectoribus pateat omnibusque taxa, defensio et iustitia debita tam per campi marschalcos in castris quam aliis in locis, sine ulla dilatione administretur et fiat.

Quam vero etiam pernecessarium sit, vecturam machinarum et munitionum bellicarum semper in promptu habere ut in omnem eventum sive hostis ad ripas Danubii, sive in continenti bellum moveat, eidem in tempore occurratur, quoniam sine his alias etiam bellum utiliter minime geratur et ad huius rei magnam molem subeundam unacum reliquorum S. Mtis regnorum et provinciarum subsidiis liberae civitates aequae sufficere non queunt, fidelibus statibus et ordinibus pergrave non futurum est, si pro iusta proportione externorum subsidiorum hac in parte praestitorum de singulis suis comitatibus certum quoque numerum equorum, iumentorum et curruum designent, qui ad primum diem Maii, sicut etiam aliarum provinciarum, in loco ad hoc destinato praesto sint, eorumque intertentionem a comitatibus quique suis habeant.

Nisi enim hoc oneris in se quoque receperint, verendum omnino est, ne et alia S. Mtis regna et provincia, postquam viderint status et ordines regni huius in hac sua propria causa negligentes esse, ipsi quoque in eam rem segniore reddantur.

Placet vero S. C. Mtis Suae quod status et ordines articulos de evectione frumenti nec non de reparationibus viarum

et pontium deque liberis haydonibus et militibus annis praeteritis secundum petita S. Mtis et sancita in totum admiserint; ut vero etiam in huiusmodi sceleris conscios qui tales evectores tanquam flagitiosos patriae hostes non significaverint aut denunciaverint atque eciam in praedictos haydones et alios vagabundos, miseram plebem divexantes eorumque fautores et intertentores in terrorem similis aut alia severior aut durior poena constituatur et executioni quamprimum demandetur, S. M. iterum postulat atque id omnino ad tollendas ipsorum querelas regno et regnicolis profuturum confidit.

Quam grave denique et regno et regnicolis hactenus fuerit, quod in necessaria condescensione et exauratione militum ad eos comitandos vulgares et nullae autoritatis commisarii adiuncti fuerint qui nullum neque modum servare, neque militi etiam pro competenti precio et oblata solutione prospicere, atque hinc miseram plebem et subditos indemnes reddere noverunt; id iam antea statibus et ordinibus saepissime intimatum est. Quo igitur melior ordo etiam in hoc observetur, cum hactenus aliis Suae Mtis provinciis maxime profuisse animadversum sit, quod semper alicuius autoritatis et militaris experientiae praeclaros homines ad huiusmodi conductionem destinaverint, omnino etiam in hac diaeta a statibus et ordinibus tales commissarios deligendos atque ita indemnitati miserorum subditorum consulendum existimat.

Quoniam vero in propositione anni emersi finaliter etiam mentio facta fuit eorum, qui suos libertinos opifices et alios suis ministeriis addictos a solutione decimarum immunes reddunt, quique de arabilibus terris, quas sibi usurpant, duplicem decimationem, nonam nempe et decimam exigunt, nec non Ruthenorum, Vallachorum et Rascianorum ad decimas instar reliquarum nationum hoc bellorum turbine compellendorum, sicut et contributionis alicuius piae instituendae quibus etiam in hoc regno Hungariae pro aegris, sauciis et afflictis militibus, se suamque fortunam omnem ac vitam ipsam pro regni salute exponentibus, hospitalia erigi possint, de quibus autem in constitutionibus emanatis nihil decretum reperitur; cum ea ad aequalitatem inter fideles S. Mtis subditos observandam spectent, denique etiam christianam charitatem in

proprium concernat, putat S. M. necessarium omnino esse de singulis novas constitutiones seu articulos formare.

Porro quoniam ex his atque aliis aequitati, iusticiae et communis patriae rebus pro huius temporis occasione, maxime deservientibus postulatis S. M^{ti} parum, fidelibus vero statibus et ordinibus huius regni afflictissimi eorum liberis, charissimis coniugibus et fortunis, multum praesidii et commodi accedit, ipsi status perbenigna cohortatione monentur, velint exemplo laudabili maiorum suorum in hac sua propria causa bonos et in suam patriam bene affectos cives sese exhibere et in responso suo ad omnia S. M^{tis} aequissima postulata, remota omni et disputatione et difficultate fidelitatem et obsequentis animis sui studium re ipsa declarare ut maturato illo et sumptibus eorum gravioribus pareatur et alia S. M^{ti} etc. regna et provinciae aliaeque nationes exinde tanto promptiores ad subsidia quoque sua voluntaria contribuenda reddantur et animentur.

Id quod S. C. ac R. S. M^{tas} pro perpetuo in fideles suos status et ordines amore sibi gratissimum fuisse, quibuscumque benignissimae voluntatis significationibus ostensura est, quae gratiam suam coniunctim omnibus et cuique singulatim clementer oblatam paratamque vult.

Datum Pragae die secunda Februarii anno 1604.

Rudolphus.

Rud. Coraducius

Ad mandatum Sac.

Caes. M^{tis} proprium.

Joan. Barvitiuss.

(Egykorú hivatalos másolat a bécs udv. kam. levéltárban.)

XV.

1604. február 4.

*A prágai udv. kamarának a titkos tanácshoz intézett meg-
jegyzései a kir. előterjesztés némely pontjára.*

Den kaiserlichen Herren gehäimben Rätthen übergibt die Hofkammer hiebeiliegund der fürstlichen Durchlaucht Herrn Matthiassen Erzherzogen zu Oesterreich Schreiben

ambt den dazu gehörigen Beilagen und sonderlich der verfassten Proposition auf den ausgeschriebenen hungerischen Landtag, mit dieser Erinderung dass sie dasselbe wie auch die gestellte Proposition alles Fleisses abgehört; befinde aber dass der Eingang mit Ihrer Majestät Reputation oder *stylo solito*, und dann des jetzigen Kriegswesens Gelegenheit nach, sondern an etlichen Orten gar hart gestellt worden, indem gemeldet, dass Ihre Majestät solches Königreich *regni reliquias* nennen, dasselbe *a iugo servitutis* wider in *felicitatem* restituiren, und do sie etwas mehrers, was sie die zwölf Jahr des gewehrten Krieges zu ihrem, der Hungern Schutz gethan, wiederholen sollte, sie *quasi crambe bis cocta nauseam* excitirn und promovirn würden. Wie erstlich der Hassan Bassa und hernach der türgische Sultanus den Frieden *fidefrage*, *dolose*, et *scelestissime* gebrochen, wegen der *Friedenstractation* viel Handlungen *cum magno aerarii dispendio* gepflegt, do man doch bishero wenig — allein was anjetzo beschiecht — *Uncosten* aufgewendet. Ja, das gleich austrücklich gesetzt wirdet, weil man je nit wüsste, ob der Frieden fortgehen würde, auch dem Feind nicht zu trauen sei, *quod Sua Maiestas matura et diligenti super his omnibus habita deliberatione*, etiam in hunc annum *praesentem bellum necessario prosequendum et continuandum* statuatur, da doch in andern Fürtragen der Eingang dahin gerichtet gewest: dass zwar Ihre Majestät in der Hoffnung stünden, auch Ihre Commissionen bereit zur *Tractation* abgefertigt, dass es einen guten und leidenlichen Frieden abgeben werde; dieweil sich aber bei der Türgen erfahrenen Wankmuth darauf nit zu verlassen und man nun auf den Fall sich die *Tractatio pacis* zerschläge, zur *Gegenwehr* wider gefasst sein müsste: so begehreten Ihre Majestät dergleichen etc.

Solchemnach hielte diese Kammer nun dafür: es möchte der Eingang *stylo solito* corrigirt und wegen des Friedens auch auf solchen Schlag wie obverstanden, gestellt werden, damit sie die Hungern nit etwa in die Gedanken kommen: ob man gleich einen ehrlichen guten Frieden haben könnte, man demnach denselben nit annemben oder acceptirn, sondern fortzukriegen gleich schon geschlossen hette.

Was sonst die specificirten Begehren anlange, weil dieselben den fertigen gemäss und mit den Umständen, wie vorgerathen, eingebracht, auch durch hochgedachte Ihre Fürstl. Durchlaucht die Ursachen, warumben dieselben in den Fürtrag also einzubringen, angezogen und eingeführt werden, so hette die Hofkammer ihrestheils dabei nichts bedenkliches zu melden. Allein weil bei dem Punkt der Contribution gedacht wird, dass die Spanschaften, welche den ein Thaler wegen des Kriegsvolkes Abdankung unlenkst erlegt, denselben an künftiger — heurigen — Anlag wieder inbehalten mügen: will die Hofkammer hinausschreiben, dass sich die hungarische Kammer deren, so dergleichen und woran entrichtet und wohin solches angewendet, alles Fleisses erkundige und dasselbe ehlist zuruckerindere.

Ingleichen, dass sie nit allein unter dem Landtag die Restanten der vorigen Contributionen, sondern auch ausser desselben, die Raitungen deshalb abfordern, und aufnemen und hernach wider die Säumigen mit der in den constitutionibus gesetzten Exequution zu verfahren an gehörigen Orten mahnen und treiben.

Zu dem, dass sie auch Erkundigung einziehen, wer vorige Jahr nit sein Kriegsvolk schuldigermassen geschickt und underhalten; oder do er's geschickt, vor der bestimften Zeit aus dem Feld anheimb gefordert, dass man gegen ihnen auch mit der benannten Strafe vorfahren müge.

Wegen des modi decimationis, darumben die Geistlichen und Weltlichen strittig, könnte zwar gehört werden, was deshalb unter dem Landtag fürkommen wirdet, doch die sachen hernach wie Ihre Fürstl. Durchlaucht rathen, zum Auspruch bis ad pacatiora tempora verschoben werden.

Ain sondere Notturft aber ist auch dass man oft gedachter Ihrer Fürstl. Durchlaucht Rät, so Ihro unten bei dem hungarischen Landtag assistirn, zugeben [sollte]. Aus denen möchte nun der erste, ob man seiner gleich bei der Regierung und unterrennerischem Landtag heroben bedurftig, Ihrer Majestät Statthalter Herr Ernst von Mollart Frei-

herr, der ander der von Krenberg, der dritte der niederösterreichische Kanzler der von Pirckham, und der viert Ihrer Majestät Closterrath der von Altenstäig sein; oder da der niederösterreichische Kanzler nit hinab kommen künnte, an seine Stelle der Doctor Puhelmayr, welcher ohne das draussen neben dem von Krenberg gebraucht werden solle, mit hinab genomben werden. Den von Altenstäig sollte man billich nit aussen lassen, weil er allein in den hungrischen Sachen die meiste Erfahrungheit hat.

Bei solchen Landtagschriften hat den Herren Geheimen die Hofkammer auch mehr hochernannter Ihrer Fürstl. Durchlaucht Bericht, darbei der hungrischen Rätthe vota, übergeben wöllen, dass wegen des Illésházy — wie man wol allhie hievor vermaint gehabt, und der Napragy Transilvaniensis episcopus noch rätthet — in den Landtag-Fürtrag nichts einzubringen, — dann es sonst den Ständen etwa das Nachdenken machen möchte, als wann Ihre Majestät in sollicher Illésházyschen Sachen zu weit gangen wäre, oder Thro darin nit traueten, — sondern sollte underlassen und da sie, die Stände ja etwa dessen auf sein hinundwieder spargirte Schriften gedächten, oder er Illésházy oder auch die Frau von neuem was anbrächte, die hungrische Rätthe alsdann durch Ihre Fürstl. Durchlaucht alsbald gehört und sie darauf — so weit sich thun liesse — ihrem der Rätthe Gutachten nach beschieden werden.

Des Jo Janusch halber musste des Herrn Locumtenentis und andern Rätth verrer Gutachten erwartet werden. Darbei aber die Herren Gehäimen in allweg darauf bedacht sein wollten, sintemal der Herr Locumtenens sich beklagt, wie ihm schwer falle, dergleichen abgeförderte Gutachten in so wichtigen Sachen bei so geringerer Anzahl der Rätthe zu eröffnen und zu geben, dass Ihrer Fürstl. Durchlaucht do es nit zuvor beschehen oder man die subiecta nit wüsste, zugeschrieben werde, ehist Perschonen zu benennen, die zu hungrischen Rätthen tauglich und qualificirt wären und diess zu befördern, damit Ihre Majestät noch unter dem wehrunden hungrischem Landtag sich darüber gnedigist resolviren

künnten. Jedoch eines und das ander auch zu Ihrer, der Herrn Geheimen fernern Gefallen gestellt.

Actum Prag den vierten Februarii anno DCIV.

Hátirat: Den kaiserlichen Herren geheimben Ráthen zu übergeben.

(Eredetije a bécsi állami levéltárban.)

XVI.

1604. márczius.

A magyar kancellária véleménye a letéhelyeket s a kir. városokba való szabad árúberítelt illető törvényczikk esetleges megújítása felől.

Super articulo de observandis in Hungaria depositionum locis intitulato, cancellariae hungaricae hoc demisse constat: Quod nempe in diaeta anni proxime praeteriti sexcentesimo tertii supra millesimum importune urserint quidam domini et nobiles opulentiores, qui statu suo non contenti, mercaturam etiam exercere non verentur, ut loca depositionum in regno Hungariae instaurentur et observentur, ipsisque etiam liceat illis libere uti, et merces suas eo collocare et divendere, prout articulus decimus quartus diaetae praeteritae hoc fusius declarat. Alii vero duo articuli illi annexi, ad quos provocarunt, illum largius explicant. Contra hoc vero regnicolarum intentum tanquam civitatibus liberis perniciosum, praefatae civitates regiae sese fortiter opposuerunt, et instantissime pro emendatione praefati articuli Maiestati suae caesariae humiliter supplicarunt, idque tandem obtinuerunt, et fuit articulus ille secreto concilio hoc approbante, per adiectam clausulam: Super quo etc. . . . invalidatus. Nam quodocumque aliquibus articulis diaetalibus similes clausulae apponuntur, pro imperfectis et non approbatis aut confirmatis, reputantur, nec possunt in serie aliorum pro solidis articulis allegari, aut cum illis quorumcunque praetensiones fulciri, sed absolute pro reiectis et invalidatis habentur, prout similia de Turocziensi conventu restaurando et jesuitis inde pellendis, de decimis comitatus Trinchiniensis et aliis multis rebus, in va-

riis articulis passim extant. Quodsi hic quaestus regnicolis concedetur, ut civitates regiae pessum eant, nihil est certius, sublata enim ab ipsis negotiatione, unde vivere, aut regi contribuere possint, non facile liquet. Articuli vero hi omnes de locis depositionum, et variis fisci regii fraudibus, per illarum observationem cavendis solum agunt, de nobilium vero mercatura et negotiatione nihil plane continent.

Et quia in hoc articulo, nihil penitus a quoquam ulterius motum hoc anno fuisse scitur, posset forsitan non incommode silentio praeteriri et videri, quid in praesenti diaeta hungarica regnicolae contra illum prolaturi sint. Quibus post ea responderi, ac petitio illorum iterum in ulteriorem deliberationem sumi, et intentio illorum, honesta dilatione dimoveri poterit. Civitates enim, seu peculium coronae, a regnicolis non sunt invalidandae nec opprimendae, quia tempore necessitatis plus commodant suae Maiestati caesareae, quam multi suo lucro inhiantes regnicolae.

(Egyk. másolat az orsz. ltár »Országgyűlési Emlékek« című gyűjteményében.)

XVII.

1604. március 12.

Rudolf király második meghatalmazó levelét küldi Mátyás főherczeg részére.

Külczim: Serenissimo principi Mathiae archiduci Austriae stb.

Rudolphus secundus dei gratia electus Romanorum imperator semper Augustus ac Germaniae Hungariae Bohemiae rex etc.

Serenissime princeps frater noster charissime salutem et fraterni amoris continuum incrementum. Tametsi plenipotentiam diaetalem pro dilectione vestra sub initium proxime praeteriti mensis Februarii ad manus cancellarii nostri Hungarici transmitti curavimus, ut illum secreto sigillo nostro apud ipsum habito sigillare et oportuno tempore dilectioni vestrae assignare debeat, quia tamen illum dilectionem vestram nondum accepisse intelligimus, ne quis hinc error emergat, denno eam expediri fecimus et cum praesentibus dilectioni vestrae mittimus, quam per praedictum cancellarium

nostrum subscribi et sigillari illaque dilectio vestra uti poterit, quam de caetero faelicissime valere cupimus. Datum in arce nostra regia Pragensi, duodecima die mensis martii, anno domini millesimo sexcentesimo quarto.

Eiusdem dilectionis vestrae bonus frater.

Rudolphus m. p.

Himmelreich m. p.

(Ered. a bécsi áll. ltár kéziratái közt. Cod. 312. fol. 308.)

XVIII.

1604. márczius 25.

Az országgyűlési rendek fölirata Mátyás főherceghez a katonai kihágások, erőszakos birtokfoglalások és egyéb sérelmek ügyében.

Serenissime Princeps . . . stb.

Nos pauci qui supersumus, ad mandatum Maiestatis caesarae domini nostri clementissimi huc ad diaetam vocati obedienter et tempestive comparuimus, et quod ad propositiones Suae Maiestatis caes. atque regiae per Serenitatem Vestram Statibus et Ordinibus benigne exhibitas attinet, domini praelati, barones et magnates ceterique Status et Ordines regni Hungariae perlegerunt atque quid Sua Maiestas caes. atque regia pro salute et conservatione ipsorum gratiose exposcat, humiliter intellexerunt.

Et sane nihil magis in votis haberent quam ut ea quae de ipsorum et totius regni ulteriori permansione consultanda et concludenda sunt, felicibus auspiciis Vestrae Serenitatis ad optatum finem perducere quantocitius possent et Maiestati Suae imperatoriae postulatis parere valerent; sed iam a plurimis annis reliquiae afflictissimi huius regni per ferocissimos christiani nominis hostes Turcos et Tartaros devastantur; accedunt Vallonum et Gallorum diversarumque nationum militum externorum simul et internorum equitum et peditum in hoc miserrimo regno grassantium infinitae et prope inexplicabiles oppressiones, clades, depopulationes, rapinae, incendia, caedes, homicidia non saltem in transitu et reditu, sed etiam in lustratione, exauratione et hibernatione militum, quibus non modo misera plebs, sed ipsa etiam nobilitas ubique

gravissime affigitur; quae nisi tollantur, impossibile est ut misera plebs, cui onus contribuendi subsidii incumbit, aliquid contribuere possit, quum militaris licentia non victu solum quotidiano, sed equis, iumentis, pecoribus, bobus, quibus se et parvulos liberos familiamque alere solet, crudelissime spoliasset et in mendicitatem redegisset certo videatur. Nunc quoque sub termino praesentis diaetae boves et equos colonorum magnifici quondam domini Nicolai Pálffy, de Stompha, et Melchioris quondam Balassÿ, de Debrekeő, milites Germani in S. Georgio et Bozin manentes pro maiori parte abstulerunt et plus quam viginti ex eis mactarunt, mactaturi et reliquos, nisi Serenitas Vestra prospexerit. Et sic misera plebs quae nunc arare ac sibi et dominis terrestribus laborare deberet, iumentis spoliata, sibi et dominis ac ad publicos labores insufficientis erit et fame mori, nedum quid subsidii in medium conferre poterit; ita ut haec mala omnia in publicum detrimentum redundant.

Quare ut ad postulata Suae sacr. caes. regiaeque Maiestatis accedere et aliquid pro defensione patriae praestare possint, Status et Ordines demisse supplicant Serenitati Vestrae, domino itidem clementissimo ut benigne providere dignetur et suos fideles regni status quid de refrenanda effera militum licentia et tollendis eorum maleficiis sperandum sit, clementer edocere. Cum enim annis superioribus ut gravaminibus ipsorum Maiestates Vestrae clementer occurrant et ut calamitates eorum, quibus supra vires premuntur, cessent et reprimantur, Maiestatibus Vestris supplicaverant, hinc de tollendis omnibus impedimentis et gravaminibus penes assecutorias eorundem tum in articulis superinde editis, tum vero specialibus sacr. caes. regiaeque Maiestatis expressis mandatis spem conceperant.

Et licet Serenitas Vestra satis superque conata sit ut licentia militum coërceretur, tamen illa adeo exercuit, ut si haec mala a cervicibus Statuum non avertantur, et de sufficienti ac praesenti remedio modoque calamitatum tollendarum certiores et securi non reddantur, impossibile est ut amplius eas tolerare vel aliquid polliceri, aut si pollicebuntur, praestare queant. Eo enim miseriarum ventum est, ut vix

amplius quisquam nedum plebis sed neque nobilium et magnatum a caedibus et mille malorum generibus tutus sit et immunis, imo quamplurimi bonis omnibus expoliati mendicando vitam ducere cogantur. Sicuti patet hoc cum ex aliis tum ex facto Erixi Lassota magistri lustrae Cassoviensi, qui Dionysium Bánffy bonis omnibus exutum domi suae captivum Cassoviam adduxit et se de eo capitale supplicium sumpturum minatus est, nisi quatuordecim millia tallerorum statim deponeret, nec tamen bona ei reddidit, quae antea dominus Basta Stephano Praepostváry donaverat, sed ipse ea certa pecuniae summa redimerat, nec domi sub fidelitate Maiestatis caesareae manendo quicquam sibi mali metuebat. Deinde milites et capitanei tam exteri quam nostrates variis excogitatis artibus miseram nobilitatem vexare, bonis privare ac saepe caedere non cessant. Quae omnia ut Serenitas Vestra prohibeat, ne deinceps fiant, sed omnes iuribus regni se commodent, humiliter supplicamus dictumque Dionysium Bánffy tam bonis quam libertati restituendum mandet. — Mandata etiam quaedam ad certos nobiles, sicut sunt Lorántffy, se in iudicio extraordinario sistendis adferri solent, quod etiam ut ad iuris processum reiiciatur, Serenitas Vestra benigne praecipiat.

Caeterum exhibent Status supplicationem domini Comitum de Zrinio super dando praesidio in insulam Muraköz, quae versatur in magno periculo. Cuius rei magnitudinem Serenitas Vestra considerare et ei clementer providere dignetur, quia ex ea insula non tantum Slavoniae sed et Austriae et vicinae Styriae permansio pendet.

Postremo humiliter exhibent supplicationes dominae coniugis domini Illiészázy et Joannis Joó, quibus illi gratiam Suae Maiestatis caes. humilime implorant; ad quas etiam ut Serenitas Vestra benignissime respectum habere atque optatum libertatis et gratiae responsum dare partesque suas apud Suam Maiestatem interponere velit, status humillime instant et supplicant.

Eiusdem Serenitatis Vestrae

humillimi et fideles capellani et servitores
Praelati, barones, magnates, caeterique
Status et Ordines regni Hungariae.

Hátirat: Statuum et Ordinum regni Hungariae gravamina.

Ad cameram aulicam. Die solle noch heut diese Sachen berathschlagen und ihr Gutbeduncken übergeben, darneben dies Original wieder auf die Hofkanzlei geben. Per Serenissimum archiducem. 25. Martii anno 1604.

Exhibita 15. Martii anno 1604.

Responsum 26. Martii anno praedicto.

(Fiedler udv. tanácsos úr gyűjteményéből; eredetije a bécsi áll. ltárban.)

XIX.

1604. márczius 25.

A protestáns rendek sérelmi fölrata Mátyás főherczeghez a vallásgyakorlat dolgában.

Serenissime princeps, domine domine . . . stb.

Inter multiplices et varias illas aerumnas, quibus quotidie et momentis fere singulis hoc regnum fluctuat, universos Suae Maiestatis subditos fideles initio harum Suae Maiestatis propositionum prolata vox recreare videtur, qua hoc regnum Suae Maiestati eo nomine apprime charum esse innuitur, quod tot regnorum regimini hoc praevium Suae Maiestati extiterit, ac veluti fundamentum caeteris deinde sequentibus fausto quodam omine praebuerit. Cui quidem regno ad extrema quaequam mala iam adacto ut clementi paternoque animo Sua augustissima Maiestas succurrere vulneraque hiantia complicare et sanare vi divina adminiculare possit, sincero cordis affectu Status et Ordines reliquiarum huius regni avidis animis optant et praecantur.

Quantis autem aerumnis et calamitatibus hoc turbulenti-
tissimo statu temporum attritae reliquiae afflictissimi huius
regni Hungariae obrutae sint, ac in dies maiores calamitates
accrescant, longa nimirum profusione sanguinis, non modo
per immanissimos christiani nominis hostes, sed et defensione
nostrae destinatos milites, tam indigenas quam externos, incen-
dia, caedes, rapinas, pecorumque et pecudum ac denique
omnium fere supellectilium ablationes patrantes, accedentes
insuper contagiosa peste et lue pecudum ac fame inaudita,
adeo ut vix historiarum monumenta simile quid habeant. Se-
renitati Vestrae luce meridiana clarius constare non dubita-

mus; quae quidem summae angustiae universo regno copiosissimum lachrimarum profluvium adferunt.

Et licet ista omnia in alio scripto et particularibus supplicationibus Vestrae Serenitati porrectis fusius et luculentius declarata satis onerosa et fere intolerabilia sint; hoc tamen potissimum nos exacerbat, imo conscientias nostras mirifice excedit et aggravet, quod ad nonnullorum informationem non considerantium praesentem statum temporis ac emolumentum Sacrae Maiestatis caes. ac regiae et permutationem reliquiarum huius afflicti regni Hungariae, in religione nostra, in qua tam per avum et genitorem sanctissimae recordationis Maiestatum Vestrarum quam et per Maiestatem Suam statim ab inchoato ortoque in hoc regno regiminis sui tempore clementer illibateque conservabamur, iam nunc turbamur et molestamur. Ecclesiae nostrae proventusque earundem occupantur ac invitis nobis, verbi divini ministris contumelia affectis submotisque, alii conscientias nostras nostrorumque subditorum aggravantes intruduntur.

Cum autem haec ipsa turbatio religionis non nisi intestinum odium, dissidia et simultates pariat et nunc urbis aperto bello, mutuo et christiano consensu et affectu animisque concordibus coniunctisque viribus contra hostes christiani nominis truculentissimos sit agendum atque exercendum: Serenitati Vestrae domino nostro clementissimo potior seu maior pars Statuum et Ordinum regni humillime supplicamus, dignetur Vestra Serenitas, his omnibus pro sua pietate et exactissimo animo ac aequo iudicio benigne diiudicatis, suas apud Maiestatem caesaream dominum nostrum clementissimum interponere partes, idque benigne efficere, ut Sua Maiestas instar praedecessorum suorum laudabilium huius regni Hungariae regum, avi videlicet et genitoris suorum foelicissimae reminiscendae nos in libertatibus nostris et religione nostra pristina intacte conservare, ecclesias hinc inde ademptas una cum rebus in eisdem repertis in integrum benigne restitui demandare, neque ferre ut in negotio religionis quovis modo et per quoscunque turbemur et in conscientias nostras laedamur; quin potius pro sua auctoritate et plenipotencia benigne statuere et nos superinde sufficienter assecurare dignetur. Ita siquidem testatum nobis

Sua Maiestas faciet, sui regiminis antesignatum istud regnum sibi acceptum charumque esse, si nostrum omnium atque singulorum zelum obsequendique sibi studium aliquot turbatorum atque novatorum hominum consiliis et placitis anteferet nosque de sua in nos paterna cura et providentia bene posterum quoque sperare iubebit.

Quam Serenitatis Vestrae, domini nostri clementissimi gratiam totis viribus perpetuis fidelibusque nostris servitiis promereri et reservire studebimus.

Serenitatis Vestrae

humiles ac fideles servitores
Ordinum et Statuum regni Hungariae
pars potior.

Hátirat: Certae partis ex statibus regni Hungariae gravamina ratione religionis. Exhibitae 25. Martii anno 1604; responsio desuper 26. Martii.

(Fiedler József udv. tanácsos úr gyűjteményéből; hivatalos egykorú másolata a bécsi udv. ltárban.)

XX.

1604. márczius 25.

Az udvari hadi tanács megjegyzései, Mátyás főherceghez, az országgyűlési rendek sérelmi iratára.

Durchleuchtigster Erzherzog.

Gnedigster Fürst und Herr. Aus der anheut Ew. fürstl. Durchlaucht durch die hungerischen anwesenden Stände überreichten gehorsambisten schrift hat der Kriegs-rath mit mehrern vernomben, wasmassen sie sich wegen deren ein Zeit hero durch unterschiedliche Durchzüg, Muster- und Einquartierung des Kriegsvolkes zu Ross und Fuss zugefügten vielfeltigen unerschlichen Schaden beschweren und gleichsam dahin gehen wollen, als ob sie, die Ständ, anderer Gestalt nichts verwilligen künnten, bis sie nicht wegen Abstellung dergleichen Ungebühr vergewisst würden, under anderen aber insonderheit fürbringen, wie das Merspergerisch Regiment, so zu St. Georgen, Pösing und derselben Enden quartiert,

sowol der Frauen Pálffin als des Melchioris Balassa Unterthanen Vieh ohne Verschonung niederschlachten, dardurch nit allein der arme Man umb sein Vieh kumbe, sondern auch von seiner Nahrung und Ackerspau abgehalten und ganz und gar in Verderbeu gebracht werde.

Nun muss der Kriegs-rath zwar selbst bekennen, dass ja ein Zeit hero sie, die hungerischen Ständ mit Belegung des Kriegsvolkes sehr belestiget worden; weilen aber solche Einquartierung allein auf Ihr kayserliche Majestat allergnedigsten Befehl beschehen, also hat man auch denselben billich gehorsambist nachkommen sollen.

Es kann aber der Kriegs-rath dies darneben zu vermelden nicht umgehen, dass soviel gewisser Bericht einkomben, dass eben sie, die Frau Pálffin und die anrainende Landleuten den Merspergerischen Soldaten nicht allein nichts zuführen lassen wöllen, sondern auch die Unterthanen zum Aufstand vermahnt; dahero dann die Knechte erursacht worden, dass sie ja etwas wenings von Vieh ihnen genomben und geschlachtet haben. Dieweilen aber von Prag so viel Bericht einkumbt, dass Ihr kais. Majestät mit allen noch unabgedankten Regimentern einen accordo zu treffen und sie zu contentirn allergnädigist anbefolchen, mit denselben auch bereit im Werk sein; also wäre der Kriegs-rath der gehorsamen Meinung, es möchten sie, die Ständ, in diesem zur Geduld ermahnet und dahin vertröst werden, dass man nit allein bei den noch vorhandenen Kriegsvolk solche Ungehühr alles Ernst abstellen, sondern auch Ihr kais. Majestät und Ew. fürstl. Durchlaucht ins künftigt ihrer mit dergleichen Einlegung des Kriegsvolkes möglichist verschonen und dardurch ihrer so vielfältigen Beschwerden abhelfen lassen wollten.

Was sonsten ihr, der Ständ Beschwer wegen des Dionysi Bánffy welchen der kais. Majestät Mustermeister in Oberhungarn Erich Lassota gefänglich einziehen und wo er nicht als bald vierzehen tausend Thaler Pargelt erlege, mit Recht über ihm erkennen zu lassen, betrohet haben solle, anbelanget, darumben ist dem kais. Hofkriegs-rath weder wenig noch viel bewusst und kunnte man sie die Ständ, in diesem Punkt dahin beantworten, dass hierüber er Mustermeister

mit seinem Gegenbericht vernommen und alsdann die Billigkeit verordnet werden sollt.

So hat auch der Herr Graf von Serin bei Ew. fürstl. Durchlaucht nun zum öftermalen wegen Versicherung seiner Insel Muraköz gehorsambist angehalten, welches jederzeit umb Resolution an Ihr kais. Majestät gelangt worden ist. Weilen aber die Stönd anjezo so stark derentwegen intercediern und doch solche Resolution auf dato nicht erfolgt; also möchte man sie dahin weisen, dass unangesehen man höchstgedachter kais. Majestät allergnädigsten Resolution täglich erwart, jedoch diess abermalen mit bester Recommandation an Ihr kais. Majestät gelangt werden solle.

Was sonst die Ständ wegen des Illésházi und Joó Jánuschen Sachen gehorsambist anbringen, dabei hat der Kriegsath, weil es seiner Expedition nicht ist, wenig zu melden und werden Ew. fürstl. Durchlaucht sich hierüber ohne Massgeben genedigist zu entschliessen haben, deren sich beinebens der Kriegsath underthänigist bevelchen thut.

25. Martii 1604.

Hátirat: Der fürstl. Durchlaucht et. Herrn Matthiae Erzherzogen zu Oesterreich, unserm gnedigsten Herrn vom kais. Hofkriegsrath in Underthenigkeit zu übergeben. (L. S.)

(Fiedler József udv. tanácsos úr gyűjteményéből; eredetije a bécsi állami levéltárban.)

XXI.

1604. marczius 26.

Mátyás főherczeg válasza az országgyűlés sérelmi fölrátára.

Quisnam afflictissimi Regni Hungariae nunc status sit, quibus aerumnis, calamitatibus et miseriis propter bellum contra immanissimum Turcarum Principem hucusque continuatum subiiciatur, qualiter etiam tam ab hostibus quam milite indigena et extraneo praematur ita ut passim obvia quaeque incendiis rapinis cedibus pecorumque et pecudum abactionibus omnibusque flagitorum generibus pateant, id Sua Sertas scripto hesterno die oblato aliisque adjunctis et ante ad S. Sertem particularium quorundam datis querelis

satis superque et non absque singulari animi compassione intellexit.

Optaret equidem benigne belli necessitatem ita constitutam esse ut ad nutum quovis tempore finiri cumque his infinita mala quae bellum hoc inevitabili quodam modo Deo sic permittente comitantur et subsequuntur, terminari possent. Noverunt autem Status et Ordines ipsimet, hanc belli conditionem in solius Dei praepotentis manu et potestate reconditam esse nullumque regnum tam vastum et amplum fuisse unquam nullamque provinciam tam remotam quae ubi sedem belli habuit non una etiam innumera huiusmodi mala et incommoda persenserit, et in vicina etiam regna et prouincias transmisisse.

Cujus rei ad exemplum viciniore provinciae sunt, quae licet belli tempestatibus principaliter non subiiciantur, procellosas tamen militum condescensiones, hybernationes, exauthorationes, lustrationes omniumque et rerum et fortunarum suarum gravissimum dispendium pati et sustinere coguntur.

Ut inde non mirandum si hoc regnum olim florentissimum nunc vero afflictissimum in tantam tamque luctuosam sui mutationem reinciderit.

Cum autem huiusmodi mala omnia nisi bello sublato et pace dulci subsecuta in totum sublevari nequeant, propter pacem etiam diu optatam hactenus bellum continuatum fuerit, quae alias ab hoste aequis et honestissimis conditionibus minime aquiri non potuit spesque non minima appareat hostium viribus ex tot annorum cladibus acceptis non parum attenuatis tandem aliquando Deum opt. max. praecibus placatum vindictam et poenam hanc scelerum ultro a cervicibus suorum amoturum, ipsi status et ordines etiam socios harum calamitatum vicinas provincias adeoque Austriam in conspectu habeant, quae licet in hunc usque diem Wallones hinc dimissos sustineat, nihilominus ad Suae Mattis postulata in huius regni eliberationem et defensionem subsidia sua denuo quam liberalissime et promptissime obtulit, quod idem etiam a reliquis S. Mattis regnis et provinciis factum et sperandum est.

Sane Ser^{as} Sua omnino sibi persuasum habet eos hoc laudabili exemplo aliorum maxime suorum antecessorum sibi in huiusmodi necessitate non defuturos, sed ut fortes et animosos decet fortunam hanc suam usque Deus Opt. Max. de aliis mediis prospexerit, patienter et moderate esse laturos, quod et milites in Hungaria adhuc existentes brevi in confinia et alia destinata loca deducantur, damnaque et expensae cuilibet de illorum emerito stipendio condigna aestimatione praehabita exolventur, de flagitiosis vero ex parte jam supplicium sumptum, et sumi adhuc debere clementissime demandatum sit, a modo etiam Sua M^{tas} eas rationes prae manibus habeat, quibus et hoc regnum sibi apprime charum et sui regiminis primum ab omnibus militum iniuriis et molestiis liberum et immune reddat.

Quod privatorum quaerelas attinet, sunt eae de more consueto ad consilia competentia pro informatione transmissa quibus habitis Sua Sert^{as} curabit ut partibus secundum id quod unicuique competit iustitia administretur et satisfactio subsequatur. Interim vero Status et Ordines quam paterne iterum hortatur, velint rebus sic se habentibus, non obstantibus huiusmodi difficultatibus ad propositionem Sac. Caes. Regiaeque Mattis se quam primum accingere, eam tractandam assummere, seque et suos ab ulterioribus expensis liberare, reque ipsa demonstrare se privatis suis commodis et incommodis quibus Sua M^{tas} alio et meliori modo consulat, publica solum praeposuisse, cum et tempus ad hanc Diaetam constitutum magna ex parte elabatur et propter hostis ingruentem necessitatem diutius vel hic haerendum aut expectandum non sit, quia omnia quantocius in expeditionem bellicam dirigantur. Quibus denique omnem suam gratiam et beneficentiam benigne et clementer offert.

A tergo: Responsum S. Sertis ad gravamina statuum et ordinum Regni Hungariae exhib. per Secr. Schroetl D. Locumtenenti 26. Martii anno 1604.

Fiedler J. udv. tanácsos úr gyűjteményéből; egykorú hiv. másolata a bécsi áll. ltárban.)

XXII.

1604. márczius 26.

Mátyás főherczeg válasza a protestáns rendek sérelmi föliratára.

Serenitas sua intellexit, quae Statuum et Ordinum huius Regni Hungariae certa quaedam pars de turbatione ipsorum religionis, ademptione suarum ecclesiarum et proven-tuum, submotive ministrorum verbi divini, tam scripto quam oretenus Serti suae diffusius explicarunt, petentes ab eadem humilime et demisse intercessionem ad Sac. Caes. Regiamque Mattem, quo his omnibus restitutis religioni suae deinceps libere et gaudere et frui queant. Quam quidem supplicationem ad Mattem suam dirigere Sua Sert^{tas} non intermittet. Verum cum ea ipsa et in titulo et narratione generaliter comprehensa nulla specifica nomina supplicantium contineat, cuius religionis sint, quasve ecclesias, quo iure illas suas fuisse praetendant, in quibus omnibus tamen Serem suam, priusquam Sac. Caes. Regiaeque Matti hoc ipsum negotium transmittat, omnino sufficienter informatam esse necessarium est, maxime cum iam Pragae nonnullos esse percipiat, qui hanc quoque religionis causam instantissime urgeant et sollicitent: idcirco nomine Suae Mattis Sert^{tas} sua a supplicantibus postulat, ut quilibet eorum, qui se participes huius scripti facere cogitant, se nomine proprio subscribant, et cuius Religionis sint, quasve ecclesias sibi ademptas esse querantur, assignent, ut tanto commodius Sua Mattas se superinde etiam resolvere possit. De cetero illis benignitate sua clementi bene propensa manet.

A tergo: Responsum S. Sertis ad quaerelam quorundam ex status et ordinibus Regni Hungariae. Exhib. per Secr. Schröttel 26. Martii anno 1604.

(Fiedler J. udv. tanácsos úr gyűjteményéből; egykorú hivatalos másolata a bécsi állami levéltárban.)

XXIII.

1604. márczius 28.

A magyar országgyűlésre összegyűlt főrendek emlékirata Mátyás főkercezehez, a törökkel való békealkudozások ügyében.

Hátirat: Serenissimo principi et domino Matthiae archiduci domino clementissimo exhibendae.

Más kézzel: Dise schriften haben die stend gleichfals ubergeben aber khain andwort sollicitiert.

Serenissime princeps domine domine clementissime. Intelleximus quomodo superioribus temporibus Turca pacem desiderare ac ambire visus inducias et armorum suspensionem a sua maiestate obtinuerit easque ad libitum extendere ac producere ne nunc quidem intermittat. Nos itaque sacratissimae caesareae maiestatis fideles consiliarii rem silencio praeterire non potuimus, quin vestrae serenitati commonefaceremus, ut hanc simulatae pacis tractationem diligentius consideraret an eam et ê re suae maiestatis et regni permansione futuram existimaret.

Novimus equidem hostem mentionem pacis nec vulgarem neque contemnendam saepe saepius fecisse, ut etiam eo per dominum Altham suam maiestatem induxerit, et usque ad commissariorum tractationem arma iuberet silere. Verum omnia a Turcis pro suo commodo et regni pernicie geri animadvertimus. Dum enim induciarum tempus consequuti sunt, non tam de pace constituenda curam ac cogitationem susceperant (quod ex commissariorum irrita regressu a tractatione pacis satis apparet) sed confiniis suis per totam Ungariam copiosissime de commeatu, munitione ac omnibus necessariis, lignis item ad ruinas restaurandas providere non intermiserunt, adeo ut non modo suis locis nihil deesse passi sint, verum etiam ad omnem affluentiam et usque ad delicias omnia ipsis administraverint; unde quid incommodi vel potius mali ac periculi succedere possit, serenitati vestrae celare non debuimus. Nihil hostem immanissimum a sua intentione regnum suae maiestatis in suam potestatem redigendi ita cohibuit, atque victualium et annonae penuria, nec enim exercitui suo

et confiniis hactenus commode providere potuit, sed omni sua potentia adhibita temerario quodam ausu efficere habuit necesse, ut aliquid annonae suis fortalicis imponeret, exercitum autem suum saepius haec victualium angustia ita afflixit, ut nec famem tollerare nec confinia suae maiestatis agredi potuerit, sed infecta re coactus sit castra solvere et victoriam sacrae caesareae maiestati cedere. Has difficultates interposita pacis mentione superavit omnino et absque molestia sibi providit remque suam eo adduxit ut et insolentior sit in conditionibus pacis aut proponendis aut a nobis propositis accipiendis. Accedit quod victualium provisione tam tempestive et ad huc in hyeme facta nihil tyrannum retardare videtur, quo minus exercitum mature et solito citius educat, cum antea ob comitivam victualium sero ac magna cum rerum suarum iactura venire potuerit. Et his de causis suae maiestati videtur omnis commoditas faeliciter anni huius expeditionem suscipiendi pene esse adempta, dum hostibus omnis praeparatio concessa est omnisque sese muniendi oportunitas admissa, cum superioribus annis ita interclusi itaque arctati fuerint, ut nullam salutem rebus suis desperatis superesse putaverint.

Quare Serenitatem vestram humilime rogamus, dignetur etiam atque etiam considerare: an hic rerum status et harum induciarum procrastinatio e re et auctoritate suae maiestatis et regni huius permansione sit et rationem inire, ut hostibus tanta commoditas sese muniendi ultro non indulgeatur, sed mature eorum fraude animadversa, quid ad restituendam in integrum suae maiestatis belli gerendi oportunitatem et confiniorum restaurationem omniumque necessariorum rerum provisionem facere possit, providere, ne quod hactenus commissum est, ut non deprehenso hostium conatu tam liberaliter cum ipsis actum est, ut omnia eisdem licerent, deinceps quoque quidvis gratis obtineant, sed utut hostis pacis mentionem circumferat, tamen diligenter cavendum erit ne illi respirandi locus ullus relinquatur. Quae sic serenitati vestrae periculorum imminentium intuitu demisse significare volumus humillime gratiae eiusdem nos commen-

dantes. Datum Posonii vigesima octava die mensis Marcii, anno millesimo sexingentesimo quarto.

Serenitatis vestrae humiles capellani ac servitores perpetui:

N. Praelati et barones sacrae caesareae regiaeque maiestatis consilarii.

(Eredetije a bécsi áll. ltárban.)

XXIV.

1604. márczius 29.

Az udvari kamara Pozsonyban időző tanácsosainak fölterjesztése Mátyás főherczeghez, a fiscalis pörök ügyében.

Die fürstl. Durchl. Herr Mathias Erzherzog zu Österreich, unser genedigister Herr, werden sich in gnaden erindern wassmassen Ier khaÿs. Mat. genedigist bevolchen, auch den hungerischen Landtag füernemblich westwegen desto zeitlicher ausgeschriben, und benebens an alle und iede hungerische Ráth, Assessores Tabulae Regiae unnd Protonotarios sonder bevelch ergehen lassen, das Sÿ die Ráth unnd Assessores die Fiscalische Sachen strackhs zu anfang des ausgeschribenen Landtags, und bis die andern Stendt zusammen khommen, füer die handt nehmen und erörtern solten, welche schreiben aber durch die hungerische Camer, dero sÿ zeitlich und vor dem Landtag zugeschickht, bisheero sunderlich der Ursachen halber, unüberantwort bliben, das Personalis Praesentiae Amt, wie auch andere Officia und stellen beÿ der Landtaff erst noch newlichen Zeit nicht ersezt gewesen.

Wann dann aniezo nach übergebung der Stendtantwort oder erclerung über die Landtags proposition die beste Zeit sein wierdet, berürte Fiscalische sachen, sonderlich des Thomae Nadasdÿ so propter incestuosum matrimonium, des Stephan Ispans so propten violentam interceptionem castelli Remethezegk, baide ad notam infidelitatis citiert, der Inhaber der Czetnekhischen Güetter, und etlich wenig andere, die verhoffentlich nicht vil Zeit oder tag bedüerffen werden, und doch Ierer Mat. merklich darand gelegen, auch hier-

durch den Landtag ainicke verhirder-, oder verlengung nit beschehen wierdet, fuerzunehmen und zu decidiern: so geruehen demnach Ier fuerstl. Durchl. solches den herrn hungerischen Ræthen, bey uebergung angeregten ihrer erclerung genedigist anzudeuten, und sy zu fuerdrelicher erörterung sollicher fiscalischen sachen zuvermahnen. Wie dann auch den hungerischen camer bevolchen wierdet, Ihnen den Ræthen und Assessorn, die khaiserlichen Schreiben nunmehr einzuheudigen, und sich sambt dem Directore Causarum zue proponier-, und ausfuehrung solcher sachen gefast zu machen, alls ihme Ier fuerstl. Durchl. ohne gehorsambes massgeben genedigist zuthuen werden wissen, dero sich die Hofcamer benebens zue gnaden underthenigst bevelchent. Actum Prespuerg den neunundzwanzigisten Martii, anno Sechszehnhundert vierten.

Külczim: Der fuerstl. durchl. Herr Mathiasen Erzherzogen zu Oesterreich.

Ist expediert.

(Gyürü-pecsét).

(Eredeti je az orsz. ltár »Országgyűlési emlékek« című gyűjteményében.)

XXV.

1604. április 2.

A rendek válasza a királyi előterjesztésre.

Ex Sacratissimæ Caesareæ Regiæque Mattis propositionibus per Serenissimum Principem ac Dominum Matthiam Archiducem Austriae, Dominum itidem clementissimum exhibitis, pium paternumque affectum atque eximiam curam qua afflictissimum hoc Regnum Hungariae complectitur, Status et Ordines demisse intellexerunt. Pro hac igitur tanta tamque immensa Suae Mattis Cesareæ atque Regiæ benignitate fideles sui Regnicolæ perpetuas ac immortales agunt gratias, praesertim cum manifestissime perspiciant Mattem suam Caesaream [ut] post tot continuorum bellorum fluctus et calamitates tandem ad quietum et summis votis expetitum optatae pacis portum perducere ac ex infestissimi hostis Turcae Tyrannide Regnum hoc vindicare satagat. Supplicantes humilime Suae Mtti Cesareæ ut fortem excelsumque et invictum

animum quem in defensione exiguarum istius Regni reliquiarum studioque tollendarum calamitatum hactenus habuit, deinceps quoque clementer continuare dignetur.

Quantum itaque ad postulata Suae Mattis Caesareae atque Regiae attinet, licet Status nihil magis in votis haberent, quam ut *labanti et extremum iam excidium minanti* ¹⁾ patriae, maioribus nunc quam unquam antea auxiliis succurrere possent. Verum quibus calamitatibus impediuntur quo minus id praestare valeant iam saepius Suae Matti tam oretenus quam scripto explicaverunt, unde omnino impossibile est, ut numerosum aliquem militem per ipsos conducendum hoc anno in campum sistere possint. Ut tamen in tantis miseriis et calamitatibus constitui aliquid ultra vires etiam faciant ac ne sibi ipsis desint, offerunt prout anno superiori millesimo sexingentesimo tertio factum à singulis domibus colonialibus et inquilinariis, demptis excipiendis, et exceptis combustis per Tartaros et alias desolatis, consueta rectificatione [*tam auctionis quam diminutionis domorum, praesentibus dicatoribus Camerae iuratis praevia*] per Vicecomites et Iudices nobilium Comitatum praevia centum et quinquaginta denarios, domini vero terrestres loco generalis insurrectionis quinquaginta denarios, salva tamen libertate nobilitari permanente et sublatis militum gravaminibus; quae quidem contributio ad manus Camerarum Suae Mattis [*quae suos in singulis Comitatus possessionatos nobiles et iuratos habeat perceptores*] non in alium usum sed in solam militum Hungarorum novam conductionem convertenda subministretur. Militis autem huius conductio Domini Generalis Capitanei Hungarici officio in partibus Regni Hungariae inferioribus incumbet. In

---

¹⁾ A futó betűkkel szedett szókat Himmelreich kitörülte s helyettök e két szót írta: *gravissime laboranti*. Megjegyzem itt, hogy Himmelreich az országgyűlési tárgyalások vége felé, midőn a kormány is, a rendek is a záriraton vagy végzésen dolgoztak, jelen irat eredeti példányát vette alapúl a zárirat szerkesztéséhez; jelen iratból törölte, jelen irathoz toldotta mind azt, a mit törölni s betoldani akart. Az április 8-diki zárirattal való könnyebb összehasonlítás kedvéért fölvettem jelen iratba Himmelreich törléseit és toldásait. A toldásokat futó betűkkel és szögletes [ ] zárjelek közt adom; a törléseket pedig csak egyszerűen futó betűvel.

partibus autem superioribus nominantur Magnifici Domini Stephanus Petheő, Valentinus Homonnay, Franciscus Mágochy, Franciscus Prinÿ, Ladislaus Pethe, ex his [*vel aliis Hungaris*] Sua Mattas quem voluerit, et cum quo transigere poterit eligat. Ita tamen ut tam Capitanei de intertento milite, quam vero Camerae de perceptis et erogatis, liquidas et sufficientes rationes [*suae Matti Caesareae et Regiae, et relationem Regno*] reddere teneantur.

Sclavonia et Turcis subditi more solito medium solvant iuxta Articulum septimum Anni Millesimi Sexingentesimi secundi.

Quantum ad continuum militem, eum Regnum propter extenuatas vires et facultates in se recipere non potest, cum ex contributione conducendi milites pro exercitu sint magis necessarii ut hostium potentiae ac viribus occurratur; sed pro iis commodis Regni quae in propositionibus Suae Mattis exponuntur, maximum putant emolumentum adferre posse milites ordinarios in Confiniis, si stipendia illorum certo tempore numerentur et pleno numero intertenerentur; constituerent enim illi iustum numerum quo multae praeclarae expeditiones suscipi possent.

Contributionem trium florenorum Hungaricalium ad sublevandam lustrationem et exauthorationem militum Status nulla ratione pendere possunt; ita enim et tam extreme misera plebs atque ipsa etiam Nobilitas à continuo, maxime vero hybernante milite exhausta est, ut nisi ab hac militum oppressione liberetur, impossibile sit, quod aliquid contribuere possit. Praeterea tam inferioris quam superioris Regni Hungariae Comitatus experti sunt anno superiori quam nociva illis talis contributio fuerit, nam post partim oblatam partim praestitam per nonnullos Comitatus unius floreni solutionem, non quod sublevati fuissent, sed longe maioribus postmodum calamitatibus oppressi sunt, et multo plures quam antea unquam legiones militum et equitum turmas tota hyeme sustinuerunt et nunc sustinent, quae nisi una cum hybernatione, in curias nobilitares condescensione militum tollantur, nulla plane aut exigua spes pro salute patriae aliquid praestandi superest.

Ut autem contributionis supradictae solutioni omnia tam Suae Mattis quam aliorum bona subiecta sint, referunt se Status ad Articulos annorum superiorum atque ut tam in Hungaria quam Slavonia Germani confiniorum Capitanei et alii quoque qui vel Dicatorem in bonis non admiserint, vel bona Nobilium infestaverint, poena superinde sancita affician-
tur, statuunt.

De iuramento Vicecomitum, Judicum Nobilium et eorum ad quos rectificatio domorum spectat, et fraude evitanda, exigendis rationibus ab Officialibus Suae Mattis et publicarum pecuniarum Perceptoribus inhaeretur Articulis superioris sexcentesimo tertii et praeteritorum annorum in quibus omnibus quid agendum et qualiter procedendum sit, abunde declaratur. [*Pro executore rationum priorum annorum in partibus superioribus loco Gregorii Tyrnaviensis nominatur Petrus Mladosevich. In Slavonia Rmus dominus Episcopus Zagrabiensis, Magnificus Dominus Nicolaus Istvanfi et Steph.: Berizlawits.*]

Restantiae universae annorum superiorum ad Cameram dari non possunt, miles enim ex praeteritorum annorum contributione conductus necdum integre est exolutus. Itaque ut restantiae absque respectu personarum ad primum diem Maii proxime venturi exigantur, et manibus Generalium Perceptorum assignentur, aequitatis ratio postulat, qui facta ex iis militibus solutione, id quod residuum erit ad manus Camerae in solam militum intertentionem convertendum assignent.

De iis qui non expleto anno servitia sua deserunt aut maioris lucri gratia ad externos se conferunt, quique annis superioribus militem non miserunt, intertenuerunt aut tempore ad hoc requisito non statuerunt, Vel suos ex castris revocaverunt, aut militem insolentem miserae plebi obtrudere consueverunt, prout id ex plerisque confiniis tam superiorum quam istarum Regni partium sed praesertim Strigoniensi, Vacziensi, Comaromiensi et reliquis fere omnibus fieri solet, inhaeretur Articulis praecedentium annorum. Ne itaque Sua Mattas dominorum et Nobilium oppida atque villas, in propria dominia et officiolatus ac in Slavonia in quartiria mi-

litibus distribui, et sic miseram plebem opprimi patiatur, Status et Ordines demisse supplicant, et statuunt quod ubicunque tales praedones extra confinia divagari, et miseram plebem rebus, et bonis suis spoliare comperti et apud Capitaneum per Vicecomites vel alios quospiam delati fuerint, ex tunc Generalis Capitaneus tales iuxta demerita sub amissione officii sui punire, atque ad Stationes et Confinia ipsos reducere teneatur.

De stipendio militari, insurrectione tam generali quam particulari, de mittendo in castra milite ac per duos menses ibidem intertenendo, item de gratuitis laboribus praestandis referunt se Status ad art. anni superioris sexcentissimi tertii. Supplicant tamen ut arci quoque Eched de gratuitis laboribus et praesidio etiam Varadiensi provideatur et eo designata Comitatum subsidia etiam nunc eodem convertantur.

Et quia in abusum iam abiit non sine magno miserae plebis detrimento, quod talium laboratorum operas qui ad gratuitos labores praestandos mittuntur, tam Capitanei quam alii quoque milites non in Confiniorum necessitates sed in proprios usus convertant, ut igitur omnia commodius fieri possint [*ad huc sub hac Dieta*] fiat nova gratuitorum laborum limitatio. Slavonia de suis confiniis et de restauratione Chazma prospiciat.

Dignum etiam est ut restantia gratuitorum laborum exigantur praesertim autem in locis nondum desolatis, nam loca deserta nihil plane dare possunt atque in confinium aedificia convertantur.

In provisione, conservatione et convectione annonae ac vectura bombardarum munitionum bellicarum cuperent quidem status et ordines postulatis Suae Mattis Caesareae satisfacere sed ob extremam et longe maiorem quam annis superioribus egestatem ac iumentorum penuriam, quae tam ex eorum lue, quam militum insolentia et depredatione evenit, ea quae deberent praestare non possunt, ideo insistunt Constitutionibus anni praeteriti. Supplicant tamen liberae Civitates partium Regni Superiorum ne ipsorum iumenta quae vecturae bombardarum subiiciuntur, in Transilvaniam venire compellantur, neque ea Capitanei, Artellariorum Magistri

aut alii quicumque ad proprios usus et labores convertant, sed soluto exercitu iterum cuncta ipsis restituant.

De Haidonibus et militum cuiuscunque nationis vagabundorum licentia refrenanda inhaerent Articulis annorum superiorum cum revocatione Art. 36. anni millesimi pvingentesimi sexagesimi tertii. Hoc statuentes, ut si qui vel Nobilitatem vel autem miseram plebem, per tales liberos Haidones oppressisse, damnaque intolerabilia intulisse, manifeste comperti fuerint, dignetur Sua Mattas per dominum Locumtenentem ad partis laesae instantiam iuxta Art. 3. anni mill^{mi} quingen^{mi} nonagesimi noni, iudicium impendi curare. Liceat autem qui in Comitatu adversus tales agere voluerint, iuxta eundem Articulum procedere, et si tales comprehendi poterint in crimine, Vicecomes iudicium impendat. [*De germanis autem Capitaneis Sua Mattas iudicium et satisfactionem querulantibus impendi faciat.*]

Commissarii ad deductionem et condescensionem militum necessarii ut tanto maioris auctoritatis esse possint, statuitur ut in partibus Regni superioribus unus Consiliariorum Camerae Scepusiensis hoc munus in se suscipiat.

Partium autem Regni inferiorum Comitatus, quilibet eorum, suum proprium e medio ipsorum designatum habeat Commissarium, qui militem transeuntem commode ducere, ipsique de rebus necessariis prospicere possit et valeat. His tamen Comitatum Commissariis, siquidem contributio ad Cameram subministrabitur, inde quoque condigna solutio praestetur.

Conqueruntur hoc loco etiam domini Praelati ac tam Ecclesiasticus quam secularis ordo universus, signanter vero Capitula Strigoniense et Jauriense cum reliquis quod tam milites stipendiarii, Confiniarum Capitanei vel eorum Vicecapitanei praedia, terras arabiles, capturas piscium et usonum et faenilia sylvasque, sine ulla domini recognitione occupant, et quod quoruncunque colonos recipiunt, et nihilominus in prioribus bonis ipsos tuentur. Idem fieri dicitur etiam in Slavonia et Croatia per Walachos, qui nuper ex ditione Turcica eo se contulerunt, in Episcopatu Zagrabiensi, et nonnullorum dominorum et Nobilium bonis, utpote Dominorum

Comitis à Zrinio, Dersffÿ, familiae Pogan et aliorum. Statuitur itaque ut ab his omnibus decimae exigantur, et dominis terrestribus terragium seu nona prestetur, inter alios autem à dictis Walachis in Sclavonia et Croatia, qui et iurisdictioni dominorum terrestrium ratione fundi et sessionis quam incolunt et inhabitant, subiecti sint. Requirit itaque Sua Mattas Caesarea Serenissimum Archiducem Ferdinandum, ne tales contra dominos ipsorum terrestres defendat. Supradictorum etiam Confiniorum Capitaneis, tam germanis quam Hungaris serio praecipiat, ut ab eiusmodi violentiis et damnis inferendis abstineant.

De metarum revisione et rectificatione singulis quidem Dietis aliquid statuitur, nunquam tamen ea effectui dantur. Ut itaque Sua Mattas Caesarea Commissarios Austriacos et Styriacos iam statim nominet, atque ad primum diem proxime venturi mensis Junii haec rectificatio instituatur, Status et Ordines decernunt. Pro Commissariis Hungaricis, pro Austria, Styria et Moravia relinquuntur iidem Commissarii qui annis superioribus sunt denominati, dempto Joanne Joó in cuius locum modernus Personalis Joannes Lippay, loco autem Nicolai Perekedy [*Consilarii Camerae Hungar.*] Magister Paulus Megierÿ, [*substituatur,*] quibus adduntur pro Austria Ladislaus Joó [*Magus Dns Thomas Zechy*]. et pro Moravia *Reuerendus Dominus* Episcopus Vacziensis, Joannis Bossanÿ et Magister Michael Zerdabelÿ. Pro metarum Polonicarum et Sylesiacarum ac tredecim Oppidorum et Villarum ad Arcem Lublio pertinentium rectificatione nominantur Rndissimus dominus Georgius Zalatkÿ, Episcopus Quinqueecclesiensis [*vel dominus*] Episcopus Chanadiensis. Item magnifici domini Sigismundus Forgach, Michael Czobor, Petrus Reway, Paulus Melÿtth nec non egregii Stephanus Hozzutothÿ, Stephanus Loniay, Sigismundus Kapÿ et Nicolaus Dengeleghÿ, quae rectificatio statim post festum St. Trinitatis institui debet. et non saltem metae rectificandae erunt sed et universae discordiae quae inter universos fideles Suae Mattis Hungaros in iis Confiniis bona habentes, ac Polonos, Moravos, et Silesitas, nec non magnificos Dominos Nicolaum et Franciscum Dersffÿ cum Komorowskÿ, Moysen Zuniogh cum duce

Tessiniensi, Georgium Horvatt de Palocza cum Lubomirsky et Episcopo Cracoviensi, Andream Jakusith cum Kawka, Sigismundum et Emericum Balassa cum Zerotina et Nekes nec non Holich [*et Zakoleza,*] cum Hodolin et Ztrasnicza vigent, complanentur.

Denique cum de iure et consuetudine Regni fugitivorum eolonorum repetitio libera sit, ideo supplicant Status et Ordines dignetur Sua Mattas liberam eis facultatem elargiri, ut colonos tales, qui se in oppida Suae Mattis Zatmar et Nemethy recipiunt, demptis illis, qui antiquitus sedem ibidem fixerunt, domini eorum terrestres non solum repetere, sed et reducere valeant, sub poena contra colonorum vi detentores publicis Constitutionibus sancita.

De pascuatione militum confirmantur Articuli anni 87. cui ut se Capitanei accomodent, et Nobilitatis rationem habeant, statuitur; in contrarium facientes habeat auctoritatem Vicecomes, talem insolentem militem eiiciendi.

Conqueruntur praeterea Status et Ordines quod *cum Sacr. Caes. regiaeque Maiestas Arcem Huzth Magno Dno Georgio Bastha unacum fodinis salium contra statuta antiquorum regum contulerit* ¹⁾, is centenarii salis pretium, tribus florenis auxit, qua auctione vectores salium territi, iam sales evehere non audent. Unde proventus quoque Tricesimales Suae Mattis non parum minuuntur, publicum etiam bonum defectum patitur. Ut itaque pretium eiusmodi salis lapidei in pristinum valorem reducatur, status supplicant.

Contingit nonnumquam, quod plerique dominorum Magnatum et Nobilium omnis culpa et facinoris innoxii apud Suam Mattem Caesaream, vel apud Capitaneos per nonnullos adultores in quibusvis negotiis atque etiam quod Matti Caesareae hostibus adhaeserint, deferantur, ac eo titulo res et bona ipsorum occupentur, atque in persona etiam indebite, nec ulla iuris via captiventur. Statutum est ut tales indebite delati non capiantur, sed citati et convicti iure, non aliter castigen-

¹⁾ E futó betűkkel szedett mondaton a kormány a következő változtatást tette: cum arcem Huszt magnificus dominus Georgius Bastha una cum fodinis salium hoc tempore possideat, stb.

tur, si vero innocentes culpa vacare comperti fuerint, falsi eiusmodi delatores in praesentiam R^{mi} Domi Locumtenentis et Judicum Ordinariorum [*per partem laesam*] citentur, et causa extraordinarie revideatur, ac in talionis poenam incurrant. Sicuti de huiusmodi casu etiam antea Articulus fuit constitutus anno mill^{mo} quing^{mo} sexagesimo septimo Art. 9. Nunc vero Dionysius Banfÿ falso delatus apud Dum Bastha per Ericum Lassotam indebite captus esse dicitur, et ab eo supra occupationem bonorum et ablationem rerum quatuordecim milia Tallerorum petuntur, quanquam eius culpa, cuius insinuatur, reus nondum compertus est. Quem ut Serenitas sua benigne dimittendum et bona restituenda statim mandet, Status humilime supplicat. Et si sua Mattas de rebellione contra ipsum agere velit, iure procedatur.

Hoc loco Status et ordines Regni Matti Suae Cesareae domino ipsorum clementissimo humilime supplicat, ut cum quandoque contingat, quod ad nonnullorum simplices delationes et expositiones, fideles Suae Mattis per mandata Regia in praesentiam dⁿⁱ Locumtenentis vel Commissariorum evocari et comparere privilegiaque sua producere ac iura accipere iubentur, uti in negotio familiae Chetnekianae aliisque factum est: dignetur Mattas Sua Caesarea huiusmodi legibus Regni contrarias expeditiones et iudicia benigne interdicere, quod de Sua Matte Caesarea perpetuis studiis promereri non omittent.

Caeterum quia egregius Nicolaus Segnieÿ annis superioribus in publicis Constitutionibus inter proscriptos insertus fuerat, ob nonnullorum quaerelas, sed quum ipse se nunc coram Statibus et Ordinibus testimonio Capitaneorum et aliorum sufficienter excusavit, decretum est, eum in integrum restituendum esse.

Ultimo supplicat status et ordines Suae Serenitati, dignetur elementer de supplicationibus, tam cum praesentibus exhibendis quam antea exhibitis sese resolvere. ¹⁾

Hátirat (Krenberg kezével): Der hungerischen Landstandt Antwort auff die Khay. proposition in originali, welleche sy durch ausschuss

¹⁾ Ez utolsó kikezdés nem Himmelreich betoldása.

der fürstl. Durch. überreicht haben dem 2. April anno 1604. umb 11. Uhr Vormittag und Eodem abgeschrieben und der Hoffcammer und dem Kriegsrath ueberschickht worden. G. ²⁾)

(Fiedler Józ. udv. tanácsos úr gyűjteményéből; eredetije a bécsi állami levéltárban.)

XXVI.

1604. ápril 2.

A Mátyás főherczeg mellett levő hadi tanácsosok véleménye a szabad-hajdúk ügyének szabályozásáról.

Hátirat: Auf die hof expedition zu geben. Cito.

Alighanem Krenberg kezével: Dise puncten in der Replik einzubringen.

Die hofexpedition zu erindern: Von den Raberischen, Comornerischen und Kermentischen granizen komben bei ihre fürstl. durchlaucht und kaiserlichen hofkriegsrat beschwörungen für, dass die Hungerischen herrn und edlleut viel freibeutter wider des königreich Ungarn constitutionen halten, die nicht allein die strassen unsicher machen, sunder hauffenweis diese tag am Plattensee den armen underthanen was sie bekhommen mögen, hinwegk geraubt haben und meniglich grossen schaden thuen auch under wehrendem friedenstand viel unruhe erwekht. Etliche haben vom grafen von Serin und herrn Batthianj auch andern Hungerischen landleutten wann si von irer kaiserlichen maiestät kriegsleutten angesprochen werden, patenta und passbrief für zu zaigen, werden hierdurch in iren bössen thatten den armen gehuldigt- und ungehuldigten underthanen zum verderben gestörkht und niemals gestraft, dessen sich die obristen zu Raab, Comorn, Gran und der oberhauptman zu Kermend und die gränizer in gemain, — denen, wann von den underthanen clagen wider die gränizer kriegsleut fürkhomben, die abstöllung auferlegt würdet, — beschwärt befinden und bitten ihnen zu bewilligen und macht zu geben, wann sie dergleichen freibeutter, die von den landleutten ausser irer furstlichen durchlaucht gne-

²⁾ E G betűre hivatkozik a zárirat (április 8) látirata. L. ezt.

digisten consens und bewilligung gehalten, betretten werden, dieselben einzuziehen und nach kriegsrecht straffen zu lassen.

Obwol der kaiserlich hof kriegsrat sich zu erindern hat, das vormals die freibeutter zu halten den landleutten in Hungern verboten ist, so würdet doch demselben von den meisten Hungrischen landleutten zuwider gehandelt, derhalben ernstlichers einsehen und ordnung zu haben diesfals von nöthen ist, welches des kriegsrats erachtens auf solh weg beschehen möchte, *wann under jetzigen landtag* ¹⁾ mit den ständen geschlossen *und statuirt würde, dass allen edlleutten und landleutten in gemain auferlegt seie kaine freibeutten in dero guettern nich aufzuhalten noch zu dulden, inen auch weeder patenta noch bolleten zu geben und die, so dem armen underthanen so grossen merklichen schaden thuen, irer gefallens auf schatta (= portyázás) ausziehen, irer kaiserlichen maiestät oder der landschaften dienst und besoldung nit annehmen wolten, wo sie von den gränitzen betretten werden, eingezogen und gestraft werden sollen.*

Damit aber auch guette kriegsleut gezügelt werden, möchte fürs ander mit den ständen geschlossen werden, *dass den landleutten bei jezigen offnen kriegszeiten besoldte kriegsleut, soviel ainer aus seinem vermögen underhalten kan, aufzunehmen zugelassen. Die anzall aber solcher besoldten kriegsleutten irer furstlich durchlaucht zu berichten schuldig sein sollen. Irer kaiserlichen maiestät obristen dessen volgends künden erindert werden und der passierung halber auf fürzaigung der landleut passbrief alsdann verordnung beschehen kündte.*

Fürs dritte, dass in Underhungern nur ihrer kaiserlichen maiestät obristen zu Raab, Comorn, Vywar und Gran zugelassen seie, under jedes bevelchs fünf hundert freibeutter, thuet in allem zwaitausent personen, deren nahmen in sondere register aufgezeichnet werden sollen, zu halten, wider den veind auszueschicken, und auf der obristen boleten allenthalben zu passieren. Dasalles möchte ohne gehorsambliches massgeben zu abhelfung der grossen beschwörungen, so wieder die

¹⁾ A futó betűvel szedettek az eredetiben aláhúzávk.

freibeutter einkommen, mit den furnembsten Hungerischen landleutten verners consultirt und was hiezue dienstlichen wäre, im landtags schluss eingebracht werden.

(Fred. a bécsi udv. és áll. ltárban)

XXVII.

1604. ápril 3.

A magyar kamara véleményes jelentése az udv. kamarához a rendek válaszának pénzügyi pontjai felől.

Generosi ac Magei Domini amici observandissimi etc. Ad Conclusiones et Articulos Diaetae praesentis sic breviter respondemus. In primis quod concernit Articulum, ubi Status et Ordines in subsidium praesentis belli duos florenos Hungaricales offerunt praecedente tamen rectificatione: siquidem nova connumeratio impetrari non posset, secundum constitutionem Anni 98. iuxta Art. 8. tamen rectificationem sic admittendam censeremus, ut penes Judicem Nobilium et Juratum Assessorem, qui ad huiusmodi rectificationem in singulis Comitatus exmittentur, adsit semper Dicator quoque suae M^{ti}s, qui non solum foris in ipsa rectificatione, sed et in sedibus Comitatus dictis Judici Nobilium et Jurato Assessori assistentiam et simul cum ipsis Relationem faciat.

Secundo in eodem Articulo ponuntur haec verba »Salva tamen libertate Nobilitari permanente, et sublatis militum gravaminibus.« Ista ultima verba »sublatis militum gravaminibus« delenda videntur.

Ubi additur, quod Domini Capitanei de intertento milite et Camerae de perceptis et erogatis rationem reddant, non scribitur cui. Subnectendum igitur videtur, Suae Ma^{ti} aut Suae Ser^{ti}. Capitanei autem in conducendo milite, fideles se exhibeant, ne cui ex favore stipendium anteponant, vel postponant.

In quarto articulo illa omnia possunt omitti: »Praeterea tam inferioris quam superioris Regni Hungariae Comitatus etc.« usque ad finem. Quia videtur autoritas Suae Ma^{ti}s taxari in illis. Addendum potius est quod si tamen Regnicolae

absoluta campestri expeditione ab oppressione militum liberabuntur, postulatōs tres florenos aut ad minus duos, ad exauthorationem militum contribuent.

Ad sextum Articulum, censeremus nulla ratione permittendum esse, istis in Articulis denominatis Deputatis, ut ipsi a Dicatoribus Rationes exigant, et sic demum eas »Camerae praesentent.« Esset enim absurdum, ut a praedictis Dicatoribus ipsi exigerent rationes, et non Camera. Ad septimum Articulum replicandum est prorsus ut omnes restantiae ad Cameram adferantur et Perceptores rationem de perceptis eidem Camerae reddant, ac militum stipendia inexoluta solvantur. (Ista tamen contributio et restantiarum exactio cum difficilima sit, et Camera haec alioqui satis superque sit onerata aliis negotiis, si ita benigne videretur Suae Serti et inclitae Camerae isti Aulicae, posset fortassis committi ipsismet Regnicolis, ut annis superioribus aliquoties factum fuit).

Ad decimum tertium Articulum, Commissarios Comitatus inferiorum partium pro deductione militum annuendum est, ut ipsimet e medio sui seligant, ita tamen ut et solutionem ipsis praestent. Nam si ad Cameram dirigentur plus petent quam promerebuntur, ut etiam hactenus factum est.

Ad vigesimum Articulum, esset absurdum quod Suae Mtas non posset iura sua occultata eruere et investigare cum fraus et dolus nemini suffragari debeat. Reliqui autem Articuli, ad quos nihil scripsimus, videntur suo loco relinquendi.

Ex consilio Camerae Hungaricae.

3. Aprilis 1604.

A tergo : N. Sac. Caes. Regiaeque Matis inclytae Camerae Aulicae exhibendum.

Fiedler József udv. tanácsos úr gyűjteményéből, egykorú hivatalos másolata a bécsi áll. ltárban.)

XXVIII.

1604. ápril 3.

A bécsi udv. kamaru Pozsonyban idözö tanácsosainak véleménye a rendeknek a királyi előterjesztésre adott válaszárol.

In der Hungerischen Stendt auf die Hof Camer gegeben, und wieder hiebey ligenden Antwortt auf die Landtags Proposition ist erstlich zu befinden, dass sy die verdttige Contribution der anderthab gulden, von jedem Pauernhauss und ain halben Gulden fuer des Grundtherrn Gebüernus verwilligen, doch mit disem Anhang und Condition, salva Libertate nobilitari permanente et sublati Militum gravaminibus, daraus nun abzunehmen, dass sy die Stendt, so lang das Khriegsvolekh unabgedanckht im Landt und auf den underthanen ligt, die Dicam zu raichen nicht bedacht sein.

Da man nun gleich wegen ainer mehrern oder sterkhern Bewilligung repliciern wolt, so ist doch ainmahl gewiss, weil sy die Stendt etliche Jar her, mehrers nicht alls die zween Gulden vom Hauss bewilligt, dass sy iezo, nach dem sy sambt den armen Undterthanen beÿ zweÿen Jarrn, und sonderlich disen Wintter herrumb weitt mehrern und grössere Beschwehrungen, von dem beÿ ihnen eingelegten Khriegsvolkh, alls schier zuvor nie, ausgestanden, und noch täglich ausstehen, auf ain mehrers alls die zween Gulden, auch nicht zubringen sein werden. Und demnach gleichwoll etliche Spanschafften die Gebüer des ainen Guldens vom Haus wegen Nicht-einlegung des Khriegsvolekh richtig gemacht, von dessen Abkhüerz- oder Inbehaltung an der neuen Contribution in der Stendt Antwortt nichts gemeld wierdt, und daraus zu vermueten ist, das gedachte Spanschafften sich desselben begeben, und es freÿ gescheneckht haben werden, so wierdet demnach angeregte Bewilligung der zweyer Gulden, der Hofkamer Erachtens, destoweniger zu difficultiern, doch benebens die Sach beÿ den Stendten in der Replic dahinzurichten sein, erstlich dass obberüerte Clausl oder Condition, sublati Militum gravaminibus ausgelassen werde, gegen dieser Vertrostung, dass Ier Khays. Mtät ohne das ein Zeit hero, starckh

im Werckh und Erhandlung Gelts, damit das Khriegsvolckh, so nach hin und wider ligt. mit dem allerehisten so müglich abgedanckht und von dem armen Man gebracht werde, welches dann die Stendt, -- da es wie gemelt gar in khuerzem beschechen, Ier Khay. Matt. auch über voriger noch ferner ganz beweglich an die Befürderung desselben durch Ir fürstl Durchl. vermanth werden sollen, -- derselben gewisslich zutrauen solten.

Füers ander, und nachdem wie gehört, etliche Spanschaften, den Hausgulden bereit bezahlt, welche nichts desto weniger mit Khriegsvolckh belegt pleiben, dagegen aber vil andern Spanschaften, sowohl in Nider- als Oberhungeru sein, die weder solliche Gebüer des Hausgulden richtig gemacht, noch mit Khriegsvolckh beladen, und damit nun ditsorts die Buerdt und Last nicht etliche Spaanschaften allain truckhe, die andern aber daneben lähr ausgehen, so wehren die Stendt ferner dahin zuvermahnen, dass es disfahls auf ain durchgehendte Gleichait gerichtet, und diejenigen Spaanschaften, so noch nichts am Hausgulden erlegt, zur gleichmessiger, welcher Spaanschaften aber nuer ain Thail ierer Gebüernus und dieselb nicht gar erlegt, zu unverzogentlicher völliger Erlegung derselben gehalten, und sÿ benebens auch dahin vertröstet wuerden, ¹⁾ das sollich Geldt anderstwohin nicht alls zu Hülf der vorstehunden Abdanckhung des Khriegsvolkhs, damit dasselbe desto ehender von den armen Undertanen gebracht, verwendet werden soll.

Dass die Stendt anieczo für sich selbst, und darumben unersuecht dahin gehen und schliessen, deme sÿ sich hievor gleichsamb opponiert und dasselbe nicht gehrn zugelassen, dass die Dica zu Handen der Cammer administriert und erlegt werden solte, ist daraus abzunehmen, dass sy nunmehr selbst sehen wie sÿ mit ieren verordneten Perceptorn und Einnehmern bestehen, deren die wenigsten der Hofkamer wissens bishero gebüerende oder völlige Raitung gethan, und weil sÿ die Stendt, bey dem verdtigen Landtag

---

¹⁾ *Ide oldaljegyzet Krenberg kezével*: Weilen der effectus nit gevolgt, ist nichts zu hoffen.

selbst geschlossen, dass die Einnemer beÿ diesem Landtag Raitung thuen solten, so wehre demnach die Sach nochmals, inmassen es in der Proposition angebracht und begert worden, dahin zu richten, und ain sonderer Articl zu statuiern, dass alle und jede Dicatores und Perceptores, auch iere Erben, allein auf der Camer erfordern, alda erscheinen, und genuesambe Raitung thuen, dass auch wider die Restierende, auf die Mass wie damahls mit mehrerem ausgefüert, procediert und verfahren werden solle. Dann ausser dessen berüerte Raitungen und Restanten, obwoll vil Articl destwegen in den vorigen Landtügen sanciert und beschlossen worden, nimmermehr zu recht oder eingebracht werden khünnen, weil es an dem Modo executionis, und der darzue gehörigen Handhab, bisheer gemanglet.

Belangent den Articl in welchem die Stendt begehren ihnen freyzulassen, das sÿ die jenigen Underthanen, so sich von ieren Herrn gehn Zaghmaÿr und Nemethÿ under Ier Majestät, begeben, wider abfordern und zur sich nehmen mügen, weil man dannocht hierin mehrers Berichts bedarf, khunde es bis dahin an- und diser Punct inmitls beÿseits gestellt werden.

Also und in gleichem auch der darauf volgendte Articl und beschwehr, wider den herrn Basta, wegen der Salzstai-gerung zu Husst, wiewol berait genuesamber bericht destwegen hiebei sub A vorhanden, so noch in Julio nechstverschinen Jars mit Guetachten sub B an Ier Khay. Matt. remittiert worden, alda es noch an der Resolution stehet. ¹⁾

Es findet auch die Hofcamer in diser der Stendt Antwortt, dass sy abermahl wie zuvor, mit dem Dionÿsi Banffy aufziehen und sich desselben annehmen, so doch notorium und offenbar, dass er nicht allain under den ersten, sondern auch den letzten Sibenbürgerischen Rebellen gewesen, und mit dem Zäckhl Moÿses zuegehalten, von dem er auch ainen Fahnen gehabt, und den Tartern als sy derselben Orthen gewesen, allen müglichen Füerschub gethan haben, darüber sonderlich der Segney Miclos so ietzt alhie, und seiner

¹⁾ Lásd jelen irat A és B mellékleteit.

in der Stendt Antwortt-Schrifft articulo penultimo gedacht, genuegsamb Zeugnus geben khüenen soll.

Leztlich so khomen sy die Stendt ebenermassen mit der Sachen der Innhaber der Czetnekischen Güetter wieder füer, welche, nachdem sy anno vierundneunzig ad male narrata (wie solliches Ierer Matt. Rath und hungerischer Hof-Secretari Tiburtius Himmelreich selber bezeuget) ainen Consensum Regium so sich auf eltere privilegia referiert, erlangt haben, ietzt zum dritten Landtag durch Ier Khays. Matt. hieher erfordert und inen auferlegt worden, solche eltere privilegia vor denen Judicibus Regni zu producieren. Weil sy aber deren, wie khain Zweiff, khaine in Henden haben, auch derowegen nichts producieren khüeneu, suechen sy demnach solche Weeg und Renckh, dem Judicio, und der auferlegten producierung der privilegien zu entfliehen, welches aber ihnen alls defraudatoribus Fisci quibus Jura Regni nullatenus patrocinantur, sed eosdem sub alias debitas poenas vocant, gar nicht zuezulassen, nach dem durch ermelten Himmelreich allegierten exempl des Bernhardi Chany, welcher vor Jaren ob similem commissam fraudem citiert, und zu Wienn extra Regnum destwegen in ein Straff erkhendt worden sein solte. Derowegen darin dise baide Puncten all aufs ungleichen Bericht fundirt, und weil sy ohne das Privat Persohnen betreffen, in den publicis articulis auszulassen wehren. Welliches die Hofkamer zu begerten Bericht und Guetachten, thuenglich unvermeld nicht lassen sollen. Actum Prespurg den driten Aprilis anno Sechtzehenhundert Vierten.

Hofkamer.

P. S. Ist auch der hungerischen Kamer Guetachten (so ietzt einkommen) hiebei zu befinden, beÿ welchem es die Hofkamer ieres thails auch verbleiben läst.

Hátirat : Auf die Khaiserliche Hof-Expedition zu geben.

Hoff-Camer Guettachten uber der hungerischen Ständt
Antwort auff die Khays. Proposition. Uebergeben den
3. April zwischen 5 und 6 Uhren.

(Fiedler József udv. tanácsos úr gyűjteményéből. Egykorú hivatalos másolat a bécsi áll. ltárban.)

Mellékletek a bécsi kamarai tanácsosok 1604. április 3-diki véleményes jelentéséhez.

A) a szepesi kamara jelentése 1603. július 2.

Generosi ac Magnifici etc.

Qualiter Generosus ac Egregius Dominus Johannes Leonhardus ab Jell Capitaneus Huzthiensis ad instantiam quinque oppidorum ad Arcem Huzt pertinentium de precio salium Maromarusiensium per nos aucto Suae Matti Caesareae ac Regiae domino Nostro Clementissimo questus sit, et qualiter Sua Mattas non audita hac Camera idem precium restringi clementer iusserit, ex literis Dominationum Vestrarum Magnificarum die decima quarta Maii praeteriti scriptisque caeteris cognovimus.

Fuit antiquum de centenis salibus Maramarusiensibus precium floreni tres, quod nos ad sex extendimus, sed aequum erat dominum ab Zell cum de hac auctione precii salium quaestus est, simul causas explicuisse, et cur factum sit suam Mattem non celasse, maioremque utilitatis Suae Mattis quam privati aliorum commodi respectum habuisse. Institerunt apud nos sectores salium saepissime, impossibile sibi esse in hac rerum omnium caritate illos viginti denarios, qui pro centenis salibus de more veteri solvebantur, pro sustentatione sua sufficere, multis cum praecibus petentes, ut merces illa sive solutio augeatur, quod nisi fieret, se omnes discessuros protestati sunt. Diu spe et promissis ipsos; aluimus ad ultimum cum annonae caritas et penuria invalesceret, ne aufugerent, et ne fodinae desolarentur, iustum putavimus solutionem augere et prioribus viginti denariis duodecim addere, idque ad benignam Suae Mattis ratificationem et donec abundantior fuerit annona. Cum igitur solutio sectorum ob memoratas causas agenda nobis fuerit, ne Sua Mattas damnum pateretur, precium quoque salium auximus. Deinde tempore quoque rationem habuimus, olim cum tres floreni pro precio centenorum salium constituti fuerunt, in publicis foris octo vel decem sales uno floreno emi poterant, iam duo vel tres uno floreno emuntur. Igitur cum privati quaestores emptos sales

decuplo fere maioris venundare soleant, quam emerant sicque consuetum iam antea salium venditorum precium pro ratione praesentis temporis, ac modernae rerum omnium caritatis tantopere excesserunt, non iniquum erat pari ratione in fodinis quoque Suae Mattis salium precium augere, non quidem in triplum vel quatuorplum ut vectores et venditores faciunt, sed in duplum duntaxat, praesertim cum sectorum quoque salaria ut praemissum est augeri necessum fuerit. Et cum illi centum sales passim pro florenis triginta circiter venundare soleant, cur non eosdem pro sex florenis à Sua Matte emere possent? Sed his non obstantibus quando Suae Matti ita visum est, ut auctio haec abrogetur: parebimus.

Censet Dominus ab Jell centenos sales pro quadringentis viginti quinque denariis esse vendendos. Non omnes per centenos sed aliqui singillatim sales emunt: quid ergo singulorum salium precium erit? Igitur dominus ab Jell illos viginti quinque denarios appensos vel omittet, vel alios viginti quinque denarios addet, ut per obulorum accessionem sit eorum quoque salium, qui minutim venduntur, statutum precium etc. etc. Cassoviae 2. Julii Anno 1603.

Camera Scepusiensis.

Ad Cameram Aulicam
Viennensem.

B) *A bécsi udv. kamara véleményes jelentése az A) alatti jelentés felől
1603. júl. 24.*

Allergnedigister Kayser und Herr. Demnach bey Eur Mayt dero Oberhauptman zue Hust Hannss Leonhardt von Yel unlengst under andern angebrachten Beschwerden so sich bei dem Salzwesen alda erhalten, auch die jungstlich angestellte Salzstaigerung der 3 bis auf 6 fl. für 100 Stein Salz angemeldt, und umb Abstellung derselben im Namen der fünf gehn Hust gehörigen Marckht gebeten, Eur Mayt auch vermüg dero gnedigisten Schreibens vom 17. Aprilis nechsthin bevolhen, dass, wo nit sonderbare Bedencken darwider, berurte Salzstaigerung bei der Zipserischen Camer abgestellt und ir auferlegt werde, dass sie es bei den 4 fl. 25 d.

hung. für 100 Stain verbleiben lassen solle, haben wir ir der Camer solches also zuegeschrieben; die berichtet aber anietzo darauf, wie hiebei zusehen, dass von altersher 100 Stain Marmarusisch Salz 3 fl. golten, welche Sie die Camer auf 6. gestaigert, auss der Ursach, dass die Salzheÿer offermals bey ir der Camer angebracht, und sich beclagt, dass ihnen unnüchlich bei dieser theuren Zeit mit den 20 d. hung. so ihnen dem alten Brauch nach für 100 Stain bezahlt worden, zue irer Underhaltung ausszukhunen, unnd derowegen umb ain Staiger: oder Besserung ires Lohnes gebeten, mit der Protestation, dass sie sonst alle darvon musten ziehen. Sie die Camer hethe sie zwar lang mit guetten Worden aufgezo-gen, letztlich aber wie das Treidt je lenger je mehr aufgeschla-gen, damit ihr der Heÿer abzug verhuetet und dass Bergwerch nit unerbaut noch ödt gelassen wurdte, habe sie zu den vorigen 20 Pfenning noch 12 bewilligt, doch auf Eur Mayt. gnedigiste Ratification und bis zu besserer Wolfaile, weillen dann umb bemelter Ursachen willen den Heyern der Lohn gestaigert werden muessen, so habe man auch zur Verhuetzung Eur Mayt Schadens den Werth des Salz mussen staigern, darbei sie die Camer auch die Gelegenheit der Zeit in Acht genumen hab, dann als man vor Jarn umb 100 Stain Salz 3 fl. geben, habe man auf dem Markt acht oder zehen Stain umb ain Gulden kaufen khünnen. Jezt kauf man nur 2 oder 3 darumb, und weil die gemeine Salzhandler das Salz schier zehenfach höher verkaufen als sie es erkaufft, auch den alten Werth so hoch überschritten, so seÿ nit unbillig dass gleicher-massen auch in Eur Mayt Saltzpergwerchen der Werth des Salz gestaigert werde, zwar nicht drey oder vierfach, wie es die Salzführer und Verkäufer in Brauch haben, sonder nur doppelt, weil man wie vorgemelt der Heÿer Löhn hat staigern muessen, und weil die Salzhandler hin und wieder 100 Stain umb 30 fl. zu verkaufen pflegen, so sehe sie die Camer nit, warumben sie dieselben von Eur Mayt nit umb 6 Gulden annemben solten khünnen.

Weill es dann mit diser Salzstaigerung die oberzehlte Gelegenheit hat, dass dieselb aus erheblichen Ursachen, umb dass man nit allein den Salzheÿern ier Lohn staigern mues-

sen, sondern auch das Salz in gemain so hoch unnd weit höher, alss was dise Staigerung austregt, verkauft wirdtet, fürgenommen worden, so kündten wir demnach gehorsamst nit rathen, dass dieselb obbemelten 5 Markten allein zu sonderen grossen Nutz und Vortl, Eur Maÿ. aber zu Schaden wider abgethan werde, sondern möchte beÿ derselben also verbleiben. Daruber sich nun Eur Mayt dero gnedigisten Gefallens, wie auch über diss zu entschliessen werden wissen, weil dieselb — wie wir obiter vernumen — gedachte Vestung und Herschafft Hust dero General Obristen in Sibenbürgen Herrn Georgen Basta Freyherrn gnedigist zu conferiern willens, wie Sie es mit dem Salz Pergwerch unnd Gefellen als einem ansehlichen hochmuzbaren landtfürstlichen Regal, dergleichen sonsten bei allen Vergebungen der Gueter aussgenommen werden, gnedigist halten, und ob Sie Iro dieselben wie sonsten ander Orten breuchig, allerdings reservirn und vorbehalten wöllen, Eur Mayt uns daneben zur Kay. Gnaden allerunderthenigist bevellhent. Wien den 24. Julÿ anno 603.

An die Kay. May.

XXIX.

1604. ápril 3.

A haditanács véleménye a vendek válaszára adandó replika felől.

Hátirat (Krenberg kezétől): Kriegsraths Guetachten über der Sterd in Hungern Antwort auf die Proposition, übergeben den 3. April a. 1604 umb 5 uhr Nachmittag.

Der fürstl. Durchl. Herrn Matthiae Erzherzogen zu Osterreich etc. unserm genedisten Herrn vom khaiserlichen Hofkriegsrath in underthenigistem Gehorsamb zu übergeben.

Durchleuchtigster Erzherzog etc.

Genedigister Fürst und Herr. Wann der Hungrischen Stand Bewilligung, dass von yedem bewohnten Haus andert halber Taller und anstatt der Insurrection der Grundherr aus aignem Seckhel von yedem connumerirten Haus ain halben Taller dargeben solle, gegen dem was Ihr K. M. in der Proposition begern, gehalten wurdet, hat solch der Ständ

zween Taller Bewilligung geringes Ansehen und würdet mau davon zwai tausent hungriſch Pfärd und zwai tausent Hungern zu Fuſſ in Under- und Ober-Hungern ſiben Monat lang als vom erſten May biſſ ultima Novembris nit underhalten und ſchwärlich auf fünf Monat darmit gevolgen können. Es iſt aber, wie die Ständ zu irer Entſchuldigung anziehen, nit ohne, daſſ ſie ein mehrers wegen der vielfältigen hohen Beſchwärungen nicht erſchwingen künſten und muſſ der Kriegsſrath bekennen, daſſ der Underthanen Beſchwärungen in Hungern ſeither voriger Landtag nit geringer ſonder wegen des Kriegsvolks, welches den ganzen Winter und noch, in Hungern hin und wieder quartiert iſt und von den Underthanen ausgehalten würdet, mehrers und gröſſer worden. Und iſt zu beſorgen, wann gleich replicirt und wie in der Proposition vermeldt, auf die drei Taller getrungen würde, nemblichen daſſ der Underthan zwen und der Grundherr ainen Taller geben ſolle, würdet doch des Kriegsſraths Erachtens ſolches dieſen Landtag bei den Ständen nit zu erhalten ſein, und es endlichen I. K. M. bei dieſer Bewilligung verbleiben laſſen.

Daſſ aber die Ständ dieſe Bewilligung und andere Conditionen dahin reſtringiren daſſ ſie die Beſchwärungen wegen des Kriegsvolks enthebt ſein wollen, wäre zu wunſchen, auch nit unbillich, daſſ ſolches ſein künſte; wie aber wiſſentlichen, kann es ohne Beſchwärung, wo Krieg und Kriegsſolk iſt, nit abgehen und muſſ Oſterreich ſowoll als Hungern dieſe Straf Gottes bei dieſen unfriedlichen Zeiten mit Gedult tragen; mochten derhalben die Ständ erſuecht werden, daſſ ſie ihre ſo geringe Bewilligung nit alſo reſtringiren und conditionirn, ſonder frei und ohne dieſe Condition under den Landtags-Artiggln einbringen ſollen; hergegen werden I. K. M. auch ſoviell müglichen des Kriegsvolks Beſchwärungen inen abhelfen und weil ohne daſ der Früeling verhanden, daſ in Hungern hin und wider quartierte Kriegsſolk an die Gränizen und ins Veld ehiſt führen; auch mit dem anziehenden Kriegsſolk guete Ordnung, darzue ſie auch ſelbſt helfen wollen, halten laſſen.

Daſſ die Ständ dieſe Contribution Ihrer Mt hungriſchen Camer erlegen wollen laſſen, und daſſ ſolches Gelt allein zu

Beställung und Unterhaltung neues Kriegsvolk ins Veld angewandt und treulichen verrait werde, ist kein Bedengen zu haben und wirdet bei I. K. M. Disposition stehen, was sie für Anzall Kriegsvolk von solcher Contribution wöllen underhalten lassen.

Dass solches Kriegsvolk so aus der Dica underhalten werden solle, in Unterhungern von den Craissobristn erworben werde, ist vor diesem als die Stend durch sondere Perceptores die Dica einnehmen lassen, breuchig gewesst; weill aber diess Jahrs Contribution zu I. M. Disposition den hungarischen Camern erlegt würdet, solle billich I. K. M. auch frei sein durch wemb sie wöllen das Kriegsvolk in Hungern werben lassen, sonderlichen weil die Craishauptmanschaft jenseits der Donaw nit ersetzt, der Herr Chraissobrist Thurzo Georg zu End Monats May von seinem Bevelch aussetzen will. Wann aber beide Craishauptmanschaften ersetzen sein werden, so dann künfte die Werbung durch beide Craissobristen in Unterhungern beschehen und ihnen von I. K. M. die Hauptleut geben werden.

Dass aber die Stend zu der Werbung des Dica-Kriegsvolkes in Oberhungern Personen fürsclagen, ist villeicht auf I. K. M. in der Proposition einkhombnem Begern geschehen; solches Begern aber ist allein auf den Fall die Ständ viertausent zu Fuess sibem Monat lang zu Veld zu underhalten bewilligen würden, zu verstehen, welches die Ständ nicht bewilligen. Derwegen unnott diese oder andere zu Hauptleüten über solches Dica-Kriegsvolk in Oberhungern nahmhaft zu machen, sonder würdet solche Werbung durch den Veldobristen daselbst, wie es vor Jahren gehalten worden, verricht und die Haubleut ihme von I. K. M. benannt werden. Wie dan der Kriegsrath nit nützlich befinden kan, solches Dica-Kriegsvolk durch andere Hauptleut, dann vorige Jahr hierzue gebraucht worden, führen zu lassen und den Obristen zu Toggay Herrn Georgen Rueber, der zwai Jahr auf I. K. M. gnedigste Verordnung, thails Dica-Kriegsvolk under seinem Bevelch gehabt und woll regirt, abermals desswegen sich gehorsamist angemeldet, andern nicht nachzusetzen.

Die Bedengen und Entschuldigung, welche die Ständ

wegen der begerten continuirenden Unterhaltung der zwai-tausend Pfärd und tausend zu Fuss [erleben], sein erhöhlichen und wirdt dieses und mehrers hungrischen Kriegsvolks zu Veld hochvonnöthen sein und ist der Kriegs-rath in diesem Puncte der Ständ Mainung, referirt sich auch auf sein vorigs continuae militiae Anstöllung über die Puncten, so in dieser Sachen von Praag zu berathschlagen proponirt worden, übergebnes Guetachten, namblichen dass der continuae militiae Anstöllung und Erhaltung, fürnamblich durch genuesambe ordinari Besazung der Gränizen und richtiger ordentlicher Bezallung desselben Gräniz Kriegsvolks beschehen und mit solchem zu allen Occasionen viel Nutz geschafft werden künfte.

Gleiche Mainung hat es auch mit ihrer Entschuldigung wegen der begerten drei Tallern von jedem Haus, zue der drei tausent Mann des ganzen Jahrs Unterhaltung und ist, wie die Ständ anziehen, dass derjenigen, so verschienes Jahrs zu Bezallung des Kriegsvolks ainen Teller von Haus zu Hulf geben, nit verschonet, sonder viel mehrers mit Einlegung des Kriegsvolks beschwärt worden, die Sach beschaffen; derhalten mit Stillschweigen zu preteriren und muss der Kriegs-rath besorgen, wan das Kriegsvolk durch ihre Contentirung nicht bald abgestellt wird, die Underthanen werden jetzige Bewilligung nit geben, und also auf das hungrische Kriegsvolk ins Veld dieses Jahrs schlechte Rechnung zu machen sein.

Die Termin zu Erlegung der bewilligten Contributionen werden nit specificirt. Verschienen Jahrs ist Pfindsten zum ersten und Jacobi zum andern Termin benent worden. Weil aber die Werbung des hungrischen Kriegsvolk sonderlichen das zu Fuess zu befürdern von nöthen, die Erlegung ohne das langsam beschihet, möchte der erste Termin auf Georgii, der ander auf Jacobi gelegt werden.

Was für Ordnung mit der Connumeration der Heüser, mit Aufnehmung der Raitungen von den vorigen Jahren Dica-Einnembern gehalten werden solle, verbleib es bei der Ständ Erbieten und verschienes Jahrs Landtags vierten Articl. Und weil diess Jahrs Contribution I. K. M. erlegt würdet, wäre

zu Erhaltung besserer Richtigkeit und Abstöllung der Verforthallungen nützlichen, wann bei der Connumeration der Heisser die hungerisch- und zypserischen Camer vertraute Personen neben denen so die Ständ hierzue deputiren, halten kunte.

Dass aber verschiene Jahr Contributionen Ausständ aus Ursachen, dass den Kriegsleüten, welche aus der Dica bestöllt, noch nit völlig auszallt worden, die Stend nicht zu den Camern erlegen wöllen, kan der Kriegs Rath für erhöblich nit befinden, dann solche Kriegsleüt, so einen Rest zu praetendiren haben, ihren Ausstand bei den Camern so woll als bei den Perceptorn ersuechen und empfangen können. Derhalben die Ständ kain Bedengen haben sollen den Perceptoren aufzulegen, dass sie ain specificirte Verzeichnus der Kriegsleüt-Rest I. M. hungerisch Camern zustöllen, auch das noch ausständige Geld auf den ersten Mai einbringen und denselben Camern erlegen sollen; die werden darvon der Dica-Kriegsleut Ausstand bezallen und das ubrige zu Underhaltung des hungerischen Kriegsvolks zu Veld anwenden.

Was die Ständ von deren Bestraffung so ihr Jahr nit ausdienen, bei andern Nationen wegen der hohen Besoldung Underhaltung suechen auch von denen so vorige Jahr die schuldige Anzall Kriegsleut ins Veld zu rechter Zeit nit geschickt oder zu Veld underhalten haben, wie auch von denen so ire Kriegsleüt auf die Dorfer legen, welche die Underthanen underhalten müssen, vermelden und auf vorige Jahren Landtags-Articln sich referiren, dabei kann es gelassen werden. Dass aber die Ständ in specie die Granerischen und Comornerischen Obristen beschuldigen, als ob dieselben ihre Kriegsleut auf die Dörfer mit Gewalt legen, hat hiebei I. K. M. Obrister zu Comorn zu seiner Verantwortung unvermeldt nit lassen sollen, dass ime diesfalls Unrecht beschehe und bestehe nit nichten, dass er under seinem Bevelch frembde Kriegsleut, die ire schuldige Zeit bei andern Obristen oder Hauptleuten nit ausgedient und ihre ehrlich Abschiedt nit haben angenomben, viel weniger seine underhabende Kriegsleüt durch die Underthanen aushalten lassen; vielmehrs aber seie ihme bewüsst, kunte auch die Ungarn nahmlhaft

machen, die sich solcher Gewalt understehen und mit iren besoldten und unbesoldten Kriegsleuten, die sie maistenthails zu Beuten und Zhatta ¹⁾ ausschicken, gebrauchen, die Markt und Dörfer beschwären und die Underthanen nöttigen, dieselben auszuhalten, davon solche Herrn iren Nutz haben; hergegen wann Beschwörungen fürkommen, alle Schuld auf I. K. M. unbezallte Gränizer legen, die bissweilen, den Hunger zu erwöhren ain Stuckh Brodt auf den Dörfern zu betteln auslaufen, oder mit der Veldarbeit, bis ain Zallung beschichet, sich erhalten müssen, welches doch von Comornern nicht gesagt werde. Bittet derowegen gedachter Obrister zu Comorn E. F. D. gehorsamist nit zuzugeben, dass die Ständ in irer Schrift unbillicherweis ihne beschuldigen und einbringen, sonder ihnen gnedigist andeuten lassen in den Landtagsarticln diesfalls des obristen Bevelchs zu Comorn nicht zu gedenken, wie dann der Obrist zu Gran, soviel ine belangt, sich zu verantworten wissen würdet und auf solche Clag mochte vernommen werden.

Wie es mit der hungerischen Kriegsleut zu Ross und zu Fuess monatlichen Besoldung, dem General und Particularaufbot und Zuzug, item zween Monat lang des Aufbots Kriegsvolks zu Veld Underhaltung und mit den Robatten gehalten werden solle, referiren sich die Ständ auf vorige 96. und 92 auch verschienes 1603 Jahres Articln, dabei künt's verbleiben; dann zu besorgen, die Ständ werden mit der Robatt auf ain mehrers als die sechs tag diessmalls nit zu bringen sein. Und wäre zwar guet, dass die hungrische Pfärd ins Veld mit fünf Tallern sich bestöllen liessen, welches schwärlich zu erhalten, sintemall sie verschienen Jahrs mit sechs Tallern sein besoldt worden. Die Hayduggen lassen sich mit drei Tallern wan sie monatlich auszalt werden, vergnüegen; darauf bei künftiger Werbung zu gedenken ist.

Das aber das Schloss Echet so Bathori Istwan zugehörig ist, durch die Robathen auch solle bevestigt werden, ist solches vormals, des Kriegsraths Wissen, in keinem Landtag begehrt worden; der Bathori ist selbst aines ansehnlichen

---

¹⁾ = csata = portyázás = zsákmánylás.

Vermögens, dass Schloss gehört ime zu und kans ohne der Spanschaften Robathen-Hülff bevestigen, zumalls kain Gränizhaus. Derwegen kan der Kriegs-rath nit thunlich befinden, aine Robath dahin zu bewilligen.

Ain andere Meinung hats mit der Vestung Wardein Erbauung, und würdet der Obrist daselbst Niary Paul zu berichten wissen, was für Spanschaften dahin mit irer Robath zu appliciren.

Es möchte auch zu Gewinnung der Zeit von den Ständen begert werden, dass sie durch etliche der Gränizen wol-erfahrne, fürnehme hungrische Rathe und Kriegsleut ain Verzeichnus, wie die Robatten mochten nützlich ausgethailt werden, verfassen und zu I. F. D. gnedigsten Resolution übergeben wolten. Beinebens sein auch die Ständ zu vergewissen, das solche Robathen zu kaimem Privatnutzen durch die Obristen, Haupt- oder Kriegsleut nicht sollen verwendet und damit die Ordnung, wie under jetzigem Landtag statuirt würdet, gehalten werden solle. Es seie dann, dass etwa ain oder anders Gränizhaus ainer Belagerung besorgen und nottwendiglich ainer extraordinari Robath und umbligenden Spanschaften Hulf zu Bevestigung nicht entrathen künfte, auf welchen Fall, weil die Noth kain Gesetz geduldet, die Ständ sich darwider nit beschwären sollen.

Dass von denen Dörfern so nit verödt worden, die Ausständ der Robath sollen eingebracht werden, ist der Ständ Erbieten anzunehmen.

So viel aber die von I. K. M. von jeder Porten begerten zween Metzen Habern und so viel Waizen Türnauer Mass zu Proviantierung der Gränizen, ainer gewissen Anzall Wägen und Ross zu Fühung des Geschütz, Munition und Proviand, würdet solches von Ständen sowoll als verschienes Jahrs Landtag, darvon in dem Zehenden Artiel Meldung beschicht, abgeschlagen. Weil aber wissentlichen, dass man solcher Führen zu ainem Veldzug nicht gerathen kan, die freien Städt in Hungern allein solches nit ausstehen können, möchte den Ständen angezaigt werden, dass man diesfalls der Underthanen und sonderlich gegen Sibenbürgen nach Müglickkait verschonen wölle; wans aber in künftigen Veindsnötten zu

Befurderung des Veldzugs nicht anderst würdet sein können, so versehen sich I. K. M., die Ständ werdens an den Fuehren nicht erwinden lassen und ausser des Landtagsschluss diesfalls ain ubriges thuen und guetwillig die Notturftfuehren erfolgen lassen, im widrigen Fall sich nit beschwären, wan ain Veldobristen, gemainem Wesen zu gueten, deren Mitteln die er wurdet hiezue haben konnen, zum Nottfall gebrauchen würde.

Wider die Freibeütter und diejenigen, so dieselben aushalten, sein in unterschiedlichen hungrischen Landtügen sondere Artiel verfasst worden. Die werden nit geholten und obwol die Ständ sich abermalls auf ire vorige Constitutiones diesfalls referiren und dieselben hieher widerholen, so werden sie jedoch so wenig als hievor von den furnembsten Landleuten observirt. Will derhalben der Kriegs Rath sein vorigs in dieser Sachen E. F. D. gehorsamb fürgebracht und auf die Hofexpedition überschicktes Guetachten, dessen Abschrift hiebei widerholet und sich darauf referirt haben, und ist nochmalen der gehorsamben Mainung, dass den hungerischen Land- und Edelleuten weder Kriegsleut noch Freibeuter ohne I. K. M. oder E. F. D. gnedigsten Consens zu halten zugelassen sein solle, und dass in Underhungern mehrers nit dan zwaitausent Freibeuter, als 500 under dem Obristen zu Raab und dem zu Comorn 500, under dem Obristen zu Gran auch so viel und under dem Craissobristen diesseits der Donau, passiert werden, wie mit mehrerm in gedachtem Guetachten begriffen ist.

Was die Ständ von Verordnung der Commissarien zu An- und Abfürung des Kriegsvolks vermelden, kan es bei dem, dass in Oberhungern ain zypserischer Cammerrath die Bestallung solcher Commissarien uber sich nehme, gelassen werden. Ist auch kain Bedengen zu haben, dass in Underhungern jede Spanschaft aus iren Mittln ain Commissari hiezue verordne, dass aber solche der Spanschaften in Underhungern Commissari von den Contributionen aus der hungerischen Camer mit Liefergeld underhalten werden sollen, davon möchten die Ständ abgewisen werden, in Bedenkung dass solche Contribution allein und immediate, wie in irer Bewilli-

gung gemeldet würdet, zu Unterhaltung des hungrischen Kriegsvolks zu Veld deputirt sein soll, sondern es solle jede Spanschaft selbst dergleichen ire Commissarien mit ordentlichem Liefergeld zu versehen schuldig sein.

Die Beschwörungen so wider I. K. M. Gränizobristen Haupt- und Kriegsleut auch etlichen Landleuten die Ständ insonderheit aber das Capitl zu Gran und Raab, dass ihnen in iren Zehenden und Einkommen Eintrag beschehe, belangen, mochten sich E. F. D. er bieten, wann die Capitulares sich etwa beschwärt befinden wider ainen oder andern I. K. M. Obristen, Haupt- oder Kriegsman zu clagen hetten, dass sie ire Clagen nach dem Landtag specificce fürbringen, soll als dann jeder Thail gehört und die Billichkeit erthalt werden; beinebens die Capitl zu Gran und Raab zu vermalnen, mit denen neu angesessenen Underthanen und Kriegsleuten die mit Leibs und Lebensgefahr bei Raab, Gran und anderen Granizen das Veld bauen oder die verödten Dörfen stiften, dardurch das Land gebessert und wider erbaut würdet, billiche Discretion und Moderation mit Abforderung der Zehend und Neunten zu gebrauchen, inen etliche Jahr frei lassen und Unterschied zwischen vorigen friedlichen und unfriedlichen Zeiten halten und mit den armen Gränizern und andern so von Türgen herüber ire Zuflucht suechen und das Veld bauen, Mitleiden tragen und bei alten Herkhumen bleiben lassen.

Zu der Revision und Rectification der Gränizen gegen Österreich, Steyr, Poln, Märhern und Schlesien benennen die Ständ ain Tag und Hungrische Commissarien; mochten derhalben E. F. D. genedigist sich er bieten, dass von I. K. M. nach dem Landtag osterreichische und steyrerische Commissarien zu Fortsetzung dieser hochnottwendigen nützlichen Commission zu deputiren nicht underlassen werden.

Dass aber den Ständen, wie sie begern, solle bewilligt werden, die Underthanen, so in I. K. M. Vestungen und aigenthümblichen Güetern als zu Saggmar und Nemethi sich begeben und niederlassen, von solcher I. K. M. Vestungen und Güetern abzufürdern oder mit Gewalt hinweg zu führen; darwider ist billich dieses Bedengen zu haben, dass nämbli-

chen I. K. M. iren Obristen oder Officiern nit zugeben, dass sie ainen oder andern Underthan von seiner Obrigkeit abreden; viel weniger würde sich gebüeren diejenigen die sich under dero Protection und Schuz geen Saggmar, Nemethi oder andern I. K. M. eigenthumblichen Güetern, umb mehrer Sicherheit aus freiem Willen begeben, sich ehrlich und woll verhalten, auszujagen oder Gewalt zufuegen zu lassen, sondern als höchste Obrigkeit und König in Ungarn in dero Protection zu nehmen, erhalten, nit molestiren, und ruehig ihre Nahrung ehrlich suechen zu lassen. Würde aber ain Landman oder Grundherr wider ainen oder andern der sich under I. K. M. Protection geen Saggmar oder Nemethi begibt Clagen furkommen (*sic*), soll solchem von I. K. M. Obristen oder Officiern billiche Ausrichtung beschehen und ist der Kriegs-Rath der Meinung, dass diessen Punct in den Landtagsschluss nit soll eingebracht noch den Landleuten Gewalt in I. K. M. Vestungen und Güetern, wie sie hierdurch begern, gestatt und Weiterungen zwischen I. K. M. Obristen und den Landleuten verhüttet werden.

Bei der alten anno 87 geschlossenen Ordnung, wie sich die Kriegsleut so ire Ross aufs Grass schlahen gehalten, werden solle, kann es des Kriegs-raths Erachtens nochmalen gelassen werden.

Dass die Ständ wider den Basta wegen der hohen Staigerung des Salz zu Hust sich beschwären und vermelden, dass hierdurch I. K. M. Dreissigist Geföll geschmelert werden, derhalben in vorigem Werth soliches Salz geben zu lassen bitten, bericht in diesem Punct gedachter Basta vom 17. Februarii jungsthin, das solche Staigerung durch die zypserische Camer noch vor ainem Jahr anbevolhen worden und bittet E. F. D. weil die gemelte Camer solches nüzlichen sein eracht und angeordnet hat, die oberhungrische Ständ sich damals darwider nit beschwärt haben, dabei verbleiben zu lassen. Ob nun die Draissigistgeföll dardurch geringert und was hierinn zu thun sein möchte, wird die k. hinderlassene Hofcamer zu bedenken und zu berichten wissen.

Auf der Ständ Beschwär, dass bisweillen unschuldiger Weiss bei I. K. M. und derselben Obristen hungrische Land-

leut und Edelleut durch falsche Angeber Untreu bezichtigt, darüber ungehört ihrer Verantwortung und ohne vorgehendes Recht, inen ihre Güeter confiscirt und eingezogen werden, exemplificiren diesfalls mit dem Dionysi Bamffi, der zu Caschau eingezogen, seine Güeter confiscirt und noch darüber zu Fristung seines Lebens, des Bamfi Befreundten für ihn vierzehentausend Taller zu geben und dem Veldobristen in Oberhungern zu erlegen, sich anerbieten müssen. In disem Casu hat der Kriegsrath E. F. D. mehrers nicht zu berichten als wass vormals Herr Veld-Obrister Belgioiosa an I. M. gelangen lassen und E. F. D. communicirt, dan auch die hinderlassene k. Hofcamer vom letzten Martii auf dem Kriegsrath, wie hiebei zu vernehmen ist, hat kommen lassen, die ausfuertlicher E. F. D. hierinnen zu berichten wissen wird.

Der Process den der Veldobrist mit diesem Bamffi fürgenomben hat, ist von I. K. M. approbirt und des Gelds als tausend Taller Austhailung halber auf der hinderlassenen Hofcamer auf den Kriegsrath gehorsambe Erinderung an Veldobristen Belgioiosa, vom 26. Februarii diss Jahrs, ain Bevelch gefertigt worden, dass also diese Handlung nit alhier sondern von I. K. M. zu Praag revidirt und gnuagsamer Bericht von Herrn Basta darüber, der dem Bamffi beschehenen Inzicht halben abgefördert, und wie die Ständ bitten, durch Mittl des Rechtens hierin zu procediren ist.

Zu besserer der Ständ contentirung wären sie zu vertrösten, dass E. F. D. diesen Punct an die K. M. gelangen und remittiren wöllen, die dem Dionisi Bamffi zum Fall er oder seine Befreündte wegen der bezichtigten Rebellion sich rechtlichen zu verantworten erbieten, ime das Recht ervolgen zu lassen, nit abschlagen werden und dass E. F. D. bei dem Veldobristen in Oberhungern, biss I. K. M. genedigiste Resolution hierüber ervolgt, vernere Execution wider ine in Namen I. K. M. wöllen einstellen lassen.

Dem Veldobristen Graf Belgioiosa möchte auch diese der Ständ Beschwär umb sein Verantwortung und Bericht, wie solche Inzicht aigentlich beschaffen, wie auch vom Graven Basta abgefördert und I. K. M. überschickt werden, damit kainer an seinem Rechten verkürzt werde.

Welches der gehorsamiste Kriegs-rath so viel sein Expedition betrifft bei dieser der hungarischen Ständ Antwort gehorsamb fürbringen und E. F. D. sich heinebens underthenigist bevelhen sollen.

(Ered. a bécsi áll. ltárban.)

XXX.

1604. (április 3.)

A protestáns rendek második folyamodása és válasza Mátyás főherczegnek első folyamodásukra adott válaszára.

Serenissime etc.

Resolutionem Serenitatis Vestrae, ad proximam nostram de conservando tranquillo statu Religionis in Regno isto Hungariae, eidem porrectam humilimam supplicationem, quo decet honore et humilitate accepimus et intelleximus. Pro eoque Serenitati Vestrae humilimas agimus gratias, quod hac quoque in parte innatam inclitae Domui Austriacae clementiam et benignitatem (quam prae aliis Christiani nominis Principibus laudem hactenus illibatam conservavit), curam praeterea erga hoc afflictissimum Hungariae Regnum abunde testatam facere voluit, et posthabitis eorum, qui non pacem sed dissidia quaerunt, quicumque illi sint, consiliis nos clementer audivit, supplicationemque nostram ad Sacram Caesaream Regiamque Matrem dominum nostrum clementissimum directuram benigne se obtulit. Hoc vero iterum atque iterum coram Deo et Serenitate Vestra testatum volumus, nos hac in parte nihil aliud quaerere, quam ut pristina tranquillitas in toto hoc Regno conservetur, intestina odia et dissidia, quae non obscure a nonnullis, quicumque tandem sint, per hanc Religionis turbationem seruntur, penitus submoveantur, neque hosti immanissimo, quem in omnes occasiones circum circa intentissimum habemus, hac miseris reliquias evertendi via aperiat. Quam quidem intentionem animi nostri, ut evidenti argumento in praesenti quoque obsignaremus, testatamque Serenitati Vestrae redderemus; ostensuri quod vulnere etiam virescat vir-

tus, tametsi in instructionibus habeamus, ut Religionis negotium primum et ante omnia proponamus, tamen ad discutiendas per Serenitatem Vestram nobis fidelibus suis exhibitas Suae Mttis Propositiones nosmetipsos accinximus. Non dubitantes nos etiam interim, quoad statum Religionis, optatam et huic Regno maxime utilem et necessariam accepturos resolutionem. Quantum attinet ad nomina supplicantium, et cuius Religionis sint, quasue Ecclesias quo iure suas praetendant, non magnopere ad rem pertinere arbitramur Serenissime Princeps, ut nomina sua huius instituti postulatorem subscribant, cum Regni istius ne unius quidem fere Comitatus nominari queat, neque legatio ulla ab his expedita reperiatur, quae non unanimem consensum et sententiam in hac re fecerit, quod ex singulis eorundem Comitatum legatorum Instructionibus liquide apparet, in quibus hoc potissimum et peculiare postulatum est iniunctum. et tractationi propositum. Ita etiam confessionem Religionis edere non erubescimus quidem sed cum id notissimum sit toti regno, quam Religionem hactenus secuti simus, ulteriori professione opus non esse existimamus. In ea enim in qua hactenus viximus, conservari religione tantum quiete oramus, quae quidem cum instituto Christi et Apostolicis scriptis sit consona, non est cur Sua Mattas se placito et arbitrio eorum, qui dissidiis et odiis gaudent, permoveri patiatur, ad reddendos nos inconcordes, ad navandamque rem Patriae nostrae hoc interiecto obstaculo languidiores et molliores. Neque etiam alienas quaerimus Ecclesias, sed ut in iis quas hactenus quiete a primo Regiminis huius Regni Hungariae laudabilis Domus Austriacae [*initio*] possedimus, etiam deinceps non impediamur, humilime oramus. Quapropter etiam atque etiam Serenitati Vestrae humilime supplicamus, dignetur secundum benignam oblationem suam intercessione apud Mattem Suam efficere, ut voti huius nostri, toti huic Regno saluberrimi, una cum liberis Civitatibus omnibus, quae peculium Regni Coronaeque esse agnoscuntur, nobisque incorporatae sunt, compotes fiamus ac quieti et concordem in animis nostris reddamur, omnes intestinorum odiorum et dissensionum nubes tollantur. Ut ita in tranquillitate pristina constituti Serenitati Vestrae

et Suae Maiestati grati sèrvitores et clientes perpetuo esse et manere mereamur.

Eiusdem Serenitatis Vestrae

humilimi servitores
Ordinum et Statuum Regni
Hungariae pars potior.

A tergo: Ad Serenissimum Principem ac dominum dnum Mattiam Dei gratia Archiducem Austriae, Ducem Burgundiae, Comitem Habsburgi et Tirolis etc. Dominum Dnum nostrum clementissimum.

Humilima Supplicatio Ordinum et Statuum Regni Hungariae partis potioris.

Hátjegyzés (Krenberg kezével): Dno Locumtenenti et Consiliariis Hungaris Catholicis pro voto et informatione quid supplicantibus respondendum, una cum Copiis primae illorum Supplicationis, et S. Serenitatis primo decreto sub secreto includatur.

Per Sermm Archiducem

3. April. anno 1604.

(Fiedler udv. tanácsos úr gyűjteményéből a bécsi áll. levéltárban levő eredeti után.)

XXXI.

1604. április 4.

Mátyás főherczeg viszonválasza a rendeknek a kir. előterjesztésekre adott válaszára.

Quod fideles status atque Ordines incltyi Regni Hungariae ad Sert^{as} suae hisce diebus exhibitum Decretum sepositis omnibus aliis etiam suis generalibus et privatis gravaminibus oblatis ad tractatum Propositionis Caesae Regiaeque Maiestatis tandem condescenderint, atque in ea cum primis Suae Matti pro paterna sua cura, quam in hoc Regnum sui Regiminis primum, eius eliberationem et defensionem nec non tollendis calamitatibus hactenus clementissime impendit, perpetuas et immortales gratias habeant, id sane Sert^{as} sua benigne admodum intellexit, neque dubitat, quin Sua Mattas de his omnibus informata, talem fidelium suorum humilem gratitudinem, affectionem et obsequium, fidelisque animi significationem, postquam viderit suos tam paternos et regio labores et sumptus non frustra et in ingratos locatos fuisse, clementer

quoque sit acceptura, et gratia sua regia omnibus modis omnique tempore recognitura et responsura.

Optasset equidem Sua Sertas id quod etiam Sua Mattas omnino expectaverat, fore ut Status et Ordines loco contributionis, ex tribus illis mediis praescriptis primum aut secundum elegissent, atque hoc modo Patriae suae carissimae gravissime laboranti, maioribus adminus firmioribus copiis succurrere potuissent; verum enimvero miserata calamitatum et miseriarum, ob quas se numerosum aliquem militem per ipsos conducendum hoc anno in campum sistere graviter conqueruntur, Sua Serenitas oblationem contributionis anni superioris millesimi sexcentissimi tertii factam, de singulis nempe domibus colonialibus et inquilinariis centum et quinquaginta; a dominis vero terrestribus quinquaginta denarios, benigne acceptat, iis conditionibus et modis qui in praedictis Constitutionibus Anni 1603 et etiam prioribus latius continentur, aliis autem novis penitus omissis, nisi quod iuxta Suae Mattis aequissima postulata cum etiam in hunc annum contributio ad manus Camerarum Suae Mattis offeratur, et novum non sit, aliquem diverso respectu et fine, diversa etiam iuramenta praestare posse, omnes Vice Comites et Judices Nobilium nec non ii, ad quos connumeratio domorum pertinet ad hunc actum connumerationis sedulo candide et fideliter peragendum speciali iuramento per Cameras Suae Mattis formando, astringantur, et Cameris liberum sit suos etiam homines in eadem rectificatione simul cum aliis Statuum rectificatoribus habere, atque ut in fraudulentos, negligentes connumeratores, dicatores et perceptores, et eos qui contributiones suas et restantias statuto tempore non solverint, aut se à rationibus Cameris reddendis subtraxerint, ad modum in Propositione expressum, poena debita procedatur. Quod Statibus et Ordinibus maxime vero Suae Mattis officialibus et publicarum pecuniarum perceptoribus grave non potest videri, cum his postremis benè semper agentibus nihil praeiudicii inde sequatur: delinquentes vero merito puniantur, et nisi hoc fiat, impossibile sit abusum et tergiversationem omnem, quae hactenus in summum Suae Mattis, Regni et contributionis damnum inoleverunt, tollere; eo quod re

ipsa hactenus compertum sit annorum praeteritorum Constitutiones nisi de his aliter et serio quidem provideatur, sufficientes non fuisse. Admittit vero Sua Ser^{tas} ut pro executore rationum priorum annorum in partibus superioribus Regni Hungariae loco Gregorii Tirnaviensis, Petrus Mladosevich, in Sclavonia R^{mus} Dominus Episcopus Zagrabiensis, Mag^{cus} Dominus Nicolaus Istwanfy et Stephanus Berizlavitz, sumantur, et ut restantiae absque ullo respectu personarum ad primum diem Maii proxime venturi omnino exigantur, et illud quod ex militum solutione residuum fuerit ad manus Camerae tradatur, atque ut hoc una cum huius anni contributione non in alium quam militum Hungaricorum noviter conducendorum usum convertatur et subministretur militumque horum conductio ad Dominos Generales Capitaneos Hungaros in partibus Regni Hungariae inferioribus, in Superioribus autem ad eum quem Sua Mattas ex Dominis Hungaris elegerit, pertineat, quodque ii de intertento milite liquidas et sufficientes rationes reddere teneantur, et contributionis supradictae solutioni tam Sclavonia ipsa et Turcis subditi ad medietatem iuxta Art. 7. Anni 1602, quam in totum omnia Suae Mattis et aliorum bona subiecta sint; Articulos autem in Paragrapho: »Quantum ad continuum militem« usque ad § »ut autem contributionis etc.« cum, electione facta, haec duo media nihil ad contributionem praedictam amplius faciant, plane omittendos et in aliis quibusdam verbis quaedam corrigenda censet.

Placet etiam Articulorum confirmatio de iis, qui non expleto anno servitia sua deserunt, aut maioris lucri gratia ad exteros se conferunt, quique superioribus annis Militem non miserunt, intertenuerunt, aut tempore ad hoc praefixo non statuerunt, vel ex castris revocaverunt, aut alios similes excessus in Constitutiones Regni admiserunt; modo illa ad normam priorum Constitutionum redigatur, et nominatio quorundam locorum à quibus propterea informatio petitur, omitatur, atque ii, qui cum Suae Mattis eiusue belli Ducis vel Supremorum Capitaneorum licentia nonnunquam egrediuntur, sub his vagabundis nisi etiam miseram plebem rebus et bonis suis spoliare caeperint, non comprehendantur. Executio denique Suae Matti iuxta Art. 6. anni praeteriti 1603 relinquatur.

Quo tamen in loco praetereundum minime est nonnullos Dominorum Hungarorum et Nobilium contra praeteritorum annorum Constitutiones Milites proprios alere, qui non solum vias publicas infestas reddunt; sed in maximo numero non ita pridem miseris colonis et subditis ad lacum Balathon commorantibus, omnia sua, hostilem in modum et plusquam tyrannica rabie, in praedam converterunt. Ex quibus nonnulli etiam literis patentibus et salvi conductus à suis intertentoribus adiuti, tanto magis impune et libere in miseram plebem grassari se licentiam habere praetendunt; quod denique caesareanis militibus in Jauriensi, Comoriensi, Strigoniensi et Kermendiensi et aliis Suae Mattis praesidiis existentibus à misera plebe qui bonos à malis secernere non noverunt, adscribitur. Ad hoc igitur malum penitus è medio tollendum, Sua Sert^{as} omnino ex re et utilitate Regni esse iudicat, ut constitutione propria omnes huiusmodi intertentiones vagabundorum militum Regnicolis sub poena certa inhibeat et supremis Capitaneis in illos iuxta eorum demerita severe animadvertendi potestas libera detur, aut si quibusdam hoc bellorum turbine, milites quot possunt intertenere concedatur, ii semper ad numerum certum Serti^{ti} suae perscribendum teneantur, quo in alios vagabundos tanto melius attendi et animadverti possit.

Quae de stipendio militari, insurrectione generali et particulari de mittendo in Castra milite ac per duos menses ibidem intertenendo, item de gratuitis laboribus praestandis, eorumque restantiis exigendis referentur, quamvis sua Sert^{as} omnino speraverat, hac in re postulationi Suae Mattis Status et Ordines in omnibus satisfacturos, cum ea a priorum annorum Constitutionibus non sint omnino aliena, et experientia rerum magistra teste ad Reipublicae militaris et huius Regni conservationem quam maxime necessaria; acquiescit tamen Sert^{as} Sua ut ea omnia iuxta Articulos anni praeteriti 1603, limitatio vero et distributio gratuitorum laborum prout Statu^s et Ordines cum Suae Mattis Consiliariis Bellicis ad hoc negotium deputatis, sub hac Diaeta convenérint, expediantur. Et sic etiam Sclavonia de suis confiniis, et restauratione Chazma pro videat. Curabit autem Suae Mattas ne huiusmodi labores

in ullos proprios vel alios usus, quam in Confiniorum necessitates, à Capitaneis et militibus convertantur aut intercipientur.

Quam vero etiam hoc anno belli moles tota in provisione conservatione et confectione annonae, nec non vectura bombardarum aliarumque munitionum bellicarum consistat, et sine his omnis reliquus labor, sumptus et expensae plane inutiles reddantur, id ex causis Propositioni insertis Status et Ordines pluribus intellexerunt. Unde licet hoc in casu Serenitas sua Statuum et Ordinum praetensam excusationem libenter admitteret; cogit tamen summa necessitas, exigit amor charissimae Patriae, postulant etiam iura vicinitatis, ut aequalitate inter Suae Mattis fidelia Regna, Provincias, et subditos observata, unum prae aliis non gravetur. Cum igitur in his praestandis reliqua Suae Mattis Regna et Provinciae hactenus in se nihil desiderari passae fuerint, soli autem amplius in hanc rem sufficere nequeant, et anno praeterito Regnicolarum iam in huiusmodi [excusatione] ratio condigna habita sit, et verendum ne dum Status et Ordines se ab hoc onere excusare nituntur alii etiam segniores in suis oblati praestandis et exequendis reddantur; idcirco Sua Sert^{as} clementer adhuc Status et Ordines requirit, velint in dictis duobus Articulis Sac. Caes. Regiaeque Mattis benignissimae voluntati submitte se accommodare, et in provisione et confectione annonae, ad minus Articulum 25 Anni 97 renovare, ad vecturam autem munitionum de singulis Comitatibus certum numerum equorum, iumentorum et curruum pro competenti mercede, haud gravatim ministrare, qui nullis aliis quam destinatis laboribus applicabuntur, et soluto exercitu ad suos semper iterum remittentur, renovando in hoc Articulum 14. anni 1563.

Quae post haec de liberis Haidonibus et militibus cuiuscunque Nationis vagabundis, eorumque licentia refrenanda a Statibus et Ordinibus denuo proponuntur, placet ut omnes propterea emanatae priores Constitutiones ad modum conclusionis anni praeteriti renoventur.

Sicut etiam Articulus de Commissariis ad deductionem et condescensionem militum ordinandis, modo etiam in Comitibus partium Regni inferiorum tales sumantur, qui prae cae-

teris autoritate polleant; existimat vero Ser. Sua Status et Ordines haud grauari posse, si proprios ad hos intertenendos sumptus, ad exemplum aliarum Provinciarum, contulerint, quo ex contributione numerus semper militum integer conservari possit.

Quod vero Articulum et querelas tam Ecclesiasticorum quam Secularium ratione Decimarum et terragii seu Nonae contra praesidarios quosdam Capitaneos et Stipendiarios attinet, cum hac de re Sertas sua sufficienter informata non sit, in aliis Constitutionibus non reperiatur et separatim à Sua Matte resolvi queat, Sua Sertas bene praefata pro informatione hunc ipsum transmisit, qua capta illud quod iustum erit, desuper statuatur, interim vero eundem aut omittendum aut sine ulla certa determinatione in dispositionem Suae Mattis esse ponendum arbitratur.

Ad metarum autem revisionem et rectificationem et omnes discordias, quae inter universos suae Mattis fideles Hungaros in Confiniis bona habentes cum Austriacis, Styriis, Polonis, Moravis et Slesitis intercedunt, componendas, placent similiter Commissarii et nominati, et in locum aliquorum subrogati, tum etiam modus et tempus ad haec perficienda, designatum. Non intermittet etiam Sua Mattas, quin de omnibus tempestive praemonita, cum vicinis Regnis et Provinciis haec omnia quantum in se, promoveat.

Quod fugitivos colonos in oppidis Suae Mattis Zattmar et Nemethi concernit, quamvis Suae Serti minime refragatur, quin Constitutiones antiquitas, de fugitivis colonis et eorum detentoribus confirmantur, aequitati tamen consentaneum videtur, ut in hoc quoque casu, illi quorum interest audiantur. Quare eo usque etiam hunc Articulum suspendendum statuit. Admittit vero confirmationem Articuli anni 87 de pascuatione militum.

Quod autem ratione salis pretium a Domino Generali Transylvaniae Georgio Basta auctum esse Status et Ordines praetendunt, nonnullorum etiam personas, res et bona, indebite occupari et captivari asserunt, atque hoc in persona Dyonisii Banfi demonstrare nituntur, quamvis Sua Sertas longe aliter

rem se habere informetur; ne tamen summo iure utendo, sümma iniuria Suae Matti eiusque auctoritati, quam Regno et aliis inuratur, in utroque puncto, ulteriorem quoque informationem petere summae necessitatis esse ducit, qua habita, tam super his, quam aliis querelis particulariter oblatis Sua Mattas paterne invigilabit, ut unicuique id quod suum est, reddatur, et satisfactio condigna subsequatur.

Quo in loco etiam Articulum in quo Status et Ordines Regni nonnullos in iudiciis et expeditionibus defectus corrigi supplicant, iuxta anni praeteriti 1603. Artic. 12 factam resolutionem, quod nimirum super hac re Mattas Sua benigne inquireret, eique pro huius temporis statu quoad maxime fieri poterit, clementer remedebitur, omnino relinquendum esse iudicat.

Quia vero inter hos suos Articulos, de educatione frumenti, de reparatione viarum et pontium, de quibus annis superioribus peculiare Constitutiones factae sunt, etiam in eximentes libertinos et opifices à solutione Decimarum, in duplicem Decimationem exigentes, in Ruthenos, Valachos et Rascianos ad eandem Decimarum solutionem compellendos, deque Hospitalibus erigendis nulla mentio facta est, ut desuper etiam novas constitutiones forment, et his ac priores confirmet, Sertas Sua iterum postulat, confidens omnino Status et Ordines etiam in hoc suo officio minime defuturos.

Supplicavit denique Nicolaus Segniei peculiariter etiam Suae Serti ut in integrum rursus restitui posset. Cum autem hoc negotium, non minus Sac. Caes. Regiamque Mattem, quam Status et Ordines concernat, admittit quidem, ut pro eo, sive in hoc suo responso aut alio scripto peculiari apud Suam Caes. Mattem intercedant, non autem in modum Decreti concepti hoc ipsum expediant, ne Suae Matti, eiusque auctoritati hac in re quippiam derogare videantur.

Quae omnia et singula Sua Ser. Status et Ordines et boni consulturos, et iuxta ea conclusionem suam esse formaturos omnino sperat, quibus omnibus et singulis etiam gratiam et benignitatem suam iterum clementer offert.

Hátirat: Sr. Durchl. replica auf der hungerischen Stend responsum über die Khays. proposition übergeben den 4 Aprilis anno 1604.

dem hern hungerischen Locumtenenti durch den G. Secretari Schröttl nachmittag.

(Fiedler József udv. tanácsos úr gyűjteményéből; hivatalos egykori példánya a bécsi áll. ltárban.)

XXXII.

1604. április 6.

A magyar királyi tanács katholikus tagjainak véleménye a protestáns rendek vallás-sérelmi főiratai, illetőleg folyamódásai ügyében.

Intellexerunt Consiliarii Hungari Catholici Sacrae Caes. Regiaeque Mis Domini eorum clementissimi, quae partiales quidam Regnicolae, qui Statuum et Ordinum Regni huius Hungariae partem potioresem sese nuncupare non erubescunt, in causa Religionis, ad gratiosam Suae Sertis Do. Matthiae Archiducis Austriae, Domini itidem ipsorum benignissimi nuper factam resolutionem replicarunt. Suo igitur et omnium Catholicorum nomine sic breviter respondent :

Non posse in primis ipsos replicantes merito hoc sibi usurpare et vendicare, quod ipsi sint potior pars regni. Omne namque Regnum ex Capite et membris constat. Caput autem Regni huius est regia Mattas, membra sunt Regnicolae ; Rex Hungariae est Catholicus Sanctae Romanae et Orthodoxae fidei professor, secundum Decreta Tripart. part. 1. Tit. 11. etiam Apostolus est, quales etiam antecessores suae Mattis fuerunt, genitor, avus, atavus, proavus, abavus, Carolus, Sigismundus, Albertus et alii omnes D. Reges Hungariae. Suam autem Mattem, quae caput est, sequuntur membra, dni Praelati Barones et Magnates, inter quos multi reperiuntur qui ex vetustissima et illustri Comitum familia suam trahunt originem, qui Catholicam Religionem amplectuntur. Pari quoque ratione Dalmatiae Croatiae et Sclavoniae Regna, liberae item Civitates, puta Sopronium, Posenium, Tyrnavia, Zakolcza, in quibus per Dei gratiam nunc nulla penitus fiunt exercitia haeretica, et omnes quasi Comitatus inferiorum partium Regni huius Hungariae, Sanctae Romanae Catholicae et universali Ecclesiae adhaerent. Neque dederunt modo vocem pro istis

haereticis. Imo etiam in his ipsis Comitatibus, quorum nomine huc missi nuncii sic clamitarunt, plurimi sunt Catholici, magnae autoritatis viri, qui domi remanserunt, et a quibus procul dubio non acceperunt talem instructionem.

Ut haec sancta Catholica fides ac Religio longo tempore per universum Christianum orbem recepta atque approbata Deique Opt. Max. cultus ubique in Regno hoc restituatur evulsisque undique haeresibus et impiis doctrinis sanctae Romanae Ecclesiae, quae unica est, et sibi perpetuo constans errare non potest, omnes ex omnibus statibus et ordinibus perpetuo adhaereant, ac velut membra in unum corpus conglutinentur, ut sit vera et solida animorum coniunctio utrinque in regno et exinde Dei op. maximi misericordia in dies magis augeatur, extant Constitutiones in publicis Regni huius Hungariae Decretis et maxime S. Stephani Regis libro primo capite primo, secundo et tertio et eiusdem libro secundo, capite primo et aliorum sanctorum Regum plurimae. Imo per Matthiae Regis Decretum primum Art. 2. et Vladislai Decretum secundum Art. 4, haeretici Nota infidelitatis condemnantur. Demum vero habentur etiam posteriores Constitutiones D. Ferdinandi Imperatoris et Regis Hungariae Anni 1556. Art. 26. Item 1563. Art. 31. Anni 1548. Art. 5 et sequentes. Item 1552. Art. 7. 1554. Art. 7. Praeterea anni 1550. Art. 12, 13 et 14 et aliae plures, quas ne longiores in scribendo simus, hic data opera praeterimus.

Hanc sanctam Catholicam fidem et Religionem retinuerunt Mattes Vrae ab initio; pro hac conservanda et amplificanda divi olim Hungariae Regis Mattum vestrarum antecessores et progenitores, contra Ethnicos infideles et Heresiarchas bella etiam gerere non dubitarunt.

Rebus igitur sic stantibus, qua fronte partiales isti audent se nominare potiore partem Statuum et Ordinum Regni? cum etiam ex illis, qui nuper factioni ipsorum adhaeserant, plures ut sunt S. Georgiani, Bozinsenses et Modrensenses, penitentia ducti resipuerint, et ab ipsis desciverint, ac solenniter illum suum tunc additum consensum revocaverint.

Nec possunt iuste praetendere se a maioribus Mattum vestrarum in Religione ipsorum (si Religio dicenda est, qua

a paucis quibusdam sectariis adinventis) pacifice conser-
vatos fuisse, cum ex citatis tot Decretorum locis aliud
appareat.

Sapientissime igitur Sertas Vra illis respondit, a quo
responso ne modo quidem recedendum esse existimaremus.
Postuletur adhuc ab ipsis, ut qui se participes huius scripti
facere cogitant, se nomine proprio subscribant, (nam quod
potior pars Statuum et Ordinum esse non possint, iam supe-
rius demonstratum est) et cuius Religionis sint, quasve Eccle-
sias sibi ademptas esse querantur, assignent. Nam si indiffe-
renter unicuique ut libuerit etiam licitum fuerit Religiones
quasvis inducere, latissimus campus aperietur ad replendum
brevis totum hoc Hungariae Regnum diversis haeresibus et
perversis dogmatibus. Addita hac quoque declaratione, quod
si se propriis nominibus subscripserint et cuius Religionis
sint, quasve Ecclesias sibi ademptas esse querantur assigna-
verint: fore ut Serenitas Vestra supplicationem eorum, Pra-
gam ad suam Mattem clementer dirigat, sibi tamen persuadere
minime posse, eos aliquid hac in parte a Sua Matte obtentu-
ros. Et propterea monere illos adhuc benigne, ut hanc petiti-
onem missam potius faciant, nec suae Matti, aliis gravioribus
salutem Patriae huius nostrae, imo totius Reipublicae Chris-
tianae concernentibus curis occupatae, hoc tempore molesti
sint; neve suae Mattis conditionem, unius privati Baronis aut
Nobilis, qui in suis bonis ita ut vult libere disponit, conditione
deteriorem esse velint.

Quod enim ad templorum occupationem attinet, hactenus
nullum in privatorum bonis occupatum esse scitur, quam-
vis non deessent media Suae Matti uti absoluto Principi et
omnium Ecclesiarum in regno hoc fundatarum summo defen-
sori et Patrono, in aliorum etiam bonis templa in Catholicorum
potestatem redigere. Quod autem in Cassoviensi et aliis
Civitatibus quae suae Mattis sunt, Ecclesias et quidem tales,
quas non moderni et novitii isti homines, qui se Christianos
nuncupari volunt, sed Divi olim Hungariae Reges Catholici
aedificarunt, rursus eadem Sua Mattas Catholicis reddere,
easque pristino nitori et splendori restituere dignata est, hoc
suae Matti in bonis suis propriis libere facere licuit. Nec

suae Mattis benignas manus, quo minus in posterum quoque idem facere possit, quisquam ligare potest. Quin imo admirari Suam Mattem, quod velint isti ipsorum haeresim, per Suam Mattem Catholicum Regem contra suam propriam Religionem et fidei professionem manuteneri.

Ad extremum nec metuendum est tranquillitatem Regni huius per hanc Religionis propagationem turbatum iri. Deus enim praepotens aderit Mattibus vestris, quae non minorem de aeterna quam temporali ista fidelium subditorum salute, sollicitudinem habent. Et hoc experientia ipsa didicimus, quotiescunque et non minori studio et conatu propagationi cultus Divini et sanctae Religionis Catholicae inhiatum est, licet in primo initio difficultates quaedam abortae fuerint, sedatis tamen paulo post et compositis omnibus et quibusvis eiusmodi differentiis et difficultatibus, optimam tranquillitatem Regno affulsisse, et solidam animorum coniunctionem unionemque populorum et erga Principes suos debitam fidelitatem subsecutam fuisse. Quod ipsum DEVS benignus Vestras quoque Mattes cernere faciet et earundem imperium faelicius et laudabilius reddet, vitaque Mattum vestrarum beatior et prolixior erit. Posonii 6. Aprilis 1604.

Ex consilio Catholicorum Suae Mtis

Consiliariorum Hungarorum

F. Loranth mp.

A tergo: N. Sacr. Caes. Regiaeque Mattis inclyti Consilii secreti Dominis Consiliariis exhibendum.

(Ad certarum partium supplicantium pro religione.)

(Fiedler József ndv. tanácsos úr gyűjteményéből; eredetije a bécsi áll levéltárban.)

XXIII.

Pozsony, 1604. ápril 8.

Selmeczbánya országgyűlési követének jelentése a szab. kir. és kül. a bányavárosok vallásügyének tárgyalásáról.

Edler, ehrenvester . . . Herr Stadtrichter. Fuege dem Herrn . . . kürzlich zu vernemben, dass wir bishero einen sehr schweren, wichtigen und gefährlichen Landtag gehabt,

welcher ob Gott will, morgen ein Ende nehmen möchte. Und solches alles wegen der Religion. Dann die Status et Ordines regni eher nicht zu den Propositionibus schreiten wollen, sie wurden denn von Ihrer Durchleucht von wegen der Religion assecuriert; darauf ihnen zur Antwort erfolget, *sie sollen derentwegen unbekommert sein, denn Ihr Maiestät nicht sie, sondern die Städte würde visitiren und reformiren lassen.* Und solches hat der geistliche Hauf derhalben gethan, damit sie, die Spanschaften, von den Städten trennen möchten. Als wir solches vernommen, haben wir alsbalden Herrn Wizkeleti Vice-judicem Curiae, wie auch Herrn Georgium Thurzo Kreishauptmann ersucht und gebeten, sie wollten der ehrbaren Bergstädte in der Supplication, welche die Lands-Stände Ihrer Durchleucht zu überreichen entschlossen, nicht vergessen, sondern in besten gedenken, damit sie nicht von den Spanschaften getrennt würden. Welches, Gottlob, geschehen; denn ausdrücklich diese Wort darinnen gezetzet: Regiae liberae, montaneque civitates. Als aber kein Resolution von Ihr Durchl. darauf erfolget, haben wir repliciret und die Propositiones conditionaliter zu tractiren für die Ständ genommen; verbleiben bei der nächst vergangenen Jahrescontribution; wofern wir anderst wegen der Religion versichert werden. [*A levél többi része városi ügy. . . .*]

Külczim: Dem edlen und ehrenfesten . . . Herrn Hansen Gleucken, Stadtrichter zur Schemnitz . . . stb.

(Eredet. Selmeczbánya Itárában.)

XXXIV.

Pozsony. 1604. ápril 8.

Istvánffy Miklós nádori helytartó bizonyságlevele az óvás felől, melyet előtte a pozsonyi országgyűlésre összegyűlt rendek a szabad vallásgyakorlat biztosítása ügyében tőnek (kiadva a Szepesmegye számára készült eredeti után Szepesmegye 1604. jul. 19-diki ülésében a Görgey testvérek részére.)

Nos universitas nobilium comitatus Scepusiensis damus pro memoria, quod cum nos vigesima sexta die proxime praeteriti mensis Aprilis in hoc civitate Leuchovia loco alias con-

sucto pro certis quibusdam perarduis istius comitatus nostri negotiis tractandis convenissemus, egregius Ladislaus Horwath de Lomnicza vicecomes noster e medio nostri nostram personaliter exurgens in praesentiam exhibuit et praesentavit coram nobis quasdam litteras magnifici domini Nicolai Istwanffy de Kisazzonfalwa, locumtenentis officii palatinalis regni Hungariae ac sacratissimi principis et domini domini Rudolphi secundi dei gratia electi Romanorum imperatoris semper augusti ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. regis, archiducis Austriae, ducis Burgundiae etc. [*consiliarii*] protestatorias in simplici Papyro patenter confectas et sigillo eiusdem domini locumtenentis officii palatinalis ab intra in inferiori earum margine impresse consignatas, quas dum nos coram nobis in consessu nostro perlegere curassemus, egregius Christophorus Gergey de eadem, pro se et pro egregiis Wilhelmo carnali et Stephano patrueli fratribus suis de eadem Gergev nostrum personaliter exurgens in conspectum, paria earundem per nos sibi dari postulavit, quarum tenor talis est:

Nos Nicolaus Istwánffy de Kisasszonfalva, locumtenens officii palatinalis regni Hungariae ac sacratissimi principis et domini, domini Rudolphi secundi . . . *stb. stb.* consiliarius etc. et ianitorum regalium magister etc. Memoriae commendamus per praesentes, quod postquam praefata sacra caes. regiaeque Maiestas dominus noster clementissimus ad tertium diem mensis Februarii proxime evoluti generalem diaetam huc Posonium indixisset et publicasset, ad quam peragendam iuxta continentias mandati universi Status et Ordines proceresque regni nuncios seu legatos suos legitimos cum plena instructione praesertim de statu religionis tractandum expediverunt, iidem itaque legati, seu pars potior regni Hungariae solenni protestatione, contradictione et inhibitione praehabita, nostri in praesentiam venerunt, significaverunt et detexerunt coram nobis in hunc modum: Quod, licet ipsi in suis instructionibus a fratribus, principalibus suis domi relictis, hoc expresse in commissis et instructionibus habuissent, ut in hac praesenti diaeta primum et ante omnia causam religionis, quam haecenus quiete et pacifice exercuissent, proponerent et

efficerent ut priusquam ad alia progressum esset, sufficiens assecuratio nomine praefatae sacrae caes. regiaeque Maiestatis sibi et universis statibus et ordinibus huius regni fieret, quod nemo in exercitio religionis sub quovis praetextu sive in bonis, sive in persona, tam pro se quam pro suis concionatoribus et ministris, etiam quo ad ecclesias et proventus ad easdem pertinentes, turbari et molestari deberet, innovationesque penitus nullae hac in parte attentarentur; sed pax et tranquillitas regni publica prout antea, ita etiam in posterum conservaretur; idque ita per maiorem et potioem regni partem collectis suffragiis statutum et conclusum fuisset; tamen ad Suae Serenitatis requisitionem cum protestatione ad tractatum propositionum sese accinxissent, eoque testatum fecissent, se nihil aliud, quam pacem et tranquillitatem publicam salutemque patriae afflictae quaerere, neque velle ut hostis immanissimus circumcirca in omnes occasiones intentissimus viam aliquam reperiret evertendi has reliquias regni Hungariae; nihilominus duplici scripto illud ipsum Suae Serenitati humilime exposuissent ut eadem suas partes interponeret et ad praefatam Maiestatem caesaream supplicationes suas transmitteret, verum hactenus eiusmodi ipsorum humiles supplicationes et petitiones obauditae ¹⁾ fuissent, et quia vererentur, ne deinceps usque ad futuram regni diactam aut postea per quempiam tentata innovatione aliqua in statu religionis intestina dissidia excitarentur: ob hoc iidem praemissa solenni protestatione omnibus quocunque modo inchoendis innovationibus circa hactenus consuetum religionis exercitium, molestationibusque quibusvis tam personarum quam rerum, scriptis verbisque, iniuriosis affectionibus, invasionibus etiam templorum, detentionibus proventuum ac aliis inconvenientiis coram nobis, qui scilicet ex annuentia eiusdem Maiestatis caes. et regiae in iudicii officio palatinali fungimur, penitus et in toto contradixissent et reclamassent, asserendo quod si quid contrarium quovismodo et per quosvis attentatum fuerit, se iuribus suis uti velle et quicquid periculi inde emersurum esset, id omne innovatoribus ipsis, dissidia et intestina odia serentibus,

---

¹⁾ Non auditae értelemben.

non autem protestantibus tranquillitatem et pacem unice amantibus imputandum esse. Unde facto per praefatum certam partem statuum et ordinum regni Hungariae super praemissis omnibus solemnibus protestatione, contradictioneque et inhibitione, egregius Ladislaus Horvath aliter Kissewith de Lomnicza, vicecomes comitatus Scepusiensis et nomine eiusdem comitatus ad praescriptam praesentem diaetam nuncius destinatus super praemissa sua ac dictorum statuum protestatione contradictioneque et inhibitione sibi et universitati nobilium et magnatum dicti comitatus Scepusiensis literas nostras testimoniales per nos authentice extradari postulavit. Quas nos eidem ac dictae universitati dominorum et nobilium eiusdem comitatus Scepusiensis pro futura iurium eorundem cautela extradandas duximus et concedendas, communi suadenti iustitia. Datum in praedicta civitate regia Poseniensi feria quinta proxima post dominicam Judica, anno domini millesimo sexcentesimo quarto.

Quas nos de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali transumi et transcribi praesentibusque literis nostris patentibus inseri et inscribi faciendo, memoratis Christophoro, Wilhelmo et Stephano Gergey iurium suorum futuram ad cautelam necessarias sub sigillo istius comitatus nostri authentico extradandas duximus et concedendas, communi suadente iustitia. Datum in praescripta civitate Lewchowia feria secunda proxima post festum divisionis apostolorum loco videlicet et die sedis nostrae sigillatoriae (?), anno domini millesimo sexcentesimo quarto. (19. Juli.)

(Sig. impr.)

Publicata et extradata de sede per me Wolfgangum Megiery sedis iudiciariae Comitatus Scepusiensis iuratum notarium. Idem mpria.

(Ered. Lőcse sz. k. város Itárában.)

XXXV.

1604. április 8.

Mátyás főherczeg beküldi a királynak az országgyűlési végzéseket.

Külczim: Der Römisch kaiserlichen auch zu Hungern und Behaimb küniglichen maiestät etc. meinem genedigisten freundlichen geliebten herrn und bruedern.

Allerdurchleuchtigster grossmechtigster Römischer kaiser, eur Römisch kaiserlichen maiestät und lieb sein meine gehorsamb freundlich und brüederliche willige dienst jederzeit suvor. Genedigister freundlicher geliebter herr und brueder, euer kaiserliche maiestät hiemit zu erindern khan ich gehorsamb- und brüederlichen nit umbgehen, dass ich mich auf disen jetzt abgangnen Hungerischen landtag und eur khaiserlichen maiestät verschaffen zu haltung desselben nit allain eingestelt sondern auch solhen bei den Hungerischen stenden dahin behandelt, dass sie ungeacht allerhand furgeloffnen gravaminibus die ferntige contributio bewilliget in massen eur kaiserliche maiestät auss ihrem schluss hiebei zu vernemen, so eur kaiserlichen maiestät ich hiemit bei aigener post originaliter wie mier derselb an heunt von den stenden übergeben worden, entzwischen die völlige relation hernach khombt zue dero genediger nachrichtung überschikken wöllen. Ist gleichwol diser schluss ezliche tag zwor richtig gewesen, weilen aber thails causae fiscales nit gar levirt worden, hat man auch mit derselben oblation bis dahin verzogen. Thue eur khaiserlichen maiestät mich zu gnaden brüederlichen hulden und treuen alles vleiss bevelchen. Geben auf dem khüniglichem schloss zu Prespurg, den achten tag Aprilis, anno etc. sechs hundert und vinten.

Eur Römisch khaiserlichen maiestät und liebden
gehorsamer brüder
Matthias m. p.

(Ered. a bécsi áll. ltárban.)

XXXVI.

1604. április 8.

Az országgyűlés végzései (zárirata.)

Ex sacratissimae caesareae regiaeque maiestatis propositionibus per serenissimum principem ac dominum [Mathiam archiducem Austriae dominum itidem clementissimum exhibitis pium paternumque affectum atque eximiam curam qua afflictissimum hoc regnum Hungariae complectitur, status et ordines demisse intellexerunt. Pro hac igitur tanta tamque immensa suae maiestatis caesareae atque regiae benignitate fideles sui regnicolae perpetuas ac immortales agunt gratias, praesertim cum manifestissime perspiciant maiestatem suam caesaream post tot continuorum bellorum fluctus et calamitates tandem ad quietum et summis votis expetitum optatae pacis portum perducere ac ex infestissimi hostis Turcae tyrannide regnum hoc vindicare satagat, supplicantes humilime suae maiestati caesareae, ut fortem excelsumque et invictum animum quem in defensione exiguarum istius regni reliquiarum studioque tollendarum calamitatum hactenus habuit, deinceps quoque continuare dignetur.

Quantum itaque ad postulata suae maiestatis caesareae atque regiae attinet licet status nihil magis in votis haberent, quam ut gravissime laboranti patriae maioribus nunc quam unquam antea auxiliis succurrere possent, verum quibus calamitatibus impediuntur, quo minus id praestare valeant, iam saepius suae maiestati tam oretenus quam scripto explicaverunt, unde omnino impossibile est, ut numerosum aliquem militem per ipsos conducendum, hoc anno in campum sistere possint. Ut tamen in tantis miseriis et calamitatibus constitui aliquid ultra vires etiam faciant, ac ne sibi ipsis desint, offerunt prout anno superiori sexingentesimo tertio [*supra millesimum*] *) factum a singulis domibus colonialibus et inquilinariis demptis excipiendis et exceptis combustis per Tartaros

*) A szögletes zárjelek közt levő szavak Himmelreich betoldása azon alkalommal; hogy a záriratot a szentesítés előtt czikkekre osztá.

et aliis desolatis consveta rectificatione tam auctionis quam diminutionis domorum praesentibus dicatoribus camerae iuratis praevia per vicecomites et iudices nobilium comitatum centum et quinquaginta denarios, salva tamen libertate nobilitati permanente. Quae quidem contributio ad manus camerarum suae maiestatis, quae suos in singulis comitatibus possessionatos nobiles et iuratos habeat perceptores, non in alium usum sed in solum militum Hungarorum novam conductionem convertenda subministretur. Militis autem huius conductio domini generalis capitanei Hungari officio in partibus regni Hungariae inferioribus incumbet, in partibus vero superioribus nominantur magnifici domini Stephanus Petheo, Valentinus Homonai, Franciscus Magochi, Franciscus Priny, Ladislaus Pethe; ex his vel aliis Hungaris sua maiestas quem voluerit et cum quo transigere poterit, eligat, ita tamen ut tam capitanei de intertento milite, quam vero camerae de perceptis et erogatis liquidas et sufficientes rationes suae maiestati [*caesareae et*] *) regiae et relationem regno reddere teneantur. Slavonia et Turcis subditi more solito medium solvant iuxta articulum 7. anni [*millesimi*] *) sexingentesimi secundi.

Ut autem contributionis supradictae solutioni omnia tam suae maiestati quam aliorum bona subiecta sint, referunt se status ad articulos annorum superiorum, atque ut tam in Hungaria quam Slavonia Germani confiniorum capitanei, et alii quoque qui vel dicatorem in bonis non admiserint vel bona nobilium infestaverint, poena superinde sancita afficiantur, statuunt.

De iuramento vicecomitum, iudicum nobilium et eorum ad quos rectificatio domorum spectat et fraude evitanda, exigendis rationibus ab officialibus suae maiestatis et publicarum pecuniarum perceptoribus inhaeretur articulis praeteritorum annorum, in quibus omnibus quid agendum et qualiter procedendum sit, abunde declaratur. Pro exactore rationum priorum annorum in comitatibus superioribus [*regni*] *) loco Georgii Tyrnaviensis nominantur Petrus Mladesowich, in Slavonia reverendissimus dominus episcopus Zagradiensis,

---

*) Lásd az előbbi jegyzetet.

magnificus dominus Nicolaus Istwanffÿ et egregius Stephanus Beryslawith.

Restantiae universae annorum superiorum ad cameram dari non possunt, miles enim ex praeteritorum annorum contributione conductus nec dum integre est exolutus, itaque ut restantiae absque respectu personarum exigantur et ad 15. Maii proxime venturi manibus generalium perceptorum assignentur, aequitatis ratio postulat, qui facta ex iis militibus solutione, id quod residuum erit, ad manus camerae in solum militum intertentionem convertendum assignent.

De iis qui non expleto anno servitia sua deserunt aut maioris lucri gratia ad externos se conferunt, quique annis superioribus militem non miserunt, intertenuerunt, aut tempore ad hoc requisito non statuerunt aut suos ex castris revocaverunt aut militem insolentem miserae plebi obtrudere consueverunt, prout id ex plerisque confiniis tam superiorum quam istarum regni partium fieri solet, inhaeretur articulis praecedentium annorum. Ne itaque sua maiestas dominorum et nobilium oppida atque villas in propria dominia et officiolatus ac in Scлавonia quarteria militibus distribui et sic miseram plebem opprimi patiatur : Status et ordines demisse supplicent, et statuunt, quod ubicumque tales praedones extra confinia divagari et miseram plebem rebus et bonis suis spoliare comperti et apud capitaneum suum per vicecomites vel alios quospiam delati fuerint, ex tunc generalis capitaneus, cui subsunt, tales iuxta demerita sub amissione officii sui punire atque ad stationes et confinia ipsos reducere teneatur.

De stipendio militari in surrectione tam generali quam particulari, de emittendo in castra milite ac per duos menses ibidem intertenendo, item de gratuitis laboribus praestandis referunt se status ad articulum anni superioris 603 et ad limitationem subsequentem, ita tamen ut hi gratuiti labores in nullum alium usum quam confinium necessitates convertantur ; Scлавonia [autem] de suis confiniis et de restauranda Chiazma prospiciat.

Limitatio laborum gratuitorum ad confinia praestandorum anni 1604. per status et ordines regni facta :

Ad Varadinum: Quatuor illuc pertinentes comitatus.

Ad Zathmar: Totus comitatus Zathmariensis, item comitatus Ugocha et Beregh.

Ad Kallo: Comitatus Zabolch exceptis bonis domini Sigismundi Forgach ad sanctum Martinum pertinentibus.

Ad Onod: Totus Comitatus Abauywar cum uno inferiori processu comitatus Zempliniensis.

Ad Zendroe: Comitatus Saaros et Scepusiensis.

Ad Diosgior: comitatus Borsod et Torna.

Ad Thokay: Tres processus comitatus Zempliniensis et comitatus Ungh.

Ad Puthnok: Dimidia pars comitatus Goemoeriensis.

Ad Balok: Alter processus comitatus Goemoriensis cum bonis ad illam arcem pertinentibus.

Ad Eched: Bona specialia ac magnifici domini Stephani de Bathor.

Ad Fillek: Comitatus Kis-Hontensis.

Ad Zechen: Totus comitatus Nogradiensis.

Ad Giarmath: Zoliensis comitatus.

Ad Divin: Comitatus Lipto.

Ad Nograd, Dregel et Palancka: Comitatus maior Hontensis.

Ad Kekkeo: Comitatus Arwa.

Ad Uywar: Comitatus Nitriensis totus.

Ad Hatwan: Totus comitatus Hewesiensis et Thurocziensis.

Ad Strigonium, Wacium, Visegrad et Damasd: Comitatus Psoniensis, Barsiensis et totaliter Trinchiensis.

Ad Jaurinum: Comitatus Jauriensis, Mosoniensis et bona Ovariensia.

Ad Comaron: Comitatus Comaroniensis.

Ad Papa: Totus comitatus Soproniensis exceptis bonis orphanorum [*quondam*] domini [*Francisci*] Nadasdii [*quae ad arcem Sarwar et bonis reverendissimi domini locumtenentis in dicto Soproniensi et Castriferrei comitatibus sitis, quae ad arcem ipsius Keoszeö vocatam deputata sunt ac loco horum bona Kemenes-allia vocata et processus dicti comitatus Castri-*

*ferrei Michaelis Egervary nuncupatus ad Papam ordinata.]*¹⁾

Ad Wesprin: Comitatus Wesprimiensis et pars Comitatus Zaladiensis ultra fluvium Lezencze exceptis pertinentiis ad Simegh.

Ad Kezthel: Propriae pertinentiae.

Ad Zengroth: Propriae pertinentiae.

Ad Kys-Komar: Comitatus Simigiensis.

Ad Peleske: Comitatus Castri ferrei tertius processus.

Ad Egervár, Kapornak et Szalavar: quartus processus Castriferrei.

Ad Kermend: Propriae pertinentiae.

Ad Simegh: Propriae pertinentiae.

Ad Legrad: Insula Murakeoz.

Dignum etiam est ut restantiae gratuitorum laborum exigantur, praesertim autem in locis nondum desolatis, nam loca deserta nihil plane dare possunt atque in confinium edifica convertantur.

In provisione, conservatione et convectione annonae et vecturae bombardarum et munitio-
num bellicarum cuperent quidem status et ordines postulatis sacrae maiestatis caesareae satisfacere, sed ob extremam et longe maiorem quam annis superioribus egestatem ac iumentorum penuriam, quae tam ex eorum lue, quam militum insolentia et depredatione evenit, ea quae deberent, praestare non possunt. Ideo insistunt constitutionibus anni praeteriti, erit tamen unicuique liberum pro posse et competenti precio habita securitate operam suam in hanc rem impendere.

Supplicat etiam liberae civitates partium regni superiorum ne ipsorum iumenta, quae vecturae bombardarum subiiciuntur, in Transylvaniam compellantur neque ea capitanei artellariarum magistri aut alii quicumque ad proprios usus convertant, sed soluto exercitu iterum cuncta ipsis restituantur.

De Haydonibus et militum cuiuscunque nationis vaga-

¹⁾ A zárjel közt levő betoldások Himmelreich kezétől a záriratnak egy másik, hivatalos példányában.

bundorum licentia refrenanda inhaerent articulis annorum superiorum cum renovatione articuli 36 anni 1563, hoc stantentes, ut si qui vel nobilitatem vel autem miseram plebem per tales liberos Haydones oppressisse damnaque intolerabilia intulisse manifeste comperti fuerint, dignetur sua maiestas per dominum locumtenentem ad partis laesae instantiam iuxta articulum 3. anni 99. iudicium impendi curare, liceat autem qui in comitatu adversus tales. agere voluerint, iuxta eundem articulum procedere, et si tales comprehendi poterint in crimine, vicecomites iudicium impendant. De Germanis autem capitaneis sua maiestas iudicium et satisfactionem querulantibus impendi faciat. Commissarii ad deductionem et condescensionem militum necessarii, ut maioris autoritatis esse possent, statuitur, ut in partibus regni superioribus unus consiliariorum camerae Scepusiensis hoc munus in se suscipiat, partium autem regni inferiorum comitatus quilibet eorum suum proprium e medio ipsorum designatum habeat commissarium, qui militem transeuntem commode ducere ipsisque prospicere possit et valeat.

Conqueruntur hoc loco domini praelati ac tam ecclesiasticus quam secularis ordo universus, signanter vero capitula Strigonense et Jauriense cum reliquis, quod tam milites stipendiarii confiniorum capitanei vel eorum vicecapitanei praedia, terras arabiles, capturas piscium et husonum et foenilia silvasque sine ulla domini recognitione occupant et quod quorumcunque colonos recipiunt et nihilominus in prioribus bonis ipsos tuentur; idem fieri dicitur etiam in Sclavonia et Croatia per Valachos qui nuper ex ditione Turcica eo se contulerunt, in episcopatu Zagrabiensi et nonnullorum dominorum et nobilium bonis utpote dominorum comitis a Zrinio, Dersffy, familiae Pogan et aliorum. Statuiter itaque, ut ab his omnibus decimae exigantur et dominis terrestribus terragium sive nona praestetur, inter alios autem a dictis Valachis in Sclavonia et Croatia, qui et iurisdictioni dominorum terrestrium ratione fundi et sessionis quam incolunt et inhabitant subiecti sint. Requirit itaque sua maiestas caesarea archiducem Ferdinandum, ne tales contra dominos ipsorum terrestres defendat, supradictorum confiniorum etiam capitaneis tam Germa-

nis quam Hungaris serio praecipiat, ut ab eiusmodi violentiis et damnis inferendis absteineant.

De metarum revisione et rectificatione singulis diaetis aliquid statuitur, ut itaque sua maiestas caesarea commissarios Austriacos et Styriacos iam statim nominet atque ad primum diem proximi venturi mensis Junii haec rectificatio instituat, status et ordines supplicent. Pro commissariis Hungaris, pro Austria, Styria et Moravia, relinquuntur iidem commissarii qui annis superioribus sunt denominati, dempto Joanni Joo, in cuius locum modernus personalis Joannis Lippai, loco autem Nicolai Perekedÿ camerae Hungaricae consiliarius magister Paulus Megierÿ substituitur, quibus adduntur pro Austria magnificus dominus Tomas Zechy, pro Moravia reverendissimus dominus episcopus Vaciensis Joannes Bossany et Magister Michael Zerdahelÿ; pro metarum Polonicarum et Silesiacarum ac Tredecim oppidorum et villarum ad arcem Lublio pertinentium rectificatione nominantur: reverendissimi domini Georgius Zalathnakÿ episcopus Quinqueecclesiensis vel episcopus Chanadiensis, item magnifici domini Sigismundus Forgach, Michael Czobor, Petrus Rewaÿ, Paulus Melÿth nec non egregii Stephanus Hosszutothÿ, Sigismundus Kapÿ, Stephanus Loniaÿ et Nicolaus Dengeleghÿ; quae rectificatio statim post festum sancti trinitatis institui debebit et non saltem metae rectificandae erunt, sed et universae discordiae et controversiae quae inter universos fideles suae maiestatis Hungaros in iis confiniis bona habentes ac Polonos Moravos et Silesitas, nec non magnificos dominos Nicolaum et Franciscum Dersffÿ cum Komorofskÿ, Moysen Zuniogh cum duce Tessiniense, Georgium Horwat de Palocha cum Lubomerskÿ et episcopo Cracoviensi, Andream Jakusÿt cum Kawka, Sigismundum et Emericum Balassa cum Serotina et Nekes nec non Holÿch et Zakolcza cum Hodolin et Ztranicza vigent, complanentur. Dictis autem commissariis partes interessatae de honestis sumptibus prospiciant.

Conqueruntur praeterea status et ordines, quod arcem Husth magnificus Georgius Basta una cum fodinis salum hoc tempore possideat, is centenarii salis precium tribus florenis auxit, qua auctione vectores salium territi iam sales evehere

non audent, unde proventus quoque tricesimales suae maiestatis non parum minuuntur, publicum etiam bonum defectum patitur, ut itaque precium talis salis lapidei in pristinum valorem reducatur, status supplicent.

Hoc loco status et ordines regni maiestati suae caesareae domino ipsorum clementissimo humilime etiam supplicant, ut cum quodcumque contingat, quod ad nonnullorum similis delationes et expositiones fideles suae maiestatis per mandata regia in praesentiam domini locumtenentis vel comisariorum evocari et comparare iubentur, uti in negotio familiae Chetnekianae aliisque factum est, dignetur maiestas sua caesarea huiusmodi legibus regni contrarias expeditiones et iudicia benigne interdicere, quod de sua maiestate caesarea perpetuis studiis promereri non omittent.

Supplicant etiam status et ordines, ne ad simplicem delationem quorundam quispiam capiatur eiusque res et bona occupentur, sed iuris ordine servato extra-serialiter contra huiusmodi procedatur coram domino locumtenente, si res non tendat ad notam infidelitatis.

De falsis autem delatoribus articulus 9. anni 1567. ad eundem modum renovatur, ut simili modo coram domino locumtenenti extra-serialiter processus instituat.

*[Super his vero superioribus decimo sexto, decimo septimo, et decimo octavo articulis M^{tas} Sua caesarea benigne inquiret eisque pro huius temporis statu quod fieri poterit, clementer medebitur.]*¹⁾

Praeterea status et ordines perspectum habentes non saltem in rebus omnibus dextre gerendis fidelem et strenuam operam spectabilis ac magnifici domini Ernesti a Molart liberi baronis in Reinegg et Drosendorf, ordinis sanctae annunciationis beatae Mariae virginis, equitis torquati, sacrae caesareae regiaeque maiestatis consilarii, a cubiculis et per Austriam locumtenentis nec non a sua maiestate serenissimo archiduci Austriae Matthiae intimi adiuncti consilarii eius-

¹⁾ Himmelreich betoldása a zárirat ered. példányában. V. ö. a szentesített törvény illető czikkeivel.

demque sicuti et serenissimi archiducis Maximiliani et Alberti camerarii, sed etiam apud sacratissimam caesariam regiamque maiestatem dominum ipsorum clementissimum in arduis et maximis rebus promovendi studium, praeclaras eius virtutes animique dotes nec non sincerum peculiaremque in nationem hanc Hungaricam, ex qua de linea materna originem quoque duxit, affectum, superveniente intercessione sacrae caesareae regiaeque maiestatis ac serenissimi quoque principis domini Matthiae archiducis Austriae dominorum ipsorum clementissimorum, ob fidelia etiam sua servitia suis maiestatibus praestita eundem dominum Ernestum a Molart status et ordines una cum magnifico domino Joanne a Molard sacrae caesareae regiaeque maiestatis consiliario bellico et praesidii Comaroniensis supremo capitaneo ac serenissimi archiducis Matthiae camerario nec non reverendo Ludovico ordinis beatæ Mariæ virginis Theutonicorum commendatore et sacrae caesareae regiaeque maiestatis consiliario, quem etiam, parem fidem et fidelitatem hactenus subiisse et in posterum subiturum sperant, fratribus suis carnalibus et uterinis in numerum et consortium suum acceptaverunt ac superinde solitum ab ipsis iuramentum receperunt, ita tamen ut tam iidem domini a Molard quam alii domini Germani ac caeteri quoque cuiusvis nationis in numerum Hungarorum recepti et acceptati et deinde quoque acceptandi, licet iuramentum deposuerint et constitutionibus regni nomina ipsorum inserta fuerint, attamen pro maiori eorum posteritatumque robore privilegia sua et testimoniales ex cancellaria Hungarica, prout id etiam in aliis regnis et provinciis fieri consuevit, excipere debeant et teneantur.

Ultimo ad benignam sacrae caesareae regiaeque maiestatis admonitionem condignum habentes etiam respectum status et ordines fidelitatis et fidelium servitiorum magnifici Sigenfridi a Kolonitsch, quae ipse hactenus indefesse et constanter praestitit, freti itaque status et ordines fratres quoque ipsius domini a Kolonitsch ¹⁾ magnificos Carolum et Ernestum

¹⁾ Innen kezdve a zárirat eredeti példányából egy lap ki van szakadva, azért a hátralevő részt e zárirat egykorú hivatalos másolati példányából adjuk.

a Kolonich vestigia fideliter imitaturos eosdem in coetum et numerum eorundem similiter cooptaverunt.

Caeterum quia egregius Nicolaus Segnicii annis superioribus in publicis constitutionibus inter praescriptos insertus fuerat ob nonnullorum querelas, sed cum ipse se nunc coram statibus et ordinibus testimonio capitaneorum et aliorum sufficienter excusavit, decretum est eum ex benigna suae maiestatis gratia in integrum restituendum fore.

Hátirat Krenberg kezéből: Der Hungarischen Stend Original-Conclusion, übergeben den achten april anno 1604.

Hátirat Himmelreich kezétől: Dies ist der rechte und corrigirte Landtagschluss, darauf sich Ir fürstl. Durchl. Relation referirt und nit sub litera G²⁾; denn dieser den 8. April, da ich zu Prespurg gewesen, leztlich und schliesslich Ir fürstl. Durchl. überschickt worden und der Landtag beschlossen, auch die Stend darauf haimbzuzichen erlassen; und dieser Landtagschluss ist zu confirmieren. 1. Mai. 1604. T. H. m. p. (= Tiburtius Himmelreich.)

(Eredetije a bécsi áll. ltárban; a hol egy, Krenberg kéziratával ellátott, tehát egykorú hivatalos másolat is van.)

XXXVII.

1604. ápril 14.

Mátyás főherczeg végjelentése a magyar országgyűlésről.

Allerdurchleuchtigster . . . stb.

Mier will nit zweiveln, Eur Khay. Mat. werde nunmehr mein vom Achten diss Monath datierte Schreiben, sambt der Hungerischen Landstendt eodem mier yberrachten Conclusion in originali eingeschlossenen, woll zuekhomen sein. Weillen Ich dann die völlige Relation dises Landt-Tags gleich darauff Eur Khay. Mat. zuybersendten mich annerbotten, will ich solches hiemit gehorsamb- und brüederlichen verrichten.

Und erstlichem nachdem Ich dann 18. verschinen Monats Martÿ von hie aufgebrochen, unnd denn 19. gehen Prespurg angelangt, unnd daselbst wie gebreüchig, von denen Stendten in zimblicher guetter Anzall empfangen worden, und dem volgendten Sambstag hierauff denen Stendten nach vol-

²⁾ Ez a G alatti irat a rendek április 2-diki válasza.

brachtem Gottsdienst Eür Khay. Mat. Proposition yberantwortet und denselben mündlichen zuegesprochen, die Wichtigkhait Eür Khay. Mat. genedigisten vätterlichen Affection und Wollmainen, mit allain in guete reife Berathschlagung und Consideration zunemen, sondern auch sich hierauf also befürdersamb wilfährig und eüferig zuerzaigen, alls Eür Khay. Mat. genedigistes Vertrauen zue inen gerichtet ist, haben zwar die Stendt mit grosser Anerbietung solches von mier angenomben, sich auch der vätterlichen Fürsorg gegen Eür Khay. Mat. zum högsten bedanckht, ir Antwort bis auf den andern Aprilis verzogen, darundter sÿ erstlichen in gemain irer gravaminum sonderlichen dass beÿ inen noch bis dato ligendten unabgedanckhten Khriegsvolcks, und anderer privat Beschwárnussen halber nebenligendte Schriften sub A. ¹⁾ und do ezliche aus inen, welche sich schriftlichen potiozem partem, mündlichen aber certam intituliert, und doch ainmallen gewiss, dass sÿ potiores nit gewesen, umb dass man inen ir genombenes Religions Exercitium, ire Khirchen, derselben Einkhomben, und ministros widerumben lassen und restituieren, sÿ auch hieryber genuegsamblichen assecuriern solte, die Schrieften B. ybergeben.

Was nun yber eingezogenen Bericht, und Guetachten der Hofkamer und dess Khriegs-Rats yber die general Beschwâr eingeschlossnen Guetachten sub C und D und dann absonderlichen auf die ander Religionsschriiften, mündt- und schriftlichen ich geantwort, das haben Eür Khay. Mat. aus den Einschlüssen E und F mit mehrerm zuvernemen, mit welchem zwar ain und der ander Thail contentiert, zue der Proposition griffen, und dieselb in anbevolchne Beratschlagung alsfalt geczogen haben. Welchermasseu aber sÿ darauf geantwortet, ist aus dem Einschluss G zusehen. Ob nun wol sovil die Haupt Bewilligung anlangt, die Stendt vast in allem auf die verntige articulos gangen, weillen aber ezlicher in der Proposition und fertigen Schluss einkhombener articuli gar nit gedacht worden, thails aber von neuem auf der Stendt

¹⁾ A mellékletek, melyekről e jelentésben szó van, jelen országgyűlési irományok közt sor- és időrendben láthatók, azért egyenkint nem is mutatok rájuk.

Beschwer hinein gebracht worden, darÿber Ich sambt denen mir zuegebnen Rãthen billiche Bedenckhen gehabt, als hab Ich für ain sondere Notturft gehalten, auf der Hof- und Hungerschen Kamer, auch des Khriegs-Raths daryber einkhomben Guetachten H. I. K. L. mit meiner Repliken hierauf sub M zuverfahren, wie dann hierÿber auch die Stendt ainen Ausschuss von den Praelaten, Baronibus, Magnatibus und der Nobilität verordnet, welche im khünigelichen Schloss zu Prespurg, sich aines und des andern Articls halber, mit denen von Eür Khaÿ. Mat. mir zuegebnen Rãthen, der Hofkamer, und des Khriegs-Raths, sich auf den Schluss wie derselb Eür Khay. Mat. in originali zuegeschickht worden, auf Euer Mat. Ratification endtlichen verglichen, darwider Ich auch meines Thails sovil weniger Bedenckhen haben khönnen, weillen alles unconditioniert beschehen, und ain mehrers beÿ inen nit zu halten gewesen, Ich auch besorgen müessen, sÿ wuerden beÿ des Khriegsvolckhs Insolents und Ueberlast, da man den Landtag aufziehen, inmittels aber dass Khriegsvolckh zu Ross und Fuess vertröstermassen nit abfühhren solte, ir Bewilligung, die sÿ durchaus conditioniern wöllen, wider zuruckh nemmen.

Zwar sovil den Eingang betrifft, ist derselbig weit in andere terminis, alss vor ainem Jar gestellet, und alles zue Eür Khay. Mat. gehorsambisten schuldigsten Ehren und Danckbarkhait gerichtet, derowegen auch hierien khain Bedenckhen fürfallen khönnen, wie sÿ dann beÿ der ersten Bewilligung, ohne alle Difficultet, undterm §. Quantum itaque die Wort labanti et extremum iam excedium minanti, weillen dannoch ansehnliche Stueckh und Ländter in disem zwelf jährigen Khrieg zue der Cron Hungern khomen, etwas gelindert, und dafür gravissime laboranti gesezt haben.

Bey disem Artiel het Ich gleichwol gern, die in der Proposition, und meiner Replie einkhomben Puncten de iuramento a Vice Comitibus et iudicibus Nobilium Comitatum super rectificatione praestando, deque processu et poena in fraudulentos, negligentes connumeratores, dicatores, perceptores, et eos, qui contributiones suas et restantias statuto tempore non soluerint, aut se a rationibus Cameris praestandis

subtraxerint, formando et infigenda gesehen. Es sein aber die Stendt ausser der Correctur so den Cämern zum besten geschehen, wie hoch man in sy gesezt, nit zuvermügen gewest. Weillen aber dennoch den Camern heur die Contribution einzunemen bewilliget, und darbey zuegelassen worden, dass sy die Cämern bey der Rectification (dann sy heur khain commutationem novam eingehen wöllen) tam auctionis quam diminutionis domorum ihre dicatores iuratos doch in singulis Comitatus possessionatos nobiles haben, dass auch die Capitanei de intertento milite, als auch die Cämern de perceptis et erogatis, allain Eur Khay. Mat. Raitung zuthuen, die Stendt aber mit ainer Relation sich contentiern zu lassen schuldig sein sollen, und sonsten alles bey dem ferntigen Schluss dis Orts, auch mit Auslassung der Wörter und Condition sublatis gravamibus militum verbliben, als hab Ich yber das so beschehen, verner auch in sy nit dringen wöllen.

Der §-us »Quantum ad continuum militum« bis zu dem § »ut autem contributioni« etc. ist billich undterstrichen worden. Sintemallen sy aus den dreyen fürgeschlagenem mediis aines erwölt, und sovil die continuam militiam betrifft Eur Khay. Mat. in Iren jüngsten von dem 23 Tag Monats Februarii datiertem Schreiben, darmit Sy die Proposition herausgeschickht, mier gnedigist angedeüt, dass jecziger Zeit bey den Hungerischen Stendten so starckh darauf nit zugehen.

Was nun ferner die restantias betrifft, item die Exactores rationum, darczue die Stendt in dem articulo De iuramento Vice comitum absonderliche Persolnen benent, verstehet sich solches alles auf die verschiene Jar, und ob wol der Khriegs-Rath in seinem Guetachten dahin geschlossen, weillen die Kriegsleüth so ainen Rest zu praetendiern haben, iren Anstandt sowoll bey denn Cämern als bey den Perceptorn zu ersuchen, und zu empfangen, dass auch dem Perceptorn auferlegt werden mechte, dass sy alles noch ausstendtiges Gelt, von den verschinen Jaren, zue der Cämern Handten erlegen, so hat es doch ain Confusion abgeben, zumalen wann der Kriegsmann sein Bezalung, von dem so ihne erworben nit unbillichen erwart, auch vom selben seiner praesumirten

Wollwissenhait halber vill leichter beschehen khan, die Stendt aber dahin geschlossen, dass das Jenige, so yber die Bezahlung ybrig verbleibt, gleichfals zue der Cämer Handen assigniert werden solle.

In dem articulo de iis qui non expleto anno servitia sua deserunt etc. haben die Stendt ir Beschwärrussen wider die Graner, Wazer, Comorner und andere eingemengt, dieweilen aber dieselben noch nit gehört, und Eur Khay. Mat. Hof-Khriegs-Rath Hans von Mollärt sich davon, inhalt des Khriegs-Raths Guetbedunckhen, entschuldigt, welches zweifelsohne auch von den andern Obristen beschehen mecht, als ist auf mein Begehren die Nomination der Örtter ausgelassen, und allain wider die Insolents des Khriegsvolckhs der Anhang gemacht worden, dass wo dergleichen ausser irer Gräniczen, die armen Leüth und Undterthonen zu berauben sich undterstehen wuerden, dass alsdann der Obrüst aines jedlichen nach seinem Verdienst denselben strafen, und wider an sein Station und Ordnung bringen soll: an dem, weillen Eur Khay. M. an deroselben Gränicz Jurisdiction nichts vervegeben, sondern mehrers dardurch erhalten, und das Uebl gestrafft wierdt, das sonst ehe man's an Eur Khay. Mat. bringet, lang sich verweylen mechte, hab Ich darwider auch nit difficultieren wöllen. Zumalen wann auch der in meinem Bericht gleich darauf gevolgte Punct, Eur Khay. Mat. halben movierten Beschwär, dass die Hungerischen Landtstendt sich derogleichen vagabundorum ausser angedeütter Ordnung zu enthalten, schon erörtert ist, und disorts gegen denselbigen nit weniger dann andern zu procediern ist.

Wegen der gratuitorum laborum hab Ichs gleichwol beÿ der ferntigen Bewilligung, doch heüriger gemachter limitation nach, dergestalt verbleiben lassen, dass ich verhofft mit der annonae provisione conservatione et confectione auch mit der Artholorey-Fuehren etwas sovil mehr zu erlangen, wie Ich dann etwas ausfuerlicher derowegen repliciert hab. Aus was Ursachen aber sy dise drey Articl abgeschlagen, das ist aus irer Antwort zu vernemen. Wiewol nun ainmalen die grosse Noth des armen Undterthons menigelichen am Tag, hab Ich doch appendiciern lassen, dass ain Jeder umb den

gebüerlichen Lohn nach Müglichchait seinen Fleiss hierinnen zu prestiren nit undterlassen werde.

De liberis heidonibus et militibus cuiuscunque nationis vagabundis weillen derowegen allain die vorigen constitutiones renoviert, von denen Teutschen Hauptleüthen aber das Judicium Eur Khay. Mat. vorbehalten ist, diser Articl auch in terminis also passiert worden.

Beÿ dem puncten der Commissarien, welche das Khriegsvolckh belaitten, haben gleichwol die Stendt den Uncosten darauf verbis formalibus der Camer auftringen wöllen. Demnach aber sÿ selbst in der angestellten Vergleichung, auf mein derhalben gestelte Replikern vermelt, dass denselben ain schlechtes geben, und sÿ von den Dorfschaften maisten thails guetwillig ausgehalten werden, ist obbenente Clausel auch expungiert verbliben.

Hienebens hab Ich gleichwol vermaint, der Stendt und sonderlichen der Capitulorum zu Grann und Raab eingebrachte Beschwär umb dass die Gränizer sich irer Güetter, Possessionen anmassen, dieselbigen anpauen, und gebrauchen, davon aber khaine Recognitionem denen Dominis terrestribus geben, dahin zu remediern, darmit sich die Stendt bis zur weiterer Eur Mat. genedigisten resolution hetten gedulden mögen, inmassen Eur Khay. Mat. aus meiner Replikern gleichsals zu sehen. Demnach aber die Stendt davon nit waichen wöllen, und ainmal unbillichen, dass ausser ainicher Recognition anderer Leüth Guetter occupiert, davon khain Decima und denen Dominis terrestribus terragium seu nona praestiert werden, als hab Ich zu Erhaltung Gleichchait, und der andern obbesagten Hauptpuncten, auch hieren verwilliget.

Demnach auch die Hungerischen Stend ad revisionem et rectificationem metarum widerumben von neuem Commissarien verordnet, und danebens gebeten, die Sach dahin zu richten, darmit solche auf denn ersten khünfftigen Monats Juni mechte fortgestellet werden, trag Ich wol Sorgen, dass es dahin zimblichen spat zuegehen werde, sintemalen eben zue derselbigen Zeit vast meniglichen im Anzug wider

den Erbfeindt sein soll, Eür Khay. Mat. aber werden hierin denen Stendten zu willfahren wissen. Beÿ welchem Puncten zum Beschluss desselben auch der sumptuum auf die Commissarien, von wem sÿ herzugeben, darumben gedacht worden, darmit sich ain Jeder benenter Commissarius umb sovil lieber und williger finden und gebrauchen lass.

Was verrer de fugitivis colonis et eorum repetitione, sonderlichen auss Eur Mat. oppidis Saggmar und Nemethj, item auch de pascuatione militum in irer Antwort gesezt worden, ist solches durch mich darumben ausgelassen worden, weillen sy in den Jüngsten nit zu findten, und von solchen alte constitutiones verhandten, und dannenhero für Unnoth gehalten, solche von neuem wieder zu erholen.

Wegen Abstellung der Salzstaigerung zu Husst, hab Ich den inserirten Articl, derowegen passieren lassen, weillen sÿ so hart darauf getrungen, derselbig allein supplicationweis gestellet ist, demnach aber derowegen die Notturft von der Hofcamer aus, noch vor disen Eür Khay. Mat. zuegeschriben worden, stehet es beÿ deroselben, wessen Sÿ sich hierÿber genedigist resolviern wöllen.

Sonsten hab Ich den Articl de nonnullis defectibus in Judiciis et Expeditionibus corrigendis, weillen deroselbig verbotenus aus der ferntigen Conclusion genumben, und allain supplicando-weis gestelt worden, auch passiern lassen.

Nach disem haben gleichwol die Stendt auch in irer antwortschrüften, gar hoch und starkh angezogen, dass Ir vill Magnates und Nobiles beÿ Eür Mat. und denen Obristen unschuldigerweis angeben werden, samb sÿ Eür Mat. Feindten und Widerwerttigen anhengig gewesen, darÿber gegen inen auch gancz unerhörter mit harter Gefenckhnuss, und Einziehung irer Haab und Güetter procediert werde, inmassen sÿ auch zue disem Ende den Dionisium Banfi tanquam indebite captum und punitum in specie allegiert haben.

Weillen aber dises Banfi halber ohne das die Notturft an Eür Khay. Mat. gelangt, und an deroselben Resolution beruehet, sonsten auch diser Articl sehr scharf gestelt worden, ob woll die Stendt nit gern davon gewichen und derowegen

dem Articl 9. Anno 67. daraus sÿ die zum Eingang gesezte Wörtter de verbo ad verbum genumben allegiert, ist es doch entlichen beÿ der Limitation als im Beschluss zu sehen, mit Auslassung dass Banfi Exemplification, verbliben.

Was aber derowegen Comitatus Zonok Mediocris et Crazna und gemelter Dionisj durch seine Leüth angebracht, und welchermassen er von aller Inczicht durch Recht und Urtil ledig und freÿgesprochen worden sein soll, hab Eür Khay. Mat. Ich zue dero weitern genedigisten Nachrichtung hiemit N *) gleichfalls ÿbersendten wöllen, die werden sich hierÿber gleichfalls zu entschliessen haben.

Schliesslichen denn Segniei betreffendt, ob Ich woll desselbigen halb auch repliciert, und derowegen sein gesuechte Expunction und Restitution, darumben Er sub O. *) absonderlichen suppliciert, auf Eür Khay. Mat. verschieben wöllen, und zum wenigsten das Wort »decretum« auszulassen begert, sein sÿ doch von irem formiertem Articl nit zu bringen gewest, und fürgeben, dass gemelter Segniei allain durch sÿ die Stendt in den articulis A^o 1601. einkhomben, und proscribiert worden, dannenhero er billichen auf sein dargethone Unschuld und des Geörgen Basta und BelJo.Josa **) Comendation und Intercession P. *) Q. *) von inen auch widerumb guet zu machen, und zu restituieren seÿe, bey welchem Ich doch sovil erhalten, dass sie darzue dise Wort »ex benigna suae Mttis gratia restituendum esse« gesezt haben.

Entlichen sein auch in der Proposition ezliche undterschiedliche Articl einkhomben, deren sy in irem responso primo gar nit gedacht haben, darÿber Ich nit weniger repliciert, und solche Articl zu inseriern, sÿ ermahnt hab, sonderlichen deren so in jüngsten conclusionibus de eductione frumenti et reparatione viarum et pontium gesezt worden. Sÿ haben aber diss alles für unnotwendig gehalten, in deme die alten constitutiones wo darin khain Veränderung beschehen, in iren terminis ohne dass verbliben, in die neüen Begehrn

---

*) A csillaggal jelölt iratok nincsenek a jelen Országgyűlési Irmányok közé fölvéve.

**) Belgiojoso Barbiano Jakab.

aber, wie auch deren so per decretum absonderlichen auf Eüer Mat. und der Hofcamer Andeüten, denselben insinuiert worden, sich der Zeit weiter nit ainlassen wöllen, in Erwegung, dass sÿ sovil Artiel beÿ den Stendten (welche khaumb zu diser Bewilligung zu bringen gewest) zu erhalten ihnen nit getraueten, ¹⁾ und leichtlichen dardurch allerlaÿ andere difficultates sich erregen mechten.

Die ÿbrigen particular Clagen und libellos, hab Ich dem Gebrauch nach, an ire gehörige Ort pro informatione remittiert, sein auch maistenthails auf einkhombnen Bericht, inhalt derentwegen gehaltenen Prothocols, von mier weiter resolviert worden, thails aber und die Wichtigern werden Eüer Khay. Mat. absonderlichen mit der hungerischen Ráth, und meinen da beÿ angehenckhten Guetachten ÿberschickhet.

Undter andern aber haben sich auch beÿ disem abgehoffnen Landtag etliche partheyen, welchen der Illieshajz ire Güeter aigenmechtig an sich gebracht haben soll, angemelt, als nemblichen der Bosniak wegen Suran, Franciscus und Casparus Illieshajz wegen Illieshaza, die Pösinger, wegen aines Weingarten daselbst, der Stephanus Kubinius umb Ablösung dreÿer seiner dem Illieshajz verseczten Güetter, Petrus Tattaj anstatt seiner Pupillin und Befreindten, aines Guets Khapp genant, Michaeli Senniec ezlicher Velder, und dann dass Capitulum Ecclesiae Poseniensis ezlicher inen und iren Undterthonen entzogenen Güeter halben, wie dann Eür Khay. Matt. hiebeÿ ligendt sub R. S. T. V. X. Y. ²⁾ zu sehen. Ob woll nun die Hungerische Camer und in ezlichen die Hungerischen Ráth der Mainung gewesen, dass solche bentzogne und vorgehaltene Stuckh als palt denen supplicantibus restituiert werden mechten, dieweillen man doch noch nit wissen khan, auf was Weg sich Eür Khay, Matt. ÿber meinen Haupt-Bericht resolviere, damit sich die Cámer mit den Partheyen, gegen welchen der Illieshajz nit gehört worden, und villeicht auch seine Einreden haben mecht, nit vertief-

¹⁾ A »sie« alatt itt a rendek bizott ságát érti a főherczeg, a mely bizottság a csász. megbizott tanácsosokkal tárgyalt.

²⁾ Mind ezek hiányoznak, de nem is országgyűlési ügyek.

fen, hab Ich dise Supplicanten bis zue gemelter Eür Khay. Matt. Resolution entzwischen auf Gedult weisen lassen, dessen auch die Hofcamer erindert.

Und nachdem auch vast zum Beschluss, die Uncatholischen auf mein Decret hieoben sub F. widerumben ain berichtliches Suppliciern Z. eingebracht, hab Ich dasselb mit sambt irem ersten Anbringen und gemelten Decreto den Hungarischen Catholischen Räthen, umb Guetbedunckhen yberschickhet, was nun ir Mainung, die Ich auch nit zu verbessern waiss, haben Eür Khay. Matt. sub littera Aa zu empfangen, hette auch beinebens gehrn, der an Eür Matt. Hof anwesenden Caschauerischen nuntiorum Anbringen zugleich mit disem Eür Matt. beratschlagter yberschickhet, dieweillen aber Eür Matt. vorher darüber den Stephanum Szuhai Episcopum Agriensem zu vernemen und hernach dass gancze negotium denen andern Episcopis und Consiliariis Hungaris umb ir Votum, wie nemblichen solche nuncii zu beantwortten sein mechten, zu communiciern begert, und allererst zue meinem prespurgerischen Aufbrechen der Episcopus Agriensis solche sein Information und Guetachten mier zuekhomen lassen, das Ich umb weittern Bericht und Guetbedunckhen den Hungarischen Catholischen Räthen decretiert, werden Eur Khay. Matt. dessen genedigist zu erwarten haben.

Ainmalen so haben die Caschauer die umbligendten Comitatus und Herrschafften erwekht, dass thails der Stendt, aber nit der potior pars, wie sy sich genent, zue derogleichen hiebevot unerhörten Religions Andtungen ire Suppliciern ybergeben, das villeicht sonst geÿbrigt verbliben wäre. Dannenhero denen Caschauerischen Nunciis nit Unrecht beschiecht wann sy gleich auf etzliche Wochen und Monat, da sy diss und ain mehrers verdient, aufgehalten worden, in Erwegung dass die Caschauer allain die gewesen, so dergleichen Religionsachen an disem Landtag am meisten urgiert, und andtere auch weit endtsessne an sich gehenckt. Mechten also dieselben zu Prag interim aufgehalten, und mit disem mehrer Schrecken und Forcht den andern eingebildet werden.

Welches alles wie Ichs nun meiner Schuldighkait nach, Eur Khay. Matt. ausführlichen berichten sollen, als will

Ich auch gehorsamb- und brüederlichen verhoffen, Eür Khay. Matt. werden bey dergleichen des Khünigreichs Hungern Beschaffenhait und Schwierighait, sonderlichen, wo sy den Wintter yber vill Reitter und Knecht unabgedanckhter auf dem Hals gehabt, und noch haben, mit solcher meiner Verrichtung genedigist auch zufriden sein. Deren Ich mich hie mit etc. Geben in der Statt Wienn den vierzehenden Aprilis Anno sechshundert und vierten.

Euer Röm. Khay. Mtt. und Lieb

gehorsamer Bruder
Matthias m. p.

Külczim: Der Röm. Khay. auch zu Hungern undt Behaimb Khön. Matt. meinem gnedigisten freindtlichen geliebten Herrn undt Brudern.

(Fiedler József udv. tanácsos úr gyűjteményéből; eredeti je a bécsi áll. ltárban.)

XXXVIII.

1604. május 1.

A prágai udv. kamara véleményes jelentése a titkos-tanáchoz a pozsonyi országgyűlés végzéseiről.

Die kaiserliche anwesende Hof-Camer hat beiligunde Irer frtl. Dchlt. Herrn Matthiassen Erzherzogen zu Osterreich etc. ihres gnedigisten Herrn Relation sambt den Artickhln des endlich geschlossenen hungerischen Landtags alles Fleisses ersehen, undt obwoill derselbe berait allerdings geschlossen, durch Ire fürstl. Dchlt. acceptirt, auch die Ursachen warumben aines und des andern also angenomben in hochgedachter Irer frstl. Dchlt. Schreiben angedeütet und geben worden, und bey solicher Beschaffenhait der Hof-Camer sonnst wenig darzue zureden gebüertt: so hat sy doch darbey diss was volgt vermelden undt zu schleiniger Fortstellung mahnen wollen:

Dass, so viel erstlich die Bewilligung zum heuerigen Veldtzeug als von iedem Haus anderthalben Taller, und des halben Thallers aus des Herrn aigenem Säckhl anlangt.

dieselbe, weil sy ferten auch soviel geben oder gewesen, angenommen, doch den Camern anbevohlen werden khünfte, demnach ihnen die Einforderung vertraut, dass sy sehen, wie sy solchen Anschlag richtig und völlig einbringen, auch dass nit zur Zeit des Anschnitts die Underthonen aus iren Heüßern weichen, sich in die Wälder begeben, dieselben für öde gehalten, und nit in den Anschlag gebracht, sobald aber dieser fürüber, sy wieder zu Haus khomben, ihre Nahrung suchen und haben und doch nichts zum Krüeg contribuieren.

Dass aber diese Contribution nirgendt anders wohin als auf dasneugeworbene Volckh verwendet und angelegt werde, seye gar guet, wie dann der Craiss-Obriste in Unterhungern zu fuerderlicher Werb- und Aufnembung zu vermahnen, aus den fürgeschlagenen Personen aber die Jenige so dergleichen in Oberhungern zu Werch richten solle, durch ire Mtt. zubennen, und soliches auch zubefüerdern und ihnen lauter zu bevehlen währe, dass sy das geworbene Volckh in Veldt continue underhielten und nit darvon ziehen, auch niemanden von den Gräniczern darzuenemben, sondern absonderliche andere und taugliche Kriegsleüth best elleten.

Wie aber auch der Cammer die Raitungen von der eingenommenen Contribution obliegen wurd, also solten die Obristen und Haubtleütt der underhaltenen Kriegsleüt Anzahl- und Muster-Register zu Hannden Irer frstl. Dehlt überschickhen, und sie nach denselben monatlich beÿ der Zahlung gemustert, auch wann der Veldtzueg fürüber, darnach abgedanckhet, und aus der Bestallung gebracht.

Und was disorts von Unter- und Oberhungern gemelt, das solte auch in Windischlandt observirt und gehalten, sonderlich aber die Raitung vleissig abgefordert aufgenommen und in ain Richtigkhait gebracht, auch soliches dennen so es obliegt und die in vorigen und iezigen Landtagsschluss benennet, starckh eingebunden werden.

Die Restanten ganz und gar einzubringen werden vast in allen Landtag Artickhel gesezt und gemacht, es sehe aber die Hof-Cammer nit, dass man denselben gemess procediere und exequire; darumben Irer frstl. Drehl. anzudeüten währe, dass hierin ain mehrer Ernst gebraucht würde, und do etwa

ain Landsess Inwohner oder Einnember was restirte, und darunter stürbe, soliches bey seinen Erben und Güettern gesucht und aniches nit verschont werden solte, wie man dan sich zuerindern, dass die verstorbenen Herrn Graven Nadasdj und von Serin, von iren Underthonen ire Gebüernus an der Contribution etlichmall eingenomben aber nit an gehörige Ort erlegt, sondern wegen ires Kriegsverdiönens zu behalten und doch hernach dessen von Irer Matt. und also gleich doppelt bezalt sein wollen.

Was sy wegen deren so ihre Dienst nit die gebürliche Zeit continuirt, sich mehrers Nuzes oder Genüess halber zu frembden Herrn begeben, die ihnen auferlegte Anzahl Kriegsvolckh nit zu rechter Zeit geschickht und erhalten, auch denselben auf die armen Leütt legen, eingebracht, sintemal es zuvor auch also gehalten worden, währe zu passiren.

Also auch dass sy die Robaten bewilligt doch dass diese nit iren Edelhöfen oder Schlössen, sondern den Vestungen und Granicz Örtern zum besten angelegt und gewendet wurden, wie dann auch die hinterstelligen Robatten alles Ernsts einzumahnen und zu dem Gebeu dahin sy deputiert, anzulegen.

Der Proviandt und Arthollereyfuehren halber haben Ire frstl. Drcht. zwar zur Gnueg replicirt, weil es aber nit zu erhalten gewest, und die Artholerey zufuehren den Städten ohne das obligt, deren Beschwerung zwar auch wol bekant, so wurde es wol bey dem Schluess disorts verbleiben müessen, doch die Städte dahin zu vermahnen sein, dass sy sich zu dergleichen Fuehren soviel muglich gefast machten und wann sy darzue aufgemant, dieselben fortschickhen.

Dass den Ober-Hungerischen Stödtten Ire Ross undt Ochsen so sy zu dergleichen Fuhren hergeben, nach vollendten Aufbot oder Zug wiedergeben und nit weiter gefuert werden, sey nit unbillich und khündte soliches dem Veldt-Obristen aldort zuegeschrieben werden.

Wider den Artikhel wegen der freyen Heÿduggen und andern herumschweifenden Kriegsvolckhs Frävel und Muetwillen Bestrafung, weilen die vorigen constitutiones verneuert, uber die Teutschen Hauptleüt die Erkhantnus Irer Matt. auch vorbehalten, seye khain Bedenckhen.

In gleichem auch wegen des Uncosten so auf die Begleitungs-Commissarien laufen möchte.

Was der Kriegsleütt Anbauen, oder Einziehung etlicher öden Gründt darvon sy den Grundtherrn nichts raichen, anlangt, do werden die Herrn Gehaimben wüssen, dass dise Klag nun lang auf der Ban, und dergleichen der verstorbene Herr Grave von Serin, wegen der Wallachen und Räzen so aus der Türkhey heraufgeführt, sehr urgirt.

Es waiß aber die Camer nit, wessen etwa er Herr Graf von Serim oder auch andere deshalb beschieden worden, und kan man ja den Artickhl wie der ietzt eingebracht, verbleiben lassen, doch wurde derselbe schwerlich bei den Kriegszeiten gehalten werden, und nit so starckh darauf zu dringen sein, sonderlich weil sy Güetter bauen oder einziehen, so ohne das ödt ligen. Wann aber Friedt würde, kunten sie alsdan etwa darzue gehalten werden, dass sy den Geistlichen die Zehet, und den Dominis terrestribus ire Dienst auch halden und laisten.

Der Punct wegen Bereüt- und Richtigmachung der Gräniczzen zwischen Hungern und den angräniczenden Ländern wäre guet.

Wegen des gestaierten Salz zu Hust durch den Herrn Basta wolte die Hof-Camer das vorige was verhanden, aufsuchen lassen, oder doch umb mehreren Bericht schreiben und soliches hernach zur Abstell- oder Wendung absonderlich fürbringen.

Von den defectibus in iudiculis et expeditionibus wüsse die Hof-Camer nichts zusagen.

Dass niemandt auf ain schlechte Anklag eingezogen, noch seine Güetter ausser rechtlicher Erkhantnus eingenommen werden sollte, damit werden sy etwa den Ilieshazÿ und dann den Dionysium Bamfy mainen. Es wirdt aber die Sache wegen des Ilieshazy absonderlich fürkhomben und Ire Matt. wegen des Bamfy, demnach von Herrn Basta und andern Orten der abgeforderte Bericht vielleicht berait verhanden sein möchte, sich gnedigist zu resolvirn haben.

Von des Segney Sach wüsse die Hof-Camer nit, sy will

sich aber bei der hinterlassenen Hof-Cammer dessen mehrers erkundigen, damit an Irer Matt. Interessen etwa nichts dahinder gelassen werde.

Die Handlung mit der Religion ist khain Cammersachen und weil dieselbe noch auf ierer Irer frstl. Drhlt Guetachten beruehet, werden Ire Mtt. sich alsdann, wan dasselbe hereinkombt darüber gnedigist zu entschliessen wüssen. Jedoch diss alles auch zu der Herrn Gehaimben verrer Nachgedenckhen gestelt; die werden die fuerderliche Druckung dises Landtags wie sonsten gebreüchig, unbeschwört zu verordnen, und was aine und der andern Expedition hierin zu fertigen, zu befehlen, und die Kamer dessen zuerindern haben.

Actum Prag den Ersten May Anno im
Sechzehnhundert und vierten.

Hátirat: Denen kaiserlichen Herrn Gehaimen Ráthen zu uebergeben. (P. H.)

(Fiedler József udv. tanácsos úr gyűjteményéből; eredetije a bécsi áll. ltárban.)

XXXIX.

1604. (május 2.)¹⁾

Himmelreich kir. kancelláriai titkár átírata a német birodalmi viczekancellárhoz a pozsonyi országgyűlési törvények szerkesztése dolgában.

Hátirat: Illustrissimo domino et patrono meo observandissimo domino vicecancellario imperiali etc.

Illustrissime domine domine et patrone observandissime
Articulos proxime praeteritae dietae Posoniensis unacum omnibus ei adiunctis scriptis evolvi et perlegi diligenter et prout illustrissima dominatio vestra mihi dixit et demonstravit, ita inveni, non litera G signatos²⁾ sed octava Aprilis oblatos esse ultimos et veros articulos, qui confirmandi sunt;

¹⁾ Lásd a dátum felől az irat végéhez tett szerk. jegyzetet.

²⁾ Ez a rendek válasza április 2-dikáról. V. ö. Himmelreichnak az április 8-diki zárirat hátára tett jegyzetével.

nam ad *G* signatos sua serenitas replicaverat et postea fuit ultimum scriptum oblatum octava Aprilis mane, me adhuc Posenii existente, diaeta conclusa et regnicolae dimissi. Et quia cum relatione suae serenitatis omnino concordant, ideo redegí eos in ordinem more solito, eosque exhibeo illustrissimis dominationibus vestris revidendos, quos ubi recepero, confestim imprimi curabo. Ad articulos 16. 17. et 18. adieci quandam clausulam, quae etiam anno praeterito addita fuit ad 17. articulum, qui tunc 12. in ordine fuit, illa enim verba plane per omnia repetierunt; ad benignum tamen arbitrium et voluntatem dominationum vestrarum illustrissimarum posita esto. Ad 21. porro et ultimum de Nicolao Segniey articulum quod attinet, sicut status et ordines regni illum ad quorumdam querelam anno superiori sexingentesimo primo proprio motu proscrisperunt, ita etiam nunc suscepta illius sufficienti purgatione et excusatione, illum ex benigna suae maiestatis gratia in integrum restitui et absolvi decernerunt; nec potest facile omitti, publice enim proscriptus, publice absolvi debet. Nam etsi camera aulica de suae maiestatis caesareae interesse sit sollicita, illud si quod fuisset, in hisce tribus annis camera Scepusiensis silentio non praeterisset, praesertim in publice proscripto, sed quia nullum esse opinor, ipse vero Segniei bonus miles et fidelis suae maiestatis servitor sit et per potiozem partem statuum regni diligenter commendatus, hanc ei gratiam non negandam esse humiliter et censeo et peto meque bonae gratiae illustrissimae dominationis vestrae commendo.

Illustrissimae dominationis vestrae addictissimus servitor.

Himmelreich m. p.

(Himmelreich kir. titkár eredeti átirata a bécsi áll. ltárban.)

Jegyzet : Jelen irat kelet nélküli és noha a törvényczikkeknek — melyeket Himmelreich jelen irattal küldött át a titkos tanácshoz — szentesítése május 1. kelettel lón kiadva s ehhez képest jelen iratnak május elseje *előtt* kellett volna iratnia: mindamellett jelen irat dátumául május 2-kát tettem. Oka ennek 1. az, hogy Himmelreichnek az ápril 8-diki zárirat hátára tett jegyzete (l. ezt a záriratot), melyet jelen átirata előtt akkor írt, mikor a záriratnak czikkebe való szedésén s redigálásán dolgozott (a mint a jelen irat bevezetése s a mondott hátyjegyzet összehasonlí-

tásából kitűnik), május 1-jén kelt. 2. A prágai udv. kamara május 1-jén kelt jelentésében a titkos tanács előtt Sennyey Miklós megkegyelmezése miatt aggodalmát fejezi ki. Fölteszem, hogy a titkos tanács ezt a magyar kancellária titkárával 24 óra alatt tudatta s Himmelreich ama jelen irata végén tüstént — azaz még május 2-dikán válaszolt. (A *szentesített* törvények május 1-i kelte pedig tekintetbe se jöhet, mert így is csak fictio. Himmelreich ezen a napon készült el a végzések cikkbe szerkesztésével s így ezt a napi dátumot írta alá; de hogy a király csak később írta volt nevét a cikkek alá, azt a prágai udv. kamarának a titkos tanácsához intézett, május elsején kelt s most idézett jelentése mutatja (l. az Irományok közt); mely jelentésben még észrevételeket tesz a kamara a végzésekre, a záríratra; s még inkább mutatja a mondott kamarának máj. 6-diki jelentése, a hol még mindig a törvénycikkek corrigatójáról, módosításáról van szó. Tehát még május elsején nem lehettek a végzések szentesítve kir. aláírás által. (Lásd egyébiránt a Tört. Bevezetést.)

XL.

1604. (május 2. és május 6. közt.) ¹⁾

Himmelreich kir. titkár megküldi a 22. cikknek általa készített fogalmazatát, jóváhagyás végett, Dr Coradutius birodalmi vicekancellárnak.

Hátirat: Illustrissimo domino domino et patrono meo observandissimo domino vicecancellario imperiali etc.

Illustrissime domine et patrone observandissime. Tametsi heri obiter de negotio religionis per quosdam in diaeta Hungarica perperam moto cum illustrissima dominatione vestra contuleram, domum-tamen rediens et suae serenitatis literas cum caeteris ad eam rem pertinentibus scriptis diligenter et accurate perlectis et evolutis, sententiam mutare ac suae serenitatis postulationi et consilio adhaerere humiliter debui; nam si per litteras suae maiestatis status regni de hoc facto arguentur, literas quilibet comitatus facile supprimet neque a coepto etiam in futurum desistent; sed publice peccare non verentibus publica etiam correptione obviare necesse est, ut quotius articulos inspexerint, rubore suffusi facti inepti illos poeniteat. Concepi itaque rudi Minerva articulum cum exigua rei peractae narratione, quae omnino requiritur;

¹⁾ Lásd a jegyzetet az irat végén.

illumque illustrissimae dominationi vestrae transmitto unacum scriptis eum concernentibus, quae ex corpore actorum diaetae Hungaricae, postea iterum ei coniugenda ²⁾, interim excepti, excellenti et sapienti iudicio suo ponderandum. Qui si caeteris diaetae articulis adiungendus illustrissimis dominis meis, secreto nempe consilio, benigne visus fuerit, habita commissione illum quoque in ordinem redigam, dummodo tempestive a dominatione vestra illustrissima responsum habeam; non enim potero prius dictos articulos praelo submittere, priusquam illud non consequar. In reliquo me bonae gratiae illustrissimae dominationis vestrae commendo. Illustrissimae dominationis vestrae

addictissimus servitor

Himmelreich m. p.

(Himmelreich magy. kir. cancelláriai titkár eredeti átirata vagy jegyzéke a birod. vizekancellárhoz, a bécsi áll. levéltárban.)

Jegyzet: Himmelreich jelen jegyzéke vagy átirata kelet nélküli; de azt május elseje után s pedig május első hetében kellett írnia a kir. titkárnak. Hogy a szentesített törvények — melyekben a 22. cikk is benn van — május 1. kelettel bírnak, ez a körülmény — mint azt az előző irathoz tett szerk. jegyzetben kiemeltém — ne zavarjon bennünket. Himmelreich kir. titkár az országgyűlési végzések cikkekbe való osztásával és címekkel való ellátásával május elsején készült el s akkor ezt az ekkép elkészült iratot szentesítésre való fölterjesztés végett május 2-dikán átküldé a titkos tanácsnak (l. Himmelreich előző átiratát). Ennek a szentesítendő, Himmelreich által cikkbe szedett végzésnek vagy országgyűlési záriratnak azon eredeti tisztázata, melyet Himmelreich a titkos tanácshoz átküldött, hogy a király beleegyezésével sajtó alá adassék, a bécsi udv. kamarai levéltár birtokában van. Ez a tisztázat május 1. kelettel bír, *de még hiányzik belőle a 22-dik articulus*; a 21-dik után mindjárt a Conclusio: »Nos itaque« jő. — Mikor a 22-dik articulust Himmelreich május elseje után megfogalmazta volt, s e fogalmazatot a birod. vizekancellár és a titkos tanács helybenhagyta volt: csak akkor toldá be azt Himmelreich † jel alatt egy külön íven a bécsi udv. kamarai levéltár birtokában levő említett tisztázathoz, mely aztán egy-két szó (stylaris) javítással a nyomdába került, mint azt a mondott tisztázaton azon vörös írónnal vagy krétával tett jelek és számozások mutatják, a melyek a törvénycikknek nyomtatott példányai lapszámainak felelnek

²⁾ Az eredetiben tollhibából coniungendis áll.

meg. (Most is ép úgy megjegyzik a szerlők a kéziratot, ott, a hol egy nyomtatott lap végződik).

Mint az előbbi irathoz tett szerk. jegyzetben is megjegyzém, a prágai udvari kamara május 6-diki jelentése a titkos tanácshoz azt mutatja, hogy a végzések még ekkor szentesítve nem voltak. Hogy a végzéseket a *22-ik czikk nélkül* Himmelreich szentesítés végett május 2-án küldé a titkos tanácshoz czikkbe szedve : ugyanazon jegyzetben fejtegetém. Ebből hát az következik, hogy jelen átiratát s a 22. czikk fogalmzatát a királyi titkár május elseje *után* írta, de még május 6-án is írhatta. Ezért teszem a dátumot május 2-dika és május 6-dika közé.

Melléklet: A Himmelreich fogalmazta 1604. 22. törvényczikk.

Oldalt: Art. 22.

Postremo. Siquidem maiestas sua caesarea atque regia tum ex fidedigna relatione tum vero ex binis per supradictum serenissimum principem dominum Mathiam archiducem Austriae etc. fratrem suum charissimum suae maiestati transmissis supplicationibus eorum, qui sese potiozem statuum et ordinum regni Hungariae partem indigetarunt, non sine admiratione tanquam rem hactenus inusitatam et plane novam displicenter intellexit, quidnam illi de turbatione ipsorum religionis, ademptione suarum ecclesiarum et proventuum ac submotive ministrorum verbi sive concionatorum suorum tam scripto quam ore tenus eius serenitati proposuerunt et explicarunt atque insuper ab eius serenitate intercessionem ad sacratissimam maiestatem suam caesaream et regiam eum in finem demisse flagitarunt, ut omnibus per suam maiestatem eis restitutis in libero suae religionis exercitio permanere illoque frui et gaudere queant, qui tamen ab eius serenitate requisiti et admoniti neque scriptum suum, qui se illius participem facere cogitasset, proprio nomine subscribere neque cuius religionis sint profiteri, quasve ecclesias et proventus sibi ademptos esse questi sunt, explicare voluerunt, sed circa generalia solummodo persistentes, haud facile a concepta opinione sese dimoveri passi sunt et per hoc publicos diaetae huius tractatus non modicum retardarunt caeterisque fidelibus regni statibus et scandalum et malum exemplum praebuerunt. Quod quidem sicuti suae maiestati caesariae et regiae gratum esse non potest, ita quoque sua maiestas recordari nequit quod

illis per suam maiestatem in praetensa eorum religione aliqua iniuria irrogata vel aliquae ecclesiae aut earum proventus, in bonis praesertim eorum propriis et aviticis eis ademptae fuissent, neque sua maiestas caesarea super obnubilatis eorum praetensionibus sese ullomodo resolvere valet, praesertim quod existimet illos aliquam cum liberis civitatibus regni, quae sacrae coronae et suae maiestatis caesareae tanquam incliti regis Hungariae peculium sunt, collusionem in urgendo novae religionis exercitio habere.

Cum autem sua sacratissima caesarea regiaque maiestas instar divorum quondam progenitorum et praedecessorum suorum tam imperatorum Romanorum, quam vero regum etiam Hungariae felicium recordationum sacrosanctam catholicam Romanam fidem et religionem sincere profiteatur, illam quoque in regnis et provinciis suis ac praesertim in hoc suo Hungariae regno ad laudem et gloriam omnipotentis dei ex tot falsis opinionibus et sectis erutam ubique florere et dilatari cupiat, ac ex debito regiminis sui officio pro virili etiam tueri et defendere satagat: idcirco maiestas sua sacratissima motu proprio deque regiae suae potestatis plenitudine tam sancti regis Stephani huius gentis Hungaricae apostoli quam vero omnium aliorum divorum quondam Hungariae regum suae maiestatis praedecessorum decreta constitutiones et articulos pro praefata sancta catholica Romana fide et religione quovis tempore praeclare et pie editos et evulgatos, non secus ac si de verbo ad verbum praesentibus literis inserti et inscripti essent, hoc speciali suo articulo clementer ratificat et confirmat ac ne deinceps in generalibus praesertim et arduis regni tractatibus et diactis alicui religionis negotium ad remorandos et interrumpendos publicos tractatus quovis colore et praetextu impune movere liceat, benigne statuit et serio decernit, ut contra tales inquietos rerumque novarum cupidos poena a divis quondam regibus Hungariae in eisdem decretis et articulis statuta confestim procedatur et caeteris in exemplum irremissibiliter puniantur.

(Himmelreich kir. titkár fogalmazványának azon eredeti tiszttáztáról, melyet a birodalmi vizekanczellárnak, illetve a titkos tanácsnak küldött volt át s mely a bécsi áll. ltárban őriztetik,

XLI.

1604. május 6.

A prágai ulv. kamara a titkos tanácsnak, az országgyűlési végzéseknék a szepesi kamarára vonatkozó pontját, e kamara kérésére megváltoztatni ajánlja.

Hátirat : Den kaiserlichen herrn gehaimen rätthen zu übergeben.

Más kézzel : Ad dominum Tiburtium, an hoc ita fieri possit.

Den kaiserlichen herrn gehaimben rätthen übergibt die hofcamer hiebei verwart ain schreiben von der Zipserischen camer, darinnen sie sich dass einer aus iren mittel zu beglaitung des durchraisenden krigsvolks verordnet werden solte, wie solchs auf vergangen Hungerischen landtag beschlossen, mit dem entschuldiget, dass der praefectus fast stetig krank, der Georg Hofman in Sibenbürgen abwesig, der gescheft sehr viel und die rätth in geringer anzahl beisamben weren, auch bittet dass ire maiestet solche müehe dem span und vice-span, wie in jahr ain und nainzig beschehen, auftragen wolten.

Ob nun wol die hofcamer iro im negstem irem bericht wegen des Hungerischen landtags disfals, dass jemand's von der camer bei der beglaitung seie, kein bedenken gehabt, so wolle sie doch nit wiederrathen, dass bei ob angezogenen ursachen der im landtage einkombene articul darnach corrigirt und die camer disorts ausgelassen werde.

Jedoch dis auch zu irer der herrn gehaimben gefallen gestelt, denen die hofcamer sich dienstlichs vleisses bevelhen thuet.

Actum Prag, den sechsten Maii, anno in sechshundert und viertn.

(Eredetije a bécsi állami levéltárban.)

Melléklet : *A szepesi kamara kérése az országgyűlési végzéseknek a szepesi kamarát illető pontjának megváltoztatása végett. 1604. april 24.*

Hátirat : Den Herrn geheimen (Rätthen) einzuschliessen. 6. Maii. Sacratissime Caesar . . . stb.

Intelligimus status et ordines regni in proxime praeterita diaeta inter caetera constituisse, ut in hisce superioribus

Hungariae partibus ad deductionem et condescensionem militum unus consiliariorum huius camerae commissarii munus in se suscipiat. Cum vero praefectus huius camerae homo valetudinarius sit et collega noster Georgius Hoffmann commissione Transylvanica occupatus, negotia vero quam plurima occurrant, quae nobis tot curas, labores et fatigia dies et noctes facessunt, ut singulis exequendis fere vires deficient, quare maiestatem vestram sacratissimam suppliciter oramus, dignetur clementer hoc munere nos sublevare idque comitatibus iuxta articulum XXXVII. constitutionum anni 97, cuius paria praesentibus adiecta sunt, et sicuti quoque pro inferioribus Hungariae partibus hoc anno sancitum intelligimus benigne demandare, quo nimirum ipsi peculiarem designent commissarium, qui militem ab uno comitatu ad alium commode deducat, praesertim cum dicae quoque negotium quod curas et labores infinitos nobis accumulabit, camerae huic impositum sit. Deus maiestatem vestram sacram diutissime salvum ac felicissime imperantem servare dignetur. Cassovia die XXIII. Aprilis, anno MDCIII.

Maiestatis vestrae sacratissimae
humilimi fideles ac perpetui servitores

Nicolaus Orlle m. p.

Georgius Kapronczai m. p.

(Ered. a bécsi áll. ltárban.)

XLII.

1604. május 1.

Az 1604-diki pozsonyi országgyűlés törvénykönyve.

Nos Rodolphus secundus divina favente clementia electus Romanorum imperator, semper Augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae etc. rex, archidux Austriae, dux Burgundiae, Styriae, Charinthiae, Carniolae, marchio Moraviae, comes Tyrolis et Goritiae etc Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod fideles nostri, domini praelati,

barones, magnates, nobiles caeterique status et ordines regni nostri Hungariae et partium ei subiectarum in generali eorum congregatione sive conventu per nos ad feriam tertiam proximam post festum purificationis beatissimae virginis Mariae hoc est tertium diem proxime praeteriti mensis Februarii anno praesenti millesimo sexcentesimo quarto eis indicto ac in civitate nostra Posoniensi, ad mandatum nostrum congregati exhibuerunt et medio serenissimi principis Matthiae archiducis Austriae etc. fratris nostri charissimi qui videlicet nostro nomine ac in persona praefati generali conventui praesedit et praefuit, praesentaverunt nobis infrascriptos articulos in eadem publica congregatione communibus ipsorum votis et suffragiis, pari que et unanimi consensu conclusos, supplicantes nobis humiliter ut omnes et singulos eos articulos ac omnia et singula in eisdem contenta ratos gratos et accepta habentes nostrumque regium consensum illis praebentes autoritate nostra regia clementer acceptare, approbare, roborare, ratificare et confirmare, atque tam nos ipsi observare quam per alios omnes quorum interest observari facere dignemur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Articuli dominorum praelatorum baronum magnatum et nobilium caeterumque statuum et ordinum regni Hungariae partiumque eisubiectarum in generali eorum congregatione pro festo beati Blasii episcopi et martiris sive tertia die nuper effluxi mensis Februarii anni domini millesimo sexcentesimo quarto indicta et Posonii celebrata conclusi.

Praefatio in qua status et ordines regni maiestati Caesareae pro pio et paterno plane quem erga illos gerit affectu eximiaque cura et solitudine immortales gratias humiliter agunt, illamque deinceps quoque continuari petunt.

Articulus I.

Ex sacratissimae caesareae regiaeque maiestatis propositionibus per serenissimum principem ac dominum Matt-

hiam archiducem Austriae etc. dominum itidem clementissimum exhibitis pium paternumque affectum atque eximiam curam, qua afflictissimum hoc regnum Hungariae complectitur, status et ordines demisse intellexerunt. Pro hac igitur tanta tamque immensa S. M^{tis} C. atque R. benignitate, fideles sui regnicolae perpetuas et immortales agunt gratias, praesertim cum manifestissime perspiciant M^{tem} S. C. post tot continuorum bellorum fluctus et calamitates tandem ad quietum et summis votis expetitum optatae pacis portum perducere ac ex infestissimi hostis Turcae tyranide regnum hoc vindicare satagat. Supplicantes humilime S. M^{ti} C. ut fortem excelsumque et invictum animum quem in defensione istius regni studioque tollendarum calamitatum hactenus habuit, deinceps quoque continuare dignetur.

Subsidium pro militum intertentione anno praeterito decretum hoc quoque anno per status regni offertur ad cameras S. M^{tis} C. administrandum. Item de militis Hungari conductione et rationibus, postea M^{ti} S. C. de perceptis et erogatis dandis faciendaque superinde relatione regno utque Sclavonia et Turcis subiecti dimidium dicae solvant.

Art. II.

Quantum itaque ad postulata S. M^{tis} C. atque R. attinet, licet status nihil magis in votis haberent, quam ut gravissime laboranti patriae maioribus nunc quam usquam antea auxiliis succurrere possent. Verum quibus calamitatibus impediuntur quo minus id praestare valeant, iam saepius S. M^{ti} tam oretenus quam scripto explicaverunt; unde omnino impossibile est, ut numerosum aliquem militem per ipsos conducendum hoc anno in campum sistere possint. Ut tamen in tantis miseriis et calamitatibus constituti aliquid ultra vires etiam faciant ac ne sibi ipsis desint, offerunt prout anno superiori sexingentesimo tertio supra millesimum factum a singulis domibus colonialibus et inquilinariis, demptis excipiendis et exceptis combustis per Tartaros et alias desolatis, consueta rectificatione tam auctionis quam diminutionis domorum,

— praesentibus dicatoribus camerae iuratis — praevia per vicecomites et iudices nobilium comitatum, centum et quinquaginta denarios, domini vero terrestres loco generalis insurrectionis quinquaginta denarios, salva tamen libertate nobilitari permanente. Quae quidem contributio ad manus camerarum S. Mtis, quae suos in singulis comitatibus possessionatos nobiles et iuratos habeat perceptores, non in alium usum sed in solam militum Hungarorum novam conductionem convertenda subministretur. Militis autem huius conductio domini generalis capitanei Hungarici officio in partibus regni Hungariae inferioribus incumbet; in partibus vero superioribus nominantur magnifici domini, Stephanus Petheő, Valentinus Homonnaÿ Franciscus Mágochy, Franciscus Priny, Ladislaus Pethe; ex his vel aliis Hungaris S. Mtas quam voluerit et cum quo transigere poterit, eligat. Ita tamen ut tam capitanei de intertento milite, quam vero camerae, de perceptis et erogatis liquidas et sufficientes rationes S. Mti C. et Rae et relationem regno reddere teneantur. Sclavonia et Turcis subditi more solito medium solvant, iuxta articulum septimum anni millesimi sexcentissimi secundi.

Ut iuxta articulos superiorum annorum tam S. Mtis C. quam aliorum bona solutioni huius contributionis sint subiecta et ut illi, qui dicatorem in bonis non admiserunt vel bona nobilium infestaverunt, poena superinde statuta puniantur.

Art. III.

Ut autem contributionis supradictae solutioni omnia tam S. Mtis quam aliorum bona subiecta sint, referunt se status ad articulos annorum superiorum atque ut tam in Hungaria quam Sclavonia Germani confinium capitanei et alii quoque qui vel dicatorem in bonis non admiserint vel bona nobilium infestaverint, poena superinde sancita afficiantur, statuunt.

Super iuramento vicecomitum et aliis ad dicae regiae exactionem spectantibus articulis praeterito-

rum annorum inhaeretur et novi exactores rationum priorum annorum constituti.

Art. IV.

De iuramento vicecomitum, iudicum nobilium et eorum, ad quos rectificatio domorum spectat et fraude evitanda, exigendis rationibus ab officialibus S. Mtis et publicarum pecuniarum perceptoribus inhaeretur articulis praeteritorum annorum, in quibus omnibus quid agendum et qualiter procedendum sit abunde declaratur. Pro exactore rationum priorum annorum in comitatibus regni superioribus loco Gregorii Tyrnaviensis Petrus Mladessovith, in Sclavonia reverendissimus dominus episcopus Zagrabiensis, magnificus dominus Nicolaus Istvanffy et egregius Stephanus Beryzlawith nominantur.

De annorum superiorum restantiis exigendis et quibus quomodove assignari debeant.

Art. V.

Restantiae universae annorum superiorum ad cameram dari non possunt; miles enim ex praeteritorum annorum contributione conductus necdum integre est exolutus. Itaque ut restantiae absque respectu personarum exigantur, et ad decimum quintum diem Maii proxime venturi manibus generalium perceptorum assignentur, aequitatis ratio postulat, qui facta ex iis militibus solutione id quod residuum erit ad cameram in talem militum intertentionem convertendam assignent.

In milites servitia sua non expleto anno deserentes et, maioris lucri causa, ad externos sese conferentes, quive militem non miserunt et alia non praestiterunt superiorum annorum articuli renovati deque dominorum et nobilium bonis militibus in officiolatus et quarteria non distribuendis ac praedonibus puniendis.

Art. VI.

De iis qui non expleto anno servitia sua deserunt aut maioris lucri causa ad externos se conferunt quique annis supe-

rioribus militem non miserunt, intertenerunt aut tempore ad hoc requisito non statuerunt vel suos ex castris revocaverunt aut militem insolentem miserae plebi obtrudere consueverunt, prout id ex plerisque confiniis tam superiorum quam istarum regni partium fieri solet, inhaeretur articulis praecedentium annorum. Ne itaque S. M^{tas} dominorum et nobilium oppida atque villas in propria dominia et officiolatus ac in Sclavonia quarteria militibus distribui et sic miseram plebem opprimi patiat, status et ordines demisse supplicant et statuunt, quod ubicunque tales praedones extra confinia divagari et miseram plebem rebus et bonis suis spoliare comperti et apud capitaneum suum per vicecomites vel alios quospiam delati fuerint, extunc generalis capitaneus, cui subsunt, tales iuxta demerita sub amissione officii sui punire atque ad stationes et confinia ipsis reducere teneatur.

De stipendio militari, generali et particulari insurrectione et aliis, deque laboribus gratuiti anni proxime praeteriti articuli septimus et octavus renovati.

Art. VII.

De stipendio militari, insurrectione tam generali quam particulari, de mittendo in castra milite, ac per duos menses ibidem intertenendo, item de gratuitis laboribus praestandis, referunt se status ad articulos anni superioris sexcentissimi tertii et ad limitationem subsequentem; ita tamen, ut hi gratuiti labores in nullum alium usum quam in confinium necessitates convertantur. Sclavonia de suis confiniis et de restauranda Chiazma prospiciat.

Limitatio laborum gratuitorum ad confinia praestantium per status et ordines regni hoc modo facta.

Art. VIII.

Ad Varadinum quatuor illuc pertinentes comitatus; ad Zattmar totus comitatus Zathmariensis, item comitatus Vgochia et Beregh; ad Kallo comitatus Zabolch exceptis bonis domini

Sigismundi Forgach; ad Onod totus comitatus Abaviuvarien-
 sis cum uno inferiori processu comitatus Zempliniensis; ad
 Zendereo comitatus Saaros et Scepusiensis; ad Diosgeór co-
 mitatus Borsod et Thorná, ad Tokaÿ tres processus comitatus
 Zempliniensis et comitatus Ungh; ad Puthnok dimidia pars
 comitatus Geomeriensis, ad Balogh alter processus comitatus
 Geomeriensis cum bonis ad illam arcem pertinentibus; ad
 Eched bona spectabilis ac magnifici domini comitis Stephani de
 Bathor; ad Fÿlek comitatus Kis-Honthensis; ad Zechen totus
 comitatus Neugradiensis; ad Dewin comitatus Liphoviensis;
 ad Nograd, Dregel et Palanka: comitatus maior Honthensis;
 Ad Kékkeő: comitatus Arvva; ad Wÿvar totus comitatus
 Nitriensis; ad Hatvan totus comitatus Hevessiensis et Turo-
 cziensis; ad Strigonium, Vacium, Vissegrad et Damosd comi-
 tatus Psoniensis, Barsiensis et totaliter Trinchiniensis; ad
 Jaurinum comitatus Jauriensis, Mosoniensis et bona Ova-
 riensia; ad Comaron comitatus Comaroniensis; ad Papa totus
 comitatus Soproniensis exceptis bonis orphanorum quondam
 domini Francisci Nádasdÿ, quae ad arcem Sárvvár, et bonis
 reverendissimi domini Martini Pethe de Hetes, archiepiscopi
 Colocensis et administratoris episcopatus Jauriensis ac locum-
 tenentes regii in dicto Soproniensi et Castriferrei comitatibus
 sitis, quae ad arcem ipsius, Keszeo vocatam, deputata sunt ac
 loco horum bona Kemenesallia vocata et processus dicti comi-
 tatus Castriferrei Michaelis Egervary nuncupatus ad dictam
 arcem Papa ordinata; ad Wesprimium comitatus Vespri-
 miensis et pars comitatus Zaladiensis ultra fluvium Lesencze,
 exceptis pertinentiis ad Sümegh; ad Palotha comitatus Zala-
 diensis et processus Joannis Légman; ad Keztel propriae
 pertinentiae; ad Zenthgroth propriae pertinentiae; ad Kis-
 komar comitatus Simigiensis; ad Peleske comitatus Castrif-
 ferrei tertius processus ad Egerwar, Kapornak et Zalavar
 quartus processus comitatus Castriferrei; ad Keormend pro-
 priae pertinentiae; ad Sümegh propriae pertinentiae, ad
 Légrad insula Murakeöz.

De exigendis gratuitorum laborum restantiis.

Art. IX.

Dignum etiam est, ut restantiae gratuitorum laborum exigantur, praesertim autem in locis nondum desolutis, nam loca deserta nihil plane dare possunt atque in confiniorum aedificia convertantur.

Circa annonameiusque et bombardarum bellicarumque munitionum vecturam ob certas rationes status regni anni praeteriti constitutionibus inhaerent.

Art. X.

In provisione, conservazione et convectione annonae et vectura bombardarum et munitionum bellicarum cuperent quidem status et ordines postulatis S. Mtis Cae satisfacere, sed ob extremam et longe maiorem quam annis superioribus egestatem ac iumentorum penuriam, quae tam ex eorum lue quam militum insolentia et depredatione evenit, ea quae deberent praestare non possunt. Ideo insistunt constitutionibus anni praeteriti; erit tamen unicuique liberum pro posse et competentis precio habita securitate operam suam in hanc rem impendere.

Civitates regni superioris iumenta sua quae vecturae artoleriae applicantur, soluto exercitu, sibi iterum restitui supplicant.

Art. XI.

Supplicant etiam liberae civitates partium regni superiorum, ne ipsorum iumenta, quae vecturae bombardarum subiciuntur, in Transilvaniam compellantur, neque ea capitanei, artellariarum magistri aut alii quicumque ad proprios usus et labores convertant, sed soluto exercitu iterum cuncta ipsis restituantur.

De refrenanda licentia haidonum et aliorum cuiuscunque nationis vagabundorum militum deque modo contra illos procedendi.

Art. XII.

De haidonibus et militum cuiuscunque nationis vagabundorum licentia refrenanda inhaerent articulis annorum su-

periorum cum renovatione articuli tricesimi sexti anni millesimi quingentesimi sexagesimi tertii, hoc statuentes, ut, si qui vel nobilitatem vel autem miseram plebem per tales liberos haidones oppressisse damnaque intollerabilia intulisse manifeste comperti fuerint, dignetur S. M^{tas} per dominum locumtenentem ad partis laesae instantiam iuxta articulum tertium anni nonagesimi noni iudicium impendi curare. Liceat autem qui in comitatu adversus tales agere voluerint iuxta eundem articulum procedere et, si tales comprehendi poterint in crimine, vicecomites iudicium impendant. De germanis autem capitaneis S. M^{tas} iudicium et satisfactionem quaerulantibus impendi faciat.

Commissarii ad deductionem militum ordinati, quinam esse debeant.

Art. XIII.

De commissariis vero, ad deductionem et condescensionem militum necessariis statuitur, ut tam in partibus regni superioribus quam etiam inferioribus quilibet comitatus suum proprium atque e medio ipsorum alicuius autoritatis et respectus virum iuxta articulum tricesimum septimum anni nonagesimi septimi unum vel alterum designatum habeat commissarium illumquo tempestive eligat et ordinet, qui trans-euntem militem commode ducere ipsique de rebus necessariis pro condigno precio prospicere possit et valeat.

Ut capitanei confiniorum eorumque vicecapitanei et milites stipendarii quorumvis praedia terras silvas aquas et similia violenter non occupent nec quorumcunque colonos recipiant et ut a colonis in bona dominorum et nobilium condescendentibus decimae exigantur et dominis terrestribus terragium sive nona ab eis praestetur.

Art. XIII.

Conqueruntur hoc loco domini praelati ac tam ecclesiasticus quam secularis ordo universus, signanter vero capitula

Strigoniensis (*igy*) et Jauriensis (*igy*) cum reliquis, quod tam milites stipendiarii, confiniorum capitanei vel eorum vicecapitanei praedia, terras arabiles, capturas piscium et usonum ac foenilia et silvas sine ulla dominii recognitione occupant et quod quorumcunque colonos recipiunt et nihilominus in prioribus bonis ipsos tuentur; idem fieri dicitur etiam in Slavonia et Croatia per Valachos qui nuper ex ditione Turcica eo se contulerunt, in episcopatus Zagrabiensis et nonnullorum dominorum et nobilium bonis utpote dominorum comitis a Zrinio, Dersffii, familiae Pogan ac aliorum. Statuitur itaque ut ab his omnibus decimae exigantur et dominis terrestribus terragium sive nona praestetur. Inter alia autem a dictis Valachis in Slavonia et Croatia, qui et iurisdictioni dominorum terrestrium ratione fundi et sessionis, quam incolunt et inhabitant subiecti sint, idem praestetur. Requiret itaque S. M^{tas} C. serenissimum archiducem Ferdinandum, ne tales contra dominos ipsorum terrestres defendat, supradictorum confiniorum etiam capitaneis tam Germanis quam Hungaris serio praecipiat, ut ab eiusmodi violentiis et damnis inferendis abstineant.

Commissio revisionis ac rectificationis metarum regni denuo per status regni demisse expetitur hoc adhuc anno instituenda, ad quam etiam commissarios suos sufficientes nominarunt.

Art. XV.

De metarum revisione et rectificatione singulis diaetis aliquid statuitur; ut itaque S. M^{tas} C. commissarios Austriacos et Styriacos iam statim nominet atque ad primum diem proxime venturi mensis Junii haec rectificatio instituat, status et ordines supplicent. Pro commissariis Hungaris pro Austria Styria et Moravia relinquuntur iidem commissarii qui annis superioribus sunt denominati, dempto Joanne Joo, in cuius locum modernus personalis Joannes Lippaÿ, loco autem Nicolai Perekedy, camerae Hungaricae consiliarii, magister Paulus Megiery substituitur, quibus adduntur pro Austria magnificus dominus Thomas Zechÿ, pro Moravia re-

verendissimus dominus episcopus Vaciensis, Joannes Bossány et magister Michael Zerdahely. Pro metarum Polonicarum et Sylesiacarum ac tredecim opidorum et villarum ad arcem Lublio pertinentium rectificatione nominantur revendissimi domini Georgius Zalathnoký episcopus Quinque ecclesiensis vel episcopus Chanadiensis, item magnifici domini Sigismundus Forgach, Michael Czobor, Petrus Révaÿ, Paulus Melith nec non egregii Stephanus Hoszútothÿ, Sigismundus Kapy, Stephanus Loniay et Nicolaus Dengeleghy; quae rectificatio statim post festum Sanctae Trinitatis institui debet et non saltem metae rectificandae erunt sed et universae discordiae et controversiae quae inter universos fideles Suae M^{tis} Hungaros in iis confiniis bona habentes ac Polonos, Moravos et Silesitas necnon magnificos dominos Nicolaum et Franciscum Dersffÿ cum Komorowsky, Moysen Zuniogh cum duce Tessiniense, Georgium Horvath de Palocha cum Lubomersky et episcopo Cracoviensi; Andream Jakussyth cum Kawka, Sigismundum et Emericum Balassa cum Serotina et Nekes, necnon Holych et Zakoleza cum Hodolin et Ztrasnicza vigent, complanentur. Dictis autem commissaris partes interessatae de honestis sumptibus prospiciant.

De reducendo in pristinum valorem salis lapidei pretio regnicolae M^{ti} Suae humiliter supplicant.

Art. XVI.

Conqueruntur praeterea status et ordinés, quod, cum arcem Huzth magnificus Georgius Basta unacum fodinis salium hoc tempore possideat, is centenarii salis pretium tribus florennis auxit, qua auctione vectores salium territi iam tales evehere non audent, unde proventus quoque tricesimales S. M^{tis} non parum minuuntur, publicum etiam bonum defectum patitur. Ut itaque pretium talis salis lapidei in pristinum valorem reducatur, status supplicant.

Ut nonnulli in iudiciis et expeditionibus defectus corrigantur, status regni demisse petunt.

Art. XVII.

Hoc loco status et ordines regni M^{ti} S. C. domino ipsorum clementissimo humilime etiam supplicant, ut cum quando-

que contingat, quod ad nonnullorum simplices delationes et expositiones fideles S. M^{tis} per mandata regia in praesentiam domini locumtenentis vel commissariorum evocari et comparere privilegiaque sua producere ac iura accipere iubentur, uti in negotio familiae Chetnekianae aliisque factum est: dignetur M^{tas} S. C. huiusmodi legibus regni contrarias expeditiones et iudicia benigne interdicere, quod de S. M^{te} C. perpetuis studiis promereri non omittent.

De non capiendo ad simplicem delationem quovam, eiusque bonis occupandis, sed ut extraserialiter contra talem ac etiam contra falsos delatores procedatur, status regni supplicent.

Art. XVIII.

Supplicant etiam status et ordines, ne ad simplicem delationem quorundam quispiam capiatur eiusque res et bona occupentur, sed iuris ordine servato extraserialiter contra huiusmodi procedatur coram domino locumtenente, si res non tendat ad notam infidelitatis. De falsis autem delatoribus articulus nonus anni millesimi quingentesimi sexagesimi septimi ad eundem modum renovatur, ut simili modo coram domino locumtenente extraserialiter processus instituatur. Super his vero superioribus decimo sexto, decimo septimo et decimo octavo articulis, M^{tas} S. C. benigne inquirat eisque pro huius temporis statu, quoad fieri poterit, clementer medebitur.

Dominus Ernestus a Molard baro unacum dominis Joanne et Ludovico similiter a Molard fratribus suis carnalibus in Hungaros recipiuntur.

Art. XIX.

Praeterea status et ordines perspectum habentes non saltem in rebus omnibus dextre gerendis fidelem et strenuam operam spectabilis ac magnifici domini Ernesti a Molard liberi baronis in Reinegg et Prosendorff ordinis Sanctae Annunciationis beatae Mariae virginis equitis torquati, S. C. Regiaeque M^{tis} consilarii, a cubiculis et per Austriam locumtenentis, necnon a S. M^{te} serenissimo archiduci Matthiae adiuncti intimi consilarii eiusdemque sicuti et serenissimorum

archiducum Maximiliani et Alberti camerarii, sed et eam quam apud S. C. Rque M^{tem} dominum ipsorum clementissimum in arduis et maximis rebus promovendis exhibet diligentiam et studium, praeclares eius virtutes animique dotes, necnon syncerum peculiaremque in nationem hanc Hungaram, ex qua de linea materna originem quoque duxit, affectum, superveniente intercessione S. C. M^{tis} ac S. quoque principis domini Matthiae archiducis Austriae etc. dominorum ipsorum clementissimorum, ob fidelia etiam sua servitia suis maiestatis praestita eundem dominum Ernestum a Molard status et ordines unacum magnifico domino Joanne a Molard S. C. Rque M^{tis} consiliario bellico et praesidii Comaroniensis supremo capitaneo ac serenissimi archiducis Matthiae camerario necnon reverendo domino Ludovico, ordinis beatae Mariae virginis Teutonicorum commendatore et S. C. Rque M^{tis} consiliario, quos etiam parem fidem et fidelitatem hactenus subiisse et imposterum subituros sperant, fratribus suis carnalibus et uterinis in numerum et consortium suum acceptaverunt et cooptaverunt ac superinde solitum ab ipsis iuramentum receperunt. Ita tamen, ut tam iidem domini a Molard quam alii domini Germani ac caeteri quoque cuiusvis nationis in numerum Hungarorum recepti et acceptati ac deinde quoque acceptandi licet iuramentum deposuerint et constitutionibus regni nomina ipsorum inserta fuerint, attamen pro maiori eorum posteritatisque robore privilegia sua et testimoniales ex cancellaria Hungarica prout id etiam in aliis regnis et provinciis fieri consuevit, excipere debeant et teneantur.

Domini Carolus et Ernestus Kolonichii fratres domini Sigefridi a Kolonich similiter in Hungaros recipiuntur.

Art. XX.

Ad benignam porro S. C. Rque M^{tis} admonitionem condignum habentes etiam respectum status et ordines fidelitatis et fidelium servitiorum magnifici Sigefridi a Kolonich, quae ipse hactenus indefesse et constanter praestitit; freti itaque status et ordines fratres quoque ipsius domini a Kolonich

magnificos Carolum et Ernestum a Kolonich vestigia eius fideliter imitaturos, eosdem in coetum et numerum eorundem similiter cooptaverunt.

De restituendo in integrum a proscriptionis labe egregio Nicolao Segnieÿ.

Art. XXI.

Caeterum quia egregius Nicolaus Segnieÿ annis superioribus in publicis constitutionibus inter proscriptos insertus fuerat ob nonnullorum querelas, sed cum ipse se nunc coram statibus et ordinibus testimonio capitaneorum et aliorum sufficienter excusavit, decretum est, eum ex benigna S. Mtis gratia in integrum restituendum esse.

Ut religionis negotium in publicis tractatibus et diaetis nemo temere moveat.

Art. XXII.

Postremo, siquidem Mtas S. C. atque R. tum ex fide digna relatione, tum vero binis per supradictum Serenissimum principem dominum Matthiam archiducem Austriae etc. fratrem suum charissimum S. Mtis transmissis supplicationibus eorum, qui sese potiore statu et ordinum regni Hungariae partem indigetarunt, non sine admiratione tanquam rem hactenus inusitatum et plane novam displicenter intellexit, quidnam illi de turbatione ipsorum religionis, ademptione suarum ecclesiarum et proventuum ac submotione ministrorum verbi sive concionatorum suorum tam scripto quam ore tenus eius Serenitati proposuerunt et explicarunt atque insuper ab eius Serenitate intercessionem ad S. Mtem S. C. et R. eum in finem demisse flagitarunt ut omnibus per Suam Mtem eis restitutis in libero suae religionis exercitio permanere illoque frui et gaudere queant. Qui tamen ab eius Serenitate requisiti et admoniti neque scriptum suum qui se illius participem facere cogitasset proprio nomine subscribere neque cuius religionis sint profiteri, quasve ecclesias et proventus sibi ademptos esse quaesti sunt, explicare voluerunt, sed circa generalia solummodo persistentes haud facile a concepta opinione

sese dimoveri passi sunt et per hoc publicos diaetae huius tractatus non modicum retardarunt, caeterisque fidelibus regni statibus et scandalum et malum exemplum praebuerunt. Quod quidem sicuti S. M^{ti} C. et R. gratum esse non potest, ita quoque S. M^{tas} recordari nequit, quod illis per S. M^{tem} in praetensa eorum religione aliqua iniuria irrogata vel aliquae ecclesiae aut earum proventus in bonis praesertim eorum propriis et aviticis eis ademptae fuissent, neque S. M^{tas} C. super obnubilatis eorum praetensionibus sese ullomodo resolvere valet; praesertim quod existimet illos aliquam cum liberis civitatibus regni, quae sacrae coronae et S. M^{tis} C. tanquam inclyti regis Hungariae ¹⁾ peculium sunt, collusionem in urgendo novae religionis exercitio habere. Cum autem S. S. C. Rque M^{tas} instar divorum quondam progenitorum et praedecessorum suorum tam imperatorum Romanorum quam vero regum etiam Hungariae foelicium recordationum sacro-sanctam catholicam Romanam fidem et religionem syncere profiteatur, illam quoque in regnis et provinciis suis ac praesertim in hoc suo Hungariae regno ad laudem et gloriam omnipotentis dei ex tot falsis opinionibus et sectis erutam ubique florere et dilatare cupiat, ac ex debito regiminis sui officio pro virili etiam tueri et defendere satagat. Idcirco M^{tas} S. S. motu proprio deque Regiae suae potestatis plenitudine tam sancti regis Stephani huius gentis Hungaricae apostoli, quam vero omnium aliorum divorum quondam Hungariae regum S. M^{tis} praedecessorum decreta, constitutiones et articulos pro praefata sancta catholica Romana fide et religione, quovis tempore praeclare et pie editos et evulgatos non secus ac si de verbo ad verbum praesentibus literis insertae et inscripti essent, hoc speciali suo articulo clementer ratificat et confirmat ac ne deinceps in generalibus praesertim et arduis regni tractatibus et diaetis alicui religionis negotium ad remorandos et interrumpendos publicos tractatus quovis colore et praetextu impune movere liceat: benigne statuit et serio decernit, ut contra tales inquietos rerumque novarum cupidos poena a divis quondam regibus Hungariae ie eisdem decretis

---

¹⁾ Igy és nem mint szokásos: inclyti regni Hungariae regis.

et articulis statuta confestim procedatur, et caeteris in exemplum irremissibiliter puniantur.

Conclusio.

Nos itaque huiusmodi supplicatione fidelium subditorum nostrorum dominorum praelatorum, baronum, magnatum et nobilium caeterorumque statuum et ordinum supradicti regni nostri Hungariae et partium ei subiectarum clementer admissa praefatos universos et singulos articulos nobis modo praemisso praesentatos simul et ultimum per nos benigne et necessario additum articulum praesentibusque literis nostris de verbo ad verbum insertos et inscriptos ac omnia et singula in eis contenta ratos gratos et accepta habentes eisdemque nostrum regium consensum benevolumque pariter et assensum praebuimus ac illos et quaevis in eis contenta autoritate nostra regia acceptavimus, aprobavimus, roboravimus, ratificavimus et confirmavimus. Offerentes nos clementer quod praemissa omnia in omnibus punctis clausulis et articulis tam nos ipsi observabimus quam per alios omnes fideles subditos nostros cuiuscunque status et conditionis existant, inviolabiliter observari faciemus. Imo acceptamus approbamus ratificamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum. Datum in arce nostra regia Pragensi prima die mensis Maii anno domini millesimo sexcentesimo quarto regnorum nostrorum Romani vigesimo nono, Hungariae et aliorum tricesimo secundo Bohemiae vero anno similiter vigesimo nono.

Rudolphus m. p.

(L. S.)

Franciscus Forgacz m. p.
episcopus Nittriensis.

Himmelreich m. p.

A példány elején : Pro Camera aulica Viennensi.

(Eredeti nyomtatott példány a bécsi udv. kamarai ltárban.)

IV.

RÉSZLEGES GYŰLÉSEK

1604. SZEPTEMBER- ÉS NOVEMBERBEN.

A)

*Az éjszakkéleti megyék gyűlése Gálszécsen 1604. szeptember
havában.*

A magyar protestáns egyház története szempontjából, meg mint Bocskay támadásának egyik előfutára, nem jelentéktelen helyet foglal el a XVII. századbeli magyar historia mozgalmas eseményekkel telt évlapjain az a gyűlés, a melyre Magyarország északkeleti megyéi és városai 1604. szeptember 8-dikán, Gálszécsen jöttek össze. A mit azonban Horváth Mihály állít ¹⁾, hogy t. i. az egybesereglett rendek az előbbi szakaszban bőven tárgyalt 1604. XXII. t.-cikk láttára Belgiojosi Barbiano Jakab felső-magyarországi császári fő- vagy generalis kapitánynak kijelenték, hogy a mondott articulus miatt »az egész törvény-könyvet érvénytelennek tekintik s az országgyűlésen megajánlott pénz- és hadsegélyt mindaddig nem állítják ki, a míg e törvénytelen és sérelmes cikkely ki nem töröltetik s míg a protestánsoknak szabad vallásgyakorlat nem engedtetik:« ez, a mint látni fogjuk, épenséggel nem áll.

Ki hívta a gálszécsi gyűlést egybe? nem tudjuk. Lehet, hogy Homonnay Bálint, mint e vidék leghatalmasb földesura és az e vidékbeli nemesség bizalmi férfia. Hiszen már évek óta mindig őt jelölte ki az országgyűlés is az északi és keleti megyék vagyis az akkori hivatalos Felsőmagyarország dica-

---

¹⁾ Magy. Orsz. Tört. 1872. 5. köt. 5. l.

pénzen fogadott zsoldosainak vezetésére. Az 1604. évi törvénykönyv ismét őt ajánlá a többi közt e tisztre a királynak s midőn a király kinevezte, valóban megint ő lőn a hazai főkapitány nélkül szükölködő ezen kerület, vagy jobban mondva országrész, legfőbb tiszti személye s mint ilyet megillette őt a részgyűlés összehívásának joga is. ¹⁾

Czélja a gyűlésnek azon kir. parancsok megvitatása s azon kir. parancsok szerint teendő intézkedések megbeszélése volt, a melyek nem régiben érkeztek az ágyúk és lőszerkészlet vontatására szükséges igás barom előállítására, élelmi szerek szállítása és fuvarozása ügyében a megyékhez. E mellett már előre czélba volt véve, hogy a vallás ügyét is tárgyalni fogják a gyűlésen. ²⁾

Nem szükséges hangsúlyoznom, hogy a gyűlés e tárgyai a kir. városokat még jobban érdekelték mint a megyéket; hiszen az ágyúvontatás — régi szokás szerint — az ő kötelességük volt; a megyék ezt a terhet a kir. propositiók és replicák minden kérése daczára soha magukra nem vállalták. A kir. városok ellenben ezt a terhet el nem birták már egyedül — s így midőn kir. parancsok szólították föl a megyéket, hogy az e czélra szükséges igás barom előteremtéséhez hozzájáruljanak, az e fölött való tárgyalásoknál a városok első sorban voltak érdekelve. A vallás ügyéről pedig a kassai nagytemplom elfoglalása után azt hiszem szólanom nem kell. Mikor hát a gálszécsi gyűlésre a megyék, egyezkedés czéljából, a felsőmagyarországi 5 szab. kir. várost is meghívták, termé-

¹⁾ Erősen téved Horváth Mihály id. h., midőn azt mondja, hogy az északkeleti megyék rendeit Homonnay Bálint »az országgyűlésen alkotott törvénykönyv 2-dik czikkének értelmében« hívta össze Gálszécsre »a megajánlott pénz- és hadsegély kivetése végett.« Mert a megajánlott pénzsegélyt, a dícat, a dicatorok a törvény szentesítése után mindjárt kiróvták s a perceptorok szeptemberig beszédtek. S épenséggel nem az 1604. II. t.-cz. értelmében hívta össze Homonnay (ha ő hívta össze) a gálszécsi gyűlést; mert ez a t.-czikk neki erre semmi megbízást nem ad, hanem igenis a többi közt őt jelöli meg, őt ajánlja a királynak a felsőmagyarországi dica-zsoldosok vezetésére, miután ezen országrészben nem volt magyar főkapitány, a ki a magyar zsoldosokat vezette volna, hanem csak császári generális.

²⁾ L. Irományok I. sz.

szetesenek találhatjuk, hogy azok a meghívásnak engedve, siettek követeket Gálszécsre küldeni ¹⁾, a hová a rendek szeptember 8-dikára voltak egybesereglendők.

A határidőt a rendek megtartották s ez az egy nap — szeptember 8-dika — elég volt nekik, a mondott kir. parancsok és a vallás ügyének megvitatására s az idevágó határozatok megalkotására is.

A gyűlés lefolyásáról, a tárgyalásokról nem tudunk semmit. Semminemű följegyzés nem maradt reánk a vitákról, melyek pedig, a hozott határozatok után ítélve, elég szenvedélyesek lehettek. Megvannak azonban maguk a határozatok, melyeket a következőkben szükséges ismertetnünk.

Kimondották a rendek, hogy, noha az ágyúvontatás mindig a szab. kir. városok kötelessége volt, mind a mellett most az égető szükségre való tekintettel, — mikor t. i. Belgiojoso a császári és a királyi hadakkal a közelgő török ellen vonúl — készek a megyék is e teher viseléséhez hozzá járulni, daczára a bel- és külföldi katonaság rémítő pusztításainak, melyek a megyéket teljesen kimerítették. A király, parancsaiban, 800 jármos ökör kiállítását követelte. Ennyit azonban a megyék nem bírtak meg s határozatukban minden 16—16 portától egy-egy jármos ökröt vagy ígás lovat ígértek Kassára küldeni, természetesen úgy hogy Belgiojoso gondoskodni fog a fuvarbérnek, vagy ha az igát az állam átvenni akarná, illő áruknak megfizetéséről.

A határozatok második pontja, a sereg számára szükséges gabona és abrak szállítására vonatkozott. A gyűlés minden portára egy-egy kassai köből rozsot, vagy árpát, vagy zabot (tetszés szerint), továbbá egy-egy kenyér sütését róvta, meghatározván, hogy az élelmező mesterek ezen táborba szállítandó rozs vagy árpa köbleért 1 frtot, zabért 50 dénárt fizessenek. Fedezetet a szekerek mellé nem rendelt a gyűlés, erre Belgiojosót kérte meg s abbeli reményének adott még e pontnál kifejezést, hogy, ha a generalis kapitány csak kissé is tud fegyelmet tartani, a had élelemben hiányt soha nem fog

¹⁾ L. Ironányok I. sz.

szenvedni, mert mindig lesznek a kik örömet szállítanak elégséget a katonaság számára.

És ezzel a második ponttal a gyűlés tulajdonképi föladatát megoldotta. A rendek azonban tovább mentek. Keserű szemrehányásokat tőnek a következő pontban Belgiojasonak, hogy, midőn a felső-tiszai részek felé közelgő török hadak a vidéket végső romlással fenyegetik, noha a fegyveres fölkelés ki van hirdetve, hivatalbeli elődei, az előtte volt felső-magyarországi főkapitányok dicséretes szokásától eltérve, a rendeket tanácskozássra össze nem hívja, velük a had folytatására, a sereg élmezésére nézve s a fölkelés modalitásai felől nem tárgyal, nem egyezkedik; azt azonban — mondák — tűri, hogy személyünkben és javainkban pusztítson bennünket a katonaság. S míg ennek egyrészt az lehet a következménye, hogy a táborban majd szükség áll be; másrészt a rendek a magok részére se várnak semmi jót a főkapitány e titkolódzó magaviseletétől.

E szemrehányásnak határozat alakjában való foglalása után áttértek a rendek más, különösen vallásügyi sérelmek tárgyalására — s ennek megfelelőleg kimondották a határozatban, hogy mind a katonaság, mind a főkapitány ellen panaszaik vannak. A császári katonaság ellen azért, mert Belgiojoso vallonjai a protestáns lelkészeket háborgatják, üldözik. ¹⁾ Belgiojoso ellen pedig azért, mert Kassa városa birtokait törvényellenesen erőszakkal elfoglalta; — a mi, mint tudjuk, azért történt, mert a kassai tanács nem tudta, vagy nem akarta kimutatni az elfoglalt nagy templom s a volt dömés kolostor alapjait képező birtokokat a többi városi birtok közül, s így Belgiojoso egyszerűen vélt eljárni, midőn a város összes birtokait lefoglalá addig, míg kiderül, melyek a nagy templomhoz és a volt dömés kolostorhoz tartozók.

»Azt vélik a karok és rendek — mondja a határozatnak ezen panaszokra vonatkozó, fölötte érdekes pontja, — hogy a nagyságos generalis úr e részben a legutóbbi pozsonyi országgyűlés utolsó articulására támaszkodik, melyet ő csá-

¹⁾ Liszkáról pl. Szántai Pált, a reform. papot elűzték s a lefoglalt templomot és paplakot a jezsuitáknak adtak át.

szári és királyi fölsége az országos rendek tudta nélkül és határozatán kívül annectált a többiekhez, a mely ellen a [felső-magyarországi] rendek a szépesi kamara előtt egyhangúlag tiltakoztak, hogy azt elismerniök semmiképen nem lehetséges. De óvást emeltek a vallás védelme ügyében már a rendek követei is ünnepélyesen magán az országgyűlésen s midőn az óváslevelet kivették, egyszersmind kijelentették, hogy e részben élni fognak a büntelen önvédelem jogával.»

Erre való tekintettel a határozat e pontjában arra kérték a gálszécsi rendek Belgiojosot, hogy érettük a királynál a vallásszabadság s jogaik megóvása ügyében járjon közbe, a kassaiak birtokait adja vissza, a protestans vallás szabad gyakorlatát háborgatni ne engedje. »Kénytelenek lesznek különben — így végződik e pont — a rendek a múlt országgyűlésen tett óvásokhoz alkalmazkodni«, értsd: az önvédelem eszközeihez nyúlni.

Kétségtelenül ez a pont a legfontosabb, jobban mondva az egyedüli, de valóban fontos a gálszécsi gyűlés határozatai közt. Ez az első hivatalos nyilatkozat az 1604. XXII. t.-czikk ellen, melyet mint a rendek tudta nélkül, az országgyűlés határozatán kívül önhatalmúlag a király által betoldottat a Gálszécsen összegyűlt rendek egyszerűen nem ismernek el. A czikk az ő számukra nem létezik; nem törvény; semmi. »Eundem articulum acceptare omnino eis integrum non esset.« S ha e czikkre támaszkodva akarna Belgiojoso vagy akárki más vallásuk szabad gyakorlata ellen merényletet elkövetni: a rendek fegyvert fognak ragadni önvédelmükre.

A jogos forradalom egyszerű, szenvedélytelen, de határozott proclamatiója ez, melyben épen ez egyszerűség, e szenvedélytelen hang miatt — az irály minden gyarlóságai daczára is — van valami magasztos.

Csak férfi kellett a mozgásnak indult tömeg élére; kéz, mely az elementaris erőnek czélt és irányt adjon. S nemsokára eljött ez a férfi Bocskay személyében, a kinek keze utat mutatott a rohanóknak.

A gálszécsi gyűlés határozatainak utolsó pontja a katonaság, különösen a sárgaruhás és vörösruhás vallonok ki-

csapongó kegyetlenségei ellen irányult. Hiában panaszkodtak a rendek eddigelé e miatt Belgiojasonak, rimánkodásaiknak semmi fogauatja nem volt. A mit hát eddig az országgyűlések, sérelmi irataikban és a kir. előterjesztésekre adott válaszaikban ugyan többször kimondottak, de törvénybe föl nem vettek, azt most a gálszécsi rendek jónak látták határozataik utolsó pontjában ünnepélyesen kijelenteni. Hogy t. i. ha Belgiojoso a katonaság a kihágásait nem tudja fékezni, a rendek azokat tovább nem tűrik; de többé nem háborgatják őt panaszaiikkal, hanem *maguk segítenek magukon*.

Ezzel ki volt mondva a fegyveres fölkelés azok ellen, a kiknek hivatásuk volt volna védők, mentők, szabadítók gyanánt szerepelni a pogány ellen, a kiket az ország, a nemzet védelmére hozott be a kormány a külföldről.

A józan ész és az önvédelem kétségbe nem vonható joga alapján ezt a gálszécsi rendek kimondhatták; de tévedés volt részükről e kijelentésnek, a mint tették, az ország törvényei közt keresni támaszt, az ország törvényeire hivatkozni. Azok, a kik közülök az országgyűléseken részt vőnek, jól tudhatták, hogy a sokszor indítványozott s a rendek által a válaszföli-
ratokba egyhangúlag mindannyiszor föl is vett fegyveres fölke-
lést az istentelenül pusztító császári zsoldos nép ellen a kor-
mány szilárd ellenállása, kérése s ígéretései miatt törvénybe
soha nem igtatták.

De mindegy. A gálszécsi gyűlés kimondotta ezt is, és tudjuk, hogy a határozatnak a hajdúk és Bocskay érvényt szereztek. ¹⁾

Ezeket a határozatokat a gálszécsi gyűlés megbizásából egy háromtagú küldöttség, u. m. Darhócz Pál, Farkas András és egy meg nem nevezett vitték el Belgiojosohoz, a ki rakomazi táborában fogadta a deputatiót szeptember 11-dikén.

A tábornok s e küldöttség tagjai között élénk discussio fejlődött ki. ²⁾ A küldöttség tagjai teljes tisztelettel szóltak ugyan, de kiméletlenül szemébe mondták a generálisnak a

¹⁾ L. a gálszécsi gyűlés határozatait Irományok II. sz.

²⁾ L. e részben a végtelen érdekes, élénken írt magyar jelentést Irományok IV. sz.

határozatok szemrehányó, vádló és tiltakozó pontjait is, a ki viszont a maga részéről leplezetlen őszinteséggel, katonásan válaszolt.

Természetes, hogy legelőször az ágyúvontatás ügye került szóba. »Régen kellett volna erről tractálatok és végezetek; mióta császár urunk mandatomit elkülte, több egy hónapjánál annak; mért nem gyűlt kegyelmetek ezelőtt össze? Így kellett-e siketségre venni az ő felsége parancsolatját?« Ezzel és ezekhez hasonló kérdésekkel kezdte meg Belgiojoso a társalgást. S mikor a küldöttség előadta, hogy, noha a megyék e teherviselésre épen nem kötelezhetők s csak a közjóra való tekintettel hozták azt a határozatot, hogy minden 16 kapú egy jármos ökröt állítson, holott a katonaság rablásaitól megmaradt baromállomány nagyobb részét a marhavész elpusztította: Belgiojoso ezt az ajánlatot »in summa még meg sem köszöné«, hanem a küldöttség egyik argumentumára reflectálva azt felelé, hogy a rendek magok okai a sok kártételnek; mert ha huszadnappal hamarabb táborba indítják az ágyúvontató igát, ő, Belgiojoso is 20 nappal hamarabb táborba szállítja vala a katonaságot.

Az élelemszállítást illető határozattal Belgiojoso meg volt elégedve. Arra a szemrehányásra pedig, hogy hivatalbeli elődei példájára mért nem hívta egybe a felső-magyarországi rendeket a hadfolytatás felől való tanácskozás végett, — elég ügyesen válaszolt, két okkal is. Míg t. i. egyrészt azt hangsúlyozá, hogy hiszen maga sem tudta, mit fog s fog-e egyáltalán valamit a török mozdulatai ellen neki tennie kelleni; másrészt arra a körülményre hivatkozott, hogy ha hirtelenében akarna is a kir. tanácsosok tanácsával élni, akár Báthory Istvánt, akár Rákóczy Zsigmondot hivatná, egyik se jönne; a mint hogy ez utóbbi, mikor Tokajba kérette, csakugyan nem jelent volt ott meg.

Az ellen, hogy vallonjai a protestáns lelkészeket háborgatják, nyomorgatják, határozottan tiltakozott s becsülete lekötésével nyilatkozott késznek azokat a vallonokat, a kikre efféle vád rá bizonyúlna, a többiek elrettentő példájára szigorúan megbüntetni.

Legérdekesebb, sőt a kormány- és katonai körökben

uralkodó fölfogás jellemzésére, roppant fontossággal bíró volt a discussio ama része, mely a vallásszabadság s vele kapcsolatosan Kassa város javainak elvételéről szólt.

A generalis-kapitány nem elégedett meg annak kijelentésével, hogy ő csak eszköz, a felelősség mások vállán nyugszik: »Magamtól semmit nem cselekedtem — mondá,¹⁾ — szolga vagyok; valamit az én uram, kinek hittel köteles vagyok, nekem parancsol, azt kell exequálnom.« Nem elégedett meg ennek kijelentésével, hanem azt kezdé fejtegetni a küldöttség előtt, hogy a mit ő a fölség parancsából Kassán tőn, az jogos, a király földesúri hatalmából önként folyó cselekedet volt.

Már föntebb, az 1604. XXII. t.-czikk létrejöttének elmondásánál utaltam volt arra, hogy a királynak a szab. kir. városok, mint a korona peculiuma fölötti földesúri hatalmáról minő nézetek uralkodtak a prágai és bécsi hangadó, meg a magyar főpapi körökben. Belgiojoso csak ennek a nézetnek volt naiv tolmácsa, midőn a küldöttség tagjaihoz azt a kérdést intézé: »nem szabad-e ő felsége az ő jobbágyival? nincsen-e autoritása, az minemű papot akar, jószágában tartani? Kegyelmetek közül a melyiteknek városa avagy faluja vagyon, nem azt cselekeszitek-e jószágokban, az mit akartok? Az kegyelmetek jobbágyi praescribálnak-e kegyelmeteknek módot?«

Erre a küldöttség tagjai a városok szabadsága érdekében a generalis-kapitány előtt oly remek s oly meglehangú védbeszédet tartottak, a minő addig s azután két századon keresztül nehezen hangzott el Magyarországon. Kiemelték ebben, mi nagy különbség van a nemesség jobbágyai s a szabad városok közt. »Azok minekünk valóban jobbágyink és tulajdonunk, semmi örökségek nincsen, mind az a föld mienk, az melyen laknak« — mondák a küldöttségek tagjai. Ellenben emezek »azért hivatnak szabad városoknak, hogy egyenlő szabadságok« a nemesekével. »Egy az libertás; non sunt peculium regis, sed peculium coronae.« Az ország oszlopai, az ország tagjai a szabad városok. Őket is külön meghívókkal hívja meg a király az ország gyűlésére, mint a többi rendeket.

¹⁾ Irományok IV. sz.

»Szabad voxok vagyon és oly pondusa az ő voxoknak, mint egyéb statusénak« és »tempore electionis regis szintén úgy eligálnak ők is, mint az többi ordók.«

Belgiojoso azonban nem érté meg — és ő valóban teljesen büntelen ebben, mert nem tehet róla — a nemesek jobbágysai és a peculium coronae, a szab. kir. városok jobbágyvolta közti köz- és magánjogi különbséget, s midőn a küldöttség tagjai a határozat értelmében élőszóval is hangsúlyozták, hogy, ha a főkapitány a kassaiak ellen való törvénytelen eljárással föl nem hágy, a rendek a pozsonyi gyűlésen emelt óvás szerint önvédelmi jogukkal élni fognak, még azt kérdé tőlük, vajjon »hát ti ő fölsége ellen akartok támadni?« A küldöttség erre élénken kijelenté, hogy effélére senki nem is gondol, de határozottan ismétlé, hogy »a kik minket hitünkben akar-nak háborgatni, általánfogván megoltalmazzuk magunkat cum inculpata tutela.«

S ez az erélyes hang egy pillanatra, de csak egy rövid pillanatra, szeget ütött Belgiojoso fejébe. »Ő senkit nem háborgat, nem is az ő tiszti [a háborgatás]« — ezt felelé a deputatio tagjainak. De midőn a küldöttség eltávozott s a főkapitány szeptember 12-kén a rakomazi táborból megírta a neki írásban is átnyújtott gálszécsi határozatokra válaszát, már ebben az íratban, a mely egyébként az élőszóval folyt discussionnak minden másban teljesen megfelel, van a vallás ügyében hozott határozatokat illetőleg egy olyan passus, a mely mint elfátyolozott fenyegetés csak olaj volt az elégedetlenség tüzére. »Különben — így szól Belgiojoso válaszirátának e pontja, — hogy sem az országgyűlésen promulgált artikulust¹⁾ elfogadni, sem ő fölségének a saját maga birtokaiban szabad kezet hagyni nem akarnak a rendek, hanem e helyett kaszájukkal idegen buzát aratnak²⁾: ez ellen a maga helyén és idején majd fog tudni ő fölsége alkalmas eszközöket használni.³⁾

Mínő hatást tőn a fenyegetés a gálszécsi rendekre, a

¹⁾ A XXII. t.-cikket érti.

²⁾ T. i. a fölség földesúri jogaiba nyúlnak.

³⁾ Irományok III. sz.

kik azonban az irat keltekor többé már nem is voltak együtt, — nem tudom. De merem állítani, hogy az északkeleti megyék rendjeinek, a politikai, nemzeti és lelkiismereti szabadság ezen, egész Magyarországon legéberebb őreinek és legelszántabb védőinek hangulatát tekintve, csak a nemsokára föllépő Bocskay malmára hajthatta a vizet.

Tán épen ez a fenyegetés volt az utolsó csöpp, a melytől a keserűség tele pohara kicsordult.

A GÁLSZÉCSI RÉSZLEGES GYŰLÉS IROMÁNYAI.

I.

1604. szeptember 6.

Kis-Szeben városa tanácsa Lőcse városa tanácsához a gálszécsi gyűlés kihirdetése, követküldés s a gyűlési tárgyalások felől.

Ehrsame, namhafte, wolweise Herren... stb. Neben Wunsch aller Wolfarth... berichten wir Ew. Würden, dass die Spanschaften auf den 8. diss eine Zusammenkunft zu Gálszécs angestellet wegen der begehrten achthundert Ochsen zur Abführung der Kriegsmunition und Geschützes, da dann auch etwas möchte beineben von Religionssachen tractiert und gehandelt werden. Weil dann die Stadt Kaschau, wie auch die Herren von Eperies (so uns solches erst ietzo am Abend angedeutet), wie auch die Spanschaften für gut erachten, damit die ehrbaren Städt auch ihre Abgesandten sollten erscheinen lassen: sind [wir] derohalben gesonnen, eine Perschon dahin abzufertigen, verhoffend Ew. Würden werden diesfalls auch die Ihrigen dahinsenden, denn gar wol vonnöthen, dass sich die Städt wegen der Kriegsmunitionsfuhr, welche ihnen nue mehr untreglich, dem Land zum höchsten beschwären. Und ist gewiss, so die Spanschaften die Städt nicht würden subleviren helfen, werden sie desto mehr belästiget werden und das Joch allein tragen müssen. Welches wir Ew. etc. Würden in aller Eil zuschreiben sollten. *stb.* Cibinii 6. Septembris anno 1604.

Richter und Rath der Stadt Zeben.

Külczim: Denen ehrsamem . . . Herren N. Richter und Rath der königlichen Freystadt Leutsch . . .

(Ered. Lőcse város Itarában.)

II.

1604. szeptember 8.

A Gálszécsben összejött felsőmagyarországi rendek végzése.

Conclusio Statuum et Ordinum superioris Hungariae in oppido Galzech die 8. Septembris congregatorum, anno 1604.

Quandoquidem illustrissimus dominus generalis ¹⁾ specialibus suis literis, mandato speciali sacratissimae caesareae regiaeque Maiestatis domini nostri clementissimi adiuncto, Statibus et Ordinibus superiorum istarum regni Hungariae partium serio committere dignatus est, ut pro defensione et conservatione afflictæ huius patriæ certum aliquem bovum vel iumentorum numerum pro devehendis rebus bellicis et munitionibus necessariis habita cum civitatibus liberis mutua celerique transactione absque omni dilatione Cassoviam sistere deberent, de victualium denique ad castra ob evitanda ulteriora damna cum idonea comitiva devectione aliis novissime ad Status datis literis suis requisivit: Status et Ordines eas ob causas hic in oppido Galzech, octavo die Septembris in simul convenire, de praescriptis simul tractare et concludere operæ præcium esse censuerunt.

Quod ad iumenta sive boves pro devehendis rebus bellicis et munitionibus necessariis dandos attinet, licet apud Status et Ordines reliquiarum afflictæ huius superioris partis regni Hungariae in usu hactenus non fuerit, ut iumenta seu boves ad hanc rem necessarios suppeditassent, quandoquidem id oneris semper liberis civitatibus incubuisse sciant; tamen ne videantur benignæ et paternæ suæ Maiestatis caes. atque regiae, domini ipsorum clementissimi postulationi refragari, sibi que ipsis et dulcissimæ periclitanti ac labanti

---

¹⁾ Belgiojosoi Barbiano Jakab, felsőmagyarországi főkapitány.

patriae deesse, etiamsi tam internorum Suae Maiestatis confiniariorum quam etiam externorum militum effrena licentia sint exhausti et in dies exhauriuntur, in hac praesenti ingenti necessitate et ruinam extremam cervicibus nostris minanti statu, appropinquante valido imperatoris Turcarum exercitu, a singulis sedecim portis singulum unum bovem jugalem vel equum ordinaturos et Cassoviam se missuros obtulerint, quibus de solita mercede illustrissimus dominus generalis secundum contenta articulorum publicarum regni constitutionum providere dignabitur vel precium eorum competens deductoribus eorundem persolvi curabit.

De victualibus in castra devehendis ordinatum est ut in singulis comitatibus ad singulas portas singuli cubuli siliginis sive hordei aut avenae mensurae Cassoviensis et singuli panes imponantur et necessitate expostulante in castra expediuntur, ita nimirum ut pro singulo cubulo siliginis vel hordei florenus 1, pro avenae vero singulo cubulo singuli denarii 50 per magistros fori aut annonarios solvantur; quibus illustrissimus dominus generalis de necessaria et sufficienti comitiva, ne in itinere descendentes vel recedentes impediuntur, auctoritate sua interposita et adhibita prospiciat. Nam difficile est, imo impossibile dicunt Status comitatus huiusmodi comitivum devectoribus adhibere posse. Nec diffidunt Status, si disciplina militaris observabitur, effrenis licentia militum compescetur, in sontesque serio animadvertetur, sufficientem in castris commeatum futurum.

Admiratione tamen Status et Ordines regni ducuntur, in hac temporis tempestate illustrissimum dominum generalem gentibus Suae Maiestatis per viscera reliquiarum afflictissimi regni ita dispersis praepotenti Turcarum imperatoris exercitu appropinquante et extremum excidium patriae minante, de veteri laudabili consuetudine vestigia praedecessorum suorum harum partium regni Hungariae superiorum generalium capitaneum non imitari, nullam tempestivam et necessariam cum dominis baronibus et magnatibus comitatibusque per convocationem et consultationem nec de prosecutione et continuatione belli, neque de administratione commeatus et victualium, sed nec de insurrectione, exposcente

ardua necessitate, mutuam intelligentiam habere, sed reliquias regni intempestive tam in personis quam rebus et substantiis nostris consumere et exhaurire pati. Verendum omnino quod si sua illustrissima Dominatio in castra condescenderit, ne defectus omnium rerum subsequatur; quidque sibi Status exinde augurent, quod omnia ab illis ita occultentur, penitus ignorant.

Dum haec praemissa tractarentur, plurimae per nonnullos dominos et fratres nostros querelae tam contra illustrissimum dominum generalem, quam etiam Suae Maiestatis internos et extraneos milites accesserunt, quod fideles Suae Maiestatis subditi contra praerogativam, libertatem eorum nobilitarem, non solum honorum et iurium ipsorum possessionariorum violenta et illegitima, regnique legibus contraria et nimis deroganti ademptione et potentiaria occupatione (sicut cum libera civitate Cassoviensi actum esse ferunt), sed in religione quoque eorum molestantur; verbi dei ministri etiam variis a sua illustrissima Dominatione et a vallonibus iniuriis afficiuntur. Opinantur Status et Ordines, illustrissimum dominum generalem articulo ultimo novissimae dietae Posoniensis per Maiestatem caesaream atque regiam praeter scitum et extra conclusionem regnicolarum annexo niti; super quo articulo unanimiter coram camera Suae Maiestatis Scepusiensi et in aliis locis authenticis solenniter sunt protestati, quod eundem articulum acceptare omnino eis integrum non esset. Et quod maius est, legati Statuum et Ordinum regni in ipsa dieta quoque solenniter in facto tuendae religionis protestati extitere, literasque superinde protestatorias extraxere, Status et Ordines regni cum inculcata tutela defensores sese retulere. Propterea Maiestatem Suam caes. atque regiam dominum ipsorum naturalem clementissimum ob viscera misericordiae dei oratam habebunt ut iuxta suam benignam oblationem Status et Ordines regni in eorum immunitatibus et praerogativis, libertatibus, pristinaque religione conservare et manutenere dignetur, ademptaque bona Cassoviensium civitati iterum benigne reddi et restitui demandet. Suae etiam illustrissimae Dominationi demisse supplicant, velit suas quoque apud Maiestatem caesaream atque

regiam interponere partes ut fidelitatis nostrae constantis et indubitatae, in isto potissimum perturbato rerum statu gratuita habeatur ratio et ab ulteriori huiusmodi illegitima persecutione sua illustrissima Dominatio supersedere ademptaque bona Cassoviensi civitati integre restituere dignetur. Alioquin nolle-velle protestatoriis in dieta proxima regni emanatis accommodare sese cogentur.

Nec hoc praetermittendum censuerunt Status ut intolerabilia damna et nocumenta inenarrabilia per vallones rubei item et flavi colorum aliorumque ordinum milites quae in dies effrena cum licentia passim patrantur, silentio praeter-eant; siquidem illustrissimus dominus generalis multoties superinde extitit requisitus, nullum tamen Status relevamen sentire; nisi deinceps cohercebuntur et petulantia eorum com-pescetur, insolentiam eorum amplius non laturos, sed regni publicis constitutionibus superinde editis usuros sese Status et Ordines solenniter declarant. Datum in Galszech, die 8. Septembris anno domini 1604.

Status et Ordines partium regni
Hungariae superiorum in Gál-
széch congregati.

(Egykorú példány Bártfa városa ltárában.)

III.

1604. szeptember 12. Rakamazi tábor.

Belgiojoso válasza a gálszécsi gyűlésben összejött felsőmagyar-országi rendeknek hozzá küldött határozataira.

Spectabilis, magnifici, generosi ac egregii domini amici, nobis observandissimi stb.

Quod ad caesareae regiaeque Maiestatis mandato non nisi elapso mense Dominationes Vestrae atque eo tempore deliberare primum voluerint, — quemadmodum per nuntios suos ex generali congregatione ad nos expeditos intelleximus — quo iam et castra fixa et exercitus instructi erant, satis mirari non potuimus. Arbitrabamur enim magis Dominationibus Vestris cordi fore diligentem illam a nobis navatam

operam ad repellendos hinc longius a finibus hostes maturiorumque de promovendis intentionibus nostris necessariarum rerum deliberationem expectassemus, neque induci ad credendum potuissemus unquam, vel a Dominationibus Vestris tam exiguam mandatorum sacrae caesar. regiaeque Maiestatis haberi rationem, vel nobis non defensionem solum, sed et provinciae propagationem miranti et intendenti tam parum auxilii sperandum esse ut a XVI. saltem portis singulis unus bos iugalis vel equus pro deprehendis bombardis ordinaretur. Qua quidem ratione neque medietas numeri a Sua Maiestate caesarea impositi haberi poterit; ita ut nos bombardas domi relinquere, omnem rei bonae gerendae occasionem amittere debeamus, praeterquam quod vel ante viginti dierum spatio (*sic*) si numerus equorum praestitus fuisset, nos milites in castris continere sicque infinita damna prohibere potuissemus.

Neque mirari Dominationes Vestras opus est, nos praeterquam [quod] et Suae Maiestatis et serenissimi Archiducis et nostris litteris de praeparatione ad insurrectionem adnumerimus, alia ratione Dominationes Vestras non requisivisse, neque cum baronibus, magnatibusque et comitatibus per convocationem et consultationem de prosecutione et continuatione belli tractasse; cum enim neque sacrae Maiestatis mens, quidnam per nos fieri vellet, constaret, neque notum nobis esset, in quas partes inimici vires verterentur, et nunc ob id praecipue castra huc ultra Tibiscum traduxerimus, ut provinciam a militum devastatione sublevaremus, supervacaneum videbatur, de re incerta consilium inire. Nunc autem cum certissime constet vezerium iam traiecisse Danubium, iam confectum pontem, sed adiuncto sibi Bektes passa cum universo exercitu, simul et cum Tartarorum viribus, partibus istis, Tokajino in primis, obsidionem et devastationem minari. ideo nunc primum coacti fuimus Dominationes Vestras ad insurrectionem viritum faciendam et generalem ad castra descensionem firmiter ac vigore ante transmissi caesarei mandati requirere, quo ubi pervenerint, nil nobis erit iucundius quam eorum uti et gaudere consilio et auxilio.

Quod attinet de ablatis Cassoviensis civitatis bonis et adhuc sacrae caes. regiaeque Maiestatis nomine in sequestro positis ¹⁾ (ut vocant) contra praerogativam nobilitarem bonorum et iurium possessionariorum, violentam et illegitimam regnique legibus contrariam et nimis derogantem ademptionem et potentiariam occupationem (sic enim quae nomine Suae Maiestatis factae sunt vocitari praesumunt), in eo non nisi pro ea, quam Sacrae caesareae regiae coronae iuravimus, fidelitate facta fuisse omnia, probaturi sumus, neque, ubi fecissemus minus, rationem reddere potuisse aut fidelitati debitae satisfacisse.

Quod vero verbi dei ministri aut Dinationes Vestrae variis a nobis et wallonibus iniuriis afficiantur, id falsum omnino est, neque quenquam honestum et bonum virum omnium rerum talia falsa proferre ausi sunt (*sic*) reputamus, quinimo quicumque illi sint, falsos et improbos hisce declaratos esse volumus, donec quicumque a nobis aut wallonibus ulli religionis causa minime factum fuisse probaverint. Quemadmodum et nos non dignos nomine nostro promittimus fore, si contra delinquentes, ubi probatum fuerit, debitis modis summo vigore non processerimus. Caeterum quod neque in dieta promulgatum articulum acceptare, neque liberam Suae Maiestatis in bonis suis dispositionem relinquere, sed suam in alienam messem immittere falcem velint, suo tempore locoque nosset caesarea regiaeque Maiestas oportuna adhibere remedia.

Nos quemadmodum saepissime promisimus, neque defectus in nobis unquam fuit, nil gratius et iucundius habere-
mus nisi ut vagantium hinc inde et discurrentium per provinciam aliquot militum captivi ad nos deducti essent aut adducerentur; possemus enim eorum exemplo infinita damna prohibere, nosque a tot, tantisque querelis tandem aliquando sublevare. Quod magnificis generosis Dinationibus Vestris, quemadmodum et oretenus coram legatis eorum fecimus, ita et scripto hoc, maiori testimonio notum esse volumus. De re-

¹⁾ Ez a *de ablatis... bonis... in sequestro positis* olaszosan a latin genitivus helyett áll (ablatorum bonorum... in sequestro positorum.)

liquo eadem felicissime valere optamus. Ex castris ad Rakomaz positis 12. Septembris anno 1604.

Sacrae caesareae regiaeque Maiestatis consiliarius bellicus ac partium regni Hungariae superiorum generalis capitaneus, spectabilium, magnificarum, generosarum ac egregiarum Dominationum Vestrarum

amicus et servitor

Joannes Jacomo Belgiojoso mp.

Hátirat: Spectabilibus, magnificis, generosis ac egregiis dominis, N. et N. universorum statuum et ordinum partium regni Hungariae superiorum ablegatis in congregatione nuper Gálszécsiensi existentibus etc. dominis et amicis observandissimis.

(Egykorú másolat Lőcse város Itárában.)

IV.

1604. szeptember 16.

A gálszécsi gyűlésből Belgiojosohoz küldött bizottság egyik tagjának tudósítása e bizottságnak Belgiojosoval folytatott tárgyalásáról.

Generose domine et compater mihi observandissime . . .

Az minemű legatióban generalis uramhoz Gálszécsbűl az statusok engem Darhócz Pál és Farkas András uramékkal bocsátának vala, mi szorgalmatosan eljártunk.

Legelőször az gyűlésünknek okát megmondottuk, hogy az minemű számú ökrét kévánt ő felsége álgyük alá, az szabad városokval egyet értvén, elrendelnénk és elvégeznénk; más módot nem találhattunk, egybe kellett az miatt gyűlnök mert ha per literas avagy per internuncios tractáltunk volna egymásval, in infinitum ment volna az dolog. Erre azt felelé: hogy »régen kellett volna errűl tractálnotok és végeznetek«; miolta az császár urunk mandatomit elküldte, ő is írt, több egy holnapjánál annak; »miért nem győlte [*sic*] Kegyelmetek ezelőtt? így kellett-e siketségre (úgymond) vennetek az ő felsége parancsolatját? mikor lészen immár az? eddig itt kellett volna az álgynak lennie, azokat Kegyelmetek késedelme miatt kellett otthonn hagynunk.« Kérdé: »mennyire exten-

dáltatik az száma? Leszen-e 800 az ő felsége kívánsága szerint? Mennyi az porta in universum?« Én meg nem tudám mondani az porták számát, azt sem, mennyi lehet az ökör szám tizenhat-hat portátul. Azt megmondtuk, hogy erre is nehezen mentenek az statusok, mivelhogy nem is kötelesek arra, mert szabad városok dolga; mindazáltal szükséghez képest, látván pogánnak közelgetését, erőnk fölött is erre mentünk, hogy tizenhat kaputól egyet-egyet rendeltünk; ilyen paktálásunkban az mint megfogyatkoztunk, elszegényedtünk, elromlottunk, ő nagysága vegye jó néven; minthogy az szolgáló nép is elpusztított bennünket, az dög miatt is minemő veszedelme volt az baromnak, most is sok helyen vagon etc. bőségesen eleibe számláltuk. In summa meg sem köszöné, hanem azt mondá, hogy ez sok kártételnek is mi vagyunk okai; ha az barmot aláhajtottuk volna, huszad nappal azelőtt táborba szállította volna az vitézlő rendeket; valami kárt tettek, huszad naptól fogván magunknak és negligentiánknak tulajdonítsunk.

Az táborba való élést fölötte igen sollicitálja, kéré és parancsolt is, hogy megindíttassuk mennél hamarabb lehet.

Ezután megmondottuk nekie, hogy az statusok igen csodálkoznak ő nagyságán, hogy az előbbi generalisoknak, praedecessorinak, nem követi nyomokat; mikor ilyen bizonyos hírek voltak és táborba igyekeztenek szállani, mind urakat, vármegyéket, főembereket, kapitányokat, hadnagyokat, tisztviselő személyeket egybe gyötettek, consultáltak velek mind az insurrectióról és táborba való szállásról, álgyük alá való három s ló szerzéséről, élésrül, egyről-másról az mi szükség, idején tractáltak s végeztenek, és így szerencsés volt indultjok is. Most peniglen ő nagysága sem urakval, sem nemes uraimval, se egygyel, se mással semmit nem communicál, csak magában occultálja mindeneiket. Kit hogy úgy cselekeszik, fölötte igen bánják, általják, szégyenlik is, mert de ipsorum cute agitur; avval érnéjek meg, ha ő fölségének nem volnának hívei; de hívei lévén, in fidelitate constanter et perseveranter, méltó volna ő nagyságának akaratját, szándékját nekiek is megjelentenie etc.

Ezen felindult volt, de meglassúdék esmég és monda:

»Miről kellett ezkédig consultálkodom valakivel, ha még az ő fölsége akaratját sem tudtam (úgymond) magam is? az pogány ellenségnek szándoka bizonytalan volt, mely felé igyekezik; ha akarnám is urunk ő fölsége tikos dolgairól valakivel tractálnom, kik vannak itt ezen az földön consiliariusok közül? Báthoryt ¹⁾ ha hivatnám, nem jó; Rákóczy ²⁾ azonképen; Rákóczyt csak ide Tokajba hivattam, ide sem jött. Ezek kívül kik vannak? Ezen Kegyelmeteknek nem szükség olyan igen csudálkozni, hogy ide szállottam, nem egyéb az oka, csak ez hogy jobb módot nem találhattunk, miképen avertálhasunk ulteriora damna. Hogy táborba contineáljuk az vitézetket, azért magunk személyében is jöttünk közikbe, hogy inkább ide hozhassuk őket. Most immár bizonyos híreink lévén, hogy Bektes basa, ki Temesvárnál gyülekezett, ide Szolnokhoz szállott, vezér basa is, kit azt hirdettek, hogy Tótország felé ment volna, innét vagy az Dunán, hídja sincsen, nyilván szándékozik Tokaj alá jönni: készerítettünk immár generalis és viritima insurrectiót meghirdetnünk. Azért Kegyelmetek is legyen rajta, hogy mennél hamarább lehet, insurgáljon Kegyelmetek és jőjjen ide mellém; Kegyelmetekvel szerezettel mindeneket közleni és Kegyelmetek tanácsival élni akarunk.«

Azután kassaiak dolgáról emlékeztünk, hogy az státúsook igen elkeseredtenek, hallván és értvén ő nagysága személye ellen és ballonok ³⁾ ellen is sokféle panaszokat. Ő maga személye ellen úgy, hogy ő nagysága szabadságunk, szokásunk és törvényünk ellen kassai városnak jószágokat hatalmasul elfoglalta, tőlek elvett mindeneket, sőt még misére jární nekik parancsolja etc. Az ballonok is az predicátorokat egynehány helyen persecuálják, fenyegetik, kergetik, házokra mennek, marhájokat cséplik etc.

Azt mondá ezekre: »az mit én cselekedtem, arról én megfelelek mikor annak ideje lészen, magamtól semmit nem cselekedtem; szolga vagyok, valamit az én uram, kinek hit-

¹⁾ Ecsedi Báthori István országhirót érti.

²⁾ Rákóczy Zsigmond.

³⁾ Vallon katonaság.

vel köteles vagyok, parancsol, azt kell exequálnom; ők rebel-
lisek lőnek, engedetlenek ő fölsége parancsolatjának, crimen
laesae Maiestatis maradtanak etc. Nem szabad-e ő felsége
az ő jobbágyival? nincsen-e autoritása, az minemű papot
akar, jószágában tartani? Kegyelmetek közül, a melyiteknek
városa avagy faluja vagyon, nem azt cselekszitek-e jószágtok-
ban, az mint akarjátok? Az Kegyelmetek jobbágyi praescr-
bálnak-e Kegyelmeteknek módot? etc.«

Erre azt feleltük, hogy külömség vagyon az mi job-
bágyink közt és az szabad városok közt; azok minékünk való-
ban jobbágyink és tulajdonunk, semmi örökségek nincsen,
mind az föld mienk az melyen laknak, ha mit ortuak (?) ¹⁾ is
csak kezek munkájok rajta. De azok azért hivatnak szabad
városoknak, hogy egyenlő szabadságok az urakéval és mienké-
vel [*sic*], egy az libertas, non sunt peculium regis, sed pecu-
lium coronae; columnae regni, membra regni; őket is ő fel-
sége ország gyűlésében peculiaribus literis híjja, mint szintén
praelatusokat, egyéb urakat, vármegyéket etc. Szabad voxok
vagyon, oly pondusa az ő voxoknak mint egyéb statusénak.
Tempore electionis regis szintén úgy eligálnak ők is, mint az
többi ordók. Azért ő nagysága nem vehette volna el jószágo-
kat prius quam jure mediante convicti fuissent. Látván ezt az
statusok rajtok esett dolgot, compatiálnak nekiek, fájdalom
esetjeket, mivelhogy membrumunk, nem hagyhatjuk; ő felsé-
gét is készek bizonyos személyek által felőle alázatos kenyer-
gésekkel megtalálni; ő nagyságát is kérjük, adja meg az elvött
jószágokat, szűnjék meg ő nagysága ab ulteriori persecutione
illorum; mert ha meg nem szűnik, ebben menten megyen,
nincs mit az statusoknak tenniük, az minemű protestatoriát
gyűlés alatt Posonba iudex ordinariustól extraháltanak, élni
akarnak vele.

Erre azt felelé: »hát ti ő felsége ellen akartok tá-
madni?«

Mi azt mondtuk: ne adja azt az úristen csak még gon-
dolnunk is; de contra eiusmodi illegitimos impetitores, kik

¹⁾ Aratnak?

minket hitünkben akarnak háborgatni, általon fogván megoltalmazzuk magunkat cum inculpata tutela.

Ő azt mondá, hogy ő senkit nem háborgat, nem is ő tisztí; ballonok felől is valaki azt mondja, hogy ők persequálnának predicatorokat, nem az igazat mondja; nem is tartja afféle embert jámbornak, tisztességbelinek, akárki legyen etc. míg reájok nem bizonyítja; ő is ne legyen méltó arra az tisztre és ne érdemelje azt a nevet, kivel neveztetik, ha megbizonyosodik valamelyikre ballonok közül, ha meg nem bünteti valóságosan in exemplum aliorum.

De insolentia militum divagantium azt mondja, hogy régen megengedte, hogy megfogassák efféléket és beküldjük Kassára, nekie kedvesebb dolgot annál nem cselekedhetünk.

Szintén oda táborba kellett ő nagysága után mennünk, ott tractáltunk vele ez elmúlt vasárnap. Ím az minemű levelet írt de insurrectione generali, Kegyelmednek megküldtem.¹⁾ Cum his generosam Dominationem Vestram feliciter valere cupio. Datum ex F . . . cz²⁾ die 26. Septembris, anno 1604.

Servitor, frater et compater addictissimus.

(Egykorú másolat Bártfa városa ltárában.)

---

¹⁾ Nincs meg.

²⁾ Olvashatatlan.

B)

A kassai részgyűlés 1604. november havában.

Nem föladata e gyűjteményes munkának azt fejtegetni, hogy Bocskay forradalma 1604. őszén mely okok miatt, mi módon tört ki s mint folytak le e hatalmas mozgalom egyes fázisai. Tüstént, minden bevezetés nélkül azon időpontra mutathatunk, midőn már Magyarország felső részének keleti fele teljes lángban állott s a nyugoti megyék felé előnyomuló hajdúk a két vakmerő Balázs, t. i. Tappai és Német Balázs vezérlete alatt minden jó magyart a Bocskay fegyvereihez való őszinte csatlakozásra hívtak föl.

Az északkeleti megyék, melyek a gálszécsi gyűlés alatt hozott határozataikban ellenzéki szellemüknek s elkeseredettségüknek világos jeleit adták, midőn úgy a vallás ügyében, mint a csász. zsoldos katonaság kicsapongásai miatt a fegyveres ellenállást kimondották, — mint e most említett határozatokból előre is meg leheté jósolni, egész lélekkel csatlakoztak Bocskayhoz. ¹⁾ *Velük egyetértve* s bizonyára Bocskay parancsából is, a két hajdúvezér mindazon megyéknek, a melyekbe a hajdúcsapatok kardja elért, tehát Slavóniát s a du-

---

¹⁾ Erre utal a Bécsbe hívott magyar tanácsosok egy véleményes előterjesztése 1604. november hó 20-dikáról: Hoc loco animadvertendum venit, octavo die Septembris conventiculum comitatum ac civitatum partium superiorum in oppido Gálszécs fuisse celebratum, ubi... se in religione defensuros coram domino generali protestati sunt... (Bécsi áll. ltár).

nántúli kerületet kivéve a töröknek nem hódolt egész Magyarország rendjeinek Kassára november 12-dik napjára országgyűlést hirdetett, »hogy — mint a Lippai és Német Balázs által aláírt, november 4-dikén kelt és Liptómegehez intézett meghívó levél¹⁾ mondja — »... az igaz hitért, országunk szabadságáért... mindenekről jó módjával végezhesünk.«²⁾

A gyűlés november 12-dikére Kassán valóban összeült. Mely megyék s egyéb rendek s mily számmal vőnek benne részt, arról semminemű tudósítás nem maradt fenn. A tárgyalta ügyek rövid jegyzéke egy egykorú iratban Besztercebánya városa levéltárában maradt reánk s belőle megtudjuk még azt is, hogy a gyűlésen egybejött rendek elé Bocskay még az nap, november 12-dikén előterjeszté kívánságait s e kívánságokra a rendek szintén még az nap válaszoltak.³⁾

A fejedelmi előterjesztések, a rendek válasza s a fejedelmi viszonzó válasz datálatlan szövegét Demkó Kálmán szerencsés keze fődözte föl a lőcsei városi levéltár kelet nélküli actái között. Utána azokat a következőkben kell ismertetnünk.

Mindenekelőtt, hogy a Bocskay alatt a fölkelés ügyeinek szolgáló hajdúk és egyéb hadi nép hatalmaskodásai ellen a panaszok megszűnjenek s a harcosokat fegyelemben leheszen tartani, Bocskay bizonyos *hadi adó* megszavazását kérte a Kassán összegyűlt rendektől.

Kivánt azután *személyes fölkelést*, azon ígélet mellett azonban, hogy a mint a fölkelőkre többé szükség nem leszen, kit-kit azonnal házához bocsát vissza.

Intézkedést kivánt a fölkelés vezére a hadak *élelmezése* dolgában s kivánta (a mit a rendek annyira perhorrescáltak) iga állítását az *ágyúk* (és lőszer) *vontatásához*.

Kivánta továbbá, hogy az *öt szab. kir. város*, úgymint:

¹⁾ L. Irományok I. sz.

²⁾ Téved Demkó Kálmán, midőn a Tört. Tár 1889. octóberi füzetében megjelenendő becses közleményében — 613. l. — idézvén Bocskaynak nov. 20-án kelt parancsát Lőcse városához, hogy a bírót egy tanácsnokkal a város nov. 24-re hozzá küldje, azt hiszi, hogy ez a parancs a részgyűlésre szóló meghívás. Bocskay e parancsának keltekor a november 12-diki kassai részgyűlés rég feloszlott volt.

³⁾ L. Irományok II. sz.

Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa, Kis-Szeben, 2 ezer *puskás gyalogot* állítsanak.

Bekívánta végre az 1604-diki pozsonyi országgyűlés által megszavazott *dicának* beszédét, de a rovók által még be nem szolgáltatott részét a régiebb évekbeli *hátralékokkal* együtt; ép úgy a városok *taksa-hátralékát* s az *új takskákat*.

Mindezek fejében ígérte, hogy a mint a körülmények engedik, általános országgyűlést fog hirdetni, a hol, mondja a propositio, »mindenről úgy végezhesünk Kegyelmetekkel, ki hazánknak megmaradására, istenünknek nevének dicséretére és minden rendeknek szabadságának megtartására hasznos. Igyekezvén azon az én jó istenem gondviselése után, az én Kegyelmetek között való létemmel szolgálhassak Kegyelmeteknek és hazámnak fejem főnnállásáig.«¹⁾

Azt a lelkesedést, melyet az északkeleti megyék rendiben, a magyarság s a független Magyarország eszméjének e typicus képviselőiben a nemzet nyelvén írott fejedelmi előterjesztés költe, nem volt képes ama fölzúgó panasz sem lelohasztani, melyet a rakoncátlan, bitang hajdúcsapatok fosztogatásai és dúlásai ellen a rendek Bocskay előtt emeltek. »Noha nyilván vagyon Nagyságodnál, mennyi inségben és nyomorúságban voltunk — mondák a panaszos rendek — de ennekelötte soha rajtunk és édes hazánkon az idegen nemzektől is nem estek ilyen gyalázatos inségek és károk, mint a Nagyságod mostani hada miatt.«

Mindamellett Bocskaynak »jóra való igyekezetit« tekintvén, minden háztúl 1—1 frtot szavaztak meg a rendek; s ugyanily indokolással, hogy t. i. látják Bocskay »becsületes indulatját hazánknak szeretetiért«, a személyes fölkelést illető kívánságra is készséggel ráállottak. Megajánlottak aztán minden porta után egy-egy köből kassai zabot 50 dénár árban s tíz-tíz kenyér sütését méltányosan megállapítandó áron. Ellenben az ágyúk vontatására kért igát a barom abszolút hiánya miatt megtagadták. Az öt szab. kir. várostól kívánt 2000 gyalog ügyében a rendek arra kérték Bocskayt, hogy tekintettel legyen a szab. városok kiváltságaira; a dicát és

¹⁾ I. Irományok III. sz.

taksát azonban a hátralékokkal együtt, mint »néltó« dolgot szintén készséggel megszavazták.

Bocskay előterjesztése egyes pontjainak letárgyalása után a gyűlés a fölkelő katonaság által okozott károk megtérítése és elvett birtokok visszaadása ügyében hozott egy kérő határozatot. Azután arra kérte Bocskayt, hogy az ország minden rendjét épen megtartsa szabadságában. Végül különösen azt kötö a fejdelem szívére, hogy tiszteit és tanácsosait magyarok közül válaszsza. ¹⁾

A kassai gyűlés e válasza Bocskayt kellemesen érinté. A rendek készségére azzal az óhajjal felelt, hogy »engedje — mondá — a mi kegyelmes istenünk, hogy megfelelhessen minden Kegyelmetek hozzám való szeretetinek, mind penig a közönséges igazságnak; ne is kételkedjék Kegyelmetek mi bennünk semmit, mert isten velünk levén, mindenben Kegyelmetekkel egyezni akarunk.« Sérelmes panaszaikra a leg hatásosabb válasz volt részéről az a nyilatkozat, hogy a dúlófosztó hadi nép megfékezésére és megbüntetésére már egy főbb tisztet néhány száz lovassal ki is küldött vala.

A sereg élelmezéséről szóló határozatban a kapu helyett füstöt, azaz jobbágyházat kívánt tétetni Bocskay; az insurrectio modalitásai végett külön megbizottakat rendelt a statusokhoz alkudozásra.

Késznek nyilatkozott az öt szab. kir. város részéről állítandó kétezer gyalognál kevesebbel is beérni, csak a városok nyilatkozzanak, hogy mennyivel készek a felkelő sereghez járulni.

Azonban a mi a hadi nép által egyesektől elvett birtokokat illeti, ebben az egy pontban nem felelt meg Bocskay a rendek várakozásának. Nem helyezte e kérdés gyors elintézését kilátásba, hanem az előterjesztésben is megígért általános országgyűlés idejére halasztá azt. — »Addig is megvállik, ki leszen a mi hűségünk alatt és ki nem« — mondá a fölkelő vezér; a mi arra mutat, hogy csak olyanok javai lőnek lefoglalva, a kiknek rokonszenve a fölkeléssel — isten

¹⁾ L. Irományok IV. sz.

tudja miért, miért nem — Bocskay és alvezérei szemében gyanús volt.¹⁾

Bocskay viszonzására mit végeztek a státusok? s mik lőnek a gyűlés sanctionált határozatai? nem tudjuk; mert a végzések eddigelé nem kerültek napfényre. Nehezen tévedünk azonban, ha azt hisszük, hogy alig tartalmazhattak olyasmit, a mi az előterjesztésből, a rendek válasziratából s a fejedelmi viszonzásból nem volna combinálható.

---

¹⁾ L. Irományok V. sz.

A KASSAI RÉSZGYŰLÉS TROMÁNYAI.

I.

1604. november 4.

Lippay Balázs és Német Balázs Liptóme gyét a kassai november 12-diki gyűlésre meghívják.

Generosi ac egregii domini, amici . . . *stb.*

Áldja meg az úristen . . . *stb.*

Tudom, hogy érti Kegyelmetek minden dolgainkat és igyekezetünket, hogy mi az egy élő istennek tisztességeért és az szegén megnyomorodott országunknak szabadságáért az mi kegyelmes urunkkal az tekintetes és nagyságos Bocskay Istvánnal fegyvert fogtunk, mely mi igyekezetinkben ezideig az úristen megáldott és napról-napra jobbakat reménlünk. Akaránk azért Kegyelmeteket levelünk által megtalálnunk, hogy Kegyelmetek is ebben az jó igyekezetben velünk egyet értsen és az igaz hitért s országunk szabadságáért fogjon Kegyelmetek mind most, mind ezután fegyvert. Hogy peniglen ebben istennek segítségéből jobb módunk lehessen és mindenekről jó módjával végezhessünk, rendeltük az több vármegyékkel ezt, hogy ez jelen való hónap novembernek 12-dik napjára minden vármegyékből, városokból követek és minden urak és főemberek személy szerint Kassára gyűljenek és minden dologról derékképpen végezzenek. Kegyelmeteket azért kérem, hogy Kegyelmetek is arra az napra bocsássa követit oda, úgy hogy ott az több vármegyék és városok követivel és

az urakval Kegyelmetek minden jót végezhessen. Tartsa meg az úristen Kegyelmeteket jó egészségben. Datum in possessione Szent-Mihály die 4. Novembris anno 1604.

Gen. ac. egr. Dominationum Vestrarum

Servitores paratissimi

Blasius Lyppay,

Blasius Német.

Külczim: Generosis ac egregiis dominis N. vice-comiti, iudicibus ac universitati nobilium comitatus Liptoviensis *stb.*

(Liptómege egyk. másolata a bécsi áll. ltárban.)

II.

1604. november 12.

A kassai gyűlés elé terjesztett fejedelmi kívánságok s a rendek ezekre adott válaszának pontjai.

Anno 1604. postulata congregationis Cassoviae 12. Novembris facta. ¹⁾

- I. Aliquod subsidium ad continendos in officio milites.
- II. Personalem insurrectionem.
- III. Victualia in castra.
- IV. Pecora pro artelaria.
- V. A quinque liberis civitatibus 2000 peditum pixedariorum.
- VI. Restantias dicae et taxae.
- VII. Brevi, si hostis aliquis non obstat, promittit ²⁾ publica comitia.

Responsum. ³⁾

- I. Petunt ut insolentia militum refrenetur.
- II. Promittunt a singulis domibus unum florenum.
- III. A viginti domibus unum equitem.

¹⁾ A föllirat hibás, mert a postulatumok Bocskaynak a rendekhez intézett kívánságai. V. ö. a következő iratokkal.

²⁾ T. i. a fejedelem.

³⁾ A rendek válasza Bocskay kívánságira.

- IV. A singulis portis unum cubulum avenae pro denariis 50 et 10 panes per annonae magistrum aestimandos.
- V. Sub arterialiam nihil promittunt.
- VI. Petunt, civitates liberas in suis juribus servari.
- VII. Restantias dicae et taxae promittunt.
- VIII. In comitia publica assentiunt.
- IX. Petunt omnes status in suo quemque jure intactum defendi et ut consiliarios sibi¹⁾ ex indigenis magnatibus et nobilebus ac etiam capitaneos in exercitu procuret.

(Egykorú irat Besztercebánya városa ltárában.)

III.

1604. november (12.)

Bocskay István előterjesztése a felső-magyarországi rendek Kassára egybehívott gyűlésén.

Propositiones illustrissimi domini, domini Stephani Bocskay principis Transsylvaniae, partium regni Hungariae domini, ac comitis Siculorum, Statibus ac Ordinibus partium regni Hungariae superiorum pro nunc congregatis extradatae. Cassoviae, Novembri 1604.

I. Miérthogy az úristennek ségéttségéből az alattam való vitézekkel egyetemben az kardot azért kötöttem fel oldalomra, hogy az szegény hazánknek az ő megromlott szabadságát az idegen nemzetségnek igája alól kiszabadíthassuk és az régi kívános jó állapotra hozhassuk; immár az úristen az minemő előmenetelt igyekezetünkben és dolgunkban adott, hogy jó része az felső Magyarországnak az szabad városokkal össze az én birodalmam alatt vadnak, Kegyelmeteket is penig az úristen fejenként felindétotta arra, hogy ez országunk szabadságának megtartásában egyet akar velem érteni: énnekem is minden elmélkedésem, minden gondolatom csak azonképen vagyon, miképen az úristen után elkezdett

¹⁾ T. i. a fejedelem.

dolgokban Kegyelmetekkel együtt állandó lehessen és az mellett országunk szabadságát megvéldhessük és meg is őrizhessük.

II. De Kegyelmeteknél nyilván lehet az, hogy erre engemet ilyen rövid idő alatt a felséges istennek bölcs tanácsa indétott; az mi eddig esett az német nemzetségen, ki úgymint kezdeti volt az dolognak, arra engem az alattam való vitézekkel együtt nem az magunk haszna keresése, hanem szegény megnyomorodott hazánknek édes szeretete vezérlett. De immár ennekutánna hogy az vitézlő nép is az ő disciplinájában megtartattassék, kinek insolentiája eddig is akaratom ellen lett és esett, én is peniglen az én autoritásom szerint mindenféle rendeknek igazat szolgáltatthassak, hogy úgy az kívánatos régi szabadságok az ő jó állapotjára hozathassék és ennyi inconvenientiák, disturbiumok tolláltathassanak:

III. Kévánom azt Kegyelmetektől, hogy Kegyelmetek maga hazája szeretetiért és megmaradásáért énnekem mind urak, nemesek és egyéb statusok jószágokról bizonyos contributiót rendeljenek, kivel megfizetvén hadamnak, ennyi sok panasz sedáltathassék és az fizetett nép ha contentus nem lenne az ő fizetésével, cselekedetiért érdeme szerint büntetessenek.

IV. Miérthogy bizonyos hírek vadnak, kiknek az mását Kegyelmeteknek közibe küldtem és hogy agitur de publico corio, mindnyájunk bőr[ében] jár, kévánom azt, hogy mind urak s mind nemesek s egyéb statusok, quo meliori possunt ordine et apparatu personaliter statim et de facto insurgáljanak és velem jőjjenek, kiket ha ellenségünk nem leszen semmit nem tartóztatok, hanem mingyárást házakhoz bocsátom, hadd lássam én is Kegyelmeteknek hozzám való engedelmességét és hazájához való szeretetét.

V. Kegyelmeteknek legyen szorgalmatos gondja az élés felvétele felől is; kinek gondja viselésére rendeljen oly főembereket, kik fogvatkozás nélkül az hadnak szolgáltatassák az élést. hogy abból fogvatkozás ne legyen; az penig itt legyen elrendelve.

VI. Az hadi szerszám alá való barommal noha az szabad városok tartoznának de jure, de meggondolván az mostani állapotjokat és azt is, hogy bizonyos számú gyalogokat

kivánunk tőlök, Kegyelmetek az mi segítséggel lehet nekik, legyen segítséggel abból is.

VII. Kévánjuk penig ilyen szükségnek idején az öt szabad várostól kétezer puskás gyalogot.

VIII. Az ország dicáját ki az rovóknál vagyon, mind az régi restantiákkal egyetemben in specie mingyárást bekévéonom. Azonképen az városoktól az régi taxa restantiát megkévéonom és újra újjakot kévéonok.

IX. Az mi egyéb accidentiák volnának, ultro citroque, kikről Kegyelmetekkel bővebben kellene tractálnom és végeznem; ha az úristen egy kicsin idő alatt ellenséget valahonnat reánk nem hoz, Kegyelmeteknek minden statusoknak egy generalis gyűlést hirdettetek, holott collatis sententiis mindenről úgy végezzünk Kegyelmetekkel, ki hazánknak megmaradására, istenünknek nevének dicséretére és minden rendeknek szabadságának megtartására lesznek. Igyekeztvén azon, az én jó istenem gondviselése után az én Kegyelmetek között való létemmel szolgálhassak Kegyelmeteknek és hazámnak fejem főnnállásáig.

Stephanus Bochkay m. p.

(Demkó Kálmán közlése a Tört. Tár 1889. évi sajtó alatt lévő octóberi fűzetében; a szerkesztő, Szilágyi Sándor úr, szíves engedelméből.)

IV.

1604. (november 12. után).

A kassai gyűlésre egybejött felső-magyarországi rendek válasza Bocskay István előterjesztésére.

Mivelhogy az úristennek kedves és kellemetes szent akaratjából te Nagyságod az vitézekvel egyetemben a végre, kardot felkötvén, jött közinkben, hogy az úristennek nevének dicséretire elsőben, annakutána romlott és megnyomorodott hazánknak maradására és hitünkben (!) megerősítésére, hogy kívánságának előtte (!) túlünk vetette legyen Nagyságod az isteni igyekezetit (*sic!*): te Nagyságodnak mint kegyelmes urunknak abbeli hozzánk való jó akaratját életünknek rendiben megigyekeztünk szolgálni és tartozunk istenünknek ő szent

felségének te Nagysággal egyetemben hálaadással könyörögni, hogy te Nagyságotat és minket is az szent igyekezetben vigye el és szerencséltesse mindenekben úgy, hogy az idegen nemzetnek kemény igájából kiszabadulván, örülhessünk édes hazánknak régi szabadságának.

Hogy peniglen te Nagyságod az vitézekkel egyetemben az kardját az úristennek szent hírével nem a végre kötötte legyen fel, hogy hazánkban megromoljunk, hanem hogy épüljünk; Nagyságod sok atyánkfiaiinak és vármegyéknek panaszaiiban megértette minemű elszenyvedhetetlen gyalázatokval és károkval illetteték az Nagyságod vitézítől, hogy az úristen meg ne haragudjék mind te Nagyságodra, mind te Nagyságod vitézire és miránk is, az élő istenért könyörgünk Nagyságodnak, hogy Nagyságod elsőben is úgy orvosoljon meg bennünket, hogy ne lehessen méltó panaszunk az Nagyságod vitézire.

Noha nyilván vagyon Nagyságodnál, mennyi inségben és nyomorúságban az hadakozásnak kezdetitől fogván voltunk, de ennekelőtte soha rajtunk és édes hazánkon az idegen nemzetektől is nem estek ilyen gyalázatos inségek és károk, mint a Nagyságod mostani hada miatt.

Annak felette noha ez esztendőbeli országgyűlésben is az római császárnak minemű adót és onust contribuáltunk, kinek jobb része be vagyon szolgáltatva; mindazonáltal az jelen való szükségét megtekintvén és Nagyságodnak jóra való igyekezetit, kéváltképen ha az vitézlő rend jobban megzaboláztatik és jobb rendben tartatik, úgy hogy az urak, nemesek és prédikátorok házaira egy, jámbor fejedelmektől adatott szabadságunk ellen vitézlő rend ne szálljon és szegény emberünk[et] ne nyomorgasson, adunk Nagyságodnak minden háztul az kiról [a nép] el nem futott és teljességgel el nem pusztult, sine dolo et fraude az rectificatio szerint egy-egy frtot, kinek beszolgáltatására minden vármegyének gondja legyen.

Jóllehet volnának sok bizonyos okai, hogy az personalis insurrectióra az Nagyságod kévansága szerint nem léphetnénk; mindazonáltal látván az Nagyságod becsületos indulatját hazánknak szeretetiért, valamikor te Nagyságod kiszáll

és az szükség mutatja, a kik arra való lesznek, készek vagyunk Nagyságod mellett személyünkben felülni.

Az mi az élés szolgáltatását illeti, ezt rendeltük, hogy minden kapu után az vitézeknek egy-egy köből zab adassék, annak felette minden kapu után tíz-tíz kenyér, úgy hogy minden köből zabért, kassaiért, den. 50 adassék. Annakfelette az kenyérnek az árát az élésmester, melyet Nagyságod velünk egyetemben arra választ, megbecsülje árát; csakhogy békeséges jövések-menések lehessen az éléshordóknak, meg nem fogyatkozik ebből az tábor.

Mínthogy bizonyos fogyatkozásunk miatt az Nagyságod kívánsága szerint álgúvónásra való barmokat nem adhatunk, kik Nagyságodnál is nyilván lehetnek. Annakokáért kérjük Nagyságodat, legyünk Nagyságod előtt mentek; mert az ki volt, mind magunktúl, mind szegíny emberinktúl az Nagyságod vitézi által elvitettének.

Az minemű kétezer gyalogot az öt szabad várostúl kér Nagyságod, könyörgünk Nagyságodnak azon, hogy Nagyságod az szabad városokat tartsa meg régi szabadságokban.

A mi az tavalyi és az idei restantiákat illeti, méltó, hogy az Nagyságod kívánsága szerint legyenek és az exactorok beszolgáltassák, az ki ide hátra vagyon, mind az városok taxájával egyetemben.

Végezetre hogy Nagyságod minket jövendő gyűlésre igazít bizonyos dolgoknak eligazítására, azt az Nagyságod jóakarátját javaljuk; de az alatt Nagyságodat kérjük, hogy az uraknak, nemeseknek és egyéb rendbelieknek az Nagyságod vitézei által elvett jószágokat, sőt károkat is megtérítesse és az mely Nagyságod vitézi azokban volnának, Nagyságod azokat hozattassa ki, hogy lehessenek Nagyságodnak nagyobb szeretettel való szolgálai, kiket Nagyságodnak megnevezünk.

Annakfelette, hogy te Nagyságodat igyekezetiben az úristen megáldja, minket is Nagyságodval egyetemben ez elkezdett dologban szerencsésse tegyen: Nagyságodnak könyörgünk, hogy Nagyságod az szerint, az mint az kardot Nagyságod felkötötte az vitézekvel egyetemben, mindenféle reudeket úgymint urakot, nemeseket, szabad városokat és az egy-

házi rendet tartsa meg régi megvégzett szabadságokban és szokott törvényekben, kiért az úristentül vehesse Nagyságod örökbe való áldását velünk egyetemben. Miérthogy istennek kegyelmességéből az országok három bizonyos rendelkezéssel bírathatnak, úgymint elsőben az istennek igéjének hirdetésével, másodban külső ellenségektől fegyverrel, harmadban törvénnyel: Nagyságodnak könyörgünk, hogy az Nagyságod böcsületes tanácsa hazánkbeli urakból és fő nemes személyekből ékesétessek. Azonképen az vitézlő rend is. Az elszökött szolgáink és jobbágyink az mely kapitányság és hadnagyság alatt találatnak, megadassanak.

(Demkó Kálmánnak a Tört. Tár 1889. évi sajtó alatti octóberi füzetében található közlése után; a szerkesztő, Szilágyi S. úr, szíves engedelméből.)

V.

1604. (november 12. után.)

Bocskay István viszonzválasza a Kassán egybegyűlt felső-magyarországi rendek azon válaszára, melyet a fejedelem előterjesztésére adtak.

Megértettük az Kegyelmetek replicatióját, általláttuk Kegyelmeteknek hazájához és mihozzánk való szeretetét, azonképen engedelmisségét. Engedje meg az mi kegyelmes istenünk, hogy megfelelhessenek mind az Kegyelmetek hozzámvaló szeretetinek, mind pedig az közönséges igazságnak; ne is kételkedjék Kegyelmetek mibennünk semmit; mert isten velünk levén, mindenben Kegyelmetekkel egyezni akarunk.

Az mi rossz pedig az vitézlő néptől esett, szívünk szerint kívánjuk, hogy ezek ne estenek volna és ennyi panaszokat ne hallanánk; de Kegyelmetek ezután is végére mehet, hogy nem mind a mi hajdúinktól, hanem az Kegyelmetek maga jobbágyitól is estenek; de immár hogy útat nyitott Kegyelmetek reája, azon leszünk, hogy efféle panaszok ezután Kegyelmetektől mi reánk ne jőjjenek; kit immár el is készítünk mert egy kapitányunkat egynehány száz lóval afféléknek büntetésére kibocsátottuk.

Az contributiót, kit Kegyelmetek pro praesenti offeral,

nagy jó néven vettük Kegyelmetektől; csakhogy Kegyelmetek késedelem nélkül szedje ki és szolgáltatassa kezünkben, hogy ennél inkább az insolentiák cessáltassanak.

Az éleést az mi illeti, abból is az Kegyelmeteknek jó tetszésén megelégedtünk; csakhogy ezen kérjük Kegyelmeteket, hogy az porta helyett füstet rendelje[n] Kegyelmetek.

Az insurrectio felől emberünk által izentünk Kegyelmeteknek; avval az Kegyelmetek resolútióját várjuk és jó-akarátját is.

Az öt szabad várostúl az mely kétezer gyalogot kértünk, abból is Kegyelmetekért engedelemmel leszünk; csak declarálják magokat, mennyit adnak; mivelhogy ezelőtt is mindenkor szoktak volt adni.

Végezetre hogy Kegyelmetek törekedik azon, hogy az mely uraknak és nemességnek jószágokat és marhájokat az én vitézeim elvitték volna, azok megadattassanak, az mint-hogy ez derék és nagy dolog, arrúl Kegyelmeteknek mind-járást nem resolválhatjuk magunkat; mert tudakoznunk kell felőle: kitől, mint s hogy és miért esett; hanemha az úristen az generalis dietát előlhozza, akkor mindenekről Kegyelmetekkel egyetértvén, minden jót végezzünk; addig is megvállik, ki leszen az mi hűségünk alatt és ki nem.

(Demkó Kálmánnak a Tört. Tár 1889. évi sajtó alatti octóberi füzetében található közlése után; a szerkesztő, Szilágyi S. úr, szíves engedelmeiből.)

V.

A TÓTORSZÁGI GYŰLÉSEK

1602—1604-IG.

A TÓTORSZÁGI GYŰLÉSEK 1602 - 1604-IG.

I.

Az 1602. február 14-diki zágrábi gyűlés.

A Draskovics János bán által Zágrábba 1602. febr. 14. egybehívott tartományi gyűlésen a slavon rendek mindenekelőtt az az évi pozsonyi diétára választák meg követeket, Berizlavich István varasdmegyei alispán és slavoniai viceprotonotarius meg Ergelius Ferencz Zágrábi nagyprépost személyében, költségeik fedezésére 300 frtot szavazván meg nekik. Utasítást kapott a két követ odaműködni, hogy a slavon hadi nép az ország határán kívülre ki ne rendeltessék, s hogy Slavonia adaja csak ezen ország szükségleteire fordíttassék. S mivel — mint azt a magyar országos rendek számtalanszor elismerték — a slavon nép a magyarnál is szegényebb vala, erre való tekintettel utasítást vőn a két követ, hogy Slavoniában a kirovandó adó füstök és nem házak után szedessék.¹⁾

A zavaros birtokállapotok tisztázása végett nyolczados törvényszékek tartását is sürgetendők valának e követek; a

---

¹⁾ Ennek az a magyarázata, hogy a nagy szegénység miatt több család főzött egy tűzhelynél, noha mindegyiknek meg is volt a maga viskója (háza), s így az egy füst utáni adót több család együtt fizette volna. — Ezt Magyarországon is praktizálták, de családságból. Úgy t. i., hogy mikor a rovók az adót kivetni jöttek a házak száma szerint, hát több család, több ház népe egy házba futott össze, üresen hagyván a rovók ottléte idején át a többi házakat. Mikor aztán a rovók elvonultak, kiki ment vissza a maga házába háza népével együtt. A törvények e családság ellen majd minden esztendőben fölszólalnak s intézkednek. — Lásd Slavoniára vonatkozólag még az 1603. ápril 30-diki zágrábi gyűlés (VII. alatt) történetéhez tett jegyzetet is.

katonai kihágások tárgyában pedig az ország panaszait kelle beterjeszteniök a pozsonyi országgyűlés elé.

Egy pontja végre az utasításnak odaszólt, hogy az országgyűlés alatt a szab. kir. városok czikkelyeinek, t. i. magánjogi viszonyokról intézkedő szabványainak revisiója megkezdessék.

Az instructió letárgyalása után egyéb országos és magánügyekre került, a szokásos tarkabarka czifra rendben, a sor. A már említett katonai kihágások, a »vasas németek« pusztításai miatt panaszt emelni, küldöttet választának a rendek Belső-Ausztria urához, Ferdinánd főherceghez, mint a kinek főnhatósága alatt állottak a károlyvárosi végek s ugyanez ügyben országos bizonyság-levél kiadását határozták el a nagy kárt szenvedett Zágráb városának.

Intézkedtek a rendek a közmunka felől is, a mely pontnál különösen egy körülmény köti le figyelmünket. T. i. minden füsttől két dolgot rendel a gyűlés. Ez azt mutatja, hogy egy tűzhelynél valóban több (nagyobb számú mint gondolnók) család nyomorgott, mert különben lehetetlen volt volna egy tűzhelytől két dolgot küldeni a közmunkákhoz. Megkapó adat ez Slavonia akkori szegénységéről.

A téli haramia-pénz, vagyis az az összeg, melylyel a végházakban szolgáló horvát (slavon) gyalog zsoldosok, az u. n. haramiák téli zsoldja fizetéséhez a slavon rendek hozzájárultak,¹⁾ minden háztól 40 denárban — nagy summa! — lőn megállapítva, s behajtása Medossóczy Ferencz zágrábi alispánra bízoték.

A zágrábi püspök s Aranyossy György özvegyének magánügyét — azt hiszem — bátran el lehet hallgatnom.

II.

Az 1602. május 24-diki zágrábi gyűlés.

Május havában 1602-ben a slavon rendek zágrábi gyűlése köz- és magánjogi tekintetben egy-két nevezetesb vég-

¹⁾ E haramiapénz a dicán fölül volt fizetendő, miután a dica (a magyar dicának a fele) a nyári vagyis hadi hónapok alatt fizetendő zsoldokra is alig futotta ki.

zést hozott. A mi az utóbbiakat illeti, fontos mindjárt az első határozmány, mert eltörli azt a szokást, mely szerint a jogerőre emelkedett ítélet után 10 napig szabad volt a végérvényesen odaitélt birtok birtokba-vételét megakadályozni.¹⁾ De nem kevésbé nevezetes az a bizonyára a visszaélések miatt alkotott statutum, hogy a procuratoria-levelek kiállítására a megyei jegyzők többé nem illetékesek.

Közjogi tekintetben érdekes az, hogy a zágrábi püspök gradecki jószágán tartózkodó haramiák (a török ellen szolgáló horvát nemzeti gyalog hadi nép), mert — úgy mond az indokolás — földet nem művelnek, az adózás alól mentesek legyenek.²⁾

A katonának, illetőleg szabadzsákmánylónak beálló jobbágyok száma Slavóniában is, ép úgy mint Magyarországon, nagyon elharapódzott s karóltve járt ezzel az a visszaélés, hogy egyes hatalmasb birtokosok a kisebb birtokúak jobbágyait katonáskodásra vagy magukhoz csábíták vagy a mennyiben csábítás nélkül szöktek hozzájuk, hát pártjokat fogták és részükre a hatalmasoktól tartó s nekik szemet hűnyó megyéktől elbocsátó-leveleket erőszakoltak ki. Ezért kimondá a gyűlés, hogy ilyen elbocsátó bizonyágleveleket ezentúl csak az ország rendes biráinak legyen szabad kiállítaniok.³⁾

A kir. taksát 120 denárban állapíták meg házankint a rendek, mely összeget két részletben Ergelius nagyprépost kezéhez rendelt a gyűlés lefizetni.

A honvédelem ügyében a dica-nép toborzását a szokás szerint rendelé el a gyűlés, s néhány várhoz bizonyos kisebb számú haramia tartását határozta el. Varasd felszerelése ügyében Ferdinánd főherceghez fölrirat menesztését

¹⁾ Már a mennyiben a homályos fogalmazású, igen rövid szövegből érthető.

²⁾ *Ezek* a gradecki haramiák valószínűleg zsold nélkül szolgáltak (nem úgy mint a többi rendes haramiák) s tán a magyarországi »szegénylegényekkel«, a zsoldban nem álló »szabad« hajdúkkal hasonlíthatók össze.

³⁾ A magyarországi jobbágy-viszonyokkal való analogia következtében csak így magyarázhatom e végzés nem elég precis szövegét. Meglehet, hogy tévedek.

határozták el a rendek s a varasdi várak mélyítésére és szélesbítésére közmunkát.

A közmunkák hováfordításának meghatározása, a múlt februári gyűlés végezei épségben tartása mellett, a bánra lón bízva.

III.

Az 1602. szeptember 5-diki zágrábi gyűlés.

Ezen a gyűlésen a rendek mindenekelőtt azt határozták el, hogy a Székes-Fejérvár ellen tervezett hadjáratban, a mely végett a kormány Slavonia rendeit általános vagy részleges fölkelés kihirdetésére szólítá föl, nem vesznek részt. E határozatot a Kulpának emberemlékezetet meghaladó idő óta elő nem fordult kiszáradásával, legfőképp azonban azzal indokolták, hogy a török ellen a bánnak alig négyszáz főre rúgó fizetetlen zsoldosai őket meg nem tudják védeni, erejükre azért otthon van szükség.

Kihirdették hát a fölkelést, de csak a slavon végeket pusztító török becsapások ellen, oly formán, hogy minden 20 ház (nem füst) egy fölszerelt lovast, vagy ha ezt el nem birná, helyette 2 gyalog puskást állítson, a két kir. város közül Zágráb 50, Varasd 60 gyalogot adjon, az egytelkes nemesek pedig az egész országban személyesen tartozzanak fölkelni. Legérdekesebb azonban az ezen fölkelésre vonatkozó határozatok között az, hogy a meg nem jelenőnek büntetése naponkint egy forintban lón megállapítva s az összeg behajtásával a bán megbízva. Ez a kis, de azért aránylag mégis súlyos büntetés bizonyára practicusabb vala, mint azok a nagyobb megtorlások, a melyekkel a magyar országgyűlés fenyegette a fölkelés alól kibúvókat. Practicus határozat volt az is, mely az ország vagy a bán, illetőleg a fölség zsoldjában állott szökevényeket azzal büntette, hogy hat hónapot tartoztak zsold nélkül szolgálni, s ha nem volt rá költségük, hat hónapot tölteni bilincsekben.

Még két közérdekű ügyben hozott a gyűlés határozatot. Az egyik az ünnepnapok, de különösen a vasárnapok szigorú megtartását, mindennemű mezei vagy nyilvános munka szüene-

telését rendeli el. A másik pedig egy, e részeken régi nyavalyáról, t. i. a kétnejűségéről szól, mely nemések és jobbágyok között erősen el volt terjedve. Ez utóbbiakra vonatkozólag határozatba ment, hogy földesuraik maguk állítsák őket törvény elé, a mit ha elmulasztának. Ők is elvegyék a megye törvényszéke előtt büntetésüket. Míg a kétnejű nemes ellen a gyűlés a vicispán által rendelé megindíttatni az eljárást.

A magánügyek közül, a milyen e gyűlésen is elég előfordult, közérdekkel is birót, Gömörje (Gomorje) váracs ügyét emlitem meg. E váracst Ferdinánd főherczeg Zrinyi György egyik birtokán építteté s belé és körülötte menekült ráczokat telepíte. A slavon rendék e miatt a főherczeg figyelmébe ajánlandónak vélték Zrinyi abbeli kérését, hogy vagy adjon neki a főherczeg más birtokot Gömörje helyett, vagy ismerje el az oda telepített ráczokat Zrinyi jobbágyaiúl. Mikor azonban az ajánló-levél kiadása határozatba ment, Frangepán György óvást emelt ellene, azon okból, hogy Gömörje a Tersáczy Frangepánok örökén épült. Neki meg kiadták az óvaslevelet országúl. Mint dőlt el az érdekes ügy, nem tudom.

IV.

Az 1602. november 11-diki zágrábi gyűlés.

E gyűlés határozatai jelentéktelenek.

A közügyekre vonatkozók közül legfontosb mindjárt a legelső végzés, mely a »hosszú háború« miatt immár egy évtized óta nem tartott nyolczados törvényszék megtartását rendeli el és e végzéssel ;kapcsolatban Slavonia protonotariusi hivatalával nováki Andreassith Mátyást, a magyar kir. helytartó (Pethe, kalocsai érsek) ítélőmesterét kínálja meg, ha pedig az el nem fogadná, akkor a királyi személynök ítélőmesterét. Kijelölte a gyűlés ezután a báni tábla elnökeit, majd az adószedők számadására tűzött ki határidőt és nevezett ki számvevőket.

Határozatba bent, hogy a kulpa-vidéki kapitányság elvállalására, a bán támogatására, Erdődy Tamás grófot kéri föl az ország egy küldött által, a ki, ha Tamás gróf a tisztet nem vállalná el, a fiatalabb Péter urat szólítsa föl erre.

Nem érdek nélkül való az a végzés, a melylyel a rendek egy rendes, országos fizetéssel javadalmazott orvos behívását határozták el. A közegészség ügye Slavóniában minden kritikán alól állott. A egész országban nem tartózkodott egyetlen igazi orvos sem. »Nehogy végső szükség idején messze földre kelljen szaladni orvosért«, kimondották a rendek, hogy a Bécsújhelyben practizáló Rosenberg Dánielt, a bölcsészet és orvostudomány tudorát évi 200 frt rajnai fizetéssel (a mi körülbelől mai 4000 frtnak felel meg) Slavóniába meghívják, átköltözése költségeihez 32 rajnai forinttal járulnak s a mellette működendő gyógyszerészt évenként szintén 32 rajnai frt országos javadalomban részesítik. A »nagyon kitünő« (»excellentissimus dominus«) orvos úr, úgy hiszem, mind a fizetéssel, mind pedig a czímezéssel »Sua Excellentia« — meg lehetett elégedve.

Mint utolsó sorban tárgyalt közügy, a katonai sérelmek ügye említendő. Varasdmegye indítványára panaszlevelet küldött az ország Ferdinánd főherceghez a slavonai csász. generális német lövészei, különösen pedig egy őrnagy kicsapongásai ellen.

A magánügyek, egyet kivéve, mind birtokviszonyokra vonatkoznak. Ez az egy az elhalt miketinczi Petricsevic Gáspár slavon ítélőmester kezénél visszamaradt, a pörös feleket illető iratok kiadására vonatkozik. A gyűlés bizottságot nevezett ki, melynek főadata volt az iratok átvétele s a jövő gyűlés színe előtt tulajdonosaik kezébe való szolgáltatása. A birtokügyek közül, de meg egyáltalán is, legtöbb idejét vette a gyűlésnek igénybe a gr. Zrinyi György és gr. Tersáczky Frangepán György közt fenforgó viszály, melynél ez utóbbi a király által elrendelt brachiumnak se akart engedni.

Ugyane gyűlésen hirdették ki Cseh György és Heregovich György armálisait Tótország rendei előtt.

V.

Az 1603. január 6-diki zágrábi gyűlés.

Fő tárgya e rövid gyűlésnek, mely — nagy ritkaság! — csupán közügyekkel foglalkozott, az 1603-diki pozsonyi ország-

gyűlésre küldendő két követ megválasztása volt. Az úgy lát-szik általános tekintélynek örvendő zágrábi nagyprépost Erge-lius Ferencz és Orehóczy Ferencz lőnek e tiszttel megbízva. A költségeik fejében megszavazott 300 frt földözésére s egy-úttal a végbeli gyalogság zsoldja fizetésére minden jobbágy-házra (nem füstre) 32--32 denárt vetett ki a gyűlés, a múlt évekbeli adószedők megszámlatását már a követek válasz-tása előtt elrendelvén.

Az ország kapitánysága felől is — a háborús hírekre való tekintettel — intézkedni kellett. A bánnál hagyta meg e tisztséget a gyűlés. — Egy végzésben föl lőn az a régi szokás és kötelezettség is elevenítve, hogy, ha valamely végvár ormai-ról a török közeledtét jelző ágyúlövések eldördülnek, a kör-nyék lakói fegyveresen siessenek a vár védelmére. Intézkedés történt a személyes fölkelésről is, ha ennek elrendelése vala-mely veszélyeztetett pont védelmére szükséges lenne.

VI.

Az 1603. február 10-diki zágrábi gyűlés.

Az adószedők számadása sürgetését kivéve, e rövid gyű-lés csupán Petrinya vára és Ludbreg váracs erősítése ügyé-vel foglalkozott. Az előbbit mint fontos erősséget téglából rakott falakkal óhajták a rendek fölépíttetni s e czélből Fer-dinánd főherczeg országúl való fölkerését határozták el. Addig, míg a főherczeg az ország hozzájárultával a téglafa-lakkal fölépítteti, a kijavításokra (földmunkákra) közmunkát rendelt a gyűlés.

Rendelkezés történt Ludbreg váracs élmezése dolgá-ban. Fölszerelésére vonatkozólag pedig a magyar országgyű-lésre induló két slavon követ oly utasítást kapott, hogy a királytól kellő számú golyót, löport, ágyúkat és legalább két taraczkot eszközöljön ki.

VII.

Az 1603. ápril 30-diki zágrábi gyűlés.

Az ez idei pozsonyi országgyűlés szentesített végzé-sei e gyűlésen lőnek bemutatva s a rendek a pozsonyi törvény

értelmében legelőször is az adóügygyel foglalkoztak s fő adószedővé Nápolyi Boldizsárt, a zágrábi káptalan olvasó kánonkját választák meg. A házak számának rectificatiójával pedig Bedekovich Lajost, Csernkóczy Lukácsot és Szathmárdy Pétert bízták meg a rendek.

A honvédelem dolgában a következő végzések lőnek alkotva. Ki tűzetett mindenekelőtt a táborhely, a hol a fegyveres (dicabeli) nép össze fog sereglenni. Határozatba ment, hogy a földesurak minden füsttől 3 puskást (gyalogot), vagy a hol az összeírás nem füst, hanem házak szerint történt, 3—3 háztól egy puskás gyalogot tartoznak küldeni; ¹⁾ ezenfölül pedig minden 20 háztól egy jól fölszerelt lovast. Eleséget ez a hadi nép, melynek a gyülekezésre majus 15-dike volt kitűzve, a szokás szerint egy óra tartozott magával vinni.

Megújítja a gyűlés a hadi kötelezettség alól kibúvók szokásos birságát, a naponkinti 1 frtot is.

A bán e gyűlésen lemondott országos kapitányi állásáról, melyet aztán a rendek kértére gr. Erdődy Tamás vállalt el.

Kimondatott továbbá, hogy a közmunkákat Ferdinánd főherczeg kívánsága szerint fogják megállapítani, de némely vidék (mint pl. a turopolyai) közmunkája, előre is bizonyos várakhoz lőn kirendelve. Kilátásba helyezték aztán a rendek, hogy élelmet, Ferdinánd főherczeg kívánsága szerint, tehetségökhöz képest szállítanak a csász. sereg után, s minden 10 füst (tehát körülbelől 90 család) után egy-egy hatökrös szekeret állítanak tábori fuvarra. Magában ez a végzés is élénken illusztrálja a roppant szegénységet.

Vojtkfj Mihály egy magánügyének elintézése után a gyűlés eloszlott.

¹⁾ Ez ismét kiáltó bizonyosága a slavon nép roppant nyomorának. Ha egy füst 3 puskást és 3—3 ház 1—1 puskást állított, ez azt jelenti, hogy csak 9 ház volt képes annyit kiállítani, mint a mennyit 1 füst, hogy tehát átlag véve 9 ház népe szorult egy füst alá nyomorogni ott, a hol az összeírás füst-szám szerint történt.

VIII.

Az 1603. augusztus 17-diki zágrábi gyűlés.

A legelső ügy, a mely e gyűlés tanácskozásai tárgyát képezé, előkelő fontosságú: a horvát-slavon végvidékek ügye.

A végvidéknek a báni hatóság alá való helyezését a horvát-slavon rendek 1608-ban nyiltan követelték ¹⁾ és e követelésnél részben az 1608. február elsején a magyar és osztrák rendek közt kötött szövetségre, részben a bécsi béke 9. és 10. cikkelyére támaszkodtak.

A mi 1606-on túl nyilt követelés volt, az 1606 előtt óhajként már nem egyszer nyilvánult vala. A görög-keleti vallású ráczok (»vlachi) tömeges betelepítése és a végvidéki hadi erő növekedésével a német kapitányok megszilárdult állása, a slavon megyékkel és a bánnal szemben sokszor erőszakos állásfoglalása oda vitték a dolgot, hogy »a horvátok (=slavonok) saját hazájukban kezdték magukat nem egészen otthoniasan érezni. A németek ellen védelmet keresve, a magyarok karjaiba vetik magukat — mondja Bidermann ²⁾ — és igazuk volt.

Ezt az érzést, ezt az óhajtást híven tükrözi vissza az 1603. augusztusi zágrábi gyűlés legelső határozománya. Fölolvasták a rendek előtt a királynak egy mandatumát, mely azt kívánta tőlük, hogy Ferdinánd főherczeget a végvidék »directora« gyanánt ismerjék el s iránta azzal a tisztelettel viseltessenek, mint néhai atyja, Károly főherczeg iránt. »A slavon rendek — így válaszol a parancsra a zágrábi gyűlés végzése — ő felsége parancsa ellen cselekedni nem akarnak ugyan, de a magyar országgyűlés nélkül semmi bizonyosat nem határozhatnak; azért, majd ha magyar országgyűlés leszen, utasítást fognak követeiknek adni, hogy a fölség e parancsát ott szóba hozzák s az ott hozandó végezeseknek engedelmeskedni fognak.«

A kérdés illetén, közjogi szempontból egyedül helyes

¹⁾ Lásd Bidermann Geschichte der oesterr. Gesamt-Staats-Idee most megjelent II. részében a 216. lapon mondottakat.

²⁾ Id. m. II. 215.

elintézése után, részletes határozmányok hozattak a közmunkákról; azután pedig eléggé részletes árszabályt allapított meg a gyűlés, azon tapasztalatból indulva ki, »hogy a kereskedők nem tisztességes kalmárhoz illő, hanem zsidó- és uszoras módon* árulják árúikat.¹⁾

Az elharapózott gonosztevők ellen hozott szigorú rendszabályok végzésbe iktatása után az adóügyre tértek át a rendek s ennél egy érdekes kérdés merült föl. Arról volt szó, hogy az egytelkes nemesektől a magyar országgyűlésen rájuk rótt adóterhet (mikor még a földesurak is évek hosszú sora óta saját zsebükből fizették a dica egy részét) Nápolyi Boldizsár kanonok, országos főadószedő beszedje. Fölállott akkor vitélő Pogledics János uram az egytelkes nemesek nevében s kijelenté, hogy, miután az egytelkes nemeseket a teher fizetés alól a király kivette, hát azok nem tartoznak, de nem is akarnak adót fizetni. Ez ellen azonban a bán tón óvást azon nyomban, kijelentvén, hogy, ha volna is efféle kiváltságuk az egytelkes nemeseknek, a miről — úgy mond — neki tudomása nincsen, ez a kiváltság most háború idején erőtelen, a pozsonyi országgyűlés kimondá, hogy az egytelkes nemesek is tartoznak adózni s a törvénynek engedelmeskedni kell; ha nem engedelmeskednek, ő a bán, tudatni fogja azt a királylyal, az engedetlenkedőket pedig tudni fogja adófizetésre szorítani.

Ezen intermezzó után a gyűlés egy csomó magánügyet s katonai sérelmet tárgyalt, melyeket azonban szükségtelen itt elősorolni.

IX.

Az 1603. deczember 16-diki zágrábi gyűlés.

A haramiapénzt²⁾ ez a gyűlés 30 denárban állapítá meg házankint s a jövő évi magyar országgyűlésre Ergelius Ferencz zágrábi nagyprépostot s Medóssóczy Ferencz zágrábi

¹⁾ Az árszabás, egyes tételei, magyaros kifejezései miatt igen érdekesek. Így pl. a mérték mindig »réf« (rőf). Előfordúl: »bagaziae boroszlai« = boroszlai bagazia [színes, tarka vászon], darócz, deli csizma (= bakancs), száras csizma.

²⁾ Lásd az 1602. február 14-diki gyűlésnél mondottakat, s az erre vonatkozó jegyzetet.

alispánt választá meg követekké; költségeik (a szokásos 300 frt) fedezésére minden háztól 3 denárt szabván meg.

Hivatkozással arra, hogy (mint fentebb is említve volt) a haramiapénzt a slavon rendek a dicán fölül fizették, jónak látta a gyűlés kellő tisztelettel félretenni a fölségnek egy a gyűlésen fölolvastott parancsát, melyben minden háztól egy-egy forintot kért a magyar kamarához beszolgáltatni. Nem mondja a slavon rendek végzése, hogy mi czélből kérte e rendkívüli adót a király; de alig tévedünk, midőn azt hisszük, hogy ez a kivánság is, ép úgy mint a magyar megyékhez ugyanez időben intézett fölhívás, a fizetetlen zsoldosok kielégítését czélozta, hogy általa a rendek, illetve a köznép, a beszállásolás terheitől részben megszabaduljanak. A magyar megyék nagy része megfelelt — mint tudjuk — e kivánságnak; de azt is tudjuk (hisz maga a hadi tanács is elismerte), hogy annak dacára a beszállásolás roppant terhein semmit sem könnyített a kormány.

A dicát nem fizetők ellen hanyagúl eljáró megyei organumok megbírságolását a gyűlés, a bán kivánságára, kimondotta s a bírságot úgy erre nézve, mint a hidak helyreállításában és javításában hanyag tisztviselőkre 25 frtban állapította meg.

Ezután a gyűlés egy csomó sérelemmel (a károlyvárosi vasasok ellen) foglalkozott, néhány magánügyet tárgyalt s tudomásul vette a Gyurák és Missics családok részére kiállított kir. armalisokat.

X.

Az 1604. július 5-diki zágrábi gyűlés.

Nevezetes kijelentéssel kezdődött a slavon rendek eme gyűlése, melyen legelső tárgy gyanánt a napirenden az 1604. évi tvczikkek fölolvastása állt vala. Míg a pozsonyi gyűlésen — mint láttuk — a protestáns vallás szabad gyakorlatáért heves viták folytak, a rendek nagy többsége mint »pars potior« a reformáció hívének vallotta ünnepélyesen magát s a gyűlés berekesztése után imposans óvást emelt vala a protestánsok háborgatása ellen; míg a királyi önkénnyel beszúrt XXII. tvczikk ellen a felső-magyarországi rendek gálszécsi

gyűlése egy szívvel-lélekkel kezdé meg a tiltakozást: a slavon rendek, midőn fölolvasták előttök a szentesített törvényeket s köztök az illegitim születésű XXII. tvczikket, nemcsak nem találnak ebben semmi kifogásolni valót, alkotmányérzékük nemcsak meg nem ütközik a becsempészett czikk okozta alkotmányéértésen, hanem még hálát szavaznak meg érette a királynak. Lelkes szavakban köszönik meg, hogy »a fölséges elődei által eddig conservált s egy darab idő óta az eretnokség viharai által hányt-vetett egyedül igaz vallást előbbi állapotába igyekeznek visszahelyezni.« Igérik, hogy ezt a vallást »őseik régi kegyes intézkedései értelmében őszintén megőrizni s fölkarolni nem mulasztják el soha« s az országból az összes eretnek papokat, különösen pedig az ozalyi uradalmakban bujdosó stájerországi száműzött protestans lelkészeket kikergetni rendelik, fölhíván a zágrábi püspöknek főpásztori kötelességből folyó figyelmét »az istentelen tévelygőkre«.

E végzés olvasásakor két reflexiót alig lehet elnyomni. Az egyik az, hogy azoknak, a kik most a királyi hatalom abszolút alkotmányéértő tényét helyeselték, volt-e joguk az alkotmányra hivatkozni akkor, midőn a következő években a király abszolút hatalma a báni hatóság szűkebbre szorítása, a határőrvidék s a katonai parancsnokság jogai s hatásköre szélesbítése mellett nyilatkozott? — A másik reflexió pedig ama tény constatálására szorítkozik, hogy, míg Magyarországon az addig teljesen idegen, német városi elem a megyékkel a protestans kérdésben való uniója által magyarrá, a haza édes gyermekévé lőn; a slavon rendek ez enunciatiója a több százados kapocs tágitásának első, bár gyenge s öntudatlan kísérletekép tűnik föl, hogy e kísérlethez később a határőrvidék kifejllesztésével járó ellentétek s végül a nemzetiség merev előtérbe-hozása csatlakozzanak.

Térjünk azonban vissza a végzésekhez.

A vallásügy elintézése után a gyűlés a pozsonyi törvények szerint való adókivetés felől rendelkezett, majd egy 1578-ban az erőszakos birtokfoglalásokról hozott végzés szavait magyarázta.¹⁾ Különös figyelmet fordítanak a slavon

¹⁾ Bővebben nem szólhatok róla, mert az 1578-diki végzés ismeretlen. A Magy. Országgy. Eml. VI. kötete ugyanis csak egy slavon gyű-

rendek e gyűlésben a tizedek ügyére, kimondották, hogy az újonnan beköltözött vlachok, e szerb és bosnyák óhitű menekültek a tizedeket a zágrábi prépostnak s a kilenczedet földesuraiknak megfizetni tartoznak.

Némely vámokról s bizonyos hűtlen adókezelésről szóló határozmányok után részletesen intézkedének a rendek a végvárahhoz szolgáltatandó közmunkákról; majd a Tersáczy Frangepánok, az Erdődyek, a Zrinyiek, a Batthyányak és Istvánffy Miklós sérelmei mellett foglaltak a német katonaság ellen állást.

A honvédelem szempontjából nem érdektelen végzés volt az, melylyel a rendek a nemzeti hadi nép vajdáinak téli zsoldját a nyárral egyenlő nagyságban állapíták meg s ezzel mintegy igazságot szolgáltatnak Turzó György hasonló véleményének, melyet a magyar országgyűlés alkalmából nyújtott volt be.¹⁾

Az erkölcsök elvadulását mutatja e korból az a tömeges jelenség, hogy egyrészt az asszonyok férjeiket egyremásra odahagyván, idegen férfiakkal éltek concubinatusban; másrészt — s ez tán a török befolyásnak róható föl — hogy a nemesek nagy része törvényes feleségén kívül minden curiáján külön ágyasokat tartott. E visszaélések ellen a gyűlés szigorú fenytéket rendelt el.

Néhány magánügy elintézése után a gyűlés — melyről utólag még azt is meg kell tán említenem, hogy a vasárnapi és ünnepnap munkaszünet szigorú megtartását hangsúlyozta — re bene gesta feloszlott.

XI.

Az 1604. november 9-diki zágrábi gyűlés.

E gyűlés jelentéktelen minden tekintetben.

Harminczöt denár adót vetett ki minden jobbágyházra, s Zágráb meg Kőrös megyében részleges fölkelést rendelt el

és végzését ismeri 1578-ból s a mi ebben a birtokfoglalásokról mondva van, arra jelen 1604-diki gyűlés végzése, illetőleg magyarázata nem alkalmazható. A slavon rendeknek 1578-ban még egy második gyűlést is kellett tartaniok, melyet azonban végzéseivel együtt nem ismerünk.

¹⁾ Lásd az 1604-diki o.-gyűlés tört. bevezetését.

— honvédelem dolgában. Fölmenté azonban Zrinyi Miklós bizonyos jobbágyságait ez adófizetés alól.

Jogszolgáltatás szempontjából megemlíthető, hogy a nyolczados törvényszék tartását 1604-ről elhalasztá; az erőszakos birtokfoglalásokról szóló 1578-diki végzés magyarázata pedig végleges megoldást nyert. ¹⁾

Szigorú határozatot hoztak a rendek azok ellen, a kik az ország ellen vagy az ország nevében, de az ország praejudiciumára a rendek háta mögött irkálnak föl a királyhoz, a mint ezt Székely Frigyes egyik főbember szolgájáról hitték. Fejvesztést mondtak ki az ilyen árulkodó büntetése gyanánt.

Egy csomó megánügy még, s ezzel a gyűlés napirendje ki volt merítve.

---

¹⁾ A megoldás sem érthető jól, az előbbi gyűlés idevágó pontjához tett jegyzetben elmondott ok miatt.

AZ 1602—1604-DIKI TÓTORSZÁGI GYŰLÉSEK VÉGZÉSEI.

I.

Az 1602. február 14-diki zágrábi gyűlés végzései.

Articuli dominorum et Nobilium aliorumque Statuum et Ordinum Regni Sclavoniae, in generali ipsorum congregatione, per Spectabilem et Magnificum dominum Joannem Draskowych de Thrakostan etc. Banum eisdem indicta, ac feria quinta proxima ante Dominicam Quinquagesimae Zagrabiae celebrata, editi. Anno Domini millesimo sexcentesimo secundo.

Primum et ante omnia Status et Ordines Regni, in praesenti congregatione ipsorum pro oratoribus in Poseniensem generalem Diaetam transmittendis laborarunt, ex quorum unanimi voto generosus dominus Magister Stephanus Beryzlawych de Kis Mlaka, Viceprothonotarius Regni Sclavoniae ac comitatus Varasdiensis Vicecomes, et Reverendus dominus Franciscus Ergelius, capituli Ecclesiae Zagrabiensis maior praepositus, pro oratoribus deputantur, quibus pro expensis per Regnum dati sunt floreni hungaricales trecenti.

Instructos ¹⁾ quoque censerunt Status et Ordines Regni eosdem oratores, ne praetermitterent in proponendis in eadem Diaeta Poseniensi, postquam ingentes discursiones singulis temporibus fere incontinenter vicini hostes Turcae circa et

---

¹⁾ Tán instruendos.

etiam cis confinia huius Regni exerceant, ut ne cogentur gentes istius Regni extra fines suos pro hoc anno militari.

Item quod Contributio seu Taxa Regia huius Regni in commodum et utilitatem convertatur, proponendum erit.

Quoniam plurimi ex dominis tam Magnatibus quam Nobilibus istius Regni bonis ipsorum seu iuribus possessoriiis propriis tum per violentes occupatores ablati, quum etiam aliis indebitis viis tentis carerent, ac diversis violentiarum et aliarum miseriarum exactionibus nonnulli vexarentur, de celebratione iuditorum octavalium pro festo Epiphaniarum Domini proxime venturo celebrandorum per eosdem dominos oratores in Diaeta ipsa Poseniensi proponatur.

Proponendum quoque erit ut articuli civitatum liberarum regiarum in eadem Diaeta revideantur.

De diversis ac variis militum Carolstadiensium et confiniorum Slavonicorum Cathafractorum violentiis et spoliationibus, quas tam in Nobilem quam ignobilem huius Regni plebem singulis fere temporibus contra antiquam libertatem istius Regni exigant, erit miserabiliter conquaerendum.

Dica autem seu taxa Regia in hoc Regno penes numerum fumorum et non domorum, eo quod plebs rustica huius Regni summa paupertate et inopia sit circumdata, ut imponatur, implorandum fiet. Quae praemissa omnia delegati domini oratores pro instructione ad necessitatem huius Regni habebunt.

Statutum etiam est, ut Michael Janchez ratione violentiarum praedictorum cathafractorum Carolstadiensium et Confinitiorum Slavonicorum ad Serenissimum Principem dominum dominum Ferdinandum Archiducem Austriae Ducem Burgundiae etc. transmittatur.

Domino Reverendissimo Nicolao Zelnychey, Episcopo Ecclesiae Zagradiensis ac Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Consiliario, ratione quorundam verborum literae testimoniales sub sigillo Regni autentico conceduntur.

Civibus quoque liberae civitatis regiae Montis Graecensis Zagradiensis super eiusdem civitatis desolatione, per diversos milites annorum proxime praeteritorum facta, literae testimoniales a Regno dantur.

Item quod Nobilis domina Ursula Zaboky, Egregii quondam Georgii Aranyassy relicta vidua, Egregio Christophoro Orehoczy ac dominae Christinae Zaboky consorti suae ratione quorundam bonorum suorum oppignoratorum, in Zabok et Comitatu Varasdiensi habitorem, centum aureos puri auri in eo coram Regno deposuit, ut ipsa bona sibi per dictos Christophorum Orehoczy ac dominam consortem suam restituantur, terminus tum ponitur iuridicus partibus eisdem ratione eorum bonorum feria secunda proxima post praedictam dominicam Quinquagesimae.

Determinari etiam voluerunt Status et Ordines Regni ratione laboratorum, ad munitionem fortalicii Petrynya necessariorum, qui statuerunt laboratores duos a singulo fumo, unde pro nunc processus Egregii Francisci Ztolnykowych et Stephani Appalenyh, ad eandem munitionem Petriniensem deputantur, demptis saltem jobagionibus et praedialibus domini Episcopi et etiam Capituli Zagrabiensis, qui deputantur ad aedificandum fortalicium Hergowych.

Concesserunt etiam domini regnicolae, ut dominus Christophorus Mernyawchych, Regni Sclavoniae Vicebanus, domino Joanni Samsynoczio, iurato notario Comitatum Regni Sclavoniae, ad corroborandum fortalicium suum Petrowa Nogha vocatum in confiniis fluminis Colapis habitum decem laboratores praestare debeat.

Domini Vicecomites et Iudices Nobilium ex poena birsagii laboratorum Regni, qui sese absentarunt, salarium suum accipiant, statutum est.

Egregio Joanni Pogledych deputatur salarium ratione officii Vicecomitis tam praeteriti quam praesentis anni per ordines Regni, Vagych etiam eo quod praefuerit laboratoribus.

Pecuniae haramiales hyemales a singulo domo singuli denarii quadraginta imponuntur, quarum pro exactore eligitur Egregius Franciscus Medosoczy, Vicecomes Comitatus Zagrabiensis; terminus autem solutionis earum pecuniarum Dominica Reminiscere praefigitur.

Dominus autem Vicebanus Christophorus Mernyawchych ex parte magnifici domini Comitatus Petri Erdeödy de Monyo-

rokerek ad corroborationem Peschenyca in Regno benevole promisit duos currus praestare. Nobiles vero campi Turopolia dabunt tres currus ad fortalicium Petrinia.

In quorum omnium praemissorum robur et firmitatem perpetuam Status et Ordines Regni praesentes Articulos et Constitutiones eorum modo praedecclarato unanimi voto parique consensu editos et conclusos sigillo eorum autentico communiri et obsignari iusserunt. Datum die, anno et loco supra-scriptis.

(L. S.)

Lecta m. p.

(a protonotarius irása).

(Eredetije a zágrábi horvát orsz. levéltárban.)

II.

Az 1602. május 24-diki zágrábi gyűlés végzései.

Articuli dominorum et Nobilium aliorumque Statuum et Ordinum Regni Slavoniae, in generali ipsorum Congregatione, per Spectabilem et Magnificum dominum Joannem Draskowych de Thrakostan etc. eisdem indicta, ac vigesima quarta die mensis Maii Zagrabiae celebrata editi. Anno domini millesimo sexcentesimo secundo.

In primis quantum attinet ad prohibitiones occupationum omnium, illarum quoque decem dierum ab ultimo die iudiciorum observari consuetarum, per status et Ordines Regni delentur et annihilantur. Deinde quod coram notario Comitatum Regni literae procuratoriae non fateantur.

Item quod nova iudicia seu literae novi iudicii in facto licentiationis et clandestinae discussionis ac reliquis negociis colonorum non ex sede Comitatum, sed ab iudicibus ordinariis Regni excipiantur.

Haramiae illi, qui in bonis Reverendissimi domini Episcopi Zagrabiensis praesertim in Gradecz residentias faciunt, nullas autem terras possident nec colunt, a contributionibus Regni eximuntur. Rectificatio etiam anni praeteriti

maneat in suo statu, anni quoque praesentis similiter statutum est.

Eligitur per Status et Ordines Regni Reverendus dominus Franciscus Ergelius, Praepositus maior Ecclesiae Zagrabiensis, in perceptorum taxae Regiae anni praesentis, qui iuxta articulum superinde editum rationem perceptionis eiusdem taxae reddet. Salarium quoque pro labore percipiet iuxta articulum. Cuius taxae Regiae primus terminus fiet festum beatae Margarethae virginis, in quo dabuntur a singula domo denarii sexaginta. In secundo autem termino, festo videlicet beati Michaelis Archangeli totidem.

Pedites autem regni conducentur more et numero eo, quo et anno praeterito. Adduntur etiam per dominos Regnicolas ad Drenchynam Haramiae decem, ad Sanctam Catherinam decem, ad Polyanam totidem, ad Barsycha Zelysche decem, item Topolowcz quatuor pedites.

Statutum praeterea est, quod literae scribentur ad clementissimum Principem dominum dominum Ferdinandum, Archiducem Austriae etc., ratione munitionis civitatis regiae Varasdiensis. Dantur etiam bona seu jobagiones eiusdem civitatis Varasdiensis ad magis fovendam fossam circa-iacentem eidem civitati Varasdiensi.

Laboratores denique prouti in priori Congregatione proxime praeterita ad confinia Regni deputantur, qui iudicio Domini Bani committuntur.

Ut autem praemissa omnia unanimi voto eorundem Statuum et Ordinum conclusa pro rato firmoque habeantur, praesentem eorum constitutionem sigillo Regni roborari voluerunt. Datum loco, die et anno ut supra.

(Sigillum Regni Slav.)

Lecta m. p.

(a protonotarius irása).

(Eredetije a zágrábi levéltárban.)

III.

Az 1602. szept. 5-diki zágrábi gyűlés végzései.

Articuli dominorum et Nobilium aliorumque Statuum et Ordinum Regni Sclavoniae, in generali eorum Congregatione, ex edicto Spectabilis et Magnifici domini Joannis Draskowych de Thrakostan etc. Bani, Zagrabiae quinto die mensis Septembris celebrata, editi et conclusi. Anno Domini millesimo sexcentesimo secundo.

Inprimis quantum de expeditione Albae Regalis attinet, universi Status et Ordines Regni unanimi voto concluderunt, illam videlicet expeditionem Albensem quoad nunc fieri minime posse, eo quod hostes vicini confiniorum huius Regni in ipsorum locis parati existant, quemadmodum hiis proximis diebus Zepherbeghus cum tribus millibus suorum Rechyczam possessionem sic dictam depopulatus est. Dominus autem Banus homines suos stipendiarios ultra quadringentos, hosque insolutos, non haberet, qui etiam si soluti essent, ii saltem pro excubiis non sufficerent. Denique fluvius Colapis in tantum decrevit, ut a memoria hominum vix minor factus fuerit.

Postquam praedicti vicini hostes confiniorum istius Regni nunc domi morarentur atque huiusmodi periculosas discursiones in miseram Christianam plebem, circa confinia istius Regni degentem, exequantur, Status et Ordines in defensionem afflictæ patriæ ipsorum offerunt a singulis domibus viginti equitem unum bene armatum ad integrum unum mensem cum sufficienti victu, equitem autem dare non volens duos pedites pixidarios loco huiusmodi equitis dare tenebitur. Nobiles autem unius sessionis universi qui sunt in hoc Regno personaliter insurgant, statutum est.

Ut autem civitates quoque liberae Regiæ a subsidio huiusmodi communis Regni oblationis ne fiant exemptæ,

Status et Ordines subordinarunt, quod civitas Regia Montis Graecensis Zagrabiensis pedites armatos quinquaginta, Varasdiensis vero sexaginta demptis reliquis bonis eiusdem civitatis dare teneantur.

Deputatur terminus congregationis oblatorum hominum proximioribus decimus secundus dies praesentis mensis, remotioribus autem decimus quintus apud pontem Bwnsky Mosth vocatum. Poena quoque instituitur non comparentium singulo die per mensem unum singulus unus florenus hungaricalis, quae pecunia exigenda domino Bano per Regnum condonatur.

Poena itidem illorum per Status et Ordines Regni infligitur, qui loca stipendiaria tam Regni quam Suae Maiestatis Banalia merentur, et accepta solutione tempore ingruentis necessitatis loca ipsorum relinquunt, tales pro merita ipsorum poena per integros sex menses in propriis ipsorum expensis ad serviendum in confiniis per dominum Banum compellantur; qui si tali poena contenti esse noluerint, domino Bano plenaria facultas concessa est, ut tales per ipsum dominum Banum puniendi capiantur atque per integros sex menses in compedibus et vinculis serventur.

De poena itidem super illos exigenda statuitur, qui diebus Dominicis reliquisque festivitibus interdictis qualescunque labores exercent, videlicet vecturas, agrestes labores, hortenses, aedificia et id genus alia, quod omnes res qualescunque apud huiusmodi laboratores diebus festivis et praesertim Dominicis reperientur, nempe vestes, secures, boves, plaustra, ligones et hiis similia a talibus auferentur, talibus rebus perpetuo carituris, ita ut die Dominico proxime affuturo in foris hebdomadalibus seu parochialibus solito modo huiusmodi interdictum plebi proclametur.

Scribentur literae domino Herbinstainer, ¹⁾ confiniorum Regni Sclavoniae supremo Capitaneo, ut demandet militibus seu stipendiariis suis, ne auferant equos miserae plebis, ad onera ipsorum deportandos. Statutum est.

Conclusum item est [quo ad dissidiam] ratione certi cuiusdam tritici et quorundam hominum captorum inter domi-

¹⁾ Herberstein.

num Banum et dominum Joannem Keglewych [exortam], ut triticum per homines domini Keglewych ablatum restituatur, capti vero homines per dominum Banum dimittantur sub conditione hac, ut iure inter ipsos dominos revideatur, quod si iure compertum fuerit, ipsum triticum ad dominum Keglewych pertinere, promisit se dominus Banus hominem suum, qui se sinistre informasset, ligatum manibus domini Keglewych dare, sin vero minus, colono domini Bani terra simul cum tritico restituatur, sit (*sic?*) etiam pro colono in Radoboya.

Admonuit item dominus Banus universos dominos et Nobiles, si qui forsitan contra se quidpiam haberent, agerent contra suam Magnificam Dominationem, quibus satisfieri paratus esset idem dominus Banus, unde ex ordinatione Statuum et Ordinum Regni super huiusmodi admonitione litterae quoque testimoniales sub sigillo Regni dantur ipsi domino Bano.

Admoniti itidem sunt Status et Ordines Regni per dominum Banum et Reverendissimum dominum Episcopum Ecclesiae Zagrabiensis cum protestatione, ut in Abbatia Beattissimae Virginis Mariae de Topwzka et Lettowanych fortificent contra insidias et impetus hostium. Unde litterae quoque super huiusmodi protestatione dantur eisdem dominis Bano et Episcopo.

Praeceptoriae conceduntur ad instantiam dominorum Capituli Ecclesiae Zagrabiensis ad Vicecomites, ut ab illis, qui per se Decimas Capituli dare recusant, ipsi Vicecomites cum literis praeceptorii concessis ipsas Decimas exigant.

Conclusum item est, quod ratione Ghomerye conceduntur Commendatoriae domino Comiti Georgio a Zrinio ad Serenissimum Principem dominum dominum Ferdinandum Archiducem Austriae, quod ipsum fortalitium Ghomerye vocatum in pertinentiis Castri Kwytwn eiusdem domini Comitis a Zrinio fundatum esset, ut sua Serenitas alia bona, ratione eiusdem fortalitii, ipso domino Comiti a Zrinio dare et concedere dignaretur, postquam sua Serenitas Rascianos ibi collocasset, sin minus, ut ipsi Rasciani ipsum dominum Comitem pro domino ipsorum terrestri recognoscant aut sua Serenitas in alium locum ipsos Rascianos transferat.

Rationem autem eiusdem fortalitii Ghomerye coram Statibus et Ordinibus Regni solemniter protestatus dominus Georgius de Frangepanibus Comes a Tersacz extitisset, quod ipsum fortalitiium Ghomerye erectum esset in bonis eiusdem et fratrum suorum haereditariis, prouti antea quoque protestatus super eo fuisset.

Item Lucas Erdelly cognominatus per Status et Ordines Regni proscribitur ratione turbationis certae cuiusdam exequutionis, quam contra se dominus Stephanus Beryslawych de Kis Mlaka, Vicecomes Comitatus Varasdiensis, cum Iudice Nobilium eiusdem Comitatus Varasdiensis solito modo peragere voluisset, contra quem ipse Lucas Erdelly cum certis Gywmlis more hostili insurexisset, eandemque exequutionem perturbasset, ratione cuius facinoris in hanc et praeteritam Generalem Regni Congregationem evocatus per Iudicem Nobilium fuisset, quas Congregationes ipse adire introireque penitus omisisset, ideo ut praefertur per communitatem totius Regni proscribitur.

Inter reliqua per eosdem dominos Regnicolas ex gratia ipsorum Regnicolarum Sarancio conceditur Novum.

Domino autem confiniorum Regni Sclavoniae generali Capitaneo suae Serenitati quoque scribentur literae ratione Gywmliorum ad instantiam Joannis Bwdor.

Ultimatim per Universitatem Dominorum Regnicolarum ordinatum est, ut vicecomites in bigamos Nobiles, hoc est qui duas sibi servant uxores, animadvertant, in reliquos vero scilicet rusticos domini ipsorum terrestres, qui tales subditos suos iuri statui teneantur, nolentes autem ipsimet evocentur in sedem Comitatus et iudicium etiam de talibus recipiant.

Quae praemissa et quaevis praemissorum singula per Status et Ordines Regni firmiter conclusa et per quosvis inviolabiliter observanda, praemissos articulos sigillo illorum publico communiri voluerunt. Datum loco, die et anno supra-scriptis.

(Sig. Regni.)

Lecta

(a protonotarius irása).

(Eredetije a zágrábi horvát orsz. levéltárban.)

IV.

Az 1602. novemb. 11-diki zágrábi gyűlés végzései.

Articuli dominorum et Nobilium aliorumque Statuum et Ordinum Regni Sclavoniae in generali eorum Congregatione, ex edicto Spectabilis et Magnifici domini Joannis Draskowych de Thrakostan etc. Bani, Zagrabiae in festo beati Martini Episcopi et Confessoris celebrata, editi et conclusi. Anno D. millesimo sexcentesimo secundo.

Postquam fere ab integro decennio non sine maximo incommodo huius Regni in hisce cruentissimorum bellorum turbinibus iudicia octavalia nulla sunt celebrata, visum est Statibus et Ordinibus Regni, ut ipsa octavalia iudicia (sicuti hoc ipsum etiam in Diaeta hungarica proxime Posonii celebrata unanimiter est conclusum) celebrentur, utque in defuncti Prothonotarii locum Prothonotarius pro hoc Regno persona idonea erectur et nominetur. Itaque Status et Ordines Egregium Magistrum Matthiam Andreassych de Nowaky, Prothonotarium Reverendissimi domini Locumtenentis Regii, si per valetudinem officium assumere posset, pro Prothonotario Regni eligunt et nominant. Quod si idem Magister Matthias Andreassych ad huiusmodi officium obeundum se imbecilem agnosceret, ex tunc Magistrum Andream, Prothonotarium domini Personalis praesentiae Suae Maiestatis, eligunt et nominant, quem deinde pro officio assumendo per literas Dominus Banus certificabit et requireret.

Assessores autem tabulae banalis infrascripti fient: Reverendi domini Franciscus Ergellius, Praepositus maior, et Balthasar Napwly, Lector, Canonici Ecclesiae Zagrabien-sis, ac Egregii domini Magister Stephanus Berizlawych de Kis Mlaka, Viceprothonotarius Regni, Joannes Samsynoczy, Comitatum eiusdem Regni Notarius, Christophorus Wragowych de Maryassowcz, Michael Konzky, Thomas Ztresemlyey, Gregorius Swgnetych, Michael Zelnyczey, Franciscus Medos-soczy, Gregorius Laczkowych, Stephanus literatus Domyanych

et alter Stephanus Patachych, iudices Nobilium Comitatus Varasdiensis, et si aliquis nominatorum assessorum morbo aut aliqua difficultate praepeditus iudicii interesse non posset, licebit domino Bano in eius locum aliam idoneam personam substituere.

Operae praecium etiam duxerunt ipsi Status publicarum contributionum Regni per perceptores earum reddendarum rationum curam habere. Itaque conclusum est, ut omnes iudices nobilium Regni singuli in ipsorum processibus cum extradatis procedant, ipsique Iudices Nobilium sub iudiciis Vicebanalibus proxime celebrandis die Dominico ante festum Beatae Catherinae Virginis, Egregius vero Franciscus Medosoczy, perceptor contributionis hyemalis, praesente Joanne Samsynoczy, partiali suo regesto coram domino Bano, Dominis Lectori Ecclesiae Zagrabiensis, Martino Zwyrchych, Gregorio Swgnetych, Benedicto Blasekowych, Georgio Mykwlych, unius vel alterius absentia non obstante, rationem reddere teneantur sequenti die id est in ipso festo Beatae Catherinae virginis et martyris.

Annunte domino Bano Capitaneum quoque Regni in auxilium dicti domini Bani pro defensione confiniorum Colapinorum eligendum et nominandum censent, requirendosque iudicant dominos Comites Thomam et Petrum Erdeödy pro assumendo praefato capitaneatu. Mittunt autem cum litteris credentiae dominos Joannem Rattkay et Franciscum Orehoczy ad eosdem in eo, ut si dominus Comes senior officium more consueto obeundum assumere recusaret, ex tunc dominum Comitem Petrum requirant, iuxta instructionem ipsis datam.

Et quia conquestus est dominus Amstath, Capitaneus Petriniensis, contra Joannem Pogledych de Korylowcz pro difficili transitu fluvii Lomnycza, per possessionem Korylowcz defluentis, cuius causam asseruisset esse molendinum eiusdem Pogledych, aliis quoque nonnullis pro hoc ipso conquerentibus et dicentibus publice, quod propter clausuram dicti molendini multa iugera terrae inutilia fierent, determinatum est, quod dominus Vicebanus cum Vicecomitibus et Iudicibus Nobilium ad oculatam exeat, transitusque et aquae

decursum ac molendinum diligenter considerent et revideant, quod si transitum impedire et damno vicinis esse comperietur, mox destruaturn et amoveatur.

Non inconsultum quoque fore rebus humanis considerant, si medicus pro curandis infirmis conducatur, ne in extremis necessitatibus ad longinquas regiones pro eo cursitare cogantur. Ideo conducunt unanimi voto excellentissimum dominum Danielem Rosebergensem, Philosophiae et Medicinae Doctorem, offerentes suae Excellentiae pro anno salario ducentos florenos Rhenenses ex publica contributione solvendos. Apothecario vero in annum Renenses triginta duos. Ad expensas autem pro deducendis ex Civitate Nova Austriae rebus domini Medici florenos Renenses triginta duos.

Ad requisitionem nunciorum domini Georgii Comitis a Zrinio retulerunt dominus Vicebanus et coeteri arbitri, qualiter ipsi ad mandatum domini Bani, vigore brachii regalis continentiaeque eiusdem, ad Castrum Bozylyo accessissent ibidemque dominum Georgium Tersachky per Michaellem Brathomanych servitorem suum certificassent, ut idem cum ipsis dominis arbitris constitueretur et audiret ea, quae dominus Banus sibi nunciasset. Verum item dominus Comes Tersachky equum conscendens ipsis aspicientibus et videntibus una cum dicto nuncio Castro egressus discessisset, neque cum ipsis dominis arbitris constitui voluisset. Nihilominus tum ipsi arbitri medio iudicis nobilium Bernardi Sewersych literas missiles, continentes mandata domini Bani, necnon paria eiusdem brachii regalis misissent, et dicta mandata domini Bani exposuissent eo modo, quod quia dominus Comes a Zrinio a Maiestate sua brachium regale excepisset, idemque ipsi domino Bano a Maiestate sua debito tempore praesentasset, ideo iuxta continentiam eiusdem mandati regalis eundem dominum Tersachky admoneret hortareturque, quatenus ipse se obediens, minimeque contumacem suae Maiestati Sacratissimae ipsisque literis brachii regalis exhiberet ac ad contenta earum se accommodare deberet, et executionem ipsam iuxta continentias literarum adiudicatoriarum admitteret, eaque si idem dominus Comes Tersachky faceret: bene quidem, alioquin ipse dominus Banus idem brachium regale ex debito officii

sui modo in talibus observari solito exequi vellet. Ad quas quidem literas missiles, hanc ipsam admonitionem continentes, eisdem nuntiis, domino videlicet Vicebano et reliquis sociis arbitris, postmodum medio Iudicis Nobilium Bernardi Zewersych literis suis missilibus, sigillo et manus suae propriae subscriptione roboratis, tale dedisset responsum, quod sequitur in hunc modum: »Odgovor gozpode arbitrom. Ia zam nayperwo pokoran Cezarowe Zwytlosti w wzem kako momw premyloztywnomw gozpodinw y poglawnykw, y rad zam nyegha Zwytlost wzakom wernozywm kako i moy preghy pozlwsythy. Sto ze przytoy Mandatoma y Brachioma nyegha Zwytlosti, W. M. dobro znathe, da mene wy gozp. arbitri, ny moyoy brathye nezthe oznanyly ny po nykom pyzaly, da hochete W. M. na Bozzylyewo ali w drwgho imanye doythi. Drwgho yezth tho, da zw gozp. Arbitri nyegha Zwyttosti brachium y mandatum plagh zwoye chazthy bily dwsny, meny aly moyoy Brathye zamÿ personaliter presentowathy, ny po orzaskom Zwdczw aly Spanw negho W. M. gozpoda arbitri doydthe y praesentuithe nyegha Zwyttosti Brachium y mandatum moyoy Brathye y meny, kadye thomw myztho, hochethe W. M. od moye bratye y od mone odduchak imathy. Gozpodinw Zwdczw Orzaskomw nyze przytoyalo w Kranzky Orszagh poythi, zathoye zwproth nyegowoy chazty y oblazthy. Ia zam gozpodinw Banw y wzemw Orzaghw pryprawan zlwsythy y dazam wzemw Orszaghw ponyzno preporwchen.«¹⁾ Quibus sic

¹⁾ *Dr. Szalay László* miniszt. titkár úr szíves fordítása szerint magyarul így hangzik Tersáczky Frangepán Györgynek e horvát levele :

»Válasz az arbiter uraknak. Én első sorban mindenkben engedelmes vagyok ő császári fölsége mint legkegyelmesebb uram és fejedelem iránt, és kész vagyok ő felségét — valamint őseim — teljes hűséggel szolgálni. A mi ő felsége mandatumát és brachiumát illeti, jól tudja Nagyságtok, hogy ti arbiter urak sem énnekem, sem fivéreimnek hírül nem adtátok, sem senki által meg nem irattátok, hogy Bosiljevoba ¹⁾ vagy valamelyik másik birtokomra fogtok jönni. Második az, hogy az arbiter urak tisztóknél fogva kötelesek lettek volna ő fölsége brachiumát és mandatumát nekem vagy fivéreimnek személyesen átnyújtani, nem pedig a falusi bíró vagy az ispán által; hanem arbiter urak, ti jőjjetek és ti nyújtsátok át ő felsége brachiumát és mandatumát fivéreimnek és

¹⁾ Bosiljevo Zágrábmegyében kettő is van.

habitis Egregius Gregorius Laczkowych, nuncius et familiaris eiusdem domini Comitis, penes literas credentiales eiusdem solemniter protestatus extitit in hunc modum. Quod ex ista relatione tam ipsius domini Vicebani reliquorumque arbitrorum, quam etiam ex ipsis scriptis domini Georgii Comitis a Tersach liquidissime constaret, quod ipse huiusmodi admonitioni domini Bani non modo se inobedienter praestitisset, quin potius per expressum se contumacem declarasset essetque etiam nunc in priori esse; quare petit dominus Comes a Zrinio, ut dominus Banus ex debito officii sui ac iuxta continentiam literarum brachii regalis sententiam et voluntatem Suae Maiestatis exequi dignetur, modo quo in decreto b. Ladislai Regis articulo primo. Itaque sua Magnificentia accomodet se mandato Suae Maiestatis ac penes se banderium suum etiam Status Regni iuxta praescriptum legis assumat. Ac interim petit ¹⁾ modo collateraliter ipsius scripti par et relationis praescriptae sub sigillo Regni. Datur par. Deliberatum est, quod domini arbitri rursus dominum Tersachky accedant, eumque moneant, ut executioni obediat, cui si obediverit, bene quidem, alioqui iuxta articulum dominus Banus, requisitis dominis Regnicolis, brachium regium exequatur, prius tamen dominus Vicebanus per literas missiles, medio Iudicis Nobilium mittendas, eundem dominum Tersachky certificet de suo et aliorum arbitratorum adventu ad illum locum, qui domino Vicebano videbitur. Dominus Comes petit par etiam deliberationis, aliorumque actuum. Sub sigillo Regni datur.

Quia vero Egregii Christophorus Wragowych, Volfgangus Drwskoczy, Joannes Pettrychewych necnon Melchior Tompa, familiaris et nuncius Spectabilis et Magnifici Domini Petri Erdeody de Monyorokerek etc., Joannes Bwdor, item

nekem; ha ez így történik, fivéreimtől és tőlem békességtek lesz. A bíró urat ¹⁾ nem illette meg Krajnaországba menni, mert ez hivatala és hatásköre ellen van. ²⁾ A bán úrnak és az egész országnak kész vagyok szolgálni és az egész országnak alázatosan ajánlom magamat. «

¹⁾ Gr. Zrinyi György, illetőleg megbizottja. A mondat közbeszúrt.

¹⁾ Ki ez a bíró (»Gozpodinu Zwdezw Orzaskomu = Gospodinn sudcu orsaškom) nem tudom. Alighanem a vicebánt érti Fraugepán.

²⁾ E mondatot nem tudom megmagyarázni, miután a pör egyes fázisait nem ismerem.

Nobiles de Felseo Stwbycza, Domini Keglewych, Civitas Montis Graecensis Zagrabiensis aliique quamplurimi publice querulati fuissent, quomodo ipsi varias privilegiales causasque et fassionales, ac alias quasvis literas tutioris conservationis gratia apud manus Egregii condam Casparis Pettrychewych de Myketyncz, alias Prothonotarii huius Regni, deposuissent, necnon etiam apud eundem veluti diversis officiorum muneribus functum remansissent, neque eiusmodi eorum privilegia et literae apud dominam ipsius relictam amplius conservari inibique quovismodo teneri debere, quin potius eadem et easdem sibi reddi et restitui anxie institissent et postulassent. Proinde ex publica Regni conclusione eliguntur Reverendus dominus Balthasar Napwly, Lector, et Petrus Domyttrowych Cathedralis Ecclesiae Zagrabiensis ac Egregii Stephanus Beryzlawych, Viceprothonotarius, Franciscus Medossoczy, Vicecomes Zagrabiensis, et Stephanus Patachych, Iudex Nobilium Varasdiensis Comitatum, erga eandem relictam statim post celebrationem iudiciorum Vicebanalium primitus fiendorum accedere et universas literas et literalia instrumenta et alias quasvis causales sive fassionales literas, necnon etiam minutissimas quasvis signaturas ab eadem domina relictam requirere, ipsasque, sub strictissimo iuramento [astricti], [sibi] ipsis in medium producere, ipsique [in] ladulam collocare et componere, sigilloque dicti Capituli Zagrabiensis obsignare debeant et suis, eamque ladulam cum literis et scripturis inibi compositis omnibus ad generalem nostrum conventum primitus fiendum apportare debeant; [quae tunc] in conventu eis, ad quos spectare et quos concernere videbunt[ur] extradari manibusque ipsorum reddi et assignari demandabuntur.

Ad quaerimoniam quoque egregii Joannis Bwdor et Nobilium Comitatus Varasdiensis contra milites archibuseros domini Generalis Slavonici, qui multas rapinas et violentias contra nobiles et ipsorum colonos exercent, pro quibus avertendis licet saepius sint Status eidem Generali Slavoniae conquesti, illos tamen non prohibuisset, sed in dies magis et magis in miseros Nobiles et colonos eorum insolescerent et desaevirent, scribendum censent Serenissimo Archiduci Fer-

dinando, ut huiusmodi gravamina a miseris Nobilibus et colonis eorum Comitatus Varasdiensis avertat et potissimum Joannis Baptistae, Magistri Excubiarum, insolentiam coërceat et compescat.

Quibus publicis transactis et sancitis definitis, mox Egregius Völgangus Drwskoczy, supremus capitaneus Serenissimi Principis Archiducis Ferdinandi exercitus insulae Mwrakeöz dictae, solenni protestatione praemissa proposuit eo modo. Quod quia certa bona iuraque ipsius protestantis possessionaria in possessione Czerye et Comitatu Varasdiensi situata Egregio olim Caspari Pettrychewych pro certa pecuniarum summa per ipsum protestantem redemptionabiliter inscripta existerent, eique redemptioni hodiernus dies esset terminus. Ob hoc idem protestans paratus esset huiusmodi inscriptionis summam pecuniarum, quam prae manibus suis habuisset, dicto in termino deponere bonaque ipsa ad se recipere, sed ignoraret, utrum ipse protestans citra iacturam suae pecuniae sineque damno liberorum et puppilorum ipsius Casparis Pettrychewych matri ipsorum deponere posset. Quo audito Egregius Georgius Vrnoczy, eiusdem Serenissimi Principis dapifer, suo et sororum suarum nomine et in personis eiusdem pecuniarum summam apud manus eiusdem protestantis arestasset, neque quisquam huiusmodi aresto contradixisset. Super quibus omnibus idem protestans et arestans petierunt a nobis literas protestatorias et testimoniales super protestatione et arestatione dictae pecuniae sub sigillo Regni sibi dari, quas nos ipsis dandas publice conclusimus.

Armales Georgii Cheh et alterius Georgii Herjowých sunt publice praesentatae, in Regno nemine contradicente.

Quae praemissa et quaevis praemissorum singula per Status et Ordines Regni firmiter et inviolabiliter observanda Status et Ordines ipsi Sigillo ipsorum publico communiri voluerunt. Datum loco die et anno suprascripto.

(L. S.)

Lecta per me Viceprothontarium Regni m. p.

(Eredetije a zágrábi horvát orsz. levéltárban.)

V.

Az 1603. január 6-diki zágrábi gyűlés végzése.

Articuli dominorum et nobilium, aliorumque Statuum et Ordinum Regni Sclavoniae, ex edicto Spectabilis et Magnifici domini Joannis Draskowych etc. Bani, in generali eorum congregatione, Zagrabiae pro festo Epiphaniarum Domini celebrata, editi et conclusi. Anno Domini millesimo sexcentesimo tercio.

In hoc Conventu sive Congregatione Egregius Magister Matthias Andreassycz de Nowaky super subeundo officio Prothonotariatus Regni Sclavoniae praestitit iuramentum.

Fuerunt hactenus plurimae contributiones pro comodo Regni ordinatae, quarum domini exactores hactenus nullas tradidissent rationes. Statutum itaque est, ut ipsi domini Exactores in hac Civitate Montis Graecensis Zagrabien-sis in proxime venturo festo conversionis beati Pauli Apostoli coram Magnificis dominis Nicolao Istwanffy, Propalatino Regni Hungariae, Johanne Rattkay, necnon Reverendo Balthasaro Napwly, Lectori honorabilis Capituli Ecclesiae Zagrabien-sis, Egregiis item Gregorio Laczkowych, alteri Gregorio Swgnetych et Martino Zwyrchych de perceptis sufficientes reddant rationes.

Item pro oratoribus ad futuram generalem Diaetam Regni Hungariae electi sunt Reverendus dominus Franciscus Ergelius, Praepositus maior dictae Ecclesiae Zagrabien-sis, et Egregius dominus Franciscus Orehoczy, quorum utrique pro expensis ordinantur floreni trecenti.

Praeterea conclusum est, ut pro expensis eorundem dominorum oratorum ac intertentione peditum confiniorum Regni de singulis domibus colonorum quorumlibet ad manus dicti domini Praepositi ad futuram usque Dominicam Reminiscere sub poena dupli triginta duo denarii numerentur.

Officium autem Capitaneatus Regni penes Magnificum dominum Joannem Draskowych relinquitur.

Deinde quia varii rumores circumferuntur, Tartarus cum Turcis ad devastandum et depopulandum hoc Regnum velle venire, quamobrem dum in aliquo loco finitimo factae fuerint tormentorum explosiones, omnes Regnicolae ibidem in propinquo habitantes armis instructi statim teneantur insurgere et ad talem locum vel quo necessitas ipsa postulaverit, celeriter venire.

Quoniam Dravi et Colapis fluvii feruntur congelasse, ad sectionem glacierum fluviorum ipsorum propinquiore loca advigilabunt.

Finaliter si in posterum aliqui certi Turcici rumores emergerint, statim domini Regnicolae admoniti et requisiti teneantur viritim insurgere et ad locum magis necessarium concurrere.

Quae praemissa per Status et Ordines Regni firmiter et inviolabiliter observanda sigillo eorum communiri voluerunt. Datum loco, die et anno praescriptis.

(L. S.)

Lecta m. p.

(a protonotarius irása).

(Eredetiye a zágrábi horvát orsz. levéltárban.)

VI.

Az 1603. február 10-diki zágrábi gyűlés végzései.

Articuli dominorum et Nobilium aliorumque Statuum et Ordinum Regni Sclavoniae in generali eorum Congregatione, ex edicto Spectabilis et Magnifici domini Joannis Draskowych etc. Bani, Zagrabiae feria secunda Carnis privii celebrata, editi et conclusi. Anno Domini millesimo sexcentesimo tercio.

Quoniam fortalicii Petrinia necessaria provisio et restauratio plurimum salutis nedum huic Regno, ino ceteris etiam vicinis provinciis confert, itaque requiritur, ut fortalicium illud lapidibus latericiis muniatur. Ut autem Serenissimus Archidux Ferdinandus etc. dominus clementissimus promoveat et continuet etiam istud salutare propositum, convenien-

duus erit suppliciter, cuius meliori aedificationi etiam Domini Regnicolae pro posse imitentur.

Interim tamen ad ruinas eius restaurandas ordinantur duo processus, Ztolnykowych videlicet et Appalenyh, Iudicum Nobilium Comitatus Zagrabiensis, ex quibus a singulo fumo duo laboratores statim dum necessitas postulaverit per quindecim dies ibidem operaturi sub solita mulcta mittentur, quibus praeerunt domini Christophorus Mernyawchych Vicebanus, Franciscus Medossoczy et Stephanus Domyanych.

Et quia hactenus de restantiis pecuniarum domini exatores nullas reddiderint rationes, tales et alii etiam omnes, qui contributiones Regni exegerunt, si rationes reddere recusaverint, eadem restantiae iuxta publicas constitutiones Regni exigantur irremissibiliter.

Ad fortificationem autem praesidii Lwdbregh, cum munitione indigeat, omnia bona domini Benedicti Twroczy demptis bonis de Zomzedwara deputantur, quibus adiunguntur bona etiam Dwornychych, laboratoribus autem ipsis illemet praeerit.

Domini autem oratores ad proxime venturum generalem Conventum Poseniensem ascensuri. instabunt ubi necessitas postulaverit et Maiestatem etiam Imperatoriam et Regiam, ut fortalicio Lwdbregh plumbo, pulveribus, falconetis et ad minimum duobus taraczk provideatur.

Quae praemissa et quaevis praemissorum singula per Status et Ordines Regni firmiter et inviolabiliter observanda Status et Ordines ipsi sub sigillo ipsorum publico communiri voluerint. Datum ut supra, loco, die et anno praenarratis.

(Sig. Regni.)

Lecta m. p.

(Eredetije a zágrábi orsz. levéltárban.)

VII.

Az 1603. ápril 30-diki zágrábi gyűlés végzései.

Articuli dominorum et Nobilium aliorumque Statuum et Ordinum Regni Slavoniae,

in generali eorum Congregatione, ex edicto Spectabilis et Magnifici domini Joannis Draskowych etc. Bani in Civitate Regia Montis Graecensis Zagradiensis ultimo die mensis Aprilis celebrata, editi et conclusi. Anno Domini millesimo sexcentesimo tertio.

Inprimis Status et Ordines Regni articulos Posonienses proxime praeteritae diaetae Regni Hungariae, per Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem dominum ipsorum clementissimum aprobatos et confirmatos, in praesentique publica eorum Congregatione exhibitos copiose intellexerunt.

Taxa dicae regiae a singula domo singuli denarii centum impositi pro hoc anno sunt, cuius quidem taxae regiae fiet terminus primus festum beati Jacobi Apostoli denariorum quinquaginta, alter vero terminus festum beati Michaelis Archangeli aliorum quinquaginta denariorum. Perceptor vero eiusdem taxae regiae eligitur per Status et Ordines Regni Reverendus dominus Balthasar Napwly Lector Zagradiensis, qui percipiet salarium suum iuxta articulum superinde editum.

Ad rectificandum ¹⁾ eliguntur in Comitatibus: in Varasdiensi Ludovicus Bedekowych, in Zagradiensi Lucas Chernkoczy, in Crisiensi Petrus Zakmardy, ibunt itaque ad rectificandum septima Maii.

Adduntur penes rectificatores Iurati Nobiles in Varasdiensi Michael Drwskoczy, in Zagradiensi Franciscus Medosoczy, in Crisiensi Hudoden.

Nobiles unius sessionis quinquaginta denarios taxam solvere singuli debebunt.

Castra ut fiant in foenilibus Klezthe iuxta fluvium Lonya sub Sancto Joanne in Morawcha. Domini vero Regnicolae a singulo fumo pixidarios tres mittent. Ubi vero non sunt fumi, sed per domos connumeratio est, a singula tertia domo pixidarium unum, a singulis vero viginti domibus equitem unum bene instructum similiter mittent, qui singuli comeatum habeant sufficientem ad mensem unum et ut omnes

---

¹⁾ Értsd : numerum domorum.

convenient in locum suprascriptum decima quinta imminentis mensis Maii, conclusum est.

Poena statuitur non venientium in Castra florenus unus per singulum diem a singula persona.

Quia Spectabilis et Magnificus dominus Joannes Draskowych etc. Banus, hucusque militum Regni Capitaneus fuit, publiceque hic coram Statibus officio valedixit, ad intercessionem tamen totius Regni assumpsit idem officium Capitanei Spectabilis ac Magnificus dominus Thomas Erdeody cum plena eiusdem officii auctoritate, ita ut mutuam intelligentiam habeat cum domino Bano etc., dominus Banus vicissim cum ipso. Dominus Banus vero si quid audiverit vel certi habuerit de excursionibus Turcarum vel exercitu eorum in has partes, certificet praefatum dominum Comitem vel suae Magnificentiae Vicegerentem, qui praesens in confiniis esse debet saepissime.

Pedites vero et equites conducentur numero sicut anno praeterito et loca excubiarum ut priora custodient.

Quod si vero praedictus dominus Comes in Hungariam vel erga suam Serenitatem proficisci debet, in tali absentia sua Officium Capitanei per Vicegerentem suum administrare libere possit et queat.

Quantum vero ad laboratores attinet, elapsis his rumoribus postea celebrabitur Congregatio, ubi de his concludetur ratione postulationis suae Serenitatis.

De commeatu, si intra Regnum bellum sua Serenitas habuerit, pro praecio dabitur iuxta cuiusque posse.

Quod si sua Serenitas intra hoc Regnum exercitum habuerit, dabitur a fumis decem currus unus cum sex iumentis.

De laboratoribus committitur limitationi domini Bani quoad processum Schytarczy.

Bona dominorum Comitum videlicet Selyn, Vywar, Zamobor, Obres ad propugnaculum in Hwzarwar, ad Berkwsewynam vero et ad Syslawych Jaztrebarzka deputantur.

Item ad Farkassych Nobiles Campi, quibus bona adduntur Petrowyna, et Bwkowachky bona similiter deputantur.

Ultimatim ad instantiam relictæ quondam Michaelis

Woykffy ratione rerum suarum mobilium, in provinciam Styriae per Radmylowych ablatarum, scribentur literae suae Serenitati, conclusum est.

Praemissa autem omnia et singula Status et Ordines firmiter et inviolabiliter observari volentes, praesentes articulos sigillo suo autentico corroborarunt. Datum loco, die et anno praescriptis.

(L. S.)

Lecta m. p.

(Eredetiije a zággrábi orsz. levéltárban.)

VIII.

Az 1603. augusztus 17-diki zággrábi gyűlés végzése.

Articuli dominorum et Nobilium aliorumque Statuum et Ordinum Regni Sclavoniae, in generali eorum Congregatione, ex edicto Spectabilis ac Magnifici domini Joannis Draskowych etc. Bani, in Civitate Regia Montis Graecensis Zagrabiensis, decima septima die mensis Augusti celebrata, editi et conclusi. Anno Domini millesimo sexcentesimo tercio.

Humillime intellexerunt Status et Ordines Mandatum Sacratissimae Maiestatis Suae domini eorum clementissimi, in quibus sua Maiestas, ut Serenissimum Principem et dominum Archiducem Ferdinandum pro directore confinium et rerum bellicarum habere illique debitum respectum eo omnino modo, quo Serenissimus quondam Archidux Carolus constitutus fuerat deferre demandat. Status mandato Suae Maiestatis Sacratissimae non quidem contrariantur, attamen sine generali Regni Hungariae Diaeta nihil quicquam certi superinde statuere possunt, quare tempore Comitiorum dicti Regni Hungariae dabitur instructio oratoribus, proponendum hoc ipsum Suae Maiestatis Sacratissimae Mandatum, quorum statutis morem gerere parati erunt.

Laboratores ordinantur ad confinia Sclavonica videlicet ad Topolocz processus Bedekowych, ut transmontani ex ipsius processu dent manuales laboratores ab uno fumo duos, qui

vero sunt ex hac parte montis eiusdem processus, a quatuor fumis currus unus,¹⁾ quibus additur processus Zakmardy, exceptis bonis domini Orehoczy, qui suum castrum Kwscheroc aedificabunt, coeteri omnes eiusdem processus a domibus quindecim dabunt currum unum, singulus currus debet adducere robora sexaginta, qui omnes primo die Septembris Crisii comparere debebunt.

Item processus Patachych dabit a singulis quatuor fumis currum unum, processus eiusdem et Korrenzky, demptis bonis domini Comitum Thomae Erdeödy Varasd, Jelekocz etc., dabit a quindecim domibus currum unum. Adducent singuli robora sexaginta. Manuales vero dabunt processus Gwbassoczy a fumo uno duos per quindecim dies cum securibus et lignonibus, fientque laboratores in labore per quindecim dies, cum sufficienti victu sub poena in aliis articulis specificata.

Qui deputantur ad Szent Gyeörgy et Wyrze, quo domino Generali placuerit, isti quoque primo die Septembris Capronczae esse debebunt, sub poena a singula persona pro singulo die denarii quinquaginta, a curru vero floreni tres per vadiationes exigenda.

Et quia mercatores obliti salutis ipsorum res universas non eo modo, uti bonos questores decet, sed prorsus iudaico et plus quam usurario vendere consueverunt, ideo Status limitationem quae sequitur fieri voluerunt:

Skarlatt Karasiae Warasdiensis Ref²⁾ flor. hung. uno.

Skarlatt Karasiae ulna sive Singh denariis octoginta.

Simplicis Karasiae Ref Rhenense uno.

Eiusdem Singh denariis sexaginta.

Saye (?) Ref florenis Rhenensibus tribus.

Eiusdem Singh florenis hungaricalibus duobus.

Londis (?) Ref floreno hungaricali uno, denariis quadraginta.

Eiusdem Singh flor. hung. uno, denariis decem.

Stametth Ref florenis Rhenensibus duobus.

Eiusdem Singh flor. hungaricali uno.

Duplae Kentulae Ref denariis sexaginta.

¹⁾ Így, currus singulos helyett.

²⁾ = Róf.

Eiusdem Singh denariis quinquaginta.
 Bagazye Borozlay ¹⁾ Reff denariis viginti octo.
 Ulna eorundem denariis viginti quinque.
 Darocz optimi Reffi tres flor. hungar. uno.
 Syngonii vero floreno uno quattuor.
 Darocz simplices Reffi quattuor floreno uno.
 Ulnae eiusdem quinque floreno uno.
 Granatti, Skarlati, Purpurae, Damasci et aliarum
 rerum holosericarum praecium sit iuxta valorem earundem
 iusto praecio.

Czimazyn Reff Rhenensibus quattuor.
 Eiusdem Ulna Rhenensibus tribus.
 Piperis libra floreno hungaricali uno.
 Zinziberis libra denariis sexaginta.
 Carrioflorum libra Rhenensibus tribus.
 Cinamomi libra Rhenensibus tribus.
 Prizi libra denariis quattuordecim.
 Zachari libra Rhenense uno.
 Papwch ex corio Kermzya vocata Rhenense uno.
 Deli Chisma ²⁾ floreno uno.
 Zaras Chysma florenis tribus.
 Janchar Kapcza ³⁾ ex eodem corio denariis sexaginta.
 Ex Zattyán aut simplici corio: Papwch denar. sexaginta.
 Deli Chysma denariis octoginta.
 Zaras Chysma flor. uno denariis viginti.
 Calcei pro Nobilibus denariis triginta quinque.
 Pro rusticis denariis quadraginta quinque.
 Ocreas foemineas Rhenense uno.
 Ocreae viriles flor. hungaricali uno.
 Plantae seu Podplathy denariis octo.
 Carnis libra denariis duobus.
 Sevi libra denariis quattuor.
 Permutatio salis in tritico fiet, ut tritici metreta fiat
 usque ad summitatem, salis vero sine summitate.
 In milio per metretas duas et dimidiam commutetur.

¹⁾ Boroszlói bagazia (= festett vászon, szines vászon).

²⁾ Deli csizma = bakkancs.

³⁾ = Boeskor.

Pelles iumentorum qualiumcunque quicumque extra Regnum extulerint, tales quicumque deprehendere poterint accipiant et pro se usurpent.

Fabri quoque ferrarii, serrarii et alii artifices iusto praecio labores suos vendant, ne Deum et emptorem laedant; contra secus facientes magistratus illius loci animadvertat.

Inobedientes vero tales Comes vel Vicecomes habeat liberam potestatem puniendi, si magistratus illorum, in quorum Civitatibus vel oppidis aut Capitulo degerent, compellere ad suprascripta voluerint. Imo domini Magnates et Nobiles etiam huiusmodi inobedientes mercatores seu venditores in suis bonis ad praemissa compellere liberam habeant facultatem.

Concluditur etiam quantum attinet ad homicidia, ut omnes ignobiles suspectas personas de homicidiis, praedonibus, furibus et aliis malefactoribus, liceat illos in omnibus Comitatus capere et domino Bano vel Comiti eius Comitatus ad manus tradere, quae personae in vinculis detineantur usque iudicium. Nobiles vero, de quibus in talibus evidens suspicio ferit, evocentur per Magistratum et extra omnes terminos faciat iudicium et executionem.

Reverendus dominus Balthasar Napwly, Lector et Canonicus Ecclesiae Zagrabiensis, et praesentis dicae regiae perceptor eligitur. Nobiles unius sessionis de bonis ipsorum contributionem illis impositam persolvere debent. Egregius Joannes Pogledych nomine dictorum Nobilium respondit, ipsos a sua Maiestate Sacratissima exemptos esse nec quicquam solvere debere et velle, super quibus dominus Banus mox protestatus est. Dixit quoque, si etiam exemptionem aliquam haberent, quae ipsi non constaret, tamen illa hoc tempore belli contra constitutiones Posonienses Regni Hungariae publicas ipsis deserviri non posset, sed constitutionibus illis ipsos obtemperare debere, quod nisi facerent se Suae Maiestati Caesareae significare et ipsos per vadiationes consuetas ad solvendum compellere velle.

Lowynchych est admonitus de reperatione Sassyn sub amissione loci illius.

Literae scribendae Serenissimo Archiduci Ferdinando ratione domini Tersachky pro pertinentiis Castri Zeweryn.

Item literae scribendae domino Generali Carolstadiensis ratione Barylowych Grad, ut ne permitteret iniuriam ei inferre postquam suis laboribus reparasset, potius ut illi auxilio aliquot pedites in stipendiis suae Serenitatis ordinaret.

Dominus Nicolaus Gregoryanczy protestatur de suis metis Castri Medwed contra Civitatem Zagrabiensem, quas et defendere vellet.

Quae praemissa et quaevis praemissorum singula, per Status et Ordines Regni firmiter et inviolabiliter observanda Status et Ordines ipsi sub sigillo ipsorum publico communiri voluerunt. Datum ut supra, loco die et anno praescriptis.

(Sigillum Regni.)

Lecta m. p.

(a viceprotonotarius irása.)

(Eredetiye a zágrábi levéltárban.)

IX.

Az 1603. december 16-diki zágrábi gyűlés végzése.

Articuli dominorum et Nobilium aliorumque Statuum et Ordinum Regni Sclavoniae, in generali eorum Congregatione, ex edicto Spectabilis et Magnifici domini Joannis Draskowych etc. Bani, in Civitate Regia Montis Graecensis Zagrabiensis decima sexta die Mensis Decembris celebrata, editi et conclusi. Anno Domini millesimo sexcentesimo tertio.

Primo per Status et Ordines pro contributione hyemali ad solutionem et intertentionem haramiarum in confiniis Colapinis degentium deputantur a singulis domibus denarii triginta. Oratoriales vero pecuniae a singula domo denarii tres, qui debebunt simul solvi ad festum conversionis beati Pauli Apostoli recens affuturum.

Nuncii vero ad Diaetam generalem Poseniensem anni proxime sequentis eliguntur dominus Reverendus Franciscus Ergelius, Praepositus maior Ecclesiae Zagrabiensis, et Egre-gius Franciscus Medossoczy, Vicecomes Comitatus Zagra-

biensis, quibus pro expensis deputantur floreni hungaricales trecenti.

Quantum vero ad postulationem Suae Maiestatis, per literas suas mandati factam, pro floreno uno a singulis domibus ad Cameram suae Maiestatis dando attinet, respondendum erit nomine et in persona totius communitatis Regni Suae Maiestati: ex eo, quod Regnicolae excepta dica regia singulis annis ad intertentionem Haramiarum hyeme quoque contribuant, propter quod pauperes subditi seu coloni Regnicolarum singulis annis tot contributionis prae nimia paupertate sufferre nequirent, idcirco domini Regnicolae nullum in hac parte subsidium Suae Maiestati polliceri possunt.

Conqueritur etiam dominus Banus, quod Vicecomites et Iudices Nobilium segniter vadiationes cum extradatis peragunt. Ideo statutum est, quod si aliquis Vicecomitum aut Iudicum Nobilium repertus fuerit, qui cum extradatis debito modo et solícite nollet procedere, extunc in solutione viginti quinque florenorum toties quoties convictus erit, quos dominus Banus ab ipso extorquendi potestatem habebit. Similiter si ad restaurationem pontium iidem Vicecomites et Iudices Nobilium diligentem curam non adhibebunt, mox poenae praemisae subiaceant.

Item Egregii Gregorius Barylowych cum fratribus in eadem Congregatione lamentabiliter conquestus est super eo, quod Carolstadiensis milites Cathafracti ex permissione supremi Capitanei Generalis Castrum ipsius et fratrum suorum occupaverint. Itidem Nobiles de Domagowych similiter conquesti sunt graviter, quod iidem milites Carolstadienses ipsos miseros mirum in modum affligerent, pascua eorum depascendo et alias res violenter diripendo.

Conquesti itidem sunt Praebendarii Chori Ecclesiae Zagrabiensis, quod coloni Egregii Georgii Mykwlych in decimarum eorum in districtu de Marocha exactione decimatori ipsorum non admittunt decimas ipsas connumerare, imo eundem verbis illicitis et inhonestis afficerent indeque vi pellerent. Unde praeceptoriae dantur decimatori eorundem Praebendariorum ad obedientiam eorundem Colonorum.

Statutum item est super eo per dominos Regnicolas,

quod quidam malefactor Syger dicitur esse apud dominum Gregorium Petheö, quem Regnicolae decernunt Crapinam pro infligenda illi poena ablegandum esse, super quo eidem Gregorio Petheö testimoniales sub sigillo Regni dantur.

Inter reliqua Magnificus dominus Fridericus Zekell de Kewend medio Egregii Joannis Pogledych, familiaris et procuratoris sui, petit omnes illas literas et literalia instrumenta, quae per quondam dominum Michaelem Zekell parentem suum domino Bano data fuissent, sibi reddi et restitui. Ad quae idem dominus Banus respondisset, iam se superinde domino Francisco Barylowych, familiari eiusdem domini Zekell, respondisse cui responso nunc etiam inherere vellet. Super quo protestatus dictus Joannes Pogledych nomine et in persona dicti domini Friderici Zekell extitisset et protestationales petit sub sigillo Regni.

Similiter domini Tersachky petent, ut literae commendatoriae in ipsorum negotiis scribantur ad Serenissimum Archiducem Ferdinandum sub sigillo Regni.

Ad supplicationem civium Civitatis Montis Graecensis Zagrabiensis, in eadem congregatione factam, conclusum est, ut in possessione eiusdem Civitatis Illycza dicta domunculae habitae a birsagio Regni liberantur.

Ultimatim Egregius Nicolaus Malenych in medium dominorum Regnicolarum pro familia Gywrak necnon familia Mychych armales literas Suae Maiestatis producit, quae sunt confirmatae nemine contradicente.

Quae praemissa et quaevis praemissorum singula, per Status et Ordines Regni firmiter et inviolabiliter observanda, Status et Ordines ipsi praemissos articulos sigillo illorum publico communiri voluerunt. Datum loco, die et anno superscriptis.

(L. S.)

Lecta m. p.

(Eredetije a horvát országos levéltárban.)

X.

Az 1604. július 5-diki zágrábi gyűlés végzése.

Articuli dominorum et Nobilium aliorumque Statuum et Ordinum Regni Sclavoniae in generali eorum Congregatione, ex edicto Spectabilis et Magnifici domini Joannis Draskowych etc. Bani, in Civitate Regia Montis Graecensis Zagrabiensis pro quinta die mensis Iulii celebrata, editi et conclusi. Anno Domini Millesimo sexcentesimo quarto.

Postquam Nuncii Regni ad praeteritam Diaetam Posoniensem ex publico decreto Regni transmissi redierunt, et articulos eiusdem Regni Hungariae in eadem Diaeta sancitos, per Sacram Caesaream Regiamque Maiestatem, dominum nostrum clementissimum, confirmatos praesentarunt, eos ut par est cum debita reverentia Status et Ordines acceperunt, suaeque Sacratissimae Maiestati immortales gratias agunt, quod non saltem pro diuturniori eorum permansione piam paternamque curam habeat, verum etiam Religionem Orthodoxam, a Sanctissimis suis praedecessoribus conservatam et a certis temporibus Hereseos procellis nonnihil iactatam, in suum pristinum statum reducere satagat, quam Status et Ordines pro maiorum ipsorum veteri pio instituto sincere tenere et amplecti non intermittent. Ideoque statuunt et decernunt unanimi voto, ut universi Haeretici et praecipue in bonis Ozaliensibus divagantes concionatores ex Styria pulsi vel aliter qualitercunque eo devenientes eiiciantur. Erit autem Reverendissimi domini Episcopi Zagrabiensis tanquam diaecesani huius Regni in tales perversos erroneos pro eius pastoralis officio studiose animadvertere.

[Et quia propter brevitatem temporis rectificatio nova in exigenda dica regia fieri non potest, ideo secundum praeteriti anni rectificationem in omnibus Comitatibus huius Regni exigenda relinquitur, cuius dicae solutionis pro medietate videlicet denariorum quinquaginta terminus ad festum Sancti Laurentii Martyris, pro altera vero medietate festum beati

Michaelis Archangeli proxime venturum constituuntur, quam solvent nobiles quoque unius sessionis iuxta priorem conscriptionem. Perceptor eius simul et solutor ac lustrator Haramiarum et Equitum ex ea conducendorum nominatur Reverendus dominus Balthasar Napwly, Lector et Canonicus Zagrabiensis, cum salario anni praecedentis].¹⁾

Renovantur et confirmantur articuli anni praecedentis de festivitibus colendis et observandis, ac contra secus facientes poena ibidem statuta.

[Item articulus huius Regni anni 1578, per suam Maiestatem Sacratissimam confirmatus, de violentis bonorum occupationibus editus publice interpretatur, in quo continebatur his verbis »a decem vel pluribus annis etc.« verba illa »vel pluribus annis« non aliter debere intelligi, nisi saltem ante editionem ipsius articuli, nam alioqui illud ad infinitum sese extenderet. Salvis tamen omnibus causis et executionibus hactenus vigore eius articuli motis et decisis.]

Domino Reverendissimo Praelato huius Regni, Capitulis Zagrabiensi et Chazmensi decimae iuxta usum et morem antiquitus observatum solvantur, contra inobedientes vero per censuras ecclesiasticas animadvertatur.

Valachi etiam universi iuxta articulum VIIIIL. Posoniensem praesentis anni domino Praelato Zagrabiensi decimas integre persolvant, iidemque Valachi dominis suis terrestribus terragium sive nonam praestent illorumque iurisdictioni sint subiecti.

Telonia sicca et nova aboleantur et deleantur ubique, potissimum autem in possessione Chehy in Campo et Comitatu Zagrabiensi existenti, eo quod nulli pontes nullaeque viae ibidem extarent reficiendae; similiter etiam in bonis Crapinensibus per dominos Keglwyeh erecta.

Ad postulationem Camerae Hungaricae per dominum Banum propositam eidem Camerae nomine Regni significan-

¹⁾ A szögletes zárjelek közt levő kikezdések egy, a bécsi kam. levéltárban őrzött példányból mind hiányzanak. A bécsi példány is eredeti s a következő rányomott pecséttel van ellátva: A paizs mezejében két pólya, a kettő közt a futó nyest, a felső fölött egy csillag. Körirat: Sigillum Nobilium regni Slavonie.

dum, quod tempore conscriptionis et exactionis dicae Regiae dicatore Georgio Mykwlych existente propter quasdam fraudes eius inquisitio fuit celebrata et schedae plurimae fuerunt inventae, ex quibus expilationes et extorsiones pecuniarum a bonis plurium Nobilium per eundem Mykwlych perperam factae dinoscebantur, quae nunciis eorum ad Diaetam Posoniensem anno 1601 missis, utpote dicto domino Balthasar Napwly et Egregio Stephano Beryzlawych, traditae fuerant, a quibus eadem Camera per decretum suum speciale easdem schedas sibi dari postulavit, cui etiam datae sunt. Censent itaque Status ipsi hoc ipsum nomine Regni significandum esse et petendum, ut contra ipsum in exemplum aliorum animadvertat.

[Quod vero attinet ad labores ad confinia Regni praestandos, imprimis deputantur laboratores ad confinia Capronczensia ex Comitatu Crisiensi processus Cosmae Korenzky Iudicis Nobilium, et ex Comitatu Varasdiensi processus Stephani Patachych cum curribus, ita ut a singulis duodecim domibus currus unus cum sex iumentis ad convehenda robora mittatur, singuli currus sexaginta robora quanta¹⁾ devehit demandabuntur, devecturi. Processus vero Stephani Pechatych manuales laboratores a singulo fumo duos dabit ad quindecim dies, exceptis bonis domini Comitum Thomae Erdeódy in Razynya et Jelekowcz existentibus. Dicti autem Iudices Nobilium cum suis processibus laboratoribus ipsis praeesse debebunt. Curabit autem dominus Capitaneus Capronczensis, ut dicti laboratores ad restaurandum Nowygrad aliter Zygetecz vocatum necnon Wýrýe perficiendum convertantur.]

[Ad confinia Crisiensia deputantur ex Comitatu Crisiensi processus Zakmardy cum curribus eo modo ut supra, exceptis bonis Reverendissimi domini Episcopi Zagrabiensis, quae ad Chasmam convertuntur; ex Comitatu vero Varasdiensi processus Ludovici Bedekowych a singulo duos manuales laboratores dabit. Praeerunt his quoque ipsimet Iudices Nobilium. Curabit dominus supremus Capitaneus Crisiensis ut fortalitium Thopolocz et Sancti Petri perficiantur.]

¹⁾ Tán quando.

[Ad confinia Ivanichensia hoc est ad reparationem Castri Chazma deputantur processus Stephani Appalenyh cum curribus ut supra, similiter omnia bona domini Reverendissimi Zagrabiensis una cum bonis praedialium eiusdem et ordinis fratrum Eremitarum. Manuales vero laboratores processus Joannis Gwbassoczy ad quindecim dies praestare debet, his etiam praeerunt Iudices Nobilium illorum processuum.]

Ad petitionem domini Comitis Thomae Erdeödy post restaurationem dicti Castri Chasma ad sequentem annum pro reparando Castro Monozlo domini Regnicolae auxilium se daturi obtulerunt.

[Ad praesidium Petriniense Processus Ztolnykowych a singulo fumo manuales laboratores duos.]

[Processus vero Schytaroczy a singula quartâ domo manualementem laboratorem unum dabit, qui nihil aliud sed saltem aggeribus fortalicium illud circumdabunt et reparabunt, exceptis tamen bonis Ozaliensibus, quae destinantur ad Berkwssewynam a singulo fumo per laboratores manuales duos. Similiter Obres et Ztwpnyk totum a singulis duodecim domibus pro eodem fortalicio Berkwssewyna roboribus convehendis currus deputantur. Praeerunt autem Petriniensibus laboratoribus dominus Vicebanus, Lucas Chernkoczy Vicecomes neenon unus ex Viceiudicibus Nobilium Franciscus Ztolnykowych et alter Viceiudex Nobilium Processus Schytaroczy. Laboratoribus vero Berkwssewyensibus praeerit personaliter Paulus Schytaroczy Iudex Nobilium, quibus salarium ex birsagiis cuique ex eius processu percipiendis consuetum ordinatur.]

[Pro perficienda fossa et sepibus ad Rechiczam deputantur eadem bona Rechyczana atque Jamnycza, Blatnycza et reliqua quae liberantur a Dica solvenda et his laboratoribus omnibus per publicatas dominus Banus terminum praeficiet].

Ratione vecturae bombardarum et victualium domini Regnicolae se referunt ad articulum anni proxime praeteriti et haec omnia sub poena iam antea prioribus annis sancita fieri volunt.

[Et quoniam certae quaedam controversiae inter dominum Comitem Nicolaum Tersachky et Capitaneum Carolsta-

diensem anno proxime elapso exortae sunt, ad quorum revisionem Serenissimus Princeps Archidux Ferdinandus certos Commissarios destinavit et ut ex parte etiam huius Regni, [aliquis fiat] qui negotium illud iuxta veterem libertatem dominorum et Nobilium revideret, postularunt domini Regnicolae, ut Reverendissimus Dominus Episcopus Zagrabiensis adiuncto sibi uno ex dominis Vicebano aut Magistro Viceprothonotario vel Francisco Orehoczy, qui pro eo tempore illuc ire possent, effectura ¹⁾ sua Reverendissima Dominatio ut libertas huius Regni illaesa permaneat.]

Conqueruntur domini Comites Erdeödy et Zriny, similiter nuncii dominorum Batthiany et Istwanffy ac reliqui Nobiles campi Varasdiensis et Zagrabiensis contra cataphractos milites, sub potestate dominorum supremorum Capitaneorum confinium Sclavoniensium et Carolstadiensium existentes, qui subditos ipsorum et Nobilitatem graviter opprimunt.

[Conqueritur etiam Egregius Joannes Pogledych, Comes terrestris Campi Zagrabiensis, contra Gabrielem Krysanyeh, qui minaretur ipsi barbam evellere et curiam invadere velle.]

[Annuunt domini Regnicolae, ut Vaivodis Regni, quantum pro solutione personarum eorundem attinet, aequalis solutio fiat tam hyeme quam aestate.]

Statuunt etiam contra mulieres, quae maritis suis legitimis derelictis cum aliis cohabitant, necnon etiam contra eos, qui spretis ipsorum coniugibus scelerate scortantur concubinasque perplures in singulis eorum curiis tenent, ut in tales domini Comites et Vicecomites serio animadvertant et comperta rei veritate postposito longo processu contra eos iuridice procedant.

[Acceptantur in rationem contributionis solvendae floreni hungaricales sexaginta a bonis domini Comitis a Zrinio, haramiis in excubiis Kobilicensibus dati, ita tamen ut reliquae restantiae domino exactori dentur, a quo expeditoriae erant extrahendae. Ubi autem nuntius dicti domini Comitis colonos in Mykwssych et in dicta Kobylchiae existentes a dica liberari petit, domini Regnicolae respondent, pro hoc

¹⁾ *Effectuet helyett.*

anno id fieri non posse, ex quo nulla rectificatio nova fieri potuit, sed conscriptio praeteriti anni manere debet.]

[Decernunt etiam ad dominum Michaellem Konzky scribi oportere, ut miserum illum hominem, quem Michael Myndzenty exquisitis quibusdam nefariis coloribus captivavit et sibi ad custodiam dedit, ut eum idem Michael Konzky statim manibus hominum Magnifici domini Joannis Rattkay tradat, qui domino Comiti Thomae Erdeödy tanquam supremo Comiti Comitatus Varasdiensis ipsum ad Castrum eius Chazarwara adduci faciet. Quod si idem Konzky requisitioni Dominorum Regnicolarum obtemperare nollet, ex tunc citetur ad sedem Comitatus primitus celebrandam, ubi omnibus iuridicis remediis amputatis vincatur in poena contra eos statuta, qui publicis malefactoribus faverent.]

[Mulier etiam illa impregnata, quae est in curia Michaelis Myndzenty, per Iudicem Nobilium ab eo petatur, quam si Iudici tradiderit, mittatur ad idem Castrum Chazarwara, sin minus evocetur personaliter in sedem Comitatus quo et mulierem adducere teneatur. Si contrarium fuerit, vincatur mox in poena superinde statuta.]

[Dantur Jelenicio in auxilium floreni Rhenenses quinquaginta, cuidam etiam Carpentario misero captivo in Rechyza habitanti Rhenenses quindecim.]

[Absoluta vindemia pro reparatione viarum in Maczell providendum erit.]

[Scribendum nomine Regni domino Generali Confiniorum Slavoniae in negotio Magnifici domini Benedicti Twroczy contra milites eiusdem domini Generalis.]

Quae praemissa et quaevis praemissorum singula per Status et Ordines Regni firmiter et inviolabiliter observanda, Status et Ordines ipsi praemissos articulos sigillo illorum publico communiri voluerunt. Datum ut supra.

(L. S.)

Lecta m. p.

(Eredetije a zágrábi horvát orsz. levéltárban.)

XI.

Az 1604. november 9-diki zágrábi gyűlés végzései.

Articuli dominorum et nobilium aliorumque Statuum et Ordinum Regni Sclavoniae in generali eorum Congregatione, ex edicto Spectabilis et Magnifici domini Joannis Draskowych etc. Bani in Civitate Regia Montis Graecensis Zagradiensis nona die mensis Novembris celebrata, editi et conclusi. Anno Domini millesimo sexcentesimo quarto.

Inprimis domini Regnicolae in Congregatione praesenti ipsorum pari animo contributionem Regni ex necessitate publica a singula domo iobbagionali singulos denarios triginta quinque ad terminum diei festi Purificationis Deiparae Virginis proxime venturi solvendos deberi et contribuendos statuissent.

Ex causis non exiguarum variationum instantis temporis domini Regnicolae octavalibus iudiciis quantum pro praesenti anno locum minime admittendum fore sancivissent.

In proxime praeterita Congregatione eorundem dominorum Statuum et Ordinum Regni ex propositione nonnullorum de articulo huius Regni Sclavoniae, super violentis honorum occupationibus edito ac per Sacram Caesaream Regiamque Maiestatem gratiose confirmato, quaedam quaestio orta fuisset de dictionibus »vel pluribus annis«, quas dictiones omnes unanimi voto delevisent, qui etiam nunc publice lectus est, cui articulo nemo Magnatum neque Nobilium Regni contradixisset, Status et Ordines Regni pro rato, grato atque firmo habere volentes in ipsum consensissent.

Non ommisissent quoque decerni Ordines Regni, ut literae nomine totius Regni scriberentur domino Friderico Zekell ratione servitoris et familiaris sui Hanzlin dicti, ut propter quoddam suspectum erga se contra totam communitatem huius Regni Sclavoniae ad Suam Maiestatem directum scriptum caperetur ad manusque domini Bani daretur pro rescienda superinde mera rei veritate.

Nec inconsultum duxissent iidem Status et Ordines Regni, quod si talis infidelis totius Reipublicae Regni istius quandocumque temporum in processu certo resciri comperiri que per quempiam poterit, qui videlicet literas ipsas falsas, nomine totius Nobilitatis huius Regni Slavoniae scriptas, totique Reipublicae praeiudicandae ad Suam Maiestatem directas confici fecisset, statim capiatur captusque domino Bano tradatur sicque pro huiusmodi flagitio suo tanquam publicus malefactor et infidelis capite plectatur eo facto.

Visum etiam et consultum Status et Ordines Regni duxissent ex crebro exploratorum confiniorum relatu de non exiguis copiis hostium Turcorum in limites huius Regni septentibus et ferocitantibus, ut dominus Banus castra metari faciat ac a singulis domibus decem pixidarium unum, a viginti autem domibus equitem unum bene armatos ex Comitatu Zagrabiensi et Crisiensi statim indicet castraque sequi debere iubeat.

Conclusum etiam est, ut telonium siccum in Chehy ultra fluvium Savi mox deponatur et deleatur, quod denuo erigenti (?) centum florenos hungaricales solvendo decreverunt.

Ad postulationem Fisci subrogati dantur literae testimoniales sub sigillo Regni super fassione de illegitimo et violento matrimonio Jacobi Makarych, servitoris Michaelis Myndzenty, coram Regno facta.

Datum etiam est in mandatis ex deliberatione totius Regni Stephano Appalenyh, Iudici Nobilium Comitatus Zagrabiensis, ad repetendam vineam et vinum ab Egregio Georgio Mykwlych sub certa appellatione a colono Magnifici domini Nicolai Istwanffy de Kis Azzoniffalwa etc. violenter acceptam.

Dominus Banus quoque coram toto Regno revocasset oblationem suam ratione cuiusdam promissae iuristationis suae, ne videlicet successoribus suis praerogare videretur.

Egregius Gregorius literatus Laczkowyh, nuntius domini Comitatis a Zrinio, a Statibus et Ordinibus Regni ratione minarum et aliorum illicitorum verborum coram eodem Regno per Nobilem Stephanum Gwbassoczy contra se publice latorum, curatissime literas testimoniales petivisset, cui ex con-

sensu totius Regni conceduntur ita etiam formalia verba literis inserantur.

Sancitum quoque tulissent Status et Ordines, ut de birsagiis Regni Vicecomitibus et Iudicibus Nobilium Comitatum huius Regni quicquam proveniendum sit, sed vigore prioris consuetudinis et observationis quilibet Vicecomitum et Iudicum Nobilium Comitatum in processu suo ex dica regia florenos hungaricales habeat duodecim.

Ultimatim conclusum est, ut coloni et iobbagiones domini Nicolai Comitis a Zrinio in Kobylych, Mykwssye et Orlýe possessionibus sic vocatis commorantes visis tamen prius regestis, in quibus conscripti haberentur, a dica regia solutioneque eiusdem eximantur et aboleantur.

In quorum omnium praemissorum robur et firmitatem perpetuam Status et Ordines Regni praesentes articulos et constitutiones eorum, modo praedeclarato unanimi voto parique consensu editos et conclusos, sigillo eorum autentico communiri et obsignari fecerunt. Datum loco, die et anno praescriptis.

(Sig. Regni.)

Lecta m. p.

(Eredetiye a zágrábi orsz. levéltárban.)
